Soin

V
B J
C
38963 - 38968
II

Fausti Socini van Siena

BRIEVEN

aan zijn Vrienden geschreeven.

In welken

Van meest alle Hooftstukken der Christelijke Religie word gehandelt, en voor een van zijn voornaamste werken worden geacht.

Nooit in het Nederlands voor deezen gedrukt.

Hier is bygevoegt

1. Des zelfs *Theologische lessen*, meer als een darde deel vermeerdert en ongelooffelijk verbeetert.
2. N. N. Verklaring over het 53ste Kap. van Esaias.
3. De Schriftuurlijke lessen, van de geloofwaardigheyt der H. Schriftuur. meede voor deezen nooit gedrukt.
4. Tractaat van de geloofwaardigheyt der H. Schriftuur, meede zeer verbeetert, en van ontallijke groove fouten gesuyvert.
5. By ieder van welke Tractaten van nieuws gevoegt is een Regifter van de verklaarde Schriftuurplaatzen.
6. Als meede een van de voornaamste zaaken in deeze werken verhandelt.

Na het Jaar onzes Heeren 1666.

Noodige Waarſchouwing
aan den
L E E Z E R.

IN de Regiſters achter deeze werken zijn alleen de voornaamſte Hooftſtukken geſtelt, van welken wijdloopiglijk, inzonderheyt in de Brieven, word gehandelt, maar de Schriftuur-plaatzen zijn alleen de geenen die verklaart, en niet die ſimpelijk aangetrokken worden. In deeze Brieven worden meeſt alle ſtukken kortelijk, doch zeer geleerdelijk verhandelt, van welken Socinus in zijn andere boeken zeer wijdluftig heeft geſchreeven. Zulks dat dit boek voor de geenen die geen tijd hebben om veel boeken te leezen, of geen geld om 'er veel te koopen, een groote nuttigheyt kan toebrengen. Wy willen 'er niet meer van zeggen, nademaal de naam van Socinus genoeg is om ieder een te doen denken dat hier wichtige dingen verhandelt worden.

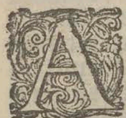
Brief

van

MARCELLUS SQUARCIALUPUS

aan

Faustus Socinus van Sjena.

Lhoewel het eerste lezen van deze mijnen brief u het gemoed ontstellen zal (God geve dat ik 'er in misse) zoo hoop ik echter / dat gy naderhand zoo wel mijne woorden / als het goede hert / met bedaartheyd overwegende / niet alleen alles in het goede op zult nemen 't geen'er van my voortkomt; maar dat gy ook my / als uwen goeden vrient bedanken zult: Want wat heeft my anders / ô Socijn, hier toe bewogen / om u aan uwe plicht te doen gedenken / dan de genegentheyd die ik u toedraag / en een vierige begeerte om u in loutere en standtvastige eer bestendigt te zien? Ick zal nu niet zeggen / dat ik het inder waarheyd daar voor houde / dat / indien gy na my luysteren wilde / uwe lijfs-gezondheyd zich in veel beter en zekerder stand bevinden zouw: En zeker / indien gy genegen zijt / om uwe Vrinden / en alle Godvruchtigen / dienst te doen (gelijk gy voornamelijk hier op toe legt) zoo moet gy ook acht geven op uw' leven en gezondheyd / welke gy geensins / ô mijne Socinus (ik zeg het u als een vriend en als een genees-meester) in goede welstand zult kunnen bewaren / indien gy u zoo lichtelijk inlaat om met de alderscherpzinnigste Mannen te rede-twisten / voornamentlijk over zulk een soort van twist-geschillen / die de Kerke niet zoo zeer te nut noch noodzakelijk zijn: want indien gy niet en ziet / hoe groot die zee is en hoedanig den afgrond der dolingen / die 'er dagelijks als van nieuws voor den dag komen / zoo zouw men zeggen mogen uw' oordeel zoo schrander niet te zijn / als men in der waarheyd weet dat het is: Doch by aldien u deze dingen bekent zijn / en dat gy ziet dat het van een oneyndigen arbeyd / en by na van een ongeneesselijke zinneloosheyd is / alle de uytsporige twist-geschillen der Godgeleerden te willen opvolgen / waarom tracht gy na het geene gy niet verkrijgen kunt? waarom bekommert gy u met zulk een slag van ziekte / die al gedurig verder kruypt / en altijd in zich heeft / en gehad heeft / een vergift dat onverwinnelijk is?

Behalven dat, ik zie / dat gy u hier in te buyten gaat / 't geen het zwaarwichtigste van al is / en met uwe deftigheyd niet wel over een koomt; zoo is uwe voortvarentheyd te groot / want als u iet in 't zin koomt / als gy iets voorneemt / zoo slaat gy terstond hand aan 't werk / en van deze uwe scherpzinnigheyd / en een brandenden yver / zoo tot de waarheyd / als ook / indien ik my niet bedriege / tot een eerelijken lof / aangedreven / vaart gy voort met schrijven / en met uwe boeken in het licht te laten komen.

Maar epliebe / waar heeft men zich nauwer voor te wachten / als voor de liefde zijns zelfs? edoch deze heeft te grooten behagen in zich zelve / die / als hy de alderzwaarwichtigste onderwerpen verhandelt / echter zijnen arbeyd zoo lichtelijk in 't licht geeft: want wat / indien hy bevonden wierd omtrent dingen van geen zoodanigen gewicht bezig geweest te zijn? of dat hy zich moegemaakt hebbe / in 't geene geensins noodzakelijk is / of dat hem niet aan en gaat?

Maar om op elk wat nader aan te merken.

Gisteren zeyde my den beroemden Blandrata / dat hy uw' boek tegen Paleologus bekomen hadde: Ik / alhoewel ik van de knibbelingen der God-geleerden gaarn de hand afhoude / zoo heeft nochtans uwe voortreffelijke geleertheyd / en de beroemde naam van Paleologus / zoo veel op my vermocht / dat ik gaarne uwer beyder werken heb doorloopen: ik heb byna de geheele nacht met lezen doorgebracht / zoo ter loop / nu in 't eene en dan in 't ander boek / met dat voornemen nochtans / om iets uyt u beyden tot mijn voordeel te behouden; maar in stee van 't nut en 't vermaak / dat ik my had voorgestelt (op dat ik het zegge zonder doekjes om te winden) heeft het my maar moeyelijkheyd veroorzaakt / en my aan mijn tijd en slaap verkort: want alhoewel gy beyde zijt van uytstekende welsprekentheyd en geleertheyd / zulks dat ik zelf uyt uwe boerteryen zou kunnen geleerder worden / zoo heeft nochtans de moeyenis die ik hier van uwen t'halven heb ontfangen / dat gy namentlijk met gevaar uw's levens / tot onzer bekommernis / met zoodanige moejelijke / en echter geene vrucht-voortbrengende nachtbrakingen / u zelve moede maakt en af-ment / my alle het nut en 't vermaak van 't lezen weg genomen. Maar laat ons wat nader ter zaak komen.

Drie dingen zijnder / diemen / mijns oordeels / tot een goede grondlegging van dusdanige letter-oeffening en arbeid / alsse wel beleyd zal worden / zou mogen vast stellen: dat is / datwe wel en wijsselijk overdenken / eerst / wie datwe zelve zijn; namentlijk van hoedanige stand / en krachten / zoo des gemoeds als des lichaams / en welk ons voornaam beroep is; ten tweden / tegen wien wy schrijven; en ten derden van welke stoffe datmen schrijft. Voor hoe verre deze dingen nu met uwe tegenwoordige bezigheyt over-een-komen / dat bid ik / Socijn / dat gy eens met my met een bezadigt gemoed overweegt.

Wat u zelfs belangt / gy zijt van naturen met een hoogverheven geest tot alle navorssching van geleertheyd / en onderzoek van waarheyd aangedaan; uytstekende in kennis der Philosofische wetenschappen; gy zijt een hoogdravend Redenaar / en een voortreffelijk God-geleerde; veelderleye talen / voornamentlijck de Latijnsse / hebt gy zoo tot uw' wil / dat gy hier in de voornaamste Mannen van Europe niet behoeft toe te geven: maar wat uwe staat belangt / en uwe gezondheyd / deze zijn met deze twist-strijdingen / daar geen eynd aan is / niet wel gedient. Wy zijn Vremdelingen / en hebben nauwlijks onze noodbehoefte cm te leven / en ten zy de weldadigheyd van anderen ons de hand biede (belg u des niet / ik spreek van my zelven mede) wy zouden nauwlijks weten / waar ons te keeren of te wenden: voegt het dan niet den genen / die tot dusdanige verlegentheden gebracht zijn / zich gerust te houden in hun leven? tegen niemand zich gramstuurig aan te stellen? alle zwaare

twist-

twist-geschillen te vermijden? eyndelijk niet iets by der hand te nemen/ als 't geene haare Vrinden en Begunstigers ten vollen welgevallig is? Wie onder alle menschen is zoo wijs en omzichtig/ dat hy in zijne zaken eens anders raad niet somtijds van nooden heeft? Gy hebt 'er niet weynige/ die u met haar oordeel en goed vinden veyliglijk en met grooter eere bestieren mogen: ten minsten hebt gy 'er een/ aan wien gy ten hoogste lief getal/ u zelven en al t'uwe verplicht zijt/ en die uytstekende van oordeel is/ waarom hebt gy zoodanige aanmerking/ en gewicht van beraadslaging/ verwaarloost? Gy kost niet alleen de toetse uwes Boeks/ toen het nu volwrocht was/ van hem verzocht hebben/ maar had ook behooren met hem raad te leven/ eer gy dien zoo gewichtigen arbeyd op den hals naamt: en ik kan u verzekeren/ dat de raad-geving van dien goeden Ouden-man/ had gy hem des verzocht/ u ontwijffelijk voordeelig zou zijn geweest.

Dit is wat de geest des gemoeds/ en onze staat belangt. Ik kome tot de krachten des lichaams: Wy zijnder in verheugt dat het althans zoo wel met uw' gezontheyd staat; maar wy zijn beducht voor eenig overval: want niets is 'er dat het lichaam meerder slijt/ als onmatige boek-oeffening/ en byzonder in twist-geschillen/ voornamentlijk als wy 'er zoodanig eenen tergen/ daar men zich wegens de schranderheyd zijns verstands/ zijn ervarentheyd van zaken/ en van wegen zijn wil en zelfs-geneygtheydt/ ik laate nu zijn aldergeleerdste welsprekentheyd staan/ voor wachten moet. Doet hier by/ dat (het geen ik weet/ en op geen vermoeden rust) de vierigheyd uwes imborsts in 't reden-twisten al te onmatig is. Hoe menigmaal hebbe ik u willen stutten als gy reden-twistede/ en omtrent eenige lichte dingen in hevigheyd ontsteken waart/ dat gy alles met een groot geroep vervulde? en meent gy/ als gy schrijft/ dat gy niet van binnen die zelve vierigheden gevoelt/ dewijl t'eenemaal de natuur de zelve is? En daar zulk een beweging van gramschap is/ dat 'er niet tegenstaande de belijdenis van een hoogste Godvruchtigheyd en zedigheyd/ zulk een geroep door uytbersten kan/ zulk een beweging van gemoed en lichaam uyt ontstaat/ meenje/ zeg ik/ daar gy over een geringe zaak zoo woedet/ dat gy/ hoewel in uw' boek-vertrek/ wanneer gy tegen uwe tegenpartyen zoo ontsteken word/ u gematigt dragen kunt? Al hield gy het daar voor/ dat gy u zelven zelf op die tijd binnen de palen der zedigheyd bewaarde/ zoo behoorde gy echter/ op dat u niemand voor ongematigt zouw kunnen uytmaken/ u zelve/ altijd na den raad uwer vrinden te gedragen; niets by der hand te nemen als met haare beraadslaging/ en niet iets in 't licht te geven/ als het geene wel en menigmaal van het vrye oordeel der Meesters uytgeplozen en overwogen was.

Wat nu uwe Weer-party belangt/ men had behoort niet onbewust te zijn/ wat 'er goeds en loffelijks/ en wederom wat 'er quaads en afschuwelijks/ in hem gevonden word. Paleologus/ hoor ik/ is een man van groote geleertheyd/ een groot filosoof/ en godgeleerde/ een zeer geoeffenden reden-strijder/ in zijn reden-twistingen schrander/ stout/ vasthoudende/ en met grooter welsprekentheyd voorzien; eyndelijk/ daar het hem de buyk gebied/ een Griek/ die zijne hoogvliegentheyd tot in den hemel neemt: wat zult gy met zoo hoogmoedigen mensch/ gy zijnde zoo zedig van aart/ en tot zachtheyd voortgebracht en opgevoed/ kunnen of vermogen? Deze dingen van

kosten grootelijks de reden en oorzaak zijn / om zich van 't gevecht met zoo
grooten schermer af te laten schrikken: want / of daar zal geen eynde zijn van
twisten / of gy zult zonder groot voordeel de voet moeten te rugge trekken / op
dat ik niet en zegge veldvluchtig worden.

Wat zal ik zeggen aangaande de stoffe en 't onderwerp? 't is een zeer ge-
meen spreek-woord / Doet niet te vergeefs; by aldien dan die geene zelfs /
die uyt de heffe des aldergeringsten volks zijn / haaten dat geene 't welk
vruchteloos geschied / wat zullen geleerde en wijze Mannen hier van gevoe-
len? dit word te vergeefs by de hand genomen / 't geen nu al menigmaal ge-
daan is van te voren / en daar men gene vrucht uyt verwacht. Het geschil
van 't Magistraats-ampt hoe menigmaal / van hoe veel / en hoe vermaarde
Mannen is het wel verhandelt? Ik zal 'er geen optelling van doen / om niet
belachchelijk te wezen: gy hebt deze dingen nu al lang al slapende beter gewe-
ten / dan ik al waakende. Waar toe zullen wy dan de luyden met nieuwe
boeken uyt te geven moede maken? wanneer zal het met deze schermutse-
lingen / en met van anderen of de zaken of de woorden / of alle beyden te ont-
rukken / eens een eynde nemen? En daar uyt ontstaat geene vrucht in den
Gods-dienst / daar men rede-twist over dingen die tot de zaligheyd niet
noodzakelijk zijn: edoch onze geluckzaligheyd hangt niet hier van af / dat-
we weten / of de Magistraat / die voor de misdadigen te vreezen is / in de
Kerke plaats of geen plaats heeft: daer veel eer deze twee dingen den Na-
volgers Christi noodzakelijk zijn / de waarachtige kennisse Gods en Christi /
en een eerlijk en heyligh leven: Zullen wy dan de dingen die noodzakelijk
zijn / beneden die veel geringere stellen / en zouden wy niet willen berispt / en
te recht overgehaalt worden?

Ik hebbe gezeyt / dat 'er drie dingen zijn / zoo in 't algemeen / als op onze
tegenwoordige verhandeling aan te merken / die men als goede grondleggin-
gen onzes arbeyds vast te stellen heeft; De kennisse onzes zelfs / zeg ik / en
van onze Weer-party / als ook van het Onder-werp waar van men hande-
len zal: Nu valt my noch een vierde in / de wijs van 't schrijven zelve: welke
wijs wederom is van tweederleye soort; de eerste is volgens 't Redenkonstig
onderwijs / waar in de Redenschik / en Redenkaveling / in haare verdeeling
van leden / en redenen begrepen word; de andere betreft het geen de zeden
raakt / dat is / of we ons verwaant / lichtvaardig / buytensporig / onbillijk /
en schandelijk aan stellen; of dat we zediglijk / met bedaartheyd en bedacht-
heyd / zachtzinnig / plichtelijk / en met de hoogste eerbiedigheyd (het geen
men noyt en moet verwaarloozen) met onze Tegenstrever strijden. En eylie-
ve / wat zegt gy van u zelve in dezen deele / Faustus? luystert eens / en laat
eens in uw' gemoed de byzondere stemme eenes oprechten Vriends overwo-
gen worden; een vrye stemme zegge ik / maar die ondertusschen niet van de
waarheyd verscheyden is.

Voor eerst schijnt gy een zeer voortreffelijk man van zelfs te tergen / dewijl
hy met u niet en redetwist / niet tegen u / niet van u / niet tegen uwe naasten;
ten zy gy op uw' eygen goed vinden / terwijl gy u zelven verdadigt / de gra-
den van verwantschap zoo verre uytstrekt als gy wilt: Gy had u kunnen
hier toe niet laaten bewogen worden; zeker de schade uyt uw' stilzwijgen
zouw niet groot geweest zijn / want of Gregorius Paulus zelve / of iemand
anders

anders van dat volk / zouw die last op zich genomen hebben: Gy word dan met recht verdacht gehouden / dat u den Griekschen Paleologus van lichtvaardigheyd beschuldigen zal / dewijl gy / gelijk gy zelf bekent / uw' zeyssen in eens anders oest slaat. Maar om de gemeene zaak der Kerke / moeten wy alle eenen zoodanigen wederleggen (dus splitst gy den knoop in uwen brief) die de godvruchtigheyd tegen Christum om verre stoot. Doch te nutte van de gemeene zaak zeg ik / Datmen de afzondering / en raaskalling van die van Rakouw / niet met de aangelegentheyd der Kerke inmengen moet: ten zy gy alderleye samenrottingen van susse oude wijven deelen van de Christen Kerk / of de Kerk zelf / noemen wilde. Dat van Paleologus de vastigheden des geloofs om verre geworpen zijn / dat zegt gy / maar bewijst het niet; om baarblijkelijk te kunnen doen zien / dat gy uyt rechtvaardige oorzaken tegen den verstoorder der Kerke met de pen uytgevaren zijt: Werpt gy daar en boven Paleologus zelf niet tegen / dat nu die vergadering der Rakouwers niet meer in wezen is / dat aldaar alles nu van een gescheyden / en de dingen geheel verandert zijn / derhalven dat hy maar met de schimmen leyt en worstelt? Welke is dan deze gemeene zaak / die gy verdedigt / indien hy gezegt moet worden met de schimmen te strijden / die de Rakouwers bestrijden wil? Ziet gy dan niet / Fauste / dat gy u een voorstander der schimmen maakt / indien dezen Griek slechs de schimmen quelt?

Hier toe behoort ook / dat uwe naam van u verzwegen word: Waarom doet gy dit / met welke inzicht? uwe Tegen-party komt opentlijk aan den dag; gy onder een momaanzicht: 't is altijds edelmoedig geweest / vrylijk en standhaftig / niet bedektelijk en konstelijk te handelen. Het is een wijze beraadslaging / niets te willen voornemen / of aanvangen / 't geen men niet bekomen of volvoeren kan: en is het nu niet ten hoogste belachchelijk / dat gy u zelven voor laat staan dat deze Griek uw' naam niet weten zal / daar geheele steden weten dat gy de Schrijver van dit boek zijt? indien gy beyde malkanders namen niet en wist / of voor malkand'ren zoudt verbergen kunnen / uwe oogemerk zoude loffelijk en prijsselijk zijn: Maar zonder twijffel / de tijd zal u in 't licht brengen; en 't geen gy zelve met een openhertig en Christelijk gemoed had behooren te doen / dat zullen veele andere doen tot uw' leedwezen. En uwen alderscherpzinnigsten Tegen-strever zal wel weten deze oorzaak aan te grijpen: en om de waarheyd te zeggen / uwen arbeyd is of eerlijk / of oneerlijk; indien het eerste / waarom verzwijgt gy uwen voor al gemeen te maken naam? indien het andere / waarom onderwint gy 't u?

Laat ons nu voor het laatste eens bezien uwe wijs van redevoeren. Gy stelt wel en billijk voor; uwe schikking is gevoechelijk / gy reden-twist scherpzinnig en met een uytgeleze taal / maar met hoedanigen oordeel / of met welke waarheyd / dat moogt gy weten: Zeker / de Quaadsprekentheyd in uw' Boek / geheel anders dan gy in uwen brief belooft hebt / word aan allen openbaar; want niet alleen zegt gy in den Text / dat dezen armen beroopden Ouden de Joden gelijk is / dat hy door smert en wedom over de eere Christi verbijstert / en verblind word; dat hy het Rijke Christi verwaggelt / ja te neder werpt: maar gy hebt u zelven wonderlijk vermaakt met veel dingen tot zijner schandvlekking op een te hoopen / dewijl m'er dikwils op de kant aan-

getekent ziet / Paleologus ongestadig, Paleologus met hem zelven strijdig, Paleologus den Joden gelijk, Paleologus dus en dusdanig; op verwonderlijke wijs getepstert / en in de luyren gelept. Maar misschien zult gy zeggen / deze kantschriften zijn de mijne niet: gy hadse kunnen uytdoen / zoo gy gewilt hadde; maar die dodelijke en in de Kerke Christi vervloekelijke prikkel-steken hebben u in uwe drift gekittelt: en och of alle deze woorden-schichten niet in 't korte wederom op uwe naam en faam te rugge sprongen!

Indien gy moeyelijk op my word / als gy dit leest / zoo durf ik zeggen / dat ik na dezen op geen sterffelijk mensch meer vertrouwen zal. Ik berisp u niet in 't openbaar / maar vermane u met een byzonder aanschrijven / zijnde uwen vrind / en broeder / en die zeer veel van u houde: Dien eerwaardigen Ouden-man weet wat hert / en wat genegentheyd ik u toedrage: ik ken uwe uytstekende gaven van gemoed / en tong / en pen; iets is 'er datwe meer in u wenschen zouden / dat gy / namentlijk / wat min u zelven vleyde / en anderen / die u in uwe dingen vermanen kunnen / wat meer geloof gaaft: want dit is een gemeen gebrek in allen / of misschien een gemeene deugd / datwe zeer licht eens anders misslagen kunnen kennen / maar onze eygen niet ontwaar worden.

Alle 't welke dewijl ik weete dat het zoo is / op dat gy my niet te recht beschuldigt aangaande 't geene waar van ik u berispe / zoo zal ik / 't geen ik tegen Beza geschreven hebbe / niet door den druk in 't licht laten komen / ten zy ik eerst uwe vijl / om alles op het netste te beschaven / van uwe goedgunstigheyd verkregen hebbe. Ik hebbe duyzendmaal tegen onzen goeden ouden Begunstiger gezeyt / Ik wil liever voor eeuwig in de hoekjes en holletjes der onvermaartheyd verborgen blijven / dan niet te volgen den raad en 't goed vinden van wijze luyden. Gy dan / ik bid het u om de liefde Gods / noopende mijne Schriften die ik zenden zal / stelt en herstelt se na uw' welgevallen / streept uyt / doet 'er by / of verandertse zoo als gy wilt: want noch ook uwe keure zal my niet genoeg zijn; indien ik kan / ik zalze ook aan dien doorluchtigen en waarlijk wijzen Man / onze te overzien / in handen geven; en ik zouw geen eynde maken van verbeteren / indien ik veel Vrinden hadde / die tot zulk een zaak bequaam waren.

Is nu overig / dat ik van deze langen brief een eynde maake; Ik bid u oogt eens af / in welk een staat dat gy door de goedheyd Gods gestelt zijt: Uwe naam is bekent en vermaart door Italien / Duytsland / Vrankrijk / Polen / en Hungaryen: Veele verwonderen zich over de doordringentheyd uwes verstand / de ervarentheyd in taalen / en diep-gegronde en uytstekende geleertheyd; veele achten uwe byzondere oprechtigheyd: de oogen veeler Kerken / ik gezwijge veeler Broederen in 't byzonder / zijn voornamelijk op u gevest. U staat te bezorgen dat gy onze van u geschepte meening niet te leur stelt; gy zoudse te leur stellen / indienwe bevonden dat gy quaadsprekende waart: want de quaadsprekentheyd komt uyt een quaadaardig gemoed voort / en dusdanige quaadaardigheyd zelf strekt ten verderve en ter rampspoed zoo des lichaams als der ziele. Gy weet daer en tegen dat de Zedigheyd een schatkamer is van alle deugden; ook en hebt gy niet afgelaaten in anderen / en dat wel te recht / de waardige lof der Zedigheyd voor te dragen / en de zelve hoog aan te bevelen: Hoed u nu / Socijn / datwe u van die mis-

daad

daad niet en overwinnen/ die gy u voor laat staan dat geensins in u plaats heeft.

En voornamelijk/ erkent waar toe u roept/ noodigt/ en byna aandrijft de plicht van een goed Christen. Gy weet zeer wel/ met hoedanigen liefde onzen goeden Begunstiger u toegenegen is: wat'er om gaat/ wat'er voorvalt/ in dat boven anderen alderzwaarste geschil/ is u niet onbekent: schikt u tot een werk dat zeer noodzakelijk is; doorloopt alles dat hier toe behoort/ en helpt ons uyt zoo groote/ en zoo duystere beneveltheden: Deze dingen die de voornaamste/ en meer dan noodzakelijk zijn/ wachten op uw' verstand/ op uwe scherpzinnigheyd/ op uwe God-geleertheyd; de grondvesten/ zeg ik/ de grondvesten legt die vast (onderzoekt die plaatzen daar gy weet dat ik van spreke) en houd u niet bezig met de veynsters of de vloeren te vercieren. Woorden zijnd'er nu genoeg/ indien maar redens genoeg; twist-strijdingen al veel te veel/ en van de waarheyd groot gebrek: Onze Vader zal de weg aanwijzen (want hoe zoud ik hem onze Vriend of Begunstiger noemen/ na dien hy ons niet alleen begunstigt/ maar ook voed en onderhoud) en een verzekerde richtdraad toonen: Geen boeken/ geen tijd/ geen verstand/ geen schranderheyd/ geen offening/ geen opperste welvoegzaamheyd/ eyndelijk geen medestanders zullen u gebreken/ indien gy maar wilt; In 't kort/ ik acht gy zult doen het geene daarwe na verlangen. Vaart wel/ en zet u met geen ingenomenheyd of gramschap om te antwoorden. Uyt de Hoofdstad van Zevenbergen: den 15 van Herfst-maand des jaars 1581.

Uwen

MARCELLUS SQUARCIALUPUS.

Fausti Socini Antwoord, op den voorgaanden Brief van Squarcialupus.

Ik beken 't; niet alleen de eerste lezing uwes Briefs/ gelijk gy gedacht hebt dat het zouw gebeuren/ maar ook de laatste (alhoewel ik de zelve dikmaal met opmerking heb gelezen/ en dat niet binnen weynig dagen/ maar met al een geruyme tijd daar telkens te doen tusschen gaan/ eer ik/ om u te antwoorden/ de pen in de hand heb genomen;) heeft my het gemoed ontstelt: Niet om dat ik het qualijk neem/ van u vermaant en berispt te worden/ van wien my niet iets aangenamers overkomen kan; maar om dat/ terwijl gy dit doet/ gy my ondertusschen met veel te onmatelijke/ en geheel valsche lofredenen overlaad/ en tevens veel dingen in my/ of grootelijks berispt/ of weynig goed keurt/ die of van my zeer verre af zijn/ of veel eer lof en goedkenning waardig schijnen moeten. Weshalven ben ik van uwen t'wegen/ en om dat ik u beminne/ niet weynig in mijn gemoed bewogen en beroert geweest/ als ik in het lezen van uwen Brief bemerkte/ dat gy schijnen kost/ ons als eenig Pluymstrijker/ of (zoo men 't zeggen mocht) als eenig Bespotter/ en die nochtans eenen Eer-bezorger wil schijnen te verstrekken/ uyt het Hof

voor-

voor den dag gekomen te zijn: Want dat gy door dwaling misleyd deze dingen zoud geschreven hebben / zal naulijks iemand kunnen aanneemen / die u maar eenigsins en kent / welks scherpheyd van verstand en oordeel zy alle erkennen / en waar over eenige ook / onder welke ik belijde dat ik ben / ten hoogste zich verwonderen. Ik heb gezeyt / wat men van u zouw denken kunnen / niet wat ik'er van gevoele: want ik houde het veel eer daar voor / dewijl ik uwe liefde te mywaarts weete / dat gy / in my of al te grooten of geensins waarachtigen lof toe te voegen / even als een Minnaar omtrent de zaak die hy bemint (gelijk de Blijspel-dichter zeyt) blind geweest zijt; en wederom / dat gy / in d'onbillijke berispingen / door te grooten yver tot mijn eer en welstand vervoert zijt geworden: waar door het ook misschien geschied is / dat gy / zonder eenige oorzaak / zulk een smert / als gy my laat blijken / mijnenthalven op u hebt genomen: Weshalven gedoogt / bid ik u / dat ik u van deze moeyelijkheyd verlosse / en naukeurig aanwijze / dat ik niet iets gedaan hebbe / 't geen u dus grootelijks hoeft te bekommeren of te quellen.

Mijnen raad / en 't bestaan / om voor die van Rakauw / tegen Jakob Paleologus, antwoordende te schrijven / berispt gy geweldig / en dat om veele oorzaken; welke / alhoewel gyze in zekere hoofdstukken schijnt te verdeelen / ik echter alle / op een andere wijs / een voor een opnemen zal / en terstond op zijn plaats daar by voegen / wat ik achte dat op yder der zelven niet alleen zal kunnen / maar ook moeten / tegengezept worden.

De eerste oorzaak is dan / dat ik my, de dingen die ik niet heb kunnen verkrijgen, echter heb willen onderwinden, dewijl het byna van een ongeneeslelijke zinneloosheyd is, de razernyen der Godgeleerden te willen genezen, of op de zelven acht te geven. Indien deze uwe reden iets ter zaak doet / of van eenig gewicht geacht moet worden / zoo zijn alle deze berispens waardig / die tot noch toe van eenige Goddelijke dingen / tegen 't gevoelen van anderen / geschreven hebben; welke nochtans indien z'er niet geweest en waren / zoo zouden wy noch in de oude duysternissen bezet gehouden worden / en van de weg der eeuwige zaligheyd t'eenemaal onkundig zijn: waar uyt men dan verstaan kan / hoe verre men achten moet dat het van de waarheyd verscheyden is / het byna van een ongeneesselijke zinneloosheyd te zijn ('t geen gy zegt) de razernyen der Godgeleerden (indien menze zoo noemen mag) te willen genezen / of op de zelven acht te geven; dewijl uyt de ervarentheyd zelf ondervonden is / dat veele razernyen der Godgeleerden / van die genen / die zich des onderwonden hebben / genezen zijn. Want indien gy oordeelt / dat men dan eerst de razernyen der Godgeleerden geneest / wanneer of die razende Godgeleerden zelf / of alle die geene / immers het meerdere deel der geenen die hen aanhangen en geloof geven / tot een gezond verstand herstelt worden; wat doet dat ter zaak / indien ik slechts eens eenigen / dien ik achte met Paleologus te razen / zijnes verstands machtig gemaakt hebbe; ja indien ik te weeg gebracht hebbe / dat de geenen die wel gevoelen / niet van dit haar recht gevoelen af en wijken? Heb ik dat in de voorreden van mijn Werk niet te kennen gegeven / dat ik dan mijn oogmerk bereyke? Alhoewel / om mijn arbeyd in dezen deele van alle misdaad vry te spreken / en te betoonen dat het van my niet lichtvaardiglijk is aangevangen / zoo moet het genoeg en overgenoeg zijn / dat ik zoodanige dingen gezeyt hebbe / of immers hebbe kunnen

zeggen /

zeggen / die de zaak der geener voor welken ik antwoorde / van de bevechtingen des Tegenstanders hebben kunnen vrystellen en beveyligen.

Tot een twede oorzaak zullen wy stellen / dat ik zonder beraadslaging en overleg van mijne Vrinden / en Begunstigers / en voornamelijk van dien omzichtigen Ouden-man (gelijk gy hem noemt) mijn Boek geschreven en in 't licht gegeven hebbe: want gy zegt / dat wy / die vremdelingen zijn / en naulijks hebben waar van te kunnen leven / niet iets dienen by der hand te nemen / 't geen niet onze vrinden en begunstigers ten vollen welgevallig is. Drie dingen / Marcellus, eer gy my berispte / had gy hier behooren in acht te nemen: Vooreerst / dat ik genoeg den raad van vrinden en begunstigers gebruykte / als ik / niet alleen op het goedvinden / maar ook op het aanraden en bidden van een geheele vergadering van Godvruchtige / en met my zeer nau verbondene menschen / wien mijne welstand ter herten gaat / dit werk by de hand genomen hebbe. Ten anderen / dat ik met die geenen / welke gy voornamelijk daar toe dienstig acht / om de verre afgelegenheyd der plaatsen / vermits de zaak geen uytstel lee / n 't minste geen raad heb kunnen leven: voegt 'er dit by / waar van gy misschien niet hebt kunnen vermoeden / dat ik het oordeel dezes eerwaardigen Mans / om eenige byzondere redenen / in geenen deele heb moeten of mogen afwachten / om dat het buyten weten van henluyden / om welker wille ik dezen arbeyd gaarne op my heb genomen / geensins heeft kunnen geschieden: waar van ik aan hem zelfs opentlijker heb geschreven. Eyndelijk had gy behooren aantemerken / dat dusdanige reden / namentlijk dat wy vremdelingen zijn / en naulijks hebben 't geen noodzakelijk is om af te leven / niet anders dan menschelijk is; dat is / datse niet na iet goddelijks aart / en derhalven geene plaats kan hebben / daarmen van goddelijke dingen handelt / in welke men om het leven te behouden zelf noyt van den rechten weg ter zijden af moet wijken. Maar gy zult zeggen (gelijk ik uyt uwe woorden kan besluyten) waarom hebt gy ten minsten de zuyvering en verbetering van 't werk / toen het nu voltrokken was / van dien Ouden-man / zoo scherpzinnig en verstandig in zijn oordeel / niet afgevordert? Och of ik dat had mogen doen! maar hoe (om nu van niet anders te melden) zouw dat hebben kunnen geschieden / dewijl geen gering gedeelte van het Werk zelf nu volwrocht is geworden / na dat het eerste al onder de pers was gebracht? en dat dit (voor zoo veel my belangt) niet dan uyt eenige hoogdringende noodzakelijkheyd dus is toegegaan / daar van acht ik dat niemand (dien de geleegentheyd bekent is) anders oordeelen zal.

Alhoewel nu met dit geene / dat ik hier pas te vooren verhaalt hebbe / genoeg beantwoordt schijnen kan dat geene 't welk als een derde oorzaak aangemerkt kan worden / namentlijk / dat / dewijl we niet alleen vremdelingen / maar ook tot die verlegentheyd gebracht zijn / dat we om ons leven te behouden eens anders weldadigheyd van nooden hebben / wy op niemand behooren qualijk gemoed te zijn / en de zwaare twist-geschillen te vermijden; zoo zal het nochtans niet buyten propoost zijn alhier te herhalen / dat deze geheele reden met goddelijke zaken gansch geen gemeenschap heeft / en dat een Christen-mensch de zelve voor geheel niet moet achten / als ten zy dat 'er van onverschillige dingen gehandelt worde: want daar de dingen quaad zijn (voor hoedanig gy / zoo ik gisse / dit mijn geschreve boek zijt houdende) daar moet-

men zich / al waar het om geen andere reden / als om datse quaad zijn / van de zelven t'eenemaal afhouden: doch by aldien gy het zelve misschien onder de onverschillige dingen rekent / zoo mist gy / mijns oordeels / grootelijks / gelijk blijken zal uyt het geene hierna gezeyt zal worden.

De vierde oorzaak / daar in bestaande / dat ik qualijk gedaan hebbe / met niet hierin eens anders raad en overleg te gebruyken / dewijl niemand zoo wijs en omzichtig is / dat hy in zijn eygen zaken niet eens anders raad behoeve / schijnt / door het geene gezegt is / nu al wederlegt te zijn: Doet hier by / dat die zelve Godvruchtige mannen / die in omzichtigheyd en geleertheyd zeer uytstekende zijn / en my om deze last op my te nemen aangedreven hebben / byna het geheele Werk / eer het uytgegeven wierd / gezien / en overzien hebbende / goed gekeurt hebben. Daarenboven / deze regel / die gy schijnt te willen vast stellen / dat niemand zonder eens anders raad en goedvinden iet behoorde te doen / moet zoo lichtelijk / byzonder in dingen die de Godsdienst raken / niet toegelaten worden / al wilde gy schoon / gelijk ik achte / datmenze passen zouw tot de dingen die maar van geringe aanmerking zijn: Want veele dingen zijnder / en de zelve van zeer groote aanmerking / waarin een Christen-mensch niemands beraadslaging van nooden heeft; ja dien men oordeelen mocht te dwaalen / indien hy iemands raad verzocht / als die niet zoo zeer de raad als wel de afraading schijnt te zoeken / in dat geene / 't welk hy voorzeeker weet / dat hem om te doen noodwendig is. Want het geene gy daarna hier by doet / dat ik niets moest uyt laten gaan / als het geene wel en menigmaal van het vrye oordeel der Meesters overwogen en uytgeplozen was: wie deze Meesters zijn / zeker dat begrijp ik niet: want ik kenne geen mensch van alle die op aarde leven / eenigsins voor Meester / in die dingen waar van in mijne Beantwoording gehandelt word; maar ik heb alleen God en de Heylige Schrift voor mijn leermeester gehouden: Ja zelf in alle de kennisse en wetenschap der Goddelijke dingen / 't zy hoedanig de zelve in my wezen mag / is my niet gebeurt oyt eenige Meester of onderwijzer gehad te hebben / dan alleen mijnen Oom Lelius, die nu al lang overleden is; of om recht te spreken / dan alleen eenige weynige dingen van hem geschreven / maar meerdere zijne Aantekeningen. Maar misschien noemt gy Meesters / die geene / die en anderen / gelijk het u toeschijnt / en my leeren kunnen? Ik (op dat ik het vrymoedelijk belijde) hebbe / in de dingen die ik in de Beantwoording noodig hadde te verhandelen / tot noch toe niet eenen dusdanigen Meester gekent; alhoewel ik my des wel bewust ben / dat daar in noch veele dingen zijn die my geleert zouden kunnen worden; maar och of ik eenen zoodanigen Meester vinden kon! gy / indien gy meent dat gy 'er eenen gevonden hebt / ik bid u wijst hem my / en gy zult zien dat ik uw' oordeel niet kleyn achte / en dat ik geheel en al niet weygere / dat ik geleert en onderwezen worde.

Ter vijfder plaats zullen wy deze oorzaak stellen / dat / dewijl 'er niet vergeefs moet gedaan worden (gelijk het spreekwoord zeyt) ik nochtans / met tegen Paleologus voor die van Krakauw te verantwoorden / een ydelen arbeyd heb by der hand genomen / en / gelijk men zeyt / het geen gedaan was wederom gedaan: Dewijl het geschil / of men de Overigheyd in de Kerk zal houden / ofte niet / nu al en meenigmaal / en van veelen / en dat zeer voortreffe-

treffelijke Mannen / verhandelt is. Zeker / ik verwonder my / dat gy / zijnde een zeer scherpzinnig mensch / en om de waarheyd in veele dingen op te speuren zeer bedreven / dus hebt kunnen spreken: even als of het niet gebeuren kon / dat de aldervermaardste Mannen niet iets niet-en-wisten: en als of het nu door de ondervinding zelf niet genoegzaam bewaarheyd was / dat zelf de aldergeleerdste Mannen / en dezelve byna in oneyndelijk getal / en dat veele eeuwen lang / in de dingen die de Christelijke Religie raken / zeer schendelijk gedwaalt hebben / en in de zelve t'eenemaal onwetende zijn geweest / die nu ter tijd de kinderen zelf te degen weten: Indien'er geen stoffe te verhandelen / of van geenig ding te schrijven staat / daar nu veele en vermaarde Mannen al van geschreven hebben / zoo zal ik niet meer te beschuldigen zijn / dan alle de anderen / die van gewichtige dingen haare boeken uytgeven. 't Waar uw' plicht geweest / Squarcialupus, eer gy my dezen t'halven berispte / dat ik namentlijk 't geen gedaan was wederom dede / en / gelijk uw' woorden te kennen geven / byna al het geene dat ik geschreven hebbe / van anderen ontrukt hebbe / mijn boek te doorlezen / en indien gy niet met al / of immers zeer weynig daar in gevonden hadde / 't geen nu niet al van anderen geschreven was / dat zelve my dan tegen te werpen: Alhoewel gy ook aldus my niet te recht zoud berispt gehad hebben / ten waar gy ook had ontwaar geworden dat eenig schrijver in 't byzonder dezelve dingen gezeyt hadde die ik quam te zeggen: want alhoewel de dingen die van my geschreven waren / uyt andere verscheyde en veelderleye schrijvers / alle kosten by een verzamelt worden / zoo zoude ik echter daarom niet te berispen zijn / die de waarheyd / verstroydelijker wijs / en als verdeeldelijk (om zoo te zeggen) van veelen voortgebracht / alleen te eener plaatse in 't geheel gepoogt hebbe openbaar te maken; en als een nyvere bye uyt den dauw veeler bloemen hebbe gezocht den honig te vergaderen. Niets wordt'er gezeyt / 't geen niet te voren gezegt is geweest. Maar hier op moetmen toeleggen / om / het geene veele waarlijk en volkomentlijk gezeyt hebben / als gy eenige haarer redenen te zamen voegt / dat zelve als dan gelijk alleen te zeggen / en aldus de waarheyd / daarze te voren duyster en verscholen was / in het licht te brengen. Daarenboven / gelijk ik in 't onderzoeken van de eerste oorzaak aangeroert hebbe / stond my dit niet te bezorgen / dat ik iet nieuws zoude leeren; maar 't was my genoeg / dat ik de zaak te recht verdedigde / welk ik om te verdedigen op my genomen had: want datse van my heeft moeten of behoren verdedigt te worden / zal ik hierna ten vollen bekent maken. Edoch wat behoefde gy van 't geschil van d'Overigheyd gewag te maken / daar ik dienaangaande nergens in mijn geheele boek eenige reden-twisting onderneeme / maar alleen maar t'eeniger plaatse 't gevoelen der Rakauwers over dit geschil verklaare / en van de lasteringen van Paleologus bevryde / die het zelve zeer onheusselijk misduyde? Zeker hier uyt blijkt / dat gy niet alleen ('t geen gy zelf bekent) mijn boek niet deurlezen / maar slechts enkelijk de voorreden / en dat met weynig opmerking / met hier en daar te lezen deurgeloopen hebt; want het zouw niet wel zijn kunnen / dat gy my veel / van 't geen gy tegenwerpt / zoud tegengeworpen hebben / indien gy de zelve met een weynig meerder aandacht overlezen hadde: en dat gy daar en boven eenige kantschriften / van 't geen op de kant des boeks aangewezen staat / hier door opgewekt en gaan-

de gemaakt zijnde / uyt verscheyde plaatsen hebt ter loops by een gezamelt.

Gy erkent dan / acht ik / hoe grosselijk gy gemist hebt / die daarom mijnen arbeyd hebt geoordeelt verachtens waardig te zijn (en dit zal een zeste oorzaak verstrekken) om dat ik rede-twiste van een zaak niet ter zaligheyd noodzakelijk; als die gedacht hebt / dat ik voornamelijk van de Overigheyd handelde / daar ik nochtans byna doorgaans van de plicht der byzondere personen mijn werk maak: Gy zegt dan dat het in de Godsdienst geen nut doet / datmen rede-twist van dingen die ter Zaligheyd niet noodzakelijk zijn: Maar ook hier in (ik zal het zeggen behoudens uwe goedwilligheyd) zijt gy niet weynig buyten 't spoor / dewijl'er veele dingen zijn / niet noozakelijk / maar nochtans nuttelijk ter zaligheyd / waar van indien iemand na waarheyd zijne rede-twisting uytvoert / het zelve zal met geen geringe vrucht in de Godsdienst verzelschapt gaan. Maar terstond voegt gy'er by / Edoch onze gelukzaligheyd hangt niet hier van af, datwe weten, of de Magistraat, die voor de misdadigen te vreezen is, in de Kerke plaats of geen plaats heeft; maar wie is'er die niet en weet / dat deze Magistraat / in de Kerke of plaats of geen plaats heeft? is het niet aan allen baarblijkelijk / dat uyt twee strijdigheden / waar van d'eene de ontkennende / en d'andere de bevestigende meening vast stelt / noodzakelijk d'een of d'andere waar moet zijn? wie zouw dan oyt zoo dwaas wezen / dat hy hier over reden-twisten zouw? Maar hier na doet gy'er by / Daar veel eer deze twee dingen den Navolgers Christi noodzakelijk zijn, de waarachtige kennisse Gods en Christi, en een eerlijk en heylig leven: Zoo heb ik dan (ik beroep my op uw' eygen getuychenis) in mijn Boek gehandelt van een zaak die den Navolgeren Christi byzonder noodzakelijk is; want de voorname hoofd-stukken van de geheele rede-twisting bestaan hierin (gelijk uyt het derde deel / waar in de bewijs-redenen van de Weerparty wederlegt worden / opentlijk blijkt) Of het een Christen-mensch / van een afgezonderde hoedanigheyd / vry staat te oorlogen? mede / of het hem toegelaten is zijne verongelijking / die hy lijd / door de Magistraat te wreeken? van welke dingen niemand acht ik ontkennen kan / offe behooren tot een eerlijk en heylig leven. Hier by koomt dat'er van verscheyde dingen / te zelven eynde strekkende / in mijn beantwoording geredentwist word; als / van het eed-zweeren / waar van ik wat wijdluftig gaa / van het rechten en pleyten / ook van het Huwelijk / en iets van de echtscheydingen; als mede van de Burgerlijke gehoorzaamheyd diemen de Overigheyd schuldig is / en andere dingen die tot de zeden behooren; als eyndelijk in 't algemeen van het onderscheyd der zedelijke geboden in het Oude en Nieuwe Verbond: En alhoewel deze dingen met eene wel degelijk tot de kennisse Christi behooren (want deze, gelijk ik byna in 't begin van mijne Beantwoording zegge / kent Christum niet, die zijn geboden niet en houdt; ja dit is nu ter tijd boven alle anderen de aldermeest noodzakelijkste kennisse Christi:) zoo word nochtans ook van een andere kennisse Jesu Christi in de zelve Beantwoording gehandelt / die nader komt aan deze / welke gy zonder twijffel verstaat / doch die voor veel waardiger geacht moet worden. Vorder / in het laatste deel / waar in ik eenige de voornaamste der overige mislagen des Tegenstrevers aanmerke / en by zoodanig voorval van veele dingen niet ondienstig om geweten te worden gewag make / spreek ik onder anderen van Christi tegen-

woordige

woordige rijk en macht/ en roere iets aan van zijne Aanroeping; al het welke een zeer groot gewicht te hebben schijnen kan. Ik hebbe gezeyt/ dat gy eenige andere kennisse Christi verstaat dan deze; om dat/ zoo gy deze verstaan hadde/ gy'er eyndelijk deze woorden niet zoudt bygedaan hebben/ Zullen wy dan de dingen die noodzakelijk zijn, beneden die veel geringere stellen, en zouden wy niet willen berispt, en te recht overgehaalt worden? Want dat ik aangaande Christi tegenwoordige rijk/ en macht/ en zijne aanroeping/ toen ik daar was/ niet weynig geschreven heb/ dat kan niet zijn dat gy daar van onkundig wezen zoud: Gy verstaat dan t'eenemael een geheel andere kennisse Christi/ en gy beschuldigt my/ dat ik my zelve niet geheel en al begeeve/ om dezelve/ nevens de kennisse Gods/ aan allen openbaar te maken: van welke uwe beschuldiging wy hierna zien zullen: Nu zal ik dit maar in't voorby-gaan zeggen/ dat ik niet en weet waarom gy dit zegt/ Dat ik niet en wil berispt, of te recht overgehaalt worden; en dat ik de noodzakelijke dingen beneden de geringere stelle: breng maar een eenig merkteken van dit mijn gemoed voort tot getuygchenisse/ en ik zal het u terstond gewonnen geven/ en bekennen dat ik gedwaalt heb. Doch om ter zaak te komen. Gy berispt my dan zonder eenige schijn van reden/ dat ik eenige geringe dingen in mijn Boek verhandele/ daar naar uw' eygen oordeel/ byna mijn geheele Boek/ in die dingen te betoonen/ die de zwaarwichtigste en noodzakelijkste zijn/ bezig is: Maar schoon genomen het was zoo/ dat ik alleen van eenige lichtere dingen daar in handelde/ zoude ik daarom berispens waardig zijn? Heb ik my zelven de stoffe tot dit mijn schrijven uytgekozen? isze my niet van een ander voorgedragen? Maar wat heeft u (zult gy zeggen) genoodzaakt/ dusdanig schrijven op u te nemen? Veel dingen zeker/ behalven de stoffe zelf/ die terstond aangewezen zullen worden.

Ter zevender plaatse zullen wy deze oorzaak onderzoeken; Dat ik, namentlijk/ een zeer voortreffelijk Man van zelfs schijn te tergen, dewijl hy met my niet en rede-twiste, niet tegen my, niet van my, niet tegen mijne naasten. Zeker/ hier uyt/ Squarcialupus, blijkt/ dat gy weynig aandachts gehad hebt/ tot het geene ik in de voorreden mijnes Boeks geschreven heb/ toen gy het zelve laast: want op dit alles word aldaar overvloediglijk geantwoord: Nochte gy hebt niet genoeg in achting genomen/ van hoedanigen gewicht de reden zy/ die ik aldaar zegge dat my voornamentlijk tot het schrijven bewogen heeft; dat namentlijk Paleologus in zijn Boek de waare Godvruchtigheyd/ en de oprechte eenvoudigheyd des levens ter nederwerpt: ende gy zoud niet gezeyt hebben (even als met den neus daar over op te schorten) dat ik met dezelve reden by te brengen my tot spitszinnigheyd begaf: Want dat gy zegt/ Dat ik dit wel zegge/ maar echter niet bewijze; ik bid u/ hoe kunt gy dit verzekeren/ dewijl gy mijn Boek niet doorgelezen hebt? Heb ik niet in de voorreden gezegt/ dat ik achte dat het van alle Godvruchtigen goed gekent zouw worden 't geen ik zeyde/ indienze maar de moeyte namen van mijne Beantwoording te doorlezen? Waarom dan hebt gy mijn Boek niet eerst doorgelezen/ dewijl gy daar toe vermaant wierd/ eer gy tegen my dusdanig vonnis gaaft? Past het een deftig man dus te handelen/ en een zaak te vonnissen die hem ten minste niet bekent is? Vorders/ als gy zegt/ dat ik niet bewijze 't geen ik zegge; zoo spreekt gy van de pooging/ of van de

uytkomst: Indien van de pooging / zoo zegt gy dat geene 't welk opentlijk valsch is; want in veele plaatsen poog ik dat te doen / en dat met zeer naakte en klaare woorden: Indien van de uytkomst; waarom wederlegt gy mijne redenen niet? waarom / indien gy wilt dat ik uyt uwe berisping eenig nut zal trekken / geeft gy my mijne onwetenheyd in dezen niet te kennen? Nochtans en is het niet noodzakelijk / dat ik dit / 't geen ik Paleologus tegenwerp / of om mijn eygen doen te verdedigen bybreng / aan allen bewijze dat het zoo is; ja niet / dat ik het aan iemand bewijze; want het is genoeg / dat het my zoo toeschijnt / en dat ik gepoogt hebbe dit aan anderen te betoonen. Ik heb 'er in dezelve voorreden by gezeyt (niet als een andere reden / gelijk gy het schijnt te nemen / maar als de bevestiging der zelve) dat het stuk van den Gods-dienst iets eenes algemeenen rechts is / en derhalven dat het daarom yder vry staat tegen die geenen met Goddelijke wapenen te strijden / die den Gods-dienst of poogen omverre te werpen / of te verzwakken. Hier op antwoordt gy / Datmen de afzondering en raaskalling van die van Rakouw niet met de aangelegentheyd der Kerke in moet mengen; eveneens als of ik op my had genomen te verdedigen / al wat de Rakouwers eertijds hebben uytgevoert / ofte / als ik voor de Rakouwers antwoorde / dat mijn meening zy de Rakouwers zelve / en niet veel eer haar gevoelen / van het geene waarover de reden-twisting tusschen haar en Paleologus voornamentlijk ontstond / te beweeren: want wat waar daar aangelegen / of schoon de Rakouwers in alle hun andere dingen t'eenemaal het spoor bijster waren geweest / alsse in de reden-twisting / dienze met Paleologus hebben gehad / maar na waarheyd gevoelden? Maar laat ons een weynig nader / 't geen gy my tegenwerpt / onderzoeken. Gy zegt / dat ik Paleologus van zelf schijnt te tergen: Dit is in der daad zoo niet; niet alleen om dat die geene niet schijnen kan van zelfs te tergen / die zoodanig een die anderen tergt / wederstaat en bestrijdt; maar ook om dat hy zelf van hem eeniger maten getergt is geweest: want alhoewel Paleologus my niet eerst / met namen / en opentlijk / met een eenig woord getergt heeft / zoo heeft hy het nochtans stilzwijgende gedaan / met tegen dat gevoelen / ofte veel eer die veele gevoelens te schrijven / die ik oordeele en alderwaarachtigste / en in de Christelijke Godvruchtigheyd van een zeer groote aangelegentheyd te zijn. Doch daar aan is niet gelegen / of hy zelf / toen hy zijn boek uytgaf / op my gedacht heeft / of niet; maar het is genoeg dat het in der daad zoo leyt / dat hy tegen die van Rakouw schrijvende / ook tegen my geschreven / en langs deze weg my zellef eerst getergt heeft. Gebeurt het niet dagelijks / dat iemand / alhoewel niet by naame hier toe te voren uytgedaagt / tegen zoodanig eenen schrijft dien hy zich voor laat staan dat de waarheyd met zijne schriften bestrijd? en indien hy hier in zich loffelijk quyt / dat hy van allen / die met hem eens van gevoelen zijn / met de hoogste lof geprezen; en van niemand / alleen te dezer oorzaak om dat hy zich tegen dien anderen heeft gestelt / gelaakt word? Derhalven dan / als gy 'er by doet / dat Paleologus noch tegen my / noch van my en schrijft / zoo zeg ik / dat hy genoeg tegen my en van my schrijft / als hy tegen haar en van haar schrijft / die hier in / waar van wy handelen / het zelve gevoelen / dat ik gevoel. Daarenboven zegt gy / dat hy niet en schrijft tegen mijne naasten: Nemaar ik had tot noch toe gelooft / dat ik / volgens de leere Christi / alle menschen voor mijne naa-

sten

sten moest erkennen / veel min dan dat ik niet voor mijne naasten zoude houden die door Christum zelf mijne Broeders waren / en die ik erkende dat met my eenes zelven hemelschen erfgenaamschaps zouden deelachtig zijn: Want voorwaar zoodanige zijn 't / 't zy hoe het u ook anders toeschijne / tegen welken Paleologus schrijft: Het zal dan niet noodig zijn / om mijn doen te verdedigen / de graden van verwantschap / gelijk gy spreekt / na mijn welgevallen uyt te strekken / dewijl het licht is om toonen / dat ik na het voorschrift Christi dit verwantschap uytgemeten heb: Waarin indien ik misse / onderrecht my; en zoo deze mijne naasten niet en zijn / toont my dan welken ik mijne naasten zal moeten noemen / of daar voor houden mogen. Gy voegt 'er by: Werpt gy Paleologus zelf niet tegen, dat nu die vergadering der Rakouwers niet meer in wezen is, dat daar alles nu van een gescheyden, en de dingen geheel verandert zijn; derhalven dat hy maar met de schimmen leyt en worstelt? Welke is dan deze gemeene zaak die gy verdedigt, indien hy gezegt moet worden met de schimmen te strijden, die de Rakouwers bestrijden wil: ziet gy dan niet, Fauste, dat gy u een voorstander der schimmen maakt, indien deze Griek slechts de schimmen quelt? Scherpzinnig en schrander zeker / dit laatste! maar eerst sta te handelen van dat geene waarom ick voornamelijk uw woorden heb bygebracht: Voor-eerst dan zeg ik / dat ik niet volkomentlijk bevestigt heb / dat die vergadering der Rakouwers nu geene vergadering meer en is / en veel min / dat alles nu aldaar verstroyt en gescheyden is; maar ik heb gezeyt / dat die vergadering of niet meer voor handen / of zoo verandert was / datse niet meer bekent kost worden: 't welk nader uytgelegt / niet anders zeggen wil / als dat die vergadering noch wel eeniger mate in wezen is / dewijl voor een groot deel die menschen noch in wezen zijn / waar uyt die vergadering bestond / die voor het meerendeel somtijds noch wel by-een komen en vergaderen; maar om datse niet meer / gelijk voormaals / te Rakou zich onthouden / noch in geen eene zekere plaats by malkander wonen / en daer-en-boven nu van niet weynige / immers van eenige dingen / geheel anders gevoelen danze te voren gevoelt hebben / inzonderheyd datse in dat stuk / 't welk hen voornamentlijk te Rakou had byeengebracht / en bewogen om aldaar te wonen / hun gevoelen verandert hebben; zoo zouw misschien niet t'onrecht iemand kunnen zeggen / dat die Rakouwsche vergadering niet meer in wezen was: waar uyt komt / dat niet blijken kan / wie die geene zijn / op welke het byzonder aan zouw komen / om het boek van Paleologus, tegen die van Rakouw by name geschreven / te beantwoorden: Zoo dat Paleologus dieshalven met recht heeft kunnen hopen / dat hem geensins geantwoord zouw worden / en dat hy daarom te vrymoediger is geweest om dit zijn boek uyt te geven / dat hy andersins niet zouw uytgegeven hebben: En dat is het dat ik zegge / dat hy schijnen kan / gelijk het spreekwoord zeyt / met de schimmen geworstelt te hebben / en dat ik de byna verlaate zaak / om te verdedigen / op my genomen hebbe. Maar daarom loochen ik niet / dat de Rakouwers noch zoodanig in wezen zijn / dat die voor haar Paleologus beantwoordt / voor sommige menschen antwoordt / die noch in wezen en in leven zijn. Doch wat is het van nooden hier toe te komen / want of die Rakouwers zijn noch voorhanden / of ze zijnder niet meer; indien z'er noch zijn / zoo kan men met goed recht zeggen / dat Paleologus tegen mijne naasten geschreven heeft: zijn

z'er

z'er niet meer / evenwel kan men 't zelve billijk zeggen: Want ook zy die tegen de dooden schrijven / worden gezegt datse tegen iemand schrijven; en zeker wy moeten alzoowel de rechtvaardige verdediging der dooden dan der levendigen op ons nemen; ja daarom is de verdediging der dooden te prijsselijker dan der levendigen / om dat deze veellicht op eenige wijze hen zelven verdedigen kunnen / maar de anderen geensins: derhalven laat het wezen / dat deze Rakouwers eveneens als dooden zijn / het zal zoo verre van daar zijn / dat ik met recht zouw kunnen berispt worden / haare verdediging op my genomen te hebben / dat ik veel eer kan schijnen te dier oorzaak eenige lof te verdienen. Uyt het gene tot noch toe gezegt is / blijkt / dat gy of niets met al en zegt / of dat gy verkeerdelijk bewijs vestigt / als gy zegt / dat ik my een voorstander der schimmen maak / indien de Griek de schimmen te quellen neemt: Want indien gy door de naam van schimmen iet quaads verstaat / zoo spreekt gy niet ter zaak; want in dit spreekwoord / Met de schimmen worstelen, heeft deze naam die kracht niet / maar betekent iets / 't geen misschien gelijkt te wezen / daar het waarlijk niet en is / of waar van men eveneens oordeelen moet / als of het niet en was: indien gy dit woord mede in dezen zin gebruykt hebt / zoo kan die benaming van schimmen / in uwe woorden / mijnen arbeyd niet ontluysteren; want mijne reden / en die van Paleologus staan in dezen deele niet gelijck: want indien hy te berispen is / die de zoodanigen quelt / welke inder daad of niet meer en zijn / of welken aangaande het even veel is / als offe niet en waren / zoo zal ik in tegendeel / gelijk ik gezeyt hebbe / te prijzen zijn / die voor zoodanige menschen / welke haar zelven niet verdedigen kunnen / de gerechtige verdediging tegen hem opneem. Doch op dat ik niet t'eenemaal schijne uytsporig te zijn / zoo moet men verder weten / als ik zegge / dat Paleologus tegen de Rakouwers schrijvende / schijnen kan met de schimmen te hebben willen worstelen / dat ik niet daarom de Rakouwers schimmen noeme; maer dat ik met dit spreeckwoord (gelijck des zelfs kracht mede brengt) niet anders wil te kennen geven / als dat Paleologus, met tegen de Rakouwers te schrijven / tegen niemand met namen geschreven te hebben schijnen kan; even-al-eens als of yemand met de schimmen worstelende / met niemand waarlijck geworstelt te hebben gezeght worden kan. Maar gy quansuys hebt het gebruyck van dit spreeckwoord tot een anderen zwier betrokken / om daer door des te gemakkelijcker te besluyten / dat ik van de Rakouwers schimmen make / en derhalven dat ik / voor haer strijdende / der schimmen voorstander ben: Want / in plaats van met de schimmen te worstelen / 't geen een gebruykelijke manier van spreken is / en terstond kan doen zien wat ik hier mee zeggen wil / hebt ghy gestelt / de schimmen te quellen, 't geen ongebruykelijk is / en geheel iet anders schijnt te kennen te geven / dan ik'er door verstaen hebbe: Derhalven kan nu overvloedig genoeg blijken / dat ik met het alderbillijkste recht op my heb genomen de Rakouwers tegen Paleologum te verdedigen / gy moogt'er van gevoelen wat gy wilt. Hier by komt dit noch / 't geen ik te vooren heb aangeroert / dat ik / om deze last op my te nemen / door de gebeden der gener bewogen ben geweest; welken ik niets / van alle 't gene redelijk en billik is / noch kan noch mag weygeren / dewijl my geene menschen nader toegevoeght of waarder zijn / welken derhalven de Christelijke liefde my gebied ten wel-

gevalle

geballe te zijn / en dienst te bewijzen ; gelijk ook het voorbeeld van heylige menschen my vermaant / dat ik haar / zoo 't mogelijk zy / by dit middel / tot de volkomene en volmaakte kennisse onzes Heeren Jesu Christi / die ik achte dat zy noch niet bekomen hebben / des te lichter overbrenge : En gy echter wilt staande houden / dat ik my tegen haar zoo rechtvaardige verzoek had mogen onverbiddelijk aanstellen : Want boven dat het stuk van den Gods-dienst / 't geenze my om te verdedigen hebben overgegeven / zeer gerechtig / en / gelijk boven aangewezen is / zeer gewichtig zy / zoo was het ook van belang om niet weynige lasteringen af te weeren / waar mede Paleologus in zijn boek de Rakouwers had gezocht te overladen / welke indienze geloof gevonden hadden / zoo zouw na alle waarschijnlijkheyd de naam des waaren Gods grootelijks verspроken geworden hebben / en veellicht de Kerke Christi veel zwaarder in deze landen gequelt geweest zijn geworden / dan immermeer te voren. 't Zy hoe 't zy / het stond in geenen deele te lijden / dat onschuldige menschen met zoo veel valsche betichtingen zouden gedrukt geworden hebben : derhalven / 't geen gy zegt / dat'er aan mijn stilzwijgentheyd niet veel schade zou geweest zijn ; dat beken ik dat waar is / als maar iemand anders het spreken had ter hand genomen : ja ik twijffele niet / of / zoo iemand anders dit zelve aanbevolen waar geweest / het zoude de Kerk veel meer te nut hebben kunnen zijn : Maar zy alle zeyden met een vastgezetheyd datse 't niet doen zouden ; weshalven heb ik zoo grooten last geheelijk op my moeten nemen ; 't geen ik echter niet gedaan hebbe / voor en aleer Gregorius Paulus, die toen afwezig was / met brieven daar toe verzocht wierd / om zelve het geen hy geschreven hadde van Paleologi aanvechtingen te verdedigen : 't welk als hy om die oorzaken / die ik in mijn voorreden kortelijk heb aangewezen / verzekerde dat hy in geenen deele machtig was te kunnen doen / zoo heb ik eerst de hand aan 't werk gelegt / en / door Gods genade / alhoewel onderentusschen door andere bekommeringen en bezigheden van schrijven belet / het zelve genoeg in tijds / gelijk ik achte / tot een gewenscht eynd gebracht ; en ik hoope dat de uytkomst leeren zal / dat deze mijnen tegenwoordigen arbeyd niet t'eenemaal ydel wezen zal / maar eenigermate haar eynd en oogwit bereyken ; en dat de Nakomelingen / die veel beter met een onbenevelt oordeel van eens anders arbeyd plegen te kunnen vonnissen (indien men hopen mag dat dit mijn boek tot de Nakomelingen overkomen zal) geensins dit mijn bedrijf verwerpelijk zullen kunnen keuren.

Echter / de Achtste oorzaak / waarom gy dit geensins goed kunt kennen / is / dat ik een altevermogenden en scherpgespitsten tegenstrever hebben zal / by wien ik / namentlijk in 't reden-twisten al te ongelijk vallen / en met welken ik / ten minsten in stoutmoedigheyd / veel te laag leggen zal.

Indien ik vertrouwende op mijn eygen krachten deze strijd waar aangegaan / zoo zouw misschien uwe berisping eenige plaats mogen hebben ; maar nadien / gelijk ik / als in 't voor-spel dezes strijds / nu al heb te kennen gegeven / ik dit gedaan hebbe my verlatende op de goedertierenheyd Gods / die my in eene alderrechtvaardigste zaak voor te staan gewisselijk de behulpzame hand bieden zal / zoo kan ik niet zien / waarom het my niet veel eer tot lof dan tot schande moet gerekent worden / dat ik my niet ontzien hebbe met zoo grooten schermer / gelijk gy hem noemt / in 't gevecht te treden : wat nu zijne

stoutmoedigheyd belangt / daer heeft men geen vrees voor te hebben; want ten zy hy bondiger redenen en getuygchenissen bybrenge / om het zijne te bevestigen / dan hy tot noch toe gedaan heeft / zoo zal eyndelijk deze zijne aldergrootste stoutmoedigheyd hem geheel en al zelf op den kop vallen. 't Geene gy nu zegt / dat'er met zoodanigen Tegenstrever noyt eynde wesen zal van twisten / of dat ik zonder groot voordeel de voet zal moeten te rugge trekken / op dat gy niet en zegt veld-vluchtig worden: Hier over ben ik in 't minste niet bekommert / want in desen strijd aan te gaan heb ik maar alleen hier op acht genomen / gelijk ik ook in alle mijne andere handelingen gewoon ben / of ik Gode een aangenaam werk zoude doen / ofte niet; en als ik my te eenemaal verzekert hiel / dat ik niet alleen een Gode aangenaam werk zoude by de hand nemen / maar dat ik ook zonder den grooten God te vertoornen van het zelve my niet af kon houden / zoo hebbe ik alle zorg van wat des aangaande kost gebeuren enkelijk aan God zelf opgedragen: alhoewel ik ook hope dat'er haast een eynde van 't twisten wezen zal / en dat deze onze strijd niet zonder groot voordeel af zal loopen / niet zoo zeer te mijnen opzicht / als wel voor anderen: Dit wenschte ik (op dat ik het alles in een kort bewerp zegge) dat gy by u zelven overdacht / dat ik in dit stuk geheel geen aanmerking op mijn zelven / maar alleen op God en de waerheyd hebbe moeten nemen; en als maar de goddelijke waarheyd door my beschermt heeft kunnen worden / dat'er niets met al aangelegen is 't zy wat my ook wegens deze strijd overkomen kan.

Gy ziet dan nu wat ik op dat geene antwoorden zal / waar voor ik onder deze uwe oorzaken de negende plaats heb overgelaten; op dat geene zeg ik / 't geen gy noopende mijn leven en mijne gezondtheyd schrijft / dien ik / gelijk gy zegt / in geenen deele zal kunnen staande houden / indien ik my zoo lichtelijk met de alderscherpzinnigste mannen in twist begeef / voornamentlijk over een stoffe die niet zoo zeer tot het nut der Kerke noodig is: Want alhoewel ik voor als noch niet zien kan / waarom meer mijn leven en gezontheyd in gevaar zal komen / wanneer ik met de alderscherpzinnigste / dan met een weynig lafmoediger mannen / over de goddelijke dingen twiste; of van die dingen zelf / wel met niemand in 't byzonder twistende / mijn eygen gevoelen / dat tegen 't gevoelen van anderen aanloopt / met nyverheyd en naarstige overweging in geschrift stelle; dewijl het my niet mogelijk is (gy zoud het my ook niet raden / ja gy raad my het tegendeel) dat ik my van de verhandeling dezer stoffe in 't schrijven af kan houden: en zeker ik kan niet zien / wat hier toe doet / veel eer van een stoffe niet zoo zeer tot het nut der Kerke noodig / dan van eene ten hoogste noodzakelijke te schrijven (alhoewel / dat ik van een ten hoogste noodzakelijke geschreven heb / nu al aangewezen is) zoo zal ik / om / gelijk men zeyt / my als schoenmaker by mijn leest te houden / u zoo voortreffelijken Artseny-geleerde en Philosoof / ik die in deze konsten te eenemaal ruw en onbedreven ben / hier in gansch niet wederstreven; maar alleen maar herhalen / 't geen ik pas te voren gezeyt hebbe / dat ik / in deze rede-twisting met Paleologus aan te vangen / wanneer ik God wilde dienen / gansch geene aanmerking op my zelven met recht hebbe kunnen / nochte willen nemen; en dat my dunkt dat ik veel eer hier over te prijzen dan te laken zoude zijn.

Deze dingen dus ontledet en overwogen zijnde / die u / om mijn voornemen

en

en bestaan in 't algemeen voor quaad te keuren / bewogen hebben; zoo laat ons zien aangaande eenige dingen / die gy in 't byzonder in mijn Boek berispt: deze schijnen dry te zijn: 't eerste / en dat het voornaamste / dat daer in eene Quaadsprekentheyd aan allen openbaar word: Het tweede / dat mijne naam daar niet by staat: en het derde / dat het geene aldaar van my bereden-twist word / niet met al te veel oordeel of waarheyd word bereden-twist.

Wat het eerste belangt / Gy schijnt t'eenemaal noch niet te degen te weten / wat dat Quaadsprekentheyd is; en niet wel gelet te hebben / wat het onderscheyd is tusschen quaadsprekentheyd / en eene gerechtige berisping of beschuldiging. Want wat werp ik opt mijne weerparty tegen / 't geen ik niet met eene baarblijkelijk bewijze / of immers trachte te bewijzen? Welke fout merk ik in hem aan / die niet ter zaak doet / voornamentlijck indien men wel op mijn voorstel let / en 't zelve in achting neemt / 't geen ik van te voren uytdrukkelijck had te kennen gegeven? Zeker gy zult niet iet zulks in 't mijne vinden: Weshalven is het daar zoo verre van daan / dat / gelijk gy verzekert / geheel anders dan ik in de Voorreden / of den brief (zoo als gy de zelve noemt) beloofst hebbe / de quaadsprekentheyd in mijn boek aan alle openbaar word / dat geheel geene waarlijke quaadsprekentheyd in mijn boek te vinden is / en ik te eenemael volbracht hebbe / 't geen ik in de voorreden niet zoo zeer eygentlijk had belooft (alhoewel ik ook ergens / met een min gebruykelijke manier van spreken / gezeyt hebbe / dat ik het van eersten aan hadde toegezeyt) als wel dat ik had te kennen gegeven / dat het zoo mijn voornemen was: Want ik hadde in de voorreden gezeyt / dat mijn voornemen was / mijne Weerparty met gantsch geene bescheldingen of quaadsprekentheden aan te gaan; maar alleen met berispingen te bestraffen / en met reden en ontzagbaarheyd te overtuygen. Ja ook had ik 'er bygedaan / dat het misschien gebeuren zouw / dat ik hem t'eeniger plaatse dapper mocht raken / niet door eenige onmachtigheyd over mijn gemoed / maar door de hoogste veronwaardiging der zaak bewogen. Insgelijks had ik te voren gezeyt / dat ik / zoo het de Heere toeliet / niet weynige van mijns Weerpartijs dolingen zoude aan den dag brengen; ja ik hadde / om eenige de uytstekenste der zelven aan den dag te brengen / het laatste deel mijns Werks hier toe in 't byzonder toegeschikt; van welk voornemen ik / en daar / en elders / de rechtvaardige redenen en oorzaken hebbe bygebracht: Wie kan my dan / zonder ten hoogste te verongelijken / nageven / dat ik of quaadsprekende ben / of mijne beloften te buyten ga / wanneer ik niet alleen de groove dolingen en misslagen van Paleologus ontdekke; maar ook zijne ongestadigheden / tegenstrijdigheyd van spreken / ja ook beuzelachtigheyd / stoutmoedigheyd / laatdunkentheyd / verdraajing der heyliger Schriften / en wat des meer is / als met de vinger aanwijze? Word niet dit alles onder de naam van dwalingen begrepen? 't welk indien 't van my bry meerder word aangewezen / als iemand / die meer Paleologi dan des waarheyds vriend is / wel zouw wenschen / dat moet men Paleologus zelf wijten / die veel te veel gedwaalt heeft; en men moet niet oordeelen / dat qualijk met hem gehandelt word / om dat echter noch veele zijne feylen met stilzwijgen geheelijk worden voorby gegaan. Maar gy zegt / dat ik ieuwers / in den text zelve Paleologum den Joden gelijk noeme; want dit acht gy vooral een qualijksprekentheyd: Ik en noeme hem niet enkelijk den

Joden gelijk/ maar in dat geene waar van gehandelt wierd: want dus leggen mijne woorden/ Gy zijt hen (te weten de Joden) in dezen deele gelijk, &c. By aldien op de kant van 't Boek enkelijk staat Paleologus den Joden gelijk; zoo moet men dat verstaan/ in die zaak/ waar van het in het boek zelf blijkelijk is: en dit is zoo doorgaans in deze kant-aanwijzingen; want yder een weet zeer wel/ dat het geene op de kant gezet word/ alleen tot eenige aanwijzing of register dient/ van het geene in den text vervat is; en datmen hier uyt alleen den zin des Schrijvers niet moet afnemen of verklaaren. Als ik dan Paleologum in eenig ding den Joden gelijk noeme/ en tevens aanwijze dat het waar is/ ik en zie niet dat ik daar over van quaadsprekentheyd beschuldigt worden kan; voornamentlijk/ dewijl het nu byna aan alle ware Kerken Christi ten vollen baarblijkelijk is/ dat hy t'eenemaal de Joden navolgt. Maar elders zeg ik/ zegt gy/ dat hy door smert en weedom over de eere Christi verblind is: Wat dan? indien het niet alleen uyt veele andere dingen openbaar is/ dat dat waarachtig is/ maar dat ook de plaats zelf dit t'eenemaal zoo vereyschte/ uyt welke alleen/ gelijk ik aldaar zegge/ blijken kan dat ik de waarheyd zeg/ en dat de grootste veronwaardiging der zaak/ gelijk ik aldaar te kennen geef/ my deze woorden heeft afgedrongen; zal ik daarom voor quaadsprekende te houden zijn? Heb ik niet in 't begin van dit laatste deel mijns Boeks/ in welk deel deze dingen geschreven zijn/ alwaar ik/ gelijk gezeyt is/ eenige de zwaarste misslagen van Paleologus by een verzamele/ opentlijk te kennen gegeven/ dat ik het zelve daarom doe/ op dat ik op deze wijs zijn ontsachchelijkheyd zouw verminderen/ en veelen met de oogen te openen te nutte strekken/ die Paleologus, van de Christelijke Religie niet alleen zeer verkeerdelijk gevoelende/ maar ook leerende/ byna in alles geloof gaven? Wat reden is 'er dan/ 't en zy dit mijn doen zelf ('t geen ik niet en meene) berispinge verdient; ja zoo het veel eer/ gelijk ik achte/ om veele oorzaken prijzens waardig is; wat reden is 'er/ zeg ik/ waarom ik niet die alderschandigste/ en vol van godloosheyt stekende dwalingen van Paleologus, hoedanig dat stuk was/ wat ernstachtiger heb mogen overhalen/ en den lezer aanwijzen wat die Man in den boezem voerde? Maar men had niet behoort Paleologi dwalingen zelf op de kant van 't boek op te tellen/ en eenigsins als wederom op te vrijven: waarom niet? nademaal ik my ten aldergerechtigste had voorgenomen/ dat ik dezes mensches blindheyd/ geheel anders dan veele van hem gevoelden/ niet alleen in Goddelijke/ maar ook zelf in menschelijke zaken/ zoude aanwijzen/ zoo zeer/ dat hy menigmaal ook van geen gemeen menschelijk begrip scheen verzien te zijn? Ik zegge nu niet/ dat/ dewijl op de kant van Paleologi boek zelf/ de meeste dwalingen der Kakouwers/ (gelijk hy achte) die in het boek zelf ontleedt wierden/ aangetekent staan (dewijl men dit in zich zelf voor geen qualijk gedaan werk nemen moet) niet zoo gevoechelijk schijnen kan/ als in de beantwoording/ insgelijks Paleologi dwalingen/ niet alleen in den text zelf te ontleeden/ maar ook op de kant die daar by te schrijven. Zeker/ dit kan ik niet verzwijgen/ dat zeker zeer aanzienlijk man/ en by my van de hoogste ontzagbaarheyd/ en welks oordeel ik weete dat gy zelf zoo grootelijks acht/ dat gy nauwelijks van hem zoud durven verschillen/ als hy verstaan had dat ik tegen Paleologum schreef; dat hy/ zeg ik/ met aanschrijvens my vermaande/ dat ik de

ver-

verwaande hovaardigheyd van dat hongerige * Griekje (want dus noemde hy hem) zoude te neder ſtooten: Waar door het geſchied is / dat ik des veel te gemoedigder by mijn voornemen gebleven ben: en zeker ik acht niet dat 'er naulijks iemand wezen zal / die maar Paleologi boek gelezen heeft / of hy zal bekennen / dat men nauliijks anders / dan ik in dezen deele gedaan hebbe / hem heeft kunnen antwoorden / of datmen hem wat zachter had behooren te handelen: Wat zoud gy zeggen / indien u bekent was / gelijk het my bekent is / van hoeveel quaads / niet alleen aldaar in Zevenbergen / maar ook in Ongeren / en Littauw / en andere plaatzen / zijn gezag / en ſchriften / oorzaak zijn geweeſt? Heeft hy niet eerſt van allen / daar te lande / dat zoo goddelooze en verfoeyelijke gevoelen / van den Heere Chriſtus niet aan te bidden / of aan te roepen / tevens met veel andere peſt-beſmettelijke dwalingen / voortgeleert / en in geſchrift na gelaten? Zijn niet door zijne leer / die van sommigen gelooft word de leere van Franciſcus Davids te zijn / geheele / en dat niet weynige Kerken in Ongeren alderſchendigſte bedorven? Heeft hy niet in Littauw / voor zoo veel in hem geweeſt is / eenen tweeden Franciſcus Davids verwekt / en de Kerken van dat Lantſchap met zijn vergift beſmet / en nu byna van de Poolſche Kerken als afgerukt / en afgeſcheyden? Ik ben dan niet / gelijk gy meent / vermaakt geweeſt met veele dingen tot zijner ſchandvlekking op een te hoopen / toen ik in mijne beantwoording op zijn boek ernſtelijk getracht hebbe / dat zijne menigvuldige en groove miſſlagen terſtond aan allen kenlijk zouden worden; maar de gelegentheyd my voorkomende heb ik niet gedraalt om tot de welſtand der Kerken / niet zonder eenig mijn eygen gevaar / te voorzien: nochte my en hebben niet die doodelijke / en in de Kerke Chriſti vervloekelijke prikkelſteken ('t geene gy u niet ontziet te zeggen) in mijn drift gekittelt; boven 't welk ik niet weete of my van iemand iet met meerder verongelijking zou kunnen nagegeven worden / het zy men op mijn doen / of op mijn gemoed / dat uyt veele plaatſen van mijn boek genoeg kenlijk is / acht wil nemen. Overleeſt eens van nieuws / zoo het u niet te laſtig is / mijne voorreden met wat meerder opmerkentheyd; ook de inleyding van het vierde deel / en 't geen ik in 't eynde des zelfs / dat is op 't eynde van 't geheele boek / geſchreven hebbe; ziet en overweegt mede het begin van het zeſenveertigſte lidt des zelvende deels / en let met naukeurigheyd op het geene dat ik hier voren tot mijner verdediging hebbe bygebracht; eyndelijk doorleeſt ook mijn boek / indien gy wilt / en het u gelegen komt / en vergelijkt het met het boek van Paleologus, en daar is geen twijffel aan / of / gelijk het ook aan andere uytſtekende en voortreffelijke Mannen geſchenen heeft / gy zult niet alleen niet zeggen dat ik in deze beantwoording quaadſprekende ben geweeſt / maar ook moeten bekennen / datmen my voor zeer zedig houden mag; voornamentlijk nademaal ik niet mijn eygen zaak in 't byzonder beweerde / en het buyten vrees was / datmen zeggen koſt / dat de luſt om my te wreeken my buyten de palen der zedigheyd vervoerde. En dit zy ge-

* Deze benaming van hongerige Griekje is niet als offe op Paleologus in 't byzonder alleen paſte, om eenige zijne behoeftigheyd, of intrekkentheyd; maar 't is een zinſpeling van gelijkluydentheyd, ontleent uyt Juvenalis, daar hy in zijn derde Schimp-dicht de lichtvaardigheyd der Grieken overhalende, onder anderen aldus zeyt, *Græculus eſuriens in cœlum, juſſeris, ibit.* Beveelt het maar, zoo gaan de hongerige Griekjes ten Hemel, op hun waſch van vleugeltjes en wiekjes.

noeg / ofte veellicht veel te veel / aangaande de quaadsprekentheyd / welken gy zeyde dat in mijn Boek aan allen blijken kon : want dat gy onder anderen / waar uyt de zelven blijken zoude / dit mede optelde / dat ik daar in zegge / dat Paleologus, voor zo veel in hem is / 't rijke Christi te nederwerpt. My verwondert dat gy dit mede onder de quaatsprekentheyd rekent / 't geen ik tot een voorname oorzaak van mijn schrijven heb gestelt ; en dat het zelve waarachtig is / gelijk te voren is gezeyt / wijs ik in veele plaatsen aan / of immers poog het aan te wijzen. En zeker hier uyt / indien ergens anders / zouw yder kunnen zien / dat gy / in mijne quaadsprekentheyd (die 'er geen en is) aan te merken / eene uwe al te groote genegentheyd om and'ren te berispen baarblijkelijk hebt te kennen gegeven. Maar laat ons nu tot andere uwer berispingen overgaan.

Gy zegt dan / dat ik geensins in die beantwoording mijn naam had behooren te verzwijgen / en aldus / met de zelve te verzwijgen / tegen de Christelijke liefde te zondigen ; want dit geven immers deze uwe woorden te kennen / 't geene gy zelve met een openhertig en Christelijk gemoed had behooren te doen, &c. Maar waarom doch heb ik 'er in deze beantwoording mijn naam moeten byzetten ? ofte waar in / als ik dit niet gedaan hebbe / heb ik zoo zwarelijk gezondigt ? om dat, zegt gy / uwe Tegenparty opentlijk, en gy onder een mom-aanzicht voor den dag komt ; en gy doet 'er by / 't is altijds edelmoedig geweest, vryelijk en standhaftig, niet bedektelijk en konstelijk, te handelen. Vooreerst / waarom dat gy zegt / dat ik onder een mom-aanzicht voor den dag kom / dat versta ik niet : want deze komt onder een mom-aanzicht of vermomt voor den dag / die van iemand die hy waarlijk is / of geveynst word / de persoon aanneemt / en zich voor iemand anders uytgeeft : maar die zijnen naam verzwijgt / belijdt geensins / of geeft niet voor / dat hy een ander is dan die hy waarlijk is : Vorders / wat noemt gy konstelijk handelen ? indien gy konstelijk / in stee van schalkachtig of arglistelijk gezeyt hebt / welk is deze mijne schalkheyd of arglistigheyd / dat ik de Schrijver mijnes werks niet wil bekent maken ? Plegen ook niet die geene / die van een zeer oprecht en eenvoudig gemoed zijn / het zelve te doen ? Maar niet / zult gy zeggen / alsse tegen iemand in 't byzonder schrijven : Dit / Marcellus / kan waar zijn / dan namentlijk alsse of zelver eerst / of van zelfs / dat doen ; maar niet wanneer eenige weerparty hen eerst of zelve op eenige wijs heeft getergt / of zy zelve / niet buyten noodzakelijkheyd / die last op zich hebben genomen. Dat nu een Christen-mensch eenig goed bedektelijk niet alleen kan / maar ook moet doen / leert de Heere Christus zelf / die eenige goede werken gebied bedektelijk te geschieden. En zelf in het schrijven van Boeken die den Godsdienst raken / zien we dat het zelve by onze tijd door het voorbeeld van veele waarlijk Christen-menschen word goedgekeurt / die ook / om datse haare naam by deeze haar geschreve boeken niet hebben gezet / daarom niet alleen niet zijn veroordeelt / maar ook de lof van zedigheyd / en voorzichtigheyd / en wel somtijds ook van Christelijke liefde hebben verkregen. Gy ziet dan / acht ik / hoe nietig deze uwe tweesnijdige sluyt-reden is / Uwe arbeyd is of eerlijk, of niet eerlijk ; indien het eerste, waarom verzwijgt gy uwen vooral gemeen te maken naam ? indien het andere, waarom onderwind gy 't u ? quansuys / als of 'er geene andere rechtvaardige oorzaak waar / om zijn naam

te verzwijgen / dan omdat den arbeyd niet wel eerlijk zy: want kan 't niet zijn / op dat ik al 't andere niet ontleede / omdat den arbeyd / alhoewel zeer eerlijk in zich zelve / in 't gemeen voor oneerlijk gehouden worde? Ofte indien des Schrijvers naam / den arbeyd / die andersins en voor zeer nuttelijk en voor zeer aangenaam zoude gehouden worden / zoo hatelijk zoude maken / datse in plaats van voordeel schade zoude konnen toe te brengen / voor zoo veel als daar door dat geene dat zeer goed is in zich zelfs / quaad geacht worden zouw? Uwen voor al gemeen te maken naam, zegt gy; dat is / gelijck ik het uytlegge / die gemeen gemaeckt zal worden. Ik staa 't u toe / maar ze zal noyt zoo gemeen gemaakt worden / dat / belangende de dingen die ik gezeyt hebbe / het evenveel zy / als offe op het boek zelf geschreven waar. Daar blijft dan geene reden over / waarom het berispelijk is dat ik mijnen naam verzwegen hebbe / ten zy dat men toonen kan / dat het mijne Weerparty schadelijk zy geweest: Hier nu moetmen weten / boven het geene ik in de voorreden van het boek zelf gezeyt hebbe / dat ik geensins daar op hebbe toegelegt / dat mijn naam van niemand zouw geweten worden / en voornamentlijk niet van Paleologus zelf; niet zoo zeer daar om / om dat dat zeer bezwaarlijk scheen te kunnen geschieden / als wel om dat Paleologus geene zelf de minste reden hebben zouw om over my te klaagen: en derhalven hebbe ik / gelijk te zijner tijd bekent zal worden / in dit boek te schrijven en uyt te geven / veele dingen van zelfs gedaan / ook van veele dingen / hoewel des verzocht / niet afgelaten / waar uyt ik wel voorzag dat het stond te gebeuren / dat en veele anderen / en ook Paleologus zelf / t'eenemaal wel zouden leeren kennen dat ik de Schrijver des zelfs geweest was. Ik heb nochtans om veele / en dat gewichtige redenen / welken het niet noodig is nu hier ter plaatse by te brengen / zelf mijn naam niet willen bekent maken: En dit mijn goed-vinden heb ik geensins in mijn boek zelf mogen verklaren; maar ik heb zoo moeten spreken / als of ik gedacht hadde dat mijnen naam / zoo wel aan alle anderen / als insonderheyd aan Paleologus zelf / voor altijd onbekend zoude gebleven zijn: Alhoewel / indien men wel op mijn woorden let / ik niet en zegge / dat ik mijnen naam of voor Paleologus of voor yemand anders hebbe willen verbergen / of gehoopt hebbe datse verborgen zoude zijn geweest; 't geen gy nochtans als een belachchelijke zaak in my hebt doorgestreken: Maar ik toone alleen / of het schoon zoo was / wat'er om my te verontschuldigen zouw bygebracht kunnen worden.

Is noch overig uwe laatste berisping mijnes boeks / van de welke indien ik zegge 't geener zonder twijffel alle anderen van oordeelen zullen / zoo vrees ik dat gy van my anders zult oordeelen / dan het in der daad is: Want eylieve / wat is dat gezeyt tegen een Vriend / dien gy voorgeeft te vermanen / en te willen voordeelig zijn / met hoedanigen oordeel, of met welke waarheyd, dat moogt gy weten: Wat is dat / zeg ik / als eenen geheel en al met bescherssinge heene zenden? Of denkt gy misschien / dat ik / toen ik dit boek schreef / niet eens bezorgt ben geweest om in 't schrijven eenig oordeel te gebruyken; of op de waarheyd gansch geen acht te geven; of immers ten minste weynig om die beyde gedacht te hebben? En hebt gy te dezen oorzaak gemeent dat het genoeg zoude zijn / my / om dit naderhand met meerder aandacht te bezorgen / op dusdanige wijs te vermanen? Doch by aldien gy gelooft / gelijk

waar-

waarschijnlijk is dat gy het gelooft/ dat ik op deze dingen wel voornamelijk acht heb gegeven; en niet hebbe gezeyt 't geene ik niet meende met het hoogste oordeel en waarheyd gezeyt te zijn; maar dat gy echter oordeelt/ dat ik in veele of de meeste plaatzen valsch zy/ waarom brengt gy die plaatzen zelf niet voort? Waarom leert gy 't my niet/ waar het my of aan oordeel of aan waarheyd gebroken heeft? Ja waarom wijst gy 't niet eens aan? In de dingen die of van weynig belang zijn/ of die (schoon'er al in gedwaalt mocht wezen) nu geheel en al niet kunnen verbetert worden/ spreekt gy opentlijk uyt; maar in de gewichtigste/ en die eeniger maten zouden kunnen verbetert worden/ verklaart gy u zelven ganschelijk niet. Weshalven zoo zondigt gy hier in zelf/ namentlijk waar van gy my in veele plaatsen uwes briefs berispt/ dat ik de lichtere en onnutte dingen opspeure/ en de gewichtige en noodzakelijke achter rugge stel. Edoch ik beloof u heyliglijk/ dat ik al het geen gy my aan zult wijzen/ niet wel of met waarheyd in het zelve boek van my bereden-twist te zijn/ van stonden aan/ en by welke wijs het my mogelijk is/ verbeteren/ en/ zoo het noodig is/ ook met opentlijk te weder-roepen te rugge trekken zal.

Tot hier en toe meen ik op alles geantwoord te hebben/ 't geen gy/ wegens mijne Beantwoording voor de Rakouwers aan Jacob Paleologus, aan my geschreven hebt; en meen genoegzaam aangewezen te hebben/ dat'er gansch geen reden is/ waarom dit mijn voornemen/ en bestaan/ of het werk zelve/ u zoo grootelijcks hebbe te mishagen/ of u mijnenthalven eenige bekommering aan te brengen: Is noch overig/ dat ik op eenige dingen antwoorde/ waar van gy my by dit voor-val noodig geacht hebt te vermanen.

Voor-eerst dan zegt gy/ dat ik hier in my te buyten ga/ 't geen het swaarwigtigste van al is/ en met mijne deftigheyd (want dus spreekt gy) niet wel over-een-komt; dat/ namentlijk/ mijne voortvarentheyd in 't schrijven/ en mijne boeken uyt te geven/ te groot is.

Indien gy dit zegt alleen van wegen deze mijne beantwoording voor de Rakouwers/ zoo strijkt gy al te licht een oordeel/ van my en mijne zeden; want/ behalven dat/ gelijk het spreek-woord zeyt/ eene Bontekray geen koude winter maakt/ zoo had gy behooren gelet te hebben/ dat ik in dit stuk van geen te groote voortvarentheyd had mogen beschuldigt worden/ dewijl ik niet uyt mijn eygen beweging dit boek geschreven hebbe/ maar/ gelijk gezeyt is/ ten verzoeke van die genen/ welken haare begeerte niet in te willigen/ byzonder in zoo eerlijken zaak/ ik gemoeds-halve niet vermogen zouw hebben; en wat het werk zelf belangt/ 't is by my veel langer onderhanden geweest/ dan zy wel wenschten; en uytgegeven/ inder daad niet van my/ maar van hen-luyden; en zeker om veele redenen heeft het uytgeven des zelfs/ niet langer uytgestelt mogen worden. Doch indien gy dit van my gezeyt hebt/ ten opzicht van eenige andere boeken/ die ik geschreven/ of uytgegeven hebbe; ey-lieve zeg eens/ wat boek heb ik zonder groote voor-bedachtheyd/ ja en met niet by-na daar toe gedwongen te zijn/ geschreven/ of welk ander boek heb ik tot noch toe uytgegeven? Weshalven beschuldigt gy my dezen aangaende t'eenemaal te onrecht/ en zegt geheel te mijner verongelijking/ dat ik al te zeer my zelven bemin/ met mijnen arbeyd zoo licht in 't licht te laten komen: Nochte ook hier in oordeelt gy te recht/

dat

dat gy zecht / dat ik my door eene mijne ik weet niet welke scherpzinnigheyd tot het schrijven mijner boeken laat verrukken: en eyndelijk / hierin zijt gy ontwijffelijk dapper het spoor mis (gelijk gy al schijnt gebreest te hebben) dat ik door een brandenden yver tot een eerelijken lof / om te schrijven en 't geschrevene uyt te geven / aangedreven worde; dewijl ik nergens min mijn gedachte toe strekke / dan om eenige lof by de menschen te verkrijgen: Zoo dat / onder alle de dingen die gy opgetelt hebt / niet anders dan den yver der waarheyd tot schrijven my beweegt; maar veel meer beweegt my / 't geen van u geheel en al verzwegen word / de begeerte tot de zaligheyd van anderen / tot de eere Gods en Christi: hopende dat noch t'eeniger tijd mijn werken in 't licht zullen komen / waar in men eenige geheymer dingen / tot de kennisse der Goddelijke zaken behoorende / die my nu door de goedertierenheyd Gods ontdekt zijn geworden / begrepen en verklaart vinden zal.

Voorders noch zegt gy / dat mijne vierigheyd in 't reden-twisten al te onmatig is; en dat gy my dikmaals hebt willen stutten / terwijl ik reden-twistede / en omtrent eenige lichte dingen in hevigheyd ontsteken was / en alles met een groot geroep verbulde: Hier / Marcellus, ik zal het vrymoedig bekennen / ben ik waarlijk u het zelve schuldig / 't geen ik aan eenige andere mijne vrinden schuldig ben / die my byna het zelve des aangaande somtijds vermaant hebben gehad: alhoewel ik erkenne dat ik hier in veel meer aan u dan aan hen luyden verplicht ben / om dat zy niet zoo opentlijk my deze mijne fout hebben te kennen gegeven; nochte dat daar by gedaan / 't geen gy'er bydoet / maar 't zelve t'eenemaal voor my verborgen gehouden: want ze hebben my niet eens van verre te verstaan gegeven / dat ik onder het redentwisten woedede / die naulijks hebben willen zeggen / dat ik in oploopentheyd wat meer ontsteken was; maar gy verzekert dat ik van oploopentheyd tot woede koom / en dat om eenige lichte oorzaak. Voorwaar dit en is geen kleyn gebrek / en my zal met de hoogste vlijt te trachten staan / dat ik hier van t'eenemaal bevrijd moge worden. Doch ik ben verwondert / dat u dit dus van my geschenen heeft / dewijl 'er menigmaal reden-twistingen / over geen geringe dingen / tusschen ons beyden voorgevallen zijn; daar gy nochtans niet eens hebt kunnen merken / dat ik toornig wierd / of woedede / ja niet dat ik mijn stem te zeer verhefte; maar in tegendeel hebt gy kunnen ontwaar worden / dat ik zeer gematigt / en ik derf het zeggen / zeer zediglijk / met u omging; en gy hebt my / indien ik my niet bedriege / noyt gezien dat ik onder 't spreken met eenige meerder vierigheyd ontsteken was / dan / wanneer gy stilzwijgende en niet tegenstrevende / ik in een geduurzaam gesprek geraakte / met van eenig zeer gewichtig stuk / tot de Christelijke Religie behoorende / te redeneren: 't geen zeker voor geen fout moet gekeurt worden / of immers die niet is die gy te dezer plaats in my berispt: Met eenige anderen is het my dikmaal ook dus toegegaan / dat / alhoewel ik van zeer gewichtige dingen met hen in geschil was / ik nochtans dit zeer bezadigt en gematigt hebbe kunnen doen: Doch ik belijde echter dat het my met veele anderen geheel anders is uytgevallen; en / gelijk ik achte / met de meesten / onder welken ook die geenen geweest zijn / met de welken my seer wel bekent was / dat ik een meerdere zedigheyd / dan met anderen had behooren te gebruyken: 't geen my dan by mijn zelven een zeer baarblijkelijk bewijs is /

al had ik hier van geen andere opentlijke kentekens meer / dat dit waarlijk niet door eenige mijne onzedigheyd toekoomt / maar door zekere zoodanige yver en ontsteking van reden-twisten / die / zonder opzicht op personen te nemen / nu meer nu min ontsteken word / of wel somtijds ook niet eens ontstaat; na dat hy / met de welke ik reden-twiste / my door zijne wijs van reden-twisten hier toe gelijk als oorzaak gegeven heeft: Het zy ook hoe 't u toeschijne / dit kan ik standvastelijk verzekeren / dat ik onder het reden-twisten wel dikwils op eenige wijze beweegt worde / maar dat het zonder smerte niet en geschied / om dat mijne Weerparty / de waarheyd / gelijk 't my toeschijnt/ niet erkennen en niet omhelzen wil; andersins / dat het of zeer zelden / of misschien nimmermeer gebeurt / dat ik van gemoed ontstelt / of vertoorent worde. 't Zy hoe 't zy / ik weet u oneyndelijken dank voor uwe vermaning: want hier door / gelijk ik hope / zal het geschieden / dat niemand hier na met recht zal kunnen zeggen / dat ik my in 't reden-twisten ongematigt heb gedragen.

Gy doet'er by / dat gy luyden dit eene in my wenschen zoudet / dat ik wat min my zelven vleyde: Ik weet dat dit van anderen meer gewenscht is: Maar voorwaar ik duchte / dat noch gy noch zy luyden my niet te recht en kennen; Want ik ben my zelven des zeer wel bewust / dat ik zeer verre ben van dat gebrek: maar waarom nochtans en gy en zy-luyden anders van my geoordeelt hebben / zal ik terstond zeggen / als ik maar eerst dit vooraf heb te kennen gegeven / dat / buyten verhandeling van Religions-zaken / niemand veellicht ontkennen zal / dat ik niet schijne van mijn zelfs een genoeg kleyn gevoelen te hebben: Maar daar het de Religie raakt / schijnt het geheel anders; de reden is / niet om dat ik door eenige waan mijns zelfs opgeblazen ben / of niet toe wil geven aan iemand die iet beters vermaant en aanwijst / maar om dat / dewijl ik zeer wel bevonden hebbe / dat anderen noch in veele dwalingen steken / waar uyt my God door zijn goedheyd t'eenemaal heeft uytgetrokken; en dewijl boven eene zekere cedelaardigheyd des gemoeds (laat het my vry staan dit van my zelven te zeggen) my van de natuur medegedeelt / God eenige godvruchtigheyd in mijn hert heeft ingeplant; het geensins wezen kan / dat ik niet / zoo dickmaals als men van de Religie handelt/ opentlijk van de anderen verschille / en mijn gevoelen striktelijk vasthoude/ 't zy in de leer-stukken zelfs / oft in 't bewijs der leer-stukken / ofte in de verklaring der Heyliger Schriftuur-plaatzen / ofte in de weg en middel om de waarheyd openbaer te maken / ofte in hoedanige zaak het zy / daar het de eere Gods en Christi / en de Zaligheyd der Zielen raakt: Voor de rest geef ik lichtelijk toe / en schijne anderen al heel gemakkelijk mee te stemmen: en zeker ik geloof niet / dat'er nu ter tijd iemand is / die in zoo veele en zoo groote hoofd-stukken / van de Christelijke Religie van alle andere menschen verschilt / als ik'er in verschille / en die nochtans bereydwilliger is / om met veelen over een te komen / en de zelven voor Broeders te erkennen: En tot nochtoe heb ik niemand gevonden / van alle die genen die meenden dat ik my zelfs al te zeer vleyde / die mijne schriften naarstelijck gelezen en overwogen hebbende / niet dit zijn bedunken over my / of t'eenemaal verandert heeft; of ten minsten eenigsins anders van my heeft begost te gevoelen en te spreken.

Ten laatſten dan vermaant gy my / dat ik voornamentlijk erkennen zouw / wat het is / waar toe my roept / noodigt / en by-na aandrijft de plicht van een goed Chriſten ; en gy zegt dat het mijne plicht is van andere dingen te ſchrijven / als van de welken ik ſchrijve / dat ik niet behoor de veynſters of de vloeren te vercieren / maar de grond-veſten vaſt te leggen / te onderzoeken de plaatzen die ik weete / en hier toe alle mijn verſtand en naarſtigheyd te bewijzen. Maar terwijl gy dit zegt / Marcellus, zoo en let gy niet dat gy dat geene de verciering der veynſters en der vloerrn noemt / 't geene de vaſtigheyd van den muur des gebouws zelf is ; en zonder welke het gebouw geenſins ſtaan en kan : De geboden Jeſu Chriſti wel te houden / dat is de muur / en de voornamen grond-ſteen van de geheele Chriſten leering / zonder de welke de zelve noodzakelijk daar heen moet vallen. Van de geboden Chriſti nu / welke en hoedanige die zijn / word / gelijk te voren betoont is / voornamelijk in mijn boek gehandelt : Weſ halven zoo en verciere ik de veynſters of de vloeren niet / maar ſtelle de muur zelf vaſt / of immers ik betoone hoedanigen muur men op de grond-veſt bouwen moet : want wat de waarachtige grond-veſt zelf is / dat verklaar ik elders / dat is in mijne Reden-twiſting van Jeſu Chriſto den Zaligmaker / overvloedelijk. Want dat en is de grond-veſt niet / 't geen gy 'er voor houdt : Edoch het is hier de plaats niet om hier van te reden-voeren : Doch al toegeſtaan zijnde dat dat de grond-veſt is / 't geen gy' er door verſtaat / zoo zeg ik / dat het aan my niet ſchort noch opt geſchort en heeft / dat dezelve grond-veſt / voor zoo veel in mijn macht is / niet beſtendigt worde. Ik had begoſt die plaatzen te onderzoeken / maar als my mijne wijs van onderzoeken niet wel aanſtond / zoo ben ik genoodzaakt geweeſt van mijn voornemen af te ſtaan : Ik heb andermaal het werk willen by de hand nemen / en volvoeren ; doch mijn docht dat ik om de ſchaarſheyd van boeken 't zelve vergeefs my onderwinden zouw / derhalven heb ik moeten aflaten : En onderentuſſchen zoo vertoont zich / wel te ty / een veel korter / en veyliger / en van alle afgunſt meer verſcheyde weg / om deſe grond-veſt vaſt te ſtellen / dan het onderzoeck dier plaatzen wezen kan ; dat is / het voorwerp van ſchrijven om de Schriften van Franciſcus Davids, van de aanbidding en aanroeping Chriſti / te weder-leggen : Waar in ik nu al een tijd lang bezig ben geweeſt / en wederom met ernſte bezig zal moeten wezen : Dit dan zelf overwegende / zoo laat ik niet af te vermanen / dat we terſtond dezen weg ingaan / en zoodanig een gelegentheyd niet verachten / of ons laten ontſlippen : Edoch anderen heeft het ten deele dus miſſchien niet toe geſcheenen / of ten deele geraadzaam gedacht een gevoechchelijker tijd te verwachten ; weſhalven is 'er tot noch toe niets gedaan / maar nu zal 'er / zoo ik hope / iets gedaan worden. Daar-en-boven / zal men niet wederom aan Volanus moeten antwoorden ? en is het niet geloofſelijk / dat alle die voorname plaatzen in deze antwoord onderzocht zullen moeten worden ? zonder twijffel zal menze moeten onderzoeken / en dat om onzen Tegenſtrever / 't geen dan en veel naarſtiger / en veel krachtiger / en op deze onze tijden veel toepaſſelijker geſchieden zal / dan of we dat uyt onze eygen zelfs beweging gedaen hadden. Eyndelijck ik ben tot alles bereyd / en erkenne dat 'er niets is dat ik niet aan dien mijnen byzonderen Goedgunſtiger verplicht ben ; weſ halven zoo zal ik geenen eerelijken arbeyd / die hy my op zal willen leggen / immermeer weygeren :

ren: maar ik vreeze / of hy niet hierna misschien mijn werk niet goed mag vinden / en ik dus ontwaar worde dat ik t'eenemaal vergeefs gearbeyd hebbe; 't geene (ik beken het) om zulk een verlies van tijd en gelegentheyd / in zulk een kortheyd en ongestadigheyd dezes levens / my al vry lastig en verdrietig vallen zouw: Doch by aldien my eenige verzekerde hoop toeschijne / dat ik niet te vergeefs zal arbeyden / zoo zal ik achten dat ik het opperste geluk in deze tegenwoordige eeuw verkregen heb / terwijl ik namentlijk over de eere Gods / en de welstand mijner evennaasten bezig / tevens zoo grooten Begunstiger / en die van my zoo veel verdient heeft / genoeg doen kan.

Dit is het / Squarcialupe, 't geen ik geoordeelt hebbe op uwe berispingen en vermaningen te moeten antwoorden; en 't is zoo veer van daar dat ik toornig toegetreden zy om het zelve te schrijven / dat ik zelf van aan begin / toen ik uwen brief gelezen hebbe / niet het alderminste op u verstoort ben geweest / nochte uwe verwachting in dezen deele eenigsins bedrogen hebbe: want indien gy 't misschien eenige gramschap mocht toeschrijven / dat ik bywijlen my zelven wat ernstelijk verdedige / en somtijds uwe grove misslagen tegen my / 't zy met te vermanen / 't zy met te berispen aanwijze / zoo zoud gy veel zwaarder u vergrijpen / dan ik zelve indien ik toornig op u was: Alhoewel het naulijks schijnt te kunnen wezen / dat iemand anders / veel min hy zelf aan wien zoodanige brief geschreven is / de zelve zonder versteurnis zouw kunnen lezen; ik hebse aan eenige mijner Vrienden getoont / op datse my raden zouden / wat my hier in te doen stond / of op hoedanige wijs ik my hier in te dragen hadde: Zy namen 't alle dapper euvel / en daar ontbrakender geen die oordeelden datse niet waardig was beantwoord te worden; want (zeydenze) wat is het anders / dewijl de zaak nu niet meer in haar geheel is / datmen eenes anders arbeyd en moeyte eenigermate zoo naukeuriglijk / en gretig berispt en overhaalt / dan te kennen te geven datmen qualijk op den zoodanigen gezint is / of datmen stof van twisten en kijven met hem zoekt / ofte eyndelijk datmen des zelfs zedigheyd en lijdzaamheyd / om met zijn eygen verstand te pralen / en zich in zijn drift toe te geven / misbruyken wil? Ik echter / gelijk ik in 't begin gezeyt hebbe / gevoele en van u geheel anders / en ben in geenerleywijze / als van uwen t'wegen zelfs / beroert; alhoewel gy my byna van een ongeneesselijke uytzinnigheyd en een baarblijkelijke quaadsprekentheyd / op dat ik andere dingen voorby ga / opentlijk verdacht hebt gehouden; want voorwaar gy zegt niet duysterlijk dat ik my in deze beantwoording aan Paleologus verwaandelijk / lichtvaardig / buytensporig / onbillijk / en schandelijk gedragen heb; want als gy / 't zy met de zelve reden als nu gezeyt is / of met het tegendeel / gezeyt hadde / datwe zediglijk / met bedaartheyd / en bedachtheyd / zachtzinnig / plichtelijk / en met de hoogste eerbiedigheyd / behoorden met onzen Tegenstrever te strijden; en dat gy 'er terstond dan byvoegt / en eylieve wat zegt gy van u zelven in dezen deele, Faustus? wie en ziet niet / dat gy hebt willen te kennen geven / dat ik niet op de laatste; maar op d'eerste wijs met Paleologus gestreden hadde? want dewijl kenlijk is / dat gy my aldaar of vermanen / of berispen wilde / zoo kan het niet wezen / dat gy zeggen zoud willen / dat ik my na de laatste wijs in die strijd gedragen had; want gy had nu al voor af gezeyt / datmen noodzakelijk een van beyde die wijzen gebruykte. Hier uyt dan / Marcellus,

(indien

(indien niet van ergens anders) zult gy de bezadigtheyd mijns gemoeds kunnen kennen; dat ik namentlijk van u zoo straffelijk overgehaalt / of veel eer met zoo veel beschuldigingen getergt / echter u bedaardelijk genoeg / zoo ik achte / geantwoord heb / en niet geweygert u van mijn doen eeniger maten reden te geven.

Vorders dat gy zegt / dat gy 't geen gy tegen Beza geschreven hebt / niet eer door den druk in 't licht zult laten komen / ten zy gy eerst mijne vijl / om alles op het netste te beschaven / verkregen hebt; daar voor heb ik u hoochelijk te bedanken / die my en dus veel toeschrijft / als ik gansch niet erkenne dat my toegeschreven kan worden / en voornamentlijk die uw' goedwilligheyd te mywaarts opentlijk te kennen geeft / als gy voorneemt my met zoodangen eer te verwaardigen: Maar indien gy acht dat gy my te recht berispt hebt / om dat ik my niet ontzien hebbe zoo grooten man als Paleologus, van zelfs te tergen; zoo ziet gy toe / dat gy niet / met zoo groot een man als Beza is van zelfs te tergen / volgens uw' eygen getuychenis u grootelijks vergrijpen zult; en dat dienvolgende uwe Werk gansch geen vijl zal noodig hebben. Want alhoewel ik by u niet te vergelijken ben / zoo en kan ook Paleologus met Beza in geen vergelijking komen. Op dat ik hier veele andere dingen niet herhaale / die ten minsten mijn bestaan zouden kunnen verontschuldigen; maar het uwe (indien deze uwe berisping rechtvaardig is) in het minste niet. Edoch hier van zult gy beter kunnen schiften. Ik / wat my belangt / zal uwe Schriften / niet op dat ikse beschave / maar op dat ik daar uyt geleerder worde / altijd zeer garen lezen. Vaart wel / en bemint my / en houd u des ten vollen verzekert / dat ik u bemin / en om uwe zonderlinge gaven zoo des gemoeds / als des verstands / groot achte / en in eerbied hebbe. Te Krakouw den 20 van Slacht-maand 1581.

Uwe zeer geneygde

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van Faustus Socinus van Sjena aan Filips B. waarmede op zijnen Brief geantwoordt word, in welke hy poogde te bewijzen, dat'er in de mensche-lijke daaden geene zonden is, die of straf of verachting verdient.

Faustus Socinus aan den Wijsgeer Filips B. zijne groete.

INdien ik / aldergeleertste B. / niet met u te doen hadde / dat is met een zeer beleeft mensch / en die zeer veel van my houdt / ik zoude met veel redenen mijne onachtzaamheyd poogen te verontschuldigen / om dat ik op uwe

uytstekende / en van geleertheyd overvloeyenden brief / op den eersten van Herfstmaant te Presburg geschreven / tot noch toe niets geantwoord hebbe: Maar uwe groote meewarigheyd / en uwe byzondere genegentheyd te mywaarts / die van zelfs heel licht mijne misslagen ten goeden houdt / lijd niet dat ik met u hier over veele woorden make; ja wil dat het genoeg is / als ik u zegge (gelijk het inder daad is) dat ik weynig tijds / na dat ik uwen brief ontfangen hadde / verwittigt ben geworden / dat het gebruyk mijner goederen / die ik alle in mijn vaderland hebbe / my benomen was / en dat de goederen zelfs my eerstdaags ook zouden benomen worden: welk voorval den geheelen staat / en 't beleyd mijns levens / zoo verzet heeft / dat my noodig geweest is / door veelderleye gedachten / een tijd lang als van my zelven afgetrokken en afgerukt te worden. Waar by quam / dat uw' zwager Johan Baptista Cettis, die my uwen brief overgebracht heeft / en wien ik de mijne om aan u gelevert te worden wederom behandigen zouw / byna alle dezen tijd in Littau / verre van Krakouw af / geweest is: Dewijl hy dan nu wederom tot ons gekomen is / en dat die beroerde gedachten ten meerendeel wederom zijn gaan zitten / zoo heb ik geensins geacht te kunnen in gebreke blijven / van u niet te antwoorden / en vrymoediglijk / gelijk mijn gewoonte is / te kennen te geven / wat ik achte dat'er gezeyt kan worden om dat geene / 't geen gy misschien van zelfs erkent de waarheyd te zijn / te bevestigen en vast te stellen / tegen de dingen die van u tegen het zelve scherpzinniglijk geredentwist zijn; en ondertusschen aangaande deze zaak / mijn gevoelen u op het alderklaarste voor te stellen.

Ik gevoele dan / datmen in dit Geschil / of'er namentlijk in de menschelijke handelingen zoodanigen dwaling zijn kan / ofte niet / die verachtinge verdient / 't welk wy Christenen in 't gemeen zonden noemen / zekere onderscheyding van goederen maken moet: dewijl het zeker is dat niemand iets doet / als ter oorzake van eenig goed. Alle goederen nu plegen in drien verdeelt te worden; in vermakelijke / in nutte / en in eerelijke: ik heb ook gemerkt / dat my deze verdeeling van u woord toegestaan; doch die ik echter / voornamentlijk gelijk men de zelve gewoon is te verstaan / noyt heb kunnen goed kennen: want daar in is of een uytstekend gebrek / of een groote verwartheyd / door de bedriechelijkheyd dieze na de Homonymia [naam-dubbelzinnigheyd] noemen: Want / of / de zelve behelst niet dat goed / 't geen op een andere wijs het Rechte genoemt kan worden; of zooze het zelve behelst / zoo vervatse het onder de naam van het Eerelijke: welke naam somtijds dat Rechte zelf / en somtijds 't geen tot de aanzienlijkheyd en eer behoort / betekent: En dus verwartse / door deze naam-dubbelzinnigheyd / twee zeer van elkandere verscheyde soorten van goederen / ondereen. Weshalven zoo zijn alle goede dingen geheel anders te onderscheyden: En gelijk we zien dat alle goede verdeeling / gelijk men zeyt / ten eersten aanzien tweeledig is; zoo staan voor eerst de goeden in twee soorten te verdeelen: waar van de eene zijn mag van die goeden die volkomentlijk / en in zich zelve goed zijn; dat is ook buyten dat geene / datse iemand iet goeds toebrengen: de andere soort zal zijn van die goeden / welke om zoo te spreken opzichtelijk goed zijn / en voor zoo veelze iet goeds toebrengen aan den genen dieze heeft. Tot de eerste soort behooren die goeden / die ik een weynig te voor heb aangewezen / dat is al wat recht is /

en 't

en 't geen met de waare deugd overeenkomt; op de laatste ziet die driederleye nu gemelde verdeeling / maar aldus / dat onder de naam der eerelijken slechts alleen die goeden verstaan worden / die tot de aanzienlijkheyd en eer behooren: alhoewel ook aldus misschien deze verdeeling niet zonder haar gebrekkelijkheyd zijn zal; edoch dat doet tot het voorgestelde geschil niet. Door aanzienlijkheyd en eer / versta ik de zoodanige / die in de waan der menschen bestaat / en / gelijk Aristoteles zijt / veel eer in den eerder schijnt te zijn / dan in den ge-eerde. Deze verdeeling der goeden dus voorgestelt zijnde / zoo staat daarenboven aan te merken / dat / gelijk 'er tweederley vermogentheden der ziel in ons zijn / uyt de welken / als uyt twee verscheyde spring-bronnen / onze onderscheyde daden en bedrijven haren oorsprongk trekken / het gemoed of de opperste reden / en de drift of de begeerte / die in den mensch / voor zoo veelze tegen 't gemoed gestelt word / de nederste reden behelst / van de welken nochtans de beesten zelfs niet t'eenemaal ontbloot schijnen; alzoo ook een ygelijk / als hy iets doet / 't zy op deze / 't zy op die soorte / van de twee voorzeyde goeden / opzicht heeft; na dat hy dan of door 't gemoed / 't welk wy / de meeste anderen hier in volgende / enkelijk de reden noemen zullen / of door de begeerte / geleyd word: want dit / te weten het gemoed / port en drijft ons tot de eerste / en die / namentlijk de begeerte / tot de laatste soort: welke twee dewijlze dikmaal onderling of strijden / of immers schijnen strijdig te zijn / en dat noodzakelijk volgen moet / wanneer men 't eene verkiest / datmen 't andere nalaat / zoo plag / wanneer we iets verkiezen willen / een groote / of immers eenige twiststrijd in ons te ontstaan / namentlijk dewijl de begeerte ons tot dit / en de reden ons tot het andere trekt. Welke trekking van de reden / dewijlze niet anders is dan een rading tot dat geene / 't welk een yder / die van geen bedorven verstand is / belijd datmen 't voor alle andere dingen stellen moet (want alle die wel by zinne zijn / erkennen / datmen dat geene 't welk Recht is / voor alle andere dingen stellen / dat is hooger achten moet:) En dat de trekking van de begeerte de rading is tot dat geene / 't welk voor ons goed is / of schijnt te zijn; zeker / zoo moet hy gezegt worden te zondigen / die den trek der begeerte en niet der reden volgt en gehoorzaam is: want gelijk hy / die zijn eygen zelfs goed veracht / op dat hy dat volge 't geen veel eer te volgen is / prijs waardig is; zoo is ook hy / die in tegendeel dat veracht / 't geen veel eer te volgen staat / op dat hy zijn eygen zelfs goed zouw volgen / verachting waardig. Dit dus kortelijk verklaart / en de waarheyd en grondoorzaak van de zaak aangewezen hebbende / zoo staat my te betrachten / dat ik op dat geene antwoorde / 't geen gy in 't tegendeel bybrengt. Vooreerst dan stelt gy deze Zet-regel / Alle dingen begeeren het goede, derhalven zoo verkiezen zy 't: Ende hier uyt besluyt gy / Dat 'er niemand zondigt; om dat / namentlijk uyt het voorgezeyde noodzakelijk volgt / dat yder een het goede verkiest / 't zy het waarachtige / 't zy het schijnbare; en dat een quade verkiezing / in zich zelve / geen zonde en maakt / maar de wijs des zelfs. Wat deze Zet-regel zelf belangt / ik beken datse waarachtig is / indien men door de benaming van goed / dat goed verstaat / 't geen ik opzichtelijker-wijze goed genoemt hebbe: Want een yder / buyten twijffel / begeert dat geene / 't welk hem goed is / en dat door zich zelven: Maar dat het goede / volkomentlijker-wijze / dat is het Rechte, voor zoo veel het niet anders dan recht is / en dus

door zich zelven / van een yder begeert word / dat sta ik geensins toe: ja alhier / indienwe eygentlijk willen spreken / heeft zelf de nastaning geen plaats. Ook daar en boven ontken ik 't geen gy zegt / Indienze begeeren / derhalven zoo verkiezenze; alhoewel het u schijnt baarblijkelijk te zijn: Want wy kunnen wel iets begeeren / en nochtans het zelve niet verkiezen; namentlijk de reden / en niet de begeerte opvolgende / gelijk te voren gezegt is. By aldien het waar was / dat alles wat begeert wierd / ook verkozen wierd / en dat het niet anders geschieden kost; voorwaar / 't zy dan wat het was / 't geen begeert wierd / namentlijk of goed / of quaad / ofte dat het den begeerende dus of zoo toe scheen / zoo zouw 'er de zonden geen plaats hebben: Want daar het niet anders geschieden kan / daar heeft noch lof noch verachting plaats / en by gevolg ook niet de zonden / die noyt van verachting afgescheyden worden kan. Waar uyt blijkt dat het niet noodig was / dat gy deze Zet-regel stelde; maar het waar genoeg geweest / indien gy gezeyt hadde / Al wat begeert word / word ook noodzakelijk verkozen; derhalven zoo zondigt niemand: Want het gevolg zouw zeer goed geweest zijn / en de reden des zelfs baarblijkelijk: Indien het maar waar is / 't geen gy stilzwijgende voor toegestaan neemt / Dat'er niet verkozen word / 't geen niet te voren eerst begeert word: alhoewel het genoeg is / dat al wat eenige gedaante van zonden heeft / omtrent de dingen / die begeert worden / te bespeuren is. Maar gy quansuys hebt met uwe bewijsvestiging dit willen beweeren / dat wy in ons doen dat geene volgen 't welk goed is; waar uyt als rechts baarblijkelijk zy / datwe niet zouden kunnen zondigen: want wie kan zeggen dat hy zondigt die in zijn bedrijf en daden 't goede volgt? Edoch hier in leyt een tweederleye bedriegery van naam-dubbelzinnigheyd; van welken gy de eene zelf ontwaar zijt geworden / en hebtse gezocht te gemoet te komen / en d'andere heb ik zelf pas te voren aangewezen. Deze / die gy hebt zoeken te gemoet te komen / bestaat hierin / dat een ander is het waare goed / en een ander / gelijkse spreken / het schijnbare; van het waare nu / en niet van het schijnbare goed / word zeer wel gezeyt / dat hy / die het zelve in zijn bedrijf en daden volgt / niet en zondigt: indienwe slechts (en hier schuylt de tweede bedriechelijkheyd / van my aangewezen) van het geen in zich zelf volkomen / en niet goed is / ten opzicht van iet anders / gelijk uwe Zetregel moet verstaan worden / spreken. Want niet daarom is iemand vry van verachting in zijne handelingen / om dat hy in de zelven dat geene volgt / 't geen hem goed is; maar om dat het in zich zelven recht is / waar uyt het alleen herkomt / dat of de daden lof verdienen of ten minsten geene verachting onderworpen zijn. De reden nu met welke gy de eerste bedriechelijkheyd der naam-dubbelzinnigheyd hebt willen te gemoet komen / schijnt my in geenen deele aanneemelijk: Want deze regel / die gy stelt / dat een quade verkiezing geen zonden maakt / maar de wijs / is niet altijd waarachtig; Want indien iemand / wanneer hy het quade verkiest / meynende het goede te verkiezen / niet eenige rechtvaardige oorzaak heeft van zijne onwetenheyd / zoo zondigt hy; alhoewel niet zoo zwaarlijk / als die geene die weet dat hy het quade verkiest: Waar van men zien kan 't geene Aristoteles schrijft in zijn derde boek der Zedekunst; want het geene dat gy / uyt des zelfs vijfde boek / om deze regel vast te stellen / bybrengt / van die geenen die eenige rechtvaardige dingen doende / nochtans / zoo wegens zekere beleyding als het

eynde /

eynde/ niet gerekent worden rechtvaardiglijk gedaan te hebben/ dat doet niet voor u: want met strijdigheden ist even eens gelegen (gelijk in 't gemeen deze regel verstaan word) wanneer beyderzijds de zelve reden plaats heeft: 't geen hier geensins geschied/ want de reden van geen gerechtige onwetentheyd heeft geen plaats om te besluyten/ dat hy/ die eenige rechtvaardige dingen doet/ alhoewel niet op die wijs/ en tot dat eynde/ als hy moest/ echter rechtvaardiglijk handelt; gelijkse immers plaats heeft/ om te betoonen/ dat die geene die het quade verkiest/ of doet/ alhoewel niet te dien eynde op dat hy het quade doe/ ofte immers niet weetende dat hy qualijk doet/ nochtans zondigt/ en verachting waardig is. Dat het nu geen zelve stand heeft in dit stuk der tegenstrijdige goeden/ waar van we handelen/ schijnt dit overvloedig genoeg te kennen te geven/ dat het/ buyten alle verschil/ genoeg is om te bewijzen dat gy zondigt/ indien gy weet dat gy iet quaads bedrijft/ alhoewel gy het niet met dat opzet doet om de Wet te verbreken: maar om rechtvaardiglijk iets te doen/ is het niet genoeg/ datmen weete datmen iets rechtvaardig doet/ ten zy men het met eene doet om de wetten te gehoorzamen: Ja ook ik achte niet dat 'er iemand ontkennen zal/ dat om rechtvaardiglijk iets te doen/ een goed gemoed/ of/ gelijk men 't noemt/ een goed opzet niet genoeg is; daar nochtans tot het zondigen een quaad gemoed meer dan genoeg schijnt te wezen. Wat aangaat de plaats van Plato, in zijn boek genaamt de Maaltijd/ dewelke gy om deze uwen regel vast te stellen hebt bygebracht/ daar van derf ik niet iets zeggen/ dewijl ik het boek niet en hebbe: Maar voor zoo veel als uyt de woorden zelf/ die gy voortgebracht hebt/ verstaan kan worden/ blijkt dat Plato aldaar van zoodanige handelingen spreekt/ die in zich zelven onverschillig/ dat is die noch goed noch quaad zijn; hoedanige zijn die aldaar verhaalt worden/ drinken/ zingen/ t'samen-spreken; want hier in is het alleen de wijs/ die de zelven goed of quaad maakt/ 't geen ook onze God-geleerden mede zoo geoordeelt hebben. Maar wy spreken van bedrijven die in zich zelven quaad zijn; en en trekken in geen twijffel of de zelve quaad zijn/ ofte niet: Maar we onderzoeken/ alhoewelze quaad zijn/ of hy zondigt/ dieze doet/ wanneer hy ondertusschen glooft dat hy wel doet; ofte/ of hy zondigt/ die het quade verkiest/ wanneer hy meent/ het goede te verkiezen: Derhalven zoo schijnt om veele oorzaken uwe bewijsvestiging niet wel gemaakt/ ofte eenige kracht te hebben om te doen aanneemen/ dat 'er niemand is die zondigt. Edoch wy zullen te beproeven hebben 't geene gy/ als zoude het een antwoord zijn op mijne uytvluchten/ daar verder bydoet/ want hierin zouw misschien eenige grooter kracht kunnen zijn/ dan in de bewijs-reden zelf. Gy zegt dan/ Te zeggen/ dat ons ingeschapen is/ datwe tot het nutte gedreven worden/ daarwe nochtans verstaan/ datmen het eerelijke voor af verkiezen moet; dat zulks niet anders schijnt te zijn/ dan dat alderwaarachtigste grond-beginsel tot in de grond toe om te keeren: *Want* (zegt gy) *hoe verkiezen alle dingen het goede, indien 't geene voor af te verkiezen staat, en 't gene gevolchelijk het grootste goed is, ook niet aldermeest verkozen word?* Hier is noodzakelijk dat gy/ onder de naam van 't Nutte/

indien het tegen my zal doen/ alle het Goed verstaat dat ik opzichtelijk genoemt hebbe; en onder de naam van 't Eerelijke, 't geen ik Goed genoemt hebbe In zich zelven. Nu en is'er hier in gansch geen ongerijmtheyd/ dat iemand verstaa/ dat'er iets veel liever behoort gedaan te worden/ en dat hy het ondertusschen daar voor houde/ dat iet anders hem meerder goed is; ja dat hy geloove/ dat dat hem quaad/ en dit goed is; waar door het gebeurt/ dat hy dit koom te doen/ en dat na te laten: Want de dagelijksche ervarentheyd en voorvallen/ leeren ons het zelve meer dan genoeg/ en hier van daan komt dat zeer bekende by den Poëet/ 't geen nu al lang een gemeen spreekwoord geworden is/

Ik zie 't geen beter is, en keur het zelf voor goed,
Hoewel ik 't snooder volg, met opgezette voet.

Want beter en snooder worden hier op een zelve wijs genomen; en snooder word genoemt/ 't geen boos en volkomentlijk quaad is; gelijk ook beter/ 't geen recht en volkomentlijk goed is. Maar het dunkt u hard te zijn dat iemand iets voor meer verkiesselijk zouw oordeelen/ en nochtans het zelve niet met eene meest verkiezen: Hier schuylt wederom/ indien ik my niet bedriege/ de bedriechelijkheyd van de naam-dubbelzinnigheyd: want het woord Verkiezen kan een tweederley beteekenis hebben; na datmen op den Verkiezer of opzicht heeft/ of niet en heeft: Want het is iet anders/ enkelijk te verkiezen; en iet anders/ voor zich te verkiezen: En nu heeft menigmaal het woord van Verkiezen, alhoewel enkelijk zoo gezeyt/ de beteekenis van voor zich te verkiezen. Indien dan dit woord in dezen zin van u gebruykt word/ zoo beken ik/ datmen niet verstaan kan/ dat het eerelijke/ dat is het rechte/ en het goede in zich zelf/ van ons boven het opzichtelijke goede moet verkoren worden/ of men zal het met eene ook aldermeest begeeren: Maar in dezen zin verstaan wy niet/ dat men veel eer het Eerlijke heeft te verkiezen/ ten zy wy ook met eene ons voorlaten staan/ dat dat zelve voor ons goed wezen zal. Indien wy nochtans t'eeniger tijd dit veel eer doen/ alhoewel het ons zoo niet toeschijnt; dat en geschied niet daarom/ om datwe het daar voor houden dat ons dat veel eer te verkiezen staat/ en dienvolgende datwe het daarom des te meer begeeren; Maar om dat wy des niet tegenstaande ons verzekert houden/ datmen het doen moet; en zoo verstaanwe dan/ datwe 't in die andere/ dat is/ de volkomene beteekenis van 't woord Verkiezen, veel eer te verkiezen hebben: welke beteekenis in het Grieksche woord προαιροῦμαι, 't welk en Aristoteles, en andere in d'algemeene verhandeling der Zeden gebruyken/ en 't geene gy zelf/ zoo ik achte/ met het Latijnsche woord Præeligendi, voor uytverkiezen, hebt willen overzetten/ eenigsins wat uytdrukkelijker is; en in dien zin/ zonder twijffel/ en niet in dien eersten/ diewe de Opzichtelijke noemen kunnen (want hier moet men de eyge verdeeling maken/ als in de goeden/ die de voorwerpen van 't verkiezen zijn:) gebruyken de voorzeyde Schrijvers het zelve woord. Deze volkomene, dan/ en niet d'opzichtelijke beteekenis van 't woord Verkiezen behoudende/ zoo is'er geene strijdigheyd tusschen deze twee/ namentlijk/ datmen verstaat/ datmen iets vooruyt-te-verkiezen, ofte liever enkelijk te verkiezen heeft/ ende 't zelve ook inderdaad verkiest; en datmen nochtans iet anders veel meer begeert/ en wenschen zouw: want dit/ gelijk het woord zelf te ken-

nen

nen geeft / ontstaat enkelijk uyt de drift en de begeerte / en dat / uyt de reden; dit / vereyscht geheelijk het Goed datwe opzichtelijk noemen / ofte ten opzichte van iets; dat / vergenoegt zich met het volkome goed. Toen Markus Atilius Regulus, na de uytgezochtste straffen (gelijk Cicero zeyt) willens en wetens van Roome na Karthago trok / zoo en lusten hem zeker noch der straffe / noch des reysens niet; ten waare dat hy op eenig groot goed / 't geen hy op die wijs verkrijgen zouw / zijn gedachten had gehad; maar / gelijk waarschijnlijk is / hy had de begeerte boven gemeen en in 't byzonder / om by de zijnen in zijn Vaderland / 't welk hy zoo zeer beminde / te verblijven / en hier lang gelukkiglijk te leven; doch de vast gezette meening om wel te doen / heeft overwonnen dees ingeplante en krachtige begeerlijkheyd van zijns eygen zelfs goed. Weshalven / 't geen gy daarna zegt / dat het Goede uyt zich zelfs begeert word; en dienvolgende / dat het / 't geen het grooter goed is / noodzakelijk ook meerder begeert moet worden; dat is zeer waarachtig / namentlijk dan / wanneerwe van 't opzichtelijk Goede spreken; gelijk / dat gy van het zelve spreekt / hier uyt kenlijk is / dat gy'er daar na bybvoegt van de volkomentheyd / welke hy / die eenig goed begeert / zich daar in voorstelt: Andersins / zoo zal 't geen Recht is meerder Goed / dat is waardiger en voortreffelijker / dan dat geene 't welk slechts voor ons goed is / geoordeelt worden; en nochtans zal dat niet meerder na gestaan / en begeert worden / dan dit: Ja dit / indienwe eygentlijk willen spreken / zal begeert worden / en dat geensins / ten zy by eenige middel blijken kan / dat dat geene / 't geen Recht is / ook goed is van den geene die het doet. Ende / op datwe ondertusschen niet wederom in een naam-dubbelzinnigheyd vervallen / zoo staat te letten / dat ik / in uwe manier van spreeken / het woord Expetere [begeeren] voor Appetere [iets met driftigheyd begeeren] neem; gelijk noodzakelijk volgt dat het van u zelf ook zoo genomen word / ten zy we willen zeggen / dat in uwe Redeneering de * Uytersten (gelijk men 't noemt) verandert zijn. Dit dan zeg ik / om dat andersins tusschen deze twee woorden (gelijk ik meene) eenig weynig onderscheyd is; nademaal het woord Expetere, Begeeren, niet alleen / zoo ik niet en misse / een Appetijt, dat is een drift / en jooking / of begeerlijkheyd (gelijk veel licht het woord Appetere altijd doet) na eenig hem goed zijnde ding / somtijds te kennen geeft; maar ook eenige enkele Verkiezing eenig dings (want het is nu al gezeyt in welken zin het woord Verkiezen hier moet genomen worden) betekenen kan: Want volgens deze betekenis kan iets schijnen niet alleen meerder verkiesselijk te zijn / maar ook meer begeert / en nochtans niet nagekomen worden: namentlijk wanneer de begeerlijkheyd van iet dat iemand voor zich goed acht / tot iet anders te doen aandrijft; 't geen in genen deele waar wezen kan / indien de Appetijt zelve [of driftige begeerlijkheyd] door het woord Expetere [begeeren] verstaan word. Vorders / indien men deze twee te zamen verboegt / datmen / namentlijk / oordeelt dat iets veel eer te verkiezen staat / en tevens veel meer / datmen het zijne veel grooter goed begeert / zoo volgt noodzakelijk ook / datmen dit laatste doet; dewijl'er niets en is / 't geen niet aandrijft om zulks te doen. Indien Aristoteles, die in zijn zevende boek der Zedekunst dit zwaar geschil verhandelt / welk hy ook in zijn derde boek aanraakt / hoe / namentlijk / met de tegenwoordige kennis iemand zich ongeregelt dragen kan; indien hy /

* Termini.

zeg ik / tusschen de wetenschap of kennisse van 't Rechte, en het Goede voor zich, ofte tusschen het Goede in zich zelve, en het opzichtelijk Goed, wat netter onderscheyden hadde / hy zoude des zelfs oplossing of zelf veel lichter uytgevonden / of immers ons veel klaarder nagelaten hebben: Maar nu dewijl hy niet net genoeg en onderscheydt / zoo spreekt hy / gelijk het my toeschijnt / niet weynig duyster en verwart. Hy besluyt nochtans / beken ik / baarblijkelijk genoeg / dat de kennisse door de begeerlijkheyd verduystert word; en dat een mensch / die dapper begeerlijk is / eenigsins zijnes verstands onmachtig word; gelijk het met de razende / en de dronkene / of ook de slapende geschied. 't Welk alhoewel ik toegave dat het waar zy (want / op dat ik vrymoedig spreke gelijk het my om 't hert leyt / ten vollen word het van my niet toegestaan / dewijl het met eenige andere dingen / die de zelve Aristoteles in het zelve werk zeyt / niet heel wel schijnt over een te komen;) zoo zouw nochtans niet volgen / dat de wetenschap of kennisse van 't Rechte / en bygevolg de vaste meening / dat het zelve geschieden moet / met de ongeregelde aanstelling zijns zelfs in genen deele zouw bestaan kunnen: want volgens den zin van Aristoteles zelf / ter zelver plaatse / beslootse daar mede; immers in 't begin / zoo lang namentlijk als de ongeregeltheyd de overhand behoud: alwaar de wetenschap of kennisse noch blijvende / zoo zouw iemand de ongeregeltheyd kunnen tegenstaan; en derhalven / ten zy hy dat doe / zoo zondigt hy: en word niet verontschuldigt indien hy naderhand zoo verre koomt / dat hy 't gebruyk dezer wetenschap of kennisse niet meer en heeft; want dat is by zijn eygen schuld toegekomen. Voorders, 't geen gy volgens het gevoelen van Plato vast stelt / dat alle verkiezing des quaads uyt de onwetenheyd voortkoomt; waar uyt gevolchelijk blijken zouw / dat 'er geene misdaad was in den geene die het quade verkiest / want daar geen weten is / daar schijnt ook geen schuld te wezen: Hier op antwoord ik / indien door de naam van onwetenheyd slechs deze onwetenheyd verstaan word / waar door men niet en weet dat iets quaad is; dat dan deze Platonische meenig geensins waarachtig is. Dewijl onwedersprekelijk zeker is / gelijk 'er veele daarom zeer zwaarlijk zich vergrijpen / om datse niet en weten wat quaad of wat recht is; waar uyt met recht die spreuk ontstaat / by den Blijspel-schrijver / welke van u word bygebracht / Niets is'er ongerechtiger dan een onbedreven mensch; dat ook zeer veele veel dingen doen / of verkiezen / dieze ondertusschen wel weten dat quaad zijn / en datse ze niet doen en moeten. Hier uyt blijkt nu / dat men in geenen deele toestaan mag / 't geen gy zegt / Datwe niet iets door boosheyd doen kunnen / om dat het eynde altijd de reden van 't goede voor heeft: Want dat goede / waar van het eynde des bedrijfs zich des zelfs reden voorstelt / word in 't gemeen niet tegen de boosheyd gestelt; want veeltijds is dat goede / niet het geene 't welk andersins het Rechte genoemt word / en het Goede in zich zelven geheten word / maar het is het opzichtelijk goede. Nochte ook de reden / die gy uyt Plato, in zijn Menon, bybrengt / kan iets tegen deze baarblijkelijke waarheyd besluyten: Want dat hy zeyt / dat elk een die meening heeft / dat het quade schadelijk is / is zeer valsch / indien het quade 't booze betekent: Want / by voorbeeld / wat belet dat niet iemand meenen zoude / dat de struykroovery en moordery op de wegen een zeer snood en boos ding is / en dat hy nochtans oordeele / dat hy daar uyt voor zich een groot

voordeel

voordeel bejagen zouw? Weshalven / 't geen hy zeyt / dat niemand ellendig wezen wil / heeft alhier geen plaats / dewijl / na de meening der menschen / geensins dit gevolg noodzakelijk is / dat uyt de boosheyd ellende voortkoomt: Alhoewel / dat niemand ellendig wezen wil / geheel en al waar is / indien het enkelijk in zich zelven; maar niet geheel en al waar is / indien het ook by toeval / verstaan zal moeten worden: Want het Rechte en het Eerelijke heeft in zommigen zoodanigen kracht (gelijk het ook veellicht in Regulus gehad heeft / waar van ik boven gesproken hebbe.) Datse veel eer dat geene zullen doen en verkiezen / waar doorze meenen datse ellendig wezen zullen / niet tegenstaande zy andersins van de ellende de hoogste afkeer hebben / dan datse eenigsins zouden af willen wijken van dat geene datse recht en eerlijk achten. By aldien men door de naam van onwetenheyd / ook die onwetenheyd verstaat / waar door wy niet en weten / dat het quade / dat is het booze / ons hinderlijk is / zoo is deze meening van Plato zeer waarachtig / dat alle verkiezinge des quaads uyt d'onwetenheyd voortkoomt: Want ik neme voor toegestaan (gelijk het ook onze Reden-twisting vereyscht / want andersins zoud gy het zeggen van Plato te vergeefs bygebracht hebben;) dat Plato hier met de naam van 't Quade het Booze verstaat; want het zelve verkiest iemand / of / om dat hy niet en weet dat het boos / of / om dat hy niet en erkent dat het schadelijk is; alhoewel Plato zelf maar alleen opzicht schijnt gehad te hebben / hier op namentlijk / datmen niet en weet / dat het schadelijk is: Namentlijk / om dat hy misschien niet enkelijk onderzocht / waarom het booze verkozen wierd / maar waarom het verkozen wierd of men schoon erkende dat het boos was? en hy zeyt dat hier van de oorzaak is / om datmen niet en weet dat het quaad is; te dezer plaats een volle betekenis van 't quade gebruykende; zoo dat het namentlijk dat geene betekene / 't welk geheel en al quaad is / dat is / niet alleen 't geen boos maar ook 't geen schadelijk is: Want deze naam in zulk een zin genomen wordende / al wie niet en weet dat het booze hem schadelijk zijn zal / die weet met eene niet / dat het booze quaad is; niet tegenstaande hy evenwel wel weet dat het boos is / en datmen 't daarom geensins doen mag. Want indien / gelijk hy dit weet / hy ook alzoo wist / dat het hem schadelijk zoude zijn / zoo zouw het niet wezen kunnen / dat hy het zelve verkiezen zouw: Derhalven uyt deze onwetenheyd van de waarelijke schade / die het quade dat is het booze / voor zich brengt / schoon men andersins kennisse van des zelfs boosheyd heeft / ontstaat alle verkiezing van dusdanig quaad: voornamentlijk / dewijl deze slag van onwetenheyd zich veel breeder uytstrekt / nademaal zy dwaasselijk meenen / die het booze doen / dat het zelve hen grootelijks voordeelig wezen zal: Weshalven zoo is wel te recht van Euripides gezeyt / gelijk het van u word bygebracht / Dat de Quaaddadigheyd een teken van groote onbedreventheyd is. Maar deze onwetentheyd / 't zy hoe groot ook datze zy / verontschuldigt de misdaad niet; dewijl 'er deze wetenschap / immers in 't begin / by is / dat het booze boos is / en dat het daarom niet geschieden moet. Het getuychenis van Aristoteles, 't geen gy bybrengt uyt het vijfde hoofdstuk des derden boeks zijner Zedekunst / als of hy beweerde / Dat niemand van zelfs quaad was, dat bewijst / mijns oordeels / geheelijk het tegendeel: Want uyt de twee spreuken / die in dit Grieksche vaars begrepen zijn / 't geen zeyt / Dat niemand van zelfs, of met voordacht

quaad, en niemand tegen zijn dank gelukkig is; zeyt hy dat de eene valsch / en
d'andere waarachtig schijnt; namentlijk / d'eerste valsch / dat niemand van
zelfs quaad; en de laatste waarachtig / dat niemand tegen zijn dank gelukkig
is: gelijk de voorgaande en navolgende woorden vaarblijkelijk te kennen ge-
ven: want naast daar te voren had hy gezeyt / dat het aan ons stond / datwe
of vroom of onvroom waren; en daarna doet hy'er terstond uytdrukkelijk by /
dat niemand tegen zijn dank gelukkig is. Wat belangt de spreuk van Plato,
uyt zijn vijfde boek van de Wetten / Dat, namentlijk / niemand van zelfs on-
rechtvaardig is, daar van kan ik niets vast stellen; dewijl ik / gelijk ik gezeyt
hebbe / Platoos werken niet by de hand hebbe: edoch / men kan vermoeden /
dat Plato heeft willen zeggen / Dat niemand verkiest onrechtvaardig te zijn /
om de onrechtvaardigheyd zelve: 't geene ik oordeele dat ten hoogste waar-
achtig is; 't en zy dat iemand zoo zeer verdorven zy door de groote gewoonte
van met ongerechtigheyd te verongelijken / dat hy in de ongerechtigheyd zelf
zijn vermaak schept: want andersins zoo word de ongerechtigheyd niet door
zich zelve verkozen / maar door toeval / of volgens iets dat'er bykoomt; na
datwe / te weten / met te verongelijken / of eenig genot verkrijgen / of ge-
looven datwe 't te verwachten hebben: en in dezen zin zal het waar zijn / dat
niemand / die namentlijk noch niet geheel verdorven is / noch aflaat eenig-
sins een mensch te zijn / van zelfs quaad is: want de quaadheyd / of boos-
heyd / word geensins om haars zelfs wil verkozen / maar om eenig goed / 't
geen de menschen wanen datse hier door verkrijgen. Wat aangaat de spreuk
van Galenus, dien gy bybrengt / even als of hy / in zijn Boekje van de ken-
nisse en geneezing der Herts-tochten / van gevoelen was / dat de zonden der
menschen uyt een valsche waan voortkomen / dat is / daar uyt / dat iemand
valschelijk oordeelt dat geene recht te zijn / 't geen boos is / hier op heb ik niets
dat ik kan ontkennen of bevestigen; dewijl ik en van dit / en van alle d'andere
boeken van Galenus ontbloot ben: Maar nochtans zoude ik gelooven / dat
Galenus niet gewilt heeft / dat dit de geduurige oorzaak van de zonden is /
maar dat het menigmaal gebeurt / dat uyt deze valsche meening de men-
schen zondigen / zoo dat ook de alderverdorvenste menschen / ik zegge
niet alle / maar eenige / waanen dat zy de besten zijn; of hy schoon / gelijk
zijne spreuk van u word bygebracht / gezeyt hebbe dit van alle de al-
derverdorvenste ondervonden te zijn: Want al-hoe-wel Galenus ('t geen
ik nauwelijks geloove) geheel en al op deze wijs mocht gesproken hebben / zoo
acht ik nochtans datmen zijne woorden eenige verklaring by moet voegen; op
datwe / anders / hem niet doen zeggen ontwaar geworden te zijn / 't geen vaar-
blijkelijk valsch is: Nademaal niet alleen de alderverdorvenste menschen /
maar ook veele die noch aan de middelmatige kant hellen / wel openhertelijk
zullen bekennen en erkennen / datse de besten nergens na / ja zelf datse ook niet
goed en zijn; al is het datse haare eygen gebreken noch zoo zeer niet ontwaar
worden / byzonder indien de zelve omtrent het voordeel / of de eer / in zwang
gaan. Want een Gierigaart / of een Staats-zuchtige / en alle wie met dezen
evel besmet zijn / welke als kleyne beekjes uyt deze hoofd-bron afvloeyen /
kennen zoo licht haare eygen gebreken niet; want de zelven blijven eenigsins
verborgen / zoo om andere oorzaken / als wel voornamelijk om deze / om dat
de zelve begeerlijkheden een s'menschen gemoed geduuriglijk bezet houden:

Maar

Maar die tot duſdanige gebreken genegen zijn / welke op de welluſten uytloopen / daar de ongematigheyd / en de niet-onthoudenis / voornamentlijk beſpeurt word / en alwaar eenige tuſſchen-poozen en aflaatingen in de begeerlijkheyd gegeven worden / die kennen ſeer licht hunne eygen gebreken ; en veele der zelven / na dat nu de begeerlijkheyd of aflaat of verzadigt is / daarze even te voren van gedreven wierden / verachten en beſchuldigen zich zelven grootelijks / en prijzen de zoodanigen uytermaten / die gematigt of zich onthoudende zijn. Vorders nu / dat gy'er by doet / dat het uyt geen andere oorzaak voortkomt / dat het geene / 't welke we pas te voren prezen / ons nu terſtond miſhaagt ; als om dat het ons nu onder een gedaante van goed / en even daar naa onder een gedaante van quaad / te voorkomt : daar over ſtaat aan te merken / wat gy verſtaat / door iets te prijzen, en wat door het miſhagen; ook / wat gy goed, en wat gy quaad noemt : want indien ons prijzen by u het zelve is / als iets in der daad te verkiezen / en het miſhagen / iets te verwerpen ; zoo zeg ik dat het geſchieden kan / dat eenig ding ons goed ſchijne / en datwe 't nochtans met de daed zelf niet verkiezen ; 't zy gy Goed noemt dat gene dat Recht is / ofte wel dat gene / 't welk voor ons goed is : Aangezien de inbeelding zelf / dat dat geenſins goed voor ons is / ons en inderdaad van het rechte te verkiezen af kan trekken ; en / wederom de inbeelding / dat dat geenſins recht is / 't geen goed voor ons zoude zijn / ons van het zelve te rugge brengen kan : En dus is de reden des miſhagings / en des quaads / geheel en al de zelve. Indien gy nu verſtaat / datwe dat prijzen / 't geenwe voor ons boven andere verkieſſelijk oordeelen ; en dat ons dat miſhaagt / 't geenwe oordeelen te moeten ſchuwen ; zoo en raakt dit ons geſchil niet / waar in van de daaden zelf gereden-twiſt word / dewijl dit oordeel menigmaal niet tot de daad komt / gelijck ik terſtond aangewezen / en boven breder ontledet heb. Maar ten laatſten zegt gy / dat in ons op eene en de zelve tijd verſcheydelijke begeertens of neygingen gevoelt worden ; want dat het dikmaals gebeurt / dat / het geene 't zinnelijk gevoel goed keurt / de reden het zelve verfoeyt en verwerpt ; dat'er nochtans niets in de weg is / waar om men het zelve niet verkiezen zouw / 't geene de reden goed oordeelt ; dewijl de verkiezing aan de wil hangt / en dat de wil / in onderwerp / niet van de reden onderſcheyden word : dit nu ſchijnt gy daarom te zeggen / om te betoonen / dat / 't zy wat zelfs-ſtrijd om eenig ding te verkiezen in ons ontſta / echter altoos dat gene verkozen word / 't geen de reden oordeelt meeſt verkieſſelijk te zijn ; en dat het dus by ons de ſchijn heeft van goed / ten opzicht van 't quade ; of van een meerder goed / ten opzicht van het mindere / en derhalven dat in onze handelingen en bedrijven de verachting geene plaats heeft. Edoch alle zelfs-ſtrijd / die in ons omtrent de verkiezing van eenigh ding ontſtaat / beſtaat niet tuſſchen het zinnelijk gevoel en de reden ; ja verdient nauwelijks eene zelfs-ſtrijd genoemt te worden : want / by voorbeeld / zoo haaſt als opentlijk blijkt / dat iets / 't geen zoet van ſmaak is / doodelijk zy / zoo en zal het zinnelijk gevoel niet willen dat men het zelve eete ; maar het zal zich t'eenemaal vergenoegt en te vreden houden / met de reden / welke aanwijſt datmen het leven boven een zeer korte vermakelijkheyd ſtellen moet : doch by aldien het niet opentlijk blijkt doodelijk te zijn / en niet te min het zinnelijk gevoel met de reden in ſtrijd is / zoo zal het lichtelijk gebeuren / dat niet de reden /.

den /.

den / maar het gevoel de overhand behoudt. Want dat gy zegt / dat de wil / aan wien de verkiezing hangt / van de reden / in onderwerp / niet verſcheyden word; dat kan in duſdanige dingen te verkiezen met waarheyd gezeyt worden van een onverdorven of niet bedroogen wil: Maar het zinnelijk gevoel / door eenig voor-werp dapper aangelokt / is machtig de wil te bederven of te bedriegen: De waarlijke en voornamentlijke betwiſting dan / die in ons ontſtaat / als 'er om eenig ding te verkiezen onderzocht word / zweeft niet omtrent deſe reden / welke tegen het zinnelijk gevoel word geſtelt / en welke de minder of lager reden is / en / gelijk ik gezeyt hebbe / in de drift en begeerte des menſchen vervat word / en ook eeniger-maten in de beeſten is; maar beſtaat tuſſchen de opper-reden / en de driftige begeerte / daar deze reden tegen over ſtaat; die in geenen deele / in onderwerp / met de wil de zelve is / waar van de verkiezing hangt: ja de wil de begeerte aanhangende verkieſt meenigmaal dat geene t'welk de opper-reden oordeelde geenſins verkieſſelijk te zijn; gelijkſe ook in tegendeel aan de opper-reden gehecht dat gene verkieſt / 't geen de begeerte voor verwerpelijk keurde: zoo dat iemand ſomtijds zal verkiezen 't geene hy zelve meent voor hem quaad te zijn; en wederom ſomtijds verwerpen / het gene hy zelve denkt voor hem goed te wezen: namentlijk / om dat / gelijk hy zich voor laat ſtaan recht te zijn / dat hy alzoo doe / hy ook alzoo vaſt ſtelt het zelve met der daad zelf te betoonen: Want de menſchelijke wil is van zulk een vryheyd / en vermogen / dat niet de menſch na de wijs der beeſten gedwongen word dat geene alleen te verkiezen / daar zijn drift na ſtrekt / en 't geen hy voor zich goed oordeelt te zijn; maar hy kan ook met der daad zelf verkiezen dat geene daar hy geen trek toe heeft / en 't geen hy voor zich quaad keurt; als hy maar alleen zich in prent dat het recht is: Waar uyt men billiks verſtaan kan / dat de menſchelijke wil / van welke de verkiezing voort-koomt / met de minder of lager reden zelfs (want deze buyten twijffel zoekt voor den menſch het goede en verwerpt het quade) niet enkelijk in onderwerp de zelve is / alhoewelze niet bedorven noch bedrogen zy / maar na de rechtheyd zelfs gepaſt: van welke rechtheyd dewijl de beeſten geen begrijp hebben / als die van d'opper-reden ontblood zijn / zoo volgenze maar alleen dat geene / daarze / als tot hun goed / de trek en begeerte toe gevoelen. Maar gy / in deze uwe geheele reden-twiſting / ſchijnt by-na in den menſch zelf geheel geen acht te nemen op deſe rechtheyd / die van ons eygen goed onderſcheyden is; en dit maar als recht te zijn aan te mercken / dat den geenen die 't doet tot goed gedyen zal; en 't zy wat gy den menſch toeſchrijſt / 't geen hem in dezen deele van de beeſten kan onderſcheyden / dat alles ſchijnt gy te ſtellen / in een omzichtiger kenniſſe en verhoeding / dat deze uytwendige zinnen niet komen te bedriegen. Vorders dat zelve 't welk gy by-brengt van die geenen die zich om de waarheyd voor te ſtaan / gelijk gy zecht / tot eenige byzondere ſtrijd bloot geven / behoort geenſins tot deze rechtheyd; want alhoewel gy dit / hier in anderen volgende / tot het eerelijke goed over-brengt / zoo doet gy dat nochtans met eenige naam-dubbelzinnigheyd; nademaal men in uwe woorden / gelijkſe waarlijk moeten genomen worden / niet dat gene verſtaan moet / onder de naam van 't Eerlijke / 't geen recht is / maar 't geen / op dat ik het dus noeme / geëert of eerenhaftig is: want in der daad geeft zich niemand bloot aan duſdadige

ſtrijd

strijd / op dat hy enkelijk de waarheyd verdedige; maar op dat hy zijn eer en achting bewaare / of ook vermeerdere: Wes halven zoo doet hy het niet om het rechte / maar om zijns zelfs wil: waar uyt het ontstaat / dat veele / offe schoon weten datse een ongerechtige zaak voorstaan / niet alleen nu uytgedaagt / maar ook van zelfs / zulk een byzondere twist-strijd opvatten / en anderen daar toe uytdagen. Echter beken ik garen / dat / indien men de natuur eens menschen enkelijk en in haar zelve aanmerkt / dat is / zonder daar eenige beschaving of bestiering by te laten komen / het lichtelijk zijn kan / dat de mens of geheel geen / of een zeer gering onderscheyd zal maken tusschen het rechte / en het booze / van zijns eygen zelfs goed en quaad afgetrokken: Maar boven dat de menschen zelf elkanderen onderling hebben onderwezen / en tot betuchtiging gebracht / zoo heeft ook God zelf van aanbegin het menschelijk geslacht / door zijne Godsspraken / met deze kennisse van het rechte en het booze voorzien en aangedaan; na dat hy hem eerst / door een geheel verwonderlijke wijsheyd / zulk een gemoed en zin had ingeplant / 't welk oordeelde dat het veel eer hier op / dan op het genot van zijn eygen zelfs goed en quaad / acht moest geven: Want voorwaar zonder dit zouw noch deugd / noch ondeugd / en dienvolgende noch lof / noch laster / en die hier uyt voortkomen noch belooning / noch straf / eenige plaats kunnen gehad hebben.

En dit is 't al / voortreffelijke B. 't geen ik voor tegenwoordig op deze uwe geheele verhandeling te schrijven / en op uwe spitszinnige redenbindingen te gemoet te voeren / goed gevonden hebbe; 't welk indien het u niet genoeg voldoen zal / daar over zeker zal ik my niet grootelijks verwonderen: dewijl my tot noch toe niet gebeurt is iemand gevonden te heben / uyt niet weynige schrijvers van alderleye slag / die dezen knoop hebben gezocht te ontstrikken / in welke ik niet iets / en het zelve (gelijk my dacht) van zeer grooten gewicht / hebbe geoordeelt te ontbreken: Alhoewel ik nu my zelven voor laat staan (lichtvaardig misschien en laatdunkende genoeg) dat / indien ik het volkomentlijk en bevattelijk uyt kost spreken / gelijk ik het gevoele / ik niet alleen aan u / die van een mee-gaande en zeer geoeffent verstand zijt / en anderen uw's gelijken / maar ook aan allen / die niet geheel ruw / of hardnekkig zijn / mijn gevoelen / en de redenen / om dit zoo grooten geschil te beslissen / in zouw boezemen en vroedmaken: En wat my zelfs belangt / ik heb nu van omtrent elf jaren her / van welke ik op dit stuk met ernst heb beginnen te letten / van dage te dage de zelve my zoo vast voorgestelt / en krachtig uytgevonden / dat ik my schijne nu al lang dienaangaande in het alderhelderste licht der waarheyd gewandelt te hebben; zoo dat'er niet iets overig is / 't geen my in deze geheele redentwisting in eenigen deele twijffelachtig houdt: Och mocht u het zelve t'eeniger tijd ook aldus gebeuren! 't geen waarlijk gebeuren zal / indien gy al uw' verstand en geleertheyd / om de grondvest van de zedenbetreffende Wijsheyd / en dienvolgende van de opperste Godvruchtigheyd en Religie (want hier op / gelijk gy zeer wel kunt begrijpen / komt het aan in deze onze verhandeling) vast te stellen / en niet omze om te werpen of te verzwakken / aanwend en te kost legt. Op dat gy dan des te klaarder moogt zien / hoe hoog ik houde datmen de waarheyd van dit geschil te achten heeft /

zoo zende ik u eenige mijne Thesesen (gelijk menze noemt) van de oorzaak en de grond-vesting des geloofs aan God in den mensch zelve; welkemy eenigsins als afgewrongen hebben deze eenige andere stukken van dien onzen Italiaanschen Edelman / met de welke ik / gelijk gy weet / in veel deelen / noopende de Religie / niet wel over-een-kome; want over deze zelve zaak heeft hy 'er geschreven / en my / om in 't bywezen van eenige onze vrinden beredentwist te worden / toegeschikt; welke / alhoewelze nu al dikmaals / zoo uyt mijne aanwijzingen in 't byzonder / als uyt onze reden-twistingen zelf / van hem herstelt en verbetert zijn geworden / my nochtans noyt op eeniger wijze hebben kunnen genoeg doen. Vaart wel / goede / en genoechelijke Vriend / en indien misschien iets / terwijl ik uwe redenen en getuygenissen pooge te wederleggen en t'ontwinden / my onvoorzdachtelijk mag ontvallen zijn / dat uw' gemoed mocht stooten of quetsen / wilt dat geheel en al onze vrindschap ten goede geven. Uyt de Paulikoviaansche landstreek / den 27 van Wintermaand des Jaars 1584.

AAN

MATHEUS RADECIUS,

voormaals Secretaris van Danswijk,

de Eerste Brief.

Zaligheyd van God onsen Vader, en den Heere Iesu Christo, &c.

HEt is nu vier dagen geleden / zeer eerwaardige Heer en Broeder in den Heere / dat my uwen Brief / geschreven op den naast-laatsten van Oestmaand / behandigt is; op de welke ik / zoo haast ik eenige ledige tijd hebbe kunnen bekomen / goed gevonden hebbe te antwoorden / alhoewel ik noch geen zekere bode hadde / om ze voort te kunnen bestellen: Want ik zag / dat gy niet alleen om u zelfs wil / maar ook om de andere Broederen / die aldaar zijn / grootelijks begeerde / dat ik met de aldereerste gelegentheydt mijn gevoelen / van uwe Gemeenschap aan te stellen / ofte niet / met een Brief vrymoedelijk zouw te kennen geven. Voor-eerst dan zoo bedank ik u hoochelijk / dat gy my / die u noch van aanzicht niet bekent ben / met uw' schrijven zoo vrindelijk eerst hebt believen te begroeten; waar in gy my / die zulks aan u dacht te doen / zijt voor-gekomen / hebbende mijne langwijlige nalatigheyd in deze u niet laten hinderen: Want nu allang / dat is van die tijd af / dat den Krakouwschen Broederen iets aangaande u-lieden is te kennen gegeven / is my uwe Godvruchtigheyd en deugd genoeg bekent geweest: Weshalven heb ik van die tijd af grootelijks begeert my de vrindschap van zoo groot een man te gewinnen / hebbende deze hoop / dat zelf onze vrindschap / om de eere

Gods

Gods en de zaligheyd van eenige te bevorderen / als God zelf genadelijk belief de mede te werken / niet weynig gewichts zoude toebrengen. En voorwaar / 't en zy ik dikmaal had gehoopt / en dat om verscheyde oorzaken / dat ik aldaar tot u zoude gekomen / en eenige dagen lang by u verbleven hebben / ik zoude met mijn schrijven 't uwe voor-gekomen zijn. Maar ik ben bedroeft / dat ik die gene niet en ben / die gy u by u zelven voor laat staan ; als alleen dat ik waarlijk / gelijk gy van my gehoort hebt / aan geene Secte geheel en al verbonden ben / en hoewel ik my by deze Kerk / die my zuyverder gescheenen heeft dan anderen / t'eenemaal hebbe gevoegt / voor zoo veel als ik met een goed geweten heb gekost / zoo veroordeel / noch versmaade ik nochtans de anderen niet / in geenderley wijse / maar ik erkenneze alle / waar in de stemme der geboden onzes Heeren Jesu Christi klinkt en gehoort word / alhoewelze my in zommige leer-stukken / die tot de geboden zelf niet behooren / niet recht schijnen te gevoelen / voor waare Kerken Christi ; en stelle vast dat alle wie de zelve geboden bewaren / waarachtige ledematen Christi zijn : ondertusschen nochtans zoo en prijse ik geensins die genen / die nalatig en verzuymig zijn in het onderzoeken en naspeuren der waarheyd van de leer-stukken onzes Gods-dienst die tot de Zaligheyd niet noodzakelijk zijn : Want veele dingen zijnd'er / alhoewel niet noodzakelijk / nochtans ten hoogste nuttelijk / met welke wel te verstaan / de geboden Jesu Christi (in welk stuk / gelijk ik gezeyt hebbe / ik de geheele Christen-Godvruchtigheyd stelle) veel lichter kunnen bewaart en onderhouden worden : Ja daar gaan nu ter tijd / ook in die Kerken / die de waarachtige kennisse der geboden Christi hebben / eenige leerstukken in zwang / dewelke / alhoewelze in zich zelven de Zaligheyd niet geheel en al wegnemen / echter nochtans naulijks de behoudinge der zelver geboden toelaten / zonder welke behouding geene Zaligheyd zijn kan : hoedanig die leerstukken zijn / die tot onze Rechtvaardigmaking / en de Goddelijke Voorzienigheyd / en de menschelijke krachten in de bewerking der Godzaligheyd / behooren. Maar veel meer laake ik die genen / die / daarze de waarheyd dezer leerstukken / die voornamentlijk tot de Godvruchtigheyd dienstig zijn / wel bevroeden en bevatten / dezelve nochtans niet alleen niet en trachten om aan anderen voort te leeren / maar geheel en al ontveynzen / en met stilzwijgen onderdrukken ; en zich niet opentlijk en voegen by die vergaderingen / waar in / benevens de waare kennisse der geboden Christi / deze waarheyd vast gehouden word. Edoch ik weyde verder af / dan ik my had voorgenomen. Derhalven koom ik nu / om mijn gevoelen / aangaande uwe Gemeenschap aan te stellen / ofte niet / te verklaren ; 't geen ik met deze vryheyd zal doen / die in en gy van my vereyscht / en de zaak zelf geheelijk noodig is. Ik dan / wat my belangt / kan voor als noch niet zien / wat u lieden van het onderling te zamen komen / van het tevens uytstorten der gebeden / van het woord Gods te verklaren in uwe vergaderingen / van de vermaningen tot een vroom en heylig leven voor te stellen / en eyndelijk / van de gedachtenis des doods Christi voor ons / te verkondigen / zoude moeten te rugge houden ; dewijl deze dingen eensdeels van Christo zelf / en zijn Apostelen / voor altoos bevolen en voorgeschreven zijn ; en anders deels ook zoodanig zijn dat zonder de zelven / vermits de menschelijke broosheyd en zwakheyd / eyndelijk alle liefde / en yver der waarachtige Godvruchtigheyd zoude komen

te verkouden / en bynate niet te gaan. Wes halven / indien u lieden / gelijk gy schrijft / en ik my ook vastelijk verzekert houde / niets ter herten gaat dan de Zaligheyd der zielen / zoo staat u voor al (gelijk het my toeschijnt) te bezorgen / dat deze dingen van u niet nagelaten worden; hebbende voor oogen deze woorden des Apostels / Laat ons op malkanderen acht nemen, tot ontstekinge van liefde, en der goede werken; ende laat ons onze onderlinge byeen-komst niet nalaten, gelijk zommige de gewoonte hebben; maar malkanderen vertroosten, en dat zoo veel te meer als gy ziet dat den dag nadert. Hebr. 10. 24. Want dat eenige onder u zeggen / dat na de tijden der Apostelen den Afval gevolgt is; en derhalven datmen zonder een byzonder bevel de Gemeenschap niet weder op mag rechten / en datse / die zich dit onderwonden hebben / zulk een verwarden taal voeren / datse d'een den andere niet en verstaan: Daar op staat voor eerst aan te merken / dat dezen Afval niet zoodanig zy geweest / datse niet eenige zichtbare Kerke hebben overgelaten / of de grondvest / welk is Jesus Christus / hebbe weg genomen: want alwaar de leere Christi / voor zoo veel zijne geboden belangt / onbesoedelt bewaart is gebleven / daar mag zonder twijffel met waarheyd gezeyt worden / dat'er Jesus Christus zelf gebleven is: ende den Afval is niet volkomen geweest / voor en aleer de Afgodery in de algemeene zoo genoemde vergadering der Christenen zy ingevoert / die geheel en al met de geboden Christi / en zijner Apostelen / tegenstrijdig is: toen het nu naderhand God de Heere behaagt heeft / zijne kennisse onder de menschen te vernieuwen / en de Afgodery allenskens te neder te werpen / zoo is 'er niet eenig byzonder uytgedrukt bevel van nooden / om de heylige byeenkomsten te weeg te brengen / en zich aldus in de name Christi te vergaderen; voornamentlijk dewijl Christus zelf uytdrukkelijk betuygt / Dat, alwaar twee of dry in zijnen naam zullen vergadert zijn, hy aldaar in het midden wezen zal. Matth. 18. 20. Weshalven zoo en staat in geenen deele deze verwarring te vreezen / indien maar alleen waarlijk in de naame Christi deze byeenkomsten geschieden: want of hy zal niet toelaten / dat'er dusdanige verwarring onsta / of niet / datse zoodanig is datse de byeenkomst verstropen mag: In Christi naame nu / zullen waarlijk alle de zoodanige vergadert worden / die dit eene zich hebben voorgestelt / datse op hem vertrouwen / en hem gehoorzamen / en alle die het zelve doen / voor broeders erkennen willen / offe schoon andersins in 't gevoelen van de Religie / niet in alles over een komen. De voorbeelden der geener / die / na den waarelijken Afval / te onzen tijden / de gemeenschap der wederwijsworden de menschen wederom hebben aangestelt / moedigen ons veel eerder aan / om de zelven aan te stellen; dewijl 'er onder haar of geene verwarring is gevolgt / of immers meerendeels geen zoodanige die de byeenkomsten gescheyden heeft; ja dat het zeker is / dat haare Gemeenschappen de voorname oorzaak zijn geweest / dat haare leer zeer wijd en breed is verbreydt geworden. Het is wel zoo / dat voornamelijk ons gemoed na 't voorschrift der geboden Gods moet gereynigt worden; maar zelf dat ook kan niet bequamelijk genoeg geschieden / zonder opentlijke en ook geduuriglijke vermaningen uyt den Woorde Gods; en het is niet genoeg datmen metter herte gelooft ter rechtvaardigheyd, maar het is ook noodig datmen met den monde belijdt ter zaligheyd. Rom. 10. 10. 't Is noodzakelijk / zeg ik / dat hy die

te

te recht een waar discipel Christi genoemt wil worden / niet alleen het gemoed van alle beblekkingen gereynigt hebbe / en dat zijne daaden met die reynheyd over een komen / maar hy moet ook hem zelven zoodanig te zijn opentlijk belijden / alwaar hier toe de gelegentheyd en gevoegzaamheyd voorvalt: 't welk dewijl het op veelderley wijzen geschieden kan / zoo schijnt nochtans onder deze / die eenigsins als geduurig zijn / geen voortreffelijker wijs te wezen / dan dikmalen en als geduuriglijk met anderen / die van uw' gevoelen zijn / by een te komen / en tevens met hen eenige oeffening van uwe Gods-dienst te onderhouden / en dat / zoo 't de Magistraat wil toelaten / in d'oogen van allen: Doch by aldien het de Magistraat geensins toelaat / dan oordeele ik / datmen bedektelijker heeft by een te komen / gelijk in zoodanige tijden van alle waare Christenen altijds is geschied; al waar 't om geen andere oorzaak / als ten minsten om God en Christus te loven en te verheerelijken: Want dat is de dienst die wy aan hen verschuldigt zijn / welke indien iemand niet en bewijst / die zondigt niet weynig tegen een van de grootste onder de Goddelijke geboden: Gedruysch en geroep / beken ik / moetmen mijden / en zoo stillijk leven als mogelijk is; maar dit moet verstaan worden / dan wanneermen zonder eenig geruys of gedruys God dienen / en de zaligheyd zijner naasten bevorderen kan: Edoch indien het zonder eenig geruys of geroep niet toe gaan kan / zoo heeft men de eere Gods en zaligheyd der menschen verre boven deze rust te stelllen / en niet anders van de Gemeenschap af te laten / dan wanneer baarblijkelijk is / dat 'er eenige zwaarder vervolging door ontstaan zouw / waar door het kon geschieden / dat alles t'eenemaal zouw verstroyt worden / en de zaken tot een snooder staat geraken / dan of 'er geene Gemeenschap waar aangestelt geweest. Want men moet zich geheel en al wachten van der genen gevoelen / die niet willen dat 'er nu ter tijd eenige zichtbare Kerk is / of wezen kan; om dat / namentlijk / te dezer tijd niet gezien en worden deze Hemelsche gaven / en werkingen des H. Geests; die niet alleen in de tijden der Apostelen / maar ook eenige tijd daarna / plaats hebben gehad; gelijk Justinus, Ireneus, en andere Schrijvers betuygen: (waar uyt onderentusschen ook baarblijkelijk is / 't geen ik gezeyt hebbe / dat 'er terstond na d'Apostelen geen zoodanigen Afval is geweest / die alle zichtbare Kerken heeft weggenomen:) Deze luyden ook en letten niet / dat deze zichtbare Genade-giften om de leere Christi te bevestigen voor een tijd lang gegeven zijn geweest; en dat het niet enkelijk en onbepaaldelijk tekenen der Kerke Christi verstrekt hebben / maar alleen voor dien tijd. Dit weynige / zeer voortreffelijke Man / heb ik tot uwer voldoening van deze stof geschreven / 't welk indien ik versta dat het van u / en d'andere Broederen / word goed gekent / dat zal my grootelijks verheugen / en het zal niet behoeven / dat dienaangaande iets meerder geschreven worde: doch zoo niet / zoo zal ik misschien ondernemen iets naukeurigers en wijdluftigers hier over te verhandelen. Ondertusschen wensch ik grootelijks / dat ik van u / en anderen / in het uytstorten haarer gebeden tot God / altijds gedacht worde; op dat / zoo 't mogelijk is / ik u t'eeniger tijd mag komen bezoeken / en vertroosting verkrijgen uyt uw' geloof aan den Heere Jesum / en de kennisse der gezuyverder Goddelijker waarheyd. De goedertierene God zy u allen / en voornamelijk u / zeer oprechte en voortreffelijke Man / geduurig

by / en vermeerdere en verrijke u lieden van dag te dag met zijne gaven. Vaart wel. Te Krakouw: den 24 van Herfst-maand 1584.

Uwer Voortreffelijkheyds
aldergenegenste

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den zelven

MATHEUS RADECIUS,

de Tweede Brief.

Zaligheyd en Vrede van God den Vader, en den Heere Jesu Christo, &c.

'T IS niet wel om zeggen / hoe zeer het my smert / Uytstekende Man / en zeer eerwaardige Heer en Vrind / dat de brieven / die wy den een en den andere schrijven / ons zoo laat en langwijlig ter hande komen: Want uyt den uwen / waar met gy op den mijnen antwoordt / zie ik dat gy de mijne niet ontfangen hebt / als na verloop van meer dan twee maanden; en ik heb de uwe noch eenigsins langzamer bekomen / dat is nu maar even eenige weynige dagen geleden / daarze op den 9 van Wintermaand al geschreven is: Zoo dat ik voorwaar wel wenschen zouw / dat 'er / indienwe (gelijk gy van my zeer vrindelijk verzoekt / en ik ten hoogste wel begeere) in deze wederzijdsche brieve-schrijving / en door de zelve in onze onderlinge t'zamenspreking / volharden zouden; eenige middel om de zelven over te zenden kost bedacht worden / waar door wijze wat spoediger mochten bekomen: en het zelve zult gy veel lichter en beter dan ik / kunnen bezinnen en uytvinden: ik zal nochtans ook mijn best doen / om of 'er tegen deze ongemakkelijkheyd eenig hulpmiddel te vinden was. Doch ik kome nu tot uwen Brief zelf / en zal / zoo veel mijne bezigheden my toelaten / aanvangen de zelve te beantwoorden.

Vooreerst / behaagt my uytermaten wel / dat ik gemist hebbe in het besluyt te nemen / uyt uwen vorigen brief / als of 'er eenige onder u lieden waren / die geheel en al ontkenden / datze / die uyt de Antichristische duysternissen komen / eenige by een komsten moesten houden; en dat 'er niemand onder u in twijffel trekt / of het is uw' plicht / by een te komen / daarmen en van Goddelijke zaken spreekt / en het Woord Gods onderzoekt en verklaart / en in 't algemeen God met gebeden en dankzeggingen eert: Want indien gy deze dingen standvastig vast houd / zoo zal alles wel zijn / en God en de Heere Jesus Christus zelf zal u byzijn / als die in zijnen naam vergadert zijt / en zal u buyten twijffel / van dage te dage / tot een meerder kennisse der waarheyd / en een zekerder middel uwer zaligheyd / brengen. Nemaar nu versta ik daarna niet heel wel / als gy het opentlijk poogt te ontleden / wat dat dat zy / waar van gy onder u lieden twijffelt / ook niet geen eenige onder u / en voornamelijk gy zelf / vast genoeg verzekert; Namentlijk / datmen by deze

tijd

tijd de Apostolische en eerste Kerk / zonder een byzonder uytdrukkelijk bevel / niet vernieuwen moet; daarom te weten / om dat na de Apostelen zelf den Afval zoo volkomen is geweest / dat ook de grondvest zelf is weg genomen. Ik versta niet wel / zeg ik / wat gy onder de naam van die Apostolische en eerste Kerk verstaat? Want indien / gelijk uyt uwe woorden kan besloten worden / gy 'er deze Kerk door verstaat / die geensins dwalen kan / en die het zelve zich met goed recht toe kan schrijven / zoo en is 'er noyt zoodanige Kerk geweest / al sprak men het schoon van dwalingen / die de eeuwige zaligheyd kunnen benemen / ten zy wy door de Kerk slechs alleen de Apostelen willen verstaan hebben; welke voorwaar datse niet hebben kunnen dwalen / in die dingen die geheel en al de eeuwige zaligheyd betreffen / dat betoonen en de baarblijkelijke reden / en de naakte en klaare woorden en beloften Christi volkomentlijk: Dat vorders die geheele Kerk / waar van d'Apostelen zelf de stichters zijn geweest / dat is / de vergadering der menschen die den Heere Christum beleden / zoo veel alsser van de Apostelen zelfs onderwezen waren / heeft kunnen dwalen en verleyd worden / zelf toen d'Apostelen noch in 't leven waren / en de bezorging des zelfs waarnamen / en dat ook in die dingen / die tot de eeuwige zaligheyd behooren / dat geven de Brieven van Paulus genoeg te kennen / en voornamentlijk deze die hy aan de Galateren geschreven heeft. By aldien gy nu geen zoodanige Kerk verstaat / die niet dwalen kan / maar nochtans die niet en dwaalt / en zich voor laat staan datse geensins dwaalt in die dingen / zonder welke niemand de eeuwige zaligheyd verkrijgen kan / hoedanig buyten twijffel ten tijde der Apostelen eenige Kerk geweest is / uyt vergaderingen bestaande die van haar onderwezen waren; zoo en zie ik niet / waarom Godvruchtige menschen niet zouden mogen bestaan / ook buyten byzonder bevel / zoodanigen Kerk te vernieuwen: ja ook zie ik niet / waarom men met recht zouw kunnen zeggen / dat'er / na der Apostelen tijden / zoodanigen Kerk lange niet geweest was / ofte ook dats'er nu niet was? Want dat gy vast stelt / dat'er na d'Apostelen zelf een volkomen Afval is geweest / en dat van die tijd af de grondvest zelf is weg genomen / dat kan ik in genen deele toestaan / gelijk ik in mijnen anderen brief aan u geschreven heb; waarin ik / gelijk ik zelf uyt den uwen versta (want ik heb van de mijne geen kopy gehouden) ook reden heb gegeven / waarom ik dit niet toestaan kost; op welke reden gy my niet iet schijnt te antwoorden / en gy begeert nochtans / dat ik aan zal wijzen dat uwe bevestiging valsch is: daar ik in tegendeel / al en had ik geen bewijs voor mijn gevoelen bygebracht / met recht van u zouw mogen eyschen / dat gy / 't geene gy zoo byblijvende van den volkomenen Afval / en de weg-genome grondvest vast stelt / my zoud believen te bewijzen. Mijne reden die ik bybracht is deze; Dat om een zichtbare Kerke Christi (want van de zelve spreken wy) in te stellen / niet anders vereyscht word / dan de waarachtige kennisse der geboden Christi: Want in Christo / gelijk Paulus zeyt / geld niet iets, dan de nieuwe creatuur, en de onderhouding der geboden Gods: 1 Cor. 7. 19. Gal. 6. 15: welke hy namentlijk door Christum gegeven heeft: en het Geloof, eyndelijk, dat door de liefde werkdadig is. Gal. 5. 6. Want in de eene liefhebbing alleen worden alle de geboden Christi begrepen. Ook zeyt Johannes, datse, die de Broeders liefhebben, in het licht blijven, en dat'er geen aanstoot in hen en is; maar datse over-

gebracht

gebracht zijn van de dood tot het leven. 1 Joh. 2. 10: 3. 14. Om kort te gaan: Indien iemand kennen wil/ dat'er om de eeuwige Zaligheyd te verkrijgen niet anders vereyscht word dan de onderhouding der geboden Christi/ die leeze voornamentlijk/ behalven veel spreuken van Christus zelf/ die dat opentlijk te kennen geven/ en meer andere redenen der Apostelen/ den eersten brief des Apostels Johannis; daar het zelve zoo duydelijk word ingedrukt/ dat niemand eenige stoffe van twijffeling overhouden kan. En wie dan zouw loochenen derven/ dat dat de waare zichtbare Kerke Christi was/ die de leere heeft welke genoeg is om de eeuwige Zaligheyd te kunnen verkrijgen? En dat'er lange na de tijden der Apostelen vergaderingen van menschen geweest zijn/ en ook nu zijn kunnen/ die de geboden Christi onderhouden/ dat acht ik zal niemand durven ontkennen. Want het geene dat gy zegt van de weggenome grondvest/ verstaande namentlijk dat na de tijden der Apostelen de grondvest weggenomen is/ om dat de waare kennisse van het wezen Gods en de persoon Jesu Christi verduystert en vernietigt is geworden; dat/ vooreerst/ strijd met het geene dat ik terstond heb aangewezen/ dat tot de eeuwige Zaligheyt genoeg is de geboden Christi te onderhouden; en kan/ ten anderen/ geensins bewezen worden dat het waarachtig is.* God en Christus zijn wel de grondvest onzer Zaligheyd; maar niet voor zoo veelwe haar wezen en zelfstandigheyd te degen kennen; maar voor zoo veelwe de wille Gods/ door Christum geopenbaart/ te degen vasthouden: Het eeuwige leven is/ Hem den Vader te kennen/ die daar is dien alleen waaren God/ en Jesum Christum welken hy gezonden heeft. Maar God en Christum te kennen/ is in de Heylige Schrift niet te zeggen/ haar beyder wezen of zelfstandigheyd te kennen/ maar haare wil/ en zich zelven aan de zelve gehoorzaam te betoonen. Doet hier by/ dat of schoon ook uyt die woorden Christi zouw te verstaan zijn/ datmen kennen moest/ dat de Vader Christi deze alleen waren God zy; 't geene my geensins blijkt/ als die t'eenemaal oordeele/ gelijk ik terstond heb aangewezen/ datmen deze woorden/ dezen den alleen waren God, door een byvoeging lezen moet; zoo dat het eveneens is/ als of'er stond/ welke zijt dien alleen waren God; en niet/ gelijk het Beza behaagt/ den alleen waren God te zijn: ende ik zouw deze mijne overzetting/ ja niet enkelijk de mijne/ maar ook van Erasmus en eenige anderen/ met bondige redenen uyt de Grieksche woorden zelf/ en uyt de eygentlijke betekenis genomen/ kunnen bewijzen; maar alhoewel/ gelijk ik gezeyt hebbe/ deze andere overzetting zeer waarachtig was/ zoo heeft nochtans deze kennisse/ buyten eenige wederspraak/ tot de tijden des Conciliums van Niceen, en noch eenige tijd daarna/ niet opgehouden te zijn onder die genen die Christum beleeden: Want geduurende die geheelen tijd/ gelijk uyt de schriften van allen die toen geleeft hebben blijkt/ is die eene waaren God/ van wien de Heylige Schriften doorgaans getuychenisse geven/ alleen gehouden voor de Vader Jesu Christi; en die het tegendeel gevoelden/ gelijk de Sabellianen, en haars gelijken/ zijn geheel en al voor Ketters geacht geworden. Ja ook/ na dat de meening van de Drieheyd der Persoonen in het eene wezen Gods/ hoedanige de Antichristische Kerk verdedigt en staande houd/ is ingevoert/ en byna de geheele Christen wereld heeft bemachtigt/ zoo is noch voor den

* Van de ware kennisse Gods en Christi.

Vader

Vader eenig voorrecht voorbehouden; zoo dat niet t'onrecht / zelf deze valſche meening ſtaande blijvende / zouw kunnen gezept worden / dat de Vader voor dien alleen waren God bekent is geweeſt. Edoch het is hier nu de tijd niet / om hier van breeder te verklaren / of te handelen; voornamentlijk dewijl ik niet ontken / of niet noodig hebbe te ontkennen / dat'er onder den Antichriſt een vollen Afval is geweeſt: * Maar ik oordeele dat den Antichriſt / te weten / dien grooten / dien verdorvenen menſch / van Paulus voornamentlijk voorzept / niet eer in wezen is geweeſt voor dat de opperkerkvoogdyſchap des Roomſchen Biſſchops in ſtand is gekomen: want toen eerſt hebben de geboden Chriſti begoſt alleſins onder de voet getreden / en voor de waare dienſt en eere Gods eenige afgodery ingevoert te worden: Eer dan dat dien verdorven menſche / van Paulus voorzegt / en aldus / gelijk ik het verklaare / het opperkerk-voogdyſchap des Roomſchen Biſſchops / ontſtaan zy; alhoewel ik geenſins twijffele / dat'er de volkomen Afval niet geweeſt zy / zoo doet dat nochtans niets tot de zaak waar van we ſpreken: † Want indien'er eenige kracht ſteekt in deze reden van den volkomen Afval / zoo is het genoeg / datſ'er eyndelijk geweeſt is / en dat onze eeuw onder de zelve vervallen is. Edoch wat is'er in de weeg / waarom ook niet nu tertijd de Apoſtoliſche Kerke zouw mogen vernieuwt worden / zonder ſpeciaal bevel / of ſchoon de volkomen Afval daar geweeſt / en tot deze onze tijden gekomen waare? ja zelf de vernieuwing zoude eenigſins geen plaats hebben / ten waare dat'er nu de volkomen Afval geweeſt / en de Kerk te nedergevallen waare: Want niet den Afval heeft die dingen weggenomen / waar van daan / of waar door de Kerk vernieuwt zouw mogen worden: Want door een wonderlijke beſtiering / en de hoogſte voorzienigheyd Gods / zijn de Apoſtoliſche Schriften noch in wezen gebleven / uyt welke men lichtelijk verſtaan kan hoedanig de waare Kerke geſtelt wezen moet: en niet alleen datze in wezen gebleven zijn / maar ook door overeenſtemming van allen / die na Chriſti naam genoemt worden / zijnze aangenomen en voor Goddelijk gehouden. Hier tegen doet niet / dat iemand voor wende / dat de zelve duyſter zijn / en datmen den zin der zelven niet verſtaan en kan / ten zy dat God op een byzondere wijs / die ons blijkt / iemand zende / die de zelve uytlegge en verklaare: Want het is buyten alle waarſchijnlijkheyd / dat de Apoſtelen zoodanige dingen geſchreven zouden hebben / die in zich zelven niet klaar genoeg zouden zijn; en het is geenſins te gelooven / dat God / na dat die Eerſte in 't byzonder van Chriſto gezondene / om zijn Kerk te grondveſten / ontbroken hebben / geen zorg zoude gedragen hebben / dat'er eenig gedenkteken van haare leer geduurig zoude voor handen zijn / waar uyt men altijd de waare Religie Chriſti / welke waarze zy / daar moet ook de waare Kerke Chriſti wezen / af zouw kunnen nemen. Indien het nochtans gebeurt is / dat de Apoſtoliſche Schriften van veelen in langen tijd niet verſtaan zijn geweeſt / dat moetmen niet der zelver donkerheyd / maar of der menſchen booſheyd / ofte haar zeer kleyne luſt en yver tot de Godvruchtigheyd wijten: en

* Wanneer de Antichriſt ontſtaan zy.

† Van den volkomen afval, en de vernieuwing der Kerke.

men mag met Paulo zeggen / by aldien het Evangelium Christi / en der Apostelen 't (welk buyten twijffel in de Apostolische Schriften vervat word) bedekt is / zoo is het bedekt voor den geenen die verloren gaan; welken de God dezer eeuwen de zinnen verblind heeft. 2 Cor. 4. 3, 4. Alhoewel al het quaad en den Afval / dat'er onder de menschen van de Christen-naam ontstaan zy / veel eer ergens anders uyt herkomstig is / dan uyt het niet wel / of niet genoeg verstaan / van de schriften der Apostelen. Ja ik zouw derven verzekeren / dat zy luyden / die eerst van allen zoodanige dwalingen / waar door de eeuwige Zaligheyd bestormt / en de Kerke Christi te neder geworpen word / in de Christen-wereld hebben ingevoert / door gierigheyd / of eerzuchtigheyd / of eenige andere ongerechtige neyging en Hertstocht / en tevens door de ydelheyd haares verstands gedreven / die dingen voor Goddelijke geboden / en gevoelens / en leeringen / het volk hebben in de hand gesteken / welke zy zelf zeer wel wisten / dat met die Apostolische en alderoudste Heylige Schriften geensins over een en quamen: en nergens anders is het uyt ontstaan / dat / daar zy zelf als bezorgers over d'andere stonden / zy niet afgelaten hebben / alle de heylige redenen in de Kerk voort te brengen in een taal / die nu het volk niet meer verstond; en dat eyndetijk het lezen van de Heylige Schrift het gemeen volk in 't algemeen verboden is geworden. Wy hebben dan in 't minste niet te twijffelen / ofte / na dat het den grond-goedertierenen God behaagt heeft / dat de Apostolische Schriften opentlijk overal gelezen wierden / en dat / gelijk eertijds / in die taal die al het volk verstond; ons is met eenen van den zelven God wederom toegegeven / dat we de vervalle Kerke Christi / zonder eenig ander speciaal bevel / t'eenemaal mogen / ja en ook moeten / vernieuwen en herstellen. Dat gy'er nu by doet / dat het de kentekenen zijn van de waare Kerke Christi / en der Geloovigen / in de name Christi Mirakelen te doen; welke dewijl ze heden ten dage niet geschieden / dat het daar uyt zeker is / dat de Apostolische Kerk opgehouden heeft: Dat / voor eerst / zouw kunnen aanwijzen / dat'er nu ter tijd zulk een Kerk niet en zy; maar niet / datmen niet zouw mogen trachten om de zelve te vernieuwen: alhoewel ik zie / dat gy dit beweert / dat'er nu ter tijd geen zoodanige Kerk en is; waar van ik hier na iets uytdrukkelijkers zeggen zal. Ten anderen / indien gy wel redenkavelt / zoo zouw men moeten besluyten / dat'er nu ter tijd niemand en is die in Christum gelooft; en dienvolgende / dewijl zonder het geloove Christi niemand de eeuwige Zaligheyd van God geschonken word / dat niemand van de eeuwige Zaligheyd een zekere hoop behouden kan: ofte immers dat nu ter tijd iemand vergeefs van de Christelijke Religie of spreekt of denkt: Want hoe? kan wel de Christelijke Religie bestaan zonder het geloof in Christum? en nochtans geeft gy zelve toe / dat'er nu ter tijd gevonden worden / of immers kunnen gevonden worden / die de name Christi aanroepende afwijken van ongerechtigheyd; en dienvolgende ook / die in Christum gelooven: want hoe / zeyt Paulus, zullen zy hem aanroepen in welken zy niet gelooven? En voorwaar uyt uwe voorgaande redevoering / ten waar gy by die aaneengevoegde woorden / welke gy schrijft / dat'er geen regel zoo bondig schijnt / als dat / by alle volken / die God vreest en gerechtigheyd werkt / hem welbehaachelijk zy; noch bygedaan en weder herhaalt hadde dat geene van de name Christi aan te roepen / zouw iemand niet geheel ten onrecht hebben kun-

nen

nen vermoeden / dat gy in dat gevoelen waart / dat'er nu tertijd noch niet eene zy / die in Christum geloove; dat echter de zoodanige zouden behouden zijn die andersins God vreezen / en gerechtigheyd werken / 't zy ook watse andersins van Christus / ofte zijne Religie / mochten weten / ofte zich voor laten staan. Welke meening ik achte dat valsch en dapper schadelijk is / en zoude de zelve alhier wederleggen / zoo het niet aan de tijd gebrack / ofte dat ik my niet voor liet staan / dat gy van de zelve vreemd zijt. Ik verzoeke nochtans / dat gy my belieft eens wat uytdrukkelijker te schrijven / wat gy dezen aangaande gevoelt: want / geloofme / 't zelve zal niet zijn zonder hier wederzijds ons genot en vrucht uyt te trekken / 't zy ook welke eyndelijk waarlijk uwe meening wezen mag. * Maar gy dringt hier op / gelijk het blijkt / dat'er nu tertijd geene zoodanige Kerk en is / die met die eerste Apostolische gelijk zy; 't zy of hierom / om dat'er het merk en kenteken van die Apostolische Kerk ontbreekt / namentlijk het doen van Mirakelen: ofte immers / wanneerder dit merk en kenteken ontbreekt / dat het lichtvaardig is / te zeggen / dat'er nu tertijd zulk een Kerk gevonden word. Dit zoude waar zijn / indien dit merk en kenteken gedurig hadde moeten wezen; maar dat het zoodanige niet gedurig zoude behoeven te zijn / dat heb ik nu al hier uyt aangewezen / dat'er nu ter tijd niemand zijn zouw / die in Christum zoude gelooven; want die in hem gelooven / zoude dit merkteken in 't byzonder van Christo bygevoegt zijn. Voet hier by / dat de oorzaak / waarom het 'er byquam / genoeg openbaar is; deze / namentlijk / welke gy zelf aanroert / op dat de leere Christi bekrachtigt zoude worden / 't welk wanneer het nu al gedaan is / zoo houd deze oorzaak op; en derhalven blijft'er niets waarom we deeze werken zouden vereysschen. Want dat gy antwoord / dat de leere Christi / wel verbreyd en bekrachtigt zy geweest; maar dat haar ook eenige zekere teykenen zijn toegevoegt / gelijk als haare waare merken en veldteykenen; dat is niet anders / dan tot den zelven slinger weder te keeren / en / gelijk de Redenkonstenaars spreken / tot het eerste begin zijn toevlucht te nemen: Want ik ontken / dat deze tekenen / als een waar / dat is / geduurig merk en veldteyken / by de leere Christi van hem zijn toegevoegt; maar alleen / datze 'er voor een tijd / om de zelve te bevestigen / zijn bygedaan: Ja ook ik derf zeggen / dat de zelven / indienze geduurig waren geweest / de reden van de Religie nadeelig zouden zijn geweest / en de bevinding des Geloofs / op dat ik zoo zegge / en / gelijk zommige spreken / de verdienste zouden benomen hebben; en eyndelijk geen onderscheydenheyd overgelaten tusschen goeden en quaden: Want wie zoude zoo verkeert zijn geweest / die / indien de leere Christi deze tekenen voor altijd zich bygevoegt hadde gehad / de zelve niet eyndelijk zoude hebben aangenomen / niet wel uyt liefde van de Gerechtigheyd en Heyligheyd / dieze in zich heeft / maar door de zekere hoop van die uytstekende / en aldus buyten eenige verschillentheyd die aldergrootste en heerlijkste belooning der onsterffelijkheyd / en eeuwigduurende gelukzaligheyd? het heeft dan den alderwijsten God behaagt / dat de leere Christi / eenige tijd gedurende / deze tekenen by zich zoude hebben / tot datse voor zoo veele bevestigt en bekrachtigt wierd / voor hoe veele het den menschen van een gezond verstand / of van een geneesselijke ziel / om de zelve aan te nemen / als namentlijk / een nieuwe

* Of de tekenen, die de Gelovigen volgen moesten, geduurig hebben moeten zijn ofte niet.

en ongehoorde zaak / en die tegen de menschelijke wijsheyd stree / ten vollen genoegzaam was: maar het heeft hem niet behaagt / datse gedurig zouden zijn / op dat ook niet de onvrome menschen / en die haar quaden aart niet af willen leggen / genoeg zouden hebben / om de zelve aan te nemen. Want dat andersins de vroomheyd of d'onvroomheyd de oorzaak zijn / van het aannemen of niet aannemen der leere Christi / dat betuygt Christus zelve by Johannem, daar hy zeyt / Dat is het oordeel, dat het licht inde wereld gekomen is, Joh. 3. 19, en 't geen'er volgt. Maar gy doet'er by / dat nu ten hoogste / in zoodanige een verwarring aller dingen / dusdanige bevestiging der leere Christi noodig zoude zijn geweest; welke dewijlze ons van God niet zy gegeven / datmen dan bekennen moet / datwe noch in Babel zijn / en zelf het aldergrootste dat'er oyt geweest is; zoo verre is het daar van daan / dat iemand met recht zouw kunnen vast stellen / dat'er eenige Apostolische Kerke Christi heden ten dage voorhanden was. Maar ik ben hier in geheel anders van gevoelen. Vooreest / om dat / 't zy hoe 't zy / wy alle hier in over een stemmen / dat de leere Christi de alderwaarachtigste en alderheyligste is; derhalven is ons / om de zelve in 't algemeen te bevestigen / niet eenig ding van nooden; 't welk met den geenen / die toen leefden / toen deze tekenen geschiedden / zoo niet en was: want die geheelen tijd geduurende / zoo verwierpen of de meeste of eenige der geener / welken deze tekenen gegeven wierden / de leere Christi in 't algemeen / en volkomentlijk. Vorders zoo komen wy ook hier in overeen / waar van daan men de waare kennisse van de leere Christi / 't zy enkelijk / 't zy voornamelijk / haalen moet; te weten / uyt de schriften der Evangelisten / en Apostelen: weshalven zoo bestaat deze geheele verwarring in de verklaaring en uytlegging dezer schriften: Maar / gelijk ik boven heb aangeroert / de waarachtige uytlegging der zelven / voor zoo veel genoeg is om de Kerk vast te stellen / dat is om die leere te behouden en te belijden / welke om de eeuwige Zaligheyd te verkrijgen genoegzaam zy / is aan allen klaar en openbaar / die maar met een vroom gemoed zijn aangedaan / en geensins afkeerig van de eenvoudige bevlijtiging der Godvruchtigheyd. * Wat nu die dingen belangt / die u voornamelijk schijnen bewogen te hebben / dat gy van deze stoffe der weder opgerechte / of op te rechten Apostolische Kerke aan my schrijven zoud; anderen te veroordeelen / die met u in alles niet gevoelen / en te zeggen / dat'er buyten uwe vergaderingen geene Zaligheyd en is / het zelve en is niet de Apostolische Kerk eygen / maar veel eer van de zelve vremd en afgescheyden. Want dewijl'er veele dingen in de Christelijke Religie zijn / dewelke alhoewelze nuttelijk / nochtans tot de eeuwige Zaligheyd niet noodzakelijk zijn / zoo is'er niets in de weeg / waarom niet eenige meerdere vergaderingen van Christenen / ofte Kerken / die onderling eenigsins verscheyden zijn / alle niet zoodanigen leere zouden hebben / die genoegzaam zy om deze Zaligheyd te verkrijgen: nochte (gelijk ik te voren heb te kennen gegeven) dit is eyndelijk een Apostolische Kerk / die in geenen deele van haare leer eenigsins en dwaalt; maar deze / die in deze dingen niet en dwaalt / die tot de Zaligheyd noodzakelijk zijn. Vorders eenige hoofdstukken van de leer te stellen / zonder welken niemand de Zalig-

* Offer nu tertijd eenige meerdere vergaderingen der Christenen, ofte Kerken, onderling eenigsins verscheyden wezen kunnen,

heyd

heyd toekomen kan / en den genen die met u hier in niet eens van gevoelen is / in uwe Kerk niet aan te nemen / ofte hem daar van uyt te werpen / gelijk dit Apoſtoliſch is / zoo heeft het en nu / en t'allen tijden / en mogen / en moeten geſchieden: Laat maar yder toezien / dat hy deze Hooftſtukken ſtelt / die men heeft te ſtellen: Dit nu zal zeer licht zijn / indien / gelijk het voorwaar betaamt / alle de zelve uyt het enkele en opentlijke Woord Gods genomen worden: indien men nochtans in dezen deele eenigſins dwalen mocht / voor zoo veel men eenige Hooft-ſtukken ſtelt / welke waarlijk uyt dat getal niet en zijn / zoo zal nochtans de Kerke die dat doet niet terſtond aflaten een waare Kerke Chriſti te wezen; alſſe maar geen der zelve hooftſtukken voorby ſlaat / die van dit getal zijn: En op hoedanige wijs ook hy / met de zelven vaſt te ſtellen / gedwaalt mag hebben / hier in nochtans zal men noyt zeggen mogen dat hy dwaalt / dat hy die genen niet aan wil nemen / die met hem niet over een en ſtemmen: ja hy zoude een dwaling tot zijn dwaling toe doen / indien hy de zelven aannam / want hy zoude tegen zijn gemoed doen / en die voor broeders en Chriſt-geloovigen houden / welke hy nochtans zich ten vollen voor zouw laten ſtaan / datſe van de Zaligmakende leere Chriſti verre af waren. * Verder eenen enkelen in de byzondere vergaderingen te verkiezen / die aan anderen het Woord Gods uytlegge / en hen uyt het zelve tot de waare Godvruchtigheyd en Heyligheyd des levens vermane / is Apoſtoliſch; en daar kan / gelijk het my toeſchijnt / gantſch geene reden bygebracht worden / waarom dat nu tertijd niet zouw geſchieden moeten: Maar dat zijn gezag zoo groot of zoodanig zy / dat alles 't geen hy zeyt / zonder eenig onderſcheyd / ofte zonder eenig onderzoek / zouw moeten aangenomen worden / en dat anderen niet geoorloft zouw zijn iets in de Kerk te ſpreken; dat en is noch aan de Apoſtoliſche Kerk eygen; nochte in veele vergaderingen / deze voornamentlijk / met de welke ik my / voor zoo veel het vryſtond / gevoegt hebbe gehad / zienwe dit nu tertijd geſchieden: ja in de zelven zijn de Bedienaars des Woords Gods / de beriſpingen / en behalingen van allen onderworpen / en worden ook aldus menigmaal van anderen beriſpt / en overgehaalt / en het ſtaat yder een in de Kerk vry / van alle dingen die tot de Goddelijke waarheyd behooren / zijn gevoelen te zeggen; ja ook zoo wordt'er in de Kerk niet iets dien aangaande ingeſtelt / of elk word hoofd voor hoofd eerſt zijn gevoelen afgevraagt. By aldien in de tijden der Apoſtelen / toen namentlijk de gave der profeetcye opentlijk in de Kerk bloeyde / nochtans een alleen verkozen wierd / die de anderen in de leere Chriſti te verklaren voor zouw gaan / gelijk / benevens alle de oudheyd der Hiſtorien / en eenige byzondere plaatſen der Apoſtoliſche brieven / de brieven van Paulus aan Timotheus en Titus, opentlijk te kennen geven; zoo en zie ik niet / waarom by onzen tijde / in welke wy opentlijk van die gave der profeetcye ontbloot zijn / dit niet zouw geſchieden mogen / en niet en zouw geſchieden moeten. En ik verwonder my niet weynig over die genen / die / uyt het geene Paulus aan de Korinthers van het profeteeren in de Gemeente ſchrijft / beſluyten / dat niet aan iemand in 't byzonder / het ampt om het volk te leeren / bevolen is / maar datmen 't aan een ygelijk toe moet laaten: even als of het geene Paulus ſchrijft / ſtree met de verkiezing van iemand in 't byzonder / die het

* Van de Dienaars des Woords te verkiezen en in te ſtellen.

opzienders-ampt omtrent het volk bediene; of dat de gave der profeetye heden ten dage noch opentlijk in stand was / aan welke men / indien het een alleen in de Kerke toegelaten was te leeren / eenigsins de toegang af zouw sluyten / en op deze wijs eenigermaten de Goddelijke weldaadigheyd versmaden. Voegt hier by / dat het zelf in de tijd der Apostelen / niet een ygelijk vryſtond (voor zoo veel die plaatse Pauli belangt) van Goddelijke zaken in de Gemeente te spreken / maar alleen die genen / welken men wist dat de gave der profeetye hadden; want aan allen wierd de zelve gave niet gegeven. Maar dit zeg ik niet / als of ik quaad keurde / dat by deze tijd ook anderen / boven den genen die in de Kerk het byzondere ampt van het Woord Gods te verklaaren bedient / toegelaten wierd van de leer-stukken onzes Gods-diensts in de vergadering te spreken; 't geen ik in tegendeel ten hoogste prijze en goed vinde: maar op dat ik betoone / dat de redenen en getuychenissen / welke sommige nu ter tijd gebruyken / om het ampt der bedienaars des Woords Gods uyt de Kerke weg te nemen / en te vernietigen / zeer zwak zijn: zonder welk ampt / gelijk byna het eenparige begrip medebrengt / gelijk'er niet iets in de Christelijke Religie gevordert is / zoo zalder / of zoo kander ook niet iets in gevordert worden: Alleen moetmen verhoeden / dat niet deze Harders des volks / gelijk Petrus vermaant / over de kudde heerschen; 't welk nochtans / dat het ten tijde Petri zelf / veel eer in de wil van de Harders zelve / dan by eenige intooming hen eeniger mate van het volk voor te houden / bestaan hebbe / geven zijne woorden niet duysterlijk te kennen / met de welken hy dienaangaande niet het volk / maar de Harders zelf haare plichten voorschrijft. Eenige diergelijke plaatsen ook zijn te vinden in de voorgenoemde brieven Pauli aan Timotheum en Titum, waar uyt men zeer lichtelijk verstaan kan / dat zy / die om het volk te leeren gestelt waren / geen gering gezag hadden / om welk gezag wel te gebruyken / het zelve was veel eer haare wil en toeverzicht / dan de zorg des volks bevolen.

Maar voor tegenwoordig acht ik dat dit genoeg zy om mijne meening te verklaren / welke gy verzocht te verstaan; als ook om te wederleggen 't geen van u voor de tegen-meening bygebracht wierd: want over die dingen / welke ik in de eerste brief heb aangeroert / kan ik u niet voldoen / 't en zy ik het afschrift der zelven hebbe; wes halven / zoo gy misschien de zelve bewaart hebt / zoo verzoek ik dat gy de zelve belieft af te laten schrijven / en my met den eersten toe te zenden: want de zelve ontfangen hebbende / zoo hoop ik / met de hulpe Gods / zoo over het geene dat ik toen geschreven heb / als aangaande deze geheele verhandeling van de Kerk weder op te rechten / u en anderen / indien ik het tot noch toe niet gedaan en hebbe / ten minsten voor een gedeelte met een derden brief genoeg te doen: Ondertusschen neemt dit tegenwoordige / 't zy hoedanig dat het zy / in het goede; en eenige onvolkomenheyd en verwarring van dit mijn antwoord / rekent en schrijft die voornamentlijk toe / mijn geschrift van verantwoording voor mijne Aanmerkingen tegen die van Posnau, waar mede ik nu geheelen al bezig ben / en waar toe ik my verplicht houde.

Het opschrift van Erasmus Johannes, 't geen gy my gezonden hebt / had ik nu al voor eenige tijd van Erasmus zelf verstaan; ook had hy my laten weten dat hy het zelve wilde doen drukken: 't welk hoorende heb niet opgehouden hem

hem van dit voornemen af te manen / wel giſſende dat het zijn zouw gelijk het gebeurt is / dat hy namentlijk zelf niet in die zelve volkomenheyd / alhoewel onwetende / mijne woorden herhalen zouw gelijkſe lagen ; nochte ook zijn eygen zelfs zeggen (ik ſpreek van de zin en meening / niet van de woorden) zoo ſchrijven / gelijk hy het te voren in tegenwoordigheyd had voorgeſtelt : hy heeft my nochtans hier in niet iets willen toegeven / oordeelende dat het genoeg was / indien hy / gelijk hy gedaan heeft / het ſchrift my toezond / met die voorwaarde / dat my vry zouw ſtaan te veranderen het geen ik wilde / in dat geene namentlijk dat ik aldaar gezegt wierd gezeyt te hebben : 't Geen ik evenwel niet gedaan heb / eensdeels om dat het my al te werkelijk ſcheen / en ten anderen om dat de tijd veel te kort was / waar in my voorgeſchreven wierd het zelve te moeten doen / dewijl hy over twee dagen zijn geſchrift aan zekeren onzen gemeenen vriend toe wilde zenden. Derhalven zoo heb ik het anders by de hand genomen / met wijdluftig en naukeuriglijk te wederleggen / al het geene dat hy zelf zeyt in dit ſchrift gezegt te hebben ; zonder opzicht te nemen op het geene waar mede hy my als ſprekende invoert ; want alhoewel hy veel dingen ter goeder trouwe heeft bygebracht / zoo kunnen de zelven nochtans hier niet te pas komen / ten zyze vergeleken worden met het geene hy zelf zeyt : Dit werk afgedaan en uytgeſchreven zijnde / heb ik zorg gedragen / dat het insgelijks aan deze onzen gemeenen vriend gezonden zoude worden / van wien het Eraſmus zelf daarna ontfangen zouw : alhoewel ik vertrouwe / dat Eraſmus gelegentheyd gehad heeft om het zelve te lezen / indien hy wilde / eer het gezonden wierd / want dat had ik naukeurig zoo doen beſchikken : Ik zoude het nu ook u toezenden / indien ik 'er eenig afſchrift van hadde / behalven mijn eerſte ontwerp / 't geen ik somtijds zelf qualijk lezen kan : En dat ik 'er geen afſchrift van en hebbe / is om dat ik t'eenemaal van een uytſchrijver ontbloot ben / dewijl het mijne geringe gelegentheyd dus medebrengt / want aangaande mijne goederen / die alle in mijn Vaderland zijn / en nu allang in groot gevaar geſtaan hebben / koome ik eyndelijk / nu eenige maanden geleden / te verſtaan / dat aan den genen / die 'er de voorzorg van hadde / op het alderſtrengſte verboden is / my de minſte duyt van de zelve oyt meer toe te zenden / of oyt meer aan my te ſchrijven / of mijne brieven te ontfangen. Derhalven ben ik in deze mijne armoede / ofte liever uyterſte behoeftigheyd / genoodzaakt alle dezen arbeyd op my te nemen / om naderhand in 't nette met mijn eygen hand uyt te ſchrijven / op datmen 't zouw kunnen lezen / 't geen ik voor mijn zelven ter loops-gewijs geſchreven hadde. Dit verhaal ik om u te doen niet verwondert zijn / van dat ik u mijne antwoord aan Eraſmum niet en zende / gelijk ik wel grootelijks genegen zoude zijn : De uwe heb ik onlangs gezien / niet zonder grootelijks verheugt te zijn / zoo om dat ik zag / dat gy van de Perſoon / en de waardigheyd / en de macht Chriſti / zeer wel en wijſſelijk gevoelde ; als ook om dat ik beſpeurde hoe zeer gy in de Heylige ſchriften geoeffent waart / en welk een luſt en yver gy tot de zelve hadde : Want dit doet my vaſtelijk gelooven / dat 'er niet een leer-ſtuk van onze Gods-dienſt is / van het welke gy niet eyndelijk het rechte gevoelen krijgen zult ; dewijl ik met eene in u een hoogſte Godvruchtigheyd / en begeerte tot de eere Chriſti bemerke : Hier in nochtans verſchil ik met u (op dat ik eenige mindere kleynigheden voorby ga) dat gy

ſchijnt

schijnt toe te staan / dat de Vromen / die onder het Oude Verbond geweest zijn / op Christum haar opzicht gehad hebben / in die Ceremonien en offerhande / waar door hy afgeschaduwt wierd ; en datse zalig zijn geworden in de hoop van hem die komen zouw: 't geen ik my in genen deele voor kan laten staan / zelf ook daarom / om dat de verwachting van den toekomstigen Messias / gelijk het geen opentlijke belofte is geweest / niet eer onder het volk plaats gehad heeft / als maar eyndelijk een weynig voor de Babilonische gevangenis / door den Profeet Jeremias. Gy ontkent daarenboven dat Christus uyt Adam voortgesproten is ; 't geen nochtans niet waar kan zijn / ten zy gy wilt beweeren / dat hy van de zelfstandigheyd zijns Moeders niets genomen heeft: welk gevoelen ik om veel redenen niet kan prijzen / maar word genoodzaakt het zelve veel eer te verachten en te verwerpen ; van welke redenen ik eenige aangeroert hebbe in zeker kort Geschrift / 't geen ik voor eenige tijd aan eenen Joost de Prees heb toegezonden ; alwaar ik / op zijn verzoek / drie redenen op welke dit gevoelen voornamelijk rust / heb gepoogt te wederleggen. My behaagt ook niet / dat gy deze plaats / Breekt dezen Tempel af, &c. in twijffel trekt / ja verzekert datse gansch en al van eenig Boekvervalscher zoo gestelt is: welke wijs van de getuygenissen der H. Schriften te wederleggen / hoe schoonen schijn zy ook ergens hebben kan / my in geenen deele aanstaat / voornamentlijk daarom / op dat niet op deze wijs de geheele H. Schrift van valscheyd verdacht gemaakt worde: Dat voorts de zelve plaats heel licht te wederleggen is / al leest menze / gelijkse gelezen word / dat meen ik in mijn Antwoordt overvloedig genoeg betoont te hebben: Ja datse immers geheel en al zoo gelezen moet worden / blijvende echter ons gevoelen ongekreukt / dat hoop ik genoeg aangewezen te zullen hebben / in mijne verdeediging tegen die van Posnau, welke / gelijk ik gezeyt hebbe / ik onderhanden hebbe. En op dat / gelijk ik begost hebbe / ik vrymoedig en openhertig met u spreke / gelijk het een Christmensch betaamt / uwe Antwoord schijnt my veel eer de voorstanders der Drievuldigheyd / en die genen die willen dat de Zoon uyt de zelfstandigheyd Gods zelfs gegenereert is / te keer te gaan / dan Erasmum zelve / die bekent dat de Zoon geschapen is / en enkelijk uyt de wille en weldadigheyd Gods heeft alles wat hy heeft. Uwen arbeyd nochtans is zeer nuttelijk / en zoodanig datse een mensch die niet zeer twistgierig is / vergenoegen en de waarheyd zelf hem t'eenemal vroedmaken kan: Maar aan eenen / gelijk ik Erasmus tot noch toe bevonden hebbe / dat is / die geheel en al op zijn gevoelen staat / zalze zoodanig niet schijnen / en niet genoeg kunnen zijn om hem vast te zetten. Maar ik / wat my belangt / ben uyt het lezen des zelfs noch al geleerder geworden / en ik danke God / dat hy zich verwaardigt heeft zulke Mannen / hoedanig ik u zie te zijn / te verwekken / om zijn waarheyd openbaar te maken. En zeker ik wenschte dat gy veel eer hier op toe leyde / tot het welke gy zeer bequaam zijt / dan te verwachten / tot dat God iemand zende / die een speciaal bevel hebbe om de waarheyd te verklaren: 't geen veellicht voor de toekomst onzes Heeren Jesu Christi wel noyt geschieden zal. Indien 't my God oyt toelaat / om met u van Goddelijke zaken by monde te mogen spreken / en van zoodanige dingen mede te deelen / welke hy anderen voor my / by deze onze eeuw / zich verwaardigt heeft te openbaren / zoo zal u misschien geen reden over-

overblijven van te twijffelen / of God by deze tijd de Kerke Christi vernieuwt wil hebben / ofte niet. Doch hier van genoeg.

Zekere mijnen zeer grooten vriend / en in de Religie my van al mijn vrienden die ik hebbe / aldernaast bestaande / genaamt Kornelis Daams, een Brusselaar / die jongeling zijnde zijne merk-tekenen van het Meesterschap in de Burgerlijke rechten / zoo men 't noemt / in Italie heeft verkregen / heeft my geschreven / dat hy voornemens was / uyt Holland / daar hy toen was in een plaats genaamt Der-Gou / tot u lieden over te komen : 't Welk indien hy doet / zoo bid ik en verzoek ik u / dat gy hem als een andere my zelfs ontfangt ; ja dat gy zoo veel te genegener moogt zijn / met hem alle plicht en weldadigheyd te bewijzen / dan gy aan my zoud doen / als hy voortreffelijker is dan ik / en meer waardig wien zulks bewezen worde. Hy zal u veele mijner schriften / die tot noch toe weynige gezien hebben / kunnen toonen / welke het verlangen / dat gy gelijk ik versta met eenige vierigheyd te mywaarts hebt / lichtelijk zullen kunnen matigen en verzachten. Och of ik insgelijks wederom mede iets in 't korte van u mocht verhopen / waar mede ik deze mijnen dorst om u te zien / en met u te spreken / voor een gedeelte lesschen kost! Ik heb my grootelijks verblijd / dat gy die tien Exemplaren / van mijne Reden-twisting over het zevende Capittel tot den Romeynen / ontfangen hebt ; alhoewel / zoo ik het wel onthouden hebbe / ik belast hadde / dat men 'er veel meer zenden zouw / welke / zoo ik versta dat gy 'er noch begeerig naar zijt / ik mijn best zal doen / dat gy ze krijgen zult : Toen ik noch die schade mijner goederen niet geleden hadde / zoo heb ik dit boekje / uyt veel anderen / uytgekozen / om op mijne kosten te doen drukken ; om dat deze Reden-twisting / zoo ik my niet grootelijk bedriege / zeer lichtelijk den Lezer (gelijk ik in het eynde des briefs aan den zelven / heb te kennen gegeven) die min tot de heyligheyd des levens genegen is / geheel en al daar toe brengen kan. Ik verlange grootelijks te weten / of u dit mede zoo toeschijnt ; en wensche kortelijk van 't geheele werkje uw' oordeel te verstaan : ik verzoeke dan ernstelijk dat gy 't zelve my belieft te laten weten. Het is my zeer aangenaam geweest / dat gy die vrindelijkheyd aan Bovium betoont hebt / en hem met reysgeld zoud voorzien / als hy van daar zouw vertrekken ; alhoewel ik hoore / dat hy / voor deze mijne goede genegentheyd te hemwaarts / waar by / gelijk gy weet / zoo veel my mogelijk is / mijn plicht niet in gebreken blijft / my met quaadsprekentheyd vergeld / en allesins zich laat verluyden / dat men zich / in zaken van Religie / van my als van een pest-vergiftig mensch / t'eenemaal wachten moet : God de Heer vergeve het hem / en belette en trekke hem t'eeniger tijd terugge / van die meeningen / noopende onze Religie / te zapen / welke alle Religie lichtelijk kunnen onder de voet werpen. Ik verzoeke dat gy alle de Broeders / en Zusters / die daar zijn / van mijnen-t'wegen belieft te groeten ; en hen alle te verzoeken / datse in de aangevange loopbaan met een wakker en lustig gemoed believen voort te gaan / met geduurige gebeden tot God voor de verheerelijking der Goddelijke waarheyd / en der eere Gods / en de groot-making onzes Heeren Jesu Christi. U doch wensch ik / alderbeste en voor-

treffelijkste Man/ dat gy lange in den Heere Jesu welvaren moogt ; en de vroomen een hulp moogt zijn om de eeuwige zaligheydt door de kennisse der waarheyd te verkrijgen: en ik verzoeke u op het alderernstigste/ dat gy God van ganscher herten voor my belieft te bidden/ dat hy my/ in zoo veele en zwaare verzoekingen/ als my geduuriglijk omringen/ noyt believe te verlaten ; of toe wil laten/ dat ik niet in 't minste deel voor eenige der zelven en bezwijke. Gegeven in den banne van Paulicovie, dicht by Krakau/ daar ik nu al twee jaaren lang gewoont hebbe/ by de Heer van de plaats/ zijnde ook onzen broeder/ welke my ook bevolen heeft u van zijnen t'wegen zeer te groeten: Te Paulicovie, den 17 Maart 1585.

Uwe voortreffelijkheyds zeer genegene

F A U S T U S S O C I N U S.

De Derden Brief

van

FAUSTUS SOCINUS,

aan

MATHEUS RADECIUS.

Den zeer geleerden, in deugd, en Godvruchtigheyd voortreffelijken Heere, Mattheo Radecio, Secretaris van Danswijk, mijnen zeer eerwaardigen Vrind en Heere, &c. Zaligheyd van God onzen Vader, en den Heere Iesu Christo, &c.

VOortreffelijke Man/ zeer eerwaardige Heer/ Broeder/ en Vrind. Uwe laatsten brief/ dien gy aan de Heer Filips Bukcel gegeven hebt/ om aan my verhandreykt te worden/ vermaant my dat ik antwoorden zouw/ op dien brief welke my korts te voren onze Joël Naborovius gebracht heeft; en deze vermaant my/ dat ik op eenige voorgaande zouw antwoorden/ waar in gy onderzoekt/ of men by deze tijd de Kerk vernieuwen zal of niet: Ik zal derhalven moeten antwoorden op uwe drie verscheyde brieven; het geen ik/ als waar alles onder een gerommelt/ op deze wijs doen zal: eerst zal ik de leste/ en dan de eerste/ en eyndelijk de middelste beantwoorden.

Ik ben zeer veel/ om veele oorzaken/ aan de Heer Filips Bukcel verschuldigt; onder welke men ook deze tellen kan/ dat hy by u opentlijk heeft beleden/ dat ik zijnen vrind ben: Want voorwaar ik bemimme en achte dien Jongeling/ om zijn ongemeene/ en veelvuldige geleertheyd/ en zijn voortreffelijk verstand: waar van boven andere doorluchtige proeven hy my ook deze zeer uytste-

uytstekende gegeven heeft / dat hy eerst in ons bywezen / en naderhand ook door brieven / zekere byzondere Wonderspreuk heeft ondernomen te verdedigen / alhoewel hy belijd / dat hy evenwel met my en alle anderen in gevoelen eens is: De Wonderspreuk is deze / Dat'er in het menschelijk bedrijf geene zonden is / die waarlijk verachting of bestraffing waardig zy. Ik heb gepoogt / en by monde / en by een ge oeg wijdluftig geschrift / op alle zijn bewijs-redenen te antwoorden / en hem alle twijffeling / indiend'er misschien eenige in zijn gemoed mocht overblijven / t'eenemaal te benemen: Maar uyt zijn tweeden brief / die hy aan my geschreven heeft / bevind ik dat ik zeer weynig / of liever niets gevordert heb / ja dat hy scherpzinniger / en tevens eenigsins heviger in zijn meening te verdedigen geworden is. Wes halven he bik gedacht dat ik niet meer zal antwoorden: hoewel ik voor hebbe/ t'eeniger-tijd / 't geen ik aan hem geschreven heb / van zijne bevechtingen / by geschrift opentlijk te verdedigen. Want dit geschil is inzonderheyd van een zeer groot gewicht / en de rechte onrvouwing des zelfs geeft zeer veel lichts aan de geheele verhandeling van onzen Gods-dienst: want ze opent en verklaart de redenen en oorzaken / om welke men den Evangelio Christi of gelooft of niet en gelooft; en waaromze die gelooven / met belooning / en die niet en gelooven met straffe aangedaan worden: gelijk ik nu omtrent acht jaren geleden / met zeker kort geschrift / in d'Italiaansche taal geschreven / ten gevalle van z ekere mijnen vrind / die my over dit zelve stuk menigmaal had hooren redevoeren / gepoogt hebbe te bewijzen. Maar ik kome weder tot Filippum, in wien ik / als ik de waarheyd zeggen zal / een meerder yver tot de waare Religie en Godvruchtigheyd zouw wenschen te mogen ontwaar worden: want dat / als het met zoodanigen verstand en geleertheyd samen ging / zouw voortreffelijke vruchten / tot nut der geheele Kerk / kunnen voortbrengen: Want dat hy u Franciscum Puccium zoo zeer heeft geschenen te prijzen / dat acht ik / niet van wegen eenige Godvruchtigheyd en geleertheyd / welke hy in hem bespeurt hadde / als wel om eenige gelijkmatigheyd van gevoelen en voornemen van hen beyden / in het stuk van Gods-dienst / geschied te zijn geweest: Want dezen Puccius (waar van gy hier na iet wonders hooren zult) gelijk gy uyt de woorden van Filippus zelf genoeg hebt kunnen verstaan / zeyde / dat'er aangaande de leerstukken onzer Religie niet / als eenige weynige dingen / by deze tijd / zelf niet uyt de Heylige Schriften / vast gestelt kosten worden: wes halven was hy / de natuur en het natuurelijke licht / dat allen menschen gemeen is / het voornaamste toeschrijvende / geen van alle partyen toegedaan / gelijk misschien ook Filippus mede niet en is: Want ik / wat my belangt / weet alzoo weynig als gy met wien hy 't houdt: Alleen plag Puccius hier in van hem te verschillen / dat hy nu al eenige jaren lang / zoo wel in Vrankrijk / als in Engeland / in Hoog en Neder-Duytsland / en eyndelijk ook in Polen / gedurig opentlijk beleden / en met uytgegeve schriften ook betuygt heeft / dat hy zich van de Roomsche Kerk had afgescheyden; 't geen / gelijk ik meene / tot noch toe Filippus niet gedaan en heeft.

Maar op dat ik u de geschiedenis van Puccius, zoo kort als ik kan / beginne te verhalen (want dat u de zelve niet onaangenaam zal zijn / neem ik af uyt uw' schrijven) zoo staat te weten / dat hy voor ettelijke jaren / toen hy te Lions zich tot de koopmanschap had begeven / alhoewel uyt een zeer edel huys

geboren/ 't welk ook drie Kardinalen gehad heeft (gelijk zijn Vaderland/ en ook onze geheele vergadering/deze gewoonte heeft;) en dat'er in Vrankrijk deze geschillen en oneenigheden wegens de Religie ontstonden/ welke noch niet te neder gelegt zijn/ zoo nam hy voor/ met de koopmanschap te laten varen/ zich geheel en al tot het onderzoek der Heylige Schriften te begeven/ om klaar en doorzichtig te kunnen verstaan/ watmen aangaande de Religie te gevoelen had: Nemende dan wederom de Latijnsche taal by der hand/ waar in hy zich in zijn jonkheyd had geoeffent/ zoo begost hy met groote naarstigheyd de Heylige Schrift door te loopen/ en van de Heylige dingen te reden-twisten: 't welk om des te gevoechelijker te kunnen doen/ zoo begaf hy zich na Engeland/ en hield zich een wijltijds op in de Akademie van Oxford: Maar in 't kort begost hy eenige leerstukken voort te brengen/ die geheel en al van 't gevoelen van anderen af-weken; voornamelijk van 't Geloof aan God/ welk en hoedanig dat dat zy; en hy had te Oxford/ en/ gelijk ik meen/ ook te Londen, met de Kalvinisten veel reden-twistingen in 't byzonder; en reden-twiste somtijds ook met haar in 't openbaar: maar op zulk een wijs/ dat/ alhoewel hy/ veellicht voor het meerdere deel/ de gerechtige zaak tegen haar verdedigde/ hy nochtans de Goddelijke waarheyd veel eer te spot stelde/ als dat hy daar iets in vorderde/ en hy by meest allen veel meer de naam kreeg van een laatdunkend/ en halstarrig/ dan van een geleerd en godvruchtig mensch. Onderentusschen was ik te Basel gekomen/ hebbende van zelfs Italie, mijn vaderland/ geheel en al adieu gezeyt; waar/ te Bazel ik mijnen ouden en vertrouden vrind vond/ Franciscus Bettus, een Romeyn/ een vroom/ en in de geschillen van onzen Gods-dienst niet weynig geoeffent Man/ met den welken Puccius door brieven kennis gemaakt hadde/ en aan wien hy vervolgens eenige dingen/ raakende zijne leerstukken/ schreef: Deze/ aan hem wederom schrijvende/ boven 't geene hy goed vond kortelijk ter antwoord te geven/ op zijne redenen en getuychenissen/ daar hy zijne leerstukken mee poogde vast te maken; voegd'er somtijds by/ dat hy te Bazel eenen zijnen vriend hadde/ dien hy hem ook noemde/ my te weten/ met den welken zoo Puccius te eeniger tijd zijn stuk mocht komen te verhandelen/ zoo hoopte hy hier uyt te zullen volgen/ dat hy de waarheyd veel beter zouw erkennen. Want dit gevoelen had hy van my (volgens zijne genegentheyd die hy my toedraagt) en heeft het noch: Wat zal ik veel zeggen? de woorden van Bettus waren zoo krachtig/ datse den man/ gelijk hy zelf bekende/ gedrongen hebben uyt Engeland tot Bazel toe te komen/ om/ voornamentlijk/ by my te zijn/ en van de gronden van onze Religie te verhandelen: Wy hebben dan/ weynig dagen na zijn aankomst/ hier van een aanvang gemaakt/ beginnende van zelf de eerste grondvesten van alle Gods-dienst/ dat 'er een eenig eeuwig God is/ die Hemel/ en Aarde/ en alles wat in de zelven is/ geschapen heeft/ en die een geduurige voorzorg en voorzienigheyd over alles behoud: in geen ander stuk hebben wy eenigsins kunnen over een komen; voornamentlijk niet in dat geene/ 't welke hy/ zekere gemeene meening volgende/ voor al vast stelde/ dat/ namentlijk/ de eerste mensch van God onsterffelijk van nature geschapen was; daar ik in tegendeel geheel en al staande hiel/ dat hy van natuure sterffelijk was geschapen: Waar by het geschil tusschen ons is blijven steken/ datwe niet verder in een wettige reden-twisting

zijn voortgegaan: En weynig tijds daar na heeft hy my een geschrift ter hand gestelt/ waar in hy kortelijk met tien bewijsredenen/ zijn gevoelen van de natuurlijke onsterffelijkheyd des eersten mensches/ voor de zonde/ en by gevolg van d'onsterffelijkheyd van alle van God geschapene dingen/ poogde te beweeren: Op welk geschrift ik terstond wijdluftig geantwoord hebbe; en als hy met deze mijne antwoord zich geensins te vrede houdende/ dezelve met een ander geschrift/ binnen weynig dagen/ heeft gezocht te wederleggen/ zoo heb ik tegen deze zijne wederlegging een volkomen boek geschreven/ waar in niet weynige/ en de zelve van de aldergewichtigste/ Theologische geschillen verhandelt worden: Dit Boek/ met mijn eygen hand geschreven/ heb ik hem ter hand gestelt/ staande op mijn vertrek van Bazel na Zevenbergen/ daar ik van Georgius Blandrata geroepen wierd: Op welk boek hy my zelf noyt eenig antwoord heeft toe laten komen; maar op de kant des zelfs heeft hy doorgaans eenige/ 't zy aantekeningen/ 't zy overwegingen/ gestelt/ welke hy wil dat voor antwoord verstrekken zullen; en hy heeft de zelven met het boek/ zoo ik het wel hebbe/ in Nederland/ of in Holland/ gegeven aan Kornelis Daams, van wien ik u ergens in mijne brieven gewag heb gemaakt; doch 't en is my tot noch toe niet gebeurt de zelve te zien: Ik hoop nochtans dat Kornelis de zelve/ gelijk ik hem verzocht hebbe/ eerstdaags aan my zenden zal; welke/ zoo God wil/ ik als dan zal wederleggen: en naderhand/ indien 't my eenigsins mogelijk is/ zal ik onze geheele Reden-twisting zoeken in het licht te geven.

Doch ik koome weder tot Puccium zelf/ die korts na mijn vertrek mede half gedwongen is geweest om Bazel te verlaten/ ter oorzake dat hy zekere stelling/ om opentlijck bereden-twist te worden/ had voorgestelt/ en de zelve doen drukken; waar in hy beweerde/ dat het geheele menschelijke geslacht/ zelf in de buyck hunner moeder/ krachtiglijk deelachtig was aan de weldadigheyd Christi/ en aan 't onsterffelijke en gelukzalige leven/ welke niemand zouw verliezen kunnen/ ten waard 'er/ in de volwassen ouderdom/ het ongeloof en de afvalligheyd van God tusschen quam. Van hier dan vertrekkende begaf hy zich wederom na Engeland/ en van daar/ dewijl hy'er om eenige zijne diergelijke Wonder-spreuken iets te lijden hadde/ en ook in gevangkenis geworpen was geweest/ na Nederland/ en inzonderheyd na Holland; in welcke plaatzen hy geloofde/ zoo 't my toeschijnt/ dat 'er zekere vergadering van uytlandige of in ballingschap gaande Christenen was; die zekere Raads-verzamening hielden door verscheyde t'samen-komsten: Want zullende aan my schrijven/ van de form eener samen-spraak en reden-twisting/ onder billijke Rechteren/ welke dien zouden mogen gebieden stil te zwijgen/ die ongelijk hadde (want wy waren hier in over een gekomen/ dat wy beyde ons zulk een oordeel zouden onderwerpen) zoo stelde hy boven aan zijn schrift dese woorden/ Uyt de XXXV Samen-komst van de Raads-verzamening der uytlandige, of in ballingschap-gaande Christenen. Als my nu deze form genoeg behaagde/ en dat hy my noodigde om in Holland te komen/ daar hy zeyde dat wy heellichtelijk zulke Rechters vinden zouden/ en waarom ik besloten hadde aldaar by hem te komen (waar van ook Joost de Pres getuygen kan/ die my beloofd hadde dat hy my met hem na Danswijk zouw nemen) ziet op die zelve tijd krijg ik brieven van Puccius, waar in hy my liet weten

dat hy van meening verandert was / en dat hy uyt Holland tot Antwerpen was gekomen; bekennende met een / dat hy mijn schrijvens had ontfangen / waar in ik de voorwaarde van by een te komen aan nam / en de manier van reden-twisting / dien hy my had voor-gehouden / toestemde. Edoch bybrengende / dat ik eenige onredelijke be-voor-waardingen / indien ik daar zouw komen / voorstelde / zoo zeyde hy / dat het ligter zouw toegaan dat hy by my quam; 't geen hy naderhand / met brieven uyt de zelve plaats geschreven / ten vollen verzekerde dat hy doen zouw; gelijck hy ook eyndelijk gedaan heeft; en beleed dat hy voor de tweedemaal een reys van duyzendmaal duyzend schreden om mijnent wil op zich had genomen.

Na zijne aankomst quamen wy hier in over een / dat onze twist-geschillen te Krakou aan de Broeders van onze vergadering voorgestelt zouden worden / die volgens de form van de reden-twisting / waar in we te voren verdragen waren / onze Rechters zouden wezen; tot zoo veere / namentlijk / datse een van ons beyden zouden belasten stil te zwijgen. Maar om dat onze luyden niet met eede zweeren wilden / datse alle voor-oordeel af leggen / en alle voor-aangenome meeningen / uytgezondert alleen de zoodanige waar in alle Christenen over-een-stemmen / verzaken zouden / gelijk het deze form mede bracht; maar datse slechts alleen heyliglijk verzekerden / datse dit na haar vermogen zouden poogen / en doen / zoo scheen Puccius niet zich t'eenemaal haar oordeel te willen onderwerpen: Niet te min nochtans eenige Stellingen / van 't Geloof aan God / 't welk hy wilde dat alle menschen van nature eygen was / geschreven hebbende; zoo zeyde hy de zelve tegen my / voor de gezeyde Broederen / te willen verdedigen: zoo nochtans / dat men meer met natuurlijke redenen / dan met het geschreve Woord Gods / zich zouw moeten behelpen. Welke voorwaerde niet alleen van de Broederen / maar ook zelf van my / als zeer onredelijk en onbillijk / verworpen wierd: alhoewel ik eyndelijk beloofde / dat ik met hem reden-twisten zouw / 't zy ook op hoedanigen manier dat hy wilde: Edoch de onbillijkheyd van zijne voorwaarde zocht hy hier mede te ontkennen / of te verontschuldigen / dat zonder dit naturelijk geloof de Heylige Schrift geensins verstaan kost worden: eyndelijk stond hy toe / dat uyt het geschreve Woord Gods van zijne Stellingen zouw geoordeelt worden. Wy zijn eens en andermaal voor de Broederen by een gekomen; en alhoewel we maar van een of twee Stellingen gerede-twist hebben / zoo hebben we nochtans de voorname inhoud van alle de zelven verhandelt: de Broeders onze redenen bewijsvestigingen en antwoorden over en weder gehoort hebbende / hebben genoeg verklaart / datse tegen Puccium haar vonnis wezen; en hebben hem vrindelijk en broederlijk vermaant dat hy toch van deze Wonder-spreuken aflaten zouw: 't welk als hy ontwaar wierd / zoo begost hy wederom te zeggen / datse geen behoorlijke Rechters en waaren / om datse den eed / volgens de voorzeyde form / niet hadden willen doen: en ondertusschen bezinde hy niet / dat by onze luyden een Heylige bevestiging de kracht van een eed heeft; en dat het by hen een geval van gewetens quetsing is / eed te zweeren / byzonder in dusdanige dingen / en daar geen baarblijkelijke noodzakelijkheyd en dringt: en derhalven / dat zijne woorden / wegens de form van de samen-spreking / waar van hy en ik over een gekomen waren / in dusdanige luyden / tot een stip toe / en zo alsse leggen / geen plaats kunnen

kunnen

kunnen hebben. My ook heeft hy iets in 't byzonder tegen geworpen/ als namentlijk dat ik zekere van de voorgestelde voorwaardens niet en hadde / welke de voorzeyde form in de reden-strijders was vereysschende: maar hy wierp my dit niet min geheel en al te onrecht/ dan ontijdelijk tegen. Weshalven zijn wy als onverrichter zaak gescheyden.

Naderhand vraagde my Puccius, of ik het aan het oordeel van zeker geleert en groot Man / dien hy my noemde / noopende ons geschil / waar van we voor de Broederen gehandelt hadden / en vervolgens wegens alle de andere dingen / waar over we oneens waren / verblijven wilde? Ik stond het toe: Wy quamen voor dien Man te zamen ; die / alhoewel hy weygerde tusschen ons over zoo groote dingen Rechter te willen zijn / echter / toen hy Puccius gehoort hadde / en eer ik noch sprak of mijn antwoord voortbracht / zich tegen Puccium met een zeer groote zedigheyd stelde ; en eyndelijk zeyde: Gy ziet nu Puccius, indien ik uwen Rechter waar geweest / dat ik tegen u mijn uytspraak zouw gewezen hebben: Toen hy dit zeyde was 'er mijn Huys-waard tegenwoordig ; als ook Erasmus Johannis, die op die zelven dag / of daags te vooren / van Krakou was gekomen / en welke altijd van de waarheyd zullen kunnen getuygen. Als ik naderhand tegen Puccius seyde / dat het hem genoeg moest zijn / als die wist dat het vonnis van dien grooten Man tegen hem gewezen was / dewijl hy deze woorden gesproken hadde; zoo begon hy wonderlijke uytvluchten te zoeken / en zeyde eyndelijk / dat de zelve geheel anders met hem in 't byzonder gesproken hadde ; en niet duysterlijk te kennen gegeven / dat hy met hem van eenderley gevoelen was: 't welk als het uyt het baarblijkelijk getuychenisse des Mans zelf / bleek valsch te zijn / zoo wende hy 't op een anderen boeg / en ontkende dat die Man bequaam was om Rechter te kunnen zijn; om dat hy meer een Hoveling / in 't Hof gewoon zijnde te verkeeren / dan een Christen was: Maar / gaf ik hem tot antwoord / indien dat dit waar is / dit zelve wist gy van te voren wel / eer gy zelfs uyt uw eygen beweging / hem tot Rechter noemde? Hier stond hy stom / en zonder verzet. Ondertusschen nochtans / als op de zelve tijd een Kerkelijke vergadering onzer Broederen te Chmilnitz gehouden wierd / zoo zond hy aldaer zijne Stellingen / met een wijdluftige Voor-reden / aan de zelve Broederen ; die / alhoewel ik zelve mede daar tegenwoordig zijnde gansch en al stil zweeg / genoeg uyt andere Broederen verstaan hebbende / wat voor een Man dat Puccius was / zijne schriften niet eens hebben willen lezen / alhoewel onzen Simon, die de zelve gebrocht hadde / verzocht datse zouden gelezen worden. Te voren had Puccius aan my geschreven / en my toegezonden het Boek / waar van Filippus Buccella u verhaalt heeft dat hy 't in 't Italiaansch geschreven hadde / waar van den Tijtel was / Van den toegeslooten Bijbel, en van Elias, die de zelve openen zal: Daar hy met alle poging / uyt de Goddelijke profeetcyen / tracht te bewijzen / dat men by deze tijd de Heylige Schriften niet verstaan en kan / nochte datze genoegzaam zijn / om onze geschillen in de Religie te beslechten ; maar datmen die twee Goddelijke Mannen verwachten moet / waar van in 't elfde Hoofd-stuk van d' Openbaring geschreven staat: en eyndelijk / gelijk gy uyt den zelven Buccel verstaan hebt / raadt hy my grootelijks / dat ik af zouw laten van in de Heylige dingen iets meer te schrijven: waar in hy zich byzonder belachghens waardig maakt /

maakt / als die my dit radende zelf dat gedeelte der Heylige Schrift durft aanvatten met te verklaren / 't geen het zwaarſte en duyſterſte van allen is / en waar vanwe de waarachtige kenniſſe zonder eenig gevaar ontbeeren kunnen / tot dat het geſchiede 't geen aldaar geſchreven is. Wel is waar / dat hy / in de Voor-reden van dat Boekje aan my / gezocht heeft te bewijzen / dat hy zich zelven in dezen deele geenſins tegen ſprak ; maar gelijk hy dit zeer gezocht en blau gedaan heeft / zoo is het ook te vergeefs geweeſt: Hy nu / gelijk de zelve Bukcel u gezept heeft / wil / dat de tijd van den toekomende Elias / die hy zept dat deze twee / welke ik genoemt hebbe / of immers een van beyden wezen zal / zeer na by is ; om dat die twalef honderd en ſeſtig dagen / dat het Beeſt regeeren moet / dat is even zoo veel jaaren / zeer haaſt ten eynde moeten zijn ; namentlijk het begin nemende van het Concili van Niceen / op welke tijd hy het rijk van 't Beeſt zijn aanvang heeft.

Maar ondertuſſchen terwijl Puccius geheel en al met deze verwachting van den toekomenden Elias bezig is / en dat hy hoopte dat hy een deel-genoot zouw zijn van deze Goddelijke zending (gelijk zijn boekje zelf niet duyſterlijk te kennen geeft) zoo koomt hy by geval te geraken by twee Engelſchen / die den uyt Engeland herwaarts komenden Pals-graaf Laſkius of vergezelſchapt hadden / of gevolgt waren: waar van d'eene een Artſeny-geleerde is; en d'ander een tijd lang een Magiſch-konſtenaar geweeſt is ; beyde Paapſchgezind / die zeyden datze gevoorſchickt waren tot de hervorming van de Chriſten-wereld / welke God in 't korte voor hadde; en ze beroemden zich van openbaringen en ſamen-ſprekingen van Engelen ; alhoewel de eene van hun beyden / namentlijk hy die de Magiſche konſt een tijd lang geoeffent / en de gemeenzaamheyd der booſe geeſten gehad hadde / deze dingen ziet en hoort / gelijk hy zelve verzekert / en alles aan zijn makker mededeelt / die het zelve naarſtig aantekent en opſchrijft: met deze menſchen / van hier na Praag reyzende / begaf zich Puccius in gezelſchap ; en van dit voornemen koſten hem geen vermaningen van vrinden / 't zy hoe aanhoudende / ernſtig / en dringende (gelijk ik zeker voornamelijk hier mijn beſt toe gedaan hebbe) eenigſins af brengen of te rugge houden: zoo haaſt nu als hy te Praag quam / wierd hy Paapſch / en by de Paapſche Prieſters gaande verzocht en verkreeg hy / mits behoorlijke voldoening gevende / vergiffenis van wijlen zijn afval van de Roomſche Kerck: en terſtond ſchreef hy aan zijne vrinden / en voornamelijk aan my dien-aangaande een zeer langen Brief / van zijne wederkeering / gelijk hy ſpreekt / tot de ſchoot van de Katholijke en Heylige Kerke Gods ; zeggende dat hy door de woorden van eene van deze Engelen Gods / die aan deze zijne makkers gewoon waren antwoorden te geven / ſprekende nu in 't byzonder tot hem / vermaant en aangedrongen was dat te doen / na zijn langwijlige dwaling eyndelijk erkent te hebben: zijne vrinden grootelijks radende om ook het zelve te doen ; niet weynig redenen bybrengende / waar mede hy de Roomſche ſtoel van alle aanvechting en verlaſtering verdedigt / en bewijſt dat men van de zelve Kerk geenſins in eenigen deele af wijken / maar zich geheel en al haare inſtellingen en plechtigheden onderwerpen / en zich daar mede te vrede houden moet.

En ziet dit is het kort verhaal / 't welk ik u belooft hadde / van Franciſcus Puccius, en zijn leven en bedrijf / voor zoo veel de Religie belangt: welks

uytkomſt een yder van ons vermanen moet / datwe ons met het geſchreve Woord Gods vergenoegende / en het zelve / voor zoo veel ons tot de zaligheyd noodig is / voor klaar en openbaar erkennende / niet meenen zouden / gelijk als hy deede / dat'er nu ter tijd geene Kerke Chriſti zy ; maar dat wy alle die vergaderingen voor Kerken Chriſti houdende / in welke de heylzame leer / uyt de Heylige Schrift getrokken / in waarden gehouden word / de zelven / zoo veel in ons is zouden aanhangen ; dezen voornamelijk / zeg ik / daar deze leer op het alderzuyverſte gebonden word ; gelijk Puccius zelf / hem zelven onderwijl die het met geen van allen hiel / geheel en al beſchuldigende / bekent heeft dat het geſchieden moeſt ; ofte liever gelijk hy opentlijk in eenige zijne Stellingen beweert heeft / welke hy zeer veel in de Italiaanſche taal / het voorlede jaar / tegen de Roomſche Kerk geſchreven heeft / zeggende dat hy bereyd was de zelven tegen alle de Jeſuyten te Krakou opentlijk te verdedigen.

Van hier af zal ik nu mijn begin nemen van op uwen eerſten Brief te antwoorden / en van die dingen te weder-leggen / welke gy in de zelven tegen den uytterlijken dienſt der Kerke bereden-twiſt ; want zeker in de zelve betoont gy u met Puccius van gevoelen te zijn / datter nu ter tijd geene uytwendige Kerk is / ofte wezen kan ; 't welk eyndelijk hem een oorzaak is geweeſt / om tot het Pauſdom weder te keeren : Hy gebruykte byna de zelve redenen die gy gebruykt ; en voornamelijk drong hy hier op aan / dat / na het verval van d'uytwendige Kerk / het noodig was om de zelve wederom op te rechten / dat'er iemand / ofte eenige / op Goddelijker wijze verwekt wierden ; zulks het uyt de tekenen / dat is de baarblijkelijke wonderdaden / blijken kon / en van boven uyt den Hemel beveſtigt wierd / gelijk voormaals geſchiede / toen deze ſtaat der Kerke eerſt opgerecht is geworden. Doch my dunkt dat ik in mijne voor-gaande brieven deze reden genoeg los geſtelt hebbe : ik zal het nochtans te dezer plaats wat opentlijker verklaren / hoe het by my leyt. Ik zegge dan dat het een geheele ander inzicht heeft met de tijd toen eerſt de uytwendige Kerk is opgerecht geworden / en met dien toenze naderhand verdorven zy geweeſt / en dat op deze wijs haare waarachtige en wettige ſtaat verzwakt en te neder-gevallen is : Want eer de uytwendige Kerke Chriſti opgerecht wierd / was het noodzakelijk / dat de menſchen / die in de Kerk zouden zijn / aan die leer / waar uyt de Kerk beſtaat / geloof gaven ; als namentlijk aan een leer die nieuw en ongehoort was / en die van die Godſ-dienſten / welke toen in de wereld waren / niet alleen zeer verre verſcheyden / maar ook voor een groot deel met de zelven rechts-ſtreecks / gelijk men zeyt / tegen-ſtrijdig was / en de zelven te eenemaal ter neder wierp : En niet alleen om die genen haar wil / die'er toen waren / maar ook om alle anderen / die'er tot op het eynde dezer eeuwe komen zouden / was het geheel en al noodzakelijk / dat deze leer met zoo veele en zoo groote getuygeniſſen beveſtigt wierd / dat niemand naderhand van de zelve met recht zouw kunnen twijffelen : En voorwaar / indien d'Apoſtelen / en Chriſtus zelve (die nochtans de geheele leere niet door hem zelfs heeft voort-gebracht / maar voor geen verwerpelijk deel de zelve door de Apoſtelen heeft gemeen gemaakt) tot zijne prediking zonder eenige wonder-daden was gekomen / en niet op veelderlye wijzen

opentlijk beveſtigt hadde / dat hy van God gezonden was / hy zouw / gelijk
men met een ſpreeck-woord zeyt / al zijn moeyte voor niet gedaan hebben en
veellicht niet dan eenige weynigen om zijn leere te omhelzen / bewogen hebben.
Want zijne leer quam niet in eenige zekere grondbeginſſelen met anderen over
een / waar uyt oogen-ſchijnlijk de zelve zouw goed gekeurt / en de andere ver=
werpelijk bevonden worden ; Ja dewijl zijne leer-inſtelling toeſtond / dat
de beginſſelen van die leere / onder welke Chriſtus zelf geboren was / wel=
ke nochtans door de zijne voor een gedeelte moeſt weg genomen / en in 't ge=
heel op zekere gezette wijs moeſt verandert worden / van God zelf herkom=
ſtig waren ; dat is / dat de geſchriften van 't oude Verbond / ofte de dingen
die in de zelve begrepen waren / op goddelijker wijs overgelevert zijn geweeſt;
zoo was het geheel noodzakelijk / dat de leere Chriſti zelf op eene boven-ge=
meene verwonderlijke wijs beveſtigt wierd / en met baarblijkelijke bewijzen
betoont / dat God inſgelijks des zelfs inſteller was : voornamentlijk dewijl
al wat uyt die beginſſelen / om de zelve te bewijzen / gehaalt koſt worden / in
zekere geheymeniſſen was ingewonden / en eenige hemelſche verklaring van
nooden had. Maar nu / na de vervallen ſtaat van de uytwendige Kerk / dat
is / na dat de waare leere Jeſu Chriſti / en zijner Apoſtelen / in de alge=
meene vergaderingen is vernietigt geweeſt ; zoo zijn niet alleen de beginſſe=
len van die leer / maar (gelijk een groot gedeelte der geener gevoelt / waar
van veele de zelve poogen te vernieuwen) is de geheele leere zelf vervat geble=
ven in deſe geſchriften / van welke zy alle over een ſtemmen datſe op godde=
lijke wijs beſchreven / en ons gegeven zijn ; en welke zoo naakt en klaar zijn /
dat yder een zeer lichtelijk de zelve leer / zoo veel hem noodig is / daar uyt ha=
len kan. En hier uyt komt het / dat die gene / die noch in de geſchondene en
verdorve ſtaat der Kerke volharden willen / in de geſchillen / die hen voor-ge=
worpen worden / met die geſchriften alleen haare zaak niet willen afhande=
len ; maar daar-en-boven voor-wenden / datmen de uytlegging / en verkla=
ring der zelven / van haare Kerk zelf halen moet : en nochtans / 't zy met
wil / of tegen wil / zoo zijnze eyndelijk gedwongen en gedrongen om tot de
zelve ſchriften haare toevlucht te nemen / om de autoriteyt van haare Kerk
te bewijzen ; zonder welke zy geen raad weten / hoeze haare valſche leer-
ſtukken / zelf niet in eenige gedeelte / op eenigerleye wijs / verdedigen zullen.
Wat is hier dan eenige nieuwe of hemelſche beveſtiging van nooden / de=
wijl 'er de waarachtige leere Chriſti (als men maar op de eerſte grond-beginſ=
ſelen / die ze algemeen hebben / aandringt) t'eenemaal uytblinkt? Hebben
wy niet met der daad zelf ondervonden / dat het / met op die alleen aan te drin=
gen / in korten tijd gebeurt is / dat een ontallijke menigte van menſchen zich /
van dat Antichriſtiſche verderf / 't geen de dood en verdoemenis kan aan=
brengen / verhoedet heeft / en noch verhoedet?

Want dat eenige willen / dat het / om die menigvuldige en groote oneenig=
heden / welke nu ter tijd onder hen in zwang gaan die uyt de grofſte Anti=
chriſtiſche dolingen 't hoofd hebben boven gehaalt / onzeker zy / by welken
iemand zich voegen zal ('t geen gy zelf ook opentlijk genoeg te kennen geeft)
en derhalven / dat men / met eenige uytwendige Kerk op te rechten / dient te
wachten / tot dat 'er God eenen / ofte eenige verwekke / die op eenige byzon=
dere en verwonderlijke wijs haare ontſagbaarheyd beveſtigende / hier van
een

een zekere uytkomst geven; hier op / zeg ik / kan zeer licht geantwoordt worden / en dat om tweederley reden: Voor-eerst / om dat deze oneenigheden / 't zy hoedanig datse zijn / voor het meerendeel niet in die dingen bestaan / die uyt zich zelven tot de zaligheyd noodzakelijk zijn; gelijk nu by velen al is aangemerkt / en genoeg kan betoont worden uyt het geene ik in mijn voorgaande brieven aan u heb geschreven: Want dewijl'er / om de eeuwige zaligheyd te verkrijgen / niet anders vereyscht word / dan datmen de geboden Christi onderhoud / en dat die verschillentheden voor een groot deel de geboden Christi niet aan en gaan / zoo volgt van zelfs / dat het niet noodzakelijk is / dat de zelve voor af weg genomen worden / eerder een uytwendige Kerk worde opgerecht; ten zy wy willen / dat het niet genoeg is / om de uytwendige Kerke Christi op te rechten / dat men die dingen onderhoudt / die tot de eeuwige zaligheyd noodzakelijk zijn. Vorders / zoo kan een yder zeer lichtelijk zien / dat deze verschillentheden hier uyt voornamentlijk ontstaan / dat de meeste menschen inder daad zich niet aan het Woord Gods alleen en verbinden. Want boven de Heylige Schrift / zoo zijnd'er ik weet niet wat voor Concilien / Oud-vaders / en oudheyd / in de hoogste achting en eerbied / zoo datse by na met de hemelsche godspraken gelijk gestelt worden: Daar nochtans alle deze dingen / en indiend'er eenige diergelijke meer zijn / by edelmoedige menschen althans geen andere kracht meer moeten hebben / als datse haar doen kennen het gevoelen van de Kerk van die tijden; ofte ook / datse hen vermanen niet lichtvaardiglijk af te wijken van die leer-stukken / welken de zelve goed keuren: Maar eenige dingen / om datse namentlijk van de zelven goed gekent worden/ met hand en tand te willen vast houden/ al is het rond en opentlijk tegen de Heylige Schrift aan; dat is niet anders/ dan de goddelijke waarheyd met voordacht onder de voet werpen / en tot de versterking van 't Antichristische Rijk / een wijde deur open zetten. Men leze maar de schriften der Pausgezinden tegen de Lutherschen en Kalvinisten / en men zal genoeg verstaan / indien men benevens de Heylige Schrift op haare autoriteyt zouw moeten staan blijven / dat wy alle in onze zaak veel te kort zouden schieten. Maar waar toe / zult gy zeggen / dient dit tegen my? Namentlijk hier toe / op dat gy merken moogt / dat de zoo vele oneenigheden / noopende de besluyten der Christelijke Religie / die'er nu ter tijd onder hen in zwang gaan/ welke de naam Christi belijden / niet uyt de duysterheyd der goddelijke spreuken/ maar veel eer uyt een zekere verachting der zelven / als men uyt de zelven alleen de geheele Christelijke Leer niet wil haalen / ontstaan en her gekomen zijn; nochte dat gy daer uyt niet zoud besluyten / dat de zelven door de autoriteyt der Heylige Schrift / voor zoo veel genoeg is / niet te neder gelegt zouden kunnen worden; ofte immers / dat gy niet zoud ontkennen / dat een yder mensch uyt de H. Schrift zelf / de Christelijke Religie / en des zelfs vereyssingen / voor zoo veel noodig is om een Christen te wezen / wel verstaat en verstaan kan: Want dit toegestaan zijnde / zoo volgt terstond / dat de Kerke Christi / en des zelfs uytwendige staat / by deze tijden / en kan / en ook moet vernieuwt en weder opgerecht worden; gelijk ik hier na opentlijker zal betoonen / want ik vinde goed / u hier toe / om dit toe te staan / eenigsins als aan te dringen: Want hoe doch/ zult gy uw' eygen doen verdedigen/ ten zy gy dit toestaat / die niet weynige dingen / van 't geene tot de Christelijke Religie

behoort/ derft vaſt-ſtellen/ geheel anders danze in 't gemeen vaſt-geſtelt worden; en die vooral derft ſtaande houden/ dat 'er in de Kerk nu al lang de volkomen afval geweeſt is/ en de gronden weg-genomen zijn geworden? Stelt gy deze dingen niet daarom vaſt/ om dat gy ze uyt de Heylige Schrift dus afneemt? Zoo kan dan/ volgens uw' eygen getuchenisse/ de waarheyd van de Christelijke Religie uyt de Heylige Schrift verſtaan en begrepen worden: Want anderſins/ waarom twijffelt gy niet aan alles? ofte waarom ten minſte voegt gy u niet opentlijk by meeſt alle de anderen? ja waarom ſcheyd gy u van haar af? Staat gy niet zelve toe/ en dringt gy'er niet op/ dat men ook nu ter tijd God dienen/ en de naam Christi plechtelijk aanroepen kan/ of 'er ſchoon eenige uytwendige dingen niet bykomen? Maar ik en zie niet/ hoe dit wezen kan/ ten zy van ergens de waare dienſt Gods/ en de aanroeping van de naam Christi/ gehaalt en beſloten worde; en waar van daan doch anders/ als uyt de goddelijke ſpreuken zelfs? Alhoewel om dit te beſluyten 't geen ik wil/ het genoeg is/ dat men weten kan hoedanige deze dingen wezen moeten/ 't zy dan ook waar uyt dat men het weete. Want voorwaar/ indien men dit weten kan/ zoo kan ook de uytwendige ſtaat der Kerke Christi vernieuwt worden; dewijl de uytwendige Kerke Christi niet anders is/dan een algemeene vergadering of ſamenroeping van menſchen die God dienen/ en de naame Christi plechtiglijk aanroepen: Want wat is 'er in de weg/ waarom zy niet/ die dit doen/ in 't algemeen by een zouden komen? Ja/ hoe zouw men zeggen kunnen datſe dit doen/ ten zijze ſomtijds ook opentlijk by een verzamelt wierden/ dewijl/ op dat ik alle andere dingen voorby ga/ onder andere geboden Christi/ die tot alle zijne leerlingen behooren/ van welken God geëert/ en de naame Christi plechtelijk aangeroepen word/ ook is de opentlijke gewagmaking van de dood Christi zelf? Uyt het geene ik tot hier toe geſproken hebbe/ blijkt genoeg geantwoord te zijn/ indien ik niet en miſſe/ op die twee hoofd-deelen/ die gy my tegen de vernieuwing van d'uytwendige Kerk ſchijnt bygebracht te hebben: waar van het eene is/ dat de Kerk op de zelve/ of immers op een diergelijke wijs/ behoort vernieuwt te worden/ alsſe eerſt gebouwt is geweeſt; en het andere/ dat men onder zoo veel verſchillentheden in de Christenheyd/ de waarheyd niet erkennen/ of uytvinden kan/ ten zy 'er eenig licht/ als in de tijden der Apoſtelen/ op goddelijke wijs hervoort kome. Tot de voorgezeyde dingen zal ik noch uytdrukkelijker by doen/ dat de wijs op welke de Kerk eerſt gebouwt is geworden/ inder daad het woord Gods en Christi zy geweeſt; en dat alle d'andere dingen ſlechs gedient en geſtrekt hebben om dit te beveſtigen. Weshalven/ dewijl we nu het zelve woord Gods en Christi hebben/ en het zelve zeer baarblijkelijk beveſtigt/ ja zoo dat'er nu niemand meer aan twijffelt/zoo hebben wy nu ter tijd in der daad de zelve wijs om de Kerk te vernieuwen/ als waar op ze eerſt gebouwt is geworden. Op het geen overig is/ſchijnt d'antwoord/zoo uyt het gene ik tot noch toe door brieven met u hebbe verhandelt/ als ook uyt de zaak ſelve/ gereed genoeg te leggen: Want dat gy hier op dringt/ dat'er/ ten tijde der Apoſtelen/ zulk een uytwendige Kerk geweeſt is/ die een waarachtig gebouw Gods was/ in 't welk de waarheyd gevonden wierd/ en waar buyten maar alleen donkerheden/ en niet dan duyſtere wolken waren; hoedanig gebouw/ namentlijk/ men nu niet hebben kan/ na dat'er den afval op gevolgt is/ ten

zy 'er eenig nieuw licht op goddelijke wijs overkome / en vaarblijkelijk / gelijk voormaals geschied is / over uytstrale: Dit / voor-eerst / dient niet om enkelijk eenige wederoprechting eener uytwendige Kerk af te raden ; maar zelf ook om af te raden de weder-oprechting van zoodanig een Kerk / die de Apostolische gelijk zouw zijn: 't geen nochtans / gelijk ik achte / in mijn vorige brieven genoeg wederlegt is; waar in aangewezen is / dat zelf de Apostolische Kerken / dat is die van de Apostelen zelf gegrondvest zijn / gedwaalt hebben / en zelf in die dingen die tot de zaligheyd behoorden ; toen zy zelve noch in 't leven waren / en zorge over de zelve droegen / welke zy gegrondvest hadden: En voorwaar 't gene Paulus zoo heerlijk van de Kerk verkondigt / zeggende onder anderen 1 Tim. 3. 15, datze is de kolomme en vastigheyd der waarheyd; dat en behoort niet of tot eenige uytwendige Kerk / of / indien 'er toe behoort / zoo moet men 't zoo niet nemen / als of Paulus van gevoelen was / dat 'er in de zichtbare Kerk geene dwalingen waren / of buyten de zichtbare Kerk geene Goddelijke waarheyd: maer het is te verstaan / dat / dewijl alle uytwendige Kerk de leere Christi beleed / en dat de leere Christi deze Goddelijke waarheyd is / Paulus daarom de Kerk / dat is de vergaderingen der genen die Christum beleden / ofte de uytwendige Kerk (indien hy anders de zelve gelijk ik gezeyt hebbe / aldaar verstaat) de kolom en vastigheyd der waarheyd genoemt zal hebben: want aldaar word stilzwijgende / gelijck in meer andere plaatsen by den zelven Paulum, de leere Christi in 't algemeen / tegen alle andere leeren tegengestelt. Want daar was toen niet iet in den weg / gelijck 'er ook nu noch niet is / waarom niet iemand de waarachtige leere Christi zouw kunnen omhelzen / en behouden / zonder nochtans zich by eenige uytwendige Kerk te vervoegen; om dat hy misschien alle de Kerken van eenige dwaling / in 't geene tot de zaligheyd behoort / 't zy met recht ofte onrecht / verdacht houden zouw. Maar laat ons verder zien / waarom gy zegt / dat de Kerke / ten tijde der Apostelen / t'eenemaal de waare Kerke Gods zy geweest: Om dat het / zegt gy / uyt den Heyligen Geest / welken de menschen toen met d'oplegging van de handen der Apostelen bequamen / en uyt andere tekenen en wonderdaden / op goddelijke wijs gedaan / bevestigt wierd / dat al wie op den name Jesu haar geloof stelden / een heyligen tempel Gods waren / &c. Maar hier uyt volgt geheel en al / dat / indien 'er nu ter tijd gevonden kunnen worden / die op de naam Jesu haer geloof stellen / met eene dan aldaar een heylige Tempel Gods gevonden word ; en vorders dat deze Kerk niet een haar minder is / dan die / welke ten tijden der Apostelen is geweest / voor zoo veel aangaat / datse een waare Kerke Gods zy. Weshalven schijnt gy alhier / gelijk mede in uwe voorgaande brieven / te kennen te geven / dat gy van gevoelen zijt / dat men nu ter tijd het geloof op Jesum Christum niet en heeft. Ik had u verzocht / dat gy / na deze / uw gevoelen een weynig opentlijker beliefde voor te stellen / op dat ik des te overvloediger van de geheele zaak met u zoude hebben mogen handelen ; doch nademaal gy zulks niet gedaan en hebt / zoo heb ik geacht dat dit weynige / 't geen ik voor deze heb geschreven / genoeg zal zijn / om deze meening uyt uwe woorden zelf om verre te stooten. Edoch gy wilt dit misschien / dat uyt deze tekenen en gaven des Heyligen Geests gebleken heeft / dat die gene / die de name Jesu beleden / de zelve van herten beleden hebben ; waar van nu op geenderley wijs gansch iets blijken kan. Hier op antwoord ik weder-

om vooreerst / datmen hier uyt niet besluyten kan / dat men de uytwendigen Kerk Christi niet zouw vernieuwen mogen; maar dat men niet te hopen heeft / datmen zoodanig een Kerk zouw vernieuwen kunnen / van welke blijkt / dat ze de waarachtige Kerke Gods zy: waar uyt geensins volgt / dat de zelve inder daad die eerst-geweesde Kerk niet gelijk zouw kunnen zijn; dewijl 'er geen reden is / of eenig ding kan zoodanig zijn / of het al schoon niet en blijkt dat het zoodanig is. Ten tweden zeg ik / indien nochtans die tekenen en gaven een zeker waar-pand waren / van een oprecht en niet geveynst gemoed der geenen / die de name Jesu begosten te belijden / dat echter daarom niet en volgt / dat uyt de zelve tekenen blijkt / dat nu de waarachtige Kerke Gods haar stand genomen heb gehad: Want hier toe was met eenen ook noodzakelijk / datse in 't zelve gevoelen en belijdenis volhardig bleven; en datse hebben kunnen niet volhardig blijven / indien hier iemand aan kan twijffelen / die gedenke maar aan de woorden Christi Matth. 7. 22. uyt welke ook schijnt te blijken / dat iemand op een en de zelve tijd heeft kunnen afvallen van het waare geloof in Christum / op de welke hy zelf met aanroeping zijnes naams wonder-tekenen deede; veel min dan / dat hy niet t'eeniger tijd zouw hebben kunnen eenige dusdanige tekenen doen / en naderhand van de waarheyd afvallen. Dat nu eenige staande houden / dat het waare / dat is gelijk we 't hier verstaan / het uyt ter herten komende geloof aan Christum / van de liefde ofte de goede werken kan afgescheyden worden / gelijk de Papisten beweeren; dat dit geheel en al valsch is / bewijst die eene spreuk van Jakobus opentlijk genoeg / welke zeyt / dat het geloof zonder de werken dood is Jakob. 2. 17. Derhalven dan / dewijl 'er Christus eenige noemt werkers der ongerechtigheyd / die in zijnen naam wonderen gedaan hebben / zoo blijkt / dat de zelve / of op de zelve tijd / of immers ten verscheyden tijde / deze tekenen gedaan / en het waare geloof aan Christum niet gehad en hebben. Alhoewel ik niet en geloove / dat die gaven des Heyligen Geestes slechs alleen die genen zijn gegeven / die uyt ter herten van het begin aan de name Christi beleden / maar allen den genen die ze beleden: Want hier toe strekten voornamentlijk deze gaven / om de waarheyd van de leere Christi geloof te doen bekomen; en niet om getuygenis te geven / offe waarlijk in Christum geloofden ofte niet / die hem met de mond beleden: Want dat Petrus Act. 15. vers 7, en 8. geheel en al schijnt vast te stellen / dat de Heylige Geest van God gegeven / een verzekert getuygenisse was / van het waarachtige geloof der genen welken hy gegeven wierd; dat acht ik dat byzonderlijk is in de Heydenen die van eersten aan geloofst hebben; welke dewijl ze te voren van God geheel en al vervreemd waren / zoo en is het niet waarschijnlijk dat God hen met zoo grooten gave zoude verwaardigt hebben gehad / ten waare zy van herten geloofst hadden. Doet hier by / dat / om te besluyten en vroed te maken / 't geene Petrus voor hadde / het niet noodzakelijk is / dat elk van de Heydenen hoofd voor hoofd / die eerst van allen beleden datse in Christum geloofden / van welken alleen hy spreekt / van herten geloofst hebben / maar alleen eenige van hen: Want dit beweert Petrus, datmen niet meenen moet dat de Heydenen voortaan van 't rijke Gods uytgesloten zijn / dewijl en God hen de deure des geloofs heeft opengedaan / en zy insgelijks wederom zijn ingetreden. Want voorwaar / ten waare ten minsten eenige van die geenen / wel-

ken

ken hy op Gods bevel in het begin het Evangelium verkondigt heeft / van herten gelooft hadden / zoo en zoude God hen noyt die gave des Heyligen Geests hebben mede gedeelt. Maar veellicht zult gy zeggen / dat ik zeer verre afwijk van uw' oogemerk / als namentlijk die gevoelt / dat het in de tijd der Apostelen / om een waare Kerke Gods op te rechten / genoeg is geweest / de naame Christi te belijden / en aan hem te gelooven; want dat betuygden die gaven des Heyligen Geestes / en vordere wonderdaden en tekenen; maar dat het nu ter tijd niet genoeg en is: want indien 't zoo waar / wy zouden nu ter tijd ook eenige diergelijke Goddelijke en hemelsche toestemming hebben / over die genen die de name Christi beleden / en aan hem geloofden. Derhalven dan / indien gy van dit gevoelen zijt / zoo gelooft gy / dat de gesteltheyd van de Christelijke Religie / door verloop des tijds / verandert is; en dat Christus niet geweest zy en gisteren / en heden / en de zelfde in der eeuwigheyd; 't geen de Schrift nochtans betuygt Hebr. 13. 8. Zoo en is dan nu deze verkondiging Christi / dat / waar twee ofte dry in zijnen naam vergadert zijn / hy zelf in het midden van haar zy Matth. 18. 22; welke alleen byna machtig is / om het geheele geschil te neder te leggen / of men namentlijk de Kerke Christi zal vernieuwen / ofte niet / en het vonnis uyt te spreken / tegen die geenen die staande houden datmenze niet en moet vernieuwen; zoo en is dan / zeg ik / deze verkondiging Christi nu niet meer waarachtig / gelijkse t'eeniger-tijd is geweest; toen namentlijk de tekenen en wonderdaden verzelden die geenen die in Christi naam vergadert waren: Op deze wijs dan zal alles wat Christus voorts gezeyt heeft / ja zijn geheele leer zelf / by deze tijd / in twijffel getrokken kunnen worden; dat is / men zal oordeelen moeten dat ons nu ter tijd deze dingen gansch niet aan en gaan; en men zal beweren kunnen / datse nu al veele eeuwen lang niemand aangegaan en hebben: daar het nochtans klaarder is als het licht op de middag / dat de tekenen en wonderdaden te dien eynde maar gegeven zijn / op dat de leere Christi zouw bevestigt worden; en dat het zekerlijk blijken konde datse t'allen-tijde d'alderwaarachtigste zoude zijn / en plaats zoude houden / tot zoo lang als de tegenwoordige eeuw in stand zouw staan. Waar uyt / gelijk ik te voren gezeyt hebbe / noodzakelijk volgt / dat / in dien de tekenen en wonderdaden / hen gegeven / die van aanbegin de name Christi gelooft hebben / ons doen kennen / dat dusdanige menschen de waare tempel Gods zijn geweest / zy ook nu ter tijd de waare tempel Gods zijn / die insgelijks aan de naame Jesu Christi gelooven / alhoewelze van die tekenen en wonderdaden ontbloot zijn; welke waaromze niet altijd in de Kerk zijn geweest / ja niet hebben moeten wezen / dat meyn ik genoegzaam in mijn vorige brieven betoont te hebben. Doch ik bidde u / alderbeste en zeer voortreffelijke Man / dat gy my verdraagt / indien ik misschien dit te vergeefs met u bereden-twiste; en dat gy niet en meent / dat ik zoo bot / of zo argwaning ben / en tevens zoo van alle Christelijke liefde / en burgerlijke zedigheyd vervreemd / dat ik u deze belachgelijke en schadelijke meeningen toe zouw schrijven / welke uwe woorden zelf naderhand genoeg wederleggen; maar dat gy belieft te denken / dat ik niet alleen op u / maar ook op anderen / met deze dingen te schrijven / mijn opzicht hebbe; en dat gy / volgens uwe byzondere beleefthevd / lijdzamelijk belieft aan te hooren / 't geen ik antwoorde op de dingen / die gy in 't byzonder /

der / en eygentlijk / om niet den uytwendigen dienst der Kerke by deze tijd onder ons te vernieuwen / hebt bygebracht. Op dat gy dan op een zelve tijd daar op antwoordt / 't geen van my was bygebracht om te bewijzen / dat nu ter tijd de uytwendige Kerke Christi vernieuwt mocht worden / dat we namentlijk het Woord Gods en Christi hebben / op het welke de zelve in 't begin gegrondvest is geweest; zoo brengt gy ter eerster plaatse by de voorbeelden van den Afval der Israëlyten ten tijde van Elias, en der Babylonische gevangkenis; waar uyt wy behooren te leeren / zegt gy / dat / alhoewel wy van God de waarachtige leere hebben / dat men nochtans niet lichtvaardiglijk tot die uytwendigheden komen moet / gelijk zy 'er ook niet toegekomen zijn / die niet te min in deze tweederleyen Afval de waaren Gods-dienst behouden hebben. Hier op antwoorde ik / en / om met namen van 't voor-beeld des Afvals ten tijde van Elias te handelen (want het andere van de Babylonische gevangkenis schijnt om veele redenen niet heel wel ter zaak te doen) zegge vooreerst / dat het een geheele andere gelegentheyd geweest is met die tijden / en den uytwendigen Gods-dienst onder het Oude Verbond / als het is met deze tijden / en den uytwendigen dienst Gods onder het Nieuwe Verbond; want onder het Oude / was die uytwendigen dienst in 't goddelijke / van welken zich ook onthielden / die zelf in 't midden van den Afval zich van de afgodische besmettingen en diensten afgehouden hadden / aan een zekere stam en huysgezin eenigermaten vast-gebonden / dat is aan de stam van Levi, en het huysgezin van Aäron; zoo dat het op geenderleye wijs geoorloft was / dat iemand buyten de zelven zich des zelfs bewinds mocht aannemen. Ja ook het Hooge-priesterdom was in het geheele huysgezin van Aäron enkelijk verbonden aan het huys van Phineas, zonder welke dien goddelijken dienst niet gehand-haaft mocht worden: En wat dan? indien d'er veellicht uyt dat gansche huys geen enkelen een en was die toen de afgodische diensten niet toestemde? was het dan niet geheel en al noodzakelijk / dat ondertusschen de bediening des goddelijken diensts ophielde? Doet hier by dat den Hooge-priester uyt dat huys / by zekere middel en stoel-gevolg verkozen wierd / welken te overtreden / en eenen anderen in de plaats van den me verkozene / alhoewel uyt het zelve huys / in te stellen / op geenderleye wijs eenige byzondere personen geoorloft was. Hier by koomt / dat in het rijke Israëls / daar ten tijde van Elias dezen Afval voorviel / geene goddelijken dienst kost by de hand genomen worden / van welken die overblijffselen der godvruchtigen zich niet moesten afhouden: Want alle de offerhanden / alle de openbare en plechtige aanbidding en aanroeping Gods / moest / volgens Gods voorschrift zelf / in dien Tempel te Jerusalem geschieden; dat is / in het rijk Juda / daar zy nu al lang zich van afgescheyden en t'eenemaal onttrokken hadden: Wy lezen daarenboven wel / datse Gode aangenaam zijn geweest om datse zich van de afgodische diensten onthielden / gelijk ook te gelooven is / datse mede nu ter tijd Gode aangenaam zijn / die hoewel onder de afgoden-dienaars verkeerende / echter geen afgoden-dienaars en zijn; maar wy en hooren niet datse daarom geprezen worden / datse zoo bedektelijk den eenen waren God dienden / dat Elias haar niet eens en kende / en meende (gelijk het Paulus schijnt te verklaren) dat hy den eenigen eerbewijzer van den eenen waren God onder het volk overgebleven was; of immers dat hy beweerde /

dat

dat niemand behalven hy de zake Gods opentlijk ter hand nam. Laat ons nu eens van d'andere kant aanmerken de gelegentheyd des uytwendigen diensts Gods / onder het Nieuwe Verbond. Deze nu bestaat of geheel en al / gelijk eenige willen / of voornamentlijk in de bediening van het Woord Gods / en de Sakramenten / (zoo menze noemt:) De bediening nu des Woords Gods / voornamentlijk die vereyscht word om een uytwendige Kerk te versamelen en in te stellen / is aan geen zeker geslacht / of Huysgezin / aan geen zekere manier van verkiezing / noch ook aan geen successie verbonden: 't geen zelf hier uyt blijkt / dat / byna zelf op den eersten aanvang van d'Apostolische prediking / zijnde van de Apostelen geene verkiezing tot dat ampt voorgegaan / die geene die de leere Jesu Christi omhelsden / overal / niet zonder een zeer gelukkig gevolg / en een goddelijke meestemming / het Evangelium verkondigden; gelijk men leest Act. 8. 4. en XI. 19. Want indien dit eygentlijke Apostolische ampt / zelf toen d'Apostelen noch in 't leven waren / ja toenze noch nauwelijks haar ampt hadden beginnen te bekleeden; dat is / indien dit werk van te Evangelizeren / en het Woord Gods den genen die buyten de Kerk waren / te verkondigen / aan allen Discipulen Christi / zonder onderscheyd / en van zelfs / vrystond; zoo moet het voorwaar een Christen mensch veel meer geoorloft zijn den genen / die nu tot de Kerk behooren / slechs eenigsins voor te gaan / in het nu aangenomen / en van allen goed-gekende Woord Gods / uyt te leggen / en te verklaren; en dat met toestemming van alle anderen / welke nu ter tijd de eenige wijs is van 't Woord Gods te bedienen / en om de uytwendige kerk by een te vergaderen noodzakelijk. Want dat gy zegt / dat die Ouden geweten hebben / waar van daan zy de leer hadden ontfangen; en datze niet getwijffelt hebben / ofze was gezond en heylzaam; dat zelve kunnen ook de Christenen van onzen tijd / en weten / en voor zeker houden / dewijlze hebben het Woord Gods / in eeuwig-blijvende gedenk-schriften vervat / en geheel ontwijffelijk / aan het welke indien iemand zich gansch en gaar vast houd / die zal op geenderley wijs zoo bedrogen kunnen zijn / in die dingen die tot de zaligheyd behooren / dat hy op't gevaar van zijne verdoemenis loopt: Alhoewel / hoe min het die gene voegt stoutmoediglijk te spreken / die / gelijk het nu geschied / het Woord Gods voor den volke verklaren / dan den genen / die het Evangelium verkondigen; zoo min noodzakelijk is het / datse met recht van hunne leere niet en twijffelen.

Wy komen tot de * Sacramenten: dat is / gelijk het by na eenparig van hen is aangenomen die van den Antichrist afgeweken zijn / de Water-doop / en het Avondmaal des Heeren. Wat des Heeren Avondmaal belangt / daar en is geen reden / waarom wy vermoeden zouden / dat het niet van eenige vergadering der gener die de name Christi belijden / zoude mogen onderhouden worden. Want deze zeer licht uytvoerelijke en eenvoudige ceremoni is niet den Apostelen / als Apostelen / van Christo voorgeschreven; maer enkelijk als zijne Discipulen / of om recht te zeggen / als aan Christenen; gelijk het zelve en de woorden Pauli 1 Cor. XI uytwijsen / en zelf de woorden Christi / van Paulus wijdluftiger verklaart / genoeg betoonen; waar in het eynde van de ceremoni zelf begrepen is / namentlijk de gewagmaking van de dood des Heeren / en de verkondiging / tot dat de Heere komt: by het welk dat de dankzegging over de zelve dood vervoegt is geweest / daer van spreekt en de

* Van de Sacramenten, zoo men ze noemt.

zaak van zelfs / en geeft de alderoudste benaming dezer plechtigheyd / namentlijk Eucharistia, [dat is Dankzegging] genoeg te kennen. Dat nu de dood Christi te gedenken / en te verkondigen / en over de zelve opentlijk dankzeggingen te doen / even zeer tot alle Christenen behoort / dat zal yder genoodzaakt wezen te bekennen : Want in deze plechtigheyd is niet eenige geving / of toediening (want dus behoort men te spreken) van eenige Goddelijke zaak ; en derhalven wordt'er niet eenig zeker mensch toe vereyscht / die als de perzoon Christi verbeeldende / het brood en den wijn aan d'anderen uytdeele / of toereyke : alhoewel in 't begin / toen het ingestelt wierd / Christus / die het zelve instelde / dit gedaan heeft : Want dat is by toeval geweest / en om dat het toen van hem eerst is ingestelt geworden / die korthepds-halven eenig zijn bedrijf in stee van woorden heeft doen verstrekken : Want yder een / die maar andersins van deze ceremoni recht gevoelt / kan genoeg bevroeden / dat Christus niet anders voorgehad heeft / als dat zijne Discipulen / door het te zamen breken en eeten des broods / en het inschenken en drinken des bekers / de breking zijnes lichaams / en uytstorting zijnes bloeds / welke terstond voor hen volgen zouw / en naderhand als nu al voorgegaan / verkondigen / en gedenk-plechtig maken zouden. Waar uyt men dit verstaan kan / 't geen ik boven heb aangeroert / dat het zoo verre van daar is / dat zy dwalen met deze plechtigheyd te onderhouden / al wie met recht Discipulen Christi genoemt willen worden / dat zy veel eer ten hoogste gehouden moeten worden te dwalen / die niet / zoo veel in hen is / bezorgen datse de zelve onderhouden. Nu en is'er niet iets diergelijks geweest ten tijde van Elias, van het welke zy zich onthielden / die Gode aangenaam waren.

Van de Water-doop gevoel ik dus / dat de zelve de Kerk voor altijd niet is voorgeschreven geweest ; nochte dat het opt / 't zy van Christo / of van de Apostelen / den genen bevolen is / de zelve op zich te nemen / die nu al van Christo zelf by eenige andere middel opentlijke belijdenisse gedaan hadden / ofte die van haar kindsche jaaren af in de leere Christi opgevoed en onderwezen zijn geweest : van welk dit mijn gevoelen / waar van ook anderen voor my zijn geweest / ik een volkomen boek geschreven heb / waar in ik alle de getuychenissen der Heylige Schrift / en alle de redenen / die het zelve schijnen te kunnen verzwakken / naarstiglijk overwege / en wederlegge ; waar van den Tijtel is / Disputatie, of het een Christen-mensch geoorloft is den Water-doop te ontbeeren. 't Zelve boek is geschreven op 't verzoek der Broederen / die nochtans zoodanig gevoelen geheel en al versoepen ; doch eyndelijk door mijne gebeden genoodzaakt bezorgt hebben / dat 'er geantwoordt zouw worden op het geene ik geschreven heb ; en dit werk hebbenze Alexander Vitrelinus aanbevolen / die echter niet op de naam van de Kerk / maar op zijne eygen geantwoordt heeft : doch hy heeft'er tevens / met zijne beantwoordingen / zoo veel schendigheden / verwijtingen / quaad-sprekingen / en lasteringen tegen my / ondergemengt (welke hoedanig zy zijn godvruchtige luyden misschien t'eeniger tijd oordeelen zullen) dat de Broeders zelf hem dapperlijk berispt hebben ; en ik / wat my belangt / tot noch toe / om het zelve schrift te wederleggen / alhoewel ik het zelve my andersins voor een geringen arbeyd zoude achten / daar door afgeschrikt zy geweest. Doch / op dat ik tot mijn voorstel weder-kerre / zoo zeg ik / dat de Water-doop om de uytwendige

Kerk

Kerk by dees tijd te vernieuwen / mijns oordeels / niet en behoort / en een onverschillige zaak is: in welke och of onze Broeders niet iets ondernomen hadden te veranderen! en derhalven dat het niet noodig is / dat ik hier van in dit voorstel iets breeders voortbrenge. Ik zouw nochtans gelooven / indien de Water-doop ook nu ter tijd te onderhouden zy / datse voornamelijk / om die genen die van andere Godes-diensten tot de Christensche bekeert worden / zouw moeten onderhouden worden; welke ik niet en zie waarom zy niet zouden kunnen doopen / die hen Christum verkondigt hebben; ofte indien zy niemand van alle de menschen tot een Vader (op dat ik zoo zegge) in Christo gehad hebben / waarom zouw die geene dat niet kunnen doen / welke tot dit ampt / van die vergadering / daar de andere zich by wilde voegen / verordineert is geweest? * dewijl de Water-doop / namentlijk in de name Jesu Christi toegedient / niet anders zy als een afschaduwing van de vergiffenis der zonden in de name Christi / en een openbaare belijdenis van de zelve naam / en zekere inlijving in des zelfs Religie; dat is / dat door de zelve inder daad niet iets gegeven worde / maar dat alleen hier door zekere uytwendige erkentenisse betekent worde / van die dingen / welke het zeker was dat of nu gegeven waren / of zekerlijk gegeven zouden worden. Byaldien deze / die ten tijde van Elias van God in de ombrenging der anderen zijn bewaart geworden / om datze zich van de afgodery onthouden hadden / zich voor hadden laten staan / gelijk zich onze luyden van den Water-doop voor laten staan / dat'er eenige plechtigheyd van God was voorgeschreven / welke indien iemand niet volkomentlijk had waar genomen / dat die onder het volk Gods niet zouw mogen getelt worden / en datse nochtans de zelve t'eenemaal hadden verwaarloost en nagelaten; gelooft gy wel datse Gode zoo zeer aangenaam zouden zijn geweest / en datse zijne toorn ten minsten niet in eenigen deele gevoelt zouden hebben? Kortom / ik en zie niet / wat gewicht haar voorbeeld hebben kan / om de vernieuwing van de uytwendige Kerke Christi af te raden / van welken niemand ontkennen kan / of ze zouden beter hebben gedaan / indienze in 't heymelijk en in 't openbaar betuygt hadden / datze aan die afgodischen dienst / die onder 't volk in zwang ging / geensins kosten toestemmen; en datze zich / zoo veelze kosten / afgescheyden hadden van d'anderen die afgoden-dienaars waren. Ik zegge nu niets / van dat God by deze onze tijd veele zeer zichtbare ken-tekenen van zijne wil gegeven heeft / dat de uytwendige Kerke Christi vernieuwt / en het Antichristische rijk uytgeroept worde; ende onder anderen / dat hy een ontallijke menigte van menschen heeft verwekt / die met hun bloed de waarachtige leere Christi / zoo veel ter zaligheyd noodig is / bevestigt / en de valsche des Antichrists wederlegt hebben: Zoo dat alsser iemand wel te degen op wil letten / hy een zeer groote gelijkenis tusschen deze / en de tijden der Apostelen / en die de zelve naast zijn voorgegaan / (uytgezondert alleen de wonderdaden / en uytwendige gaven des Heyligen Geests / welke om de redenen hier voren verklaart by deze tijd niet van nooden waren) bevinden zal. Zoo dat men met recht zouw kunnen zeggen / dat de kerke Christi / gelijkse toen geboren / zoo ook nu heeft begost wederbooren te worden; en dat men gevolchelijk zouw besluyten mogen / dat de tijden van Elias met deze onze tijden in geenen deele te vergelij-

* Wat de Water-doop is.

ken zijn / niet meer dan met de Apostolische zelf: Men zal dan altijd dienen indachtig te zijn / dat om de kerke Christi te vernieuwen het niet noodzakelijk is / dat men de waarheyd van alle goddelijke dingen vast hebbe; maar dat het genoeg is / dat men die dingen weete / zonder welken niemand de eeuwige zaligheyd verkrijgen kan.

Nu koom ik tot het geene dat gy'er by doet / van 't onderscheyd der * Ouderlingen van de Kerck van onze tijd / en die / welke in de tijd der Apostelen geweest zijn; waar uyt gy wilt besluyten / dat de onze geen waare Ouderlingen en zijn / nochte haare Kerk een waare Kerk; ja om dat men nu ter tijd geene zulke Ouderlingen en vind / gelijk'er van ouds geweest zijn / dat'er daarom ook geene uytwendige Kerk vernieuwt mag worden. Want gy zegt / dat te dezen tijd de Ouderlingen van de Kerk ingestelt worden / en niet dat de Kerk van de Ouderlingen verzamelt word; waar van / zegt gy / het tegendeel in d'eerste Kerk geschiede. Hier op / alhoewel het zeer vast en zeker was / 't geen gy voor toegestaan neemt / blijkt het antwoord overvloedig genoeg uyt het gene dat boven gezeyt is / ten opzicht van de verscheydenheyd der tijden. Toen was het van nooden / dat de Ouderlingen de Kerk verzamelden / om datse toen maar eerst gegrond-vest wierd / en dat'er gene beginsselen zoo geheel zeker / en ontwijffelbaar waren / aan welken zy alle toestemden / en waar uytse zelve de waarheyd door zich zelven kosten erkennen / en van zelfs zich tot het volk Gods by-voegen: En nu doch word de Kerk vernieuwt uyt die beginsselen / die aan allen kenlijk zijn; weshalven heeft men zoodanig een zekeren bouw-meester niet van nooden / maar een yder kan door zich zelven / en van zelfs / deel hebben in deze vernieuwing / en heeft het 'et ook: Daar is maar van nooden geweest een Aankondiger / van dat de Kerk verwoest lag / en op wat wijs datse weder op te rechten stond; hoedanige zeker wy geen enkelen een / maar wel velen gehad hebben / die ook in de zelve te vernieuwen grootelijks gearbeyd hebben. Maar staat daar-en-boven aan te merken / dat gy die dingen voor toe-gestaan neemt / die by my noch zoo vast niet en gaan: Want in die eerste Kerk wierden de vergaderingen niet verzamelt van de Ouderlingen; maar ze wierden over die vergaderingen of Kerken gestelt / die door den dienst der Apostelen of der anderen die het Evangelium verkondigden / verzamelt waren: als by voorbeeld / de Kerken der Korinthers / Filippensers / Efesiers / en diergelijken / waren niet van de Ouderlingen / dat is van de Harders die gedurig in de zelven waren / maar van den Apostel Paulus zelf vergadert: in de welken hy naderhand zelf Ouderlingen heeft gestelt / niet slechs na zijn eygen wil en goed-vinden / maar met toestemming van de kerk zelf: gelijk men hier uyt kan af-nemen / dat Timotheus zelf / zoo grooten mede-dienaar Pauli, niet zonder oplegging der handen van het Oudstenschap / dat is / op dat ik zoo zegge / van den Raadsheers-staat van de Kerk / die de persoon der kerke zelf vertoonde / gelijk de Raadheers-staat van eenige Stad de persoon van de Stad en staat vertoont / tot het ampt eens Harders / 't welk hy in de kerk bediende / verkoren is geweest.

Lezen wy niet / dat het Tito van Paulo bevolen is geworden / dat hy in elke Stad van Kreten Ouderlingen zoude stellen? 't geen buyten twijffel van

* Van de Ouderlingen der Kerke.

zulke Steden te verstaan is / in welken nu al eenig getal van Christ-geloovigen verzamelt was; welken Paulus wilde dat Harders gegeven zouden worden / zoo om hen met het Woord Gods te weyden / als tot behoudenis en aanwas van de kerk; gelijk uyt zijn woorden / daar hy hier van handelt / genoeg blijken kan. Hoe wierden dan toen ter tijd de kerken van de Ouderlingen verzamelt / indien de kerken nu al verzamelt zijnde daar Ouderlingen over wierden gestelt? Hier moet men nochtans op de zelve wijs niet verstaan/ dat Titus, uyt zijn eygen begrip / en eygen goed-vinden / heeft moeten of mogen tot Ouderlingen stellen / de genen die hy zelve daar meest goed voor keurde; maar dat hem bevolen is geweest / te bezorgen / dat'er uyt de over-eenstemming van de kerk zelf tot Ouderlingen gestelt wierden zoodanige mannen / als Paulus beschreven hadde; en dat dusdanige Ouderlingen de kerk zelf door zich zelven voor zich hebben mogen in stand stellen / daar aan is niets te twijffelen: En zeker / dat in die kerken zelf / in welken Paulus zelf van aanbegin de Ouderlingen had gestelt / gelijk men Actor. 14.22 leest / en ik een weynig te voren heb gezeyt / de zelve komende te gebreken / de kerk zelf door zich zelven wederom anderen voor zich heeft mogen stellen; dat is eenigermaten noodzakelijk / en dat het ook dus geschied zy / kan uyt de Kerkelijke Historie genoeg afgenomen worden. Wederom / ten is by deze tijd niet altijd in gebruyk / ja in tegendeel vry ongemeen / dat de kerke zelf zich Ouderlingen / dat is Harders verkieze; die kerke / zeg ik / daar de Ouderlingen zelf over staan: want meesten-tijd wordenze van andere Harders verkozen / alhoewel niet zonder toestemming van die kerk zelf: Ja ook niet alleen van het begin der weder opgestaane Evangelische waarheyd / zijn in veele plaatzen de kerken van de Harders zelf verzamelt / gelijk van Luyther, Zwinglius, Oekolampadius, Balthaser Pacimontanus, en anderen; maar naderhand is het ook dikmaal gebeurt / dat godvruchtige / en om anderen te onderwijzen niet onbequame luyden / of geheel en al op haar eygen goed-vinden / of van eenige nu verzamelde kerk afgezonden / de kerken / daar'er geen en waren / verzamelt en gevestigt hebben; 't geen we weten dat zoo elders als in Vrankrijk voornamentlijk is geschied: zoo dat my ook in dezen deele gansch geen onderscheyd schijnt voor te komen / tusschen deze onse tijden en die van d'eerste kerk; en indiend'er eenige merkelijke echter in het begin waar geweest / ik heb daar van de reden nu al by-gebracht; waar uyt blijkt / dat men daarom niet oordeelen moet / dat men nu ter tijd in het vernieuwen van de kerk op een verkeerde wijs te werk gaat: Na de eerste beginsselen dan / kand'er voorwaar geene ongelijkheyd / die van eenig gewicht zy / tusschen deze tweederley tijden aangemerkt worden. Maar 't zy hoe 't zy / op dat we van de zaak zelf die in geschil-staat handelen. Dit eene wensche ik wel te weten / waarom het nu ter tijd den menschen / die / zoo veel het genoeg is / van de Christelijke Religie wel gevoelen / niet geoorloft zoude zijn by een te komen / gedachtenis van de dood Christi te houden / gelijk hen geboden is / eenparige gebeden tot God uyt te storten / zich zelven onderling tot godvruchtigheyd en volharding in 't geloof op te wekken / van goddelijke dingen te zamen te spreken / en te reden-twisten; eenige mannen uyt den haaren te verkiezen / van welken deze de anderen in het Woord Gods te verklaren / voor-ga / en de onbedrevene in de leere Christi onderwijze; die / in 't byzonder uyt de gemeene

 geld-

geld-middelen der Kerke de verzorging der armen op zich neme; anderen daar in voorzien en zorg dragen / dat alles met ordentelijkheyd en welvoegzaamheyd in de vergadering geschiede; anderen zoodanig zijn / dat aan haare wijsheyd / en kennisse van goddelijke zaken de geheele vergadering veel verblijven / en welken ze daarom als haare Raads-vergadering erkenne; en anderen / eyndelijck / met andere ampten bezig zijn / die tot de behoudenis van de geheele toegadering behooren: Ik wilde wel eens weten / zeg ik / waarom het niet vry zouw staan deze dingen te doen by dezen tijd? ofte wat'er met recht zouw kunnen in de weg zijn / waarom deze dingen niet geschieden zouden? 't Zy dan dat gy dusdanig een vergadering een Kerk wilt noemen / ofte niet; ofte toestaan dat dusdanige vergaderingen met die Apostolische Kerken gelijk staan / ofte niet. Zeker / dewijl God van ons op het alderhoogste geëert / en de leere Jesu Christi ten alderbreedste beleden / en / zoo veel in ons is / voortgezet worden moet; en dewijl alle deze dingen tot de eere Gods / en de belijdenis en verbreyding van de leere Christi / grootelijks behooren / ja datse zonder de zelven niet bestaan / of in wezen wesen kunnen; zoo is het noodzakelijk dat men bekenne / 't zy ook wat gy daar en boven van de zelven moogt oordeelen / en 't zy met hoedanige naam gy de zelve noemt / dat alle deze dingen niet alleen mogen / maar ook moeten geschieden. Want dat gy zegt / dat veele in godvruchtigheyd en rechtvaardigheyd voortreffelijke mannen / heden ten dage / zonder deze uytwendige merken en tekenen / God eeren en dienen / en voormaals geëert en gedient hebben; dat schijnt my in geenen deele waarschijnelijk / of het en waar dat'er het vermogen niet en is geweest / om deze dingen te kunnen hebben / of dat misschien alle de vergaderingen / in welke deze dingen zijn geweest / aan deze mannen / door eenig verkeert en de eeuwige zaligheyd tegenstrijdig leerstuk besmet te zijn geschenen hebben. Want andersins houd ik vast dat het geheel noodzakelijk is / dat yder Christen eenige vergadering / van die genen die Christum belijden / opentlijk aanhange; namentlijk den dezen dien hy oordeele zuyverder dan anderen te zijn. Van welk gevoelen ontallike in godvruchtigheyd uytstekende mannen ten onzen tijde zijn geweest / en ook noch zijn; welken het te dezer oorzaak niet zwaar en heeft gevallen naam en eer en alles aan d'een zy te zetten / en zich aan baarblijkelijke levens-gevaren bloot te stellen. Ik twijffel niet / of gy hebt / gelijk gy heyliglijk verzekert / uyt een goed gemoed / en alleen door liefde tot de waarheyd / alles aldus geschreven en gevoelt / 't geen gy in uwe brieven aan my / aangaande deze stof / verhandelt: maar hier (houd my ten goede / bid ik / deze mijne vrymoedigheyd) verandert zich de Satan in een Engel des lichts / en zoeckt / door u / zoo voortreffelijken / en andersins in godvruchtigheyd zoo uytstekende Man / en andere geen verwerpelijke luyden / het verderf van de weder-opkomende Kerke Christi te weeg te brengen: wiens konst en listigheyd ik u bidde dat gy leert onderkennen; nochte laat niet toe / dat hy u allenskens verleyde / en eyndelijck / als hy u geheel en al zal vroed gemaakt hebben / dat'er / onder die genen die van de Roomsche Kerk zijn afgeweken / tot noch toe geen uytwendige kerke Christi is / of wezen kan; en dat het geschreve Woord Gods / 't welk we hebben / niet genoeg is om de zelve weder op te rechten; dat hy u tot die kerk / welke een gedurige aeneenvolging van bediening en leere / van d'Apostelen af / en een altijd by-

blijvende

blijvende gunst en tegenwoordigheyd des Heyligen Geestes/ stoutmoediglijk/ en niet geheel en al buyten schijn (gelijk het velen dunkt) voorgeeft/ en zich van beroemende is/ niet t'eeniger tijd/ gelijk 't met Puccius gegaan is/ wederom brenge/ en mede doe verzamelen! Welke voorzegging God na zijne oneyndelijke goedheyd afkeere! 't welk ik hope/ en my gansch verzekert houde dat het zoo zijn zal. Ik wil daarom niet dat gy gelooven zult/ dat ik/ of ontallicke anderen/ die met my eens van gevoelen zijn/ niet een veel helderder openbaring/ dan we nu hebben/ van de Goddelijke waarheyd en verwachten; en zeker/ indiend'er ergens een is/ die de zelve verwacht/ zoo ben ik de man; aan wien misschien alle die na de naame Christi genoemt worden/ in meerdere dingen noch schijnen te dolen/ dan het of u/ of iemand anders toeschijnen kan: maar daar om zijn we niet van gevoelen/ dat er nu ter tijd niet zulk een licht van hemelsche waarheyd zy doorgebroken/ dat niet om de eeuwige zaligheyt te verkrijgen genoegzaam zy; of dat het om zulk een licht te bekomen niet genoeg is/ zich geheel en al aan de Heylige Schrift te verbinden/ en de Goddelijke waarheyd uyt de zelve alleen te gaan halen. Waar uyt noodzakelijk volgt/ dat de uytwendige kerke Christi/ by deze tijd/ en kan en moet vernieuwt worden.

Voorts en kan ik niet laten my uytermaten te verwonderen/ van dat gy de woorden Christi/ * dat de poorten der hellen tegen zijne kerk niet zullen vermogen, dus uytlegt/ dat de tijd hier van noch niet gekomen zy: 't welck niet anders is/ dan te ontkennen/ dat'er tot noch toe eenige waarachtige kerke Christi zy geweest; of het is/ Christum van leugen t'achterhalen. Maar de woorden Christi moeten niet enkelijck zoo genomen worden/ dat we gelooven/ datse/ die de waarachtige kerke Christi is/ door de listigheden des Satans niet zouw kunnen ondermijnt worden; maar dat het niet wezen kan/ zoo lang ze de waarachtige kerke Christi blijft/ datse van de dood zelf/ of de helle/ eenige schade koomt te lijden. Ik en zal wel niet ontkennen/ gelijk ik het ook niet zal beweren/ dat'er in deze eeuwe een zoodanige kerke Christi wezen zal/ die op geenderhande wijs zal kunnen afvallen/ en dat Christus dat met zijn woorden heeft willen te kennen geven; maar hier in dwaalend'er veele/ datse meenen/ dat de profeetcyen of voorzeggingen niet anders dan in dien zin genomen kunnen worden/ welke de platste is/ en met geene verbloemde manier van spreken/ alhoewel zeer gebruykelijk/ uytgedruckt: daar nochtans en de woorden Christi zelf/ en de schriften zijner Apostelen/ en eyndelijk de zaak in zich zelven/ opentlijk uytwijst/ dat'er in de Goddelijcke voorzeggingen menigmaal een tweederleye zin gelegen is; de eene/ namentlijk/ die uyt de woorden zelf/ van alle verbloemde wijs van spreken gansch ontbloot/ gehaalt kan worden; en d'andere/ die met de gebruykelijke betekenis der woorden/ alhoewel eeniger mate verbloemt/ overeenkomende is: doch van deze stoffe/ die zich zeer wijd uytstrekt/ is het hier geen plaats om breeder af te handelen.

Is noch overig/ dat ik kortelijk antwoorde op die dingen/ welke/ behalven deze reden-twisting van de Kerk te vernieuwen/ in uwen brief vervat zijn. Dat gy dan over mijn geval/ wegens het verlies mijner goederen/ be-

* De zin der woorden Christi Matth. 16. 18. De poorten der helle zullen tegen haar niet vermogen.

droeft geweest zijt / daar van heb ik u te danken; maar veel meer dat gy my
zoo mewarig en wijsselijk vertroost hebt: Doch ik laate u weten / dat tot
noch toe / door de goedertierenheyd Gods / mijne vaderlijke goederen my zoo
niet benomen zijn geweest / of my is noch eenige hoop overig / dat ik daar
van noch zoo veel zal kunnen by een krijgen / dat ik 'er het kosje en de kleeding
van zal kunnen hebben; ofte dat ik ook noch eenige tijd lang de zelve geheel en
al zal kunnen genieten; 't geen voorwaar my al waar 't alleen hier om/ zeer
aangenaam zouw zijn / dat ik voor my eenen Uytschrijver zouw kunnen on-
derhouden / zonder den welcke ik bevinde dat ik zeer qualijck uyt sal kunnen
voeren / al het geene ik achte van mijn beroep te zijn: Dat ik eenen dusdani-
ge van de Broeders niet en hebbe (want dat ik hem niet zouw kunnen krij-
gen / kan ik niet zeggen / om dat ik hem tot noch toe noyt verzocht hebbe ge-
had) is zoo wonder niet / dewijl'er onder hen een groote armoede is / en de
schuld van niet genoeg voor het gemeen toe te brengen / schort maar aan eeni-
ge weynigen; welke voorwaar ik achte / datze / indienze wilden / alle de
noodbehoefte van de Kerk zouden kunnen vervullen. Hoopende het geen gy
klaagde wegens haare achteloosheyd / om de Goddelijke waarheyd in de
Hoogduytsche taal gemeen te maken / daar over ben ik zeer verblijd gewor-
den / dewijl ik gehoort hebbe / datse in de naast-voorgane Chmielniensische
Kerkelijke vergadering op dit stuk eeniger maten haar gedachten hebben la-
ten gaan: 't welk ik wensche dat het waar mag zijn.

* Van de hoop en 't geloof op den toekomenden Christus waar mede de Va-
ders onder het Oude Verbond zouden aangedaan zijn geweest/zo datse in haa-
re offerhanden op hem hare opzicht zouden hebben gehad; daar op zeg ik voor
tegenwoordig niet anders / als dat ik in geenen deele ontkenne/dat Christus
aldaar voorschaduwt zy geweest; maar ik ontkenne datse dat hebben verstaan
gehad / 't geen aan ons maar heeft moeten geopenbaert worden / op datwe
de bevestiging van 't hemelsche en eeuwige licht en waarheyd / uyt de voor-
gaande figuren en schaduwen zouden hebben; onder de welken alle die ouden
besloten waren tot den tijd der verbetering / gelijk den Apostel spreekt Heb. 9.
vs. 10. En dat ik gezeyt hebbe van den Messias / ten tijden van Jeremias zoo
opentlijk belooft / dat het als voor eenige nieuwe beloftenisse moet gehouden
worden / is zeer waarachtig / en schijnt door de dingen / die in de voorzeggin-
ge van den zelven Profeet aan het 23ste hoofdstuk geschreven / en aan het 33ste
herhaalt zijn / zeer overvloedelijk bevestigt te worden: Want alhoewel te vo-
ren door d'andere Profeten / en voornamelijk door Esaias, de komste des
Messias alzoo voorzeyt is geweest / datwe nu zijne voorzegginge lezende / veel
eer een geschiedenis dan een voorzegging schijnen te lezen; zoo waren noch-
tans die voorzeggingen te dier tijde veel duysterder / en kosten op een veel-
derleye / en buyten-spoorse zin gepast worden; betuygen dat dit waarachtig
is / de uytleggingen der zelven die nu ter tijd onder de Joden aangenomen
zijn: Want de dingen die voor het meerendeel aangaande Jesum den Naza-
rener / aldaar voorzegt worden / weygerenze niet alleen van hem aan te ne-
men; maar ze willen ook niet datse van den Messias / welken zy zelf noch-
tans verwachten / genomen kunnen worden. De dingen nu / aangaande

* Van de hoop en 't geloof op den te komen Christus, waar mede de Vaders onder het Oude Verbond zijn aangedaan geweest.

den

den Messias / die eerst van Jeremias, daar na van Ezechiel en Daniel, en anderen / voorzegt zijn / die ook met zeer naakte woorden de te vooren aande Babylonische gevangkenis / en de verlossing uyt de zelve / op een zeker gezette tijd te geschieden / voorzegt hebben / zijn zoo klaar en openbaar / datze door geen buyten-spoorse uytlegging verborgen of verduystert kunnen worden / en dat de Joden noyt hebben durven ontkennen / datze niet geheel en al tot den Messias behooren: Derhalven dat gy zegt / dat Christus ook die oudste Vaderen is belooft geweest / dat beken ik met u; maar ik ontkenne / dat die beloftenissen zoo opentlijk zijn geweest / dat zyze hebben verstaan gehad / veel min dat zy zouden gemeent hebben / tot haar te behooren / 't gene God niet hen / maar haare nakomelingen / belooft had te zullen geven: Want het gene / 't zy in den brief tot den Hebreen, cap. XI, ofte elders anders / van die hoop der goederen die hen luyden toekomende waren / waar mede die Vaderen begaaft zijn geweest / geschreven is; hier in word noch niet eens gezeyt datze op de persoon Christi zelf gezien / ofte eenige aanmerking op genomen hebben; nochte men mach'er eenigen anderen dan een geheym-verborgen zin toelaten / ofte die veel eer de uytkomst / dan haarluyder gemoeds-bevatting betekent: Doch dit stuk vereyscht een veel wijd-lustiger bereden-twisting / dan datze in dezen brief zouw kunnen ingesloten worden.

De verklaring uwer woorden / * dat Christus niet en zy uyt Adam / ofte een zone Adams / neem ik gaarne aan; ende / op datwe eens van gevoelen zijn / zoo is het my genoeg / dat gy zegt / dat gy gelooft / dat hy een waarachtig mensch is / uyt den zade Davids voort-geteelt; maar nochtans / alhoewel in den buyk des Maagds / dat is / der vrouwe / echter niet door vermenging van man en vrouw ontfangen.

Wat de plaats belangt / † Breekt dezen tempel af, &c. datze zouw moeten voor verdacht gehouden worden / daar in kan ik u geensins toestaan. Want dat gy zegt / dat gy daarom niet de goddelijke Schriften in twijffel trekt / dat zal / indien gy niet op uwe goede meenig / maar op de zaak zelf / opzicht neemt / noodzakelijk zich anders bevinden: Want indien 't geoorloft is aan eene plaats te twijffelen / die in alle boeken en exemplaren / en by alle uytleggers / op een en de zelve wijs gelezen word / gelijk'er deze gelezen word; zoo en is'er geen reden / waarom men niet aan alle d'anderen insgelijks zouw mogen twijffelen; en gy voegt'er zelf / aangaande de heylige Schriften / deze woorden by / Alhoewel hier en daar vervalscht: met welke woorden gy genoeg te te kennen geeft / dat men niet zoo licht alle de dingen / die men in de Heylige Schrift geschreven vind / geloof moet geven. Maar ik / wat my belangt / ben van dusdanig gevoel / dat'er niets in die Schriften / welke eenpariglijk van die genen / die Christenen genoemt worden / aangenomen en voor goddelijk gehouden zijn / eendrachtig gelezen word / 't geen niet ten hoogste waarachtig zy; en ik achte dat het een stuk van de goddelijke voorzienigheyd is / dat dusdanige schriften / noch in 't geheel / noch ten deel / oyt vervalscht of bedorven worden: Ende / indiend'er eenige boeken / of exemplaren / ergensins gebrekkelijk zijn / dat de zelve uyt andere beter gezuyverde / of de geloofwaardigheyd der aldeoudste uytleggers verbetert kunnen worden: van welke zaak ik wijdluftiger

* Dat Christus niet en zy uyt Adam, ofte een Zone Adams. † Van de woorden Christi Joh. 2. 19. Breekt dezen tempel af, en in drie dagen zal ik hem wederom oprechten.

gehandelt heb in zeker werkje / 't geen ik van de authoriteyt van de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds in 't Italiaansch geschreven heb. Geloofme / mijn Broeder / 't is beter / alswe eenige plaats van de Schriftuur in handen krijgen / die ons een valsche zaak schijnt in te hebben / in dezen deele/ met Augustinus, onze onwetenheyd te belijden / dan de zelve / indienze andersins geheel ontwijffelbaar gehouden word / in twijffel te trekken. Deze woorden / by Johannes Christo toegeschreven / hebben niets in zich 't geen niet zeer waarachtig zy / en dat niet met alle de andere heylige Gods-spraken over een en stemt: gelijk gy zelf misschien / indien gy oyt mijne schriften komt te lezen / en voornamelijk mijne reden-twisting met Erasmus Johannis, openhertiglijk bekennen zult: Ik bid u legt die meening af / die gy van de Heylige Schrift gevat hebt; welke alleen / zoo gy niet op uwe hoede zijt / u / gelijk meer anderen die Christum beleden hebben / een oorzaak zal kunnen zijn van ontallijke dwalingen in de Religie; en zoo wy op de kracht des zelfs/ en op de voorbeelden van anderen / willen acht slaan / die zeer licht yder een eyndelijk tot een God-verzaking kan vervoeren.

Ik heb my grootelijks verheugt / dat gy op een andere wijs begonnen hebt tegen Erasmum Johannis te reden-twisten: maar 't is my noch niet gebeurt uw' geschrift / of brieven dien aangaande / te zien. Hy / Erasmus, is onlangs in groot Polen verreyst / voor zich zelven bevreest zijnde / toen / gelijk ik achte dat gy nu al gehoort zult hebben / de drukker Alexius gevangen wierd; niet zoo zeer om deze zijne Tegen-stelling, welke hy by middel van dezen drukker had in 't licht gegeven / als wel om dat / toen hy een tijd lang te zijnen huyze zijn verblijf hadde / hy hem behulpzamig was geweest in 't verbeteren van de druk-fouten eeniger werken / en voornamelijk in eenige boekjes (welke Erasmus zelf nochtans geensins goed en keurde) waar in tegen de aanbidding en aanroeping Christi gereden-twist wierd: Want onder andere diergelijke Schriften / die Alexius te Krakou gedrukt heeft / drukte / of liever herdrukte hy / voor zijn laatste werk / dat boek / 't geen door voor-zorg van Paleologus en anderen / te Frankfoort aan de Reyn / nu eenige jaren geleden / zonder hoofd of zonder dat het voleyndet was / gedrukt is geweest: Waar in het voornaamste geschrift is / Een antwoord van Ftanciscus Davids, op zekere mijne korte bestrijding (aldaar zeer slordig / en ongezuyvert in het licht gegeven) van twee zijne Stellingen, en vier redenen voor eene zijne andere Stelling, tegen de aanroeping Christi; die Franciscus zelve / toen ik in Zevenbergen by hem was / my / met zijn eygen hand geschreven / had ter hand gestelt / verzoekende dat ik de zelven / indien ik koste / weder-leggen zouw: 't welck na dat ik kortelijk gedaan hadde / gelijk gezeyt is / zoo heeft hy zelf begost een vry lange antwoord (waar van ik nu gesproken hebbe) op mijne weder-legging te schrijven / dien hy my na eenige maanden heeft over-gelevert: Ik dan heb terstond voor my genomen deze antwoord wederom wijdluftelijk te weder-leggen / hebbende in 't zin een werk te schrijven / waar in het geheele geschil van Christi ampt / macht / en rijk / naukeuriglijk zou verklaart worden: Maar ik had naulijks een derde deel van dit werk afgehandelt / als ik genoodzaakt wierd / op het bevel der Broederen van dat landschap / een korter antwoord te ontwerpen / met de dingen die ik nu geschreven had in een kort begrip te brengen; op dat'er op de Vergadering / die binnen

nen weynig dagen te Weyſſenborg / in tegenwoordigheyd van de Vorſt en de Staten des Rijks / met byvoeging van niet weynig God-geleerden uyt dat gedeelte van Hongarien dat onder de Keyzer ſtaat / aangelegt zouw worden / om over Franciſcus Davids, en zijn gevoelen van de aanroeping en aanbidding Chriſti te oordeelen; eenig antwoord op zijn geſchrift / gelijk'er belooft was / voort-gebracht zouw kunnen worden: maar naderhand / om dat'er / geheel anders dan wy gehoopt hadden / van het leer-ſtuk zelf niets uyt de Heylige Schrift bereden-twiſt wierd / zoo en is die antwoord niet voor den dag gebracht; welken ik van daar ſcheydende de Broeders heb in handen gelaten / op dat zyze overzien / en geiijkſe zelf zouden oordeelen / verbetert zijnde / doch mijne naam daar van afgenomen hebbende / in het licht zouden geven; gelijkze ook belooft hadden datze zouden doen. En dit is dat werck / waar van gy gehoort hadde dat het in 't kort van my zouw uytgegeven worden (op dat ik nu alhier op het middelſte van uwen brief begin te antwoorden) en 't was ook de waarheyd / ten waar het my aan een drukker had ontbroken. Want Alexius, van wienwe alleen gedient waren / en welks behulp / alhoewel hy van de Broederen uyt de vergadering was uytgeworpen / ik in dezen had kunnen gebruyken / is / na zijne gevangkenis / ofte liever na de ontſlaging uyt zijne gevangkenis / verboden iets meer te mogen drukken; en ik weet niet of ik ergens anders eenen zal kunnen krijgen / die my in dit ſtuk zijn dienſt zal willen bewijzen; De koſten / gelijk hy my belooft heeft / zullen gedragen worden by den doorluchtigen en grootmoedigen heer / de Heer Kiſka, gelijk ik hem hier toe ootmoedelijk verzocht hebbe: want ik zie / dat'er nu ter tijd in de geheele Chriſtelijke Religie niet van meerder gewicht kan uytgegeven worden / als dit is; namentlijk / * Een Betoog, dat aan Chriſtus, alhoewel een geſchape zaak, nochtans de aanroeping, en aanbidding, of goddelijke eer-bewijzing toekoomt. Want dat (voornamentlijk voor zoo veel de aanroeping belangt / van welken by name tuſſchen my en Franciſcus Davids gereden-twiſt word) vertrouw ik in deze antwoord genoeg betoont te hebben; Daar men by kan doen mijne reden-twiſtingen met Chriſtiaan Franken, met den welken ik voornamentlijk van de aanbidding het geſchil gehad hebbe; en aldus zal de geheele zaak des te klaarder blijken. Want indien dit betoont word / zoo vallen alle de ſterktens van de Trinitariſſen [of driebuldigheyd-belijders] om verre / die in der daad op deze eene grond-veſting tot noch toe ſteunen / dat Chriſto de aanbidding en aanroeping toekoomt / die aan dien alleen' alderhoogſten God met alle reden ſchijnt eygen te zijn: en aan d'andere kant zal de waarachtige macht en majeſteyt Chriſti betoont / en in aller gemoederen beveſtigt worden: zonder welks kenniſſe / noch God zelf / nochte iets der goddelijke dingen te recht gekent; en in der waarheyd de wijs van onze zaligheyd niet geweten word: voornamentlijk / al wat men in de Heylige Schrift leeſt / van de verzoening onzer zonden door Chriſtum / zal zeer verkeerdelijk verſtaan worden: en de geheele Religie Chriſti zal in twijffel getrokken / of immers de verandering / en eyndiging in deze wereld / onderhevig gemaakt worden; en ons de opperſte en voortreffelijkſte grond van onze hoop en geloof op God ontrokken worden; en ten laatſte / op dat ik niet en ſchijne alhier / alle de quaden en rampzaligheden / die hier uyt voort komen /

* Van de aanroeping, en aanbidding Chriſti.

en die ontelbaar zijn / te willen optellen / zoo wordt'er tegen Christum zelf / en tegen God den Vader / zeer zwarelijk gezondigt.

Want dat gy / gelijk gy zegt / voor het voornaamste houd / dat'er niet een enckel gebod van Christus aan te bidden / in de Heylige Schrift gevonden word; waar uyt ghy besluyten wilt / dat men niet alleen niet en moet / maar ook met recht niet en kan Christum aanbidden; dat heeft tweederleye antwoord. Want en de stelling / en het gevolgh / is valsch: Ik bewijse het beyde te gelijk / met twee Schriftuur-plaatsen; uyt welke beyde blijkt / en dat God geheelijk wil / dat Christus van ons aangebeden worde; en dat het nochtans niet noodzakelijk is / dat deze zijne wil bestiptelijk uytgedrukt zy: d'eerste plaats zijn de woorden Christi zelve / Joh. 5.22: Want ook de Vader en oordeelt niemand; maar hy heeft alle oordeel den Zone gegeven, op dat zy alle den Zone eeren, gelijk zy den Vader eeren; Die den Zone niet en eert, en eert den Vader niet die hem gezonden heeft. Hier hoort gy voor-eerst / dat God wil / dat Christus ge-eert worde / gelijk hy zelf ge-eert word: waar uyt men opentlijk verstaat / dat Christus van ons met die eyge eere moet aangedaan worden / waar mede God zelf aangedaan word; en gevolchelijk dat hy van ons moet aangebeden worden: want onder de eere / die wy God aandoen / is buyten twijffel de aanbidding. Want alhoewel het woortje gelijk niet juyst noodzakelijk een volkomen gelijkenis betekent / en ik ook niet en wil / dat het zulks alhier betekene (want andersins zoud'er gansch geen onderscheyd zijn / tusschen de eere die men Gode / en die men Christo schuldig is; 't welk ik echter stelle dat bry niet kleyn is) zoo is het nochtans noodzakelijk / dat het eenige byzondere gelijkenis betekent: Want indiend'er gansch geen andere gelijkenis en was / als geheel een algemeene / dat is / enkelijk hier in bestaande / dat zy beyde ge-eert wierden; zoo zouden deze woorden t'eenemaal onnut en ydel geweest zijn / Gelijk zy den Vader eeren. En op dat niet iemand meene / dat deze gelijkenis van de eer alleen hier in besta / dat men de leere en geboden Christi niet min moet gehoorzamen / dan men de leere en geboden Gods gehoorzaamt (alhoewel de enkele gehoorzaamheyd niet met de naam van eere plag genoemt te worden / en de geboden en leere Christi / gelijk hy zelve zeyt / niet Christi / maar Godes zijn) zoo laat de oorzaak van de eer in achting genomen worden; welke is / dat God alle oordeel Christo gegeven heeft / zoo dat de Vader zelf nu niemand en oordeelt; dat is / hy heeft hem alle regeering en bestiering van de Kerk bevolen / en heeft hem allerley macht gegeven van straffen en belooningen te doen / over de zelven / en over die genen / die / 't zy op welke wijs / met de zelve / of met de prediking des Evangeliums / eenige gemeenschap hebben; en zoo veel deze dingen aangaat / heeft hy hem in zijns zelfs plaats gestelt. Want Oordeelen betekent / volgens een Hebreeuwsche manier van spreken / niet alleen 't recht uyt-spreken, en vonnis wijzen, maar ook / en wel voornamentlijk / regeeren en bestieren. Laat / zeg ik / deze oorzaak aangemerkt worden / en men zal verstaan / dat hier van de eer gesproken word / die men Christo schuldig is; niet voor zoo veel men zijne geboden en beveelen gehoorzaamt / maar voor zoo veel hy voor onzen Koning en Hemelschen Heer erkent word / die over ons allen de macht van leven en van dood heeft / en gedurig / als Gods Stede-houder / zorg over ons draagt: Dat nu deze eer / de aanbidding en goddelijke eer-bewijzing is /

zal niemand/ acht ik/ die van een gezond verſtand is/ ontkennen willen: Zoo blijkt het dan uyt deze woorden Chriſti/ dat God wil/ dat Chriſtus aangebeden/ en met goddelijke eer-bewijzing bereert worde: welke verklaring van de goddelijke wil niet anders is dan een gebod; en derhalven blijkt/ dat'er een gebod is van Chriſtum aan te bidden: Vorders ziet gy dat uyt die zelve woorden baarblijkelijk beſlooten word/ dat de beſtiering en macht Chriſto van Gode overgegeven/ van zoo groote hoedanigheyd is/ datſe zelf door zich zelve vermaant/ dat men Chriſtum aan te bidden heeft/ en dat daar toe niet eenig verder gebod van nooden is: Want hy zeyt/ Hy heeft alle oordeel den Zone gegeven, op datſe alle den Zone eeren, &c. Alle oordeel/ dan/ van God te hebben/ trekt noodzakelijk met zich de aanbidding: En voorwaar/ gelijk het gemeen begrip zelve voorſchrijft/ dat wy die genen/ die hier op aarde ons regeeren en gebieden/ indien het zeker is (gelijk het is) datſe ons van God tot Koningen en Over-heeren gegeven zijn/ een aardſche eer/ en menſchelijke eer-bewijzing toebrengen/ alhoewel hier van geen gebod gegeven was; zoo ſchrijft ook het zelve begrip geheel en al voor/ dat we hem/ die in de Hemelen zijn verblijf hebbende/ op een goddelijke wijs/ volgens de wille Gods/ ons regeert en beſtiert/ een Hemelſche eer/ en goddelijke eer-bewijzing opdragen/ alwaar ons ſchoon noyt bevolen geweeſt zulks te doen.

Maar laat ons nu tot de andere plaats komen/ welke is by Paulum aan de Filippenſen/ in het tweede/ en dat in deze woorden: En daarom heeft hem ook God uytermaten verhoogt, en een naam gegeven, welke boven allen naam is; op dat in zijnen naam zoude gebogen worden alle knie, der hemelſchen, der aardſchen, en der onderaardſchen; en alle tonge belijde, dat Jeſus Chriſtus de Heere [is] tot heerlijkheyd Gods des Vaders. Hier ziet gy/ vooreerſt/ de aanbidding (en dat beſchrijvelijker-wijze) uytgedrukt/ welke/ volgens Gods eygen wille/ aan de name Jeſu van alle geſchapene dingen toekoomt; weſhalven zoo hebt gy een baarblijkelijk bevel van Jeſum aan te bidden: vorders hoort gy de oorzaak/ die niet alleen opentlijk leert/ dat dit een goddelijke aanbidding is (want den genen/ die boven alle ſchepſelen/ ook de hemelſche/ verheven is/ kan om dit zelve geen andere eer-bewijzing toekomen/ als die goddelijk is:) maar die ook om de wijs zelve/ op welke ze alhier met haare krachtige uytwerking word vervoegt/ klaarlijk betoont/ dat/ daar de zelve zy/ gelijkſe immers in Chriſto is/ aldaar ook noodzakelijk die uytwerking van aanbidding en goddelijke eer-bewijzing wezen moet; ende dat het niet noodig is dat'er dienaangaande eenig ander goddelijk bevel gegeven word. Doch/ wat een bevel belangt/ hier van hebben wy uytdrukkelijk een andere plaats/ Hebr. 2. 1, daar die woorden van den 97 Pſalm, En dat alle Engelen Gods hem aanbidden, opentlijk op Chriſtum gepaſt worden/ om te betoonen/ hoe veel voortreffelijker Chriſtus is/ dan alle Engelen; als die van haar allen moet aangebeden worden. Nochte 't is hier niet noodig te betoonen/ alhoewel die woorden in den Pſalm op God zelf gepaſt worden/ datſe echter met recht van dien goddelijken Schrijver op Chriſtum betrokken worden; ten zy wy willen d'ontſagbaarheyd/ zoo van dezen als d'andere Schrijvers/ welker ſchriften in het boek des Nieuwen Verbonds voorhanden zijn/ die zomwijlen de dingen die aangaande God gezeyt zijn op Chriſtum toepaſſen/ in twijffel trekken. Dit is echter kortelijk van my betoont

in mijne Aanmerkingen op de Vast-stellingen van het Posnanische Collegie van den Drie-eenigen God / in de 21ste Vast-stelling ; welke plaats / zoo 't u goed dunkt / gy zult kunnen inzien : maar veel wijd-luftiger heb ik het zelve betoont / in mijne rede-twisting met Erasmus Johannis. By aldien dan Christus van alle de Engelen Gods moet aangebeden worden / hoe veel te meer van de menschen / en voornamentlijk die genen welker hemelsche Koning en Heer hy is ?

Maar gy zult misschien seggen / De Engelen zien Christum / en de menschen zien hem nu ter tijd niet : even eens / als of het gebod van God alleen aan te bidden (waar uyt inder daad alle oorzaak van te twijffelen ontstaan is / of men Christus aan te bidden heeft of niet) die slechts uytsloot / die niet gesien en worden ; of / dat'er / wanneer men Christi macht en altijd-durende bestiering in de Kerke toestaet / tevens met een noodzakelijke kennisse / niet alleen van onze woorden en werken / maar ook van alle onze gedachten / verboegt (welke toe te staan de Goddelijke getuygenissen geheel en al noodzaken) eenig onderscheyd gestelt zouw kunnen worden tusschen Christum van ons gezien / of niet gezien : gelijk my gedenkt / dat ik in mijn vorigen brief / van deze stoffe / aan u geschreven heb. Maar van hoedanig gewicht dit onderscheyd in de persoon Christi wezen kan / zullen wy hier na klaarder inzien: Voor af dan staan te overwegen de dingen die van u / om de aanbidding Christi te verzwakken / bygebracht zijn. Gy zegt dan / vooreerst / dat Christus zelf aan den Satan / welke hem beloofde / dat hy hem alle de rijken des Werelds geven zoude / indien hy nedervallende hem wilde aanbidden / geantwoord heeft / Gaet wech van my , Satan , want daar is geschreven , aanbid den Heere uwen Godt , en dient hem alleen. Maar wat doet dit ter zaak / dewijl hier van hem gehandelt word / welken Christus zelf zoude moeten aanbidden ? Of volgt hier uyt / indien Christus zelf moet aangebeden worden / dat hy zouw hebben kunnen niet alleen God / maar ook hem zelven aanbidden ? en derhalven dat hy te onrecht zouw gebruykt hebben dit gebod van God alleen te aanbidden ? Ik geloof niet / dat gy deze beuzelachtigheden zeggen zoudt. Maar gy sult antwoorden / dat daarom deze plaats ter zaak doet / om dat daar uyt blijkt / dat ook / na dat Christus verschenen is / het gebod in stand blijft / 't geen in de Wet Mosis gegeven word / van God alleen aan te bidden / door het welke Christus / dewijl hy God zelf niet en is / niet anders dan alle andere geschape dingen / van de aenbidding uytgesloten word. Hier op antwoord ik vooreerst / dat / na dat Christus verschenen is / en toen hy noch sterffelijck op aarde verkeerde / niet alleen dit gebod / van God alleen aan te bidden / in zijn kracht geweest is ; maar ook alle andere geboden / die in de Wet Mosis verbat zijn / alhoewel ceremoniele / en schaduwachtige ; die naderhand nochtans (toen Christus verheerlijkt was) weg genomen zijn: zoo dat men hier uyt niets besluyten kan : voornamentlijck / dewijl na de verheerlijking Christi blijkt / dat / volgens de wille Gods zelf / de macht en bestiering Christi over ons zoo groot is / dat hy met recht van ons allen moet aangebeden worden : zoo dat noodzakelijk is / indien men wil dat dit gebod zoodanigen kracht hebbe / dat in geenderley maniere iemand behalven God alleen mag aangebeden worden / dat het zelve / na de verheerelijking Christi / niet meer in stand en blijft. Ten tweeden zoo antwoord ik / dat dit gebod geen-

geensins die kracht en heeft / nochte noyt gehad en heeft / als alleen by toeval; voor zoo veel / namentlijk / daar niemand en was dan God alleen / die volgens de wille Gods zelf de aanbidding waardig was; en welks aanbidding geheel en al tot God overgedragen wierd: want wanneerd'er zoodanig een geweest waar / zoo zouw / door dat gebod / geensins des zelfs aanbidding verhindert zijn geweest: Want de naam Alleen, en de woordetjes die de eygen kracht hebben / alsse van God gezegt worden / sluyten noyt die genen uyt die aan hem zijn geonderschikt: Als hy voorbeeld / God alleen is de Zaligmaker; en nochtans zijn veele menschen met recht Zaligmakers genoemt geworden / en Christus zelf word doorgaans de Zaligmaker geheten: Namentlijk voor zoo veel die alle / alhoewelze inder daad behouden of Zalig gemaakt hebben / of zaligmaken / nochtans niet uyt hen zelven / of van elders anders als van God zelf / die macht verkregen hebben. Wie zal ontkennen (op datwe van een diergelijke gebod spreken) dat men alleen op God vertrouwen moet? en nochtans / op dat ik alle anderen oversla / doorgaans word in de Schrift betuygt / dat men op Christus moet vertrouwen: De reden hier van is / dat hy / gelijk Christus zelve gezegt heeft / die op hem vertrouwt / of in hem gelooft / niet in hem gelooft / maar in dien / die hem gezonden heeft; op wien alleen / namentlijk / men vertrouwen moet. Zoo kunnen wy zeggen / en dat met het hoogste recht / dat / die Christum aanbid / niet Christum zelf aanbid / maar God welke hem die dingen gegeven heeft / waar door hy tot heerlijkheyd van God zelf en mag / en moet / aangebeden worden. Want / gelijk Paulus uytdrukkelijk zeyt / dat alle tonge belijde dat Jesus Christus de Heere zy / dat behoort tot heerlijkheyd van God de Vader zelf; zoo veer is het daar van daan / datwe zouden hebben te twijffelen / dat de eere / die Christo gegeven word / de eere Gods iets zoude te kort doen: Op dat ik dan veele andere diergelijke voorbeelden in de persone Christi voorby ga / indien iemand uyt het gebod / van God alleen aan te bidden / wilde besluyten / dat men Christus niet aanbidden moet; die dient zelf eerst te bewijzen / dat Christus deze dingen niet en heeft / welke de aanbidding verdienen; ofte immers / dat zijne aanbidding tot God zelf niet overgedragen word; of hy dient die redenen te wederleggen / waar uyt het tegendeel van anderen bewezen word; ofte andersins zal hy niets uytgerecht hebben.

Vele dingen / voorts / die grootelijks dienen kunnen / om te wederleggen uwe bewijsvestiging / uyt die woorden Christi aan den Satan voortgehaalt / ga ik van zelfs voorby / hopende dat dit weynige genoeg zal zijn; En ik kome tot dat gene / 't welk gy vorders van den zelven Christo bybrengt / dat hy namentlijk zijne Discipulen / toenze verzochten dat hy haar wilde leeren bidden / ter antwoord gaf / Als gy biddet, zoo zegt, Onze Vader, die daar zijt in de hemelen &c. En gy doet 'er by / Wie zouw durven overtreden de palen des gebods alhier van Christus zelfs voorgeschreven? Hier / vooreerst / mengt gy de Aanbidding / met de Aanroeping / onder een; 't geen nochtans niet wezen moet / dewijl het met beyden eenige onderscheydene hoedanigheyd heeft; zoo dat ik (alhoewel ik geensins en twijffele / of daar is een gebod van Christum aan te bidden / en / of het 'er al niet en waar / dat hy echter van ons zouw moeten aangebeden worden); nochtans het zelve niet gevoele van hem te moeten aanroepen / als namentlijk de aanroeping voor de verzoeking des

hulps /

hulps / en de toestiering onzer gebeden zelfs genomen word: Want hier stel ik / en dat met recht / dat het van ons mag gedaan worden; dat is / datwe met recht tot Christum zelf onze gebeden mogen toestieren / en in 't byzonder zijne hulp verzoeken; doch dat'er echter geene noodzakelijkheyd en is / dewelke ons noodzaakt het zelve te moeten doen: want andersins zoo zoude noyt God alleen / zonder mede Christum aan te bidden / van ons mogen aangebeden worden; 't welk nochtans dat het valsch is / dat betoonen en de voorbeelden der Apostelen zelve / en het dagelijksche gebruyk der Kerke. Ende deze reden / die my zeer vaarblijkelijk schijnt / is by my van zoodanigen gewicht / dat ik niet weynig plaatsen van 't Nieuwe Verbond / daar de aanroeping Christi schijnt geboden te worden / welke alle ik neerstelijk genoeg in mijne redentwisting met Franciscus Davids verzamelt hebbe / aldus verklare / dat aldaar geen geboden / maar alleen vermaningen / en aanradingen gegeven worden: want wie van ons zal niet uytermaten verblijd en verheugt zijn / wanneer hy weet / dat hy in alle zijne nooden met vertrouwen dezes hulp zal mogen aanroepen / die zelf een sterffelijk mensch is geweest gelijk wy zijn? en die alle deze qualen in de wereld ondervonden heeft / welke wy dagelijks ontwaar worden; die / alhoewel de Heere / nochtans zelfs onzen broeder is / vleesch van onzen vleesche / en been van onzen beene / die eyndelijk van ons geloof en belijdenis / waarom we zoo veel lijden en uytstaan / de overste leydsman / en insteller is; en die'er derhalven zich veel aan laat gelegen zijn / datwe mogen behouden worden: wie en zoude niet gaaren tot de hulp van zulk een Zaligmaker zijne toevlucht nemen / en de zelve aanzoeken? Waar uyt blijkt / de hoogste goedertierenheyd Gods over ons / met de hoogste wijsheyd te zamen gevoegt / die op deze verwonderlijke wijs / waar mede hy tevens zijne oneyndelijke macht betoont / onze brooschheyd heeft willen te gemoet komen / en ons / in 't midden van onze wederwaardigheden / niet alleen gerust / maar ook ten hoogste blijmoedig heeft willen maken.

Hier nu en heeft men geen vrees te hebben / dat niet / indien / met God alleen aan te roepen / gelijk boven gezeyt is / Christus zelf niet aangeroepen word; insgelijks met Christus alleen aan te roepen / dat is met de name Gods voor by te gaan / God zelfs niet aangeroepen worde; en dat aldus het gebod van God zelf aan te roepen niet voldaan worde: Want alhoewel hy die aan den Koning iets verzoekt / daar mede het zelve aan zijnen Stad-houder niet en verzoekt; zoo word hy nochtans / die aan den Stad-houder des Konings iet verzoekt / daar mede verstaan het zelve aan den Koning zelf te verzoeken; want de Stad-houder is geonderstelt aan den Koning / en zoo is het in tegendeel niet met den Koning aan den Stad-houder: Alzoo is Christus aan God geonderstelt / en niet in tegendeel God aan Christus: weshalven / alhoewel hy / die God aan roept / niet daarom mede Christus aanroept; zoo moet hy nochtans / die Christus aanroept / gezegt worden God zelf immers aan te roepen. Maar om dat gy / gelijk uyt uwe woorden blijkt / uyt Christi woorden / toen hy zijne Discipulen leerde bidden / niet alleen besluyten wilt / dat het niet geboden en is / datwe Christum zouden aanbidden / maar ook dat hy van ons niet mag aangebeden worden; zoo zeg ik / dat de woorden Christi geensins deze kracht kunnen in hebben / nochte dat hy de palen des gebods / 't geen hy gegeven heeft / niet overtreedt / die Christum zelfs aanbidt:

bidt:

bidt: Want nochte zijne Discipulen hebben uyt hem gezocht te weten/ wien zy zouden moeten aanbiddden/ nochte hy/ 't geen hier uyt gevolchelijk is/ heeft hen dat zelve willen voorschrijven: Maar dit hebben zijne Discipulen onderzocht/ met welke woorden/ en om wat dingen/ zy God zouden moeten bidden/ welken bekent was dat men aanbidden moest; en noodzakelijk heeft hen Christus insgelijks niet anders geleert/ als op wat voor wijs zy God zouden bidden moeten. Wat doet dit dan ter zaak/ om de aanroeping Christi uyt te sluyten/ indien andersins blijkt/ dat hy die dingen heeft/ die tot de aanroeping vereyscht worden? Hebben dan die zelvige Discipulen gezondigt/ alsse naderhand Christum zelf gebeden hebben/ dat hy hen in het schip/ in noot zijnde/ behouden zoude? ofte/ dat hy hen het geloof zoude vermeerderen? welke dingen nochtans zoodanig zijn/ dat niemand die van te voren/ anders als van God/ zouw hebben durven begeeren: En waarom doch hebbenze niet gezondigt? als om datse of gemerkt/ of met recht geloofd hebben/ dat Christus de macht/ en 't vermogen/ om de zelve te kunnen geven/ van God zelve gehad hebbe: 't geen genoeg is/ waarom iemand met recht kan aangeroepen worden/ indien hy de gebeden van den aanroeper hooren of bevatten kan.

Doet hier by/ dat/ of schoon de Discipulen gevraagt hadden/ wien zy zouden hebben moeten aanbidden/ om datse het buyten twijffel van eenige Godheyd zouden verstaan hebben/ welke/ al wierd hy van hen niet gezien/ nochtans by hen tegenwoordig was/ en schoon Christus hen geleert hadde/ wie de zelve was; hy daarom echter hem zelven van de aanroeping niet zouw uytgesloten hebben: Want hy wierd voor als noch van hen gezien/ hebbende noch die macht en mogentheyd niet verkregen/ dat hy/ alhoewel van niemand gezien/ by hen allen echter tegenwoordig was; ofte immers hier van en bleek noch niet met al: 't geen zoodanig een zaak was/ en zoo van alle waarschijnlijkheyd verscheyden/ dat het redelijk en billijk was/ dat de zelve macht eerst met der daad bevestigt/ dan slechs met de woorden van Christus zelf voorgedragen wierd: Alhoewel/ toen nu die uur genaakte/ dat hy tot den Vader zoude gaan/ om terstond met vele bewijs-tekenen te bevestigen/ dat hy met die macht en mogentheyd aangedaan was/ zoo heeft hy zelf niet nagelaten deze zijne Discipulen te vermanen/ datse/ 't geenze te voren noyt hadden gedaan/ God den Vader in zijnen name zouden bidden; en dat hy doen zoude/ al watse op deze wijs begeerden: Want als hy zeyt/ dat hy 't doen zal; en 't zelve wederom herhaalt/ zoo geeft hy genoeg te kennen/ dat den Vader in den name Christi te bidden/ niet anders is/ dan den Vader te bidden/ met de gebeden tot Christum zelf toe te stieren: 't welk om dat het noch niet en bleek te kunnen geschieden/ zoo heeft hy/ met ondertusschen voor den Vader zijne voor-recht uytdrukkelijk te behouden/ en te betoonen dat zijn zelfs aanroeping niet de zijne/ maar in der daad des Vaders was/ met de hoogste zedigheyd zoo groot een zaak van hem zelven veel eer te kennen gegeven/ dan met baarblijkelijke woorden uytgedrukt: en derhalven ook/ 't geen hy gezeyt hadde te zullen doen/ indien zy hem baden/ dat bevestigt hy daar na dat de Vader geven zal: en vorders voegt hy'er by/ Te dien dage zult gy in mijnen name bidden: als of hy zeyde/ dat gene/ 't welk gy nu noch niet wel verstaan kunt/ ofte/ indien gy het verstaat/ 't welk gy u niet voor kunt laten staan dat het van u geschieden kan/

zult gy dan volkomentlijk doen / wanneer gy / na mijne verheerliking / zult erkennen / en ten vollen begrijpen / dat ik / alhoewel van u afwezig zijnde / nochtans uwe gebeden hooren / en u in der tijd / volgens het gene gy bid / mijne hulp bewijzen kan. Hier / staat vorder / niet voorby te slaan / dat'er / in de Latijnsche exemplaren / en in de Syrische over-zetting / alwaar Christus voor de tweedemaal zeyt / dat hy doen zoude / 't geen zy in zijnen naam zouden bidden / aldus gelezen word: Zoo wat gy VAN MY in mijnen naam zult bidden: Welke lezing geensins ongerijmt is / gelijk Franciscus Davids gevoelde; 't welk ik hem / in mijne reden-twisting met hem gehouden / door zijn eygen getuygenisse / genoegzaam meen bewezen te hebben.

Dat gy verder zegt / dat'er niet een voorbeeld is / van dat Christus aangebeden of aangeroepen is geweest / en dat gy om dit te bevestigen het voorbeeld der Apostelen by-brengt / die t'eeniger tijd biddende alleen tot God haare gebeden uytgesproken hebben; dat is een zeer zwakke bewijs-bestiging en redekaveling: om dat / namentlijk / iets t'eeniger tijd niet geschied en is / dat het daarom noyt geschied en zy; ofte / om dat men niet en leest dat het t'eeniger tijd geschied is / dat daarom niet gelezen word / dat het oyt geschied zy: maar dat Christus en aangebeden en aangeroepen zy geworden / bewijzen opentlijk die twee voorbeelden die Zglobicius by-gebracht heeft; op welke als gy uwe antwoord / daar ik my over verwondert hadde / poogt te verdedigen / en de zelve / om my mijne verwondering te benemen / noch klaarder voor te stellen / zoo noodzaakt gy my (houd het my ten besten dat ik het zeg) mijn zelven noch veel meer te verwonderen. Want uwe antwoord / in uwen brief aan Zglobicius zelf / bestaat in 't geheel hier in / Dat het geschil is / Of iemand Christum / niet gezien wordende / ge-eert of hem aangebeden hebbe; en niet / of hy gezien wordende te eeniger tijd aangebeden zy / want dat hier over geen twijffel en valt. Ik heb my moeten verwonderen over deze antwoord / die na de verheerlijking Christi / voor zoo veel zijne aanbidding en aanroeping belangt / onderscheyd maakt tusschen hem gezien of niet gezien wordende: Want daarom doet gy aldaar zoo zeer uw best / om te bewijzen / dat Christus zelf van Stefanus met de lichamelijke oogen gezien is geweest; alwaar gy / mijns oordeels / had moeten by doen / dat dan Stefanus op de zelve wijs van Christus met de lichamelijke ooren gehoort is geworden: Ik had ook de redenen by-gebracht / waarom'er / alswe de getuygenissen der Heylige Schrift gelooven willen / gene reden ter wereld en is / om dusdanig onderscheyd te maken: welke redenen gy had behooren te weder-leggen / indien gy my mijne verwondering had zoeken te benemen; en gy had moeten betoonen / dat'er veel aan gelegen was / in 't stuk van de aanroeping en aanbidding Christi / of Christus gezien wierde of niet: voornamentlijk / dewijl andersins kenlijk is / dat men niemand / 't zy hy afwezende / of 't zy hy tegenwoordig zy / zonder de uytgedrukte ofte immers stil-zwijgende wille Gods / met goddelijke eer-bewijzing vereeren mag: Want dat gy schrijft (op dat ik het te degen verstaan mag / wat gy zeggen wilt / als gy zegt / dat Christus zelf aangebeden is geweest) dat vele wel van Christus / toen zy hem tegenwoordig zagen / vele dingen gebeden hebben / doch dat dit geene aanbidding en bewijst; dit zeker schijnt geen verklaring van uw zeggen / maar veel eer een weder-legging / ten zy dat gy de naam van aanbidding alhier in een anderen zin genomen

hebt /

hebt / dan daar te voren het woord van aanbidding: want eeniger-wijze strijdt het met malkandere / dit / namentlijk / dat uyt die eysschingen der dingen geene aanbidding Christi bewezen word / met dat gene / dat Christus gezien wordende aangebeden is geweest; zoo veer is het van daar / dat het eene een verklaring of uytlegging van 't andere zouw kunnen zijn. Doch ik achte / dat gy verstaan hebt / toen gy zeyde dat Christus gezien wordende aangebeden zy geweest / dat hem niet een goddelijke / maar slechs een menschelijke eer bewezen zy geworden; en dat gy naderhand door het woord van Aanbidding enkelijk een goddelijke eer hebt willen te kennen geven: eveneens als of de goddelijke eer / of diemen Gode schuldig is / aan niemand / die men ziet / zouw kunnen gegeven worden! 't welk indien 't zoo is / zoo was 'er geen reden / waarom Christus den Satan / die van hem gezien wierd / zouw geweygert hebben te aanbidden / om dat 'er geschreven stond / Dat men God alleen aanbidden moet / nademaal niemand twijffelen kan / of dit gebod moet verstaan worden / van een goddelijke eere te bewijzen: Het zien dan / en neemt de goddelijke aanbidding niet weg: gelijk wederom / aan d'andere kant / niemand / hier uyt alleen dat men op verscheyde plaatsen leest / dat aan Christus in zijne tegenwoordigheyd / van die genen / die iets van hem verzochten / eenige eer en dienst-bewijzing is opgedragen / besluyt / dat Christus met goddelijke eere is aangedaan geweest: 't geen gy nochtans zelf schijnt te meenen dat van eenige zoo besloten word; en gy poogt het te wederleggen met het voorbeeld van de profeet Eliseus / voor den welken de Sunamitische vrouw nedergevallen is: met welk voorbeeld by te brengen / en te verklaren / gy niet weynig en versterkt / en verklaart / de aanroeping Christi / schoon hy afwezig is: welke aanroeping / gelijk ik te voren gezeyt hebbe / gy met de aanbidding onder een verwart; en schijnt zoo wel d'eene als d'ander hem te willen benemen: Want indien / gelijk gy zegt / de vrouw voor Eliseus neder vallende / daarom de weder-opwekking van het kind van hem heeft begeert / om datze zag / dat God hem de kracht en 't vermogen / om dooden op te wekken / en andere wonderdaden te kunnen doen / gegeven hadde; zoo is 'er niets in de weg / waarom wy / aanmerkende dat God aan Christus / alhoewel van ons met den lichame afwezigh / de macht en 't vermogen gegeven heeft / om ons te kunnen helpen / en onze gebeden te kunnen verhooren / twijffelen zouden / hem om zijne hulp / met eerbewijzing aan te roepen. Want dat gy voor een uytvlucht neemt / dat deze vrouw van Eliseus / niet dan van God / van wien alleen men alles bidden moet / gebeden heeft om haaren Zoon op te wekken; daar op zeg ik / dat ik insgelijks van Christus zelf niet anders en gevoele / en dat ik niet en wil dat 'er iets van hem / dan van God zelf / van wien alleen ik velken dat men alles bidden moet / zouw kunnen gebeden worden: dat is / in deze zelve zaak erkenne ik Christum / gelijk de vrouw Eliseum / niet voor de eerste en eenige / maar voor de tweede en toegevoegde oorzaak; alhoewel ik andersins alhier een zeer groot onderscheyd stelle tusschen Eliseum en Christum: Want de kracht / of 't vermogen / Christo gegeven / verblijft gedurig en op het alderkrachtigste in hem; en dat te dezen eynde zelf / op datwe alle tot zijne hulp onze toevlucht nemen zouden / 't geen men geensins van Eliseus zeggen kan: Waar uyt komt / dat men met een ander en veel grooter vertrouwen / en eer-

bewijzing / van Christus te verzoeken heeft / dan men oyt van Eliseus verzoeken kon. Hier ziet gy nu / dat gy zeer wel kunt vatten / dat het waar is / 't geen ik boven gezeyt hebbe / dat de woordekens die iet uytsluyten (gelijk menze noemt) niet van God zelf uytsluyten die genen die aan hem geonderschikt zijn : Want andersins / hoe kunt gy zeggen / dat men van God alleen alles bidden moet / daar gy ondertusschen niet donkerlijk bekent / dat niet te onrecht de opwekking des dooden kinds aan Elizeus verzocht is geweest? Uyt het geen voor gezeyt is blijkt / dat / tot wederlegging der voorbeelden / welke Zglobicius / om de aanbidding en aanroeping Christi te bewijzen / bygebracht hadde / dat gene niet en doet / waar in gy de kracht van uw' antwoord had gestelt / dat namentlijk Christus toen gezien is geworden ; ten zy gy wilt twijffelen aan de macht Jesu Christi / die van ons met den lichame afwezig is / en zijne voorzorg over de kerk / en geestelijke tegenwoordigheyd; of dat gy iets van ons verscheyden gevoelt : van welke zaak hier na iets uytdrukkelijkers zal te zeggen staan.

Nu hebben wy het overige te wederleggen / 't geen gy gemeent hebt te kunnen dienen om de zelvige voorbeelden onder de voet te werpen : Gy zegt dan / dat Stefanus Christum niet aangebeden / maar zijn leven in zijne handen bevolen heeft ; staat gy dan zelf niet toe / dat Christus van Stefanus aangeroepen is? Want / dat gy'er de oorzaak by doet / dat hy wist, dat hy van den Vader tot een Zaligmaker gegeven was ; dat is wel : maar wy weten 't zelve mede / en daarom / op dat hy ons behoude / kunnen wy hem insgelijks aanroepen / ofte ons leven in zijne handen bevelen : 't welk / dewijl 't van alle dingen die ons betreffen / het grootste en het heerelijkste is / zoo en is 'er geen reden / waarom iemand twijffelen zouw / of men zoo enkelijk kan zeggen / dat Christus van ons met recht mag aangeroepen worden : Ja / om de aanroeping Christi vast te stellen / is het niet van nooden / dat we weten / dat hy van den Vader tot een Zaligmaker is gegeven ; want 't zy wy dat weten / ofte niet / 't zelve is echter ten hoogste waarachtig / en zal het ook altijd zijn : En daarom / indien dit de oorzaak is van Christum aan te roepen / zoo zal ten hoogste zeker gaan / dat Christo de aanroeping altijd toekoomt : Derhalven zoo schijnt het my / of geheel en al overtollig / 't geen gy'er by doet / dat Stefanus is bevestigt geworden in dat gevoelen / dat namentlijk Christus was de Zaligmaker van den Vader gegeven / toen hy de hemelen geopent zag, en Jesum aan de rechterhand Gods ; of zeker 't heeft met allen geen gewicht / om het voorbeeld van de aanroeping Christi te vernietigen. Want vooreerst zoo word hier ter plaatse niet gevraagt / of we / indien we Christum aanroepen / dit met een goede conscientie / ofte / op dat ik de manier van spreken van Paulus gebruyke / uyt den geloove doen zullen ; maar enkelijk / of Christus met recht van ons mag aangeroepen worden. Vorders zoo roept hy geheel en al met een goede conscientie / en uyt den geloove / Christum aan / al wie / gelijk het waar is / gelooft / en zich voorstelt / dat Christus de van God gegeve Zaligmaker is ; en hy en kan in dien deele / niet meer dan Stefanus, met recht van iemand berispt worden : want wat is 'er een vordere bevestiging van nooden / wanneer iemand nu dat gene / 't welk zeer waarachtig is / vastelijk gelooft? Alhoewel / indien men de Heylige Schriften des nieuwen Verbonds gelooven mag / wy veel meer in dit gevoelen / dat Christus is de

Zalig-

Zaligmaker van den Vader gegeven / bevestigt zijn / dan Stefanus door dat gezicht bevestigt was: Want wy worden ook uyt dat zelve gezicht met eenen bevestigt / en hebben hier van daarenboven andere byna ontallijke bewijsstukken / en baarblijkelijke getuygenissen. 't Is dan ten vollen noodzakelijk / dat hy / die waant dat de aanroeping Christo niet toe en komt / eyndelijk alle de Schriften des Nieuwen Verbonds voor verdacht houde / en overzulks ontkenne / dat het ons blijke / of Jesus Christus ons tot een altijdblijvende Zaligmaker van God gegeven zy; indien maar / gelijk gy zelf opentlijk genoeg bekent / dit genoeg is / gelijk het waarlijk is / om de hulpe Christi tot onzer behoudenis aan te roepen. Zoo schijnt dan van u het onderscheyd / tusschen Christum / van Stefanus gezien / en van ons niet gezien / niet wel gestelt te worden / uyt oorzaak / dat hy in dat gevoelen / dat Christus was de Zaligmaker van God gegeven / bevestigt wierde / en wy quansuys daar in niet bevestigt worden: Ja doch / 't waar veel ongerijmder dit te zeggen / dan of gy gezeyt hadde / dat men daarom dit onderscheyd moest stellen / om dat Stefanus hopen mocht / dat Christus / welken hy zag / zijn gebeden hooren en verstaan zoude / maar dat wy / dewijl we hem niet en zien / geen reden en hebben om zulks te mogen hopen; gelijk ik meende / dat gy / stilzwijgende / in uwen brief aan Zglobicius gereden-kavelt hadde: Want alhier blijft slechts dit overig om van ons bewezen te worden / dat namentlijk Christus / alhoewel van ons afwezig met den lichame / onze gebeden hoort; 't welk / alhoewel met getuychenissen uyt de Heylige Schrift bevestigt / nochtans van alle deze ontkent word / die nu ter tijd Christo de aanroeping benemen: Derhalven / gelijk ik te voren gezeyt hebbe / zoo bevind ik my genoodzaakt mijn zelven veel meer te verwonderen over de verklaring van uw' meening / in 't wederleggen van de voorbeelden van Zglobicius bygebracht / dan ik my eerst over uwe meening zelf verwondert hadde. Want wat het andere voorbeeld belangt / der Apostelen namentlijk / die Christum aangebeden hebben / daar van zegt gy niets / als 't geen gy al te voren had gezeyt / dat de Apostelen toen Christum zagen; edoch dat 'er in de geheele Heylige Schrift niet eene plaats te vinden is / van datze hem namaals / toenze hem niet en zagen / aangebeden hebben. Zoo staat dan te betoonen / dat 'er gansch geen onderscheyd en is / 't zy dat het de aanroeping of de aanbidding betreft / tusschen Christum gezien / en niet gezien / na dat hy van God verhoogt en verheerlijkt is. Dit geheele geschil dan betreft de macht en bestiering Christi over ons / na dat hy zijn verblijf in de hemelen genomen heeft; doch laat ons eens zien wat hier van zelf uw' gevoelen is: Gy zegt dan / Dat zijne macht en bestiering is over de Kerk, op dat hy haar uyt deele de geestelijke gaven, die hy van de Vader verkregen heeft. Zoo kunnen de zelve dan van Christo verzocht worden: Want dat gy'er terstond by voegt / Om welke als de Vader aangeroepen word, zoo geeft hyze den genen dieze verzoeken, maar niet anders dan door zijnen Zone Jesum Christum, en in des zelfs name, volgens het bevel Christi, Al wat gy door mijnen naam verzocht zult hebben, dat zal ik doen; indien dit deze kracht heeft / dat gy niet en wilt dat men deze dingen van Christo zelf verzoeken zal / maar alleen van God / dat strijd en tegen de baarblijkelijke reden / en eenigermate opentlijk tegen uwe woorden / die gy'er bydoet: Want als gy'er terstond bybvoegt /

 Maar

Maar gy zult misſchien zeggen, dat het niet genoeg is, dat men deze dingen verzoekt, dewijl'er meer dingen te verzoeken zijn; zoo ſchijnt gy een ſtilzwijgende tegenwerping te willen in 't gemoet komen / als of gy toeſtond / dat'er mindere dingen van Chriſto koſten verzocht worden / dan der in der daad verzocht worden kunnen: want anderſins zoo blijkt het niet / waarom gy vermoeden kunt / dat ik dit zeggen zouw. Uwe volgende andere woorden betoonen wel / dat gy iet anders gevoelt hebt / maar dat ſchijnt buyten 't voorgeſtelde geſchil te zijn / en derhalven met de waarheyd geenſins over een te komen: Want gy ſchijnt niet te willen / dat men van God zelf iet anders dan geeſtelijke gaven verzoeken mag; of immers dat 'er geen reden en is / waarom men 'er iet anders van verzoeken zouw: 't welk gelijk het door veel ſchriftuur-plaatſen / en redenen uyt de zelve genomen / indien ik niet en miſſe / wederleyt word; zoo word het door die weynige / die gy bybrengt / geenſins vaſt geſtelt: maar om dat / gelijk ik gezeyt hebbe / dit my buyten 't voorgeſtelde geſchil ſchijnt te loopen / zoo acht ik niet noodig hier van verder te ſpreken. Ik kome dan tot de reden / waar uyt ik meene / dat geheelijk bewezen worden kan / dat niet alleen van God zelf / maar ook inzonderheyd van Chriſto de geeſtelijke gaven verzocht kunnen worden: indien het anders waar is / 't geen gy zelf voor zeer waarachtig erkent / en toeſtaat / dat dusdanige gaven van Godt niet anders dan door Jeſum Chriſtum gegeven worden: Want ey lieve wat onderſcheyd is'er / dat'er iets door Jeſum Chriſtum gegeven word / of dat Chriſtus zelf / om zoo te ſpreken / de naaſte Gever is? 't geen gy zelf genoeg erkent / als gy hier op toepaſt deze woorden Chriſti / dat zal ick doen: (alhoewel gy 't geheel en al zoo verſtaat / dat het Chriſtus aldus geeft / dat hy 't echter altijd / als hy geeft / het geen hy geeft / van God ontfangt) Want byaldien gy toeſtaat / dat Chriſtus een gedurige macht van geven heeft / hem gegeven van aan begin zijner verhooging en verheerelijking / zoo en is'er geen reden waarom gy ontkennen zoud / dat hy in het gene dat tot die macht behoort / niet zouw mogen aangeroepen worden; gelijk ik terſtond betoonen zal. Dat nu God waarlijk geene macht van geven Jeſu Chriſto zouw gegeven hebben / maar hem alleen geſtelt hebben als tot een werktuygige / en geenſins vrye oorzaak / in het zelve / dat ſtrijd met de heylige Schrift / die / boven veele andere getuygheniſſen van den zelven inhoud / ergens uytdrukkelijk betuygt / dat Chriſto alle macht gegeven is in hemel en op aarde; het ſtrijd ook met de reden / die geenſins toelaat / dat'er iets van God vergeefs geſchied: Maar dat God iet vergeefs gedaan zouw hebben / indien hy Chriſtum / nu verhoogt en verheerlijkt / en geduurig in de hemelen blijvende / tot een ſimpelijk en bloot inſtrument / om zijne geeſtelijke gaven aan des zelfs geloovigen te geven / gemaakt hadde; kan zelf hier uyt betoont worden / dat / alhoewel iemand dit naarſtelijk poogde na te ſpeuren / hy nochtans hier van geen bewijſſelijke oorzaak uyt zouw vinden: en dat ons op geenderleye wijs eenige oorzaak voor zouw komen / waarom hy dit gedaan zouw hebben / dat moet voor d' ongerijmtheyd zelf gehouden worden; dewijl ten vollen openbaar is / dat het / al wat God aan Chriſtum gegeven heeft / tot ons / om ons in 't geloof en de hoop onzer zaligheyd te beveſtigen / behoort: En eylieve wat kan hier toe behooren / dat Chriſtus alleen zy een enkel en bloot inſtrument / om de gaven Gods uyt te deelen? Want

voor-

voorwaar indien Christus hier in niet eenige vrye en altijdblijvende macht heeft / zoo is'er geen reden / waarom we hier uyt nu meerder dan te voren eenig bewijs zouden trekken om op God te vertrouwen: maar indien hem van God zoodanigen macht gegeven is / dat hy na zijn believen zijne geloovigen de geestelijke gaven schenken kan / zoo en is'er niemand / die niet en zie / en niet en gevoele / indien hy maar een Christ-geloovige zy / hoe grootelijks hy hier door in de hoop der eeuwiger zaligheyd versterkt en bestendigt worde: Waar vanwe hier boven / voor zoo veel genoegh is / gehandelt hebben: En uyt het gene daar gezeyt is blijkt overvloedelijk / dat deze macht en mogentheyd Christi / met zich brengt de aanroeping Christi zelfs; niet alleen / om dat het uyt de heylige Schrift zeker is / dat Christus in de hemelen regerende de herten en nieren doorzoekt / Apoc. 2. 23. En by gevolg veel meer de woorden onzer biddingen hoort en verstaat / maar ook om dat dat de voornaamste vrucht is / en als het naaste eynd van zoodanige macht Christo van God gegeven; dat wy / namentlijk / zonder eenige twijffeling / hem om zijne hulp ter bequamer tijd / gelijk de Apostel spreekt Hebr. 4 aan 't laatste vers. mogen aanroepen. Franciscus Davids heeft wel gevoelt; als ook d'anderen / die voor of na hem de aanroeping Christi hebben durven loochenen / hebben wel gevoelt / hoe noodzakelijk het is / dat Christus aangeroepen worde / indien die uytdeeling der geestelijke gaven / welke gy erkent / hem toegestaan word; en daarom hebbenze eyndelijk willen beweeren / dat Christus nu niets met al en doet / maar dat hy enkelijk in de bescherming Gods is / tot dat hy tot zijn Rijk / 't welck zy hem nu in der daad benemen / intrede en 't zelve koomt aanvaarde: Ende in dezen zin hebbenze niet min belachgelijk dan godloosljjk uytgeleyt de zittinge Christi ter rechterhand Gods, tot dat God zijne vyanden stelle tot een voetbank zijner voeten: daar nochtans en uyt de manier van spreken zelf / en uyt de uytlegging van Paulus en d'andere Apostelen / en uyt de plaats zelf waar uyt die spreuk van Christo genomen is / eyndelijk ook uyt de geheele godgeleertheyd onzer Religie / yder een wel zien kan / dat door * dusdanige zittinge niet anders betekent word / als dat de opperste macht en bestiering / naast God / duuren zal / tot dat de Dood de laatste vyand te niet gedaan worde / terwijl ondertusschen de andere vyanden te mets overwonnen / en aan Christus onderworpen worden; wel van God zelf (want van daar word / als uyt de springbron / alle kracht en mogentheyd afgeleyd) maar nochtans / als door een tweede oorzaak / door Christum zelf / die geensins ledig maar gedurig en volhardelijk / met de macht en mogentheyd hem van God gegeven / in die zaak bezig en werkdadig is: gelijkerwijs ook David, in dezen deele een voorbeeld Christi / in zijne vyanden aan zich zelve te onderwerpen / in geenen deele ledig is geweest; ja hy is zelf die gene geweest / die met de kracht en mogentheyd hem van God vergunt alle zijne vyanden eyndelijk overwonnen heeft. En zeker niemand zal'er uyt kunnen zijn / die uyt de getuygenissen der Heylige Schrift geleert hebbende / dat Jesus na de dood des kruyces van God gemaakt is tot een Heer en Christus / dat is tot een beheerscher en Koning zijnes volks / en hem met David als een voorbeeld vergelijkende en over-een-brengende / niet ten vollen zal erkennen / dat het noodzakelijk is / dat Jesus Christus in der daad

* Wat het zitten ter rechterhand Gods betekene.

zelf de voorzorge en bestiering van het volk Gods hebbe / over het zelve sta / het zelve regeere / en eyndelijk over het zelve / naast God / ofte liever eenigermate als in Gods plaats / de opperste macht en heerschappy bekleede ; en daarom / gelijkerwijs het Israëlytische volk tot David, in alles 't geen tot zijn Rijk behoorde / zijne toevlucht nemen kost / dat alzoo ook het Christen volk tot Jesus Christus / in alle de dingen die tot zijn Rijk behooren / om zijn hulp te verzoeken en te verkrijgen / wel te recht zijn toevlucht nemen kan : Niemand dan zal 'er kunnen zijn / die met eene niet belijde / dat / gelijkerwijs aan David, een aardsch / en / om zoo te zeggen / een vleeschelijk Koning / een aardsche en vleesschelijken dienst van het volk Israëls geheel en al toequam / alzoo ook aan Jesus Christus / een hemelsch en geestelijk Koning / een goddelijke en geestelijken dienst en eerbewijzing van alle Christenen geheel en al moet opgedragen worden : En dewijl uyt dusdanig Rijk / en macht over ons allen / noodzakelijk (alhoewel met den lichame afwezig / echter door de kracht des geestes / en de kennisse van alle onze woorden / werken / en gedachten) de geduurige tegenwoordigheyd Christi zelfs afgenomen word / en gevolchelijk is ; zoo moet men noodzakelijk bekennen / dat hem deze dienst en eere / of hy schoon van ons met de lichamelijke oogen niet gezien word / altijd moet bewezen worden : alhoewel boven dien zijne tegenwoordigheyd over de zijnen hier op aarde / schoon hy in den hemel zijn verblijf heeft / uyt vele plaatsen der Heylige Schrift opentlijk afgenomen word ; als namentlijk / wanneer hy zelf zeyt / dat hy in het midden is der gener die in zijnen name vergadert zullen zijn ; wanneer hy zeyt / dat hy met de Apostelen zijn zal tot de voleyndiging der eeuwe ; wanneer hy eyndelijk / op dat ik andere getuychenissen nalaate / belooft / dat hy te gelijk met den Vader tot haar komen / en wooninge by haar maken zal : ja ook blijkt opentlijk uyt de Heylige Schrift / dat Christus / alhoewel met den lichame afwezig / en niet gezien wordende / echter moet aangebeden worden ; dewijl 'er uytdrukkelijk / gelijkwe boven gezien hebben / geschreven staat / dat God / met hem te verhoogen / en een naam te geven boven alle naam / bezorgt heeft / dat in de name Jesu zoude buygen alle knye der hemelschen / der aardschen / en der onderaardschen. Derhalven / alhoewel gy anders schijnt te gevoelen / en schijnt te ontkennen dat aan Christus / alhoewel met den lichame tegenwoordig / eenige goddelijke eerbewijzing gegeven is / zoo laate ik die voorbeelden achter wege / uyt welken blijkt / dat Christus / met de lichamelijke oogen gezien wordende / met goddelijke eer is aangedaan / ofte op een geheel andere wijs / dan een burgerlijke of menschelijke / indien men 't gemoed der aenbiddende in achting neemt / aangebeden is ; hoedanig zijn de voorbeelden / welke men heeft Matth. 14. 33, en Joh. 9. 39. Niet tegenstaande dusdadige voorbeelden doen kennen / en ten vollen aanwijzen / dat de goddelijke eer / die Christo bewezen word / gantsch niet en strijd / met dat gebod / van God alleen aan te bidden ; ofte dat dat gebod niet en belet / dat Christus met goddelijke eer aangedaan worde : 't welk bewezen / en Christi gedurige tegenwoordigheyd onder ons / uyt de Heylige Schrift / opentlijk betoont zijnde / en de hoedanigheyd van de Christelijke Godsdienst / en voornamentlijk van het ampt Christi zelf / te recht overwogen zijnde / zoo is 'er niets overig / waarom iemand zouw twijffelen / ja veel eer waarom hy niet zouw schrikken voor te twijffelen / of de

god=

goddelijke eer-bewijsing aan Christus toekomt/ ofte niet: kortelijk/ de naam van Christus zelve vermaant eenen ygelijke overvloedig genoeg/ dat Christus gedurig van ons moet ge-eert/ en op een goddelijke wijs/ dewijl hy nu al lang met den lichame van ons weg geweest is/ aangebeden worden/ en datwe tot zijne hulp en bystand/ met het hoogste vertrouwen/ onze toevlucht nemen mogen: Want andersins zoude hy nu onzen Christus/ dat is onzen Koning/ voor zoo veelwe Gods volk zijn/ in der daad niet wezen; en wy zouden ellendiglijk van God zelf/ en de goddelijke menschen bedrogen zijn/ die opentlijk en zeer menigmaal betuygt hebben/ dat deze ons tot een Koning en een Heer gegeven is. Weshalven/ alhoewel het waarachtig is het geen gy zegt/ dat alhier van eene de aldergewichtigste zaak gehandelt word/ zoo is'er nochtans niets 't geen ons in dezen deele twijffelachtig/ en in dubio/ gelijk gy u belijd te zijn/ houden moet: Ja veel eer/ dewijl'er van eene de aldergrootste zaak in onzen Gods-dienst gehandelt word/ zoo moet men gansch niet twijffelen/ maar de opentlijke waarheyd terstond omhelzen/ en met hand en tanden vast houden: Want wat meenje dat de reden is/ dat/ zelf by-na van aanbegin der eerst-gebore Kerke Christi/ tot op onze tijden toe/ zoo veele niet min in godvruchtigheyd dan in geleertheyd uytstekende mannen/ welker getal oneyndig is/ zoo veel alderheyligste Christen-Martelaars/ deze andersins zoo grove dooling hebben opgevolgt/ dat namentlijk Christus zy dien eenen God/ die alle dingen geschapen heeft; ofte immers dat hy uyt des zelfs eygen zelfstandigheyd geboren is/ als om datse gemerkt hebben/ dat hem in de Heylige Schrift zoo opentlijk wierden toegeschreven de dingen die Gode alleen plegen toegeschreven te worden; en onder anderen voornamentlijk de aanbidding en aanroeping/ of zoodanige dingen van welken de aanbidding en aanroeping/ d'eene als geheel hem toe behoorende/ en d'andere als hem ten vollen betamende/ geensins kunnen afgescheyden worden? Ik bidde en betuyge u dan/ dat gy die zeer baarblijkelijke waarheyd niet eenigsins wilt tegenstaan; maar erkent die hooge en zeer voortreffelijke verborgentheyd/ en grondsteun van de Christelijke godvruchtigheyd/ namentlijk/ die opperste/ en voor altijd tegenwoordig zijnde macht en heerschappy van Jesus van Nazareth/ welke hem God over ons alle gegeven heeft; en welke/ onder andere plaatzen/ ons uytgebeelder-wijs beschreven/ en als met eenige schildery voor oogen gemaalt word/ in de dry eerste Hoofdstukken van Johannis Openbaring; daarmen/ op dat'er niet iets aan ontbreke/ het vijfde Hoofdstuk des zelfden boeks byvoegen kan; alwaar men behalven meer andere dingen hier toe opentlijk behoorende/ in het eene 8ste vaarsje deze dingen genoeg uytdrukkelijk beschreven vind/ van de welken wy hier byzonderlijk handelen/ namentlijk de aanbidding en aanroeping Christi. En eyndelijk overlegt eens by u zelve in allen ernst/ hoe groot een dwaling dat het zy/ indien God gewilt hebbe dat Christus van ons zouw moeten aangebeden/ en mogen aangeroepen worden/ hem deze aanbidding en aanroeping te onthouden en te weygeren: en in tegendeel/ met wat een geringheyd hy zouw dwalen/ die/ of't schoon God niet geboden hadde/ nochtans niet alleen met zijn woorden/ maar ook met zijn daden zouw betonen/ dat Christus zouw moeten aangebeden/ en kunnen aangeroepen worden; als hy maar/ gelijk de zaak zelf vermaant/ tot God zelf alle de aanbidding en aanroeping Christi overdroeg: welke dingen ik alhier breeder zouw uyt-leggen/ en verklaren/

ten zy ik my liet voorstaan / datse / uyt het gene hier te voren is bereden-twist / genoeg verstaan en begrepen kunnen worden: Weshalven zal ik ophouden voor tegenwoordig van deze stoffe breeder te spreken / tot dat my om de geheele zaak wijdluftiger te verhandelen / van u hier toe gelegentheyd gegeven worde; 't geen ik noyt zal weygeren te doen / alhoewel ik nu al veel dien-aangaande geschreven hebbe / als ik maar kan merken / dat gy niet te rugge en aarselt / en gy met der daad dit eene voor hebt / dat gy de waarheyd moogt kennen en omhelzen / gelijkerwijs my / zoo wel de Christelijke liefde / als het gevoelen / dat ik / aangaande uwe godvruchtigheyd en oprechtigheyd / nu al lang uyt uwe aan my geschreve brieven heb geschept / niet alleen raad / maar ook dwingt van u te hopen / en my zelven zekerlijk te belooven.

Voorders / op dat ik op het overige / in uwen brief begrepen / iets antwoorde / ik verblijde my / dat gy mijne reden-twisting / over het zevende Hoofdstuk des Briefs aan den Romeynen / goed kent; alhoewel gy belijd / dat u niet in alles behaagt 't geen ik aldaar zegge wegens die trappen en standen der weder-geborenen: doch ik hope / als gy de zaak wat nauwer zult overwogen hebben / dat het zelve u insgelijks mede behagen zal. Want dat gy zegt / dat u dit niet in alles behaagt / ten zy ik zeggen wil / dat eenige vrucht voort-brengen ten deele dertig, ten deele sestig, ten deele honderd-vout; ik vat niet heel wel wat gy hier mede zeggen wilt; inzonderheyd / dewijl ik mijn meening / in die trappen of standen voor te stellen / zoo opentlijk / gelijk ik meene / te kennen geve / dat daar over om verder te twijffelen geen plaats open blijft. Maar my maakt zeer twijffelachtig / om allhier uwe meening te verstaan / voor-eerst; dat ik niet en wete / of gy eygentlijk de verklaring van mijn gevoelen / ofte liever de bevestiging des zelfs uyt de Heylige Schrift begeert; ten anderen / dat ik niet genoegen vatte / wat het zy / dat eenige vrucht dragen / ten deele dertig, ten deele sestig, ten deele honderd-fout: want de woorden zelf hebben eenerley beteekenis; doch op datse iet anders te kennen geven / dat eyscht en de gelijkenisse Christi / waar op ze schijnen te slaan / en de zaak zelve: Doch 't zy hoe 't zy indien gy de bevestiging of vast-stelling van mijn gevoelen vereyscht / my dunkt dat ik het zelve genoeg bevestigt en vast-gestelt hebbe / als ik by na het geheele boekje door betoont hebbe / dat de zoodanige wederboren is / in welken de geest vermogender is dan het vleesch / zoo dat hy niet na den vleesche leeft / maar na den geest; alwaer ik niet en weet hoe dat iemand ontkennen kan / datmer deze trappen vind / die ik gestelt hebbe. Ik bekenne wel / dat het voegzamer zoude geweest zijn / voor zoo veel hier toe behoort / indien ik het gevoelen der gener opentlijk wederlept hadde / die ontkennen / dat de zoodanige wedergeboren is / die oyt / 't zy hoe weynig / en gering / ja al waar 't maar eenmaal / komt te zondigen; en stellen zelf ook zonden te zijn die begeerlijkheyd / dien men geensins inwilligt of toestemt. Doch waarom dat ik dat niet gedaan en hebbe / daar van heb ik de reden gegeven in den brief aan den lezer. Ik bekenne insgelijks / dat ik met die gelijkenisse Christi mijn gevoelen zouw hebben kunnen bekrachtigen; maar dat het veel werks in zouw gehad hebben / baarblijkelijk te betoonen / dat dat de zin van Christi woorden was / welke ik daar voor houde / en die om mijn gevoelen van de trappen of standen der wedergeboornen te bekrachtigen / dienstig is: en daar-en-boven al wat ik daar uyt kon halen / dat wist ik

dat

dat my nu van mijn weer-party toegegeven wierd: weshalven heb ik het geacht onnoodig te zijn / de zelve gelijkenis by te brengen. Byaldien gy de verklaring van mijn gevoelen zoekt te hebben / ik heb nu al gezeyt / dat ik ganschelijk niet en weet / hoe gy dit met recht vereysschen kunt: indien gy u te eeniger tijd hier op wat breeder verklaart / het zal my zeer aangenaam zijn: Want ik hoor dat zeker persoon van Zurig / geheten Rafaël Eglin, een leerling van Beza, de last op zich genomen heeft om deze mijne reden-twisting te weder-leggen; en dat men wel lichtelijk op de naast-komende Frankfoortze Mis zijn werk te koop zal vinden: 't welk zoo zijnde / zal het zelve my wederom aandringen tot schrijven / om de geheele zaak wijdluftiger te verhandelen en te verklaren: Weshalven wilde ik wel dat my / en van u / en van alle anderen / ordentelijk aangewezen wierde / al wat my in deze geheele verhandeling dient aangewezen te worden: want ik gevoele my ten hoogste bereyd / om alles opentlijk te veranderen en te verbeteren / al wat my niet wel gezeyt zijnde / mocht ontvallen wezen.

Ik ben ten hoogste verwondert over het gene gy my aangaande Sommerus schrijft; als of ik / uyt eenig bloot vermoeden / zouw gezeyt hebben / dat hy de weder-opstanding der dooden loochende; en als of ik niet opentlijk had te kennen gegeven (ten zy my mijn geheugenis ontschiet) dat ik het van Franciscus Davids zelf verstaan hadde / wien Sommerus, toen hy leefde / zeer lief en waard was / en daar Franciscus zeer veel van hiel / en zijn gedachtenis in grooter eere bewaarde / en in achtingh had: Franciscus deed'er verder by / dat hy Sommerus dikmaals te dezer oorzaak zeer heftelijk berispt hadde / en vermaant / dat hy / latende dit gevoelen varen / weder wijs zoude worden: en dit heeft hy my niet eens / maar menigmaals verhaalt / toen ik te Klausenburg by hem woonde: Weshalven indien gy misschien aan de waarheyd mijner woorden twijffelt / zoo behoeft gy my nochtans onder de zoodanigen niet te rekenen / die terstond als een verleyder uytmaken / al wie niet aan haare / of iemands anders woorden / zich als onder be-eediging verbindt: van welke luyden ik altijd in 't byzonder / en zeer verre af verscheyden ben geweest / gelijk ik ook noch zal zijn; zoo dat gy my veel eer van eenige leugen / of van eenige vergetenheyd verdacht moogt houden: En wat het Boek van Sommerus zelf belangt / zeker / het behelst in zich veele niet verwerpelijke dingen / en die dezes Mans geleertheyd en verstand waardig zijn; maar met eenen ook / vele dingen / die niet alleen een godvruchtig mensch / maar eenen die een weynig geleerder en scherpzinniger is / te eenemaal onwaardig zijn: Doch ik zoude alle zijne Schriften met grooter genegentheyd wel willen lezen; want ik zoude hopen / dat ik daar telkens iets uyt zoude leeren / ofte immers dat ik'er iets uyts zouw halen / om my te versterken in het gene ik geleert zoude mogen hebben: Doch in dusdanige Schriften te lezen / is ten hoogste noodig een goed oordeel / en een groote omzichtigheyd te gebruyken / op dat men niet tevens met de spijs ook het fenijn inneme. Maar laat ik nu van mijn antwoord op uwe brieven een eynde maken: Bemint my gelijk gy pleegt / en beveelt my neerstiglijk aan alle de Broederen / en leeft tevens met hem / in den Heere / zeer gelukkig / en lang / in alle welvaren. Te Krakouw den 8sten van Louwmaand des jaars 1586.

Dit geschrift / veel eer een Boek gelijk / dan een brief / om op de uwen in

volkomenheyd te antwoorden / heb ik / op het land / daar ik / gelijk gy weet / nu al een tijd lang mijn verblijf heb gehad / nu al begost te schrijven voor drie maanden / of langer; en ik had het nu by-na ten eynde gebracht / als ik te Krakouw moest komen / daar ik met andere bezigheden gedurig zoo belet ben geweest / dat ik het na lang leggen noch naulijks nu heb kennen afhandelen; ik zoude het ook gaern overzien / en naarstiglijk verbetert hebben gehad / ten ware ik my allang van zoo grooten traagheyd geschaamt hadde: weshalven zult gy de mindere fouten lichtelijk verontschuldigen / en u over de grootere niet grootelijks verwonderen / of de zelve grootelijks over-halen; maar zult veel eer volgens uwe genegentheyd en geleertheyd / de zelve u niet ontzien te verbeteren.

Uwe Eerwaardigheyds aldergenegenste

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den zelven

MATHEUS RADECIUS.

Uyt den Vierden Brief.

DOch alle deze nalatende / zoo koom ik tot de dingen / die gy met recht eygentlijk de onze noemt. Het is een geheel zwaar vraag-geschil / en voor my eenigermaten onoplosselijk / 't geen gy ter eerster plaatse voorstelt uyt Gen. 4. vers. 15. Vatablus zeyt dat de zin dier plaatse is / dat God Kain een teken gegeven heeft, waar mede hy hem te kennen gaf, dat niemand hem ongestraft zouw dooden: beter zouw hy gezeyt hebben / dat niemand hem zouw slaan. Deze verklaring / gelijkse vry zeer afwijkt van de aangenome uytlegging / zoo behaagtse my ook vry wel / ten zy'er het Hebreeuwsche woordetje *Levilei* in de weeg was / 't welk / volgens deze verklaring / in het Latijn zouw moeten overgezet worden / *Quod non*, zoo dat niet, of enkelijk *non* dat niet; en niet / *ut non*, *seu ut ne*, *seu ne*: op dat niet, gelijk het tot noch toe overgezet is geweest. Doch dat dit zouw kunnen wezen / daar van heb ik tot noch toe niet iet zekers / boven 't aanzien van dien Man / die in de kennisse der Hebreeusche taal alle gemeene maat te boven gaat: Alle de andere woorden en benaminge te dier plaatse / kunnen zeer wel op deze zijne verklaring toegepast worden; doch verbetert / gelijk ik te voren gezeyt hebbe: want het woord 't geen van anderen overgezet is / hy heeft gestelt, (en zoo word het elders ook gemeenlijk overgezet) word bevonden ook te kunnen betekenen / hy heeft gegeven: Het woord nu dat overgezet is in [of aan] Kain, of gelijk elders gedaan word / op Kain, heeft veel eer enkelijk Kain, in den *gever, of de derde woord-verbuyging, moeten overgezet worden: Eyndelijk het woord 't welk overgezet is een teken, betekent ook een te kennen-geving, en een wonderteken; zoo dat men verstaan zouw kunnen / dat God door zeker wonderteken / aan Kain zelf voorgekomen / hem betoont hadde / dat dat waar-

* Dativo casu.

waarachtig zouw zijn 't geen hy hem beloofde / namentlijk / dat het niet zouw gebeuren dat iemand hem zouw slaan. By aldien we de van ouds aangenome uytlegging van de plaats behouden willen / zoo blijfter deze twijffel over / of dit teken in of aan Kain gestelt / yder een af zouw schrikken / van hem te dooden of te slaan; of wel / dat het hem niet enkelijk af zouw schrikken / maar slechs voor zoo veel het hem te kennen gaf / dat hy het niet ongestraft zouw doen / die dit zouw durven bestaan; maar dat hy zeer strengelijk van God gestraft worden zouw: 't zy hoe men 't neme / 't valt zeer zwaar te verklaren / wat en hoedanig dit teken zy geweest. My schijnt nochtans de laatste meening de beste / om het woord teken, 't welk qualijk schijnt toegepast te kunnen worden op iets dat gezien wordende terstond den genen / die denken zouw om Kain te dooden / van Gods wegen een schrik aan zouw jagen; want dat zouw / mijns oordeels / met een andere naam / dan van een teken / hebben genoemt moeten worden: Maar om eenig karakter / of eenige letter te betekenen / welke namentlijk God toen den genen in zouw drukken / dien hy niet en wilde dat van iemand beschadigt of gequetst worden zoude / kan het woord van teken zeer wel toegepast worden; ja de letteren zelf worden by de Hebreen met deze zelve naam genoemt. Nu is het bekent uyt Ezechiel, en uyt de Openbaring / dat'er van Gods wegen eenige karakter / of letter / den genen plag ingedrukt te worden / welken God niet en wilde dat gequetst zouden worden. De uytlegging van de plaats daar Lamech zijne wijven aanspreekt / welke Kastellio bybrengt / word van my niet toegestaan / dewijl Lamech hem zelven noemt; en 't is niet dan zeer gedwongen / en dienvolgende zeer ongebruykelijk / dat de naam van Lamech voor yder een / die geen doodslager is / zouw kunnen hebben gestelt worden. Dien droom ook / ofte die Joodsche verziering / van dat Kain van zijn na-neef Lamech zoude gedood zijn / heeft my altijd zeer belachgelijk geschenen / gelijk de meeste dingen dezer luyden. Wat vorder Lamech heeft willen zeggen / is bezwaarlijk te raden / want uyt zijne woorden zelf zal niemand nauwelijks iet zekers besluyten kunnen: Doch ik houde het tot noch toe met het gevoelen van Vatablus, dat namentlijk Lamech heeft willen te kennen geven / dat hy met zoodanige krachten voorzien was / dat hy het wel degelijk wreeken zoude / indien hem iemand quetste of griefde; en dewijl God zeer zware straffen gestelt hadde voor die Kain zoude dooden / dat'er insgelijks veel zwaardere straffen zouden genomen worden / van 't zy wie dat het was / die Lamech zelf zoude dooden; namentlijk / om zijn vrouwen / die misschien voor hem en zijn kinderen bevreest waren / door het bybrengen van de menschelijke en goddelijke hulp en voorzienigheyd te vertroosten / en van haare bekommernis te ontslaan.

Wat de woorden van Nahaman belangt / ik heb tot noch toe niemand gevonden / die oordeelt dat men de zelven maar alleen op de voorledene tijd toe moet passen; alhoewel gy te kennen geeft dat het dus van meest allen zoo genomen word. Doch ik twijffel echter niet / of uyt de kracht der woorden zelf zouw het zoo kunnen genomen worden; maar de omstandigheden van de plaats schijnen iet anders mede te brengen: Want het blijkt dat hy belijdt / dat hy Jehova alleen wilde dienen; en derhalven indien hy slechs verzocht hadde / dat hem die voorgaande / en die gewoonlijke neder-buyging / in den tempel des afgods / mocht van God vergeven worden / vast stellende het

zelve daarna niet meer te zullen doen / zoo zouw hy voor al ook met woorden opentlijk hebben uytgedrukt / 't geen hy vast gestelt en voorgenomen hadde: Weshalven houde ik het meer met deze zin / welke van henluyden / 't zy overzetters / 't zy verklaarders / goed-gekent / van Kastellio ook in zijne overzetting uytgedrukt word / daar hy de woorden van ingaan, en zich nederbuygen, &c. (hoewel hy zelf andere woorden gebruykt heeft) in de tegenwoordige tijd overzet: Dat nu die gene / welken gy gelezen hebt / van gevoelen zijn / dat de Profeet dat gene aan een Heydensch man heeft toegestaan / 't geen hy aan een Israëlijt niet zouw toegelaten hebben; dat heeft gansch geen zwarigheyd / dewijlder veele zijn / die deze woorden des Profeets / Gaat in vrede, geensins willen genomen hebben / als of hy toestond 't geen den andere verzocht: Ja Tremellius en Junius houden veel eer staande / dat het woorden van weygering zijn / en datze betekenen / dat hy zijn rust zouw houden / en zulks niet verzoeken; welke meening ik nochtans niet toestaan kan: en my behaagt meer / dat deze woorden 't zelve noch toestaan / noch afslaan; gelijk ik ook lichtelijk toestemme / dat hy met een Israëlytisch man zulks niet gedaan zouw hebben / maar hem vooral vermaant hebben / dat hy zulks naderhand niet doen en zouw.

Wat belangt de Gog en Magog / daar van is voor eerst mijn gevoelen / dat 'er geene reden is / waarom deze woorden het zelve niet betekenen zouden by Johannes, 't geenze betekenen by Ezechiel. Ten anderen / zoo en acht ik niet / dat men te twijffelen heeft / of het zijn namen van landschappen / of volkeren. Eyndelijk / voor zoo veel ik deze zaak heb mogen inzien / zoo keure ik voor goed de meening van Tremellius en Junius, welke verzekeren / dat Gog Kleyn-Asie / en Magog Cele-Syrien is; dat is / dat gedeelte van Syrien 't geen zich na den berg Libanus strekt: want ze brengen hier van genoegzaam gewichtige redenen by / welken al te lang zoude zijn hier te verhalen. En voor zoo veel deze woorden belangt / meen ik niet dat aldaar iets van den Roomschen Paus / of van eenigen Antichrist / voorzegt word.

De plaats Gen. 6. verf. 3 word van my genomen / gelijkse van meest alle de latere uytleggers genomen word: De uytlegging van Kastellio, en van veele die 'er by ouds geweest zijn / verwerp ik voornamelijk hierom / om dat genoeg blijkt / dat door die sdreygementen Gods dat gene verstaan word / het geen een weynig daar na wat opentlijker word uytgeleyt / dat 'er / namentlijk / een eynde zal zijn van alle vleesch; waar toe haar-luyder uytlegging niet te pas koomt / 't geen ook de Hebreeuwsche woorden zelf uytwijzen / dat 'er te dier plaatse geen gewag gemaakt word van eenig mensch by zich zelve in 't byzonder / maar tevens van 't geheele menschelijke geslacht. Andersins zoo en antwoordt Kastellio niet qualijk / op het gene dat tegen zijne mening / en die van Josefus, welke hy bybrengt / tegengeworpen word: Doch hy zouw volkomentlijker geantwoord hebben / indien hy gezeyt hadde / dat God niet en hadde uytgedrukt / wanneer dit geschieden zouw / het geen hy dreygde; en derhalven dat het niet noodzakelijk en was / dat het terstond na de Zuntvloed quam te gebeuren; maar dat het genoeg was / dat / na dat 'er nu zoo als een algemeene levens-tijd eenigsins voor altijd was vast gestelt / het zelve niet langer zoude zijn dan van honderd en twintig jaren; 't welk om dat het inder dand zoo geschied is / zoo zou het onslichtelijk kunnen doen aannemen / dat het

Het gevoelen van Josefus en Kastellio waarachtig was/ ten waar hier tegen streden de dingen die ik te voren heb gezegt. Want 't gene Kastellio eyndelijk bybrengt (indien men slechs het zelve niet geheel en al moet verwerpen) dat is veel eer zijne meening nadeelig/ dan dat het de zelve begunstigt. Want daar is veel grooter overeenkoming/ tusschen het eerste (alhoewel niet ten vollen vastgestelde) eynde van 't geheele menschelijke geslacht/ en het laatste eynde/ welke volkomen vast gestelt is; dan'er wezen kan tusschen eenige levens-tijd van eenig mensch/ 't zy hoe lang ook datse is/ zijnde evenwel onzeker/ en de voorbepaalde tijd/ staande welke het geheele menschelijke geslacht zekerlijk stand houden zal: En anders is'er niet in de weeg/ waarom niet die aanmerking van de standhouding des menschelijken geslachts/ geheele honderd-en-twintig Jubile-jaren lang/zouw kunnen toegepast worden op die honderd en twintig jaren/ welke het menschelijk geslacht noch stand houden zouw/ dat is/dat het door de Zundvloed niet moest verdelgt worden/ als dat die van 't begin des werelds zelf/ en deze van de tijd des vonnis by God uytgesproken/ de aanvang rekenen.

Wat de tijd des jaars belangt/ op welke Christus geboren is/ daar van heb ik niets 't geen ik vast zouw willen stellen: alleen schijnt my de tijd/ die gemeenlijk gestelt word/ met de Evangelische Histori niet wel over een te komen; want het schijnt my niet wel gelooffelijk/ dat de Harders in de winter haar vee bewaakt hebben/ namentlijk niet in de koojen besloten/ maar daarze in het open veld onder den blooten Hemel zich onthielen; nochte ook/ dat alderley luyden/ die niet in haar vaderlijke geboorteplaats en waren/ zouden geboden geweest zijn te dier tijd de reyze aan te nemen/ om aldaar beschreven te worden. Doet hier by/ dat toen Christus gedoopt is geworden/ hy toen/ gelijk die plaats by Lukas in 't gemeen genomen word/ even in zijn dertigste jaar getreden was/ of/ gelijk het Josefo Scaligero behaagt/ dat hy het toen vervult hadde; zoo is het dan het jaargetijde van Christi geboorte geweest: Maar dat in 't hertje van de winter het volk van Johannes in de Jordaanstroom zoude gedoopt zijn geweest/ dat maken de koude/ en de rilling/ die dan op haar grootste is/ niet wel gelooffelijk. Dewijl ik niet te min zie/ dat voortreffelijke en zeer geleerde Mannen van dat gevoelen zijn/ dat Christus in de winter geboren zy/ zoo derf ik'er niet zoo geheelijk tegenstreven; voornamentlijk/ dewijl ik/ of ik schoon eenige reden hebbe om zulks te ontkennen/ niets iets hebbe 't gene my eenige andere vaste en zekere tijd te kennen geeft. Doch dit geschil is van zoodanigen gewicht niet/ dat men in de oplossing des zelfs/ zich grootelijks daarme heeft te quellen.

Aan den zelven
MATHEUS RADECIUS.
Uyt den Vijfden Brief.

VAn die drie volle broeders gevoel ik aldus/ datmenze verdragen zal; zoo nochtans/ datten vollen blijke/ datse voor geen Broeders gehouden worden/

den / zoo langze de vermogentheyd Christi / en zijne bestiering over zijne Kerk / niet erkennen: In haar te onderwijzen / schijnt voor eerst dit in achting genomen te moeten worden / ofze alle de Schriften / die men de boecken des Nieuwen Testaments noemt / aannemen; en alle het gene men in de zelven leest / gelooven van Gods wegen overgelevert / of immers zeer waarachtig te zijn / ofte niet: Indienze zulks gelooven / zoo schijnt het zeer licht te zijn / hen haare schandelijcke dwaling daarze in steken / aan te wijzen; alsse maar lijdzamelijk gehoor willen geven: by aldienze weygeren geleert te willen worden / zoo dient men geen meerder gemeenzaamheyd met hen te onderhouden / dan datse nevens anderen toegelaten worden in de predikingen / daar men 't woord Gods uytleyt. Voor zoo veel haare konst belangt / niemand behoort / mijns oordeels / zich te stooten aan zoodanige beelden / die verre zijn van alle gevaar om beelden-dienst / of afgodery in te voeren: maar daar is veel grooter oorzaak van aanstoot in die pistolen / of musketten / om welke te vercieren zy dese beelden maken en toestellen; en zy zouden misschien deze haare konst tot eenig ander gebruyk kunnen aanwenden / 't geen ik zeker grootelijks prijzen zouw: want andersins schijnt het genen Christen-mensch in eenigen deele te betamen / zich met die dingen te vermengen / die om menschen te verderven en te verdelgen / gemaakt of uytgevonden zijn.

De plaats Esaie 53. vers. 9: * Ende hy heeft zijne begravinge gegeven met den godloozen, en met den rijke in zijne dood, nu met nader opmerking te overwegen / is my althans niet toegelaten / zoo om die beginsselen van gisteren / die ik voel dat my nu wederom bykomen / van deze uytstekende pijnen / die my als eenen byzonderen geessel zijn; als mede om de kortheyd van den tijd: maar tot noch toe ben ik van gevoele / dat die algemene uytlegging van den rijke / dat het namentlijk Josef van Arimathea is / te stellen is en boven deze / welke gy eyndelijk zelf aanneemt / en boven alle anderen; en dat men die verandering / van zijne begravenis en dood / die gy zelf eerst had goed gekent / noch behoort te erkennen. Indien iemand de andere plaatsen des Ouden Verbonds / die volgens 't gezag der Evangelisten tot de dood Christi behooren / neerstig wil in aanmerking nemen / de zelve zal lichtelijk toestaan dat de plaats deze zin heeft welk ik gezeyt hebbe; en zal achten dat het van Mattheus niet zonder oorzaak gezegt is / dat dezen Josef zeer rijk was.

Wat belangt de † Woecker / daar van zeg ik / dat van Gods wegen niet verboden is op woeker te geven / als alleen aan den armen broeder: Nu versta ik gaarne / onder het Evangeli / een yder mensch door de naam van Broeder. En alhoewel Paulus, zoo wel de werken des vleeschs / als de ondeugden / ofte quade daden / die ons van het rijke Gods uytsluyten / meermalen met

* Ziet hier van de aanteekening in de Theologische lessen, en de verklaring over Esai 53 daar achter aan gevoegt.

† Het Latijnsche woord dat alhier gebruykt word is Fœnus, dat men gemeenlijk gewoon is Woeker over te zetten; hoe wel het woord Woeker in her Duytsch by ons in 't gemeen een hatelijker betekenis bekomen heeft, als wordende daar door uytgebeeld een winstneming die de redelijkheyd, en de evenbedeeling van het nut der genote of gebruykte zaak, vry zeer te boven gaat: het woord Fœnus dan door Rentheffing te vertalen, schijnt aan d'andere kant de kracht des zelfs wat te slappelijk uyt te beelden; zoo dat het iets is dat tusschen beyden gaat, en als van beydezyds iet ontleent, namentlijk van zoodanigen Rentheffing die met te hoogen afpersing vergezelschapt is.

groote

groote naarstigheyd optelt / zoo en maakt hy nochtans nergens eenig gewag van den woecker.

Aangaande het geschil dat gy my voorstelt / wegens de hope der opstanding / die de Fariseen hebben konden; het zelve achte ik een zeer zwaar vraag-stuk te zijn / nochte ik en houde my zelve geensins voor den genen / dien gy my maakt / dat namentlijk yder een tot my / veel min gy zoo grooten man / en met zoodanigen geleertheyd en oordeel begaaft / zijne toevlucht zouw kunnen nemen / om aldaar te vinden waar met hy zich door dusdanige zwarigheden zouw kunnen door-redden: Ja in deze / en meest alle andere Theologische vraag-geschillen / die in 't algemeen niet verhandelt en worden / hebbe ik zelf uwe en uws gelijken hulp dapper van nooden: alhoewel dit veel eer voor een Historisch dan een Theologisch vraag-stuk zoude te houden zijn: Ik zal nochtans / van u des verzocht zijnde / alhier zeggen wat ik'er van gevoele. Dat de Opstanding der dooden / voor de predikinge Christi / den volke opentlijk niet verkondigt is geweest ('t geen gy zelf mede zoo gevoelt) dat wijzen zoo wel de Schriften des Ouden Verbonds uyt / die nauwlijks iets daar van / ten deele schaduwlijk / ten deele figuurlijker-wijze / voor-stellen; als dat het de Schriften des Nieuwen Verbonds te kennen geven / dewijlze baarblijkelijk de ontdekking des eeuwigen levens aan Christum alleen toeschrijven: En dat het daar-en-boven met de zaak aldus gelegen is / kan hier uyt afgenomen worden / dat onder het volk ook de secte der Saduceen was / en de zelve zeer oud / met de welke indien niet een groot getal / immers veele en verscheyden uyt de voornaamsten het hielden; gelijk Josefus in zijn vijftiende boek der Joodsche Oudheden / op het tweede Hoofd-stuk getuygt. En ten tijde van Christus en d'Apostelen waren de Princen der Priesteren / onder het volk / van deze Secte; gelijk afgenomen word uyt Actor. 5. vers. 17. Deze Secte nu en stond niet toe noch de weder-opstanding der dooden / noch de onsterffelijkheyd der zielen: waar uyt men besluyten kan / dat niet alleen geen weder-opstanding / maar zelfs ook geen leven / na dit tegenwoordige / den volke van Gods wegen opt verkondigt is geweest. Hier uyt volgt dan noodzakelijk / dat de Fariseen / die ten tijde Christi en der Apostelen beleden dat'er een opstanding der dooden zijn zoude / of / de zelve (gelijk mede de onsterffelijkheyd der zielen) uyt een hertelijk verlangen / waar door we alle zulk een trek tot het onsterffelijke leven hebben / zich zelven hebben diets gemaakt / en hier toe de getuygenissen eeniger Schriftuur-plaatsen betrokken; ofte / datse (als de zoodanige die tot deze hoop des onsterffelijken levens / door deze ingedrukte begeerlijkheyd / tevens met het grootste deel des volks waren over-gegaan) Christo / die de opstanding der dooden opentlijk verkondigde / lichtelijk hier in hebben toegestemt / en datse van hem aldereerst / om dit vastelijk te gelooven / aangemoedigt zijn geweest: Want dat zy zelf / voor de prediking Christi / zoodanig een opstanding der rechtvaardigen uyt den dooden niet gelooft en hebben / hoedanig Christus de zelve verkondigde / daar van is de zelve Josefus / ter gezeyder plaats / een overvloedig getuyge; want hy zeyt datse geloofden / dat de zielen der godloozer menschen onder de aerde in een eeuwige gevangkenis besloten wierden; doch dat de zielen der vromen daar somtijds uyt quamen / en tot andere lichamen over-gingen: en vorders voegt hy'er niet iets meer by / 't geen hy buyten twijffel wel gedaan

zouw hebben / indien zy boven dat noch iet byzonders gehoopt mochten hebben wegens den stand die na dit leven / voor de genen die rechtvaardig geleeft mochten hebben / te wachten was. Want aldaar handelt hy byzonderlijk van haaren Godsdienst / zijnde en zelf een Jode van geboorte en belijdenis / en in de Joodsche dingen zeer ervaren / en in de goede letteren byzonder wel onderwezen; zoo dat hy des aangaande alles wel heeft geweten / en in 't schrijven niet iets heeft kunnen overslaan. Daar hebt gy mijn gevoelen wegens het by u voorgestelde vraagstuk / 't welk indien ik versta dat het van u word toegestemt / zoo zal ik zelf des te krachtiger in 't zelve bevestigt worden.

Ik kome tot den God Machuzim / en belijde u openhertelijk / dat ik (als die tot noch toe dit gedeelte der Heyliger Schriften / 't geen tot de voorzeggingen behoort / niet anders dan maar ter loops heb ingezien) voor als noch by my niet zekers hebbe vast gestelt / wat zulks betekene: Doch tot zoo verre houde ik het met Tremellius en Junius, en gevoele geheel anders / ofte liever geheel het tegendeel dan andere tot noch toe gevoelt hebben / dat ik meene dat het niet anders en betekene / dan den God Jehova zelf. Doch deze betekenis vereyscht dat de plaats geheel anders uyt het Hebreeusch overgezet worde / dan ze tot noch toe overgezet is; 't geen my dunkt wel te kunnen geschieden / indien men niet alleen voor Machuzim, of Moazim, gelijk de algemeene overzetting heeft / stelt / gelijk van velen gedaan word / de God der sterkheyd, of des krachts, maer ook indien men de woorden zoo aan een bind / dat de zin zy / dat die Koning / van welken daar gehandelt word / ter plaatse daar de God der sterkheden / dat is Jehova, geëert wierd / dien God zoude eeren en dienen / welken zijne voorouders nooyt gekent en hadden.

Wat aangaat dat van den Rijkeman en Lazarus Luk. 16. 19 / ik en twijffel gansch niet / of het zelve is een gelijkenis en geen Histori: Want het is ver van alle waarschijnlijkheyd / dat Christus eenige Histori den volke zouw vertelt hebben / die aan allen ganschelijk onbekent was / zonder daar van eenigsins eenige getuychenis by te brengen: Maar dat hy een gelijkenis hebbe voorgestelt is ten hoogste waarschijnelijk: want dewijl / gelijk uyt de historien en getuychenissen der oude Schrijvers afgenomen word / het gevoelen van den schoot Abrahams / waar in de vromen na dit leven zouden ontfangen worden / ook wegens de pijnigingen die de godloozen insgelijks na dit leven in de hel zouden verdragen moeten / in 't algemeen by dit volk aangenomen was; zoo heeft Christus zeer gevoechelijk deze gelijkenis daar van by een gestelt / om de gierigaarts en wreedaardigen / tegen de arme en ellendige menschen / daar door van zoo groote wreeddadigheyd af te schrikken: Want het is even zoo veel / als of hy uytdrukkelijk gezeyt hadde / dat hy haar door betooning wilde te kennen geven / wat waarschijnlik hem te beurt zouw vallen / die zich dus zouw dragen / en ondertusschen zelf van alle lekkernyen overvloeyen: Want dat zommige tegenwerpen / dat hier niet word te kennen gegeven / gelijk het op andere plaatsen doet / dat dit een gelijkenis is / dat geeft niet; Want het is niet min ongerijmt / ja veel eer noch meer / dat Christus ingevoert worde een Histori te vertellen / die uyt geene plaats gehaalt is / zonder te voren te kennen te geven dat hy een Histori vertelt; daar baarblijkelijk is dat Christus by na ontallijke gelijkenissen voorgestelt heeft / zonder dat'er bevonden word / oyt eene diergelijke Histori van hem voortgebracht te zijn.

Doet

Doet hier by, dat'er een weynig te voren, gelijkse alle toestaan, twee gelijkenissen van Christus verhaalt, alhier beschreven worden, zonder nochtans eenigsins te kennen te geven dat het gelijkenissen zijn: Want indien iemand wil, dat niet Christus, maar de Evangelist zelve uyt zijn eygen persoon deze vertelling beschrijft, dat zal niet alleen in zich zelven zeer wanschikkelijk zijn, maar het word baarblijkelijk wederlept uyt de woorden die terstond na die vertelling volgen; want de zelve betoonen baarblijkelijk dat deze vertelling uyt de persoon Christi van den Evangelist voorgestelt word.

De woorden Gods tot de slange, Gen. 3. verſ. 15. kunnen uyt het Hebreeusch zoo overgezet worden, dat men leze, En tusschen deze vrouw; maar geensins, en tusschen het zaad dezer vrouw, ofte, Tusschen *DESES zaad; maar alleen Tusschen †DES SELFS zaad; alhoewel Tremellius en Junius het woordt* dezes hebben, waar uyt het dien Dienaar genomen hadde. Doch ik verwonder my zoo over de Mennistise, als de Kalvinistise gevoelens over deze plaats, dewijl de zelve inder daad niets en doen tot het gene onder haar beredentwist word, (maar om dit, 't geen ik hier zegge, nader te betoonen, daar heb ik nu geen tijd toe) en dat de zelve gevoelens schijnen voor toegestaan te nemen iets het gene opentlijk valsch is, namentlijk dat dat zaad der slange geen natuurlijk zaad en is, daar het nochtans zeer baarblijkelijk is, datter tusschen het natuurlijk zaad der slange, en het zaad der vrouwe, te weten het natuurlijk zaad, de hoogste vyandschap plaats heeft. Indien een Mennonist zeyt, dat hier onderzocht word op den allegorischen, niet op den letterlijken zin, zoo antwoord ik, dewijl in den allegorischen zin de slange de duyvel betekent, en de vrou niet anders dan de vrou zelf; dat het niet te min noodzakelijk is, dat, gelijck de booze en godlooze menschen eenigermate inder daad het zaad des duyvels zijn, alzoo ook Christus eenigermate inder daad het zaad der vrouwe wezen moet; maar dit zal hy geensins zijn, ten zy hy van de zelve vrou, en haar zelfstandigheyd, iets ontfangen heeft; 't welk wel, indien zoo wel het eene als het andere deel net op malkander moet slaan, iets geestelijks, en niet iet lichamelijks zoude moeten zijn: Maar nadien openbaar is, dat, al wat Christus geestelijks bekomen heeft, hy het zelve niet van Maria, maar van God heeft bekomen; zoo schijnt men geheel en al te moeten besluyten, dat het, 't geen hy van haar bekomen heeft, lichamelijk is geweest.

Alhoewel gy aangaande de Liefde-maaltijden niets van my en vraagt, zoo heeft my nochtans gedacht dit niet te moeten verzwijgen, dat'er niets in de weeg is, waarom het niet tevens alle beyde waar is, zoo wel het gene gy gevoelt, dat het namentlijk maaltijden geweest zijn aangerecht om den armen te verquikken; als het gene dien Evangelischen Dienaar dacht, dat het zedige avond-maaltijden waren der godvruchtigen onder malkanderen: Want Tertullianus, in zijn Verantwoording, op het negen-en-dertigste hoofdstuk, noemt uytdrukkelijk de Liefde-maaltijden Zedige avondmalen der godvruchtigen onder malkanderen, met de welken men tevens de armen verquikte, en in haare nood te hulp quam.

* hujus. † ejus. * hujus.

Aan den zelven

MATHEUS RADECIUS.

Den Sesten Brief.

VOortreffelijke Man / Heer / Vrind / en Broeder / dien ik altijd in hooger eere heb te houden. Ik ben verwondert / dat gy schrijft / dat Woidovius zulks van my gevoelt / wegens de verklaring van de plaats / en de woorden Gods Gen. 3. vers. 15, dewijl ik en aan hem zelfs / en aan vele anderen / nu al over lange menigmaal gezeyt / en ook elders uytdrukkelijk geschreven hebbe / dat dat zelve geen belofte / maar dreygementen waren; alhoewel die dreygementen dat gene in hadden / 't geen tot een grooter goed van het zaad der vrouwe zouw gedyen: Welke dreygementen / ofze Adam zelf gehoort hebbe / daar van heb ik gansch niet zekers. Maar dit schijnt men zeker te kunnen stellen / dat noch hy / noch zijn vrouw / de verborgen zin der zelven / voor zoo veelze het goed van 't zaad der vrouwen aangaat / voor als toen niet verstaan en hebben. Ik hebbe de tijd niet om meer ter antwoord op dezen uwen brief te schrijven; en voele my tegenwoordig zeer qualijk gestelt / en van verscheyde quellingen van veelderleye ziekten-qualen dapper aangetast: Ik zie dat het noodig zal zijn / dat ik eenige gewichtiger artseny-middelen by der hand neme / ten zy God zelf my voor af eenig genees-middel bereyde: In zijne genade / en goedheyd / bevele ik my zelven / en u / en alle d'andere godvruchtige Broeders / ten vollen en geheelijk.

Brief van

FAUSTUS SOCINUS,

aan

FRANCISCUS DAVIDS.

Wegens de woorden van den Apostel Thomas, Ioh. 20. 28. Mijn Heer, en mijn God.

EErwaardige Heer / &c. met tweederley redenen poogt gy te bewijzen / dat uyt die woorden des Apostels Thomas, Joh. 20. vers. 28. Mijn Heer, en mijn God, niet bewezen kan worden / dat Christus God genoemt is geweest: de eene is / om dat die woorden niet minder tot den Vader / dan tot Christum / kunnen overgebracht worden: d'andere / om datze geheel en al niet tot Christum kunnen overgebracht worden. 't Geen gy in de eerste reden voor-

vast-

vaſt ſtelt / dat gelooft gy daar uyt te kunnen betoonen / om dat eenige exemplaren / voor de zelve woorden / niet en hebben / ende hy zeyde tot hem (uyt welke lezing gy niet en loochent te blijken / dat de zelve woorden tot Chriſtum moeten overgebracht worden) maar enkelijk / ende hy zeyde. 't Gene nu dat gy in de andere reden voor vaſt ſtelt / zegt gy daar uyt te blijken / dat / by aldien deze woorden op Chriſtum zouden kunnen toegepaſt worden / aldaar gezeyt zoude geweeſt zijn / niet Mijn * Heer, en mijn God, maar [ô!] † mijn Heere, en [ô!] mijn God. 't Welk gedaan zijnde / hoe de zelve woorden op den Vader toegepaſt zouden moeten of kunnen uytgelegt worden / poogt gy aan te wijzen. Van al het welke wy ſtuk voor ſtuk zullen handelen.

Vooreerſt dan / wat belangt de eerſte reden / daar op zeg ik / dat / gelijk ik meene / die verſcheyde lezing niet gevonden word in eenig goed-gekent boek / noch by eenigen goed-gekenden ſchrijver: 't Geen zelf hier uyt genoeg zal kunnen blijken / om dat Eraſmus in zijne Aantekeningen / alhoewel hy van deze zelve plaats handelt / hier van geheel en al geen gewag maakt: Welken zelven Eraſmus nochtans / daar hy in zoodanig ſlag van onderzoek nergens niet anders dan met de hoogſte naarſtigheyd bezig is / voor al in alle deze plaatzen / waar in Chriſtus God ſchijnt genoemt te worden / met zulk een naukeurigheyd alle woorden overweegt / en uytpluyſt / dat hy niet te onrecht / en / den Trinitariſſen van Arriaanſheyd verdacht is geweeſt / en / van den Tegentrinitariſſen onder die genen geſtelt / die bedektelijk de Triniteyt hebben tegen-geſproken: de zelve echter bekent openhertelijk / dat Chriſtus te dezer plaats opentlijk God wort genoemt; alhoewel hy elders zeyt / dat 'er wel plaats tot eenige uytvlucht zouw kunnen zijn. Gy ziet dan op hoe zwakken grondveſt uwe reden ſteunt: En zeker ik hebbe in geen exemplaar / 't zy Griekſch / of Latijns / deze lezing / in den text zelf / kunnen ontwaar worden / als alleen in dat Latijnſche van u: Nu is het zeer waarſchijnlijk / dat deze fout by de miſſlag van den drukker / 't zy dat hy het exemplaar van een voorgaanden drukker gevolgt hebbe / waar in het woordetje *ei* tot hem overgeſlagen is geweeſt / toegekomen zy. Want op dat blijke dat Thomas deze woorden tot Chriſtus zelf geſproken hebbe / en dat 'er de eyge vrucht uytvolge / als off 'er buyten alle verſchillentheyd gelezen wierd / ende hy zeyde tot hem, zoo is het genoeg / dat 'er te voren gezeyt was / Ende Thomas antwoorde: Want voorwaar Chriſtus was het die tegen hem gezeyt hadde / Brengt uwe vinger herwaarts, &c. achter welke woorden den Evangeliſt daar terſtond byvoegt / Ende Thomas antwoorde, en zeyde, &c. Nu weten wy / dat niemand / die antwoord / tot eenen anderen ſpreekt / ofte tot eenen anderen zijn woorden keert / als tot den genen / aan wien hy antwoord / ofte op wiens woorden hy antwoord geeft; voornamelijk / indien de zelve te voren zelf tegen hem geſproken hadde / en tot hem zijn woorden had geſtiert. By aldien het nochtans anders komt te gebeuren / zoo moet 'er noodzakelijk in de reden iets by gedaan worden / waar uyt het zelve baarblijkelijk is. Nu weet ik wel / dat zomtijds / antwoorden, in het Nieuwe Teſtament / na de Hebreeuſche manier van ſpreken / voor ſpreken gebruykt word: Maar het zelve zal men miſſchien nooyt bevinden in eenige ſamen-

* In de eerſte naam-verbuyging die by de Latijnen Nominativus, of de Noemer, geheten word.
† In de vijfde naam-verbuyging, by de Latijnen Vocativus, dat is, de Aanſpreker, geheten.

spraken gedaan te zijn; ook en voegt het niet/ en derhalven moet men niet lichtelijk van de aangenomene en eygentlijke beteekenis der woorden afwijken.

De vast-stelling van uwe andere reden heeft gene wederlegging van nooden: want het is klaar en openbaar/ dat niet zelden/ in de Heylige Schrift zelf/ de * eerste naam-verbuyging voor de † vijfde genomen word; als te zien is in deze woorden Matth. 1. vers. 20. Josef de Zoon Davids, alwaar/ de Zoon, baarblijkelijk gestelt is voor/ gy Zone: het selve hebt gy Matth. 20. vers. 30, 31. en Mark. 10. vers. 47. ja by de heylige Schrijvers word de naam Gods nauwlijks opt in de beteekenis van de vijfde naam-verbuyging uytgesproken: want wy lezen niet alleen by Mattheus en Markus/ de God mijn, de God mijn, waarom hebt gy my verlaten, (alhoewel by Mattheus in 't Griekisch gelezen word/ mijn God, mijn God) gelijk ook de Schrijver tot de Hebreen zeyt/ cap. 1. vers. 8. Uwen troon de God, (alwaar geen plaats en hebben de verdichtselen der Rabbijnen/ welke zeggen dat in de Hebreeuschen text de naam Elohim op de * tweede naam-verbuyging voortgebrachtis/ en de beteekenis van de eerste behouden word; waar onder ze eenig woord verstaanelijker-wijs toegeven; daar nochtans in 't Hebreeusch de naam van Troon niet min van de † vierde dan van de eerste naam-verbuyging zouw kunnen zijn:) welke twee plaatsen uyt het Oude Testament genomen zijn; Maar in de Openbaring word in deze woorden/ Heere God Almachtig, het woord God driemaal in de eerste/ in stee van in de vijfde naam-verbuyging/ genomen; want in 't Griekisch staat de God: 't welk/ zoo ik niet en misse/ alle de plaatsen des Nieuwen Testaments zijn/ alwaar de naam God in alle de exemplaren/ voor zoo veel de zin belangt/ in de vijfde naam-verbuyging moet genomen worden; en in de Griekische overzetting van het Oude Testament heb ik de aanroeping Gods/ voornamentlijk in de Psalmen/ zoo menigmaal in de eerste naam-verbuyging gevonden/ dat ik niet en twijffele of daar zal overal zoo staan/ dewijl my noyt gebeurt is ergens andersins te lezen. Ja gy zult bevinden dat aldaar geschied/ 't geen ik zegge dat in deze onze plaats gebeurt/ dat namentlijk andere namen insgelijks/ om datse met de naam Gods t'saamgevoegt staan/ in de eerste naam-verbuyging/ doch in beteekenis van de vijfde/ uytgesproken staan; als Psal. 5. vers. 2. Merkt op de stemme mijns geroeps, de mijn Koning en God: insgelijks Psal. 34. v. 23. Staat op en merkt op mijn recht, de mijn God, en de mijn Heer. Maar ook in het Nieuwe Testament/ volgens de Komplutensische Uytgeving (om een plaats te hebben/ die net met deze onze overeenkomt/ alwaar namentlijck de naam van Heer voor de naam van God gestelt is) op het eynde van 't vierde Kapittel van de Openbaring/ leest men in 't Griekisch/ Gy zijt waardig, de Heere ende de God onzer, de heylige, te ontfangen, &c.

Doch hoe kunt gy ontkennen dat deze woorden van Thomas/ de mijn Heer, en de mijn God, van den Evangelist gestelt zijn in ste van Mijn Heere, en mijn God [aanspreekens-gewijze] dewijl gy zelf de zelven tot God de Vader in uwe uytlegging overbrengende/ die in de vijfde naam-verbuyging des aanspreekens neemt? want gy zegt/ datse in dezen zin tot de Vader overgebracht kunnen worden; De mijn Heer! en de mijn God! wat ben ik halstarrig en ongeloovig geweest, dat ik my niet te vrede gehouden hebbe met uw' woord,

* Nominativus. † Vacativus. * Genitivo casu. † Accusativo.

en belofte, dat gy uwen Zoon van den doode verwekken zoud; nochte met het getuycheniſſe van mijne mede-diſcipulen; om deze mijne ongeloovigheyd zoud ik ſtraf-waardig zijn, &c. Gy erkent / acht ik / uw' eygen woorden.

Maar nu kan deze uwe uytlegging geenſins ſtaande gehouden worden: Voor-eerſt / om dat / gelijkwe gezeyt hebben / Johannes niet enkelijk zouw kunnen zeggen hebben / dat Thomas antwoorde / indien hy tot eenen anderen dan tot Jeſum / die hem aangeſproken hadde / zijn woorden had geſtiert: Ten anderen / om dat gy geen voorbeeld van diergelijken voorby-ſlibbering in de geheele Heylige Schrift / of ook in eenig ander goed-gekent Schrijver / zoo heel licht vinden zult: Daar-en boven / om dat Chriſtus / op die woorden van Thomas voort-gebracht / terſtond daar by zeyt / Om dat gy gezien hebt, Thoma, zo hebt gy gelooft, zoo en kan niemand twijffelen / of uyt de woorden van Thomas zelf blijkt opentlijk dat hy nu geloofde. Maar indien deze woorden tot God den Vader over-gebracht worden / zoo kan dat geenſins blijken / dewijlze geen volkome reden uytbrengen / en 'er verſcheyde dingen kunnen toegevens-wijze onder begrepen worden; ja zoodanige ook / die te kennen zouden geven / dat Thomas niet geloofde / of niet gelooven wilde: Want iemand zouw aldus deze woorden kunnen verbullen; ô mijn Heer, en mijn God! laat niet toe dat ik door deze begoochelingen bedrogen worde, om dat te gelooven, 't geen niet gelooffelijk en is. Indien menze nu tot Chriſtum toewijſt / zoo leggenze alle klaar en bloot: want het en zal niet te onrecht gezeyt zijn / dat Thomas geantwoord heeft; noch men zal'er / met een nieuw voorbeeld / niet behoeven iet anders verſtaanlijker wijze onder te betrekken; en alhoeweld'er iet / 't geen niet zeker is / moeſt onder betrokken worden / zoo zal nochtans uyt de woorden van Thomas zelf opentlijk blijken / dat hy nu geloofde: Want hoe zouw hy dien zijn Heere en God genoemt hebben / dien hy vermoede een ſpookſel te wezen? of hoe zouw hy / hem zoo noemende / zich niet geheel en al vroed gemaakt hebben gehad / dat het zeer waarachtig was 't geen hy zeyde / en gezeyt hadde? Iemand nu enkelijk met de aanſprekende naam verbuyging te noemen / en niet die aanſpreking de belijdenis van het gene daar in uytgedrukt word te begrijpen / dat is een ding dat zeer gemeenzaam en gebruykelijk is / waar van zelf in de Heylige Schrift de voorbeelden niet gebreken: Hier van daan komt die ſpreuk onzes Heeren Jeſu / Niet alle die tot my zeyt Heere, Heere, &c. en die antwoord van Maria Magdalena aan Jeſus / Rabboni, 't welk / gelijk den Evangeliſt zeyt / even zoo veel is als / Meeſter. Hier uyt ontſtaan die woorden van Eliſa tot Elias / Mijn Vader, mijn Vader! wagens Iſraëls, en zijne Ruyteren: en / gelijk ik meyne / andere diergelijke dingen niet weynig. En dit zy dus veel wat aangaat uwe uytlegging.

Eenige zijnder geweeſt die gemeent hebben dat'er in deze woorden van Thomas een uytroeping tot God / tevens met eenige verwondering / begrepen was; als of Thomas had willen zeggen / O mijn Heere, ô mijn God, wat zie ik! maar deze woorden door deze twee redenen voornamelijk weer-leyt: voor-eerſt / dat'er dan niet gezeyt zouw worden / En Thomas antwoorde; en ten anderen / dat'er geen voorbeeld van dusdanige uytroeping uyt de Heylige Schrift voort-gebracht kan worden: op dat ik ondertuſſchen zwijge / dat noch tegen deze uytlegging kracht heeft / om namentlijk deze woorden op

God de Vader toe te passen / deze onze reden waar door noodzakelijk is / dat uyt de woorden van Thomas enkelijk voort-gebracht / opentlijk blijkt / dat hy nu waarlijk geloofst heeft Jesum van den dooden opgewekt te zijn: want van de verwondering zelf daar van word geheel en al van den Evangelist geen gewag gemaakt.

Daar zijnd'er daar-en-boven geweest / die zeyden / dat'er wel in de woorden van Thomas een verzwijging was / maar datse nochtans in de eerste / en niet in de vijfde of aanspreekende naam-verbuyging / moesten genomen worden; in deze of diergelijken zin / De mijn Heer, en mijn God moet geprezen worden, die my deze dingen heeft doen zien, welke, alhoewel ik wel grootelijks begeerde, ik nochtans in mijn gemoed niet kost in laten gaan, datse geschied waren. Maar deze luyden / alhoewelze dese eerste tegenwerping schijnen te ontgaan / dat namentlijk Thomas geantwoord heeft / zoo verballenze nochtans tot deze andere ongerijmtheden / welke boven zijn aangewezen.

Eyndelijk hebbender geen ontbroken / die wel bekenden dat Christus van Thomas God genoemt wierd; maar niet met recht. Welk gevoelen zo vuyl en godloos is / dat het van Erasmus en Gualtherus, alhoewelze het beyde wel degelijk doen / voor onwaardig / om wederlegt te worden / gehouden word. Men moet dan volkomentlijk besluyten / dat Christus in die woorden van Thomas / en dat met goed recht / God / en niet alleen God / maar ook onze God genoemt is geweest; 't zy dat men de woorden van Thomas in de vijfde naam-verbuyging / gelijk wy zeggen / of in de eerste / gelijk eenigen behaagt / nemen moet; dewijl zeker is / om het gene wy boven gezegt hebben / datse op Christus toegepast moeten worden. Want alhoewelmenze / op Christus toegepast / in de eerste naam-verbuyging neemt / 't is echter geheelijk de zelve belijdenis van Christi Godheyd / om zo te zeggen / en de erkenteniſſe die men van hem doet: uyt welke / 't zy watmer onder betrekt / Christus / als billijk is / wel te recht afneemt / dat Thomas zijne opstanding geloof gegeven heeft. Maar wat is gereeder / als dat men zonder eenige waarlijke verzwijging / ofte eenige buytengewone of onzekere uytlegging / hier enkelijk het verbum substantivum, of zelfstanstig woord, gelijk men 't noemt / onder verstaat? Zeer gelijk met deze plaats (op datwe dit noch tot deze onze uytlegging / die veel overbloediger zouw kunnen bevestigt worden / by doen) is de plaats by den zelven Evangelist cap. 13. vers. 13. Gy noemt my, Meester en Heer; want in 't Grieksch is / De Meester, en de Heer [in de eerste naam verbuyging:] want gelijk zy den Heere erkenden en beleden / zoo doet ook Thomas / als hy tegen Christus zeyt / De mijn Heer, en mijn God, en erkent en belijdt hem zijn Heer en God te zijn. Maar een in alles gelijke plaats / en die tot een opentlijke verklaring van deze onze dienen kan / heeft men in het boek Tobie cap. 7, volgens de lezing van het Grieksch exemplaar daar van Raguël, sprekende tot den jongen Tobias / geschreven staat / Ende hy seyde tot hem, de eenes eerelijken en vromen mensches Zoon; want in deze onze plaats staat in het Grieksch / Ende hy zeyde tot hem, de mijn Heer, en de mijn God. Gelijk aldaar dan de jonge Tobias baarblijkelijk van Raguël voor eenes eerlijken en goeden mans Zoon erkent / en genoemt word; alzoo word ook alhier Christus van Thomas voor zijn Heer / en zijn God / erkent / en genoemt. Hier tegen doet niet / dat dit Boek van Tobias onder de Apokrijfen gestelt

en

en getelt word / want wy gebruyken des zelfs getuychenisse niet / om eenig leerstuk door des zelfs ontzagbaarheyd te bevestigen / maar brengen daar uyt alleen een plaats by / die met deze onze zeer gelijk / en om de kracht van spreken en spraaks-gebruyk volkomen te begrijpen / ten alderhoogste dienstig is.

Brief van

FAUSTUS SOSINUS,

Aan alle die genen, die te Chmelnicie, tot de Kerken-vergadering by een gekomen zijn.

Zaligheyd, en de geest der waare wijsheyd en godvruchtigheyd, van God onzen Vader, en Iesu Christo, &c.

DEwijl ik uyt eenige oorzaken / en voornamentlijk door de ziekte van mijnen Heere huys-waard belet word / dat ik tot de Kerken-vergadering niet komen kan ; zoo heb ik het mijn plicht geacht / zeer eerwaardige en beminde Broederen in Christo / dat / alhoewel ik achte gy-luyden te dezer tijd niet eens denken zult van eenig boek uyt te laten gaan / ik niet te min mijn zelven by u moet ontschuldigen / van dat ik die beantwoording / voor onze aanmerkingen / op de vast-stellingen van het Posnanische Collegie van den Dryeenigen God / noch niet heb ten eynde gebracht ; alhoewel my zulks in de naast-voorgaande Kerken-vergadering te Lublijn was aanbevolen / en dat ik hier toe ook tijds genoeg gehad hebbe / om de zelve u op deze tijd in haar volkomenheyd ter hand te stellen: Ik ben echter ondertusschen by-na gedurig van veelderleye en zwaarwichtige bekommeringen gehobbelt en getobbelt geweest / die my ook te Krakou een geheele maand lang hebben opgehouden ; zoo dat ik deze geheele tien weken lang / van zedert ik van Lublijn ben te rug gekomen / niet anders omtrent het zelve werk heb kunnen verrechten / als met naarstigheyd te overzien / het geen ik nu geschreven hadde / op dat het daar na / aan die van Krakou / en Lublijn / om verbetert te worden / zou kunnen over-gegeven worden. Voorwaar het smert my dat ik dus veel tijds verlooren heb / welk ik / indien ik versta dat het noodig geoordeelt word / eeniger-wijze zal zoeken wederom in te halen ; maar / gelijk ik gezeyt hebbe / ik vreeze dat gy by dees tijd wel iet anders zult te doen vinden / dan te denken om boeken uyt te laten gaan : Waar van my dezes zaaks oorzaak niet weynig bekommert en bewogen heeft ; alhoewel ik zekerlijk vertrouwe / dat God / volgens zijne goedheyd / al het gevaar dat ons schijnt te dreygen / of / geheelijk van ons af zal wenden / of / om de gerechtigheyd onzer zaak bekent te laten worden / zal doen gedyen. Om de verlossing van dien ellendigen gevange te verzorgen / zullender geen gelegentheden ontbreken / van opentlijk te belijden en te verklaren hoe hoog wy onzen Heere Jesus Christus zijn achtende / en hoe vierige eer-bewijzers hy aan ons heeft / en dat wy in der waarheyd / den Apostel Thomas navolgende / hem voor onzen God houden en erkennen: van welke gelegentheden

wy'er geen moeten laten voorby gaan of verzuymen/ om aan allen te doen blijken/ dat het zo verre van daar is/ dat onze leer (gelijkwe in 't gemeen gelastert worden) aan Jesu/ den Zone Gods/ iets onttrekt of beneemt/ datze hem veeleer dat gene herstelt/ 't welk van anderen eensdeels onvoorzichtig/ en eenigermate bedektelijk/ hem eertijds onttrokken is geweest; of 't wek eensdeels voorbedachtelijk/ en geheel opentlijk/ van eenige van Joodschen geest gedreve menschen/ hem ook nu ter tijd onttrokken word. Weshalven zoo moedige en vermane ik u/ ik de minste van u allen/ dat gy alle te zamen geheel goeds moeds zijt/ en niet eenigsins verbaast gemaakt/ of van uwe aangevange loopbaan/ en beleving/ en belijdenis/ afgekeert en word; wetende dat gy zijt onder de hoede en verdediging van Gods Zone zelf/ wiens zaak gy onder handen hebt. Indien Erasmus Johannis op de Kerken-vergadering koomt/ zoo wetet dat ik te Krakou met hem gesproken hebbe/ en dat ik alle zijn argumenten wederleggen kan. Voorts dan indiend'er iets in ons is/ 't geenwe/ 't zy of in de zeden/ ofte in de leer/ of zelf weten/ of vermoeden/ dat eenige verbetering nodig heeft/ laat ons niet vertragen het zelve te verbeteren; en laat ons in het toekomende ons zelven naarstig wachten van alle die genen die de aanbidding/ en aanroeping/ als mede de goddelijke eer-bewijzing/ aan Christus Jesus niet toe en staan; en laat ons niet eenige gemeenschap houden met die genen die maar van zoo groote gods-lastering verdacht zijn: dewijl andersins te vrezen staat/ dat niet God de Heer deze eenige zwarigheden/ die hy of om ons zachtelijk te kastijen/ of immers om ons te oeffenen/ en/ gelijk de Schrift spreekt/ te verzoeken/ en te beproeven/ tot noch toe ons over gezonden heeft/ of toegelaten datse ons overgekomen zijn; dat hy niet/ zegge ik/ de zelve grootelijks vermeerderende tot onze zeer zware straffe/ en ter wrake/ kome te gebruyken. Vaart wel mijne zeer waarde/ en eerwaardige Broeders/ in den Heere Jesu/ welken ik van herten bidde/ dat hy u wijsheyd/ en onverwinnelijke kracht des geestes/ tegen alle listigheyd/ en geweld des Duyvels/ geven wil. Gegeven te Paulikovie/ den tweeden van Herfst-maand/ des jaars 1584.

Uwen allerminsten Broeder in Christo Jesu

FAUSTUS SOCINUS.

Eersten Brief van JOHANNES NIEMOJEVIUS, aan FAUSTUS SOCINUS.

Genade en vrede van God onzen Vader, en onzen Heere Iesu Christo, &c.

HEbbende doorlezen uw' geschrift tegen Volanum, zoo hebbe ik gemerkt/ dat zijne bewijs-redenen naukeurig genoeg wederlegt/ en de meeste Schriftuur-

Schriftuur-plaatsen met naarstigheyd overwogen en verklaart zijn: maar niet zonder droevenis (op dat ik 'er niet iet zwaarders by zegge) ben ik onder 't lezen ontwaar geworden zekere uwe wonder-stelling / geheel strijdig met de Heylige Schrift / en t'eenemaal verschrikkelijk / als gy loochent / dat Christus in de dood / of aan het Kruyce / zijne offerhande opgedragen heeft. Volanus heeft schandiglijk geslibbert omtrent de uytwerkende oorzaak / als hy zich niet ontziet te verzekeren en vast te stellen / dat Christus door zijn dood den Hemelschen Vader te vrede gestelt / en van vergramt en toornig / goedertieren en barmhertig gemaakt heeft. Maar gy daar en tegen / mijn Heer Socine, schijnt in de middel-oorzaak niet weynig mis te slaan / die de dood Christi verkleynt / en de voornaamste vrucht van de dood onzes Heeren wilt verduysteren en te niet doen / stoutmoediglijk zeggende / dat de Heere Jesus Christus / niet op den altaer des Kruyces / maar in den Hemel zelf / zijne offerhande opgedragen heeft. My verwondert wat u in 't zin gekomen is / dat gy zoo stoutmoediglijk (op dat ik niet iet anders en zegge) tegen de baarblijkelijke getuygchenissen der Heylige Schrift strijdet / en u niet ontziet het daar tegen-gaande gevoelen te verdedigen.

Ik wil nu over deze zaak geen geschil / by wisseling van brieven / maken; want de zelve vereyscht wel niet lichtvaardiglijk of zoo ter loops verhandelt en afgedaan te worden / dewijlze het Hoofd-stuk onzer zaligheyd betreft / en een byzondere opmerking vereyschende is. Indien het u dan zoo behagen mocht / ik zoude op de aanstaande Kerken-vergadering (indien ons God in 't leven spaart) over dit gevoelen met u wel willen een gesprek houden; waar uyt het geschil van het stuk der rechtvaardig-making lichtelijk nader aan den dag zouw komen / om op eenmaal / met meerder naarstigheyd / dan tot noch toe is geschied / te kunnen onderzocht en afgehandelt worden.

Ondertusschen bidde ik u dat gy niet iet snoods van my vermoedt / als of ik door de kitteling van eenige ydele eer gedreven / u tot dezen strijd beriep. Ik kenne uwe wijsheyd / en hebbe de scherpheyd uwes verstands wel doorzien en ondervonden / ben ook van mijn eygen geringheyd niet onbewust / en wete zeer wel van hoe weynig voorraad ik voorzien ben: Doch dewijl ik zie dat geleerder luyden zich hier aan niet stooten / of hier op niet en staan / zoo heb ik niet willen nalaten (noch heb ook niet gemeent dat het my geoorloft was zulks na te laten) om met mijn voorbeeld anderen tot een naarstiger aanmerking dezer zaak op te wekken / en te ontsteken. Ondertusschen wil ik u wel vermaant hebben / dat gy mijne krachten / uyt zich zelven zwak genoeg om zulk een stuk werks te kunnen dragen / niet en poogt noch meerder te verzwakken: 't geen lichtelijk geschieden zouw / indien ik met u / niet in mijn Moederlijke taal / maar in het Latijn (daar ik de vereyschte eygenschappen niet van en ken) van zoo hoogwichtigen stuk zouw moeten spreken: gy zult dan u best doen / gelijk het een godvruchtig belijder des waarheyds toestaat / dat de waarheyd niet eenigsins benadeelt word; 't geen lichtelijk zouw kunnen komen te gebeuren / indien ik al stamelende / en als met een half gesloote mond / van zoo grooten verborgentheyd met u zouw moeten in gesprek treden: Ik verzoek dan / dat / indien gy de Poolsche spraak noch niet heel wel tot uw' wil hebt / gy eenen anderen in uw' plaats belieft te stellen / die in uw' by-zijn met my in de Poolsche taal mag handelen; ofte indien gy zelf de Poolsche

taals eygenschap heel wel verstaan kunt / zoo zouwd' gy kunnen in 't Latijn uwe meening voor-stellen / daar ik wederom in 't Poolsch op antwoorden zouw: Ik wete (en dat niet zonder smerte hier over te gevoelen) dat'er eenige niet en gebreken / die in dit stuk met u eens van gevoelen zijn; uyt deze dan zoud gy eenen / indien 't u zoo goed docht in uw' plaats kunnen stellen: doch aangaande dit heele werk zult gy believen uw' overleg te nemen / en my dan van uw goed-vinden / dien-aangaande / te verwittigen.

Ik hebbe ook naarstelijk overlezen uwe antwoord op de bewijs-redenen van Franciscus Davids; alwaar gy de aanroeping onzes Heeren Christi / en de eere die zijne hoog-geheyligde naam toekomt / vast stelt / en tegen de lasteringen van Franciscus Davids verdedigt: Ne-maar nochtans / gy schijnt my met zommige weynige woorden dat alderbeste gevoelen niet alleen verduystert / maar ook als in twijffel getrokken / en de tegen-partyen in haare dwaling versterkt te hebben.

Vraagt gy wat het is / dat zoo grooten quaad voor zich brengen kan? Ik antwoord kortelijk: deze woorden / die gy'er dikmaals by doet; Wy kunnen / of mogen / den Heere Christum aanroepen / maar wy moeten niet / of zijnd'er niet toe gehouwen; deze woorden / zegge ik / dreygen al uw' zaak en stuk te verderven en te vernietigen: Ik kan niet begrijpen / hoe men dit over een brengen kan; Wy moeten niet / maar wy mogen; even als of het in het stuk onzer zaligheyd vry stond / iets te doen / of iets na te laten / nadat ons iets of meer of min noodzakelijk zouw schijnen mogen.

Doch ik / wat my belangt / zegge / datwe niet alleen mogen / maar ook moeten Jesum Christum aanroepen / en van hem 't goede / dat ons noodzakelijk is / verzoeken; 't geen ik kortelijk met redenen wil vast-stellen: Wy moeten in Jesum Christum gelooven / en op hem een oprecht vertrouwen nemen; derhalven dan zoo mogenwe niet alleen / maar moeten ook zijnen heyligen naam aanroepen. Insgelijks wy moeten Jesum Christum voor onzen Heer / en Koning / en bestierder / en leyds-man / en beschermer erkennen / op wien wy ons veyliglijk steunen / en ons na zijn welgevallen aanstellen moeten; zoo moetenwe dan ook den zelven aanroepen / en van hem met gebeden begeeren / dat hy met zijn hulp believe over ons te zijn / en zijn bystand niet en weygere. Ik zouw door alle deelen der voortreffelijke waardigheyd Christi / en des zelfs bestiering over ons / kunnen wederleggen / uyt alle welke ik de aanroeping zijnes hoog-geheyligden naams niet alleen zouw bewijzen mogelijk / maar ook noodzakelijk te zijn: Edoch / nadien ik hier niet te doen hebbe met eenige weer-partyder / zoo zal ik het zelve nalaten: dit alleen in uwe schrift wenschende / dat gy altijd / en over al / de zaak die gy opgenomen hebt te verdedigen / moogt vercieren / beschermen / en ten hoogste aanbevelen; nauwe zorg dragende / dat gy niet / 't gene gy met de eene hand hebt opgebouwt / met de andere wederom schijnt te verzwakken / of om verre te werpen. Want indienwe mogen / maar niet en moeten / of / gelijk gy schrijft / niet gehouden zijn / zoo kan yder een lichtelijk afnemen wat hier uyt staat te volgen. De weer-party zal zeggen / Hoe dringt gy zoo zeer op de aanroeping van de name Christi / daar ik niet gehouden ben om zulks na te komen? Ja / als ik u vry late hem aan te roepen / zoo kunt gy my / in een onverschillige zaak / door uw voorbeeld geen wet voorschrijven / &c. Waar uyt

geen

geen geringe dwaling / en eene wel dapper schadelijke twijffeling ontstaan zal / wanneer eenige niet aflaten den Heere Jesum Christum aan te roepen / ja het zelve met ernstagtigheyd na komen / en andere wederom weygeren het zelve te doen; en alswe door heylige getuygenissen en voorbeelden genoegzaam gedrongen worden / zich door de vryheyd haarder gewisse lichtelijk zullen kunnen beschermen en verontschuldigen / indien deze uwe uytspraak stand grijpt; doch my schijnt zoodanig een Christen / die den Heere Jesum Christum of niet wil / of niet durft / aanroepen / naulijks de naam van een Christen waardig; 't geen ik ook geloof dat u mede zoo toeschijnt: waarom zoekt gy dan van een noodzakelijke / een vrye en onverschillige zaak te maken? Ik weet wel dat dit in de openbare gebeden niet altijd vereyscht word / dewijl de voorbeelden der Apostelen het tegendeel aanwijzen; maar alhier spreek ik daar niet van: Doch het gemoed van yder geloovige dient in de waarheyd / en kennisse des naams Jesu Christi / onderwezen en vast-gestelt te worden; op datze zich zekerlijk voor laten staan / watze van Christo gelooven / hoedanigen vertrouwen verkrijgen / en welk een goed eyndelijk van hem verhopen moeten: Van welke zaak de gene die wel onderwezen zijn / wanneer de heylige Geest in haare gewissen mede getuygenisse geeft / indienze in 't geloof / en de hoop / en de eerbiedigheyd tot den Heere Christum gegrondvest / niet af en dwalen / die zelve zullen ook wegens de aanroeping zijnes naams noyt eenig geschil maken. In tegendeel die hem niet durven aanroepen / die hebben ook geen waaragtige en oprechte hoop en vertrouwen; en zijn van de waardigheyd / uytstekentheyd / en bediening des Heeren Christi / of geheel en al onkundig / of maar ten lichtste daar van onderwezen / en hebben noyt gesmaakt hoe goedertieren en lieffelijken Heer hy is; tot den welken zy met een verzekert vertrouwen ('t welk zonder een vierige aanroeping zijnes naams niet geschieden kan) niet durven toe-treden: en het is zekerder als zeker / dat alle dusdanige / 't zy als valsche Christenen / of als lauwen / gelijk levendige stenen / op den Heere Christus / als op eenen levendigen steen / niet gebouwt en worden.

Is noch overig eene geen geringe schroom-valligheyd in het zelvige Geschrift / welken ik wenschte dat my benomen wierde / als gy / namentlijk / de aanbidding Christi van de aanroeping schijnt te onderscheyden. Ik kan niet loochenen / dat het dikwils geschied / dat wy iemand aanbidden (ik spreek van een burgerlijke aanbidding) zonder nochtans eenig ding van den zelve te verzoeken: Maar hoe men dit met Jesum Christum aan te bidden onderscheyden kan / dat en zie ik niet / noch kan het niet begrijpen: Want Jesus Christus verkeert niet meer onder ons met een lichamelijke tegenwoordigheyd / dat wy hem ziende / onze hoofden zouden nederbuygen / ofte voor hem nedervallen / 't geen de Papisten meenen datze wel te degen doen / alsse voor een houten Krucifix-beeld zich vernederen / en den hoed afnemen. Maar wy-luyden die Jesum Christum niet op aarde / of in de aardsche stoffelijkheden tegenwoordig zoeken / moeten alle aanbidding Christi niet zoo zeer uytwendig / als wel des te meer inwendig behertigen: Want zoo menigmaal alswe op de name Jesu Christi onze knyen buygen / zoo en kunnenwe dat zonder een brandende begeerte des herten / en zonder zijne heylzame hulp te verzoeken / niet doen; 't welk / en alswe 't doen / zoo en doenwe niet anders /

van datwe / met zijnen naam aan te roepen / hem niet alleen met een inwendige genegentheyd des herten eeren / maar ook met een uytwendig gebaar aanbidden: En dikmaals geschied het / datwe zonder eenige uytwendige eerbewijzing / 't zy met zuchten / of met bidden / zijne hulp verzoeken; daar het noyt zouw geschieden kunnen (ik spreke van de waarachtige aanbidders) dat wy met Christum aan te bidden niet iets van hem zouden begeeren / het geen zonder de aanroeping zijnes naams niet geschieden kan. Gy vat wel / geloof ik / zeer geleerde man / waarom ik die subtijle onderscheyding / tusschen de aanroeping en aanbidding / niet aan en neme / en niet begrijpen kan: 't zal uw' werk zijn deze knoop los te maken.

Daar resteert noch dat ik u van uwe plicht vermane / die my niet weynig schijnt gemist / ja gezondigt te hebben / wanneer gy my uwe trouw zoo menigmaal toegezeyt / niet en houd / en uwe belofte geen bestand en doet; indien gy dit voor iet gerings acht / zoo weet dat gy in dezen met zoodanigen eene te doen hebt / die niet in de alderminste dingen eenig verkeert vermoeden / van zijn beloften niet nagekomen te hebben / zich aangaande zouw willen geven; ja het betaamt een Christen-mensch zich van alle dusdanig vermoeden / met alle mogelijkheyd vry te houden: Wy weten hoe angstvallig dat zich de Apostel Paulus verontschuldigt / ja niet zonder betuyging / en zonder de name Gods daar in te gebruyken / van dat hy / volgens zijne belofte / tot de Korinthers niet gekomen was; op dat ook wy door zijn voorbeeld leeren zouden standvastig op onze beloften te staan / op dat onze woord altijd geloof vinden mag / en niet ons van ongestadigheyd of lichtvaardigheyd koom te overtuygen: Onze broeder de Heer Joël Naborovius heeft eenige verontschuldiging uyt uwe naam voor zich gebracht / doch dewelke ik niet aan en neme / ja die ik voor zeer nietwarig en ongevoegzaam achte: want indien gy door goddelijke bezigheden opgehouden (alhoewel ik ook van u niet vleesschelijks en verzoeke) niet voltrokken hadde 't geen gy belooft hebt / men zouw het misschien wat lichter kunnen verschoonen; maar dewijl ik hoore / dat gy t'eenemaal met vleesselijke bezigheden / en wereldsche bezorgingen / verlet zijt geweest / zoo kan ik my niet genoeg verwonderen / dat gy meent u zelven met dusdanige nietwarige uytvluchjes verontschuldigt te hebben: Ja / indienwe de zaak wel willen overwegen / gy schijnt veel eer bestraffing dan verontschuldiging waardig / die uwe oeffeningen en bezigheden van betere tot snoodere / van noodzakelijke tot ydele / van heylige tot wereldsche / hebt overgebracht; en alzoo het spreekwoord plaats gegeven / 't geen zeyt / datmen van het paard tot den ezel gaat. Maar ik moet mijne onvergenoeging eyndigen / op dat het niet al-te en zy. Ik bid u neemt mijne openhertigheyd en Christelijke eenvoudigheyd ten goede; want mijne boersche botterkunde riekt na geen geleerde schrijf-bevalligheyd / maar uyt zich in oprechtigheyd en waarheyd. Vaart wel / eerwaarde Broeder in Christo; God beware u in gezontheyd: Ik verzoeke dat gy den Heer Paulicovium, en de andere Broeders / uyt mijnen naam believt te groeten. Geschreven te Lublijn / den laatsten Februarij des jaars 1587.

JOHANNES NIEMOJEVIUS

Uwen broeder in den Heere.

Ant-

Antwoord van
FAUSTUS SOCINUS,
op den voorgaanden Brief van
JOHANNES NIEMOJEVIUS.

Zaligheyd van God onzen Vader, en den Heere Iesu Christo, &c.

OP dat ik antwoorde / zeer doorluchtige Man / op uwen brief / welke my onzen Broeder Joël Naborovius behandigt heeft; zoo bedanke ik u voor eerst / dat gy mijne Schriften / welke ik u om te lezen had gegeven / dus hebt overwogen / en eenige dingen aangetekent die u in de zelven niet aan en stonden. Vorders / dat gy schrijft / dat gy / in mijne antwoord aan Volanus, aangetroffen / hebt zekere mijne Wonderstelling / strijdig tegen de Heylige Schrift / en t'eenemaal verschrikkelijk; en dat gy zegt / u te verwonderen wat my in 't zin gekomen zy / dat ik zoo stoutmoediglijk (op dat gy niet iet zwaarders en zegt) tegen de baarblijkelijke getuygchenissen der Heylige Schrift my niet ontzie aan te gaan; en met eene dat gy betuygt / dat ik de voornaamste vrucht van de dood onzes Heeren wil verduysteren en te niet doen: nalatende de wederlegging van deze zeker wel zwaarwichtige beschuldiging (welke hoedanig de zelve zy / onze Heere zelf te zijner tijd wel openbaren zal) zoo moet ik voor tegenwoordig dit alleen zeggen / dat my dit van u geheel onverwacht voorgekomen is: Want het is nu al zes jaaren / en meer geleden / dat gy deze zelve wonderstelling (welke nochtans andere / en dat zeer geleerde Mannen / voor my mede zoo gevoelt / en in geschrift nagelaten hebben) in mijne reden-twisting van Jesu Christo den Zaligmaker / buyten twijfel zult gelezen hebben; en dat veel wijdluftiger / en naukeuriger / dan ze in mijne antwoord aan Volanus uytgelegt en voorgedragen is / en nochtans hebt gy my niets dien aangaande te voren in geschrift of gesprek voorgehouden. Doch 't zy hoe 't zy / alhoewel ik nu al lang van zoodanige dingen eeniger maten heb stil gezwegen / verwachtende tot dat het God zal believen den weg te openen / om deze Hemelsche waarheyd geheel en al in 't licht te laten komen; dewijl gy nochtans / vreezende / zoo ik achte / dat veel licht dit mijn gevoelen / 't welk gy voor zeer zielverderffelijk aanziet / by veelen t'eeniger tijd ingang mocht krijgen / het daar voor houd dat het uw' plicht is / dit quaad door eene met my te ondernemen redentwisting tegen te gaan; zoo en hebbe ik deze goede gelegentheyd / eensdeels om mijne onnoozelheyd / en ten anderen om 't stuk dat voornamelijk tot onze Religie behoort / aan den dag te brengen / niet willen verzuymen: Ik sta het derhalven ten vollen toe / dat'er tusschen ons dien aangaande een redentwisting aangevangen worde; edoch niet in de tegenwoordigheyd van anderen / maar by geschrift; en dat om veelderleye oorzaken / en wel voornamelijk / op dat hier na van de Kerk te beter van het

geheele

geheele geschil zouw kunnen geoordeelt worden: en hier in is van geen belang dat gy u op uwe onbedrevenheyd in de Latijnsche taal verontschuldigen zoud/ om niet met my in 't Latijn te reden-twisten: dewijl niet alleen uwe voor dees uytgegeven reden-twisting/ over de plaats uyt het zevende Kapittel tot den Romeynen/ maar ook dees uwen brief nu jongst aan my geschreven/ genoeg betoonen/ dat gy deze taal overvloedig genoeg tot uwe wil hebt/ om niet alleen in geschrift met my/ maar ook met yder wie het zy/ zeer gevoegzaam te kunnen reden-twisten: Doch indien gy echter zelf veel liever in het Poolsch zoud willen schrijven/ gy zult lichtelijk kunnen te weeg brengen/ dat het/ 't geen gy geschreven hebt/ van iemand anders in het Latijn overgezet worde: want ik ben tot noch toe in de kennisse der Poolsche taal zoo verre niet gekomen/ dat ik het/ 't geen ik in de zelve leze/ anders als maar ten deele begrijpen kan; veel min dat ik iemands voortvarentheyd in 't spreken/ en/ gelijk het toegaat/ veele in de zelve taal niet genoeg onderscheydelijk uytgedrukte woorden/ zouw verstaan kunnen; en byzonder dewijl ik vry hard-hoorende ben: want dat gy acht dat ik door een ander met u zouw kunnen reden-twisten/ dat is een geheel moeyelijk en gevaarlijk stuk: want zelf een eenig enkel woord verkeerdelijk voortgebracht/ voornamentlijk in dusdanig een reden-twisting/ kan groot beletsel en veel hindernis voor zich brengen; zelf en ken ik ook niemand onder de onzen/ die deze mijne meening zoo op zijn duym heeft/ dat hy/ in de zelve geheel en al te verklaaren/ niet lichtelijk zou kunnen missen. Gy kunt dan/ indien 't u goed dunkt/ alle dat geene in geschrift begrijpen/ 't geen gy meent dat de valschheyd mijns gevoelens zal kunnen openbaar maken; 't welk ik daar na wederom by geschrift zal zoeken te wederleggen: Welk mijn gevoelen ik u/ om bestreden te worden/ in deze stelling begrepen/ aldus voorstelle: De Offering, en verzoen-offerhande Christi voor onze zonde, alhoewel niet zonder het kruyce en de uytstorting des bloeds, is echter in der daad niet aan het kruys zelf, of met de bloed-uytstorting, maar korts daar na in den hemel, toen namentlijk Christus in de zelve was ingegaan, volbracht geworden. Deze stelling zult gy bevinden dat tot een hayr toe/ over een stemt/ met het geene ik dien aangaande/ tegen Volanum geschreven hebbe. Doch ik kome nu tot een ander gedeelte uwes Briefs.

Gy veroordeelt grootelijks/ dat ik in mijne Reden-twisting met Franciscus Davids zegge/ dat wy den Heere Christum kunnen/ maar nochtans niet gehouden zijn aan te roepen; en gy meent/ dat dit de aanroeping Christi/ welke ik nochtans doorgaans zoek vast te stellen/ om verre werpt. Maar hier schijnt gy voor een en het zelve te houden/ niet te moeten/ en/ niet gehouden te zijn; daar nochtans niet te moeten/ die kracht heeft/ dat het betekent/ ofte immers beteekenen kan/ dat dat niet geoorloft is te doen; 't geen het tegendeel zouw zijn van het gene dat ik beweere: maar niet gehouden te zijn (welke manier van spreken/ alhoewel in 't Latijn misschien niet al te bondig/ echter om deze zin uyt te drukken/ en voormaals/ en ook nu gebruykelijk is) betekent niet anders/ als/ met geen recht gedwongen te mogen worden. Gy schijnt ook het woord van aanroepen een weynig anders te nemen dan ik het neem; die de eygentlijke toestiering onzer gebeden (om zoo te spreken) door dat woord versta/ gelijk ook Franciscus Davids zelf (alhoewel hy ondertusschen somtijds de aanbidding met de aanroeping verwarde) met opentlijke woorden

te kennen gaf / dat hy 't aldus verstond: Ik zegge dan / dat gy dat woord een weynig anders schijnt te nemen; want willende de tegenwerping van het exempel der Apostelen / en het opentlijke en geduurige gebruyk der Kerke / van zijne gebeden veel eer tot God dan tot Christum toe te stieren / voorkomen / zoo zegt gy / dat gy hier van niet en spreekt; doch / zegt gy / het gemoed van yder geloovige dient in de waarheyd / en kennisse des naams Jesu Christi onderwezen en vast-gestelt te worden; op datze zich zekerlijk voor laten staan / watse van Christo gelooven / hoedanigen vertrouwen krijgen / en welk een goed eyndelijk van hem verhopen moeten: Even als of ik dat zelve niet overal met groote naarstigheyd en dede; of dat mijn gevoelen van de aanroeping Christi hier eenigsins tegen streed: doch 't zy gy wel hebt begrepen / wat in mijne woorden (waar mede ik nochtans tevens de eygenschap en het gemeen gebruyk van spreken heb gevolgt) het woord van Aanroepen betekene / ofte dat gy 't niet wel begrepen hebt; ik zal betoonen / zoo ik meen / dat niets van al het geene gy dien aangaande aan my geschreven hebt / mijn gevoelen eenigsins verzwakt; en dat 'er niets en is waarom gy denken zoud / dat daarom de aanroeping Christi van iemand met recht zouw kunnen in twijffel getrokken worden: Mijn gevoelen dan / gelijk uyt het nu gezegde kan afgenomen worden / is kortelijk dit: Dat wy van rechts-wegen wel mogen onze gebeden tot Christum zelf toe stieren / maar dat wy nochtans om zulks te moeten doen door geen goddelijk recht gedwongen worden: En dit mijn gevoelen heb ik zeer klaarlijk uytgelegt / en dat meer als eens / in het Boekje zelf van mijne Rede-twisting met Franciscus Davids; en voornamentlijk in dat geschrift / 't geen gelezen word voor de Antwoord des zelven Franciscus in deelen afgedeelt / en van my wederleyt.

In welk geschrift ik antwoorde op die dingen welke zeker godvruchtig en geleert Man (het was de Heer Blandrata) kortelijk / om de noodzakelijkheyd van de aanroeping Christi te bewijzen / aan my geschreven hadde / en waar in hy poogde te betoonen / dat men op deze noodzakelijkheyd byzonder dringen moest: welke dingen in der daad de zelve zijn met de geene die gy schrijft: Derhalven dan / indien gy my het boekje dezer Rede-twisting niet te rug weerom gezonden hadde / ik had met recht u tot het zelve mogen wijzen / om het te kunnen doen dienen tot wederlegging van het gene gy op mijne woorden tegen-werpt: Maar dewijl het boekje wederom gezonden is / zoo zal ik hier in 't kort op uwe tegen-werpingen antwoorden.

Voor-eerst dan / zegt gy aldus: Ik kan niet begrijpen hoe men dit over-een-brengen kan; Wy moeten niet, maar wy mogen; even als of het in het stuk onzer zaligheyd vry stond, iets te doen, of iets na te laten, na dat ons iets of meer of min noodzakelijk zouw schijnen mogen. Uyt deze uwe woorden / als ook uyt eenige anderen / blijkt dat gene 't welk ik gezeyt hebbe / dat gy Wy moeten niet voor die manier van spreken gebruykt / welke luyd: Wy zijn niet gehouden, of / wy kunnender niet met eenig recht toe gedwongen worden. Nu zeg ik voor antwoord / dat gy alhier of / gelijk men zeyt / tot 't verschil zelfs de toevlucht neemt; of / door de benaming van 't stuk onzer zaligheyd 't stuk der Religie verstaat; daar nochtans tusschen beyden eenig onderscheyd schijnt gestelt te moeten worden: Want in het stuk onzer zaligheyd zijn alle dingen noodzakelijk; maar in het stuk onzer Religie zijn niet weynige dingen die niet noodzakelijk zijn:

En op dat men niet van elders / dan van de zaak waar vanwe handelen / de voorbeelden voorthaale: Onze gebeden tot Christum te stieren / behoort buyten twijffel tot het stuk onzer Religie; edoch niemand zal'er zijn / welke zouw ontkennen durven / datwe mogen / gelijkwe alle dikmaals doen / niet tot Christum zelf / maar tot God onze gebeden richten: By aldien het dan ook het stuk onzer zaligheyd betrof / onze gebeden tot Christum zelf toe te stieren / zoo zoudenwe zeker het zelve noyt op eenigerley-wyze mogen achterweeg laten. Dat gene dan dat in dezen deele het stuk onzer zaligheyd aangaat / is / datwe met recht mogen tot Christum zelf / altijds en overal / in dingen die 't zy in 't algemeen / 't zy in 't byzonder / tot de Kerk behooren / onze gebeden richten; en datwe 't zelve van herten erkennen / en openlijk belijden: want indien iemand dit niet erkent / noch belijd / die erkent noch belijd niet Christi macht / en rijk / en bestiering in de Gemeente; zonder welke erkenning en belijdenis niemand door Christum de zaligheyd verkrijgen kan.

Daarna bewijſveſtigt gy aldus: Wy moeten in Jeſum Chriſtum gelooven, en op hem een oprecht vertrouwen nemen; derhalven dan zoo mogenwe niet alleen, maar moeten ook zijnen heyligen naam aanroepen: Ik antwoord / dat hier schuylt / gelijk men 't noemt / het bedrog des gevolgs: Iemand zouw wel kunnen uyt een noodzakelijke aanroeping een noodzakelijk vertrouwen besluyten; want / gelijk Paulus zeyt / hoe zal iemand den genen aanroepen / in welken hy niet gelooft? maar in tegendeel zoo word uyt een noodzakelijk vertrouwen een noodzakelijke aanroeping niet wel besloten; voornamentlijk / indien door de naam van aanroeping / gelijk het in deze reden-twisting is / de toestiering der gebeden zelf verstaan word: Want daar is niets in de weeg / waarom ik niet op iemand ten vollen zouw vertrouwen / en dat ik nochtans tot eenen anderen in mijne nood-behoefte mijne gebeden zouw toestieren / op wien ik namentlijk niet min en vertroude. Wy moeten op Jesus Christus vertrouwen / maar met eene moeten wy ook op God zelf vertrouwen: Ja op Christus te vertrouwen / is in der daad niet anders / dan op God zelf te vertrouwen: want in Christo zelf blijft ons betrouwen niet eyndelijk bepaalt / maar gaat door hem tot God over / en rust aldaar: Weshalven / alhoewel wy het vertrouwen op Christum noodzakelijk hebben / zoo is het nochtans niet noodzakelijk datwe tot hem onze gebeden richten / dewijl wijze tot God richten kunnen; op wien insgelijks / ja als op zekere voortreffelijker wijs te vertrouwen / ons ten hoogste noodzakelijk is. Andersins / indien uwe bewijſvestiging / van het noodzakelijk vertrouwen tot de noodzakelijke aanroeping / krachtig zouw zijn / zoo zouw iemand op dusdanige manier kunnen bewijs-vestigen: Het is ons noodzakelijk / altijd en overal op Christum te vertrouwen; zoo dan is het ook noodzakelijk datwe altijd en overal onze gebeden tot Christum toestieren: 't welk echter hoe verre het van de waarheyd af is / zal by yder een gezien kunnen worden.

Voortgaande / gebruykt gy wederom deze bewijs-vestiging / Wy moeten Jeſum Chriſtum voor onzen Heer, en Koning, en Beſtierder, en Leydſman, en Beſchermer erkennen; op wien wy ons veyliglijk ſteunen, en ons na zijn welgevallen aanſtellen moeten; zoo moetenwe dan ook den zelven aanroepen, en van hem met gebeden begeeren, dat hy met zijn hulp believe over ons te

zijn,

zijn, en ons zijn byſtand niet en weygere. Deze bewijs-veſtiging heeft ten naaſten-by hetzelve gebrek/ 't geen de voorgaande: Want alhoewel het noodzakelijk ſchijnt te zijn/ dat hy/ wiens hulp en byſtand wy vooral met onze gebeden verzoeken moeten/ van ons voor onzen Heer/ en Koning/ en Beſtierder/ &c. erkent worde; zoo is het nochtans in tegendeel niet noodzakelijk/ datwe diens hulp en byſtand vooral moeten verzoeken/ die van ons voor onze Heer/ en Koning/ en Beſtierder/ &c. moet erkent worden: Want indien insgelijks een tweede voor onze Heer en Koning/ en Beſtierder/ te erkennen ſtaat/ zoo is 'er niets in den weg/ waarom wy niet den eene voorbygaande/ ons tot den anderen/ om zijne hulp en byſtand/ met onze gebeden zouden begeven. Stelt een voorbeeld aan die oude Keyzers/ die of haare zonen/ of eenige anderen/ tot mede-genoten haares rijks hebben aangenomen; zeker/ deze tot de mede-gemeenſchap des rijks opgevoert/ en alzoo tot Heeren/ en Koningen/ en Beſtierders des volks geſtelt/ en uytgeroepen zijnde/ zoo is nochtans niemand van al het volk/ gedwongen geweeſt der zelver hulp en byſtand te begeeren; maar yder een mocht noch de hulp en byſtand der gener verzoeken/ van de welken deze tot zoodanigen ingeſtelt en uytgeroepen waren; als de welken zy niet min dan dezen voor haare Heeren/ en Koningen/ en Beſtierders/ noch erkennen moeſten. Insgelijks dan/ dewijl niet enkelijk alleen Chriſtus voor onze Heer/ en Koning/ en Beſtierder/ &c. te erkennen ſta; maar ook God/ van den welken Chriſtus zelf ons tot een zoodanige is gemaakt/ en ingeſtelt/ zoo is'er niets in den weg/ waarom we de hulp en byſtand niet van Chriſtus/ maar van God zelf/ met onze gebeden niet verzoeken zouden: Want indien gy zegt/ dat gy 'er in uwe bewijs-veſtiging by gedaan hebt/ Chriſtum aangaande/ dat wy ons veyliglijk op hem ſteunen mogen/ 't geenme van deze luyden/ tot de gemeenſchap des Rijks aangenomen/ niet zouw mogen zeggen; zoo is nu in onze antwoord op de vorige bewijs-veſtiging/ alwaar uyt het vertrouwen/ datmen noodzakelijk op Chriſtum ſtellen moet/ des zelfs Chriſti noodzakelijke aanroeping beſloten wierd/ deze reden al beantwoord.

Maar gy voegt hier terſtond by: Ik zouw door alle de deelen van de voortreffelijke waardigheyd Chriſti, en des zelfs beſtiering over ons, kunnen heene gaan, uyt alle welke ik de aanroeping zijnes hoog-geheyligden naams niet alleen zouw bewijzen geoorloft, maar ook noodzakelijk te zijn. Maar ik verzekere my/ dewijl uyt deze de aldergrootſte en voortreffelijkſte hoedanigheden van allen/ die Chriſtus heeft/ welken gy boven hebt opgetelt/ deze hooge noodzakelijkheyd/ om Chriſtum aan te roepen/ dat is/ om onze gebeden tot hem toe te ſtuuren/ niet anders dan zeer verkeerdelijk heeft kunnen beſloten worden/ gelijk we gezien hebben; datſe noyt wel uyt de andere deelen der voortreffelijkheyd Chriſti zal beſloten worden: maar alleen (en dit is 't daar ik doorgaans zeer ernſtelijk op dringe) een ontwijffelijke geoorloftheyt/ en 't geen van allen/ dat/ gelijk uyt deze/ zoo ook miſſchien uyt die/ noodzakelijk moet erkent en verkondigt worden/ om onze gebeden tot Chriſtum toe te ſtuuren/ zeer gevoegzaam zal kunnen beſloten worden.

Maar gy zegt verder: Indien we mogen, maar niet en moeten, of, gelijk gy ſchrijft, niet gehouden zijn, zoo kan yder een lichtelijk afnemen, wat hier uyt ſtaat te volgen: De weder-party zal zeggen, Hoe dringt gy zoo zeer op de

aanroeping van de naame Christi, daar ik, om zulks na te komen, niet gehouden ben? Ik antwoorde; daarom dring ik zoo zeer op de aanroeping van de name Christi/ op dat de Wederparty met my bekennen en opentlijk belijden zouw/ dat Christus met recht en na verdienste van ons mag aangeroepen/ dat is/ dat onze gebeden tot hem mogen gerichtet worden; en by gevolg/ dat hy bekenne en verkondige/ dat Christus/ daar hy zijn verblijf in den Hemel heeft/ nu in der daad met de opperste macht in hemel en op aarde aangedaan is/ en dat hy de geheele Gemeente op zijn oogenwenk regeert en bestiert; en dat hy daarom/ als onzen Hemelschen Heer/ en Koning/ en Bestierder/ van ons moet aangebeden/ of met een Goddelijke dienst en eerbewijzing aangedaan worden. Zeker (om ondertusschen op andere dingen te antwoorden/ die gy'er by voegt) die aldus van Christo/ van herten/ gelijk ik zegge dat het geheel en al noodzakelijk is/ zal gevoelen en spreken/ deze zal noyt zeggen/ dat hy of niet en durft of niet en wil Christum aanroepen/ ofte zijne gebeden te hemwaarts richten: Ja alhoewel hy erkenne dat het vry en in zijn keur sta/ dit te doen of niet te doen; zoo zal hy nochtans zeggen dat hy zijne gebeden te hemwaarts sturen zal/ na dat het hem de Geest in zal geven/ of na dat het de menschelijke zwakheyd komt te vereysschen/ om welken voornamentlijk op te helpen/ dit Christo van God gegeven is/ dat hy onze gebeden geduriglijk verhooren/ en ons/ die hem om zijne bystand aanroepen/ zijne hulp bewijzen kan: nochte hy zal oyt over de aanroeping Christi eenig geschil verwekken/ of zelf weygeren/ als andere Christum aanroepen/ het zelve mede te doen. Want waarom/ indien hy erkent en belijd dat Christus met goed recht altijd van hem mag aangeroepen worden/ zouw hy/ als andere Christum aanroepen/ weygeren zulks mede te doen; ten zy hy misschien t'eenemaal van de Christelijke liefde ontbloot zy/ en over zulks geheel en al onwaardig dat hy in de vergadering der Christenen plaats hebbe? Derhalven zoo neem ik/ gelijk men zeyt/ met beyde handen aan/ dat deze woorden naderhand van u door goddelijk ingeven geschreven zijn/ en ik omhelze en erkenne haare meening ten vollen: Die hem [Christum] niet durven aanroepen, die hebben ook geen waarachtige en oprechte hoop en vertrouwen; en zijn van de waardigheyd, uytstekentheyd en bediening des Heeren Christi, of geheel en al onkundig, of maar ten lichtste daar van onderwezen, en hebben noyt gesmaakt hoe goedertieren en lieffelijken Heer hy is: &c. gy hebt dan wel te recht geoordeelt/ dat ook my waarschijnlijk schijnt/ dat hy/ die den Heere Jesum Christum of niet wil/ of niet durft aanroepen/ naulijks de naam eens Christens waardig is; alleen dat ik niet zouw zeggen naulijks, maar geheel niet; en dat my dit niet alleen waarschijnlijk schijnt/ maar dat het by my vast en zeker staat. Maar hier mede strijd ganschniet/ gelijk even te voren heb betoont/ dat men zeyt/ dat we wel met recht onze gebeden tot Christum richten mogen/ maar dat we nochtans om het zelve te doen/ door het goddelijke recht (om namentlijk enkelijk en onbepaaldelijk te spreken) niet gedwongen worden. Want behalven dat'er geen goddelijk en dat een volstrekt en ontwijffelijk gebod/ dien aangaande/ voorhanden is/ zoo gaat ook zelf de ondergeSteltheyd Christi/ ten opzicht van God/ ten vollen tegen deze noodzakelijkheyd aan: Want uyt deze ondergesteltheyd/ volgt noodwendig dit onderscheyd/ tusschen de aanroeping Gods en Christi/ datwe namentlijk geheel en al God wel moeten

aan-

aanroepen / 't zy met de woorden onzer gebeden of tot God zelf / of tot Chriſtum / toe te ſtieren / (want die Chriſtum by namen aanbid / bid inder daat God zelf aan / wiens plaatshouder Chriſtus eeniger maten is / en / gelijk ik gezeyt hebbe / aan hem geonderſtelt) maar datwe / om de zelve reden / altijd Chriſtum wel mogen aanroepen ; dat is / onze gebeden te hemwaarts ſtieren (want dat doende / zoo wijken wy niet af van het gebod en de noodzakelijkheyd van God aan te roepen) maar wy mogen ook wel hem niet aanroepen ; dat is / wy mogen wel de woorden onzer gebeden niet tot hem maar tot God zelf toeſtieren. Want dewijl God aan Chriſtus geenſins is geonderſtelt / die God bid / zijne woorden des gebeds niet tot Chriſtum / maar tot God zelf geſtrekt hebbende / die kan geenſins geacht worden dat hy Chriſtum gebeden heeft. De kenniſſe nu / en de leere / van dit onderſcheyd tuſſchen de aanroeping Gods en Chriſti / is de alderzekerſte wijs om onze conſcientien / in dit geheele geſchil van de aanroeping Chriſti / ſtil en geruſt te ſtellen / en onze Tegenpartyen / welke laſterende zeggen datwe Chriſtum met God verwarren / de mond te ſtoppen / en haare quaadaardigheyd te ontdekken / die daarom Chriſto de aanroepiug benemen / om datſe hem de opperſte macht en beſtiering / en verhooring onzer gebeden / geenſins toeſtaan ; waar uyt / gelijk ik betoont hebbe / niet de noodzakelijkheyd / maar alleen de vryheyd van Chriſtum aan te roepen / noodwendig volgt : 't is eyndelijk de alderveyligſte / en by gevolg de eenige weg / zoo om Gode in de Gemeente zijn voorrecht te bewaren (gelijkwe zulks met alle vlijt en pooging bezorgen moeten) als om zelfs de aanroeping Chriſti geheel en al vaſt te ſtellen / en tegen alle beſtormingen des Satans onverwrikkelijk te maken : zoo verre is het van daar / dat iemant met eenige ſchijn zouw kunnen denken dat de zelve op deze wijs zouw kunnen los gemaakt worden : En daarom ben ik / in de reden-twiſting met Franciſcus Davids, voorbedachtelijk (echter gelijk my dunkt niet met de alderinnigſte waarheyd / en geſteltheyd van de zaak / eenigſins te vermoffelen) deze eyge weg ingegaan : Maar 't geen ik dien aangaande geſchreven heb / gelijk het / zoo ik achte / opentlijk mijne meening uytdrukt / zoo moet het ook te recht verſtaan en overwogen worden : want anderſins / indien iemand met onachtzaamheyd leeſt / het geen hy leeſt / die zal niet alleen uyt mijne ſchriften / maar ook uyt de heylige Schrift zelf / lichtelijk oorzaak nemen kunnen / alhoewel t'eenemaal t'onrecht / om van de goddelijke dingen qualijk en verkeert te gevoelen.

Ik kome nu tot uwe ſchroomvalligheyd / over het onderſcheyd dat ik make tuſſchen de Aanbidding en Aanroeping Chriſti : want gy kunt niet zien / hoe Chriſtus / met den lichame van ons afwezig / kan aangebeden worden / dat hy niet op de zelve tijd ook aangeroepen worde ; daar ik echter doorgaans zegge / dat het noodzakelijk is datwe Chriſtum aanbidden / en niet datwe hem aanroepen : En gy zegt / Zoo menigmaal alſwe op de name Jeſu Chriſti onze knijen buygen, zoo en kunnenwe dat ſonder een brandende begeerte des herten, en zonder zijne heylzame hulp te verzoeken, niet doen. Ja ook daar is niets in de weg / waaromwe niet op de name Gods onze knijen / 't zy des lichaams / 't zy des gemoeds / komen te buygen / niet anders nochtans ondertuſſchen denkende / als om hem de ſchuldige eer te bewijzen : Kunnenwe niet aan Chriſtus / met gebogen knijen / zoo des lichaams als des herten / lofzan-

gen zingen / en goddelijke lofſpraak opdragen? kunnen wy hem niet / met hert en tong / in diepe eerbiedigheyd / voor onze Heer en Zaligmaker erkenken en belijden? kunnen we niet / gelijk in zijn avondmaal geſchied / hem met een heylige en goddelijke eer-bewijzing dank-zeggen / en zijne alderheyligſte naam op een geheel goddelijke wijs groot maken; zonder nochtans op die zelve tijd te denken om eenige hulp van hem te verzoeken / of af te bidden? Voorwaar dit kunnen wy wel: want Chriſtus is zoodanig van God gemaakt / en voor ons ingeſtelt / datwe / of 'er ſchoon dit af bleef / dat hy ons / wanneer we hem aanroepen / in onze nooden zijne hulp bewijzen kan / hem nochtans geheel en al met goddelijke eer vereeren moeten: want alhoewel Chriſtus by ons met den lichame niet tegenwoordig is / hy is het nochtans met de geeſt; en hy ziet en hoort niet alleen alle onze gebaar en woorden / maar hy kent en beſchouwt ook gedurig onze hert; en hy is alhier niet onderſcheyden / van het geene hy wezen zouw / indien hy overal en altijds by ons met den lichame tegenwoordig was: Derhalven dan / gelijk niemand kan ontkennen / of wy zouden / indien Chriſtus by ons met den lichame tegenwoordig was / hem kunnen aanbidden / en nochtans op de eyge zelve tijd hem niet aanroepen; zoo kan op geenerley wijs geloochent worden / dat hy / alhoewel van ons met den lichame afwezig / zonder aanroeping kan aangebeden worden. Voorbeelden / van dat Chriſtus aangebeden / en nochtans niet aangeroepen is geweeſt / toen hy op aarde was / hebben wy niet weynige / en die niet van een burgerlijke / maar van een godsdienſtelijke aanbidding; als namentlijk Matth. 2. verſ. 11. en Kap. 14. 33. Joh. 9. 38, en elders meer: Want / gelijk ik in mijne Rede-twiſting met Franciſcus Davids geſchreven hebbe: (waar toe ik de eygene woorden hier by ſchrijven zal) Hy aanbid, die zijn lichaam of gemoed eerbiedelijk voor iemand nederbuygt, en voor hem eerbewijzende nedervalt, of hy ſchoon niets van hem verzoekt: maar deze roept aan, die in eenige nood geſtelt, ofte iets grootelijks begeerende, met vertrouwelijkheyd eens anders hulp en goedertierenheyd te voet valt. Weſhalven ben ik verwondert / dat het onderſcheyd tuſſchen de Aanbidding en Aanroeping Chriſti / zijnde niet van my bedacht / maar 't geen niet min uyt de verſcheydenheyd van de zaak zelf / dan van de benamingen / voortkomt / u / zo voornaam geleerden en doorzichtigen man / zoo ſubtijl ſchijnt / dat gy de zelve niet begrijpen kunt; daar het veel-eer in tegendeel noodwendig is / dat men tot zekere hooge / en onbegrijpelijke ſubtiliteyt zich begeve / wanneer men deze twee dingen / welken / en de natuur zelf / en het gemeen gebruyk van ſpreken / baarblijkelijk van den anderen onderſcheyden en afgeſcheyden heeft / onder een mengen / of het eene van het andere niet uytzonderen wil.

Ik kome nu tot uwe beklag / van dat ik mijn belofte niet gehouden en hebbe: In welke zaak ik wel wil dat gy u ten vollen verzekert houd / dat uwe vermaning / of veel eer uwe beriſping in dit ſtuk / my zeer aangenaam is geweeſt; en dat ik zoodanigen man ben / wien het veellicht niet minder dan u een griebe des gemoeds zoude zijn / zijn beloften geen beſtand te doen; alhoewel de wijzen zeggen / dat men niet alle beloften hoeft beſtand te doen / alwaar het ſchoon van eerelijke dingen; als namentlijk het beloofde / den genen die het beloofd heeft veel ongemaks / en den genen wien het belooft is geen of weynig nuts zou veroorzaken: Onder welke ſoort echter ik de belofte /

u menig-

u menigmaal van my gedaan / niet en stelle; maar niet te min gevoel ik hier
van / dat de zelve zoodanig is / datse om veelderley beletselen / ook tot boven
den voorgestelden tijd / meer dan eens van my heeft mogen verschoven wor-
den: Maar de beletselen die ik in het laatste gehad hebbe / en welke ik u door
onzen Joël hebbe laten weten / alhoewel (ik bekenne het) andersins onwaar-
dig / indien gy opt te degen zult komen te verstaan / hoeze my / en zoo dat ik'er
t'eenemaal in bedrogen was / en dus geheel tegen mijnen dank / over den
hals zijn gekomen / en hoe ik om meer dan eene reden de zelve niet heb kun-
nen nochte moeten van my af wijzen ('t geen ik hope dat gy wel vatten zult /
zoo haast wy malkanderen zullen zien / want het zijn geen dingen om aan brie-
ven vertrouwt te mogen worden;) zoo en twijffele ik geensins of gy zult my /
is het niet in 't geheel / immers voor een deel / wel verontschuldigen: Weet
ook dat ik voor als noch van die beletselen niet vry ben; en dienvolgende dat ik
eerst-daags / zoo God wil / te dier oorzaak na Krakou zal vertrekken / om
aldaar mijne eygen huyshouding aan te stellen; 't welk hoe veel werks het
my noch wel zal geven / voornamentlijk dewijl ik voor als noch by-na zonder
allen noodig hebbende / en huys-houdelijken huysraad ben / dat kunt gy ge-
noeg afnemen. Ik zal nochtans mijn best doen / dat ik my / zoo haast doen-
lijk is / door alle deze behindernissen en bezorgingen heen redde; op dat ik
niet alleen u / mijne gedane belofte eyndelijk eens voldoen / maar ook mijne
nu zoo lang nagelate / en zoo wenschelijke boek-oeffeningen wederom ter hand
nemen mag. Ondertusschen bid ik u / dat gy my deze traagheyd / van my by
u van mijne gegeve trou te ontlossen / ten goede houd / en dat gy my veel eer
van onvoorzichtigheyd / en onbedachtzaamheyd / dan van lichtvaardigheyd /
of ongestadigheyd beschuldigt. Indien de aanstaande Kerken-vergadering
aldaar / volgens gewoonte / op Pinster zal gehouden worden / zoo denk ik
niet dat ik op de zelve tegenwoordig wezen zal; want mijn vrouw rekent op
deze tijd van haar eerste vrucht in de kraam te zullen komen: alhoewel / in-
dien het geheel en al voor noodzakelijk gehouden wierd dat ik op de zelve te-
genwoordig was / en dat het de Broeders dus voor best in zagen / zoo zoude
het my zoo zwaar niet zijn / al beviel mijn vrouw / of datse in mijn af wezen
in het Kraam-bedde lag. Maar / zoo God wil / wy zullen voorzeker den an-
deren naderhand zien op de Chmielnicensische Kerken-vergadering; alwaar
ook onze geschriften van de Verzoen-offerhande Christi / welke aldaar / in-
dien gy deze wijs van reden-twisten onder ons goed keurt / veel korter zullen
kunnen afgedaan worden / den Broederen / omze te lezen en te onderzoeken /
kunnen over-gelevert worden: Uyt welke onze reden-twisting / met eene /
gelijk gy zelf zegt / voort zal komen de reden-twisting van de wijs onzer recht-
vaardigmaking / voor zoo veel de dood en opstanding Christi belangt; maar
veellicht niet / ten zy gy zelf dit voor-bedachtelijk hier aan hechte / voor zoo veel
het geloof / en onze werken aangaat; van welk stuk echter my dunkt dat men
voornamentlijk in 't werk onzer rechtvaardig-making te handelen heeft:
weshalven zoo bid ik u / dat gy dit voor al bezorgt. En aangezien / gelijk gy
zelf zeer wel weten kunt / dat onze Broeders u met goed recht zeer veel toe-
schrijven / en dat uwe ontzagbaarheyd by ons / zoo in 't byzonder als in 't al-
gemeen / zeer groot is / zoo betuyge ik u voor God en Christus / dat het aan u
doch niet mag schorten / dat niet de heylzame waarheyd geheel en al in het licht

zouw-

zouw komen/ en aan ons allen openbaar worde; maar dat gy uwe best moogt doen/ dat met zachtzinnigheyd en lieffelijkheyd/ zoo wel elders/ als wel voornamentlijk op de Kerken-vergaderingen de geschil-verhandelingen/niet wel om eenig zeker leer-stuk/ gelijk tot noch toe in de Gemeynte zeer verkeer-delijk is gedaan/ t'eenemaal te verdoemen/ maar om de waarheyd uyt te vinden/ en de zelve uytgevonden zijnde/ te behouden (ik zegge de Geschil-ver-handelingen die hier toe dienstig zijn) mogen voorgestelt/ en afgehandelt worden. En ik bidde u/ dat gy'er zoo zeer geen afschrik van en toont/ als gy hoort dat'er iets beweert word 't geen van uwe en veeler meening vreemd is/ ten zy u eerst de zaak wel bekent zy/ en dat gy 't gewicht der redenen en getuychenissen wel zult overwogen hebben; voornamentlijk dewijl gy nu al met der daad ondervonden hebt/ dat gy t'eeniger tijd eerstmaal van die din-gen een afschrik hebt gehad/ welke gy naderhand ten hoogste hebt goed ge-keurt. Want (op dat ik zegge gelijk het waarlijk by my leyt) ik ben tot noch toe veel trager geweest om mijne belofte te volvoeren/ en dat ook te dezer oor-zaak/ om dat gy terstond eeniger-mate als te rugge springt/ en een afkeer toont/ indien iemand eenige plaats uyt de Heylige Schriftuur/ alwaar 't maar met een enkele/ en van 't gemeen aangenome verscheydene onder-scheyding van lezen/ anders uytleyt dan gy met de meeste van d'uwen doet: Want ook en kan ik mijn belofte niet voldoen/ of ik zal u/ ter eerster opzicht/ schijnen veele plaatsen der Heylige Schrift te misbruyken/ en te verkeeren; van 't welk nochtans ik niet en wete of'er oyt iemand zoo grooten afschrik van gehad heeft dan ik doe. God de Heer heeft u met verstand/ en geleerdheyd/ en welsprekentheyd/ en eyndelijk/ gelijk ik gezeyt hebbe/ met een groote ont-zagbaarheyd onder ons begaaft; nu betaamt het uwe godvruchtigheyd/ waar in gy zeer uytstekende zijt/ dese gaven/ om de eere Gods en Christi/ en den weg onzer zaligheyd/ van dage te dage meer en meer te verbreyden en te openen/ met blymoedigheyd en naarstigheyd te gebruyken. De Heer Pauli-kovius, mijn Schoon-vader/ doet u zeer vrindelijk wederom groeten/ en acht u grootelijks: Groetet/ bid ik/ uyt mijnen naam/ de Heeren Ezecho-vicius, Lubieniecius, Balcerovicius, en de andere Broederen. Vaart wel zeer doorluchtige Man/ en bemin my gelijk gy pleegt; en gelijk ik uwe open-hertigheyd erkent hebbe in het gene gy aan my geschreven hebt/ zoo erkennet gy wederom de mijne/ in het gene ik aan u schrijve: en neemt mijne vryheyd/ in u te vermanen/ te goede/ gelijkerwijs ik de uwe/ in my te beschuldigen en te berispen ten goede genomen hebbe. God de Heer behoude u/ tot bevorde-ring van de eere zijnes naams/ en opbouwing zijner Gemeente/ lange tijd in goede gezondheyt. Gegeven in de Heerlikheyd van Paulikovien; den 20ste Maart des Jaars 1587.

Uwe zeer geneygde, en zeer achtende Broeder in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

De

De Antwoord van JOHANNES NIEMOJEVIUS, op den voorgaanden Brief van FAUSTUS SOCINUS.

De Tweeden Brief.

Zaligheyd van God onzen Vader, en onzen Heere Iesu Christo &c.

IK heb uwen Brief ontfangen/ zeer voortreffelijke Man/ en geliefde Broeder in den Heere/ uyt welke ik de oprechtigheyd uwes Christelijken gemoeds/ en uwe zedigheyd/ heb gezien; dewijl gy mijne vrymoedige vermaning met goeder herte aanneemt/ en de berisping niet versmaad; maar dat gy op de tegenwerpingen zediglijk antwoordende/ de zelve naarstiglijk poogt af te wisschen/ en te weder-leggen. Ik kan niet uytspreken/ hoe het my gemoedigt heeft/ om hier na zoo veel vrymoediger met u te durven handelen/ en van noodzakelijke dingen met u door brieven t'samen-spraak te houden/ en u (alhoewel gy zoo veel voortreffelijker/ en oneyndelijk geleerder zijt) te vermanen; ook niet min daarom/ om dat ik zie dat gy met mijne gemeene Latijnsche taal vermaakt zijt/ en dat gy my in mijne spraak-slibberingen en ruwigheden verdraagt/ en mijne onbeschaafthepd en onervarentheyd genegen zijt in de beste vouw te slaan. Gy verwondert u/ uytmuntende Man/ dat ik nu eerst eenige dingen in uwe schriften heb aangevangen te berispen/ die ik lang te voren heb gezien/ en geweten gehad/ en nochtans nagelaten te berispen: Ik hope dat gy u des niet meer verwonderen zult/ na dat gy mijne verontschuldiging gehoort/ en my geloof gegeven zult hebben. Ik bekenne/ dat ik uw Boek van den Zaligmaker Jesus Christus gelesen/ en veele dingen daar in godvruchtelijk en geleerdelijk geschreven/ gevonden hebbe; maar nochtans/ dat het my zoo niet behaagt en heeft/ dat ik my daar mede ten vollen vergenoegde/ of dat ik uw' gevoelen met mijne onderschrijving zoude hebben willen of kunnen bekrachtigen; ja dikmaals heb ik te kennen gegeven/ zoo in 't byzonder/ als in 't openbaar op de Kerken-vergaderingen/ dat ik uw' gevoelen/ noopende de dood Christi/ en de rechtvaardig-making eenes Christen-mensches/ ten vollen niet onder-tekenen/ of met mijne toestemming voor goed kennen kost. Ik geloof dat u niet onbewust is/ hoe ik my voor eenige jaren tegen onzen Broeder Securinus, die uw' gevoelen beweerde/ heb gestelt gehad; ik heb ook met u zelf/ te Lublijn/ in tegenwoordigheyd der Broederen/ een kleyne reden-twisting/ gelijk van de andere punten/ zoo ook van de rechtvaardig-making gehouden. Voorders wil ik dat gy weet/ dat ik uw' Boek van den Zaligmaker Jesus Christus maar ter loops heb gelezen; doch uw' geschrift tegen Volanum heb ik tweemaal door-gelezen/ en met naar-

stigheyd alles overwogen; daar ik/ onder de andere dingen die godvruchtig-
lijk en voortreffelijk geschreven zijn/ eenige geheel vremde/ en/ mijns oor-
deels/ met de Heylige Schriftuur strijdige meningen gevonden heb. Ziende
dan/ dat Volanus een scherp opgezetten Tegen-party is/ die onze godvruch-
tige en waarachtige gevoelen niet verdragen en kan; maar die van alle kan-
ten oorzaak en stoffe zoekende om te verachten/ en quaad vermoeden te
zaayen/ zich te eeniger-tijd niet ontzien zal ook te lasteren; wat meenje dat
hy doen zal/ als hy iets in uwe antwoord vind 't geen berispens waardig is?
Voor-zeker/ hy zal niets onverzocht laten/ maar met alle pooging in de weer
zijn/ niet alleen om uw' Persoon zwart te maken/ maar ook om ons alle met
eenige smette te bekladden/ en ons met een twistgierige vinnigheyd van
woorden te schenden/ en te veroordeelen/ en aan anderen om gescholden en
veroordeelt te worden/ voor te stellen. Men moet dan verhoeden zoo veel mo-
gelijk is/ dat'er niet iet van eenig Christen opt gesegt/ of geschreven worde/
waar aan de zwakken zich stooten/ of ergeren kunnen/ en de Tegen-partyen
een oorzaak nemen van veroordeelen en lasteren. Ik had dan voor-geno-
men/ waarde Broeder/ met u/ in 't bywezen van eenige der voornaamste
Broederen/ eenig zedig en Christelijk gesprek te houden: Maar dewijl gy de
wijs van de t'samen-spraak/ gelijkse van my voor-gestelt was/ om zekere
oorzaken niet hebt willen aannemen; en my tot het schrijven hebt genoodigt/
zoo heb ik/ niet willende my 't zoeken maken/ noch uytstellende om de waar-
heyd getuygenisse te geven/ goed gedacht my met uwe voorslag te vergenoe-
gen. Ik stelle my dan tot schrijven/ en vange aan met u te reden-twisten/ ofte
door brieven t'samen-spraak te houden; 't geen de Almachtige God/ met ge-
lukkige voortgang en uytkomst/ tot de heerlijkheyd zijnes naams/ en de eere
Jesu Christi/ en onze en der anderen onderlinge stichting/ doe gedyen! Doch
ik bekenne mijne eygen zwakheyd/ en erkenne dat my/ die in dit worstel-perk
trede/ veele dingen ontbreken: Want voornamentlijk zouw my uwe persoon/
die my op zoo veelderley wijzen te boven gaat/ van het schrijven/ en van uwe
meening te bestrijden/ af kunnen schrikken; waar by koomt de onwetenheyd
in de Latijnsche taal/ en de onbedrevenheyd in de * Reden-konst/ die nu van
velen in het reden-twisten als ten hoogste noodzakelijk vereyscht worden;
welker gebrek my van de reden-twisting/ voornamentlijk met zoo hoog-ge-
leerden Man/ af weeren/ en noodzaken stil te zwijgen: Edoch my verlaten-
de op de goedheyd van de zaak/ en van uwe lieftalligheyd en zedigheyd be-
wust zijnde/ durf ik bestaan 't geen misschien mijne krachten te boven gaat;
hier in my grootelijks getroostende/ dat de waarheyd/ of se schoon somtijds
de cierlijkheyd en bedrevenheyd van taal niet versmaad/ nochtans menig-
maal met een aangeborene eenvoudigheyd te vreden is/ en zich niet en
schaamt naakt/ en van alle aangenome optooping ontbloot/ voor den dag te
komen. Wat belangt den tweeden voorslag van uw' goed-vinden/ dat ik na-
mentlijk/ indien ik my ontsag in 't Latijn te schrijven/ in het Poolsch schrij-
ven zouw/ en het zelve van iemand anders laten overzetten; dat zouw een
werk van grooten arbeyd zijn/ en zeer langwijlig aan-loopen/ en 't geen men
niet al te veylig/ waar voor ik zie dat ook gy zelf bezorgt zijt/ eens anders ver-
stand zouw kunnen aan-beveelen: want weynige vertaalders wordender ge-
vonden/ die en de woorden en de meening des Auteurs eygentlijk zou-

* Logica.

den kunnen/ of weten uyt te drukken. Maar laat ons nu tot de zaak zelf komen.

In uwe antwoord aan Volanus vind ik deze woorden: Ik zegge dan dat Christus niet aan het kruys, of op het Altaar des kruyces, maar in den Hemel zelf, zich aan God heeft opgeoffert. Insgelijks; En vorders, dat niet Christi dood zelf in der daad zijne offerhande is, of geweest is; maar de zelve is te voren gegaan &c. In den brief die gy aan my geschreven hebt/ hebt gy'er eenige woorden by gedaan/ maar de meening niet verandert; ja gy hebt opentlijk beleden/ dat dit uwe meening is/ Dat Christus in der daad aan het kruys zijn offerhande niet volbracht en heeft.

Wat zal ik nu zeggen? ik zouw garen schrijven 't geen u behaagde/ indien ik het godvruchtelijk en gerechtelijk doen kon; doch ik achte dat noch gy met slik-sloopende leugenen vermaakt zijt; nochte ik en wil ook niemand vleyen/ en kan ook tegen de meening mijns gemoeds niet spreken: Op dat ik dan vry-uyt met u handele/ zoo wil ik geen omme-zwaay van woorden gebruyken/ maar steunende op de zeer klaare spreuken des Nieuwen Verbonds/ zoo zegge ik eenvoudiglijk zonder eenige achter-houdentheyd/ dat uw' gevoelen niet alleen dwalig/ maar met de getuygenissen der Heylige Schriftuur rechts-streeks strijdig is. Hier toe is geen wijdluftig bewijs van nooden/ maar men behoeft slechs eenige plaatsen der Heylige Schrift voort te brengen/ uyt welken de ydelheyd en doling van uw' gevoelen lichtelijk zal kunnen afgenomen worden: 't geen ik nu/ met Gods hulp/ zal beginnen te doen.

Paulus Ephes. 5. Christus heeft ons lief gehad, ende heeft hem zelven voor ons overgegeven eene offerhande en slacht-offer Gode, tot eenen welriekenden reuk &c.

Hebr. 9. Want indien het bloed der stieren en bokken, ende de assche der jonge-koe besprengende de onreynen, heyligt tot de zuyverheyd des vleeschs; hoe veel te meer het bloed Christi, die door den eeuwigen geest hem zelven den levendigen God onstraffelijk opgeoffert heeft?

Mede aldaar: Nochte ook op dat hy hem zelven dikmaal zoude opofferen, gelijk de Hooge-priester alle jaar in het heyligdom ingaat, met vremd bloed; anders had hy dikmaals moeten lijden van de schepping der wereld af: maar nu is hy eenmaal, in de voleyndinge der eeuwen, geopenbaart, om de zonde te niet te doen door zijn zelfs offerhande: Ende gelijk het den menschen gezet is, eenmaal te sterven, ende daar na het oordeel; alzoo ook Christus eenmaal geoffert zijnde, om veeler zonden weg te nemen, zal ten andermaale zonder zonde gezien worden van de genen die hem verwachten tot zaligheyd, &c.

Ik zouw noch meer getuygenissen kunnen by-brengen/ doch ik wil my nu met de zelven vergenoegt houden/ uyt de welken blijkt een oogschijnlijke tegenstrijdigheyd met uwe meening: Want gy loochent dat Jesus Christus hem zelven aan het kruys Gode opgeoffert heeft/ en wilt de dood Christi voor geen waare offerhande erkennen: maar de by-gebrachte plaatsen betuygen opentlijk/ dat Christus door de dood des kruyces hem zelven Gode opgeoffert heeft.

Wat zult gy hier op zeggen? misschien zult gy tot het redens-gevolg uwe toevlucht nemen: edoch ik sta op de eygentlijke woorden zelf/ en wil nu over den zin van de woorden geen reden-twisting aanvangen; met de opentlijke

woorden te vreden zijnde / gelijk het alle godvruchtige en godlievende menschen toestaat. Ik bid u dan / dat gy my niet buyten en boven onze voorstel / en de noodzakelijkheyd / tot eenige strijd beroept; dat is / dat gy met my over den zin der woorden niet eenige woorden-strijd op en neemt: zoo God wil / zullenwe ook de bequame tijd vinden om van den zin der woorden des Apostels te spreken en te reden-twisten; en / onder Gods zegen / zullender geen middelen ontbreken om de waarlijke meening aan den dag te brengen en vast te stellen: Maar nu werp ik u dit tegen / en prijs u hier in niet / dat gy de opentlijke verkondigingen des Heyligen Geestes / door een tegenstrijdigheyd der woorden durft bevechten: Want de Heylige Geest noemt met zeer klaare woorden de dood Christi een offerhande; en gy schijnt / door een tegenzeggelijkheyd / het getuychenisse des Heyligen Geests tegen te gaan. Het Hoofd-begrip dan van mijne berisping / en van de geheele reden-twisting / voor zoo veel dit tegenwoordige punt belangt / zal dit zijn; Of toont ('t geen ik achte dat gy nimmermeer zult doen) dat de Schrift des Nieuwen Testaments de dood Christi geen opoffering of offerhande en noemt; of ontziet u niet voor de haarblijkelijke waarheyd veld-te-wijken / uwe wederroeping te doen / en aldus u zelven van de dwaling te bevrijden / en den anderen geen argernis / den Tegenpartyen geen stoffe van quade nazegging en verlastering te geven: Gy beweert dat maar eerst de offerhande Christi in den hemel word voltrokken / vergelijkende de Hemelvaart Christi met het ingaan van den ouden Hoogepriester in het Heylige der heyligen: Maar alhoewel ik niet wil loochenen / dat het Priesterschap Christi eeuwig is / en dat hy in den Hemel / met voor ons tusschen te spreken / en voor het aanschijn Gods te verschijnen / zich als Priester draagt; zoo heeft nochtans de zelve Christus niettemin op aarde / door de dood des kruyces / hem zelven opgeoffert / en zijne dood kan met goed recht een offerhande genoemt worden / gelijk de Heylige Geest betuygt. Want ook onder de Wet ging de Hooge-priester met 't bloed in het Heylige in / welke het bloed der geslachte beesten was; en deze slachting der dieren word de opdracht of offerhande genoemt: Alzoo ook heeft Christus hem zelven door de dood des kruyces opgeoffert / en geleden dat zijn eygen bloed vergoten wierd; door welk bloed hy ingegaan is in den Tabernakel / niet met handen gemaakt / dat is in den Hemel zelf / op dat hy aldaar tot een eeuwigen Priester voor ons by God verschijne: maar ik late na hier van wijder te verhandelen: Van onze voorgestelde twist-strijd niet afgaande / dring ik op dit eene; of betoont dat in het Nieuwe Testament de dood Christi geen offerhande genoemt en word / of bekent dat gy gedwaalt hebt / en een gevoelen voort-gebracht dat tegen de Heylige Schrift strijdig is. Wat belangt de wijs van onze rechtvaardigmaking / en de vruchten van de dood Christi / gy moet weten / dat ik het met diegene niet en houde / die zich inbeelden / dat Christus met zijn dood God te vrede gestelt / en van toornig goedertieren gemaakt heeft: Nochte ik en stemme het met die geenen niet toe / die door een dood Geloof willen gerechtvaardigt worden: Ik wete / door de genade Gods / den Auteur onzer rechtvaardig-making van de middel-oorzaak te onderscheyden; en ik erkenne dat de barmhertigheyd en genade des alder-goedertierensten Vaders / de opperste en voornaamste oorzaak onzer Zaligheyd is: die / al het gene hy gedaan heeft / ter eerster opzicht / het zelve geheel en al om zijns zelfs wil heeft gedaan / op

dat

dat zijne onmetelijke bermhertigheyd en onuytspzekelijke goedheyd blijken zoude: Nemaar de middel-oorzaken/ die voornamentlijk in den Middelaar Christus te hoop komen/ moeten niet verachtelooft/ of lichtelijk overgestapt/ of in een anderen zin/ welke de Heylige Geest niet voor-en-schrijft/ genomen worden. De goede werken wil ik van het rechtvaardigmakende geloof niet affcheyden; maar van Paulus onderwezen zijnde/ hoede ik my het geloof met de werken te verwarren: want alhoewel de werken van het geloof in der daad niet afgescheyden worden/ zoo wordenze nochtans in het stuk der rechtvaardigmaking eenigermate onderscheyden: Maar hier van zal te eeniger tijd/ om van te kunnen spreken/ bequamer gelegentheyd gegeven worden; daar God/ indien het hem belieft/ tijd en plaats toe verleenen zal. Nu dan een eynde makende van het eerste deel van ons verschil/ zoo verzoek ik/ 't geen ik ook hier boven heb verzocht/ dat gy in het antwoorden de voorgestelde termen des geschils niet en wilt veranderen/ en niet bestaat in een andere soort over te gaan; dat is/ dat gy met my van de meening der woorden geen geschil en maakt: Maar indien gy dit niet zult ontkennen kunnen/ dat ik/ om mijn gevoelen te bevestigen/ de woorden des Apostels te recht heb bygebracht/ zoo zal'er niets overig zijn/ dan dat gy uwe dwaling erkent en verbetert/ 't welk ik u rade te doen/ en wensche dat het u van den grond-goedertierenen God gegunt en gegeven worde.

Maar laat ons nu voortgaan/ en van de aanroeping des Zoons Godes handelen. Ik zie dat gy uw' best doet/ om de misdaad/ van de aanroeping Jesu Christi verzwakt te hebben/ van u af te weeren; en derhalven zoekt gy te betoonen dat gy niet iets zoodanig geschreven hebt/ waar aan de Tegen-partyen stoffe zouden kunnen hebben/ om haare dwaling daar door vast te stellen. Ik bekenne openhertelijk/ dat gy/ om de eere onzes Heeren Jesu Christi te beweeren/ geleerdelijk/ godvruchtiglijk/ en wijdluftiglijk geschreven hebt; en dat gy de Tegen-partyen/ met het zeer krachtige geweer uyt Gods Woord genomen/ hebt te neder gemaakt/ en haare wapenen krachteloos en snedeloos doen worden; en ten zy gy'er deze weynige woorden/ van welke wy terstond handelen zullen/ had bygedaan/ ik achte dat'er niets krachtigers en bondigers/ om de Tegen-partyen te verzwakken en geheel onder de voet te werpen/ dan dit uw' geschrift/ 't geen gy tegen Franciscus Davids hebt uyt laten gaan/ zouw kunnen gevonden worden: Maar dewijl gy de aanroeping des Zoons Gods/ die gy zoo zeer hebt aanbevolen en vast gestelt/ niet zoo noodzakelijk maakt/ als wel het vertrouwen op onzen Heere Jesum Christum/ maar vrystelt/ en dat niemand tot de zelve door Goddelijk recht noodzakelijk gedwongen worde; zoo schijnt gy my van uw' eerste gevoelen/ alhoewel niet geheel en al af te gaan/ ten minsten wat ter zijden af te wijken. Want indien de aanroeping Jesu Christi zoo noodzakelijk niet en is/ dat yder Christen tot de zelve door Goddelijk recht gedwongen worde/ zoo staatse voorwaar onder de onverschillige dingen in te rekenen/ en moet veel eer het gemoed van een yder geloovige aanbevolen blijven/ dat hy de zelve/ na het ingeven des geestes/ of gebruyke/ of naalaate/ en daar waar geen reden geweest/ om van dit stuk zoo scherpelijk met de Tegen-partyen te strijden: Want indien Christus van die genen/ die zijne naam niet durven noch willen aanroepen/ zijn volkomen eer kan hebben/ zoo moet men zeker

dezen aan haare eygen gemoederen overlaten / op datse in dezen deele de Christelijke vryheyd gebruyken mogen. Edoch indien de aanroeping Jesu Christi tot de heerlijkheyd zijnes naams behoort / en zonder welke aanroeping de eere onzes Heeren Jesu Christi niet ongeschonden bewaart / en zijne heerlijkheyd hem niet volkomen opgedragen kan worden / zoo is voorzeker de aanroeping des naams Jesu Christi een noodzakelijke zaak / en onder die dingen die tot het geloof en de Christelijke Gods-dienst behooren. Maar dit kortelijk voor af aangeroert hebbende / laat ons tot uwe Verantwoording komen. Gy werpt my tegen / dat ik tusschen de woorden niet te moeten, en niet gehouden te zijn, geen onderscheyd en maak: waar over ik geen geschil wil maken / want ik loochene niet dat ik geen letter-konstenaar en ben; ik bekenne dat ik deze twee woorden in een zelve zin genomen hebbe; doch van u vermaant / zal ik hierna voorzichtiger zijn.

Gy stelt eenig onderscheyd tusschen de dingen die ter zaligheyd noodzakelijk zijn / en tusschen die welke tot het stuk van de Religie behooren: die het stuk der zaligheyd betreffen / deze zegt gy noodzakelijk te zijn; en die tot de Religie dienen / zegt gy / dat weynige niet noodzakelijk zijn. Ik / mijn Vriend / verzoeke hier een meer-uytgedrukte en naukeuriger beschrijving van deze zaak: want uwe woorden / gelijkse van u geschreven staan / zooze van geen goed-willigen uytlegger gehandelt worden / zouden eenig vermoeden kunnen nalaten / dat gy van de Christelijke Religie of niet al te wel en gevoelde / of niet al te voorzichtig spraakt: Want de waare Religie verbat alle dat gene / 't welk tot de dienst en eerbewijzing Gods / en Jesu Christi / zoo wel d'inwendige als d'uytwendige / in Gods Woord voorgeschreven / behoort: van het welke indien iemand willens en wetens iet achterweeg laat / zoo meen ik dat zoodanig een mensch / 't en zy hy zich bekeer / de straffe van de Religie veracht te hebben / lijden zal: Ik hebbe dan geleert / alles 't geen tot de Christelijke Religie warelijk en eygentlijk behoort / met die dingen welke tot onze zaligheyd dienen / te zame te vervoegen. Ik weete / dat'er / wat de Religie belangt / van veelen niet uyt quaadaardigheyd / maar uyt onwetenheyd gezondigt word / den welken het / gelijk ik hope / zal vergeven worden / indienze onder die genen geweest zijn / of noch zijn / die met een waare vreeze Gods aangedaan / met een oprechte genegentheyd des herten God zoeken / niet iets lichtvaardelijk na latende 't welkze weten / en kennen dat het van God herkomstig is. Doch om hier van te spreken is het hier de plaats niet; voor ons / welken de goddelijke waarheyd op een veel wijdluftiger wijs is geopenbaart / is'er geene verontschuldiging overgebleven / indienwe willens en wetens / niet alleen in de inwendige / maar ook in de uytwendige Religie / nalatig zijn. Wy moeten / noch wy mogen dan niet de plicht van de Religie van het stuk der zaligheyd onderscheyden; ja veel eer de wijs ofte het middel onzer zaligheyd / voor het grootste deel in de ware Religie stellen. Maar laat ons nu bezien het voorbeeld van u bygebracht / dat dusdanig is: Onze gebeden tot Christum te stieren, behoort buyten twijffel tot het stuk onzer Religie; edoch niemand zal'er zijn welke zouw ontkennen durven, datwe mogen, gelijkwe alle dikmaals doen, niet tot Christum zelf, maar tot God onze gebeden richten: Dat geene dat in dezen deele het stuk onzer zaligheyd aangaat, is, datwe met recht mogen tot Christum zelf, altijds en

overal

overal, in die dingen die 't zy in 't algemeen, 't zy in 't byzonder, tot de Kerk behooren, onze gebeden richten; en datwe 't zelve van herten erkennen en opentlijk belijden: Want indien iemand dit niet erkent, noch belijd, die erkent noch belijd niet Christi macht, en rijk, en bestiering; zonder welke erkenning en belijdenis niemand door Christum de zaligheyd verkrijgen kan.

Een voorbeeld in plaats van bewijs-vestiging van u bygebracht / schijnt na eenige bedriechelijkheyd te smaken / welke ik of niet noemen kan / of tot de bedriechelijkheyd des verdeelings meene te behooren; want gy wilt uyt het geene niet doorgaans geschied / besluyten / datwe het niet noodzakelijk gehouden zijn te doen: Doch ik kan door een tweede reeden uw bewijs lichtelijk ontknoopen: God de Vader word niet altijds aangeroepen; ja Stefanus heeft alleen Christum aangeroepen; van Paulus leest men ook dat hy meer dan eens het zelve gedaan heeft; zoo dan en is de aanroeping Gods niet noodzakelijk ter zaligheyd. Zoo is dan uw' bewijs niet te recht (ik zal het zeggen behoudens uwe goede gunst) genomen uyt het gene dat niet altijd geschied / om te toonen dat iet niet noodzakelijk is: want van de tijd / en plaats / heeft men niet voor te schrijven / de geest zal het ingeven / en het betrouwen / dat de eene meer als d'andere op Christum heeft / zal een yder geloovige onderwijzen. Ik belijde het garen tot Christi heerlijkheyd / dat ik noyt in mijne byzondere zuchtingen of gebeden / zoo menigmaal als ik God den Vader aanroepe / en zijne hulp verzoeke / Christum vergete; want ik weet en vertrouw vastelijk / dat ik niet anders dan door hem veyliglijk en vertrouwelijk tot den Vader kan genaken; aangezien het den Almachtigen Vader zoo behaagt heeft / dat Christus onze helper en tusschen-spreker zijn zouw / door den welken wy / met vertrouwen / tot den troon der Goddelijke genade / om bermhertigheyd te verkrijgen / onze toevlucht zouden hebben. Wat de gemeene gebeden der Gemeente belangt / deze kunnen naar den eysch van de tijd en nood / gematigt worden. Gy hebt dan te vergeefs dit exempel bygebracht / ja / mijns oordeels / buyten 't voorstel: want de vraag is niet / of het altijd en overal noodzakelijk zy / gebeden tot Christum te richten; maar / of het voor een Christen een noodzakelijke zaak is / Christum aan te roepen / en tot hem zijne gebeden toe te stuuren. Gy zelf bekent / dat dit tot het stuk onzer zaligheyd behoort / datwe erkennen datwe met recht mogen tot Christum zelf / altijd en overal / onze gebeden toestuuren: Dit uw' mogen, tegen het noodzakelijk gestelt / schijnt my ontwijffelijk een knakking en verzwakking van de aanroeping Christi te behelzen. Want wat is dat; wy mogen Christum aanroepen / en het is ter zaligheyd noodzakelijk datwe dit belijden; maar om hem aan te roepen / daar toe wordenwe door geen recht gedwongen: Indien iemand aldus bewijs-vestigde; Wy mogen op Christum betrouwen / en dat moeten we erkennen en belijden / maar om op hem te betrouwen daar toe wordenwe door geen recht gedwongen; zoude u dusdanig een bewijs-vestiging niet wanschikkelijk en ongerijmt schijnen? Ik weet wel dat gy hier op antwoorden kunt / datwe een uytgedrukt bevel hebben / van het vertrouwen op Christum te moeten stellen / en dat het met de gebeden zoo niet en is. Ik wil nu hier van niet naukeuriger handelen / ziet gy maar zelf uw' eygen geschrift in / gy zult zien dat gy / tegen Franciscus Davids, Gods goed-vinding en schikking voor een gebod aanneemt; ja gy brengt / zoo ik wel

wel heb / eenige plaatzen by / (welke ik mede zouw kunnen bybrengen / indien ik het niet kortheyds-halven na-liet) die de kracht van een uytgedrukt gebod in zich hebben.

Doch wat behoeftmen veel woorden te maken / dewijl gy zelf baarblijkelijk betuygt / dat hy / die ontkent dat men Christum aan te roepen heeft / noch de macht / noch het rijk / noch de bestiering Christi in de Gemeente erkent; zonder welke erkenning en belijdenis / niemand de zaligheyd door Christum verkrijgen kan. Indien dan deze / die niet erkent noch belijd dat men Christum met recht en verdienstelijk mag aanroepen / den Heere Christum waarlijk niet erkent noch belijd / om welke onwetenheyd hy van de zaligheyd door Christum verworven / moet versteken blijven; hoe zal die gene / welke wetende dat Christus aan te roepen staat / hem nochtans niet aan en roept / niet veel grooter straffe waardig zijn? Het blijkt dan uyt uwe eygen zelfs belijdenis / dat de Aanroepingh onzes Heeren Jesu Christi / om de zaligheyt te verkrijgen / noodzakelijk is: Want indien de onwetenheyd in dit stuk van de waare kennisse Jesu Christi uytsluyt / en van de zaligheyd door Christum te verkrijgen afweert; hoe zal de verwaarloozing of de verachting van het zelve stuk de zelve werking niet moeten voortbrengen?

Gy komt hier na tot mijne bewijsvestiging / welke van de natuur en kracht des geloofs / en het vertrouwen op Jesum Christum gestelt / tot de uytwerking der noodzakelijke Aanroeping voortgebracht wierd: Welke gy met dusdanig een antwoord tracht te verschuyven / my tegenwerpende in de bewijsreden van my voortgebracht het bedrog des gevolgs: Iemand zouw wel kunnen (dus luyden uwe woorden) uyt een noodzakelijke aanroeping een noodzakelijk vertrouwen besluyten; want, gelijk Paulus zeyt, hoe zal iemand den genen aanroepen in welken hy niet gelooft? Maar in tegendeel, zoo word uyt een noodzakelijk vertrouwen een noodzakelijke aanroeping niet wel besloten; voornamentlijk, indien door de naam van aanroeping, gelijk het in deze reden-twisting is, de toestiering der gebeden zelf verstaan word: Want daar is niets in de weeg, waarom ik niet op iemand ten vollen zouw vertrouwen, en dat ik nochtans tot eenen anderen, in mijne noodbehoefte, zouw toestieren, op wien ik namentlijk niet min en vertroude. Wy moeten op Jesus Christus vertrouwen, maar met eene moeten wy ook op God zelf vertrouwen; Ja op Christum te vertrouwen is inder daad niet anders dan op God zelf te vertrouwen: want in Christo zelf blijft ons vertrouwen niet eyndelijk bepaalt, maar gaat door hem tot God over, en rust aldaar: Weshalven alhoewel wy het vertrouwen op Christum noodzakelijk hebben, zoo is het nochtans niet noodzakelijk dat we tot hem onze gebeden richten, dewijl wy ze tot God richten kunnen; op wien insgelijks, ja als op zekere voortreffelijker wijs te vertrouwen, ons ten hoogste noodzakelijk is.

Het is zoo ver van daar / mijn Heer Socine, dat deze uwe antwoord op mijne bewijs-vestiging / de kracht mijnes bewijs-redens zouw ontzenuen of verzwakken / datze in tegendeel veel eer de samenbinding mijnes bewijs toestrikt en bevestigt; want dat gy uyt de noodzakelijke aanroeping een noodzakelijk vertrouwen besluyt / maar niet by omkeering ook het tegendeel; hier in schijnt gy my dapper het spoor bijster te zijn / die zoo zeer aan eengehechte dingen poogt van een te scheyden / welke een wederzijdsche opzicht tot elkan-

dre hebben / en onderling wederkeerig zijn. Want indien ik in hem moet gelooven / en op hem vertrouwen / tot wien ik mijn gebeden stiere; hoe zal ik aan d'ander zyde hem / op wien ik my veyliglijk vertrouwe (gelijkwe op Jesus Christus alderveyligste vertrouwen moeten) noyt in mijne nooden durven / of niet zoeken aan te roepen? Voorzeker indiend'er iemand gevonden wierd / die van het geloof aan Jesum Christum zoude durven roemen / en nochtans veronachtzaamde hem aan te roepen / die zouw ten minsten een van deze dry gebreken onderhevig zijn; Want / of / hy zouw van den Heere Jesu Christo niet al te wel gevoelen / als namentlijk dat hy den gene die hem aanriep / en op hem vertroude / niet helpen kost; of / hy zouw meenen dat hy zijne hulp niet van nooden hadde; ofte liever ('t geen waarschijnlijker is) hy zouw in stee van het waarachtige geloof / slechs alleen een ydele naam voorwenden / en met een geveynst geloof zich beroemen. Maar aangezien de waare Christenen van onzen Heer en Zaligmaker genoeg bewust zijn / dat hy en kan en wil helpen; en datze zijne hulp en bystand altijd en overal van nooden hebben; zoo kunnen noch moeten / zeker / deze alle uyt dit geschept vertrouwen / niet anders doen / dan datze in haare nooden en verlegentheden gedurig tot Christum haare toevlucht nemen / en van hem hulp verzoeken. Het waarachtige vertrouwen dan brengt noodzakelijk de aanroeping mede; niet min dan de oprechte aanroeping een waarachtig vertrouwen vereyscht.

Dat gy nu van de persoon en voortreffelijkheyd Gods des Vaders / om de noodzakelijkheyd der aanroeping Jesu Christi eenen knak te geven / een bewijs-reden ontleent; als den welken wy op een voortreffelijker wijs vertrouwen / en alderveyligste aanroepen kunnen: daar aan doet gy onbetamelijk / ja ('t zy gezeyt behoudens uwe gunst) vry onbedachtelijk: Want wat doet gy anders / dan dat gy van de Tegen-partyen het geweer ontleent / en zonder het te gevoelen schijnt tot haren leger over te loopen? Want indienwe daarom / om datwe noodig hebben onze gebeden tot God te stuuren / niet noodzakelijk gehouden zijn de zelven tot Christum te richten; zal niet iemand onvoorzichtelijk by het zelve gevolg het geloof aan Christum voor onnoodzakelijk kunnen achten? Byzonder / dewijlwe een zoodanigen God hebben en belijden / die zonder iemands bystand ons te hulp komen / ons uyt alle gevaar verlossen / en alleen uytrukken kan: Waarom zouden wy dan op iemand anders / dan op God den aldergoedertierensten Vader / en Almachtigen Beschermer zelf / betrouwen / ofte in onze nooden tot iemand anders onze toevlucht nemen? Gy ziet / indien gy'er maar op believt te letten / dat gy met dusdanige bewijs-redenen de eere Christi meer hinderlijk zijt / dan voordeel doet / en dat gy de Tegen-partyen een voet geeft om tegen Christum op te staan. Wy kennen / door Gods genade / en belijden gaarne de onuytsprekelijke Majesteyt / en goedheyd / onzes alderbermhertigsten Vaders; maar daar van de eere Christi gehandelt word / is 't niet van nooden de mogentheyd en Majesteyt Gods voor te wenden / en door de voortreffelijkheyd des Vaders de eere des Zoons te verduysteren; maar de wille / en raad / en ordinantie Gods moet in acht genomen en overwogen worden: Indien God ons door hem zelven alleen had willen zalig-maken / en zonder Middelaar behouden; voorzeker / gelijk hy 't zelve zouw hebben kunnen doen / zoo zoude hy 't zelve ook gedaan hebben; en hy zouw den Zaligmaker Christum noch belooft / noch gegeven hebben:

Maar nademaal hy Jesum Christum tot onzen Heer / en Zaligmaker / en Middelaar gestelt heeft / door den welken wy tot den Vader moeten komen / en dat hy hem alle macht in Hemel en op Aarde heeft gegeven / aan den welken wy / naast God / gelooven / en veyliglijk op hem vertrouwen mogen; zoo is alhier ydel alle reden-twisting van de uytstekentheyd des Vaders: want zijne wil alleen kan ons genoeg zijn; en Gods ordinantie en instelling moet ons voor een alderzekerste regel / van ons vertrouwen en gehoorzaamheyd tot Christum / dienen. Uw' bewijs-reden gaat dan uyttermaten kreupel / 't geen op deze wijs gestelt moet zijn: Wy mogen / en zijn gehouden God de Vader aan te roepen; derhalven dan / onze gebeden tot Christum te stieren / alhoewelwe mogen / dat en zijnwe echter niet gehouden. Een vaarblijkelijk bedrog des gevolgs / 't welk ik in de volgende zaak / met een gelijke bewijs-reden toonen kan. Wy mogen / en zijn gehouden in God den Vader te gelooven; derhalven / alhoewelwe op Jesum Christum vertrouwen mogen / zoo zijnwe 't nochtans niet gehouden. Geen ey is zoo een ey gelijk / als deze bewijs-reden d'uwe is. Die dan met naarstigheyd zal willen inzien / en overwegen / uwe woorden / welke van u op deze wijs geschreven zijn: Weshalven alhoewel wy het vertrouwen op Christum noodzakelijk hebben, zoo is het nochtans niet noodzakelijk datwe tot hem onze gebeden richten, &c. zal bevinden datze om de aanroeping Christi eenen knak te geven dienstig zijn: Want al wat niet noodzakelijk is / dat zal veellicht ook weynig voordeelig zijn. Maar op dat ik in een vaarblijkelijke zaak niet al te lang en zy / en te overtollige uytweyding gebruyke / zoo wil ik veel liever met mijn eygen redenen ophouden / en alhier u zelfs tegen u zelven hoorden reden-kavelen / op dat gy alzoo deze ongerijmtheyd te lichter moogt ontwaar worden / en uwe dwaling moogt verbeteren: In uw' schrift vind ik dusdanige woorden: Gy hebt dan wel te recht geoordeelt, dat ook my waarschijnlijk schijnt, dat hy, die den Heere Jesum Christum of niet wil of niet durft aanroepen, naulijks de naam eens Christens waardig is; alleen dat ik niet zouw zeggen NAULIJKS, maar geheel niet; en dat my dit niet alleen waarschijnlijk schijnt, maar dat het by my vast en zeker staat. Indien gy zoo oordeelt / mijn Heer Socine, dat hy die Christum niet wil aanroepen / de naam eenes Christen-mensches onwaardig is / hoe durft gy dan de volkomene noodzakelijkheyd des aanroepings Christi ontkennen? Zeker / gy schijnt strijdige dingen te spreken / en te beweeren: Want indien het noodzakelijk is / dat de gene die door Christum wil zalig worden / een waarachtig Christen zy / en dat hy geen waarachtig Christen zijn kan / al wie Christum niet wil of niet durft aanroepen; ziet gy dan niet dat'er uyt deze uwe zamen-schakeling noodzakelijk een dusdanig besluyt moet volgen / dat al wie den name Christi niet wil noch durft aanroepen / de zelve aan de zaligheyd door Christum verkregen / geen deel en heeft? waar uyt dan ook een dusdanig gevolg noodzakelijk voortkomt / dat de aanroeping des naams Jesu Christi even noodzakelijk is / dan het noodzakelijk is datwe van onze zaligheyd ten vollen verzekert zijn / en datwe van de naam Christi waarachtige belijdenis doen. Zie hier dan / hoe mijn Heer Faustus mijn Heer Socijn bestrijdet / op dat uyt deze onderlinge zamen-strijd de waarheyd (welk ik bidde dat gy niet tegen-strijden wilt) des te klaarder aan den dag koom. Deze reden-kaveling van mijn Heer Faustus tegen mijn Heer Socijn

voort-

voorgehaalt zijnde / zal ik hier een tweede die de zelve niet ongelijk is / by-doen: Ider zaak / door welke de eere Christi voornamelijk uytblinkt en groot gemaakt word / en de belijdenis des Christelijken naams verklaart en bestendigt word / is ten hoogste noodzakelijk; onze gebeden tot den Heere Jesum Christum te richten / is een zaak waar door de eere Christi uytblinkt / en groot gemaakt / en de belijdenis des Christelijken naams verklaart en bestendigt word; Zoo dan / de toestiering onzer gebeden tot Christum / is een zaak ten hoogste noodzakelijk: Ik bid u / wat ontbreekt'er aan deze sluyt-reden / alhoewel van een ongeleerde voortgebracht? Ik weet dat gy de voorstel / die de Meerdere genoemt word / niet zult laken; en den Mindere / verdedigt gy zelf / nademaal gy den genen / die Christum niet wil noch durft aanroepen / den naam eenes Christen-menschen onwaardig geoordeelt / en van de heerschappy / het rijk / en de macht Christi / onwetende te zijn / verklaart hebt: Indien het dan blijkt / dat / door de aanroeping Christi / zijn rijk en eere verheerlijkt word / zoo is voorzeker de aanroeping des naams Christi een noodzakelijke / en niet enkelijk een vrye zaak.

Wat de voortreffelijkheyd des Vaders belangt / waar van gy in dit schrift gewag maakt / deze word in geenderley wijs / door de aanroeping des naams Christi / vermindert / of verduystert / maar veel meer vast gestelt en verheldert: Want alle godvruchtigen en geleerden in het rijke Christi / houden het voor wis en zeker / dat Christus alle zijne macht en heerlijkheyd die hy heeft / geheel en al van den Vader heeft / en dat alle de heerlijkheyd Christi tot heerlijkheyd des Vaders gedijd: Zoo heeft men dan niet te vreezen / dat de Tegen-partyen een rechtvaardige reden om te lasteren / of de eere Gods te verdeelen / uyt de leere der noodzakelijke aanroeping Christi / halen kunnen; welken men den mond moet stoppen / niet met dusdanige scherpzinniger onderscheydingen / maar met het opentlijke Woord Gods / in het welke het uytgedrukte getuygenisse staat van Christi opperste verhooging / als den welken de Vader met zich op den troon heeft doen zitten / en tot zijn Stadhouder gestelt. De eere Christi kan dan de eere Gods / zelf niet in het alderminste deeltje / iets onttrekken; ja veel eer moet men aldus besluyten / dat de alderminste verloochening van de eere Christi / noodzakelijk op God zelf moet vallen / als op den insteller en voorstander van de eere Christi.

Zoo staat dan mijne bewijs-reden vast / welke van de macht Christi tot de noodzakelijke aanroeping zijnes naems genomen word: En gy / willende de zelve bewijs-reden kneuzen / ontsutseltse veel eer / door het voorbeeld der genen / welken de Keyzeren gewoon waren tot het mede-genootschap des rijks aan te nemen: Dat dusdanig een voorbeeld niet ten vollen op Christum heeft kunnen gepast worden / hebt gy zelf wel gezien: Edoch ik en zie niet / wat het u zouw kunnen helpen: Want die gene die voormaals van de Keyzeren tot medegenooten des rijks wierden aangenomen / wierden niet met de naam alleen / maar ook inder daad met de schuldige eer aangedaan; nochte het en zoude den Keyzeren noyt behaagt hebben / dat iemand haare medegenooten verwareloozende / of achter rugge stellende / enkelijk tot haar zijne toevlucht nam: 't geen voornamelijk aan de Zonen der Keyzeren plaats hadde: het voorbeeld ook van Josef / zijnde van Farao verhoogt / geeft hier van een zeer doorluchtig getuychenis. Ik kan my derhalven niet genoeg

 verwon-

verwonderen / waarom gy dus onbedachtelijk aldus geschreven hebt / Insgelijks dan, dewijl niet enkelijk alleen Christus voor onze Heer, en Koning, en Bestierder te erkennen sta; maar ook God van den welken Christus zelf ons tot een zoodanige is gemaakt en ingestelt, zoo is'er niets in de weg, waarom we de hulp en bystand niet van Christus, maar van God zelf, met onze gebeden niet verzoeken zouden &c. De bewijs-reden lept aldus: niet Christus alleen is onze Koning en Heer / maar ook God de Vader / op een veel voortreffelijker wijs; zoo dan mogen we niet Christum / maar God zelf aanroepen / 't geen de woorden lager gestelt noch meer bevestigen. Maar wy mogen ook wel hem niet aanroepen; dat is, wy mogen wel de woorden onzer gebeden niet tot hem, maar tot God zelf toestieren &c. Indien gy uwe bewijs-reden aldus beslooten hadde: Wy mogen wel Christum niet altijd en overal aanroepen / maar wy mogen menigmaal den Vader alleen aanroepen; zoo zoud gy wel en te degen beslooten hebben: Maar dewijl gy onbepaaldelijk deze woorden schrijft / Wy mogen Christum wel niet aanroepen, zoo schijnt gy die genen te rechtvaardigen / die Christum noyt aan en roepen / noch durven / noch trachten aan te roepen. Want indien we mogen hem niet aanroepen / zoo en zondigen ze niet / noch en doen niet dat berispelijk is / die hem niet aan en roepen: By gelijkenis: Wy mogen wel / op de Zaterdag / niet vasten; zoo dan en zondigen ze niet die niet en vasten: Want die niet en doen daar ze door geen Goddelijk recht toe gedwongen worden / ik weet niet by wat reden dat hen zulks tot zonde zouw kunnen of moeten toegerekent worden. Gy schijnt door dusdanige ontijdige bewijs-redenen / niet alleen de aanroeping / maar ook de voortreffelijkheyd Christi / wel niet zelf te verzwakken / maar den Tegen-partyen / om ze te verzwakken / onvoorzichtelijk voet te geven. Christus betuygt zelf / dat hem van den Vader alle oordeel is gegeven / op datse alle den Zone zouden eeren / gelijk zy den Vader eeren. Buyten twijffel / deze woorden dragen Christo eene de hoogste eer op / waar onder yder een / die niet twist-gierig en is / lichtelijk zal kunnen zien de aanroeping zijnes naams begrepen te zijn: deze woorden dan / hebben de kracht van een uytgedrukt bevel van d'aanroeping Christi: want al wie Christum niet aan en roepen / die bewijzen hem (het geen gy zelf bekent) zijne schuldige eeren-plicht niet. De staat onzes geschils is dan niet / of we altijd en overal gehouden zijn Christum aan te roepen; maar of de eere Christi / en het vertrouwen onzer zaligheyd / dit vereysschen / dat Christus noodzakelijk aangeroepen worde: 't geen ik zie / met zeer bondige redenen / mijns oordeels bewezen te zijn / dat men het noodzakelijk moet doen; en gy zelf schijnt voor het meerder-deel my hier in toe te stemmen / als gy alle die genen / die Christum niet aanroepen / of niet durven aanroepen / schijnt te veroordeelen: Zoo staat dan / en zal voor eeuwig vast staan / dezen voorstel: Christus moet van alle de genen / die door Christum willen zalig worden / noodzakelijk aangeroepen zijn. Ik bid u dan ernstelijk / dat gy na dezen uw' Wy mogen laat varen / en Wy zijn gehouden in des zelfs plaats zet / en schrijft.

Dit zal ik hier voor een toegift by-doen. Dat / of'er schoon in het Nieuwe Testament geen gebod / van Christum aan te roepen / te vinden was (gelijk ik meene / dat'er niet weynige zijn / die de kracht van een uytgedrukt gebod in

hebben) wy nochtans/ indien niet door een onbepaalde/ immers door een noodzakelijkheyd des gevolgs/zouden gehouden zijn Chriſtum aan te roepen. Want zonder de aanroeping des naams Jeſu Chriſti/ kan noch het ware geloof/ noch het oprechte vertrouwen op Chriſtum/ verdedigt/ noch de ontſagbaarheyd zijns naams en Majeſteyts behouden/ of de Chriſten-naam rechtvaardiglijk/ of wettelijk/ aangenomen worden. Doch ik achte hier van voor tegenwoordig genoeg te zijn.

Wat belangt de ſchroomvalligheyd van u voort-gebracht/ wegens het onderſcheyd tuſſchen de aanbidding en aanroeping Chriſti/ daar van zie ik my voor als noch niet ontlaſt. Ik ben/ God dank/ zoo onbedreven niet/ of ik kan wel zien/ wat onderſcheyd dat'er is tuſſchen de woorden van aanbidding en aanroeping: maar alwaar van onze godſdienſtigheyd tot Jeſum Chriſtum gehandelt word/ daar kan noch weet ik tuſſchen deze twee geen onderſcheyd te maken: voornamentlijk/ dewijl wy Chriſtum met geen lichamelijke tegenwoordigheyd tegenwoordig hebben. Want 't zy wat heerlijkheyd/ of eer/ van ons aan Chriſtus bewezen word/ dat acht ik dat veel eer tot de inwendige dienſt moet betrokken worden: want alhoewel wy ſomtijds de uytwendige gebaren aanwenden/ zoo zijn de zelve nochtans in zich zelven niets of weynig waard; echter zijn het opwekkingen tot een aandachtiger en vieriger gebed/ of dankzegging; waar van de geheele kracht in de inwendige beweging des gemoeds/ en de ernſtachtige geneygtheyd des herten beſtaat. Ik verwonder my dan/ waarom gy de lof-gezangen/ lof-en-dankzeggingen onder de aanbidding inſluytende/ de aanroeping onder dezelve ſoort niet hebben wilt; dewijl de dankzegging/ alhoewel (om zoo te zeggen) in ſoort verſcheyden/ nochtans/ om van de Chriſtelijke Religie te ſpreken/ onder een zelve geſlacht met de aanroeping/ dat is/ onder de inwendige aanbidding/ mag en moet begrepen worden.

Maar dat gy ſchrijft: *Dat Chriſtus zoodanig van God gemaakt, en voor ons ingeſtelt is, en datwe door hem zoodanige weldaden hebben ontfangen, datwe, of'er ſchoon dit af bleef, dat hy ons wanneerwe hem aanroepen in onze nooden, zijne hulp bewijzen kan, hem nochtans geheel en al met Goddelijke eer vereeren moeten, &c.* Op dat ik de waarheyd zegge/ ik wenſchte wel dat dit van u niet geſchreven en waar; want het ſchijnt (houd my ten goede dat ik het zegge) onvoorzichtelijk geſchreven: want indien Chriſtus ons in onze nooden niet te hulp komen koſt/ zoo zouw het weynig verſchillen/ of wy zouden (dat verre moet zijn) eenen ledig-zittenden en krachteloozen Chriſtus hebben: Want indien Chriſtus ons in onze nooden geen byſtand bewijzen koſt/ zoo zouw hy onze Koning/ en Hoofd/ en Bruydegom/ en Harder/ met recht niet genoemt mogen worden: Want wat voor een Koning is het/ die de Onderdanen/ tot hem hunne toevlucht nemende/ niet helpen/ of verhooren kan? Hoedanig een Hoofd/ dat zijne leden niet levendig houd? Hoe een Bruydegom/ die zijne Bruyd niet voedet/ of beſchermt? En zoude het een Harder zijn/ die de Wolven niet afweert van de Schapen/ en de Schapen gade ſlaat? En in tegendeel: Wat voor Onderdanen zijn 't/ die in haare nooden haaren Koning niet aan en roepen? Hoedanige leden/ die van het Hoofd het leven niet ontfangen? Is het een getrouw Wijf/ die hares Mans hulp in haare nood niet begeert? Zijn het eygene Schapen/ die onder de

scherm haares Harders genen toevlucht nemen? Kort-om / hei is genoeg: want gy weet alle deze dingen zeer wel / en kunt'er anderen veel geleerdelijker dan ik van onderwijzen: alleen wacht u / dat de voor-ingenome meening u niet schadelijk en zy; en dat gy u niet en schaamt te eeniger tijd van u minder vermaant te worden / en te leeren: Ik zal de geheele zaak met deze toejuyging sluyten; De waarheyd overwinne! dat zy zoo!

Dat gy uwe belofte tot noch toe niet zijt nagekomen / daar in neem ik uwe verontschuldiging aan; verzoekende echter / dat gy zoo haast mogelijk is / het beloofde voldoet. Ik eyndige / biddende / dat gy my met uwe gewoonlijke liefde belieft te omhelzen: De Broeders doen u wederom groeten: En groetet gy den Heere Paulikovius, (wien ik in den Heere alle voorspoed wensche) en de andere Broederen. Geschreven te Lublijn den vijf en twintigsten April / in 't Jaar 1587.

Uwe in Christo zeer geneygde Broeder

JOHANNES NIEMOJEWSKI.

Antwoord van FAUSTUS SOCINUS, op den Tweeden Brief van JOHANNES NIEMOJEVIUS.

Zaligheyd van God den Vader, en den Heere Iesu Christo, onzen Heere &c.

Ik kan niet wel uytspreken / hoe zeer ik my gevoele aan u verschuldigt te zijn / dat gy zoo ernstig be-yvert / en be-arbeyd / op dat gy my van eenige dwalingen in onze Religie (gelijk het u toeschijnt) zoud aftrekken / en te rugge brengen. En voorwaar dit is uw' plicht / die ('t zy ook wat gy / vermits uwe zedigheyd / my toeschrijft / en u zelven ontrekt) veel geleerder zijt dan ik / en in onze Heylige Schriften veel bedrevender. Maar gelijkerwijs gy my daarom poogt te bestraffen (dewijl nu van deze dingen onder ons door brieven is begost gehandelt te worden;) om dat gy niet anders kunt spreken / noch gevoelen; zoo en kan ik ook niet anders gevoelen / dan ik tot noch toe gevoelt hebbe / ten zy ik eerst onderwezen worde dat ik qualijk gevoel / en dat ik dat of zelf erkenne / of ten minste vermoede; 't gene noch uwe eerste / noch ook uwe laatsten Brief / niet heeft kunnen te weeg brengen: gelijk ik zulks terstond zal poogen aan te wijzen.

Ik heb u deze Stelling / als uyt mijn geschrift tegen Volanum genomen (welk geschrift u in dezen deele met de Heylige Schrift te strijden scheen) om bestreden te worden / voorgestelt.

De offering, en verzoen-offer Christi voor onze zonde, alhoewel niet zonder

der het kruyce en de uytſtorting des bloeds, is echter inder daad niet aan het
kruys zelf, of met de bloed-uytſtorting, maar korts daar na in den Hemel, toen
namentlijk Chriſtus in de zelve was ingegaan, volbracht geworden.

Eer gy deze mijne Stelling beſtrijd / zoo zegt gy / dat ik in de zelve eenige
woorden hy gedaan hebbe / die in de twee ſpreuken / welke gy uyt het geſchrift
tegen Volanum hebt uytgeſchreven / niet gevonden worden; en welke gy al=
daar verhaalt: Ik meene deze woorden: Alhoewel niet zonder het kruys en
de uytſtorting des bloeds. Ik dacht dat gy meende / dat'er ook iets van my
was by gedaan / in het woord / is volbracht geworden, 't geen in die bloote
ſpreuken niet gevonden word; nochte de zin des zelfs is niet ten vollen in de
zelve uytgedrukt; 't en zy bleek uyt de woorden / die gy'er daar na by doet / dat
gy verſtond / dat dat woord behoorde tot die meening / in het zelve ſchrift ver=
handelt; Op dat nu klaarlijk blijcke / dat ik niets hebbe toegedaan tot het
gene ik te voren geſchreven hadde / ja dat ik te voren klaarder geſproken heb=
be / als naderhand in die woorden / welke gy meende dat'er by gedaan waren;
zoo zal ik alhier beyde deze plaatſen / alwaar deſe twee ſpreuken gelezen
worden / geheel en al uytſchrijven: 't welk zeker gy / mijns oordeels / mede
had behooren te doen / toen gy de zelve voor u naamt: Want zoo zoud gy met
de zelve moeyte / en altijd beter / wat ik gevoelde / kunnen verſtaan hebben;
en gy zoud gezien hebben / dat ik nu in der daad al op dit alles geantwoord had /
't geen gy als baarblijkelijke getuygeniſſen tegen mijne ſtelling hebt by-ge=
bracht. Ja gy had niet alleen die geheele plaatſen / gelijk het my toeſchijnt /
maar de geheele reden-twiſting over deze zaak / welke in eenige zeer weynige
bladen begrepen word / behooren uyt te ſchrijven: Want zoo betaamt het /
mijns oordeels / eenen te doen / in een nieuw / en noch niet wel bekent gevoe=
len / welk iemand voorneemt te beſtrijden / op dat hy den genen / die het zelve
gevoelen ſtandvaſtig voor ſtaat en voort leert / daar van zouw kunnen te rug=
ge trekken. Maar ik zal nu alhier de woorden / van beyde de plaatſen / gelijk=
ſe in mijn geſchrift gelezen worden / by ſchrijven.

De eerſte plaats luydt aldus. Ik zegge dan, dat Volanus grootelijks miſt,
die met den meeſten hoop meent, dat Chriſtus toen zich zelve Gode opgedra-
gen heeft, toen hy zijn bloed uytſtorte; meenende dat het het zelve is, dat
Chriſtus hem zelven Gode heeft opgedragen door zijn eygen bloed; en, dat
Chriſtus zijn zelfs bloed Gode opgedragen heeft: welk laatſte den Apoſtel in-
der daad noyt en heeft gezeyt; gelijk een weynig hier na blijken zal. Ik zegge
dan, volgens den zin des zelven Apoſtels, dat Chriſtus niet eygentlijk aan
't kruys, ofte op den Altaar des kruyces (gelijk men gemeenlijk deze manier
van ſpreken gebruykt) zich Gode heeft opgedragen, maar in den Hemel zelf.
Doch ik ſpreke (let wel) tevens met den Apoſtel, van de ware en volkomene,
en niet van eene nu aangevange opdraging [of offerhande.] Dit blijkt &c.
Uyt deze woorden blijkt opentlijk / dat ik veel klaarder in het geſchrift tegen
Volanus, dan in mijne ſtelling uyt het zelve geſchrift genomen / hebbe uyt=
gedrukt / dat ik van de offerhande Chriſti zijn kruys en bloed niet af en ſcheyde;
en dat ik bekenne / dat Chriſti opdraging of offerhande nu eenigermaten aan
het kruys is begoſt en aangevangen / maar datſe nochtans aldaar inder daad
niet voltrokken is geweeſt: 't Geen ik ook in mijne reden-twiſting van Jeſu
Chriſto den Zaligmaker uytdrukkelijker had geſchreven / zoo met andere als

ook

ook met deze woorden: Mijn gevoelen scheyd de dood Christi niet af, van des zelfs offerhande voor ons; ja ik zegge, dat hy hem zelven niet opgedragen, of opgeoffert heeft, dan door de dood, dat is, niet anders dan dat 'er zijne dood tusschen-gekomen is; alhoewel de opdraging, of offerhande, niet eer volkomen is geweest, dan na zijne Opstanding en Hemelvaart.

De tweede plaats is dusdanig: En vorders (zeyt de Schriftuur) niet, dat de dood Christi zelf, inder daad, zijne offerhande is, of geweest is, maar datze de zelve is voorgegaan; als die in de opdraging zijns zelfs in den Hemel begrepen was. Deze daad Christi, dat hy de dood voor ons heeft willen lijden, word wel van Paulus Ephes. 5. 2. genoemt, een offerhande en slacht-offer Gode, tot eenen welriekenden reuk: want treffelijke daden, met welke te verrichten de liefde en weldadigheyd tot den menschen geoeffent, en Gode gehoorzaamheyd bewezen word, plegen Gode aangename offerhanden genoemt te worden: gelijk uyt deze plaatzen blijkt Hebr. 13. 16. 1 Petr. 2. 5. Phil. 4. 18, in welke laatste deze zelve manier van spreken gevonden word, als in die bovenstaande plaatze Pauli: welke Paulus ons Rom. 12. 1 vermaant, datwe onze lichamen Gode tot een wel behaechelijke offerhande zouden opdragen. *Nemaar dat de dood Christi zelf deze verzoen-offerhande zy, waar van hier gehandelt word, dat word nergens in de Heylige Schrift gevonden.* Alhoewel daar uyt, dat zonder voorgaande dood geen offerhande zelf geschieden kon, voortgekomen is, dat niet alleen Christus gezegt word voor onze zonden, of om onze zonden, gestorven te zijn; maar ook dat aan de dood ofte het bloed Christi, de verzoening der zonden toegeschreven word; te weten hierom voornamentlijk, op dat op deze wijs de opperste liefde Gods, en Christi zelf, in ons zalig te maken, op het hoogste voorgedragen worde. Tot dus verre mijne woorden; uyt de welke ik achte dat gy nu genoeg erkent / dat ik in mijne stelling niets hebbe bygedaan / tot de dingen die ik tegen Volanum geschreven hadde.

Nu moeten wy zien / met welke getuygenissen gy my leeren wilt / dat deze mijne stelling / t'eenemaal met de woorden des Heyligen Geestes strijdig is / en tegen de zelven rechts-streeks aangekant.

Voor-eerst brengt gy deze woorden Pauli voort Ephes. 5, Christus heeft ons lief gehad, ende heeft hem zelven voor ons overgegeven tot een offerhande, en slacht-offer Gode, tot een welriekenden reuk. Deze plaats / gelijk uyt mijne woorden / zoo even bygebracht / blijkt / had ik niet alleen te voren nu zelf al in achting genomen / maar ook aangewezen / datze niets tegen mijne vast-stelling in hadde. En voorwaar ik verwonder my / dewijl gy zoo grootelijks tracht my van mijn gevoelen af te brengen / dat gy deze eyge plaats bybrengt / zonder te wederleggen dat gene 't welk ik nu te voren / in het antwoorden / op de zelve geschreven hadde; en dat meer is daar ter plaatse geschreven hadde / daar gy mijn gevoelen had uytgetrokken. Alhoewel het dan geensins noodzakelijk is dat ik iet anders zouw antwoorden; op dat gy nochtans te klaarder moogt zien / dat de woorden van deze plaatse zelf / geheel anders dan gy u inbeeld / niet eenigsins tegen mijn gevoelen strijden; en dat gy tevens moogt erkennen / dat ik zelf van 't eerste begin dat ik mijn gevoelen in 't licht zouw geven / deze plaats niet zonder beantwoording heb voorby geslagen; zoo zal ik hier by schrijven / 't geen ik dien aangaanden in mijn Reden-twisting van Jesu Christo den Zaligmaker geschreven hebbe:

Daar ſtaat dan van woord te woord aldus. Nochte tegen mijn gevoelen van de offerhande Chriſti voor ons, ſtrijden niet (gelijk miſſchien iemand zou mogen meenen) deze woorden Pauli, in het begin van het vijfde kapittel tot den Efeſen: Wandelt in de liefde, gelijkerwijs ook Chriſtus ons lief gehad heeft, ende hem zelven voor ons heeft overgegeven eene offerhande, en ſlacht-offer Gode tot eenen wel-riekenden reuk: Alwaar, alſ'er van de liefde Chriſti gewag gemaakt word, blijkt dat'er van de dood des kruyces zelf geſproken word; ofte veel eer van Chriſto zelf, voor zoo veel hy de dood des kruyces op zich heeft genomen, 't welk Gode een aangename offerhande is geweeſt. Voor-eerſt dan, mijn gevoelen ſcheyd de dood Chriſti niet af &c. **Hier volgen nu die woorden / welk ik een weynig hier te voren uyt de zelve diſputatie hebbe by-gebracht; maer een weynig daar na leeſt men aldaar aldus vervolgens.** Daar-en-boven zoo en zeyt Paulus niet dat Chriſtus hem zelven voor ons Gode opgeoffert heeft; alhoewel velen dit gelooft hebben; en voornamentlijk die genen, welke in 't overzetten van deze plaats onder de woorden des zelf het voorzet-woordetje *tot* hebben by-gedaan (**dit is Beza geweeſt in den eerſten druk van zijne overzetting:**) op deze wijs: Die hem zelven voor ons overgegeven heeft *tot* eene offerhande &c. Want het woord *overgegeven* 't welk in 't Griekſch is παρέδωκεν, moet niet vervoegt worden met het woord προσφορὰν, dat is, offerhande; gelijk die van Zurig, en Kaſtellio, dit wel hebben aangemerkt, die een ſchey-ſtreepje tuſſchen de zelven hebben ingevoegt: Dit nu word ten vollen afgenomen, zoo uyt het woord παραδιδόναι overgeven, zelf ('t welk gy veellicht omtrent het opdragen der offerhanden noyt in gebruyk zult vinden) als uyt den zin des Apoſtels, die de grootſte liefde Chriſti heeft willen uytdrukken, en opentlijk zeggen, dat Chriſtus hem zelven voor ons in de dood heeft overgegeven: In de dood over te geven, dat heeft hy ſlechs met het enkele woord *overgegeven* uytgedrukt; gelijk hy van deze zelve zaak ſprekende dikmaals doet: Want in dit zelve kapittel, vers 25 zeyt hy, Gy mannen hebt uwe vrouwen lief, gelijk ook Chriſtus de Gemeente lief gehad heeft, en heeft hem zelven voor haar overgegeven. En van God; die ons zoo lief gehad heeft, dat hy hem in de dood heeft overgegeven: En in den zelven zin heeft Chriſtus zelf, ofte liever, gelijk het eenigen behaagt, de Evangeliſt Johannes, ook het woord *geven* gebruykt, in deze woorden; Want zoo lief heeft God de wereld gehad, dat hy zijnen eenig-geboren Zone gegeven heeft Cap. 3. verſ. 16. 't Geen ook Paulus doet, Gal. 1. 4. en aan Titum 2. 14. Doch dit en zoude hy dus niet uytgedrukt hebben, indien hy had willen zeggen, dat Chriſtus hem zelven Gode opgeoffert hadde voor ons: want dat en ſtelt niet zoo zeer de dood voor oogen als dit; dewijl iemand hem zelven zouw kunnen Gode op-offeren, zonder nochtans te ſterven. Want de zelfde Apoſtel ſchrijft in 't begin van 't twaelfde tot den Romeynen, datſe haare lichamen zouden ſtellen tot een levendige, heylige, Gode behaachelijke offerhande. De zin dan van deze plaats is, Dat Chriſtus ons zoo heeft lief gehad, dat hy hem zelven voor ons in de dood heeft overgegeven. Daar na, op dat de Efeſiers te meer om die byzondere daad Chriſti na te volgen, ontſteken worden, zoo voegt hy'er door zekere byſtelling by, dat deze uytſtekende liefde Chriſti, dit zijn voortreffelijk werk, Gode een zeer aangename opdraging en offerhande is geweeſt: Derhalven zoo word hier niet gehandelt van de opdraging, of offerhande

zijns lichaams, maar van de opdraging, of offerhande dezer voortreffelijke daad: Want dat de daad zelf een offerhande genoemt kan worden, blijkt uyt het gene Hebr. 13.16 geſchreven ſtaat, vergeet niet der weldadigheyd, en medeдeylzaamheyd, want door zulke offerhanden behaagt men Gode: Ja een geheel gelijke manier van ſpreken, met de zelve zeer gebruykelijke figuur van by-ſtelling, heeft men op het eynde van den brief aan den Filippenſen, alwaar geſchreven is: Ik hebbe alles ontfangen, en ik hebbe overvloed; ik ben vervult door het gene ik van Epafroditus ontfangen hebbe, 't welk gy gezonden hebt, eenen reuk der lieffelijkheyd, eene aangename, Gode welbehagelijke offerhande: uyt welke plaats mede blijkt, dat deze woorden, waar van we boven gehandelt hebben, *tot eenen reuk der lieffelijkheyd*, met welke de zeventig Overzetters overgezet hebben 't geen in 't Hebreeuſch is, *tot eenen reuk des ruſts*, geene verzoening, veel min, gelijk we aldaar hebben aangewezen, eene te vrede-ſtelling des toorens, te kennen geven: en derhalven, dat 'er in die woorden, in den brief tot den Efeſen, niet van eenige verzoen-offerhande gehandelt word: gelijk Hieronimus ook, in d'uytlegging van deze plaats, zeer wel ſchijnt erkent te hebben; alhoewel hy niet altewel den zin van het woord, *hy heeft overgegeven*, begrepen heeft; want hy ſchrijft daar aldus: *Gelijkerwijs hy dan zich over-gegeven heeft voor ons, zoo zal ook die gene, die garen wil ſterven, voor de welken hy kan, hem na volgen, die zich zelven eene opdraging, en offerhande den Vader heeft overgegeven; en zy zelf (merkt) zal ook worden eene opdraging en offerhande Godes, tot een reuk der lieffelijkheyd.*

Het is niet noodig, achte ik, dat ik hier iets meer by doe, om te betoonen, dat de woorden Pauli, volgens de eygentlijke kracht van de Spraak-konſt, en na den letterlijken zin (gelijk men 't noemt) van een andere opdraging of offerhande moeten genomen worden, als van de welke wy hier handelen. Alleen ſtaat te weten (om te beter te kunnen verſtaan, 't geen in mijne bovengeſchreve woorden gezegt word, noopende deze woorden, Tot een reuk der lieffelijkheyd, want op de vorige wijze ik den lezer eenigſins) dat ik te voren, in het zelve werk, vermaant hebbe, dat de voorzeyde woorden der Heylige Schrift naulijks van verzoen-offerhanden in gebruyk gevonden worden; maar byzonderlijk, en by-na altijds, van andere offerhanden, dat geen verzoen-offerhanden zijn; gelijk te zien is in de drie eerſte kapittelen van Leviticus, waar in van de offerhanden, zijnde geen verzoen-offerhanden, gehandelt word, en van het brand-offer, 't geen enkelijk en in zich zelven geen verzoen-offerhande was, en by Moſen van het offer voor de zonde baarblijkelijk onderſcheyden word: In de volgende kapittelen vorders, alwaar van veelderleye verzoen-offerhanden gehandelt word, worden maar alleen eenmaal (zoo ik het wel heb) van een van de zelven deze woorden gelezen: In het zeſtiende kapittel eyndelijk, alwaar zeer naukeuriglijck de geheele plechtigheyd van dat jaarlijks offer voor de zonden verklaart word, by welk offer voornamentlijk de offerhande Chriſti in den brief tot den Hebreen word vergeleken, worden ze niet eens gevonden. Doet hier by, dat die woorden in het verzoen-offer, niet van dat gene gezegt worden, door het welke voornamentlijk en inder daad de zonden verzoent wierden (want daar uyt ontſtond niet eenige reuk, die na boven trok) maar van de verbranding des vets, en der nieren; welke verbranding, alhoewelze, om de verzoening te voltrekken,

kenn,

ken / in die Wettische offerhanden vereyscht wierde / nochtans niet iets heeft / gelijk die gene welke geschiede als den Hooge-Priester uyt het Heylige weder gekomen was / dat over-een-komende is met de verzoen-offerhande Christi / alwaar alles in zijn volkomenheyd bestaat / dewijl Christus / zijnde zelf de Hooge-Priester / noyt uyt het Heylige te rugge koomt.

Hier na brengt gy by de plaats uyt Hebreen negen / als een getuygenis dat baarblijkelijk / en alder-uytdrukkelijkste mijne stelling en gevoelen tegenspreekt; namentlijk deze woorden / gelijkse van u zijn uytgeschreven: Want indien het bloed der stieren en bokken, en de assche der jonge-koe besprengende de onreynen, heyligt tot de zuyverheyd des vleesches; hoe veel te meer het bloed Christi, die door den eeuwigen Geest hem zelven den levendigen God onstraffelijk opgeoffert heeft? Voor-eerst zoo zijn hier veele woorden vergeten / tusschen de woorden God, en den levendigen [God;] misschien by faute van den Schrijver / 't welk my verwondert dat gy niet ontwaar geworden zijt: In de overzetting van Beza, welken gy schijnt te volgen / leest menze aldus: Zal het uwe conscientie reynigen van dooden werken, om God te dienen. Uyt welke woorden blijkt / dat op deze plaats / indien gy maar de bloote woorden inziet / niet gehandelt word van de verzoening / of reyniging / van de straf-schuldigheyd der zonden / van welke wy handelen / en waar van mijne stelling spreekt; maar van de reyniging van de zonden zelf / dat is / van de kracht welke het bloed Christi heeft om te maken / dat wy de zonden nalatende Gode komen te dienen: van welke zaak van my gedisputeert is / voornamentlijk daar ik / in de disputatie van Christus den Zaligmaker / deze zelve plaats uytleg; alwaer / op welke wijs dit waar is / met veel omstandigheyds aangewezen word. Voor zoo veel dan de woorden zelf belangt (welke gy alleen hier wilt in achting genomen hebben / voortegenwoordig de reden-twisting van den zin der woorden achter-wege latende) zoo kan deze plaats met mijne stelling niet tegenstrijdig zijn / alwaar 't dat uytdrukkelijk in de zelve geschreven stond ('t geen nochtans heel anders is / gelijk ik hier na betoonen zal) dat aan het kruys zelf / en in de uytstorting des bloeds / of immers in het bloed zelf / Christi offerhande volbracht waar geweest. Want mijne stelling spreekt met uytgedrukte woorden niet van alderley opdraging of offerhande Christi / maar / gelijk ik gezeyt hebbe / van de verzoen-offerhande voor onze zonden; van deze / zeg ik / waar door te weeg gebracht is datwe van de straf-schuldigheyd / en straffe / welke onze zonden verdient hadden / vry geworden zijn; en niet van die / waar door het geschied / datwe de zonden nalatende Gode komen te dienen. Vorders / dewijl de woorden van den Heyligen Schrijver / van u by-gebracht / op het vorige haar opzicht hebben / gelijk het woordtje Want opentlijk te kennen geeft / zoo moeten de voorgaande woorden / in het by-brengen van deze plaats / niet achter-wege gelaten zijn geweest; welke volgens de zelve over-zetting van Beza aldus luyden: Maar Christus de Hooge-Priester der toekomende goederen gekomen zijnde, is door den meerderen en volmaakteren Tabernakel, niet met handen gemaakt, dat is, niet van dit maaksel, nochte door het bloed der bokken en kalveren, maar door zijn eygen bloed, eenmaal ingegaan in het Heyligdom, een eeuwige verlossing te weeg gebracht hebbende: want indien het bloed &c. Deze woorden geven genoeg te kennen / wat dat de offerhande Christi is / waar van hier gewag

valt;

valt; en betoonen dat de zelve niet zonder Christi ingaan in het Heylige / dat is / in den Hemel zelf / volbracht is geweest. Om wederom de zelve woorden te gebruyken / welke ik in mijne reden-twisting van Christus den Zaligmaker gebruykt hebbe / zoo zeg ik daar aldus: Hier word reden gegeven van het gene te voren gezeyt was; nu was 'er gezeyt, dat Christus door zijn eygen bloed ingegaen in het Heylige een eeuwige verlossing gevonden hadde: Zoo word dan alhier reden gegeven, waarom Christus door zijn eygen bloed in den Hemel ingegaan zijnde, een eeuwige verlossing gevonden heeft; en alzoo wordt'er niet enkelijk van de uytstorting zijns bloeds, maer ook van zijn ingaan in den Hemel, gewag gemaakt. By welke mijne woorden ik noch by doe / dat hier uyt geheelijk volgt dat gene / 't welk ik aldaar even te voren had gezeyt: Dat deze woorden *Hy heeft hem zelven Gode opgedragen*, op deze wijs moeten verklaart worden, *Hy heeft hem zelven in den Hemel aan God voor ons vertoont, of aangeboden.* Want andersins zoude deze geheele reden met de naast-voorgaande woorden zeer qualijk te zamen hangen / en van de zelve woorden geen reden geven / gelijk nochtans noodig is. Het is'er dan zoo verre van daan / dat deze plaats mijn gevoelen zouw verzwakken / datse het zelve grootelijks versterkt en bevestigt / indienwe maar willen toestaan / dat in de zelve van de verzoen-offerhande Christi voor onze zonde gehandelt word; ofte andersins zoo doet deze plaats / gelijk nu gezegt is / niets tot onze zaak. Doch dat hier de woorden melden van Christi opdraging / of offerhande zijns zelfs / welke in den Hemel volbracht is geworden / dat word bevestigt uyt deze woorden / *Door den eeuwigen Geest*: Want (ik zal ook alhier de zelve woorden gebruyken / welke ik in de disputatie van Christus den Zaligmaker gebruykt hebbe) Christus word gezegt door den eeuwigen Geest zich opgedragen te hebben, om dat hy nu in der eeuwigheyd leeft, en dat hy daarom in der eeuwigheyd voor ons in de tegenwoordigheyd Gods verschijnen zal; en niet, gelijk het veele eenvoudelijk uytleggen, om dat de verzoening van Christi offerhande eeuwig is: want alzoo zouw den Schrijver dat gene voor vast gestelt genomen gehad hebben, daar hy noch over uyt was om het te bewijzen, en vast te stellen. Maar hier word *Geest* tegen *de letter* gestelt; dat is tegen de Wet, welke en niet eeuwig is geweest, en niet haar Priesteren voor eeuwig stelde. Ende in deze weynige woorden is den zelven inhoud begrepen, welke met meerder omstandigheden in 't eynd van 't zevende kapittel verklaart was; alwaar geschreven staat: *Want de Wet stelt tot Hooge-priesters menschen die swakheyd hebben, maar het woord der eed-zweering, die na de Wet geweest is, stelt den Zone die inder eeuwigheyd volmaakt (of geheyligt) is.*

Ik bid u / wat heeft nu deze plaats in / waar uyt blijken kan / dat hier opentlijk bevestigt word dat gene dat ik ontkenne / dat namentlijk in de uytstorting des bloeds Christi / des zelfden verzoen-offerhande voor onze zonden volbracht is geweest? Word nu hier / om dat'er gezeyt word / dat het bloed Christi / die zich zelven Gode heeft opgeoffert / onze conscientie reynigt van doode werken; ik zal niet zeggen / uytdrukkelijk gezeyt / gelijk u toeschijnt / maar noodzakelijk uyt besloten / dat Christi opdraging of offerhande door zijn bloed volbracht is geweest? Wat my belangt / ik kan dit in genen deele zien; zoo / om dat / gelijk ik tegen Volanum geschreven heb /

heb / de vrucht der offerhande met recht het bloed mag toe-geschreven worden / dewijl Christi offerhande zonder des zelfs bloed niet heeft kunnen geschieden; als ook / om dat de offerhande zelf andere werkingen voort kan brengen (gelijkse / als we maar op de bloote woorden van deze plaats zelf willen letten / inder daad ook voort-brengt;) dan deze / die hier het bloed toe-geschreven word; en datse aldus / alhoewelze in eenig ding met de zelve over een komt / nochtans niet waarlijk in de zelve begrepen is. Ja de woorden zelf brengen veel eer opentlijk mede / dat Christi bloed daarom reynigt &c. Om dat op het zelve gevolgt is des zelfs Christi opdraging door den eeuwigen Geest; gelijk op het bloed der Kalveren en Bokken / dat is op de slachting dezer dieren / volgde het ingaan na de Wet des Hoogen-priesters in het Heylige; op welke zaak / gelijk nu gezeyt is / een baarblijkelijke toepassing genomen word.

Ten laatsten / om aan te wijzen de zelve baarblijkelijke strijdigheyd van mijne stelling / en gevoelen / met de Heylige Schrift / zoo werd van u bygebracht de plaats aan het eynde des zelfden negenden kapittels van den Brief tot den Hebreen / gelijkse in Bezaas overzetting gelezen word / op deze wijs: Nochte op dat hy hem zelven dikmaal zoude opofferen, gelijk de Hooge-priester alle jaar in het Heyligdom ingaat met vreemd bloed; anders had hy dikmaal moeten lijden van de Scheppinge der wereld af: maar nu is hy eenmaal, in de voleyndinge der eeuwen, geopenbaart om de zonde te niet te doen door zijn zelfs offerhande: Ende gelijk het den menschen gezet is eenmaal te sterven, ende daar na het oordeel; alzoo ook Christus eenmaal geoffert zijnde, om veel'er zonden weg te nemen, zal ten andermalen zonder zonden gezien worden van den genen, die hem verwachten tot zaligheyd &c. Deze plaats is niet alleen met mijn stelling en gevoelen niet strijdig / maar bevestigt de zelve opentlijk / voornamentlijk in de eerste woorden / uyt de welken de rest / andersins in zich zelven eenigsins twijffelachtig / moet verklaart worden: hoeze nu de zelve bevestigt / dat heb ik nu al getoont in mijn geschrift tegen Volanum, met deze woorden: Het derde, 't welke de voorzeyde woorden bewijzen, is dit, dat die oude opdraging, of offerhande, met welken dezen Schrijver de opdraging of offerhande Christi vergelijkt, niet geschiede, dan wanneer de Hooge-priester inging in het Heylige; en daarom, dat insgelijks Christi opdraging of offerhande niet geschied is, dan na dat Christus in den Hemel zelf is ingegaan. 't Geen ook opentlijk genoeg hier in verklaart word, dewijl het, gelijkwe aangewezen hebben, weder herhaalt moet worden, uyt het voorgaande achter het woord *nochte, Hy is in den Hemel zelf niet ingegaan.* Nemaar ook in de reden-twisting van Christo den Zaligmaker / had ik uyt deze zelve plaats mijn gevoelen bevestigt / met deze woorden: Ja de Schrijver zelf (des Briefs tot den Hebreen) verklaart zoo oogen-schijnlijk wat dat hy met de benaming van Christi offerhande verstaat, dat'er gene reden om te twijffelen overblijft: Want dus schrijft hy in het zelfde negende kapittel, vers 25. Nochte op dat hy hem zelven dikmaal opoffere, gelijk de Hooge-priester ingaat in het Heylige, alle jaren, met vreemd bloed. Hy stelt zeer fraay Christi opdraging, of offerhande zijns zelfs, welke hy eenmaal gedaan heeft, tegen het ingaan des Hooge-priesters, alle jaren, in het Heylige, met vreemd

bloed: want *opdragen, of offeren,* ſtaat tegen *ingaan in het heylige* over; en het blijkt, dat de woorden *Nochte dikmaals* tegen de woorden *alle-jaren*, en *zich zelven*, tegen *vremd bloed*, met zekere zeer gevoechelijke tegenſtelling overgezet zijn. En terſtond daar aan: Wie merkt dan niet baarblijkelijk in deze woorden, dat het niet anders te zeggen is, dat Chriſtus hem zelven Gode opgeoffert heeft (want alhier wierd gehandelt van de woorden van de by u boven bygebrachte plaats des zelven kapittels) dan dat hy door de uytſtorting zijns eygen bloeds, ofte, gelijk deze zelve Schrijver ſpreekt, door zijn eygen bloed, in het waarachtige Heylige, dat is in den Hemel zelf is ingegaan; en dat hy aldaar voor ons voor God tegenwoordig ſtaat? Tot dus verre aldaar/ voor zoo veel belangt de eerſte woorden van deze plaats: Wat nu de volgende aangaat/ in welken gy/ zoo ik achte/ 't gewicht van 't getuychenisſe ſtelt/ de zelven worden insgelijks aldaar betoont/ tot deze woorden toe/ En gelijk het den menſchen gezet is, &c. mijn gevoelen te beveſtigen: Doch kortheydshalven zal ik het hier genoeg achten/ met weynig woorden aan te wijzen/ dat noch de zelve noch de vordere woorden iets tegen mijne meening doen: want hoe kunnen hier tegen doen deze woorden/ anderſins had hy dikmaal moeten lijden, van de ſchepping der wereld af? Of doenz'er daarom tegen/ om dat den Goddelijken Schrijver van de Pasſi (op dat ik dit woord gebruyke) tot de opdraging/ of offerhande/ bewijs-veſtigende/ betoont dat de Pasſi en de opdraging een zelve ding is? Nemaar de bewijs-reden word niet van het zelvige tot het zelve/ alhoewel met eenige by-voeging/ welke in deze woorden begrepen is/ van de Schepping der wereld af, maar van de zaam-gevoegden/ ofte van het voorgaande tot het gevolchelijke/ aldaer afgeleyd; dat is/ uyt het noodzakelijk geloochende voorgaande/ word ook het gevolchelijke geloochent: welk ſlag van bewijs-veſtigen veel frayer en beknopter is. Hier uyt dan/ dat Chriſtus niet dikmaal geleden heeft van de Schepping der wereld af/. beſluyt dezen Schrijver/ dat hy niet van nooden gehad heeft hem zelven dikmaals op te offeren/ ofte/ dat hy niet dikmaals hem zelven op-geoffert heeft; want gene op-offering kan zonder voorgaande Pasſi/ ofte lijding zijn: Even als of iemand aldus ſprak/ Chriſtus heeft niet moeten dikmaals opſtaan/ want anderſins zoude hy dikmaals hebben moeten ſterven: Niemand is'er die hier uyt zouw beſluyten/ dat by den genen/ die dus ſprak/ Chriſti dood en opſtanding/ een en een zelve ding was; maar alleen/ dat'er geen opſtanding zijn kan/ daar geen dood en is. De woorden vorder/ die der volgen/ Maar nu is hy een-maal in de voleyndiging der eeuwen, om de zonde weg te nemen, door zijns eygen zelfs op-offering geopenbaart, die en zie ik niet/ hoeze/ zelf niet eenige ſchijn tegen mijn gevoelen ſtrijden; ten zy we door de benaming van d'opoffering alleen de ſlachting verſtaan; even als of daar uyt volgde/ om dat Chriſtus gezegt word door zijn eygen zelfs op-offering verſchenen te zijn om de zonde weg te nemen/ dat alleen door de ſlachting Chriſti (by aldien de op-offering alleen de ſlachting betekent) de zonde weg genomen zy; en dat aldus alleen in de dood des Kruyces Chriſti/ en de uytſtorting des bloeds/ zijne verzoen-offerhande voor onze zonden begrepen was. Nemaar de op-offering/ ofte gelijk in het Griekſch ſtaat/ het woord θυσία, Thuſia, betekent niet alleen de ſlachting/ maar ook iet anders daar-en-boven; dat is/ al het gene dat'er na de ſlachting zelf (gelijk het in

alle

alle dusdanige offer-plechtigheden toegaat) noch om te doen overig is; alhoewel zomtijdts het woord θύω Thuoo, door eene * vervanging / bevonden word de slachting alleen te betekenen / zelf alwaar gene offerhande en is; gelijk Act. 10. 14. Vorders / alhoewel door Christi dood de zonde weg-genomen / of vernietigt is / zoo volgt daarom nochtans niet / dat 'er eene eygene kracht in de dood zelf is geweest / waar door zulks geschied zy; maar alleen dat zulks zonder Christi dood niet heeft kunnen geschieden: Gelijk 'er geschreven staat / dat de zelve Christus door de dood den genen verbroken heeft / die het gebied des doods hadde / dat is / den Duyvel; daar Christus nochtans niet inder daad door zijne dood zelf zulks heeft gedaan; ja zijne dood zelf zouw in zich zelven het tegendeel hebben te weeg gebracht / dat is / zy zouw den duyvel in zijn gebied des doods uytermaten zeer versterkt hebben gehad; Maar om dat zonder de dood Christi zijne opstanding en verhooging niet kon geschieden / door kracht van de welken dat doods-gebied des duyvels inder daad vernietigt is / daarom word Christus gezegt dat zelve door zijn dood gedaan te hebben. Nochte daar is niets gebruykelijker / noch overvloediger / dan deze manier van spreken / 't zy by de Heylige / 't zy in wereldlijke Schrijvers: waar van ik hier na wederom iets zal zeggen / om te betoonen dat ik onderentusschen hier geensins van de woorden zelf afwijke ('t geen gy nu hier verbied te geschieden) en tot der anderen gevoelen overga. 't Geen ik hier nu gezeyt hebbe / dat heb ik niet gezeyt om de plaats van u bygebracht / dewijl in de zelve geensins word gezegt dat door de dood Christi de zonde weg-genomen of vernietigt is / niet alleen om dat / gelijk nu gezegt is / Christi op-offering / ofte Thusia, noch iet anders boven zijne slachting betekent; maar ook om dat die woorden / om de zonde weg te nemen, niet moeten verboegt worden met deze / door zijns zelfs op-offering: want zoo hebben het / meen ik / ook alle de andere Overzetters genomen / behalven alleen Sebastiaan Kastellio: want in alle de andere Overzettingen / en in alle de Griekscho exemplaren / die ik tot noch toe gezien hebbe / is 'er een scheydstreepje tusschen deze twee woorden ingevoegt. Gelijk dan niemand zeggen zouw / dat 'er geschreven staat / dat door Christi geboorte de waarheyd van Christo zelf getuychenisse is gegeven; alhoewel Christus zelve zeyt Joh. 18. 17, dat hy daarom geboren is / op dat hy de waarheyd getuychenisse geven zouw; zoo en zouw men ook geensins mogen zeggen / dat daar uyt volgde / om dat 'er geschreven is / dat Christus verschenen is / om door zijns zelfs op-offering de zonde te vernietigen / dat 'er met eene geschreven staat / dat de zonde door Christi dood vernietigt is / of schoon Christi op-offering niet anders was dan zijne dood. Maar 't geen ik gezeyt hebbe / heb ik daarom gezeyt / om dat ik edelmoedelijk bekenne / en roeme / dat door Christi dood de zonde vernietigt is; en ik weet zeer wel / dat dit / ofte iet diergelijks / 't geen geheel en al het zelve betekent / in verscheyde plaatzen van de Heylige Schrift geschreven staat. Vorders / wat het te zeggen is / dat Christus door zijns zelfs op-offering verschenen / of geopenbaart is / daar van is hier de plaats niet om te spreken: Elders / dat is / in de Rede-twisting van Christo den Zaligmaker / heb ik mijne meening overvloedig genoeg verklaart. Maar veellicht zult gy zeggen / dat gy door de benaming van de † op-offering / het

* Synecdoche. † Immolatio.

geheele

geheele * offer-werk / en de geheele † opdraging verstaat ; en derhalven / wanneer deze benaming op het woord van 't lijden / 't welk een weynig te voren staat / toegepast word / dat hier uyt volgt / dat de Passie / ofte het lijden zelf / het geheele offer-werk / en de geheele opdraging behelst ; ofte / dat door de Passi het offer-werk en de opdraging voltrokken is geweest. Ik antwoord / voor-eerst / datmen t'eenemaal ontkennen kan / dat de benaming van op-offering op het woord van 't Lijden opzicht heeft ; maar dat men 't toepassen moed op het woord van 't Opdragen / dat boven staat / en dat men deze woorden / Anders had hy dikmaals &c. in een tusschen-reden lezen moet / gelijkse zelf in Bezaas over-zetting gelezen worden. Ten anderen / of schoon de benaming van d'Opoffering tot het woord van 't Lijden toepasselijk was / en dat de Op-offering voor het geheele Offer-werk / en de geheele op-draging genomen wierd ; dat hier uyt echter terstond niet zouw volgen / dat in de Passie zelf het Offer-werk en de op-draging begrepen wierd / maar alleen / dat het Offer-werk en de op-draging niet zonder de Passie was geweest / of had kunnen voltrokken worden. Maar laat ons nu handelen van de laatste woorden van deze plaats. Ende gelijk het den menschen &c. Want gy acht / zoo ik meen / dewijl in deze vergelijking de op-draging / of Offerhande Christi / met de dood een-maal den menschen gestelt / gelijk staat / dat alhier opentlijk gezegt word / dat Christi Op-draging of Offerhande zijne dood is geweest. Edoch / mijns oordeels / leyt het stuk geheel anders : want niemand kan ontkennen / dat daarom Christi Op-draging of Offerhande / met de dood den menschen gestelt / te recht en wel zouw kunnen gelijk staan / om dat / gelijk ik nu dikmaal heb gezeyt / en in mijne stelling zelf vast gestelt / als mede in mijne andere schriften klaar en naakt voor-gedragen / Christi Op-draging of Offerhande zonder des zelfs Christi dood niet is geweest / noch zonder de zelve heeft kunnen uytgevoert worden.

Ik achte dat het nu genoeg blijken kan / dat het verre van daar is / dat de van u by-gebrachte Schriftuur-plaatsen met mijne stelling rechts-streeks strijden zouden : En voorwaar dat gene / dat gy zelf tegen my daar uyt besluyt / strijd niet eenigsins tegen mijne stelling / noch tegen mijn gevoelen 't welk gy zelf voort-brengt : Want gy zegt ; Gy loochent dat Jesus Christus hem zelven aan het kruyce Gode opgeoffert heeft, en wilt de dood Christi voor geen ware offerhande erkennen ; maar de by-gebrachte plaatsen betuygen opentlijk, dat Christus door de dood des kruyces hem zelven Gode opgeoffert heeft. Indien de van u by-gebrachte plaatsen niet anders getuygen / dan dat Christus hem zelven Gode heeft opgedragen / of opgeoffert door de dood des kruyces ; ey-lieve / hoe kunnenze dan met mijne stelling strijdig zijn / in de welke ik beweere / dat / toen Christus in den Hemel ingegaan was / zijne opdraging / of offerhande / toen eerst voltrokken is geweest : ofte veel eer / hoe zullen zy niet eenige kracht hebben om mijne stelling te bevestigen? Want daar staat uytdrukkelijk geschreven / dat Christus door zijn eygen bloed eenmaal ingegaan is in het Heylige Hebr. 9. 12. Welk Heylige dat het den Hemel zelf is / en zulks ook van u niet ontkent en word / dat heb ik hier voren al voor toegestaan genomen / en het word ook opentlijk bewezen / in het zelve kapittel op het vier en twinstigste vers / boven veele andere baarblijkelijke bewijs-redenen / by den zelven Schrijver / tot deze zaak : Voorwaar indien

* Sacrificium † Oblatio.

Christus

Christus door zijn eygen bloed in den Hemel is ingegaan / zoo zal het waarachtigh zijn / dat Christus door de dood des kruyces hem zelven Gode heeft opgedragen / of opgeoffert / en met eene nochtans zal het niet alleen waerachtig kunnen zijn / maar het zal ook zeer waarschijnlijk wezen / dat Christi opdraging / of offerhande / door zijne ingang in den Hemel volbracht is geweest: voornamentlijk / dewijl / gelijk Christus gezegt word eenmaal geoffert te wezen / hy alzoo ook gezegt kan worden eenmaal in den Hemel ingegaan te zijn. Dat gy nu zegt / dat ik loochene dat Christus hem zelven aan het kruyce Gode opgeoffert heeft / en dat ik de dood Christi voor geen waare offerhande erkennen wil / dat kan in geenen deele daar mede strijden / dat Christus hem zelven door de dood des kruyces Gode opgedragen of opgeoffert heeft; ten zy gy ook wilt dat het strijde / dat Christus aan het kruys niet in den Hemel ingegaan is / en dat zijne dood voor zijne waarachtige ingang in den Hemel niet erkent worde / daar mede / dat Christus door zijn eygen bloed / dat is / door de dood des kruyces in den Hemel ingegaan zy. Noyt heb ik geloochent dat Christus door de dood des kruyces hem zelven Gode heeft opgedragen / of opgeoffert; want andersins / als ik beweerde dat door Christi ingang in den Hemel zijne opdraging / of offerhande / begrepen en volbracht was / zoo zoude ik meteenen tegen de baarblijkelijke woorden der Schriftuur ontkent hebben / dat Christus door zijn eygen bloed in den Hemel ingegaan was; ofte veel eer / dewijl ik dit niet zouw hebben kunnen ontkennen / zoo zoude ik baarblijkelijk met mijn eygen zelve strijdig zijn geweest. Alhoewel in niet eene van de by u gebrachte plaatsen gezeyt word (ik laat staan dat de zelven zulks / gelijk gy zegt / uytdrukkelijk zouden getuygen) dat Christus door de dood des kruyces hem zelven Gode opgedragen / of opgeoffert heeft: gelijk een yder uyt mijn voorgaande onderzoek der woorden lichtelijk zal kunnen ontwaar worden / en die de zelve met opmerking leest / en overweegt / lichtelijk erkennen en bekennen zal. Weshalven zoo heb ik my uytermaten zeer verwondert / dat gy gemeent hebt / dat deze getuychenissen zoo klaar en bondig tegen mijne stelling en gevoelen waren / dat gy gelooft hebt dat het u vry stond van my te verzoeken / dat ik in de zelven te wederleggen nu geen toevlucht tot den zin der woorden zoude nemen: 't geen gy nochtans zelfs genoeg schijnt te erkennen / met geen goed recht gedaan te hebben / dewijl gy de redentwisting over den zin der woorden tot op een andere tijd uytstelt: want indien zulks t'eeniger tijd zal mogen geschieden / waerom geschied het nu niet / dewijl'er nu een reden-twisting tusschen ons is aangevangen; ofte liever / dewijl gy / na ik zie / hier op uyt zeyt / dat ik mijne woorden en gevoelen zouw herroepen? Maar zeker / ik kan / gelijck ik van begin aan gezeyt hebbe / geensins mijne woorden herroepen / ten zy my geleert en bewezen worde dat ik zulks behoef te doen; en hoe doch zal my dit kunnen geleert worden / ten zy men my doet begrijpen dat mijne woorden tegen de Heylige Schrift strijdig zijn? en dat wederom / hoe zal ik het begrijpen / ten zy'er van den zin der woorden / die men tegen my by brengt / naarstelijk gehandelt worde? Doch ik danke God / dat ik niet van nooden heb gehad op mijn recht te staan / en dat ik uw verzoek heb kunnen genoeg doen / en de van u bygebrachte plaatsen voorby wijzen / met te betoonen (hoewel 't in zig zelven zo baarblijkelijk is / dat 't naulijks eenige betooning behoeft) dat de woorden der zelver niets in hebben / dat tegen mijn zeggen strijd. By aldien

ynen van den zin der woorden had moeten handelen / en grondiger onderzoeken / op welke wijs onze zonden van Christi verzoent waren geweest / zoo zouw opentlijk gebleken hebben / dat Christi verzoen-offerhande niet aan het kruys zelve / maar in den Hemel voltrokken waar geweest: Gelijk ik in mijn Geschrift tegen Volanum getoont hebbe; doch noch veel klaarder en wijdluftiger in mijne Redentwisting van Christo den Zaligmaker. Nochte ik ben niet van uw verzoeck afgegaan / als ick uytgeleyt hebbe / waarom gezegt kan worden dat Christi bloed / ofte dood / onze zonden reynigt / of te niet doet; of dat door de dood Christi onze zonden weg-genomen of te niet gedaen is; nochte ik ben hier van de woorden zelf tot de zin overgetreden: Want het is zeer gemeen / en gebruyckelijk / en derhalven met de woorden wel over-een-komende / die zaak eenige vrucht toe te schrijven / zonder welcke zaak zulke vrucht niet in wezen is / alhoewel die zaak zelf des zelven gewrochts waerachtige te weeg brengende / of aldernaaste werktuygige oorzaak niet en is: By voorbeeld / dus lezen we dat'er geschreven staat / dat het geloof Taligh maeckt; daar nochtans het geloof niet anders Zalig maakt / als om dat de zaligheyt op het zelve volgt / en dat niemand zonder geloof de zaligheyd verkrijgt / daar waarlijk God zelf / ondertusschen / als de werkende oorzaak / door Christum / als de aldernaaste werktuygige / Zalig maakt / dat is / het eeuwige leven geeft / of eenige andere zaligheyd vergunt / terwijl het geloof zelf / niet eenige krachten / om waerlijk zulks te weeg te brengen / heeft of mede-deelt. Insgelijks / worden we gezeyt door het geloof gerechtvaardight te worden; alhoewel wy niet anders door het geloof gerechtvaardigt worden / dan om dat God door Christum die genen die aan Christum glooven rechtvaardigt. Doch wat deze manier van spreken belangt / door de dood Christi, en diergelijke / uyt de by-gebrachte voorbeelden der Schriftuur is nu genoeg betoont / wat kracht de zelve in heeft / en datse met mijn stelling en gevoelen in het minste niet en strijd. Ik zoude hier met niet weynige baarblijkelijke voorbeelden kunnen toonen / met hoe weynig rechts gy van my hebt ge-eyscht / dat ik niet van den zin der woorden handelen zouw / of schoon in de plaatsen van u by-gebracht de woorden opentlijk met mijn gevoelen strijdende gelezen wierden; doch ik wil my van dezen arbeyd / als overtollig zijnde / ontlasten: Dit had gy / mijns oordeels / van my maar mogen eysschen / dat ik my niet verwonderen moest / indien gy van mijn gevoelen zulk een afkeer hadde / en my van 't zelve zocht af te trekken / dewijl het zelve baarblijkelijk / voor zoo veel de woorden belangde (indien het inderdaad zoo waar geweest) met niet weynige plaatsen der Heylige Schrift strijdig was: Maar naulijks zoud gy ook dit met recht hebben mogen doen / dewijl in mijn geschrift tegen Volanum, zijnde tweemaal van u doorgelezen / en naukeurig overwogen / zodanige dingen gelezen worden / waar door de van u bygebrachte plaatsen / en zood'er eenige diergelijke zijn / of opentlijk of stilzwijgende / wederlegt worden; en dewijl aldaar mijn gevoelen niet enkelijk daar heen gestelt / maar klaarlijk uytgelegt / en met Goddelijke getuygchenissen en redenen bevestigt word: tot zoo verre / dat noch Volanus, om my met recht dien-aangaande beschersen / ofte iemand die zwak is / om ziech te stooten / noch ook eenige Weerpartijder / om te lasteren / of my te veroordelen / hier uyt eenige gelegentheyd opvatten kan. Men leze maar met opmerking 't geen ik al-

daar

daar geschreven heb; want het zelve/ zo ik my niet en bedriege/ zal t'allen tijde/ om my te verdedigen/ genoegzaam zijn/ en om mijn gevoelen/ is 't niet om het te doen aennemen/ ten minsten aennemelijk te doen worden/ en een yder die van den zin der waarheyd niet te eenemaal vremd en is. Gy zult zeggen/ dat ik u ongelijk doe/ die dit mijn geschrift naarstelijk overwogen hebbende/ echter mijn gevoelen te eenemaal voor quaad keurt: Ne-maar ik kan oogenschijnlijk zien/ uyt het gene gy aan my geschreven hebt/ dat u de dingen/ die gy aldaar gelezen hebt/ vergeten zijn/ en dat gy naulijks iets daar van hebt onthouden/ dan slechts mijn gevoelen zelf/ en dat noch verminkt en onvolkomen.

Doch op dat ik nu deze mijne Redentwisting besluyte; dat gy op my verzoekt/ en daar op aandringt/ dat ik of zoude erkennen en bekennen gedwaalt/ en een gevoelen aan den dag gebracht te hebben dat met de Heylige Schrift strijdig is; of dat ik zouw aanwijzen/ dat in het Nieuwe Testament de dood Christi geen opdraging of offerhande genaamt en wierd; dit zeg ik/ kunt gy met gansch geen redelijkheyd op my begeeren. Voor-eerst/ om dat/ het zy gy met my reden-twisten/ of my van mijn gevoelen af brengen wilt/ het uw werk is de valschheyd mijns gevoelens te bewijzen; en niet het mijne/ de waarheyd te bewijzen: voornamentlijk/ dewijl ik dat nu al gedaan hebbe in mijn geschrift tegen Volanum, 't geen gy onlangs hebt gelezen/ en 't welk gelezen hebbende gy my hebt begost te berispen. Ten anderen/ om dat de plaatsen der Heylige Schriftuur/ die gy tot noch toe tegen mijn gevoelen hebt aangekant/ noch in woorden/ noch in zin/ de dood Christi deze zijne offerhande/ en verzoen-opdraging voor onze zonden noemen; en noch veel min zeggen/ dat dusdanige verzoen-offerhande/ aan het kruys zelf/ of door de uytstorting des bloeds Christi/ inder daad volbracht is geweest: 't geen u staat te bewijzen/ indien gy my mijn stelling en gevoelen wilt doen wederroepen/ of opdoen nemen omze te bewijzen. Eyndelijk/ om dat zoodanig een ontkennende uytspreking/ offe schoon waarachtig is/ in geenderley wijs kan bewezen worden/ ten zy alle de woorden des Nieuwen Testaments voor den dag gehaalt/ en overwogen worden. Indien gy begeert had/ dat ik zoude bewijzen dat in het Nieuwe Testament gezegt wierd/ dat de dood Christi geen offerhande en is &c. Uwen eysch waar verdrachelijker geweest: Alhoewel ook aldus niet ten vollen billijck/ maar den zelven gelijk welken de Papisten en Lutherschen tegens ons gebruyken/ alsse begeren/ datwe een plaats in de Heylige Schriftuur zullen toonen/ waar gezegt word/ dat dat gene/ 't welck in het Avondmaal des Heeren word gegeven/ het lichaam Christi niet en is; doch noch zoo veel min billijk zouw deze uwe begeerte zijn/ dan die der Papisten en Lutherschen/ als zy luyden in de Heylige Schrift zelfs/ zoo veel klaarder/ een getuygchenis voor het tegen-gevoelen hebben: ja/ om waarlijk te spreken/ zy hebben een uytdrukkelijk bevestigend getuygchenis/ van dat/ dat gene/ 't welk in het Avondmaal des Heeren gegeven word/ het lichaam Christi is/ 't geen voor ons is overgegeven: Maar gy hebt niet eene plaats/ die uytdrukkelijk bevestigt/ dat de dood Christi die verzoen-opdraging of offerhande is: Derhalven te begeeren/ dat ik zal toonen/ dat in het Nieuwe Testament Christi dood geen opdraging of offerhande genoemt en word/ is een eysch en begeerte die te eenemaal onverdrachelijk is. Indien gy nu dit in 't zin hebt gehad te begeeren/ dat ik/ namentlijk/ uyt eenige

plaatsen des Nieuwen Testaments zoude toonen/ dat Christi dood zelf die verzoen-offerhande niet en was (alhoewel gy/ gelijk ik gezeyt hebbe/ dit van my met recht niet eyschen kunt) zoo zal ik echter uyt velen/ welke ik in verscheyde van mijne geschriften (die gy alle hebt gelezen) om zulks te bewijzen heb bygebracht/ eenen uytkiezen; om dat gy van de zelve/ alhoewel wat duysterlijk/ gewag hebt gemaakt/ zeggende/ dat ik Christi Hemelvaart vergelijke met het ingaan des ouden Hoogepriesters in het Heylige der Heyligen: niet nochtans om het zelve hier wederom te verklaren/ want ik hebbe nu alhier te voren uyt mijne schriften zelfs de woorden/ die dat verklaren/ voortgebracht/ maar om te wederleggen 't gene gy hier tegen schijnt te willen bybrengen.

Ik zegge dan voor-eerst/ dat niet ik den ingang Christi in den Hemel/ met den ingang des ouden Hoogepriesters in het heylige der heyligen/ vergelijke; maar dat de Heylige Geest zelf het zelve doet/ in den brief aan de Hebreen/ zoo elders/ als voornamentlijk in het negende kapittel. Vorders/ om deze over-een-brenging/ of vergelijking/ en des zelfs kracht te ontwijken/ zegt gy/ dat gy niet wilt loochenen, dat het Priester-schap Christi eeuwig is (het zijn uwe eygen woorden) en dat hy in den Hemel, met voor ons tusschen te spreken, en voor het aanschijn Gods te verschijnen, zich als Priester draagt; zoo heeft nochtans (zegt gy) de zelve Christus niet te min op aarde, door de dood des kruyces hem zelven op-geoffert, en zijne dood kan met goed recht een offerhande genoemt worden, gelijk de Heylige Geest betuyght. 't Geen gy/ zeg ik/ aldus schrijft/ dat doet tot de gelijkenis zelve niet; want de gelijkenis bestaat hier in/ dat/ gelijkerwijs den ouden Hooge-priester zijne opdraging of offerhande niet verrichte/ dan na dat hy in het Heylige der Heyligen was ingegaan/ insgelijks Christus zijne opdraging niet gedaan heeft/ dan na dat hy in den Hemel ingegaan was; en de Hooge-priester na dat hy het bloed der beesten eerst vergoten/ dat is/ na dat hy de beesten eerst geslachtet hadde; maar Christus/ na dat hy eerst zijn eygen bloed uytgestort/ dat is/ na dat hy hem zelven in de dood des kruyces overgegeven hadde. Tot deze wijs van vergelijking doet niet de eeuwigheyd van Christi Priesterschap; uyt de welke nochtans buyten twijffel besloten word/ dat Christi verzoen-offerhande in de dood des kruyces zelf niet begrepen is/ welke nu niet meer in stand is; maar in Christi verschijning voor God in den Hemel/ die gedurig duurt/ en altijd duuren zal. 't Gewrocht en de kracht van Christi dood/ welke van de zelve afvloeyt/ die duurt wel altijd/ en zal gedurig duuren; maar iet anders is de kracht der opdraging of offerhande/ en iet anders de opdraging of offerhande zelf: En 't is noodzakelijk/ dat niet enkelijk de kracht van Christi opdraging of offerhande/ maar de opdraging of offerhande zelf geduurig in wezen blijve/ indien Christus inder daad en waarheyd een eeuwig Priester zijn zal; en dat het die eene opdraging of offerhande zy/ welke hy eenmaal heeft verricht/ dewijl Christi verzoen-offerhande een eenige is voor altijd. De Schrijver aan de Hebreen betuyght opentlijk/ in het achtste kapittel/ dat het noodig is/ dat Christus/ die in den Hemel is/ iets * hebbe/ 't geen hy offere; en/ indien hy op der aarde was/ dat hy geen Priester zoude zijn: En gy nochtans verzekert/ dat Christus op aarde zijnde hem zelven op-geoffert heeft. De offerhanden nu/ die op aarde geschie-

* Hier moet men Beza niet inzien, want hy heeft de woorden des Apostels bedorven; daar van het zijne bydoende het woord *Geweest*, namentlijk, *dat het noodig geweest is*; en veranderende, *iets hebbe 't geen hy offert*, in *iets hadde 't geen hy offerde*.

den/

den/ gelijk dezelve Schrijver zeyt/ ofte ook die genen die de zelven offeren/ die-
nen tot een voorbeeld en schaduwe der hemelsche dingen: alwaar gy in den By-
bel van Vatablus dus aangetekent vinden zult: Dat is, welcke [namentlijk die
offerden] tot een voorbeeld en schaduw dienden van de dingen die namaals in
den hemel door Christum te doen zouden zijn: Want Christus offert hem zelven
Gode, in den hemel. Gy ziet dan/ hoe andere/ en dat zeer geleerde mannen/ voor
my aangemerkt hebben/ dat Christus zijns zelfs opdraging/ of offerhande/ niet
op aarde/ maar in den hemel heeft verricht: 't geen ik hope dat gy insgelijks er-
kennen zult/ indien gy slechs deze plaats uyt het achtste kapittel tot den He-
breen/ met naukeurigheyt inziet/ en alle de woorden des zelfs overweegt. Ik
antwoorde niets op het gene dat gy zegt/ dat de Heylige Geest betuygt/ dat
Christi dood met zeer goed recht een opdraging/ of offerhande word genoemt;
want hier te voren is daar op meer dan genoeg geantwoord: maar terstond
voegt gy'er by/ Want ook onder de Wet ging de Hoogepriester met het bloed
in het heylige in, het welk het bloed der geslachte beesten was; en deze slachting
der dieren word de opdracht of de offerhande genoemt. Deze laatste woorden/
waar in de geheele kracht gelegen is/ zult gy noyt iemand vroed kunnen ma-
ken/ 't en zy gy'er de plaatsen toe bybrengt 't geen ik niet en meene dat gy zult
kunnen doen: want het is zekerder als zeker/ dat'er door de slachting alleen/
noch by de Hebreen/ noch by de Heydenen/ eenige offerhande volvoert is ge-
weest; 't geen ook de naam van 't offeren zelf opentlijk te kennen geeft/ de-
wijl d'er in de slachting zelf niets geoffert wierd. Waar uyt dan volgt/ dat/
wanneer ik ontkenne dat Christi offerhande in zijne dood is volbracht geweest/
ik geen moeyte hoef te nemen om iets te bewijzen; maar in tegendeel/ dat zy
zulks bewijsen moeten/ die dit vast stellen; als die zulks iets beweeren/ of
vast stellen/ 't geen andersins tegen 't gemeen gebruyk/ en de reden/ en dien-
volgens tegen 't gemeene gevoelen aanschijnt te loopen. En dit zy dus verre/
voor zoo veel aangaat Christi verzoen-offerhande voor onze zonden; op dat ik
u zoude reden geven/ waarom ik uyt het gene van u geschreven is/ niet eene
de minste gedachte heb kunnen hebben/ dat de zelve aan het kruys/ of in
de dood Christi volbracht is geweest. Doch alhoewel gy van de zaak zelf/
(waar van mijne stelling spreekt) de Reden-twisting tot des zelfs benaming
hebt overgebracht/ zoo acht ik nochtans dat ik ook in dezen deele uwe tegen-
werpingen heb genoeg gedaan.

Van de vrucht des doods Christi verblijd ik my dat gy beter gevoelt/ dan'er
misschien eenige andere onder ons van gevoelen; maar gy zult noyt bevinden
dat ik het zelve gewrocht of veronachtzame/ of niet veel en achte/ of anders
neem dan de Heylige Geest zelf voorschrijft. Ja indien gy mijne Schriften
met wat meerder opmerking wilt overwegen/ dan gy tot noch toe hebt ge-
daan/ in welken/ voornamelijck in de reden-twisting van Christo den Za-
ligmaker/ ik van deze zaak zeer wijdluftig handele/ zoo zult gy zien/ hoop
ik/ hoe verre ik van deze gebreken verscheyden ben/ en hoe die gene lasteren
die my hier van zoo stoutmoedelijck verdacht maken; met welken in gevoe-
len me te stemmen/ dat zoude u/ zoo godvruchtigen en wel gehertigden man/
gansch onwaardig zijn.

Wat belangt de werken en het geloof/ in onze rechtvaardig-making/
ik zegge dat Paulus geensins de werken afscheyd (welke werken van

ons gedaan worden / niet om de Wet te vervullen / nochte om door verdienste der selver / ofte door onze eygen kracht voor God gerechtvaardigt te worden / maar om Gode zelf / volgens het voorschrift Christi / te gehoorzamen) van dat geloof / met of door het welke hy zeyt dat wy gerechtvaardigt worden: want dusdanige werken kunnen niet alleen / van het geloof waar door wy gerechtvaardight worden / niet afgescheyden worden / gelijk gy zelf bekent / maar zy zijn de ziel of zekere gestalte / en het leven van dat geloof: gelijk ons Jacobus cap. 2. opentlijk leert / als hy de zelven / ten opzicht des geloofs / met de geest vergelijkt die het lichaam het leven geeft: 't welk ik / en nu al overvloedig in mijne schriften heb betoont / en te zijner tijd aan alle de waarlijk godvruchtige Broeders noch ten vollen hoop te betoonen / dat dit / namentlijk / zeer warachtiglijk en ten hoogste eygentlijk op de zelven past.

Volgt nu / datwe van Christi aanroeping handelen / en dat 'er van my reden gegeven worde / waarom ik my met u niet vergelijken kan / als gy my vermaant en raad / dat ik mijn gevoelen zouw veranderen; welk is / dat Christus van ons mag aangeroepen worden / dat is / dat onze gebeden met recht tot hem gerichtet worden mogen; maar datwe nochtans om het zelve te moeten doen door geen goddelijk recht gedwongen worden; en dat ik zouw voor al vast stellen / dat het ons noodzakelijk is / tot Christum onze gebeden toe te stieren. Voor-eerst dan / om my hier toe te bewegen / zoo herhaalt gy 't geen gy eerst gezeyt hadde / dat / namentlijk / indien mijn gevoelen waarachtig is / de aanroeping Christi overzulks een middelmatige zaak zal zijn / en dien volgens dat 'er geen reden zy / om zoo spits-vinnig dien aangaande met de Tegen-partyen te leggen twisten. Maer hier op is nu al overvloedig genoeg geantwoord / in mijnen eersten brief aen u / daar ik dus zegge: Ik antwoorde, daarom dring ik zoo ernstelijk op de aanroeping Christi, op dat de Tegen-party, &c. van welke mijne antwoord het wonder is dat gy niet eens gewag maakt / daar gy nochtans my wederom het zelve tegenwerpt. Het blijkt dan / dat gy de staat des geschils / en verhandelings / tusschen ons en de Tegen-partyen / of niet wel gevat / of niet wel onthouden hebt: welke op dat gy dan volkomen moogt begrijpen / en met eenen zien / dat my deze tegenwerping van overlang nu al heel wel bekent is geweest / en ook zeer licht om te wederleggen; ook op dat gy een volkomener antwoord hebben moogt / zoo zal ik alhier by schrijven / 't geen ik tegen Franciskus Davids dezen aangaande geschreven hebbe / alhoewel gy het onlangs / met andere dingen hier toe behoorende / gelezen hebt / dewijl ik zie dat gy hier aan niet gedachtig zijt: Mijne woorden luyden dan aldus / in het zeven-en-twintigste hoofdstuk / op het vierde lidt. Op dat gene nu, dat gy 'er hier na by doet, dat andersins Christi aanroeping een middelmatige zaak zoude zijn (indien namentlijk de aanroeping Christi niet geboden noch verboden is) waar uyt gy ook besluyt datmen dan van de zelve niet reden-twisten moet; antwoorde ik: Indien gy door de benaming van middelmatig een zaak verstaat, die in zich zelven noch goed, noch quaad en is, dat dan uw gevolg niet en deugt: want veele dingen zijn in zich zelven goed, die nochtans niet geboden zijn: Doch by aldien gy door de naam van middelmatig slechs dit verstaat, 't geen noch verboden en is, noch geboden; zoo bekenne ik, dat'er van Christum aan te roepen, dat is, van onze gebeden tot hem te moeten richten, geen zeker gebod en is: derhalven dat

wy

wy het zelve wel altijd mogen doen, maar nochtans dat wy zulks niet gehouden zijn: en daarom en volgt nochtans niet, datwe van de aanroeping Christi niet reden-twisten moeten. Edoch dat gene, van het welke wy omtrent de aanroeping Christi reden-twisten, is geensins, noch voor u, noch voor ons, middelmatig. Want wy beweeren, dat'er niemand een Christen zijn kan, die niet en belijdet, dat hy met verzekert vertrouwen, in zijne nooden, Christi hulp en bystand verzoeken kan; en gevolchelijk die des zelfs Christi opperste macht, zoo over de Engelen, en menschen, als over de Duyvelen zelfs, met een volkomene, altijd-durende, en altijd tegenwoordige voorzorg en bestiering der geheele gemeente verzelt, niet en erkent en belijd; en die niet zich ten vollen voorlaat staan, dat God door hem in de gemeente alles doet, en schenkt. Gy luyden daer en tegen, zegt dat hy een afgoden-dienaar is, die nu Christi hulp en bystand verzoekt; en beweert dat het met Gods Woord, en gevolchelijk met de eere Gods, ten hoogste strijdig is, indien Christus, die nu in den Hemel zijn verblijf heeft, zelf iets zouw kunnen schenken of verrichten; ofte indien hy de gemeente regeere of bestiere, anders, dan door de eens bestelde dienst des woords: en derhalven, datse zwaarlijk zondigen tegen God, die boven dit, te dezer tijd eenige andere macht, of voorzorge der gemeente, in Christo erkennen, of willen staande houden. Tot dus verre aldaar mijne woorden. 't Verschil dan tusschen ons / en de Tegen-partyen / is / Of Christus met recht mag aangeroepen worden / ofte niet: Zy ontkennen; wy beweeren 't: Wat wordt 'er dan verder meer vereyscht in onze reden-twisting / die wy met haar hebben / als dat wy betoonen / datwe met recht Christum mogen aanroepen? welk eene stuk betoont zijnde / zoo volgt alle het andere noodzakelijk / en word ongeschonde behouden / 't geen tot de eere en Majesteyt Christi behoort / welke ons in 't getuygchenis der Heylige Schrift bevestigt / en aanbevolen word. Maar / zult gy zeggen / dit moester af blijven / Datwe echter door geen goddelijk recht gedwongen worden Christum aan te roepen, dat is, tot hem onze gebeden toe te stieren. Waarom doch? misschien om dat dit valsch is? Ne-maar ik beweere dat het zeer waarachtig is; gelijk ik nu in mijnen vorigen brief aan u al genoeg heb betoont / en gelijk ik hier na in dezen brief / zoo God wil / in het wederleggen van uwe antwoord op mijn redenen / noch klaarder toonen zal: Of is het om dat het / alhoewel het waar is / in twijffel schijnt te trekken / of Christus behoeft aangeroepen te worden; of immers om dat zulks zonder eenig ongemak wel zouw kunnen geswegen worden? Ja dit gelijk het zeer waarachtig is / zoo bevestigt en versterkt het ons (dus is de waarheyd van natuur) op een byzondere wijs in dit gevoelen / dat Christus met recht van ons behoeft aangeroepen te worden / dat is / het laat ons geensins toe datwe dat gevoelen in twijffel trekken; noch ten mag / noch moet / zoo om dit stuk / als om 't onderscheyd 't geen men voor al tusschen de aanroeping Gods en Christi moet stellen / geensins stilzwijgende voorby gegaen worden; gelijk ik al in onze eerste redenwisseling heb gezept / en ten deelen aangewezen: 't welk op dat het des te beter verstaan worde / zoo zeg ik / dat de Tegen-partyen / om te bewijzen dat Christus met recht niet mag aangeroepen worden / voornamentlijk deze bewijs-reden gebruyken / dat 'er van deze zaak niet een uytdrukkelijk en ontwijffelijk gebod voorhanden is / zonder welk niemand zoo hoogwichtigen zaak in den Gods-dienst

zal

zal moeten durven ondernemen. Om deze bewijs-reden te vernietigen / staat ons of de opneeming / of het gevolg te ontkennen: De opneeming kunnen wy geensins ontkennen / 't zy hoe zeer ook het u toeschijnt datze ontkent moet worden: Want / indiend'er een gebod gegeven is / van Christum aan te roepen / zoo menigmaal de gelegentheyd hier toe voor komt / zoo is het voor al noodzakelijk datwe 't zelve doen: Want alle vast stellende geboden verbinden altijds / als de gelegentheyd van de gebode zaak voorkomt: De gelegentheyd van Christum aan te roepen is 'er / zonder twijffel / als iemand in eenige zoodanige nood is / waar in hy de goddelijke hulp behoeft; en veel meer / wanneer iemand nu metter daad aanroepen wil. Derhalven dan / indien'er een gebod is / van Christum aan te roepen / zoo mogen wy noyt nalaten Christum aan te roepen / alswe in eenige nood zijn / waar in de goddelijke bystand noodig is / en veel min mogen we 't nalaten / alswe hem nu met ter daad willen aanroepen: Maar dit is baarblijkelijk valsch; zoo is het dan ook valsch / dat 'er een gebod is van Christum aan te roepen. Zoo moet dan niet de opneeming van de bewijs-reden onzer Tegen-partyen / maar het gevolg ontkent worden; en men moet betoonen / dat / alhoewel 'er geen gebod gegeven is van Christum aan te roepen / hy echter van ons met recht mag aangeroepen worden; gelijk ik zulks zeer wijdluftig getoont hebbe in mijne Reden-twisting met Franciskus Davids. Het blijkt dan / datwe noodzakelijk hier toe komen moeten / datwe bekennen / dat'er geen gebod en is van Christum aan te roepen; en gevolchelijk / dat we door geen godlijk recht gedwongen worden Christum aan te roepen: Dat we door godlijk recht gedwongen worden aan te roepen / dat is Gode eygen / en behoort ten hoogste tot het voorrecht van God zelf boven Christum; gelijk hier na klaarder blijken zal. Dat gy nu zegt / indienwe door geen goddelijk recht gedwongen worden Christum aan te roepen / dat dit aan het gemoed der geloovigen moet vry gelaten worden / dat een yder (want dus luyden uwe woorden) na het ingeven des geestes het zelve of gebruyke, of nalaate: Daar op zeg ik / dat ik nergens dringe / dat iemand voor al Christum aanroepe / dat is / dat hy tot hem de woorden zijner gebeden richte; maar dat ik dat / gelijk uyt mijnen voorigen brief aan u verstaan kan worden / vrylate / gelijk het de geest aen een ygelijk in geeft: het gene niets en strijd met dat gene / 't welk ik van de Tegen-partyen hebben wil: Want dat wil ik hebben / datze van herten erkennen / datze met recht haare gebeden tot Christum mogen toestieren / en datze derhalven met eene belijden / datze bereyd-vaardig zijn om zulks te doen / zoo wanner de geest zulks in geeft. Want hoe zal die gene / die dus gevoelt en spreekt / ook kunnen gezegt worden / Christum niet te durven / of niet te willen / aanroepen? Dit hebbe ik in mijn vorigen brief geleert / dat zeer verre van de waarheyd af is / en nochtans houd gy wederom staande / dat dit op den zoodanigen passen kan; wederom vermengende / 't geen gy in deze uwen laatsten brief dikmaals doet / Christum niet te durven en niet te willen aanroepen met Christum niet aan te roepen; daar het nochtans geschieden kan / dat iemand Christum niet aan en roept / dat is / dat hy met der daad zelf zijne gebeden tot hem niet en richtet / niet om dat hy het zelve niet en durft of niet en wil doen / maar om dat de geest hem zulks niet in geeft. Weshalven zoo moet men zeer omzichtelijk / in uwe woorden / het woord uytleggen / in-

dienze plaats zullen hebben; op dat het/ namentlijk betekene/ niet gebruyken, maar niet/ verſmaden of zooje liever wilt/ daar niet na vragen: Ja om de zelve oorzaak moet inſgelijks dat woord met groote omzichtigheyd genomen worden/ 't zy ook hoe zeker gy hebt willen gaan/ 't geen men om de voorgaande woorden dus verklaren moet/ als of gy geſchreven hadde niet gebruyte. Want het zouw noch kunnen dus genomen worden/ dat het tot het voornemen/ en niet tot de uytkomſt betrokken wierd; en kortelijk kunnen uwe woorden zoo genomen worden/ als of gy gezeyt hadde/ dat een yder na de ingeving des geeſtes zouw beſluyten, of hy de zelve gebruyken wilde ofte niet. Nemaar uyt mijn gevoelen kan dit geenſins volgen: want aan niemand die van herten erkent/ datmen Chriſtum met recht aanroepen mag/ zal de geeſt kunnen ingeven/ dat hy zouw beſluyten Chriſtum niet aan te roepen: Ja aan zoodanigen menſche zouw de geeſt dikmaal ingeven/ Chriſtum aan te roepen; 't zy dan dat de liefde en de opbouwing der Gemeente zulks vereyſchte/ of dat de menſchelijke zwakheyd daar toe aandrong (gelijk in mijn andere ſchrift aan u nu al gezeyt is) of 't zy dat eenige andere rechtvaardige oorzaken en redenen/ na gelegentheyd van tijd en plaats/ daar ſtof toe gaven. Dit zy genoeg/ op dat gene 't welk gy/ als voor eenig voorſpel/ tegen mijn gevoelen wederom hebt tegen geworpen. Laat ons nu zien van die dingen/ die gy op mijne antwoord op uwen eerſten brief hebt geoordeelt te kunnen tegenwerpen.

Ik had gezeyt/ dat het ſcheen/ dat men eenig onderſcheyd ſtellen moeſt tuſſchen het ſtuk der zaligheyt/ en het ſtuk der Religie: hier verzoekt gy/ zeer beleefde Vriend/ of vereyſcht eenige meer uytgedrukte en naukeuriger beſchrijving: maar my dunkt niet dat 'er een naukeuriger beſchrijving van nooden is/ dan deze/ welke ik/ gelijk mijn eerſte handſchrift getuygen kan/ van eerſten aan geſchreven hadde; maar die ik daar na/ dewijl ik overdacht dat ik met u te doen hadde/ dat is/ met eenen zoo voornaam geleerden en doorzichtigen man/ voorbedachtelijk als overtollig wederom heb doorgeſtreept: Deze is/ dat het ſtuk van de religie zich wijder uytſtrekt/ dan het ſtuk der zaligheyd: want wel alle de dingen die tot de zaligheyd behooren/ behooren mede tot de religie; maar niet in tegendeel datſe alle die tot de religie behooren/ tot de zaligheyd behooren zouden: Weſhalven/ dat gy zegt/ dat de waare Religie alle dat gene vervat/ 't welk tot de dienſt/ en eerbewijzing Gods en Jeſu Chriſti/ zoo wel d'uytwendige als inwendige/ in Gods woord voorgeſchreven/ behoort; dat doet tegen dit onderſcheyd niet met al: Maar gy gelooft miſſchien hier uyt/ om dat de Religie alles behelſt wat de zaligheyd aangaat/ dat inſgelijks wederom onze zaligheyd alles vervat wat tot de Religie behoort; en dat aldus/ gelijk het ſtuk der zaligheyd van het ſtuk der religie niet kan afgeſcheyden worden/ mede het ſtuk der religie van 't ſtuk der zaligheyd niet afgeſcheyden worden kan: 't geen even al eens is/ als of iemand achte/ om dat/ alwaar een menſch is/ aldaar een dier is; dat'er zoo ook/ alwaar een dier is/ inſgelijks een menſch is: welke ſoort van bedrog het bedrog des gevolgs genoemt word/ tot het welke (houd het my ten goede/ zeer voortreffelijke Man) gy my in deze onze Redentwiſtingen dikmaals ſchijnt te vervallen. By voorbeeld/ dat men weetet/ dat het een Chriſten-menſch geoorloft is alle ſpijſe met dankzegging

zegging te nuttigen / dat behoort zonder twijffel tot de Religie; en nochtans behoort het niet ter zaligheyd / volgens Pauli getuychenisſe Rom. 14. Dit zelve zeg ik van alle onverſchillige dingen / die'er zeer veel zijn / waar van niemand kan ontkennen / of het behoort tot de Religie / daar van te weten watmer van gevoelen moet; alhoewel het tot de zaligheyd niet en behoort. Wat al dingen zijnd'er die tot onze Religie behooren / van welken dagelijks gediſputeert word / die nochtans niet tot de zaligheyd behooren? zeker al veel meer dan velen wel meenen: Ik zouw'er de voorbeelden van voor den dag brengen / maar ik achte het genoeg te zijn de zaak aangewezen te hebben. Nu is het tijd dat ik antwoorde op het gene gy geſchreven hebt tegen het voorbeeld van my eerſtmaal by-gebracht.

Gy zegt dan / Een voorbeeld in plaats van bewijſveſtiging van u bygebracht, ſchijnt na eenige bedriechelijkheyd te ſmaken, welke ik of niet noemen kan, of tot de bedriechelijkheyd des verdeelings meene te behooren; want gy wilt, uyt het gene niet doorgaans en geſchied, beſluyten, dat wy het niet noodzakelijk gehouden zijn te doen. Zeker indien ik zoo bewijſveſtigt hadde / gelijk uwe woorden luyden / zoo zouwer een ſchandelijke bedriechelijkheyd in mijne bewijſveſtiging zijn; niet eygentlijk des verdeelings / maar van een baarblijkelijke onkunde des wederlegs: Want van het gene dat niet en geſchied / zoude ik bewijſveſtigt hebben / tot dat gene datwe niet gehouden zijn te doen: maar ik hebbe niet van 't gene niet en geſchied / maar van dat gene 't welk met recht niet geſchieden mag / mijne bewijſveſtiging genomen: De bedriechelijkheyd vorders / die gy meent dat'er in mijne bewijſveſtiging is / is niet des verdeelings / maar na iet / en enkelijk: Edoch mijne bewijſveſtiging is zeer verre van deze bedriechelijkheyd: Om het welke te betoonen / dewijl hier op de ſpil van deze onze geheele redentwiſting draayt / zoo let doch aandachtelijk / bid ik u / op het gene ik gezeyt hebbe / en 't geen ik nu noch zeggen zal. Ik heb nu boven gezeyt / 't gene zeer waarachtig is / en waar in alle Godgeleerden over-een-ſtemmen / dat geboden van beveſtiging altijds verbinden / als zich de gelegentheyd tot de gebode zaak voor doet. Nu dan / indienwe noodzakelijk gehouden zijn Chriſtum aan te roepen / zeker zoo is noodzakelijk dat zulks ons ook geboden zy geweeſt: en indien het geboden is / zoo is ook noodzakelijk / datwe Chriſtum altijds aanroepen / zoo menigmaal zich de gelegentheyd van Chriſtum aan te roepen voordoet: Zo dan / indien dit niet noodſakelijk en is / zo en is ons ook geen gebod gegeven van Chriſtum aan te roepen; en indiender geen gebod gegeven is / zoo zijnwe niet noodzakelijk gehouden Chriſtum aan te roepen. Ik hebbe dan wel te recht / en zonder eenige bedriechelijkheyd beſloten / hier uyt / om datwe niet altijd / daar de gelegentheyd van Chriſtum aan te roepen zich voordoet / gehouden zijn Chriſtum aan te roepen / datwe Chriſtum aan te roepen niet noodzakelijk gehouden zijn. Gy zelf miſſchien de kracht dezes redenerings gevoelende / zijt met u zelven baarblijkelijck tegenſtrijdig / dewijl gy eerſt ſtilzwijgende toegegeven hadde / en noch naderhand opentlijk toegaaft (namentlijk / om dat het al te oogſchijnlijk waarachtig is) dat wy wel mogen Chriſtum niet altijd en over al aanroepen: (want gy zegt indien ik dus beſloten hadde / dat ik dan wel en te degen zouw beſloten hebben) maar datwe menigmaal den Vader alleen aanroepen mogen; zoo ſchrijft gy nochtans van de waarachtige Chri-

ſtenen

stenen dusdanige woorden: Zeker deze alle kunnen noch moeten uyt haar geschept vertrouwen niet anders doen, dan datse in haare nooden gedurig (merkt) tot Christum haare toevlucht nemen, en hulp van hem begeeren. Ik had getoont / dat uwe bewijs-reden / genomen van 't vertrouwen op Christum tot zijne aanroeping / zwak was / zelf daarom / om dat hier uyt zouw volgen / datwe / dewijlwe altijd en over al op Christum moeten vertrouwen / ook altijd en over al onze gebeden tot Christum zouden moeten toestieren 't geen en baarblijkelijk valsch is / en van u zelf bekent word niet waarachtig te zijn; en nochtans / als gy deze uwe bewijs-reden hebt willen staande houden / zoo zijt gy genoodzaakt geweest het tegendeel te beweeren / en tot die zelve ongerijmtheyd te vervallen / welken ik voorzegt had dat van u niet kon ontweken worden. Ik bid u / overweegt de zaak een weynig naukeuriger / en gy zult zien dat gy in geen deele daar op dringen kunt / dat Christus noodzakelijk van ons moet aangeroepen worden / of gy zult ook tegen de baarblijkelijke waarheyd moeten beweeren / datwe noyt in onze gebeden moeten nalaten Christum aan te roepen / ten zy gy eenig nieuw slag van een goddelijk gebod invoer / waar bywe niet altijd als de gelegentheyd van de gebode zaak voorkomt / maar somtijds / na dat het ons goed dunkt / geboden worden iets te doen: en kortelijk / dat gy wilt / dat ons geboden zy / niet enkelijk datwe Christum aanroepen / maar datwe hem te eeniger tijd aanroepen: 't geen gy noyt zult kunnen goed maken: Want het zy wat dat gy by moogt brengen om dit te bevestigen / 't zelve zal of de kracht hebben om te betoonen / dat Christus enkelijk / en by gevolg altijd / in onze gebeden moet aangeroepen worden; ('t geen niet geschieden kan) of het zal niet dienen om de aanroeping Christi te gebieden: Derhalven dan / alhoewel het ten hoogste waarachtig was / datwe noodzakelijk onze gebeden somtijds tot Christum richten moesten; zoo en zouw men niet enkelijk mogen beweeren / gelijk gy doet / datwe noodzakelijk Christum moesten aanroepen / maar alleen / datwe Christum noodzakelijk te eeniger tijd moesten aanroepen. Doorloopt met uwe gedachten alle de vast-stellende geboden Gods / gy zult'er geen een vinden / dat eenigsins / als de gelegentheyd van de gebode zaak daar is / mag nagelaten worden / wanneer men te degen verstaat / welk de gebode zaak is. Gy zult misschien zeggen / dat het Avondmaal des Heeren te houden een goddelijk gebod is / ('t welk ik mede zoo geboele) en datwe nochtans noodig hebben het zelve maar somtijds te onderhouden. Edoch dit gebod heeft geen zeker vast voorval van de gebode zaak / en dit somtijds, in 't volvoeren van dit gebod / word niet tegen ydere gelegentheyd der gebode zaak gestelt / maar tegen elke tijd: Doch by aldien'er nochtans eene zekere vaste gelegentheyd / om het Avondmaal des Heeren te houden / kan gegeven worden / daar is geen twijffel aan / of altijds als die gelegentheyd voorkomt zal het noodzakelijk zijn des Heeren Avondmaal te houden. Ik meene nu genoeg aangewezen te hebben / dat'er in mijne bewijs-bestiging / voor zoo veel des zelfs stand belangt / gansch gene bedriechelijkheyd en is; ja zelf niet voor zoo veel de stoffe belangt; dewijl ik betoont hebbe / dat de dingen die ik in de zelve opgenomen / of voor toegestaan gestelt hebbe / zeer waarachtig zijn / en ten deelen ook van u zelf toegegeven worden. Wy zullen dan echter moeten zien / aangaande de indringing / welke gy tegen mijn bewijs-reden gebruykt / en waar door gy zegt de zelve

lichtelijk te kunnen ontknoopen: de zelve dan is duſdanig/ God de Vader
word niet altijds aangeroepen; ja Stefanus heeft alleen Chriſtum aangeroepen;
van Paulus leeſt men ook dat hy meer dan eens het zelve gedaan heeft; zoo dan
en is de aanroeping Gods niet noodzakelijk ter Zaligheyd. Op deze zelve in-
dringing heb ik niet alleen op verſcheyde plaatſen/ in de reden-twiſting tegen
Franciſkus Davids, opentlijk geantwoord/ en deze geheele zaak zeer klaar
uytgelept/ maar zelf in mijn eerſte geſchrift aan u heb ik zoodanige dingen ge-
zeyt/ waar uyt de antwoord/ en de verklaring van de geheele zaak oogſchijn-
lijk blijken kan: want aldaar zijn dit mijne woorden: Want uyt deze onder-
geſteltheyd (namentlijk Chriſti aan God) volgt noodwendig dit onderſcheyd
tuſſchen de aanroeping Gods en Chriſti, datwe namentlijk geheel en al God wel
moeten aanroepen, 't zy met de woorden onzer gebeden of tot God zelf, of tot
Chriſtum toe te ſtieren; (want die Chriſtum by namen aanbid, bid inder daad
(merkt) God zelf aan, wiens plaatſhouder Chriſtus eenigermaten is, en, gelijk ik
gezeyt hebbe, aan hem geonder-ſtelt) maar datwe, om dezelve reden, altijd Chri-
ſtum wel mogen aanroepen; dat is, onze gebeden te hemwaarts ſtieren (want
dat doende zoo wijken wy niet af van het gebod (merkt) en de noodzakelijk-
heyd van God aan te roepen:) maar wy mogen ook wel hem niet aanroepen;
dat is, wy mogen wel de woorden onzer gebeden niet tot hem maar tot God
zelf toeſtieren. Want dewijl God aan Chriſtus geenſins is geonder-ſtelt, die
God bid, zijne woorden des gebeds niet tot Chriſtum maar tot God zelfs ge-
ſtrekt hebbende, die kan geenſins geacht worden dat hy Chriſtum gebeden heeft.
Gy ziet nu (of het moeſt my grootelijks ontſchieten) dat uwe indringing nu al
te voren van my ontzenuwt is geweeſt/ uyt welke ontzenuing opentlijk blijkt/
dat dat zeer waerachtig is/ 't welk ik boven heb geſchreven/ dat het Gode al-
leen toekoomt/ datwe hem noodzakelijk moeten aanroepen/ en dat het niet
Jeſu Chriſto toe-behoort: ofte immers/ het blijkt/ wat de noodzakelijkheyd
van 't aanroepen zelf belangt/ datmen tuſſchen de aanroeping Gods en Chri-
ſti vooral eenig onderſcheyd ſtellen moet/ van 't welk van u niet met al geſtelt
en word; met de hoogſte verduyſtering/ ofte liever vernietiging/ van de on-
dergeſteltheyd Chriſti aan God. Dat de indringing/ die gy hier by brengt/
van het vertrouwen 't geen aan God/ en te gelijk aan Chriſtum noodzake-
lijk is/ ter zaak niet en doet/ zal ik/ zoo God wil/ hier beneden ter zijner
plaatſe/ aanwijzen. Nu zal ik/ op dat ik voort-ga te betoonen/ datwe door
het goddelijk recht (volſtrektelijk te ſpreken/ gelijk ik in mijn eerſten brief
geſchreven hebbe) niet gedwongen worden/ noch altijd/ noch te eeniger tijd/
tot Chriſtum onze gebeden toe te ſtieren/ eenige uwe woorden/ die hier vol-
gen/ ter proeve ſtellen: uyt welke ik wederom zal doen blijken/ dat gy u zel-
ven/ in deze noodzakelijkheyd van Chriſtum aan te roepen/ tegen-ſpreekt/
en dat gy ondertuſſchen mijn gevoelen vaſt ſtelt. Maar voor af ſtaat my te
verklaren/ wat ik met deze woorden volſtrektelijk te ſpreken zeggen wil.
Ik zegge dan/ dat het niet volſtrektelijk/ of volkomentlijk/ noodzakelijk is/
dat iemand tot Chriſtum/ ja zelf niet eenmaal/ zijne gebeden toeſtiere; dat is/
dat het wezen kan/ dat iemand zijne gebeden noyt tot Chriſtum zelf toeſtie-
re/ en dat hy nochtans daerom niet koomt te zondigen/ maar des niet te-
genſtaande door den zelven Chriſtum de Zaligheyd verkrijge; als nament-
lijk wien het noyt is voor-gekomen eenige dezer oorzake te hebben/ welke
ik boven

ik boven heb aengeroert / om vooral zijn gebeden tot Christum toe te stieren. Andersins / indien hy eenige van deze oorzaken heeft gehad / en nochtans zijne gebeden tot Christum niet gerichtet en heeft / zoo zal men moeten zeggen / en / dat hy een zware zonde heeft begaan / en / dat hy noodig hebbe dat de zelve hem vergeven worde / indien hy de zaligheyd door Christum verkrijgen zal: Derhalven dan / zoo hebben wy noodzakelijk / somtijds onze gebeden / alhoewel niet volstrektelijk / maar nochtans door toevalligheyd (gelijk men in de Scholen spreekt) tot Christum zelf toe te stieren. Welke slag van noodzakelijkheyd / niet alleen in dit zoo gewigtig stuk / en van zoo grooten belang / maar ook in veele veel lichtere / en uyt zich zelven onverschillige dingen / bespeurt word: want vele dingen hebben wy dikmaals / van wegen de liefde / en stichting der Gemeente / of uyt dwang van eenige andere gerechtige oorzaken / noodzakelijk te doen / die wy andersins geheel en al zouden mogen achter-weeg laten: dat is / zoo we de zelve niet en doen / zoo zullen we zwaarlijk zondigen. Voorbeelden voort te brengen is niet van nooden / als de welke allen / en inzonderheyd u / zeer wel bekent zijn. Ik kome dan nu om uw woorden ter proef te stellen.

Gy schrijft dan aldus / van de tijd en plaats [namentlijk van Christum aan te roepen] heeft men niet voor te schrijven. Maar indien men van de tijd niet voor te schrijven heeft / zoo en heeft men ook van de aanroeping zelf niet voor te schrijven: want de zelve heeft vooral haaren tijd; dat is / als iemand in nood is / en veel meer / als hy aanroepen wil. Maar gy doet'er by / De Geest zal het ingeven: dat had ik zelf eerst gezeyd / en heb het hier herhaalt; en herhaal het wederom / dat men het aan de ingeving des geestes laten moet / om in dezen deele onze gebeden te bestieren; en derhalven / dat het genoeg is / dat wy nu ten vollen verzekert zijn / dat van ons / met goed recht / Christi hulp en bystand / met namen / in onze gebeden / en dat altijd en overal / mag aangeroepen worden: En dus zal het geschieden / dat wy / de geest zulks ingevende / noyt zullen in twijffel staan om 't zelvige te doen. Hier na voegt gy'er aan / het betrouwen dat de eene meer als d'andere op Christum heeft, zal een yder der geloovigen onderwijzen. Het betrouwen op Christum en onderwijst niet eenen ygelijken der Christ-geloovigen / dat hy vooral zijne gebeden tot Christum zelf richte; maar het vermaant eenen ygelijken / dewijl Christus onze gebeden verstaat / dat men de zelve tot hem toe stieren zal: andersins / dewijl de Christ-geloovigen noyt van 't betrouwen op Christum ontbloot zijn / zoo zoudenze onderwezen worden altijd / in haare nooden / tot hem haare gebeden toe te stieren; 't geen betoont is valsch te wezen. Voorders / wat dat dat gene belangt / waar in de Christ-geloovigen van Christi aanroeping vermaant of onderwezen worden / het zelve is in allen een even gelijk betrouwen op Christum; alhoewel het in den eene sterker dan in den andere is: want indien iemand om de kleynheyd des betrouwens op Christum / ook het minste koomt te twijffelen / of hy met recht Christum altijd en overal mag aanroepen / die is inder daad geen Christ-geloovige. Gy gaat voort / en zegt / Ik belijde het gaarn tot Christi heerlijkheyd, dat ik noyt in mijne byzondere zuchtingen of gebeden, zoo menigmaal als ik God den Vader aanroepe, en zijne hulp verzoeke, Christum vergete; want ik weet, en vertrouw vastelijk, dat ik niet anders dan door hem veyliglijk en ver-

trouwelijk tot den Vader kan genaken. Indien gy verſtaat / als gy zegt dat gy noyt Chriſtum vergetet / altijds ook uwe gebeden tot Chriſtum richtet; zoo doet gy dat gene / 't welk gy met recht doen moogt: Maar de reden / die gy'er bygeeft / betoont / dat gy acht / dat dit u noodzakelijk te doen ſtaat: en hoe dan belijd gy elders / door de waarheyd gedwongen zijnde / datwe dikwils God den Vader alleen mogen aanroepen? want is het met u in dit ſtuk anders gelegen / dan het met ons allen is? Gy ziet / acht ik / dat gy met u zelven ſtrijd: 't geen daarom geſchied / om dat / 't gene gy bybrengt / om de noodzakelijkheyd van Chriſtum aan te roepen te bewijzen / (gelijk ook het woord noodzakelijkheyd / zoo enkelijk heen geſproken / vereyſſchende is) indien het wel is bygebracht / bewijſt / dat niet zomtijds / maar altijd / Chriſtus in onze gebeden moet aangeroepen worden: derhalven / gelijkwe gezien hebben / hebt gy niet donkerlijk beſloten / datwe noodzakelijk hebben noyt de aanroeping Chriſti in onze byzondere gebeden na te laten; alhoewel gy naderhand dus ſchrijft / Wat de gemeene gebeden der gemeente belangt, deze kunnen na den eyſch van de tijd, en nood, gematigt worden: daar nochtans de reden / welke gy hebt bygebracht / des noodzakelijkheyds van Chriſtum altijd aan te roepen in de byzondere gebeden / indienze eenige kracht heeft / de zelve voor-al ook in de algemeene gebeden hebben moet. Deze woorden nu / na den eyſch van de tijd, en nood, geven genoeg te kennen / dat gy zelf de waarheyd eeniger-mate zijt ontwaar geworden; dat is / dat'er gene ordinare nood of noodzakelijkheyd en is / om Chriſtum aan te roepen; maar dat het geſchieden kan / dat'er eenige noodzakelijkheyd om zulks te doen ontſtaat; 't geen ik mede niet alleen bekenne / maar my gedenkt / dat ik te eeniger tijd aan de Chmielnicienzer Kerken-vergadering geſchreven hebbe / dat het wel zouw zijn / indien'er by dees tijd / vermits die valſche Broederen / die Chriſtum niet aanroepen willen / ingeſtelt wierd / dat men in de algemeene gebeden niet alleen God den Vader / maar ook Chriſtum aan zouw roepen. Gy hebt'er noch andere woorden bygedaan / die tegen de noodzakelijkheyd van in onze gebeden de aanroeping Chriſti niet na te laten / te voren vaſt geſtelt / ſtrijdig zijn; namentlijk deze / Want de vraag is niet, of het altijd, en overal, noodzakelijk zy de gebeden tot Chriſtum te richten: en terſtond voegt gy'er by / maar of het voor een Chriſten een noodzakelijke zaak is, Chriſtum aan te roepen, en tot hem zijne gebeden toe te ſturen. Welke laatſte woorden / gelijk boven is aangewezen / met deze eerſte / terſtond verhaalt / ſtrijden: Want indien het voor een Chriſten een noodzakelijke zaak is / de gebeden tot Chriſtum te ſtieren / zoo is het ook altijd en overal noodzakelijk (als namentlijk iemand bidden wil) tot Chriſtum de gebeden toe te ſtieren. Vorders / uwe vorige woorden / dat gy noyt Chriſtum in uwe byzondere gebeden vergeet / voor zoo veel de woorden zelf belangt / kunnen ook aldus genomen worden / als of gy noyt naliet aan Chriſtum te gedenken / en dat gy in zijnen naam tot den Vader quaamt / erkennende Chriſtum den genen te zijn / door welken God de Vader alles aan Chriſti geloovigen ſchenkt / en dat geen andere dan Chriſti geloovigen tot God genaken kunnen: en dit bewijſt uwe reden / in het bybrengen uwer woorden boven uytgedrukt; maar niet datwe niet veylig en vertrouwelijk onze gebeden tot den Vader mogen ſtieren / ten zy wy ook de zelven te gelijk tot Chriſtum ſtierden: want gy

zoud niet ten propoost gesproken hebben / indien dit de meening uwer woor-
den was. De woorden vorders / die gy aldaar aan voegt / *aangezien het den*
Almachtigen Vader zoo behaagt heeft, dat Christus onze helper, en tusschen-
spreker, zijn zouw, door den welken wy, met vertrouwen, tot den troon der
goddelijke genade, om bermhertigheyd te verkrijgen, onze toevlucht zouden
hebben; waar van den zin / en ten deele de woorden zelf / uytgedrukt zijn op
het eynde van 't vierde kapittel des Briefs aan den Hebreen; indienze / gelijk
ik achte / tot de aanroeping Christi / in de gezeyde plaats tot den Hebreen /
over-gebracht kunnen worden / zoo moetenze gezegt worden / niet eenig ge-
bod / gelijk ik in mijne reden-twisting met *Franciskus Davids* heb aangewe-
zen / maar eene aanmoediging te behelzen; en eene aanmaning / vermits on-
ze zwakheyd / die byzonderlijk opgeheven en verlicht word / met niet ydelijk
hem aan te roepen / die niet onze zwakheden medelijde hebben kan / gelijk al-
daar een weynig te voren geschreven staat: By aldien zy een gebod inhiel-
den / zoo zouden zy alle gedwongen zijn te doen 't geen gy doet / (want ik houde
my geheel en al aan de eerste uytlegging uwer woorden) en zy zouden noyt
God de Vader mogen aanroepen / of zy zouden met eene haar gebeden tot
Christum moeten stieren; gelijk nu overvloedig genoeg is betoont.

Wy hebben gezien / dat gy gedwongen zijt geweest met u zelven te strijden /
en eeniger-mate mijn gevoelen / 't welk gy bevecht / te bevestigen; laat ons
nu zien aangaande de rest / die gy my tegen werpt. Gy zegt dan *Dit uw mo-*
gen (van altijd en overal Christum aan te roepen) *tegen het noodzakelijk ge-*
stelt, schijnt my ontwijffelijk een knakking en verzwakking van de aanroeping
Christi te behelzen. Dit mijn *mogen*, voor zoo veel het tegen het noodzake-
lijke word gestelt / behelst ontwijffelijk / een knakking en verzwakking des
volstrekten noodzakelijkheyds van Christum aan te roepen; maar niet noch-
tans van de aanroeping Christi zelfs: ja dit zelve behelst het uytdrukkelijk /
en baarblijkelijk / 't geen men onze Tegen-partyen / die de aanroeping Christo
niet toe en staan / moet tegen stellen; en niet te min bevestigt het tegen de
zelven de aanroeping Christi zeer opentlijk. Dat gy nu voorgeeft te meenen /
dat ik aldus bewijsvestige: *Wy mogen; zoo dan, wy wordender door geen*
recht toe gedwongen, gy zijt grootelijks verdoolt / indien gy dit meent: Ik
en bewijsvestige hier niet / maar ik stel slechs mijn gevoelen voor / als ik zeg-
ge / datwe mogen / maar nochtans door geen recht gedwongen worden: Ja
zelf deze woorden / *maar nochtans*, of diergelijke / geven opentlijk te kennen /
dat ik beleyde / dat dit mijn *mogen* in zich zelve niet tegen eenige noodzake-
lijkheyd gestelt en word; en alhoewel het allhier dus voorvalt / dat het met
geen noodzakelijkheyd vervoegt is / dat het nochtans andersins zeer wel met
eenige noodzakelijkheyd vervoegt kan worden; zoo verre is het van daar / dat
ik uyt het *mogen* zelf de uytsluyting des noodzakelijkheyds besluyten zouw.
Ik zouw alhier met veel omstandigheyds kunnen toonen / hoe schandelijken
misslag gy my hebt toegeschreven / en dat t'eenemaal te onrecht / dewijl 'er
geen het minste vermoeden van deze mijne zoo vuyle dwaling wezen kan;
doch men moet in eenigen deele ook korthe yds-halven iets onbeantwoord he-
nen laten gaan. Op uwe indringing / wegens het betrouwen op Christum /
zal / om het gene nu gezegt is / niet geantwoort worden: Alleen zeg ik dit /
dat gy gelooft / dat het niet anders geboden is / datwe tot Christum onze ge-

beden

beden zullen toestieren / dan het geboden is / datwe op hem zullen vertrouwen ; dat het hier mede geheel anders gelegen is : want daar is geene schikking / of instelling Gods voorhanden / ('t geen gy nochtans voor toegestaan neemt) dan de gebeden tot Christum toe te stieren. De plaatsen / die ik zelf tegen Francis kus Davids heb bygebracht / kunnen gelijk ik aldaar heb gezept / wel schijnen de kracht van een uytgedrukt gebod te hebben ; maar datze het nochtans inder daad niet en hebben / moeten wy / uyt de natuur des gebods / en de gedurige kracht / waar vanwe boven hebben gehandelt / welke daarblijkelijk is dat zich niet uyt strekt in de gebeden tot Christum toe te stieren / voor al vast stellen.

Vorders / daar uyt / dat ik zelf zegge / dat het / om de zaligheyd door Christum te verkrijgen / noodzakelijk is / te erkennen / en te belijden / dat Christus met goed recht mag aangeroepen worden / wilt gy / als van het mindere / bewijs-vestigen / dat het meer noodzakelijk is / Christum in der daad zelf aan te roepen : welke bewijs-reden geheel op een verkeerde wijs besloten is / dewijl het veel meer is in der daad / voor al aan te roepen / dan voor al te erkennen / datmen met goed recht wel aanroepen mag. Want / ey lieve / wat is dit voor een bewijs-reden ? Men moet bekennen dat men dit met recht wel mag doen ; zoo dan zal men 't veel meer / of eenigsins meer / ook moeten doen. Ik zal een voorbeeld by brengen / dat niet ver gehaalt is / 't geen ik op verscheyderleye wijs dikmaals moet gebruyken : Wy moeten erkennen / datwe altijd en overal met goed recht onze gebeden tot Christum mogen toestieren ; zoo dan / moeten wy veel of eenigsins meer / altijd en over al onze gebeden tot Christum toestieren. Eyndelijk de ondeugentheyd van deze uwe bewijs-reden is zoo groot / dat gy / in uwe redenering te besluyten zelf / andere * uyt-eyndens (zoo menze noemt) in stee van die gy eerst had gestelt / genoodzaakt zijt geweest te gebruyken : voor eerst / in die woorden / hoe zal die gene, welke wetende dat Christus aan te roepen staat &c. Want het is wat anders / dat Christus aan te roepen staat ; en wat anders dat Christus met goed recht mag aangeroepen worden : want dit geeft alleen 't vermogen ; en dat andere / ook de noodzakelijkheyt te kennen : derhalven soo hebt gy in uwe bewijs-reden het middelste uyteynde / waar in de gansche kracht bestaat / verandert. Daar na / als gy de zelve bewijs-redenen in eenige andere gestalte herhaalt / zoo stelt gy in het sluyten zelf deze woorden / hoe zal de verwaarloozing of de verachting van het zelve stuk &c. Nemaar het is geheel iet anders / te verwaarloozen / of te verachten / Christum aan te roepen ; en iet anders / hem niet aan te roepen ; gelijk ik boven heb betoont / dat het iet anders is / Christum niet te willen en niet te durven aanroepen / en iet anders niet aan te roepen / 't welk in hoedanigen zin het zelve van my word gezegt / namentlijk die van 't bedenken van eenige versmading der aanroeping Christi zeer verre af is / dat kan aan yder een / die mijne schriften leest / zeer opentlijk blijken. Derhalven zoo hebt gy de eene van de twee uyterste uyteyndens uwer bewijs-vestiging insgelijks verandert. Vorders in de herhaaling van uwe bewijs-reden is zoo wel eene uytstekende twijffelachtigheyd als bedriechelijkheyd : Want als gy zegt / Indien de onwetenheyd in dit stuk &c. zoo blijkt niet / wat gy met de naam van dit stuk verstaat ; want te voren hebt gy gewag gemaakt / en / dat Christus met goed recht mag aangeroepen

* termini

worden,

worden, en/ dat Christus aan te roepen staat; en eyndelijk jongst van al/ dat Christi aanroeping ter zaligheyd noodzakelijk is: waar van het eerste niet het zelve is/ 't geen het tweede en het derde. Alhier is dan een hoogste twijffelachtigheyd: maar laat ons stellen/ dat gy/ gelijk billijk is/ het eerste verstaat/ zoo is 'er zeker in 't besluyt eene de hoogste bedriechelijkheyd. Want het behoorde wel/ dat gy aldaar door de naam van dit stuk een zelve ding verstond. Nemaar die Christum niet aan en roept/ dat is/ dien het nu juyst niet en beurt/ dat hy met de daad zelf zijne gebeden tot Christum stiert/ die en veracht/ of en versmaad in geenderley wijs/ dat Christus met goed recht mag aangeroepen worden; dewijl hy geensins gezeyt mag worden/ dat hy versmaad Christum aan te roepen/ gelijk nu betoont is.

Daar na begint gy mijne wederlegging van uwe eerste bewijsbestigingen te wederleggen: en gy zegt/ dat ik den knoop uwer bewijsreden/ van het vertrouwen op Christum tot des zelfs aanroeping genomen/ toestrik en bevestig; om dat ik namentlijk bekenne/ dat de aanroeping zonder vertrouwen niet wezen en kan. Waarom doch? om dat/ indien de aanroeping zonder vertrouwen niet kan wezen/ insgelijks het vertrouwen zonder de aanroeping niet wezen kan? maar dit is een baarblijkelijke bedriechelijkheyd des gevolgs/ gelijk ik u te vooren heb aangewesen: want indien van twee dingen dit zonder dat niet kan wezen/ zoo kan terstond juyst niet dat zonder dit niet zijn; andersins zouden oneyndelijke ongerijmtheden wel en te degen besloten kunnen worden. Maakt u eens een sluytreden uyt dit voorstel/ Al wie iemand aanroept, die vertrouwt ook op hem, om uyt het vertrouwen op Christum des zelfs aanroeping te bewijsen/ en gy zult zien/ dat gy te eenemaal een onsluytelijke sluytreden maken zult; dat is/ uyt enkele bevestigingen in de tweede figuur: want gy zultze noodzakelijk dus moeten maken; Al wie iemand aanroept/ die vertrouwt ook op hem; yder waarachtig Christen vertrouwt op Christum; zoo dan/ yder waarachtig Christen roept Christum aan: met welke soort van bewijsvestigen als het gene ten hoogste gebrekkelijk is/ allerhande ongerijmtheyd zal besloten kunnen worden: als indien ik aldus bewijsvestigde: Al wie iemand bemint/ die kent hem ook op eenigerley wijs; al wie iemand haat/ dien kent hy op eenigerley wijs; zoo dan/ al wie iemand haat/ dien bemint hy. By aldien gy zegt/ dat het vertrouwen en de aanroeping zoo te zamen zijn gehecht/ datse onderling wederkeerig zijn/ ('t geen ik geheel en al ontkenne) zoo en ben ik het nu niet die de knoop van uwe bewijsreden toetrek en bevestig/ maar/ gelijkse spreken/ de noodzakelijkheyd van de stoffe zelf. Maar laat ons eens bezien/ hoe gy des niet tegenstaande poogt te bewijzen/ dat de knoop van uw' bewijsreden door mijn zeggen toegestrikt en bevestigt word: Gy schrijft dan aldus: Want indien ik in hem moet gelooven, en op hem vertrouwen, tot wien ik mijn gebeden stiere; hoe zal ik aan d'ander zijde hem, op wien ik my veyliglijk vertrouwe, (gelijk we op Jesum Christum alderveyligste vertrouwen moeten) noyt in mijne nooden durven, of niet zoeken aan te roepen? Hier verandert gy baarblijkelijk de uyteyndens onzes geschils: Want de vraag is hier niet/ gelijk ik nu meer dan eens heb te kennen gegeven/ of iemand zouw mogen niet durven/ of ook niet zoeken/ Christum aan te roepen; maar of hy mag niet aanroepen: welke van malkandere (voornamentlijk niet te durven aanroepen/ en niet aan te roepen) zeer veel verschillen. En misschien kan te recht besloten

woorden/dat die gene/ die op iemand vertrouwt/ den zelven ook durft aanroepen; maar niet dat hy hem ook aanroept: Want daar is niets in de weg/ dat ik iets niet en doe/ niet om dat ik het niet durf doen/ maar om eenige andere oorzaak: Op dat ik niets en zegge/ dat het geschieden kan/ dat ik iemand niet durf aanroepen/ niet op dat ik op hem niet vertrouwe; maar of om dat ik belet ben zulks te doen/ of om dat ik/ indien ik zulks doe/ voor eenig grooter quaad van elders beducht ben; of om eenige andere redenen. Waaruyt blijkt/ dat uyt de natuur van 't vertrouwen zelf noodzakelijk de aanroeping inder daad/ of ook/ op dat ik zoo spreke/ de durving des aanroepings het vertrouwen zelf niet en volgt; zoo dat/ of het schoon ten hoogste waarachtig is/ dat niemand/ die op Christum vertrouwt/ hem niet zouw durven aanroepen; dit nochtans uyt het enkelijk vertrouwen zelf niet en volgt/ maar hier uyt/ om dat'er anderins in Christum aan te roepen/ gansch gene andere oorzaken en zijn/ die iemand in hem aan te roepen zouden kunnen afschrikken: Maar om dat'er insgelijks alle oorzaken niet weg genomen zijn/ die maken kunnen/ dat iemand met de daad zelf Christum niet aan en roept/ (niet om dat hy niet en durft/ of daar niet na en vraagt/ maar om dat het niet gebeurt/ dat de geest het ingeve) namentlijk om dat'er God de Vader is/ op wien hy insgelijks vertrouwt/ en tot wien hy weet dat hy met namen zijne gebeden met recht toestieren kan; derhalven dan zoo volgt insgelijks/ uyt het vertrouwen dat men op Christus heeft/ des zelfs aanroeping met der daad niet/ gelijk'er uyt volgt dat men van hem aan te roepen niet afgeschrikt en word. Hier uyt blijkt me/ dat het/ 't geen gy hier na schrijft van eene van de drie gebreken/ waar mede hy noodzakelijk begaaft moet zijn/ die van het geloof aan Jesum Christum roemende/ nochtans veronachtzaamt hem aan te roepen; of niet ter zaak en doet/ indien het woord veronachtzamen/ gelijk blijkt/ by u versmaden en verachten betekent; of/ niet wel besloten word: dewijl dit te gelijk waar kan zijn/ dat iemand van herten op Christum vertrouwt/ het daar voor houdende/ dat hy en zijne hulpe van doen heeft/ en dat Christus hem/ die hem aanroept/ te hulp komen kan; en nochtans dat hy met de daad zelf Christum niet aan en roept/ dat is/ zijne gebeden tot hem niet en richtet: namentlijk/ om dat hy weet/ dat hy Christi hulp en bystand verkrijgen kan/ alzoowel wanneer hy tot God zijne gebeden stiert/ dan of hyze tot Christum zelf stierde. In de woorden/ die gy'er daar na by doet/ vervalt gy tot de ongerijmtheyd die ik u eenigsins te voren heb voorzeyt/ en/ boven al gedacht is/ tot welke u de kracht van deze uwe bewijs-reden/ van het noodzakelijk vertrouwen tot de noodzakelijke aanroeping genomen/noodzakelijk gedreven heeft; en gy zegt dat de Christenen niet anders kunnen noch moeten doen/ of zy moeten tot Christum in hare nooden gedurig haare toevlucht nemen/ en hulp van hem verzoeken: welke ongerijmtheyd tevens volgt/ uyt dat gy hier/ op deze wijs/ wederom besluyt Het waarachtige vertrouwen dan brengt noodzakelijk de aanroeping mede; niet min dan de oprechte aanroeping een waarachtig vertrouwen vereyscht. Want indien dit waar is/ zoo volgt vooral/ dat/ nadien we gedurig op Christum vertrouwen moeten/ wy ook gedurig hem in onze nooden moeten aanroepen: want ik neme deze uwe woorden/ van het vertrouwen op Christum en des zelfs aanroeping; andersins/ indien menze onbepaaldelijk zouw nemen/ gelijkse luyden/

den / zoo moeten noodzakelijk veel grooter ongerijmtheden uyt de zelve vol-
gen; gelijk / uyt het gene te voren is bedisputeert / verstaan kan worden.

Gy werpt my hier na tegen / dat ik van de Tegen-partyen het geweer ont-
leen / en zonder het te gevoelen tot haar leger over te loopen schijn / om dat ik
op de voortreffelijkheyd Gods des Vaders dring / en uyt de noodzakelijkheyd /
die daar is van God te moeten aanroepen / besluyte (gelijk het u toeschijnt)
datwe niet noodig hebben Christum aan te roepen.

Indien men / zoo menigmaal als 'er op de voortreffelijkheyd Gods des
Vaders gedrongen word / in het leger dezer Tegenpartijen overloopt / zoo
zouden wy noyt op de zelve mogen dringen tegen andere Tegenpartijen / die
als een ander uyterste daar tegen over staan / waar van wy het midde / of de
middelstreek houden; en nochtans ten zy wy op de zelve grootelijks en voor-
namentlijk aandrongen / zoo zouden wy noodzakelijk tot haren leger moeten
overgaan. Men moet dan zien / of het te zijner tijden plaats is / datmen op
de voortreffelijkheyd Gods des Vaders aandringt / ofte niet: Ik / wat my
belangt late my ten vollen voorstaan / dat ik in deze redentwisting op de zelve
te rechter tijd en plaatse aangedrongen hebbe: alhoewel ik te dier plaatse /
daer gy van het vertrouwen op Christum tot des zelfs aanroeping bewijsve-
stigde / geensins op de zelve gedrongen heb; en of ik schoon van de zelve / als
in 't voorby-gaan / gewag heb gemaakt / zoo heb ik nochtans de zelve wel
te recht aangeroert / gelijk ik hier na zeggen zal. De kracht mijns antwoords /
gelijk de woorden zelf medebrengen / bestaat niet hier in / dat het noodzake-
lijk is datwe God aenroepen / waar van ik hier geen gewag en make / zoo
verre is het 'er van daen / dat ik uyt die noodzakelijkheyd zoude besluyten / dat
wy niet noodig hebben Christum aan te roepen; want aldus zoud ik niet met
al geantwoord hebben: maar ze bestaat daar in / dat / dewijlwe niet alleen
op Christum / maar ook op God moeten vertrouwen / wy tot God zelf (alleen /
namentlijk) onse gebeden mogen toestieren; en dus is ons niet noodzakelijk /
om het noodzakelijk vertrouwen op Christum / de zelve tot Christum toe te
stieren. 't Welk op dat het des te baarblijkelijker zy / zoo heb ik wel te recht
van de voortreffelijkheyd Gods / boven Christum / in het vertrouwen zelf op
hem te stellen / gewag gemaakt; en dat alzoo / dat ik ondertusschen betoont
hebbe / dat het vertrouwen / 't geen men op Christum stelt / waarlijk op God
zelf gestelt word: Op dat des te klaarder blijke / dat 'er niets in de weeg is /
waarom wy niet op Christum zouden vertrouwen / en nochtans tot God al-
leen onze gebeden richten: Weshalven alle uwe verder-bewijs alhier / niet
alleen van de noodzakelijkheyd op God te vertrouwen / die de noodzakelijk-
heyd van op Christum te vertrouwen niet uyt en sluyt / gansch niet ter zaak
en doet: want gy had behooren eenig verder bewijs eenes dings by te bren-
gen / 't welck wy aan God alleen / en niet met eene aan Christum kunnen
geven / en nochtans datwe / om 't zelve aan Christum te geven / gehouden
waren: doch dusdanig eene indringing zult gy 'er gene kunnen vinden; als
die zelf zich zelve tegenstrijd / en onder de voet werpt. Daar-en-boven dat
het niet de zelve reden heeft met de aanroeping als met het vertrouwen / dat
blijkt daar uyt / gelijk nu al dikmaals is gezeyt / om datwe noodig hebben al-
tijd op Christum te vertrouwen / en niet hem altijd aan te roepen. 't Welk /
op dat het des te naakter verstaan worde / zoo zal ik alhier voortbrengen

't geen ik tegen Franciskus Davids geschreven heb; die my als onderling strijdende/ en zeer duystere manieren van spreken tegen-wierp/ dat ik gezeyt hadde/ datwe niet alleen mochten Christum aanbidden/ en hem dienen/ maar ook datwe 't zelve moesten doen; en echter datwe den zelven wel mochten aanroepen/ maar nochtans datwe zulks niet gehouden waren te doen. Want in dit geheele geschil is het even eens gelegen met het geloof/ of het vertrouwen/ als met de aanbidding/ en de dienst-bewijzing/ van welken alhier gehandelt word. Ik heb dan aldus tegen hem geschreven/ in het negentiende hoofd-stuk/ aan het eerste lidt. Het is een andere gelegentheyd met de dienst-bewijzing en aanbidding, welke men Christo opdraagt, als met de aanroeping: Zoo dat wy geheel en al moeten Christo dienen, en hem aanbidden; maar dat wy hem mogen aanroepen. Want de dienst-bewijzing, en de aanbidding, waar van alhier gehandelt word, zijn veel eer eenige geneygtheden van ons gemoed en verstand, dan eenige dadelijkheden; zijnde de zelve niet aan eenige tijd of gelegentheyd gebonden, maar gedurig, en ons als in- en aan-hangende: Doch de aanroeping, alsse voor de opdraging der gebeden zelf, en de verzoeking des hulps genomen word, gelijk wy alhier doen, en het gebruyk van spreken zulks vereyscht, is zekere daad, die ons niet gedurig in- en aan-hangt, maar die van ons na tijds en zaaks gelegentheyd, al is het ook zeer dikmaals, by der hand genomen word. Hier uyt komt het, datwe gedurig, en op een zelve stip des tijds, en God, en Christo kunnen dienen, en hen beyde aanbidden: Maar Christum kunnen wy niet aanroepen, ten zy wy met namen tot hem onze gebeden toestieren: weshalven indien we Christum immers zouden moeten aanroepen, zoo zouden wy noyt tot God de Vader alleen onze gebeden kunnen toestieren; 't geen de voorbeelden der Heylige Mannen, en het alderoudste gebruyk van de zuyverder Christen-kerk, betoont valsch te zijn: want hy, gelijk in 't zeste lid van 't voorgaande hoofdstuk is gezeyt, die God den Vader aanroept, roept niet Christum zelf aan; gelijk hy die Christum aanroept, ook God de Vader zelf aanroept: en om deze oorzaak, alhoewel hy tot Christum, van de Vader gansch geen uytgedrukt gewag makende, zijne gebeden richt, zoo voldoet hy nochtans het gebod van God den Vader aan te roepen. Aldus stelt een Koning zijne Oversten, van welken men dat gene verzoeken kan, 't geen anderzins van hem alleen maar kan verzocht worden: maar nochtans gebied hy niet, dat men 't enkelijk slechs van de Oversten verzoeken zal; noch hy verbied niet, dat iemand ook tot hem zouw komen: als iemand dan tot den Koning zelf gaat, die verzoekt het geensins van de Oversten, maar slechs van den Koning zelf; alhoewel het, als het van de Oversten word verzocht, van den Koning zelf, door wiens gezag, en uyt wiens naam zy alles doen, verzocht word. Zoo ziet gy dan dat'er in deze mijne onderscheyding geene tegenstrijdigheyd van reden, noch geen raadzel steekt; maar dat de zelve eeniger-maten voor het algemeene begrip open leyt. Ik heb in het verhalen van deze woorden tegen Franciskus Davids, dat gene niet willen achterwege laten/ 't geen van 't onderschepd tusschen de aanroeping Gods en Christi handelt; alhoewel'er andere dingen die het zelve beteekenen/ in mijn eerste geschrift aan u/ gelezen worden/ welke wederom in dit laatste zijn herhaalt/ dat gy dit zelf lezende u zult moeten verwonderen/ hoe gy nochtans/ het zelve meer dan eens in mijne schriften gelezen hebbende/ my eenige van de

zelve dingen wederom tegen-werpt / of immers op geen andere wijs dan gy
doet. Daar en is dan / op dat ik tot het voorſtel weder kome / niet een zooda-
nig een bewijſ-reden in mijn heele ſchrift / gelijk gy wilt datſe geſtelt zoude
zijn: namentlijk op deze wijs: Wy mogen en zijn gehouden God den Vader
aan te roepen; derhalven dan, onze gebeden tot Chriſtum te ſtieren, alhoewel-
we mogen, dat en zijnwe echter niet gehouden. Maar dezen zin kan alleen
uyt mijn ſchriften getrokken worden: Dat / alhoewel wy tot Chriſtum onze
gebeden mogen toeſtieren (het welk dat alleen / en niets meer / uyt ons nood-
zakelijk vertrouwen op Chriſtum kan beſloten worden) nochtans hier uyt niet
en volgt / dat wy noodzakelijk onze gebeden tot Chriſtum zelf toeſtieren moe-
ten: namentlijk om dat wy ze alleen tot God / op wien we insgelijks noodza-
kelijk moeten vertrouwen / kunnen toeſtieren. Denkt nochtans niet / of ik
ſchoon zoo bewijſ-veſtigt hadde / gelijk u de bewijſ-reden (doch 't geen my noyt
in gedachte is gekomen) die gy'er byvoegt / ſchijnt te leggen / op deze wijs:
Wy mogen, en zijn gehouden, in God den Vader te gelooven; derhalven al-
hoewelwe op Jeſum Chriſtum vertrouwen mogen, zoo en zijn wy 't nochtans
niet gehouden. Denkt niet / zeg ik / dat deze bewijſ-reden een baarblijkelijk be-
wijs van mijn bewijs zoude geweeſt zijn; of dan geen ey / gelijk gy zegt / een ey
zoo gelijk zouw zijn / als deze bewijſ-reden is met die vorige / die my van u na-
gegeven word. Want een volmaakte gelijkenis van bewijſredenen beſtaat niet
alleen in de geſtalte van de woorden te beleggen / maar ook in de ſtoffe / die in
de woorden begrepen is. Nu en is het geen gelijke ſtoffe met het vertrouwen
en de toeſtiering der gebeden; niet alleen om die dingen / die ik tegen Franciſ-
kus Davids geſchreven hebbende heb bygebracht / maar ook veel meer / voor
zoo veel onze voorſtel aangaat / om deze: Voor-eerſt (inzonderheyd daar van
Chriſto geſproken word) om dat'er geen midden en is tuſſchen het vertrou-
wen / en het wantrouwen; zoo dat al wie zich op Chriſtum niet vertrouwt /
die wantrouwt zich zijns noodzakelijk: 't geen gantſchelijk een Schelmſtuk
is. Vorders / indien iemand zich op Chriſtum niet en vertrouwt / die moet
noodzakelijk zich ook op God niet vertrouwen; gelijck de Heylige Geeſt zulks
in verſcheyde plaatſen niet donkerlijk te kennen geeft. Daar-en-boven / op
wien wy ons in goddelijke zaken vertrouwen mogen / op dien moeten wy ons
ook vertrouwen / zelf daarom om dat wy 't mogen doen; want waarom mo-
gen wy ons op iemand in goddelijke zaken vertrouwen / 't zy ook hoedanig een
vertrouwen dat dit zy / als om dat de zelve ons de beloften van Gods wegen
gedaan / of zeer waarachtig en zeker maakt / en dat hy ons de waare weg / en
't middel om God te dienen / en de geluksaligheyd van hem te verwachten /
aanwijſt; of ook / om dat hy zelf / volgens de ſchikking van God zelfs / ons de ge-
lukzaligheyd geven zal: die dan zoodanig is / op dien moeten wy ons geheel en
al vertrouwen: want anderſins zouden wy Gods Wil wederſtaan / en met de
goddelijke waarheyd niet over-een-ſtemmen. In de ſtoffe nu des aanroe-
pings / ofte des toeſtierings der gebeden / alhoewel tot Chriſtum zelf gerichtet /
word niets zodanigs gebonden. Want indien iemand zijne gebeden tot Chri-
ſtum niet toeſtiert / niet om dat hy niet en durft / of niet en wil / maar om dat het
hem zo voorvalt / dewijl'er geene oorzaak voorkomt / van alle deze die hem aan-
manen kunnen om tot Chriſtum zijne gebeden toe te ſtieren / die en begaat geen
zonde / indien hy ondertuſſchen echter tot God zijne gebeden richtet: want

het

het is als een middelweg tusschen de toestiering zijner gebeden tot Christum / en de afkeerigheyd om de zelve tot hem toe te stieren / dat men de zelve tot God zelf richte: Die nu zijne gebeden tot Christum niet en richtet / en laat daarom niet na de zelve tot God te richten. Eyndelijk / indien iemand zijne gebeden tot Christum stieren mag / daar uyt en volgt niet / dat hy dit ook moet doen: want alhier word de geoorlofthevt geensins in noodzakelijkheyd verwisselt / of is tot elkandere wederkeerig; want andersins / gelijk hy altijd mag / zoo zoude hy ook / tegen de baarblijkelijke waarheyd / vooral altijd moeten: Maar gelijk hier te voren is te kennen gegeven / ik heb hier niets met allen bewijsvestigt / veel min dat ik zoodanig een bewijs-reden zoude hebben gemaakt / hoedanig gy my toeschrijft; maar alleen op uw bewijs-reden / van het vertrouwen op Christum genomen / antwoordende / had ik getoont / hoe uyt dat alhoewel noodzakelijke vertrouwen op Christum / de noodzakelijke toestiering der gebeden tot den zelve / geensins volgde: Derhalven dan / die valsch-en-ongerijmtheden / die gy van het gelijke uyt deze bewijs-reden / als ware ze de mijne / afleyd; dat is / deze eenige stukken / die de eere en Majesteyt Christi verduysteren en verminderen / gaan zoo min mijne woorden dan mijne meening aan: welke / hoeze geheel en al daar toe gestrekt is / dat'er Christi eere en Majesteyt door verheerlijkt en vermeerdert worde / dat weet en Christus zelf / en ik achte ook dat het u niet onbekent is. En voorwaar ten was ook niet van nooden / alhier ter plaatse / om te betoonen dat de voortreffelijkheyd Gods des Vaders / en zijne goedheyd tegen ons / de eere Christi niet naadeelig en is / deze dingen by te brengen welke ik zelf tegen anderen bybreng: want ik en hebbe hier / gelijk te voren is gezeyt / op Gods voortreffelijkheyd of goedheyd niet gestaan / om daar door in 't minste de noodzakelijke aanroeping Christi eenigsins te verzwakken: Waar van hier na zal gehandelt worden. Maar veel min (indien men nochtans / buyten ons voorstel te dezer plaatse / hier van zal dunken te willen handelen) had men eenigsins voor toegestaan behooren genomen te hebben / dat hier uyt namentlijk / om dat Christus ons van Gode gestelt was tot een Heer / en Zaligmaker / en Middelaar / wien God alle macht in Hemel en op aarde had gegeven / en wien wy / naast God / gelooven / en ons op hem veyliglijk vertrouwen mochten; dat hier uyt / zeg ik / ten vollen bleek / dat het Gods wil was dat wy noodzakelijk onse gebeden tot Christum zouden toestieren: want dit alles heeft / om dese wille Gods te bewijzen / gansch geen gewicht; maar alleen om te bewijzen / dat het Gods wil is / dat wy onze gebeden tot Christum mogen toestieren: ten zy gy gelooft hebt / dat het ten hoogste kenlijk was / dat eenige woorden / die gy'er / als de reden des Middelaars verklarende / hebt bygedaan / (namentlijk dese / door den welken wy tot den Vader moeten toetreden) deze noodzakelijkheyd / om volgens de wille Gods onze gebeden tot Christum toe te stieren / in zich hadden: Nemaar indien deze woorden zoodanig een noodzakelijkheyd in zich hadden / zoo zoudenze voor-al ook de noodzakelijkheyd inhebben / om altijd onze gebeden tot Christum toe te stieren: want het is zeker / dat wy niet anders tot den Vader kunnen toetreden dan door Christum: Maar wat het is / door Christum tot den Vader toetreden / voor zoo veelwe namentlijk voor-al dit geboden en gedwongen worden te doen / dat is boven gezeyt / als ik uwe

woorden

woorden onderzocht / daar gy zeyde / dat gy om deze zelve oorzaak nopt / in
uwe byzondere gebeden tot God / Christum en vergat.
Gy voegt'er daar na by / dat deze mijne woorden / die ik in mijnen eersten
brief aan u geschreven hebbe / Weshalven alhoewel wy het vertrouwen op
Christum noodzakelijck hebben, zoo is het nochtans niet noodzakelijck, dat-
we tot hem onze gebeden richten, dienstig zijn om de aanroeping Christi ee-
nen knak te geven : 't geen gy vooreerst daar uyt schijnt te besluyten / om dat
gy te voren besloten hadde / dat het niet noodzakelijk is op Christum te ver-
trouwen / indien men besluyten moet (gelijk gy meende dat mijne bewijs-
vestiging lag) dat wy niet gehouden zijn onze gebeden tot Christum toe te stie-
ren / om dat wyze tot God de Vader mogen en gehouden zijn toe te stieren.
Maar ik bekenne openhertiglijk / dat ik met al mijn verstand niet begrijpen
kan / hoe uyt dit uw' eerste besluyt / dit uw' laatste komt te volgen : alhoe-
wel / dewijl ik nu heb aangewezen dat gy te vergeefs dit eerste besluyt tegen
my hebt voortgebracht / het niet behoeft dat ik hier iets meer zal antwoor-
den. Maar daar na besluyt gy het zelve opentlijk hier uyt / dat gy zegt / al
wat niet noodzakelijk is, dat zal veel licht ook weynig voordeelig zijn. Maar
ey lieve / wat was het van nooden / deze mijne woorden by te brengen om my
dit tegen te werpen ? Heeft niet mijn gevoelen zelf dit uytdrukkelijk in / te-
gen 't welke gy redentwist / en om het welke gy nu al lang aangevangen hebt
my te berispen ? Doch gy schijnt zelf te erkennen / hoe zwak deze uwe tegen-
werping is / dewijl gy'er 't woord veellicht [of misschien] bygedaan hebt ;
en dit hebt gy veel eer na de meyning van anderen / dan na uw' zelfs mey-
ning geschreven : Want onder onze luyden zijnder eenige / die noch niet wel
begrijpen kunnen / wat onderscheyd dat'er is tusschen het noodzakelijke en
het nutte in onze Religie : met de welken dat gy niet eens van gevoelen zijt /
dat neem ik hier uyt af / om dat gy de kennisse zelf / die onze luyden hebben
van de natuur en het wezen Gods en Christi / van het gemeen gevoelen ver-
schillende / zoo ik het wel hebbe / niet gelooft noodzakelijck te zijn / om de za-
ligheyd te verkrijgen / en dat / mijns oordeels / wel te recht : want andersins
zouden zy alle moeten verloren gaan / die deze kennisse niet en hebben / dieze
niet gehad hebben / en dieze hier na niet hebben zullen ; waar uyt volgen zouw /
op dat ik andere ongerijmtheden achter wege late / dat veele heylige mannen
en vrouwen / Martelaren Christi / verloren zijn. Gy en sult nochtans niet ont-
kennen / 't geen zeer waarachtig is / dat deze voorzeyde kennisse niet alleen
nut / en zeer nut / maar ook zeer verre en ten hoogste nut is / om de zaligheyd
te verkrijgen. Ik verzwijge ontallike andere voorbeelden van dit stuk ; de-
wijl het onder veele de aldergeleerdste mannen baarblijkelijk is / dat de din-
gen die ter zaligheyd noodzakelijk zijn / voor zoo veel de kennisse belangt /
met alle zeer weynig zijn. Maar misschien zoekt gy een voorbeeld van eenige
onzer werken of daaden / hoedanig de aanroeping Christi is / welke in onze
Religie ons zeer nut / maar nochtans niet noodzakelijk zy. Het is niet noo-
dig / zoodanig een voorbeeld uyt te vinden : 't Is genoeg / om uwe tegen-
werping te ontzenuen / datmen toonen kan / dat'er iets / ja veele dingen in
onze Religie zeer nut kunnen zijn / die nochtans niet noodzakelijk zijn. Maar
neemt nochtans dit tot een voorbeeld : zich gedurig te oeffenen in het onder-
zoek der heylige Schrift / is tot de zaligheyd niet noodzakelijk ; want ander-
sins

sins moestender ontallijke / en dat zeer godvruchtige menschen / verloren gaan / die zulks niet en doen ; en nochtans zal niemand ontkennen dat het zeer nuttelijk is : Hier nu en kunt gy niet zeggen / dat het die genen noodzakelijk is die zulks doen kunnen : want niemand zal u dit toestaan / dewijl aan niemand iets anders ter zaligheyd noodzakelijk is / als op God door Christum te vertrouwen : 't welk alhoewel het iets zeer gewichtigs is / zoo is het nochtans door de reden en de ervarentheyd zeer baarblijkelijk / dat het ook in die gene kan gebonden worden / die zich gedurig in het onderzoek der heylige Schrift niet en oeffent / of hy schoon 't zelve zeer wel kan doen ; als hy maar niet ydelijk / en zonder eenige Christelijke vrucht den tijd / die hy aan 't lezen en 't onderzoeken der heylige Schriften zouw kunnen besteden / durft doorbrengen en verquisten. Ik late na / dat / alhoewel de aanroeping Christi ons weynig vorderlijk mocht zijn / dezelve daarom immers niet zouw te versmaden wezen : want het zoude genoeg zijn / datse te eeniger tijd / en plaatse / eenige andere waardige vruchten zoude voortbrengen / hoedanig is de verheerlijking van de naam Christi / en de algemeene bekentmaking van de erkentenisse des gebieds Christi / en zijne gedurige voorzorg en bestiering der Gemeente ; en ook in deze erkentenisse / een zekere opwekking / en bevestiging zijns zelfs / ter eeren Christi : 't geen niet alleen in de algemeene / maar ook in de byzondere gebeden plaats kan hebben.

Maar gy gaat nu over om my met mijn eygen woorden te belemmeren : alwaar ik / in u te wederleggen en te betoonen / dat ik met mijn zelven zeer wel over een kom / niet al te langwijlig en zal zijn ; dewijl ik hier te voren nu al uwe dwaling / in het onderling vermengen en verwarren van deze manieren van spreken / Hy wil, noch durft Christum niet aanroepen, en / Hy roept Christum niet aan ; en met eenen / in welken zin / uyt mijn gevoelen / en uyt vele van mijn woorden / kan afgenomen worden / dat ik niemand en verdoeme / alhoewel hy in der daad Christum niet aan en roept / dat is / dat hy tot hem zijne gebeden niet en richtet ; overvloedig heb betoont / en uytgelegt. Want wat besluyt gy anders / uyt andere mijne woorden / tegen my / als / dat al wie de name Christi niet wil, noch niet durft aanroepen, de zelve aan de zaligheyd, door Christum verkregen, geen deel en heeft? Hier nu moet ik kortelijk zeggen / dat gy / wanneer gy dus besluyt / De naam Christi aanroepen stelt voor Christum aanroepen : 't welk alhoewel het schijnt te kunnen wezen / dewijl het / volgens de Hebreeuwsche manier van spreken / menigmaal het zelve betekent / als by voorbeeld / de naam Gods, 't zelve / dat God ; nochtans dewijl alhier het woord van aanroepen voor het zelve genomen word / 't geen is de gebeden toestieren, zoo en schijnt deze manier van spreken / Christum aanroepen, niet in deze / de naam Christi aanroepen, verandert te moeten worden : Want de naam Christi aanroepen / geeft de dienstbewijzing en het geloof aan Christum te kennen / waar uyt het wel gebeurt / dat iemand tot hem zijne gebeden zoude durven toestieren ; maar betekent niet het toestieren zelf der gebeden tot Christum : 't geen aan yder een zal kunnen blijken / indien hy / alwaar die manier van spreken gelezen word / in des zelfs plaats wilde stellen / zijne gebeden tot Christum toestieren ; want hy zal zien / dat het zich niet wel en schikt / ik zal niet zeggen overal / maar / zoo ik my niet en bedriege / nergens. Ik bekenne dan / op dat ik

wederom

wederom ter zaak kome / dat die gene / die Christum niet wil / noch niet durft aanroepen / aan de zaligheyd door Christum verkregen / geen deel en heeft: en daarom en ben ik niet eenigsins strijdig met mijn zelven / alhoewel ik zegge dat de Aanroeping Christi / dat is / de toestiering onzer gebeden tot hem / niet noodzakelijk en is / namentlijk met eenige volstrekte noodzakelijkheyd / 't zy altijds / ofte 't zy ook te eeniger tijd: Want datse door toeval (gelijkze spreken) t'eeniger tijd noodzakelijk is / dat beken ik zelf / en dat beweer ik genoeg tegen de Tegenpartyen / als ik'er zoo zeer op dring / datse en altijds / en overal / met recht geschieden mag: want al wat in onze Religie met recht geschieden mag / dat is ook by toeval de noodzakelijkheyd onderhevig; met welke noodzakelijkheyd / en vermogen (waar uyt de zelve haar oorspronk heeft in die genen dieze erkennen) in geenderley manier te gelijk bestaan kan / Niet te willen, en niet te durven.

Gy brengt verders / om de noodzakelijkheyd van de toestiering onzer gebeden tot Christum te bewijzen / deze bewijs-reden by: Ydere zaak, door welke de eere Christi voornamelijk uytblinkt, en groot-gemaakt word, en de belijdenis des Christelijken naams verklaart en bestendigt word, is ten hoogste noodzakelijk; onze gebeden tot den Heere Jesum Christum te richten, is een zaak waar door de eere Jesu Christi uytblinkt, en groot-gemaakt, en de belijdenis des Christelijken naams verklaart en bestendigt word; Zoo dan, de toestiering onzer gebeden tot Christum, is een zaak ten hoogste noodzakelijk.

Indien gy de zwakheyd van deze Bewijs-reden / van u / alhoewel zoo voornaam geleerden man gemaakt / kennen wilt / zoo stelt in het tweede voorstel / in plaats van de gebeden toe te stieren, &c. altijds, en over-al, de gebeden toe te stieren, &c. en gy zult zien / dat deze uwe voorstelling niet alleen zoo waarachtig is / als te voren; maar ook / om zoo te zeggen / noch waarachtiger. Waar uyt het geschieden zal / dat gy door de kracht van die zelve bewijsvestiging / indien ze wel en te degen gesloten is / insgelijks / en eenigsins waarachtiger zult kunnen besluyten / Dat altijd en overal onze gebeden tot Christum toe te stieren / eene ten hoogste noodzakelijke zaak is: waar over ik my niet verder zal bekommeren / om te bewijzen dat het valsch is / my vergenoegende met het voorbeeld der Apostelen / en uw eygen zelfs bekentenis; alhoewel gy genoodzaakt zijt geweest / de zelve meer dan eens te neder te werpen / met deze uwe nieuwe noodzakelijkheyd te bewijzen / gelijk we gezien hebben. De meerder voorstel dan van uwe bewijsreden is niet enkelijk / en volstrektelijk waarachtig / niet alleen in de persoon Christi / maar ook zelf in God niet: Want veele dingen zoudender kunnen geschieden in de Gemeente / waar door de eere Gods zelf ten hoogste zoude uytblinken / en groot-gemaakt / en de dienst-bewijzing Gods bestendigt / en bevestigt worden / welke nochtans niet en geschieden; namentlijk om dat 'er andere dingen gedaan worden / die in der daad het zelve te weegbrengen / en uytwerken. Weshalven / dewijl een algemeene en gedurige belijdenis in de Gemeente / van dat Christus alle macht heeft in Hemel en op aarde / van dat hy zelf zijne Gemeente gedurig regeert en bestiert / van dat met recht yder een van ons altijd en overal / met een waarachtig vertrouwen des herten / zijne hulp en bystand verzoeken / en tot hem zijne gebeden richten mag; benevens de onderhouding van het Avondmaal Christi / en andere niet weynige dingen / die dagelijks gedaan / of gezeyd worden / en gedaan en gezeyd

worden kunnen; niet min (ten zy 'er iet nieuws voorvalle / 't geen de toestiering der gebeden zelf tot Christum / volkomentlijk vereysschende is) de eere Christi verheerlijkt en groot-maakt / en de belijdenis des Christen-naams bestendigt en bevestigt; als of daar-en-boven noch somtijds (want ick neme voor toegestaan / dat uw tweede voorstel zoo genomen moet worden) de gebeden inder daad tot Christum zelf gerichtet wierden; zoo moet men besluyten / dat het niet ten hoogste noodzakelijck is inder daad zelf onze gebeden tot Christum toe te stieren / en dat daarom des te meer / om dat wy in deze gelegentheyd des aanroepens gedwongen worden ('t zy we willen / of niet en willen) de voortreffelijkheyd Godes boven Christum te erkennen; dewijl we / gelijk betoont is / altijd en overal gehouden zijn God aan te roepen / en Christum zoo niet: Op deze voortreffelijkheyd Gods dan / en dat God niet aan Christus is geonderstelt / gelijk Christus aan God is / is het dat ik dring; welke ik zeer wel weet dat door d'aanroeping Christi niet vermindert / noch verduystert en word: want anders hoe zoude ik 'er zoo grootelijks op aan staan / dat Christus met recht mocht aangeroepen worden? Ik zegge dan / dat niet door Christi aanroeping / maar door de noodzakelijkheyd van Christi aanroeping / deze voortreffelijkheyd Gods vermindert en verduystert word; gelijk ten vollen baarblijkelijk is: want deze uwe noodzakelijkheyd / dat het namentlijk niet altijds / maar somtijds noodzakelijk is / (zonder omschrijving van wanneer / of waar / of hoe menigmaal) is een ongehoorde zaak in onze Religie; ende en verdient niet de enkele naam van noodzakelijkheyd / veel min met deze bybvoegingen / van de hoogste, of de aldergrootste, welke uyt uwe woorden opentlijk afgenomen worden. Ik dring op geen andere voortreffelijkheyd Gods des Vaders / noch spreek van geen andere disputatie; ten zy ergens / op dat ik zouw te kennen geeven of besluyten / gelijk ik boven heb betoont / niet dat Christi aanroeping / of ook de noodzakelijkheyd des aanroepens de zelve voortreffelijkheyd des Vaders naadeelig was; maar alleen op dat ik een des te meerdere zwakheyd van eenige uwe bewijsvestiging zouw aanwijzen. Dat de eere Christi de eere Gods iets zouw onttrekken / dat heb ik zelf niet eens al droomende gedacht: Ja ik en weete niet / of 'er tot noch toe wel iemand is geweest / die baarblijkelijker / wijdluftiger / en naukeuriger / dan ik in mijne schriften gedaan hebbe / geleert en aangewezen heeft / dat de eere Christi / en voornamentlijk deze / dat wy zijne hulp en bystand in onze heylige gebeden vertrouwelijk verzoeken mogen / ten hoogste en zeer uytnemende op Godes eere ziet. Maar als de eere Christi genoemt word / zoo moet'er de waarachtige eere Christi door verstaan worden; deze namentlijk / die wy door de Heylige Schriften onderwezen zijnde weten / dat God hem gegeven / en met hem gemeen gemaakt heeft: welke alhoewel ze met allen groot / en menigvuldig / en byna ongelooffelijk is / zoo kunnen wy'er nochtans iets in onze gedachte by doen / dat om Christum zelf eenigsins met God te vermengen strekken zouw; hoedanig is / dat we onze gebeden tot Christem vooral zouden moeten toestieren: 't gene noch in 't vertrouwen / noch in de dienstbewijzing / noch in de * aanbidding / noch eyndelijk in eenig ander ding / 't geen volgens Gods schikking Christo past gegeven te worden / niet geschieden kan. En dit wil ik dat genoeg zy / voor antwoord op de dingen / die gy my ten twee-

* Adoratio, of, eer-bewijzing, gelijk dit woord by onzen Schrijver dus genomen word.

den-

denmale tegenwerpt / als of ik zonder reden / in mijn andere geschrift / ette-
lijke malen van de voortreffelijkheyd Gods boven Christum gewag had ge-
maakt. Want dat gy alhier deze mijne onderscheyding / in de aanroeping
tusschen God en Christum / als spitszinniger berispt ; dat betoonen genoeg
mijne Schriften tegen Franciskus Davids, welke ik boven heb bygebracht /
dat de zelve zoodanig niet en is / maar datse eenigermaten voor het gemeene
begrip open staat.

Dat gy nu zoo grooten gewicht hier in stelt / dat de eere Christi de eere
Gods niet iets zoude ontrekken / dat gy daarom dus zegt / zoo staat dan mij-
ne bewijsreden vast, welke van de macht Christi tot de noodzakelijke aanroe-
ping zijnes naams genomen word. Ik en kan voorwaar niet zien met wat voor
recht gy dit doet : Want ik neme voor toegestaan / dat gy alhier / gelijk gy
boven hebt gedaan / en de zaak zelf vereyscht / door de aanroeping des naams
Christi / de aanroeping Christi zelfs / dat is / de toestiering der gebeden tot
hem verstaat : Want / ik bid u / wat kan uwe bewijsreden verdedigen / dat
de eere Christi niet iets de eere Gods onttrekke / tegen dat gene 't welk ik in
tegendeel beweere / en met een bygebracht voorbeeld betoone / dat'er uyt eene /
hoewel de alderzekerste macht gene noodzakelijke aanroeping kan besloten
worden? Heb ik uwe bewijs-reden daar mede gepoogt te bestrijden en te neder
te werpen / dat deze eere Christi / die uyt de noodzakelijkheyd van hem aan
te roepen ontstaat / de eere Gods des Vaders / vernadeelt? Geen ding min:
Want wat doet dit tot uwe bewijsreden ; dit zoude / gelijk gy gemeent hebt /
een bewijsreden voor mijn gevoelen / of tegen 't uwe zijn geweest / en niet een
antwoord op uw' bewijsreden. Edoch ik wacht my zeer omzichtelijk (zoo
my dunkt) dat ik niet zoodanige grove misslagen in het redentwisten en be-
ga ; alhoewel gy my juyst deze eyge misslag te voren ook hebt toegeschreven /
in de oplossing van uwe andere bewijsreden in het eerste geschrift bygebracht /
van het vertrouwen tot de aanroeping / gelijk te voren is gezien. Heb ik
veel licht hier van / dat alhier de eere Gods vernaadeelt wierd / in de oplos-
sing uwes bewijsredens eenig gewag gemaakt? met alle niet : Alleen / om
te bewijzen / dat gy / door de bedriechelijkheyd des gevolgs misleyd zijnde /
gemeent hebt / dat / gelijkerwijs de waare / en te recht gedane aanroeping
niet zijn en kan zonder eenige de hoogste macht van den genen die aangeroe-
pen word / alzoo ook de hoogste macht haare aanroeping niet ontberen kan /
't geen t'eenemaal valsch is / of al schoon / gelijk uwe bewijsvestiging in heeft /
die hoogste macht noodzakelijk erkent moest worden : om dit te bewijzen / zeg
ik / heb ik opentlijk genoeg gezeyt / dat dit wel waar zoude zijn / indien maar
alleen in een persoon deze opperste macht te erkennen stond ; maar indien men
ze in meerdere erkennen moet / dat dan hier uyt geen noodzakelijke aanroe-
ping / of toestiering der gebeden tot eene zekere persoon van deze / volgen
kan : Het zelve heb ik bevestigt met het bygebrachte voorbeeld van de Opper-
ste wereldsche Macht / alsse niet in een persoon alleen erkent word : wat gy nu
op dit voorbeeld antwoord / dat zullen wy hier na bezien : want eerst staat hier
wederom ontdekt te moeten worden / wat het is / dat u meest in deze dwa-
ling heeft kunnen brengen ; en voorts / wat u / 't geen uyt uw' antwoord op
mijn voorbeeld blijkt / in de zelve geheel en al gebracht heeft : 't zelve is / dat
gy meent dat het even eens met de aanroeping geleegen is / als met de aan-

bidding /

bidding / namentlijk / en met de dienst-bewijzing: en gelijk de opperste / en dienvolgens de ten hoogste te erkennene macht/aan een yder die de zelve heeft/ alwaar 't ook dat veele de zelve te gelijk hadden / noodzakelijk de aanbidding/ dat is / de hoogste eerbewijzing (een menschelijke namentlijk / indien deze macht menschelijk / maar een goddelijcke / indienze goddelijk is;) en een gelijke dienstbewijzing te weeg brengt / zoo hebt gy gemeent datze noodzakelijk ook de aanroeping aan den zelven te weeg moest brengen: 't welk nochtans dat het van de waarheyd afwijkt / en dat'er / voor zoo veel de noodzakelijkheyd belangt/ vooral eenig onderscheyd tusschen de aanroeping/ en de aanbidding / en dienst-bewijzing gestelt moet worden; dat had u zelf dit kunnen te kennen geven / 't geen gy zelf een weynig daar na in de persoon van God zelf / en van Christus / erkent en bekent; dat is / datwe menigmaal mogen tot den Vader alleen onze gebeden toestieren; 't geen zeker in de aanbidding / en dienst-bewijzing / zoo niet en is. Want altijd / en overal / zijnwe gedwongen / of gehouden / niet God alleen / maar ook Christum / te aanbidden/ en te dienen: dewijl noodzakelijk zulks vereyscht de opperste macht / die hy met den Vader over ons gemeen heeft / en die noodzakelijk van ons te erkennen staat: de zelve nu zouw noyt van ons erkent worden / op die wijs waar opse erkent moet worden / indienwe opt nalieten hem te aanbidden / en te dienen. Ik kome nu tot uwe wederlegging van mijn voorbeeld; met welke wel te schiften en te scheyden / des te klaarder van deze geheele zaak blijken zal.

Ter eerster plaats zegt gy dan / dat ik zelf wel heb gezien / dat dusdanig een voorbeeld (namentlijk der Keyzeren / en der gener die van haar tot het mede-genootschapt des rijks zijn aangenomen) niet ten vollen op Christum heeft kunnen gepast worden: daarom / denk ik / om dat ik zelf heb beleden / als willende eenen yder / zelf den alder-ongemakkelijksten reden-twister / genoeg doen / dat hier in het voorbeeld ongelijk was/ datmen namentlijk geheel en al zich op Christum vertrouwen moest / maar dat men zulks / aan die genen die tot het mede-genootschap des rijks verheven waren / niet schuldig was: en in uwe bewijs-reden wierd hier van gewag gemaakt/ datwe ons veyliglijk op Christum steunen moesten. Edoch ik heb aldaar deze tegenwerping genoeg tegen gegaan / toonende / dat ik nu in het oplossen van de vorige bewijs-reden deze rede had genoeg gedaan: derhalven zoo was het niet noodzakelijk / dat het voorbeeld / 't geen andersins / bekenne ik / de zelve niet zouw hebben mogen missen / deze zaak ook in zich hadde: waar van dat gy zelf wel geweten hebt / dat hier in gene noodzakelijkheyd en stak / zulks geeft genoeg te kennen / dat gy / in deze uwe laatste bewijs-reden voort te brengen / zegt / gelijkwe gezien hebben / dat gy dit van de macht Christi tot de noodzakelijke aanroeping hebt over-gebracht / zonder eenig gewag te maken van het vertrouwen op hem te stellen. Derhalven dan / zoo kan het voorbeeld van my by-gebracht t'eenemaal op Christum toegepast worden; en of schoon niet enkelijk / nochtans acht gevende op uwe bewijs-redenen / en mijne beantwoordingen daar tegen: en daarom des te meer / dat indiend'er eenig ander onderscheyd is tusschen 't voorbeeld / en de zaak / waar over 't geschil valt / zoo is het ditte / dat deze mede-genooten des Rijks / van de Keyzeren aangenomen / niet aan die vorige Keyzeren geonderschikt en waren / gelijk Christus aan God is geonder-

geonderſchikt: Waarom/ indien echter niemand gedwongen wierd haar om haare hulp aan te roepen/ alſſer namentlijk die eerſte Keyzers noch tegenwoordig waren/en noch met haar gelijke macht behielden/zoo zal veel minder iemand gedwongen zijn Chriſtum om zijn hulp aan te roepen/dewijl God niet min dan Chriſtus overal tegenwoordig is/ en ook de zelve macht/ welken hy Chriſto gegeven heeft/ voor zich behoud.

Maar daar na zegt gy/ dat zy/ die van de Keyzeren tot mede-genooten des Rijks verheven waren/ niet met de naam alleen, maar ook inder daad, met de ſchuldige eer zijn aangedaan geworden: even eens/ als of ik gezeyt hadde/ datſe inder daad met de ſchuldige eer niet waren aangedaan geweeſt/ of dat ik niet en wilde dat het noodig was/ Chriſtum met de ſchuldige eer aan te doen; of eyndelijk/ dat het bleek/ dat de gebeden tot Chriſtum toe te ſtieren (want dat is deze aanroeping om hulp waar van wy alhier handelen) de eer is die men Chriſto ſchuldig is/ dat is zoodanig een eer/ die noodzakelijk is dat hem gegeven worde. Ziet gy niet dat gy hier ter plaatſe wederom geheel en al komt waar van daan het begonnen was? Want indien gy door de ſchuldige eer verſtaat/ niet juyſt die noodzakelijk is/ maar die hem gevoegelijk zouw kunnen toekomen/ behalven dat gy te eenemaal oneygentlijk ſpreekt/ zoo bewijſt gy evenwel uw zaak met het verſchil zelfs; indien anders het woord aangedaan wierden, 't geen men in uwe woorden leeſt/ betekene/ vooral aangedaan moeſten worden. Nu is in 't verklaren van het voorbeeld zelf van my ontkent/ dat iemand gedwongen is geweeſt haare hulp te verzoeken; welke verzoeking van hulp nochtans ik niet en ontken dat haar heeft kunnen toekomen/ of/ op dat ik klaarder ſpreke/ dat haar heeft kunnen gegeven worden: anderſins zouw het voorbeeld niet ſchijnen iets ter zaak te doen/ dewijl volgens mijne eygen zelfs bekenteniſſe baarblijkelijk is/ dat Chriſtus om zijn hulp mag aangeroepen worden. By aldien dit uw woord aangedaan wierden, ſlegs dat betekent/ 't geen het geluyd medebrengt/ dat is/ de daad zelf/ zulks doet niets ter zaak/ wanneer de vraag niet en is/ van wat'er gedaan word/ maar van wat'er iemand met recht gedwongen zouw worden te moeten doen. Daar-en-boven/ hoe bewijſt gy/ dat hen alle eer bewezen is/ die hen met recht koſt bewezen worden? Doch 't zy hoe 't zy/ dit is zeker/ dat gy noyt bewijzen zult/ dat oyt iemand gedwongen is geweeſt/ haar om haare hulp aan te roepen/ voornamentlijk alſſer de eerſte Keyzers tegenwoordig waren/ en noch met hen de zelve macht behielden. De hulp-verzoeking/ in dit voorbeeld/ verſta ik eygentlijk/ en in zich zelven; hoedanig een byzondere hulp-verzoeking/ en zonder ſmeek-ſchrift [requeſt] is; want in een algemeene/ of met een ſmeekſchrift/ wierd zekere eer begrepen en uytgedrukt/ die men aan die mede-genooten des Rijks verſchuldigt was; als welke aan die vorige Keyzers niet en waren geonderſchikt/ maar ſlechs haare mede-makkers: Daar-en-boven was het veellicht niet geoorloft/ in zoodanig een hulp-verzoeking/ haar nimmermeer voorby te ſlaan/ ofze ſchoon afwezig en daar van onkundig waren; daar het nochtans geoorloft is/ Chriſtum/ alhoewel hy gedurig alles weet/ zelf in een algemeene aanroeping/ buyten twijffel menigmaal voorby te ſlaan. Dat gene dan/ dat yder een aan dezen altijd inder daad gedwongen wierd te geven/ was d'eerbiedigheyd/de dienſt/de gehoorzaamheyd/

en wat des meer is/ 't geen noodzakelijk met de noodzakelijke erkenteniſſe van een Opperſte en niet geonderſchikte Macht vergezelſchapt gaet. Dat gy dan zegt/ nochte het en zoude deze Keyzeren oyt behaagt hebben, dat iemand haare mede-genooten verwaareloozende, of achter rugge ſtellende, enkelijk tot haar zijne toevlucht nam; indien gy van een te verachting en verwaareloozing ſpreekt/ voor zoo veelze enkelijk in de daad beſtaat/ en niet met wilen opzet is aangelepd om enkelijk zoo te willen doen; zulks zult gy nopt vetoonen waarachtig te zijn: 't en zy gy zegt dat het daarom die Keyzeren niet zoude behaagt hebben/ om datſe niet en wilden zoo verbonden zijn/ om alleen in de nood-eyſchingen en verzoeken haarer onderdanen te moeten voorzien/ gelijk te voren: (alhoewel dit miſſchien waar zouw kunnen wezen hebben/ indienze gemerkt hadden/ dat veele/ en niet juyſt indien een enkele/ of eenige weynige/ zulks deden) Nemaar zulks en heeft in God geen plaats/ en en behoort ook tot ons geſchil niet. Men leeſt wel in de Kerkelijke Hiſtorie/ indien ik het wel onthouden hebbe/ van eenen Amfilochus, die met voordacht/ toen Arkadius onlangs te voren van zijn Vader Theodoſius tot de mede-gemeenſchap des Rijks verheven was/ te eeniger tijd eenige eer aan den zelven niet heeft opgedragen/ die alleen aan den Vader gevende welke daar mede tegenwoordig was; op dat Theodoſius zich daar over verwonderende/ en/ gelijk het gebeurde/ 't zelve qualijk nemende/ Amfilochus hier uyt de gelegenheyd zouw nemen/ om te toonen/ dat het God insgelijks qualijk nam/ als iemand aan hem alleen/ met voorby-wijzing van zijnen Zoone Christus/ met wien hy ook zijnen troon zelf had gemeen gemaakt/ de goddelijke eerbewijzing opdroeg; om daarom Theodoſium aan te manen/ dat hy ook die niet zoude willen verdragen/ die Chriſtum zelf geen eer en dienſt bewezen: Maar dit en raakt de aanroeping of de hulp-verzoeking niet; met de welke of ſchoon Amfilochus toen ter tijd Theodoſium maar alleen ge-eert hadde/ als hy maar aan Arkadius de eer bewezen hadde die hem toequam/ zoo en zouw'er zich Theodoſius niet over verwondert/ noch zulks qualijk genomen hebben. Hoe nu het voorbeeld van Farao en Joſef hier van/ gelijk gy zegt/ een zeer klare getuygheniſſe geeft/ dat en zie ik niet; want hier en blijkt niet/ of en kan ook niet blijken/ dat het Farao qualijk nam/ of qualijk zoude genomen hebben/ indien iemand zijne gebeden niet tot Joſef/ maar tot hem gerichtet hadde; ten zy gy zeggen wilt/ dat het hier toe behoort 't geen Farao zeyde/ toen hy Joſef over geheel Egipten ſtelde/ dat niemand in geheel Egipten-land buyten zijnen laſt/ of hand/ of voet verroeren zouw: want indien gy zegt dat dit deze kracht heeft/ als of Farao gezeyt hadde/ dat niemand iets verwerven zouw/ ten zy hy zulks van Joſef verzocht/ en op zijn gebeden verkreeg; zoo zal dit iets byzonders in dit voorbeeld zijn/ 't geen in andere voorbeelden niet gevonden word; en daarom en zal het ons niet kunnen vroed maken/ dat het zelve of iet diergelijks van God aan Chriſtum bewezen is: Derhalven dan/ zoo en kan'er om de byzonderheyd van een eenig voorbeeld uyt het zelve niets beſloten worden/ ten zy met een baarblijkelijke weder-keer tot het verſchil. Alhoewel ik niet en geloof dat het noodig is/ dat deze woorden van Farao op deze wijs uytgeleyt worden; maar alleen datſe te kennen geven/ dat yder een heeft moeten doen al wat Joſef gebood/ en dat het van niemand gedaan mocht worden wat hy verbood: op dat ik niets en zegge/ dat/

alhoewel

alhoewel die woorden kosten of ook moesten toegepast worden tot de vergunning van die dingen died'er verzocht wierden / daar niets in de weg is / waarom niet de meening van Faras zoude zijn / dat'er niets / of het schoon van hem geëyscht wierd / aan iemand zouw gegeven worden / dan door de hand Josefs / en door tusschen-koming van des zelfs bevel: 't geen ik zeker ook in Christo erkenne / en in mijne schriften dikmaals voordraag / dat / namentlijk / God in de Gemeente niet iets en schenkt / dan door Christum / dat is / door tusschen-komst van zijn bevel; of het schoon van God alleen maar begeert is geweest. Eyndelijk op het voorbeeld van Farao / of van eenig ander aardsch Koning / die aan iemand anders de zorg van zijn Rijk heeft opgedragen / heeft men in dezen deele zoo zeer niet te staan / dewijl het geschieden kan / en ook dagelijks geschiet / dat hy dit gedaan heeft / gelijk we boven hebben aangeroert / niet zoo zeer om den anderen te vereeren / en te verheffen / als wel om hem zelven van de moeyte / en den arbeyd te ontlasten; 't welk / gelijk ik aldaar gezegt hebbe / geensins in God plaats hebben kan.

Op het gene dat gy'er terstond byvoegt / om zekere mijne bewijs-reden te weder-leggen / die gy uyt mijne woorden trekt / behoef ik niet te antwoorden / dewijl ik inder daad niet iets bewijs-vestigt en hebbe / gelijk ik boven heb aangewezen. Alhoewel het ten hoogste waarachtig is (en op deze wijs is het dat ik elders bewijs-vestigt hebbe) dat'er / indien Christus niet altijd in onze gebeden moet aangeroepen worden / dan geen gebod en is van de gebeden tot hem te stieren; en zood'er geen gebod is / dat het dan niet noodzakelijk is de gebeden tot hem toe te stieren. Maar daarom nochtans en rechtvaardig ik die genen niet / die Christum noyt aan en roepen / indienze dat met voordacht / en tot versmading van Christi aanroeping doen; en voornamelijk indienze hem niet aan en roepen / wanneer de geest ingeeft om eenige oorzaak / die'er zeer veel kunnen zijn / zulks te doen. Derhalven zoo en verzwak ik de voortreffelijkheyd Christi in geenen deele / en kan ook niet geacht worden de zelve te verzwakken; welke ik wete dat in dezen deele altijd zeer bestendig en onwankelijk wezen zal / zoo lang als van my daar opgedrongen / bewezen / en aangewezen zal worden (gelijk het altijd en overal doet) dat wy met zeer goed recht in onze gebeden altijd en overal Christum om zijn hulp mogen aanroepen; als zijnde die gene die volgens zijns Vaders wil alles in de Gemeente bestiert / en een macht heeft om alles te mogen doen / welke met de verhooring onzer gebeden / en de beschouwing en door-gronding onzer herten en nieren / gedurig verboegt is.

Dat gy'er nu by doet dat Christus zelf betuygt / *dat hem van den Vader alle oordeel is gegeven, op datse alle den Zone zouden eeren gelijk zy den Vader eeren;* en dat ghy zegt / *Buyten twijffel deze woorden dragen Christo eene de hoogste eer op, waar onder yder een, die niet twistgierig en is, lichtelijk zal kunnen zien de aanroeping zijnes naams begrepen te zijn:* Indien gy / gelijk blijkt / en gelijk het uwe gewoonte is / door de aanroeping des naams Christi de aanroeping Christi zelfs verstaat / dat is / de toestiering onzer gebeden tot hem (alhoewel gy door de twijffelachtigheyd der woorden niet had behooren zoo dikmaals / veellicht ook voor u zelven / oorzaak van dwalen te geven:) zoo ben ik geheel van ander gevoelen: dat is / dat hy wel degelijk twist-gierig zoude zijn / die zoude willen staande houden dat in deze woorden de toestie-

ring

ring onzer gebeden tot Chriſtum in der daad begrepen was: Want het is blijkelijk / dat in die woorden ſlechs deze eer begrepen is / welke noodzakelijk volgt uyt dat gene / dat aan Chriſtus van God alle oordeel / dat is / alle beſtiering der Gemeente / gegeven is; waar aan / gelijk boven is betoont / in der daad de toeſtiering der gebeden noodzakelijk niet vaſt en is / alhoewel'er de * aanbidding / en dienſtbewijzing noodzakelijk aan vaſt moet zijn : waar by men doen kan de gehoorzaamheyd / welke nochtans onder de dienſtbewijzing begrepen is : Want dat'er in die plaats voornamelijk gehandelt word van de gehoorzaamheyd / of / 't geen het zelve is / van het geloof 't geenwe in der daad aan de woorden Chriſti geven moeten / dat betoonen deze woorden die'er volgen / wie den Zone niet en eert, die en eert den Vader niet, welke hem gezonden heeft. Voorwaar, voorwaar, zeg ik u, wie mijn woord hoort, en in hem geloooft die my gezonden heeft, die heeft het eeuwige leven. De zin dan van de woorden Chriſti / van u bygebracht / is / gelijk ik tegen Franciſkus Davids, in 't negende hoofdſtuk / aan 't derde lid / geſchreven heb / dusdanig: Wy moeten Chriſto gehoorzaam zijn, en hem niet anders dan God de Vader eerbiedigheyd bewijzen; om dat hy alles beſtiert, en dat hy die hem niet gehoorzamen, en wederſtrevig zijn, na zijn gebied en believen ſtraffen kan. Want alhoewel deze woorden Chriſti / en deze geheele plaats / in der daad de toeſtiering der gebeden niet in heeft / zoo behelſtſe nochtans een noodzakelijke erkentenis / en een opentlijke belijdinge van 't vermogen om de gebeden toe te ſtieren; als de welke noodzakelijk volgt uyt de geheele beſtiering der Gemeynte: gelijk ik tegen den zelven Franciſkus, in 't tweede lid van 't eenentwintigſte hoofdſtuk / met deze woorden geſchreven heb: Deze zelve plaats by Johannem leert opentlijk genoeg dat de aanroeping Chriſti tot Godes eere behoort: want boven in het negende hoofdſtuk, het derde lid, hebben wy getoont dat aldaar van de beſtiering, of het oordeel, dat Chriſtus nu in de Gemeente oeffent, gehandelt word: om welke oorzaak hem, gelijk zijnen hemelſchen Vader, alle eer van allen moet gegeven worden: Welke eer zeker noodzakelijk iet anders moet zijn, dan te erkennen enkelijk dat hy een rechter of beſtierder is: want op deze wijs zouw Chriſto niet eenige eer gegeven worden, ten zy ook hem toegeſchreven en gegeven worde 't gene eenen rechter en beſtierder toekomt; waar onder voornamentlijk moet getelt worden, dat men erkenne, en opentlijk verkondige, dat zijne bermhertigheyd, en billijkheyd aangeroepen worden mag. Gy ziet hoe naarſtig ik geweeſt ben om uyt deze plaats voort te halen / al wat daar uyt / dat tot de aanroeping Chriſti dienſtig is / voortgehaalt worden kan. Want dat de noodzakelijkheyd van de aanroeping zelf daar uyt te recht en noodzakelijk gehaalt zouw kunnen worden; daar is de wijs en de natuur des aanroepings zelf tegen / die in genen deele uyt een ondergeſchikte macht noodzakelijk volgt; 't zy ook hoe groot de zelve wezen kan / ook is ze niet gelijk / met een wettige geoorlofthеyd van aanroepen / of met andere niet weynige dingen die tot Chriſti hoogſte eer behooren / en welke uyt zijne macht noodzakelijk volgen. Derhalven zoo en hebben de van u bygebrachte woorden Chriſti de kracht niet van een uytgedrukt bevel des aanroepings Chriſti / gelijk gy geoordeelt hebt; alhoewelze ze van de andere voorzeyde dingen hebben / gelijk ik zelf / van de aanbidding / of goddelijke eer en dienſtbewijzing tegen Volanum ſchrijvende / beleden heb:

* Adoratio.

En tegen Mattheus Radecius, die te eeniger tijd wegens Chriſti aanbidding/ als ook van zijne aanroeping in twijffel ſtond/ maar nu door Gods genade niet en twijffelt/ hebbe ik het zelve met vele redenen ſtaande gehouden; gelijk gy zult kunnen zien in mijn geſchrift aan hem/ 't geen beruſt by de Heer Lubieniecius, in welk geſchrift ik de zelve onderſcheyding hebbe by gebracht tuſſchen de noodzakelijkheyd van Chriſtum aan te bidden/ en hem aan te roepen/ welke gy meent dat de aanroeping Chriſti verzwakt: alhoewel Radecius zelf zeyt dat het niet zoo zeer door mijn geſchrift/ als door zeker ik weet niet welk wonderlijk geval bygekomen is/ dat hy erkent hebbe/ dat en de aanbidding/ en de aanroeping/ aan den Heere Chriſto toekomt. Doch op dat ik tot u wederkeere/ gy doet'er daar na by/ dat ik zelf bekenne/ dat zy/ die Chriſtum niet aan en roepen/ hem ook niet zijne ſchuldige eer en plicht bewijzen. Alwaar gy/ volgens uwe gewoonte/ de woorden Niet aan en roepen, gebruykt voor niet durven, of niet willen aanroepen; ofte liever (indien dit te recht/ en opentlijk/ uyt mijne woorden mag beſloten worden) Niet erkennen, en belijden, datſe hem met recht mogen aanroepen. Gy zoud beter gedaan hebben/ indien gy over al gezeyt hadde/ dat ik ſchijne (hoewel ik het niet enkelijk en ſchijne/ maar het is in der daad zoo) alle die genen te veroordeelen, die Chriſtum niet aanroepen, of niet durven aanroepen, gelijk gy een weynig hier na ſchrijft; want deze woorden/ of niet durven aanroepen, verklaaren dan in welken zin die vorige/ niet aanroepen, van u gezeyt zijn/ of ten minſte zy vervullen het gebrek der zelven. Maar een weynig voor deze woorden hebt gy dit geſchreven: De ſtaat onzes geſchils is dan niet, ofwe altijd en overal gehouden zijn Chriſtum aan te roepen; maar of de eere Chriſti, en de toeſtand onzer zaligheyd dit vereyſſchen, dat Chriſtus noodzakelijk aangeroepen worde. Op het welke wat ik met recht moet antwoorden/ dat is boven overvloedig genoeg verklaart: hier nochtans zal ik dit zeggen/ dat de ſtaat onzes geſchils is/ gelijk uyt mijne ſchriften baarblijkelijk is/ Ofwe gehouden zijn/ ofte door goddelijk recht gedwongen worden/ Chriſtum aan te roepen/ dat is/ tot hem onze gebeden toe te ſtieren. Waar uyt volgt/ indienwe niet altijd en over al hier toe gedwongen worden/ dat het ontkennende gedeelte onzes geſchils/ welk ik verdedige/ met zeer goed recht van my verdedigt word: vooreerſt/ om datwe niet enkelijk gezegt kunnen worden/ door goddelijk recht gedwongen te zijn iets te doen/ indienwer niet altijd/ en overal/ als namentlijk de gelegentheyd om zulks te doen voorkomt/ toegedwongen worden: ten tweden/ om dat wy'er/ indien niet altijd/ en overal/ zelf nimmermeer/ te weten met een loutere noodzakelijkheyd/ toe gedwongen worden; gelijk te voren met veel omſtandigheden is betoont. Dat gy'er in 't verhalen van den ſtaat onzes geſchils by doet/ dat de eer Chriſti/ en onze vertrouwen (op dat ik zoo ſpreke) die vereyſſchen/ dat behoort in der daad geenſins tot het verſchil/ maar het behoort tot de redenen welke gy voor het beveſtigende deel gebruykt: welke/ dewijl ik baarblijkelijk genoeg heb aangewezen/ gelijk het my toeſchijnt/ datſe geen kracht hebben om mijn gevoelen te verzwakken/ zoo en zie ik niet waarom ik/ volgens uw' vermaning/ zoude moeten dit mijn Wy-mogen laten varen/ en dit wy zijn gehouden, in des zelfs plaats ſchrijven en invoeren. Gy veel eer ſchijnt my vermaant te moe-

moeten worden (met deze eerbiedigheyd nochtans / met welken het my betaamt met zoo grooten man te handelen) dat gy deze uwe onzekere en ongezette / en tevens volſtrekte noodzakelijkheyd van Chriſtum aan te roepen / laat varen ; en een zekere / en ſtandhaftige erkentenis en belijdinge van het vermogen van Chriſtum aan te roepen / ofte onze gebeden tot hem toe te ſtieren / in des zelfs plaatſe ſtelt: uyt welke volgt eene te zijner tijd zekere en niet eenen een ſtandhaftige noodzakelijkheyd / by onderſtel of toeval / van de gebeden tot Chriſtum toe te ſtieren : Want anderſins / zult gy en Chriſti aanroeping / voor zoo veel in u is / geheel onzeker maken ; en de gemoederen der zwakken of quetſen / of bekommeren ; welke hoorende dat het hen noodzakelijk is tot Chriſtum de gebeden toe te ſtieren / en nochtans niet altijds en over al / of dit geheele ſtuk / (als geenſins met zich zelven konnende beſtaan) en tevens met het zelve de toeſtiering der gebeden zelf tot Chriſtum / zullen verſmaden en verachten ; of altijd oorzaak hebben om te twijffelen / ofze zich niet grootelijks bezondigen / wanneerze nalaten haare gebeden tot Chriſtum toe te ſtieren ; en dat zoo veel te meer / indien hen dit dikwils gebeurt / vreezende / ofze niet toen Chriſtum voor al hebben moeten aanroepen / namentlijk om datter toen die zwevende noodzakelijkheyd om zulks te doen mocht voorhanden zijn geweeſt : dewijl het geenſins waarſchijnlijk is / dat dat gene 't welk noodzakelijk is te doen / alhoewel niet altijd / maar nochtans te eeniger tijd / de tijd zijnes noodzakelijkheyds alleen van onze wil zouw hebben / indien het anders uyt zich zelven zijn tijd heeft. Ik late achter wege andere ongerijmtheden / en gevaarlijkheden / 't zy om de onderſchikking Gods op Chriſtum te verduyſteren ; of om de Tegenpartyen / welke loochenen dat Chriſtus mag aangeroepen worden / in haare alderſchadelijkſte doling te verſterken / wanneerze zien / dat de geene die zeggen datſe mogen, en zulks ook beweren willen / noodzakelijk moeten zeggen en ſtaande houden / dat het zelve ook noodzakelijk is ; dewijl zy luyden of nu weten / of zeer lichtelijk verſtaan kunnen / uyt dat gene zelf / datſe alle gedwongen worden te bekennen / datwe niet altijd en over al gehouden zijn onze gebeden tot Chriſtum toe te ſtieren / dat'er geen gebod dien aangaande gegeven is.

Want dat gy'er ten laatſte voor een toegift by doet / dat of'er ſchoon / in het Nieuwe Teſtament / geen gebod van Chriſtum aan te roepen te vinden was / (alhoewel gy meent dat'er niet weynige zijn die de kracht van een uytgedrukt gebod in hebben) wy nochtans, (zegt gy) indien niet door een onbepaalde, immers door een noodzakelijk gevolg, zouden gehouden zijn Chriſtum aan te roepen : daar op wil ik dat gy weet / dat ik / wanneer ik ontken dat'er eenig gebod is / van de hulpe Chriſti / met gebeden die te hemwaarts zijn geſtrekt / van hem te verzoeken / niet alleen ſpreek van een gebod dat met woorden is uytgedrukt / maar ook van de plicht / eenen Chriſten-menſche noodzakelijk / door noodzakelijke gevolgen uyt andere geboden af te nemen. Derhalven / indien het waar was 't geen gy'er terſtond met deze woorden byvoegt / Want zonder de aanroeping des naams Jeſu Chriſti, kan noch het waare geloof, noch het oprechte vertrouwen op Chriſtum verdedigt, noch de ontſagbaarheyd zijns naams en majeſteyts behouden, of de Chriſten naam rechtvaardelijk, of wettelijk aangenomen worden ; indien / zeg ik / dit waar was / (alſmen namentlijk deze woorden de aanroepinge des naams Jeſu Chriſti neemt /

neemt / als of gy geschreven hadde / de toestiering onzer gebeden tot Jesum Christum) zoo zoude ik openhertelijk bekennen / dat'er een vast en zeker gebod van onze gebeden tot Christum toe te stieren gebonden wierd: maar ik hope dat uyt het gene te voren is beredentwist aan allen lichtelijk blijken zal / dat deze dingen zoo vast niet en gaan / en dat het / om de zelve op het alderbeste en volkomentlijk te behouden / eene standvastige en opentlijke erkentenisse / en belijdinge van de Goddelijke Macht Jesu Christi / en gevolchelijk van het wettige vermogen / om altijd en over al onze gebeden tot hem toe te stieren / genoeg is; met het welke noodzakelijk de * aanbidding / dienstbewijzing / en gehoorzaamheyd aan den zelven Jesum Christum / te zamen gaat: En gy zelf en zoud misschien deze dingen voor zoo waar niet hebben ingezien / indien gy in plaats van de aanroeping des naams Jesu Christi, de toestiering onzer gebeden tot Jesum Christum, geschreven hadde. Want zeker zonder de aanroeping des naams Jesu Christi / gelijk men deze manier van spreken volgens de heylige Schrift nemen moet / kan zelf het Christen wezen niet bestaan. Nu / wanneer der in deze stoffe van Religie van een volstrekte noodzakelijkheyd gehandelt word / voornamentlijk voor zoo veel onze plicht betreft / zoo moet men dat gene verstaan / 't welk ten vollen noodzakelijk is / indien we Gode willen gehoorzaam zijn / en zalig worden; welke noodzakelijkheyd zelf anderfins geen volstrekte noodzakelijkheyd mag genoemt worden / dewijlze altijd een nevens-gaande voorwaarde in zich heeft. Derhalven dan / indien we niet kunnen zalig zijn zonder de toestiering onzer gebeden tot Christum (gelijk we niet en kunnen / indien dat gene waarachtig is / dat gy zegt) zoo moet men stellen / dat / off'er schoon niet een uytgedrukt woord dien aangaande geboden was / echter nochtans de toestiering onzer gebeden tot Christum ons volstrektelijk noodzakelijk is. 't Welk ik / wat my belangt / in geenen deele toe kan staan / en niet prijzen dat het dus verzekert word.

Is noch overig de schroomvalligheyd tusschen de aanroeping / en aanbidding Christi; welke datse u noch niet benomen is / zeker zulks verwondert my. Voor eerst zegt gy dat gy zeer wel weet / wat onderscheyd dat'er is tusschen de benaam-woorden van Aanbidding / en aanroeping; maar nochtans dat gy tusschen deze twee / voor zoo veelze nu op Christum worden toegepast / niet kunt of weet te onderscheyden; dewijl gy acht / dat / 't zy wat voor eer / of waardigheyd nu van ons aan Christum / zijnde geensins met een lichamelijke tegenwoordigheyd by ons tegenwoordig / bewezen word / de zelve voornamentlijk tot de inwendige dienst moet betrokken worden. Hier zeker laat gy u zelven geheel anders blijken / dan gy van u zelven voorgeeft; want gy schijnt noch geheel en al niet te weten / wat deze twee benaam-woorden van malkanderen verschillen: want deze uwe woorden betoonen opentlijk genoeg / dat u niet en dunkt dat de inwendige dienst zonder aanroeping wezen kan: daar het nochtans baarblijkelijk is / dat de inwendige dienst zonder eenig verzoek of begeering zijn kan. Derhalven schijnt gy te ontkennen / dat het noodzakelijk is / dat'er in de aanroeping eenig verzoek of begeering zy; 't geen nochtans / en / de naam der Aanroeping zelf betoont noodzakelijk te zijn / en / waar van we onder ons ten vollen eenig zijn; dewijl het nu zeker is / dat we in deze geheele redentwisting van de aanroeping Christi / de aanroeping / en de toestiering der gebeden / voor een en 't zelve nemen. Of zult

* Adoratio.

gy misschien ontkennen / dat de inwendige dienst zonder eenig verzoek of begering zijn kan? Maar op dat gy erkent / dat men dit geensins ontkennen kan / zoo overdenkt maar dit in uw' gemoed by u zelven / datwe altijd / en overal / ja onophoudelijk / voor zoo veel het van wegen de menschelijke zwakheyd wezen kan / schuldig zijn Christo onze inwendige dienst en eere te bewijzen; en nochtans zijnwe niet schuldig altijd / en overal / veel min onophoudelijk / iets van hem te begeren / of te verzoeken. Wat zal ik meer zeggen? Dewijl de aanroeping / gelijk ik gezegt hebbe / by ons het zelve is 't gene de toestiering der gebeden; en dat gy zelf bekent / datwe menigmaal mogen onze gebeden tot den Vader alleen toestieren; ja dewijl gy bekent / gelijk uwe woorden zelf luyden / dat wy mogen Christum niet altijd en overal aanroepen / ziet gy dan niet klaar / dat de inwendige dienst- en eer-bewijzing / die men Christo doen moet / niet altijd met de aanroeping te zamen verboegt is? Want andersins zoud gy insgelijks moeten zeggen / datwe mochten niet altijd / noch overal / Christo de inwendige dienst- en eer-bewijzen: 't geen t'eenemaal goddeloos zoude zijn. Zeker indien dit niet genoeg is / dat gy verstaan kunt / dat ik met zeer goed recht tusschen de aanbidding / en aanroeping Christi / zijnde met den lichame afwezig / onderscheyd heb gemaakt; en dat ik standvastelijk heb beweert dat de aanbidding zonder de aanroeping wezen kan; zoo en weet ik niet / hoe u dit opt zal kunnen vroed gemaakt worden. Nemaar evenwel / op dat'er ondertusschen eenige oorzaken van deze uwe onopmerkentheyd in dit stuk / en waar door gy u zelven bedrogen hebt / mogen bloot geleyt worden; en op dat op deze wijs noch onderstaan worde / of u deze schroomvalligheyd te benemen zoude zijn / zoo zal'er te antwoorden staan op dat gene 't welk gy naderhand op mijne woorden tegen-werpt.

Gy werpt dan voor-eerst tegen / Dat ik de Lof-gezangen / Lof- en dankzeggingen / onder de aanbidding (gelijk gy zegt) insluytende / nochtans de aanroeping onder de zelve soort niet hebben wil.

Hier verbalt gy wederom in de bedriechelijkheyd des gevolgs: Want gy meent / indien de aanroeping onder de aanbidding / als onder haare geslachte / begrepen is / datse dan beyde noodzakelijk altijd te zamen zijn gevoegt: Maar het leyt hier mee geheel anders: want het kan geschieden / dat'er gene aanroeping zy zonder aanbidding; gelijk een soort zonder zijn geslacht; maar nochtans moet / of kan hier tegen in geenderley wijs besloten worden / dat de aanbidding zonder aanroeping niet zijn en kan: Ja het is noodzakelijk / dat / indien de aanbidding het geslacht / en de aanroeping een soort des zelfs is / dat menigmaal de aanbidding zonder de aanroeping wezen kan. Nochte ik en hebbe ergens / 't zy bedekt / of opentlijk / geschreven / dat Christi aanroeping zonder de aanbidding zijn kan: want zeker met deze voorbeelden van Lof-gezangen / Lof- en dank-zeggingen by te brengen / heb ik niet anders willen toonen / gelijk mijne woorden zelf klaarlijk te kennen geven / dan dat'er Christi aanbidding zonder zijne aanroeping wezen kan. Wat kan dan hier uyt tegen mijn gevoelen van het onderscheyd des aanbiddings en aanroepings besloten worden? Zeker / dit zouw verwonderlijk / en als eenige menschelijkheyd zijn / indien uyt de betooning / van dat de aanbidding zonder de aanroeping wezen kan / ofte ook uyt de stelling hier

van / zouw kunnen beſloten worden / dat geenſins de aanbidding zonder de aanroeping wezen kan: want dit is kortelijk / en inder daad zelf / deze mijn onderſcheyding: Zouw dan niet dat gene / 't welk uyt mijn zeggen zouw beſloten worden / met mijn zeggen zelfs rechts-ſtreeks (gelijk men zeyt) en uytdrukkelijk ſtrijdig zijn? Ik weet wel dat gy het dus niet beſloten hebt; maar ik heb nochtans mijne woorden van alle vermoeden / datſe tegen deze mijne onderſcheyding zouden ſtrijden / willen vry houden. Ik zal geen groot werk maken / om te betoonen / dat uyt deze mijne voorbeelden niet te deeg beſloten word / dat de aanroeping onder de aanbidding / als tot haar geſlacht / behoort: Want het is genoeg / dat men opentlijk toonen kan / wanneer men zelf dat gene toegeeft 't welk gy uyt de zelve beſluyt / dat dit alleen niet en dient om mijne onderſcheyding tuſſchen de aanbidding en aanroeping te verzwakken / maar dat het de zelve vaarblijkelijk beveſtigt.

Maar hierna werpt gy my tegen / dat ik deze woorden geſchreven hebbe: Dat Chriſtus zoodanig van God gemaakt, en voor ons ingeſtelt is, en datwe door hem zoodanige weldaden hebben ontfangen, datwe, of 'er ſchoon dit afbleef, dat hy ons, wanneerwe hem aanroepen in onze nooden, zijne hulp bewijzen kan, hem nochtans geheel en al met Goddelijke eer vereeren moeten: En gy zegt / Indien Chriſtus ons in onze nooden niet te hulp komen koſt, zoo zouw het weynig verſchillen of wy zouden (dat verre moet zijn) eenen ledigzittenden en krachteloozen Chriſtus hebben.

Hier ter plaatſe ſchijnt gy in de bedriechelijkheyd des toevals te vervallen: want ik aanmerke de dingen in haar natuur / zoo dat het my genoeg is / datſe in het begrip onderling van malkanderen kunnen onderſcheyden worden; maar gy merkt de zelven aan gelijkze in 't onderwerp (gelijkze ſpreken) noodſakelijk te zamen gevoegt zijn; 't welk / alhoewel men toegave dat het ten hoogſte waerachtig was / zoo is het nochtans / voor zoo veel dat aangaat waar van gehandelt word / uyt toeval. Want wat belet / waarom niet die dingen / waar door het komt datwe Chriſtum mogen aenbidden en aanroepen / noyt inder daad zelf zouden kunnen van een geſcheyden worden / en datſe niet altijd alle in Chriſto te zamen zijn gevoegt / en datwe nochtans om eenige uyt de zelven hem met recht aanbidden / welke zelve uyt zich zelven gene kracht zouden hebben / om hem aan te roepen? Aan de Opperſte * waardigheyd / en d'opperſte weldadigheyd is men de opperſte eer ſchuldig; en aan Goddelijke ook een Goddelijke: Chriſtus heeft eene de Opperſte / en dat wel een Goddelijke waardigheyd / en heeft de Opperſte / en dat wel een Goddelijke weldadigheyd aan ons bewezen; zoo dan / is men hem / zelf alleen om deze dingen een Goddelijke eere / en aldus ook d'aanbidding / ſchuldig. Maar deze dingen alleen zijn niet genoeg / om hem te mogen aanroepen / ten zy hy ons ook helpen / en onze gebeden verhooren kan; en dat het daar-en-boven blijke / dat het van God niet verboden zy / datwe hem aanroepen: Welke dingen alhoewelze alle in Chriſto zijn / en hem benomen zijnde / hem eenigermaten krachteloos zouden ſtellen / zoo en is 'er nochtans niets in de weeg / waarom het uyt de natuur der zaken zelf zouw kunnen wezen / dat zonder de laaſte / die eerſte plaats zouden hebben: ja alhoewel zulks uyt de natuur der din-

* Cic. in 't tweede Boek van de Vinding. Waardigheyd [is] iemands eerlijke, en dienſt, en eer en eerbiedigheyd-waardige ontſachchelijkheyd.

gen zelf niet wezen kon / zoo zoude het nochtans genoeg zijn / om mijne woorden te kunnen verdedigen / datze in aanmerking kunnen onderscheyden worden / en datmen met recht zouw kunnen zeggen / dat de eene soort der zelven slechs de aanbidding / maar de andere met de zelve te zamen-gevoegt / ook de aanroeping toekoomt. Weshalven / zoo en is het niet van nooden / dat ik aanwijze / gelijk zulks licht om doen is / dat deze dingen inder daad van een gescheyden kunnen worden; ja datze zouden hebben kunnen van een gescheyden zijn geweest / indien het Gode zoo hadde behaagt / dat Christus zelf / dat is die gene die van hem tot een Christus is gemaakt / deze eene zonder de anderen gehad hadde; ofte ook met deze eene / eenigen van d'anderen / maar nochtans niet alle. Ik laate staan / dat ik in mijne woorden zelf (daar ik noch by had kunnen doen / datwe gedurig van Christo Goddelijke weldaden ontfangen / en noch grootere dan deze ontfangen zullen / aan welke zaak in zich zelven men de aanbidding schuldig is) niet uytgesloten heb / dat Christus ons helpen kan / maar dat hy ons / die hem aanroepen / kan te hulp komen: Want deze dingen / gelijk ik terstond heb aangeroert / kunnen van een gescheyden worden; dat is / het kan wezen / dat iemand helpen kan / en ook helpt / en dat hy nochtans die genen / die hem aanroepen / niet te hulp kan komen; namentlijk / of om dat hy haare gebeden niet en hoort / of om dat hy hem verboden is te helpen die hem aanroepen. Doch dit zy hier van genoeg.

't Geen gy hier kortelijk by doet / om de noodzakelijkheyd van Christum aan te roepen te bevestigen / met deze woorden: Wat voor onderdanen zijn 't, die in haare nooden haaren Koning niet aan en roepen? en terstond / Is het een getrouw wijf die hares mans hulp in haare nood niet en begeert? zijn het eygene Schapen die onder het scherm hares Harders genen toevlucht nemen? Dat alle deze dingen / zeg ik / deze kracht niet en hebben / die gy meent / is boven genoeg aangewezen / daar ik gehandelt hebbe van de natuur van een zelve macht die in meer persoonen dan een haare verblijf-plaats heeft / van welken ook deze / daar men van handelt / aan de andere is geonderschikt: Hier zal ik nochtans zeggen / dat noch de onderdanen / quaad; noch het Wijf / ontrouw; noch de Schapen / vremde Schapen zijn / die tot haren Koning / Man / en Harder / in haare nooden haren toevlucht niet en nemen; alsse maar niet tot eenen vremden Koning / Man / of Harder / haare toevlucht nemen / maar hulp van zoodanigen eene verzoeken / die niet alleen met haren Koning / Man / en Harder ten aldernauste is verbonden / maar die ook alleen de veroorzaker van der zelver macht en hoedanigheyd is / en van welken die gedurig afhangen / die het ook niet qualijk zullen nemen / alsse tot de zelven haare toevlucht zoeken; alsse slechs niet en zien / of niet vermoeden kunnen / dat dit tot harer versmading geschied / of datse zich op de zelven niet vertrouwen. Past gy nu zelf dit alles op Christus / en op God / in welken deze dingen zijn / en de welken in deze reden-twisting gestelt worden in haar te zijn / die of van my in uwe gelijkenissen daar bygedaan zijnde / veellicht in de dingen zelf / waar van de gelijkenissen genomen worden / niet te vinden zijn / of van u geensins (indien gy niet slechs een schaduw van waarheyd / maar / gelijk ik niet en twijffele / de waarheyd zelf zoekt) hadden moeten achterweeg gelaten worden. Zoo overwinne dan / gelijk gy zelf in uw' schrift beslupt / de waarheyd. 't Welk op dat het aan ons voornamentlijk mag gebeuren / zoo laat

laat ons hier met naarstigheyd op letten / waar van gy my vermaant / dat niet de voor-ingenome meeningen ons schadelijk mogen zijn / en dat wy ons niet en schamen / gelijk gy zegt / te eeniger tijd van een mindere vermaant te worden / en te leeren. En zeker dat my geene voor-ingenome meening in deze onze reden-twistingen geschadet heeft / kan afgenomen worden uyt deze mijne naarstigheyd / waar met ik alles / en een yder stuk / van u tegen my bygebracht / heb overwogen / onderzocht / en uytgeplozen: welke naarstigheyd voorwaar ik in u / in mijne dingen uyt te pluyzen / zoodanig niet vereyssche / daarom / om dat ikse die eere niet waardig achte; maar niet te min verzoeke ik een zoodanige / die en my van den arbeyd om de zelve dingen dikmaals wederom te schrijven / en in te stampen / t'eenemaal ontlasten mach; en u zelf / zoo wel van dien zelven arbeyd en moeyelijkheyd / ik zegge nu niet om mijne brieven / maar om mijne geheele boeken te lezen / waar in de zelve dingen te meer-malen herhaalt worden; als wel voornamelijk / van dat vermoeden / dat gy veellicht door eenig te voren gevatte meening ingenomen en belet / mijne dingen of naulijks hebt gezocht te lezen / of se niet wel verstaan / of niet willen overwegen; te eenemaal vry houden. Vaart wel zeer doorluchtige / en voortreffelijke Man / dien ik met een altijd-blijvende plicht-bewijzing te eeren heb; Groetet uyt mijnen naam alle de Broeders hoochelijk / met deze heyl-wensching / welke ons geve dien eenigen God / onzen Vader / door Jesum Christum onzen Heere. Te Krakou / den twintigste dag van Mey / des jaars 1587.

Ik hebbe dit geschreven in een zeer groot / en by-na geduurig gewoel / en in 't midden van veel andere dingen / die niet alleen de gedachten van eenig dusdanig zwaarwichtig / maar ook van het aldergeringste geschrift / zouden aftrekken / en behinderen; houd derhalven de fouten ten goede / 't zy die gy in 't schrijven / 't zy eenige zwaardere die gy in den zin zoud mogen gewaar worden. Want my dacht dat ik moest bezorgen / dat gy zoo haast het doenlijk was mijne antwoord mocht hebben / en dat ik hier toe de gelegentheyd van dezen zeer getrouwen Bode niet diende te verzuymen. Vaart andermaale wel / en bemint my.

Uwe zeer geneygde en gedienstige Broeder in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

FAU-

FAUSTI SOCINI
DERDEN BRIEF,
aan den zelven
JOHANNES NIEMOJEVIUS.

Aan den, zoo door Adelijke geboorte, als deugd, geleerdheyd, en godvruchtigheyd, voortreffelijken, en doorluchtigen Man *Johannes Niemojevius*, mijnen met hooge plicht-verbintenis te eeren Heere, &c.

Zaligheyd en Vrede van God onzen Vader, en den Heere Iesu Christo, &c.

Doorluchtige, zeer voortreffelijke, en my met hooge plicht-verbintenis te eeren Heere, &c.

DE Heer Schomannus heeft my om te lezen gegeven uw' Poolsch geschrift, tegen de stellingen van den Jesuyt Vega, noopende het stuk van het Avondmaal des Heeren. In welk geschrift, door zoo veel het mijne onbedreventheyd in de Poolsche taal heeft toegelaten, ik schijne bespeurt te hebben, dat gy veeltijds uwe Tegenparty wel rijkelijk op-meugt, en eyndelijk dat gy hem overmachtigt, en te neder-legt. Maar nochtans hebbe ik 'er niet weynig dingen in aangemerkt, welke ik, indien men 't uyt zouw geven, gelijk ik hoor, wel wenschen zoude van u verandert te worden, en die ik u, had ik 'er de tijd toe kunnen vinden, aangetekent zijnde, door onzen Joël Naborovius, die u dezen brief zal brengen, zouw toegezonden hebben. Maar dewijl ik dit niet heb kunnen doen, zoo heb ik u ten minste willen gemeen maken zeker mijn zeer kort geschrift van het Avondmaal des Heeren, nu al over-lang, ten geval van eenige vrinden, van my op 't papier gebracht; uyt het welke gy verstaan zult kunnen, wat het is dat my meest in uw schrift dunkt te ontbreken, en om welke reden. Want gy schijnt my, tevens met Bucerus, (die, om Zwinglius met Luther over een te brengen, van dat gene afwijkende 't geen hy zelf eerst geschreven hadde, zeker derde gevoelen uytvond, het welke naderhand meest alle de Zwinglianen, en inzonderheyd Kalvijn, met alle de zijnen, toestemde:) zoodanige dingen aan des Heeren Avondmaal toe te schrijven, welke nergens in de Heylige Schrift gelezen worden: waar door, mijns oordeels, gelijk ook Zwinglius van dit gevoelen is geweest, het gebruyk van het Avondmaal des Heeren zelf, eeniger-mate weg-genomen word, dewijl aldaar die dingen gezocht worden, die in ons moeten zijn, aleer we tot het zelve komen, indien we het zelve waardiglijk gebruyken willen. Van welk gevoelen van Zwinglius ik by my eenige klaare getuygenissen vergadert

gadert hebbe / niet alleen van Zwinglius zelf / maar oock van Ekolampadius, Kapito, Bucerus, Borrhajus, en zelf van de Zurigsche Kerk; eer Bucerus, en Kalvijn deze haare meening / welke nu al een tijd lang te voren in de Kerke Christi was begost ingevoert te worden / van meer andren hadden doen goed kennen: welke getuygchenissen / nevens twee geschriften van mijn Oom Lelius, over dit zelve stuk / ik u by gelegentheyd eens te lezen / en te overwegen geven zal / zoo dit mijn kleyn geschrift / 't geen gy nu zult lezen / u niet zal kunnen vroedmaken dat gene 't welk ik wenschte / als zijnde zeer waarachtig en de Kerke Christi ten hoogste nuttelijk / dat u vroed gemaakt kon worden. Wat ik verder in uw geschrift zouw wenschen van u verbetert te zien / dat zult gy / binnen korte / zoo God wil / uyt my verstaan op de Kerken-vergadering te Chmielnits / want ik zal'er mijn uyterste best toe doen / om aldaar by u te mogen zijn. En op de zelve tijd zullen wy kunnen / 't zy in 't byzonder / 't zy op de Kerken-vergadering zelf / (indien het u zoo goed dunkt) iets spreken van die dingen van de welken wy / nu over eenige maanden / door brieven hebben gereden-twist. Alhoewel ik / gelijk ik dikwils heb gezeyt / al het andere / of immers ten meerendeel / achterwege latende / liever wilde van onze rechtvaardigmaking handelen / 't geen het geloof en de werken betreft: Want ik zie dat het / tot onze zaligheyd / van zeer groot gewicht is / de waarheyd dezes geschils te recht te verstaan. Ik zoude zeker te Chmielnits gekomen hebben / toen op laatst voorleden Herfstmaand de Kerken-vergadering aldaar van u gehouden wierd; maar / behalven dat'er niemand van de Krakouwsche Broederen daar henen trok / zoo quam juyst op die zelve tijd mijn zeer waarde huysvrouw te sterven; welke dood my toen zoo dapper heeft ontroert / en noch zoo zeer ontroerende is / dat ik nu wel kan oordeelen / dat men u die dappere ontsteltenis / nu eenige tijd geleden / in de vrees van een diergelijk geval / ten goede houden moet / en ik verblijde my grootelijks met u / dat de uwe / zoo uytstekenden vrouwe / nu eyndelijk / gelijk ik versta / na zoo langdurigen / hevigen / en zwaren ziekte (hoedanig ook die van mijne vrou is geweest) wederom wat aan de beter hand begint te komen / en dat'er / is het niet van haar volkome gezondheyd / ten minste hoop van leven is. Want ik zouw alles wel hebben willen geven / waar 't mogelijk geweest / dat mijn vrouw / al waar het niet in volle gezondheyd / my had mogen overgelaten worden. God de Heer gunne u / na zijn oneyndelijke goedheyd / dat gy niet buyten verwachting moogt hopen / dat de uwe niet alleen noch lange by u blijven / maar eerlange in goede gezondheyd voorspoedig wezen mag. Alle de Broeders / voornamentlijk den Heere Cechovicius, en Balcerovicius, doe ik in den Heere Jesu hertelijk groeten; en ik verzoeke en begeere / dat gy my alle by God gedenkt in uwe gebeden. Vaart wel / doorluchtige Man / en laat noyt af my te beminnen / en neemt dit mijn oordeel van uw' geschrift / volgens uwe Godvruchtigheyd / en wijsheyd / ten goede. Te Krakouw / den eersten dag van Febzuarius 1588.

Uwe zeer demoedige, en zeer geneygde Broeder in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van

FAUSTUS SOCINUS,

aan

MARTINUS CECHOVICIUS,

Harder der Vergadering tot Lublin.

Den in geleertheyd en godvruchtigheyd voortreffelijken *Martino Czechovicio*, Bedienaar des Goddelijken Woords, mijnen zeer eerwaardigen Heere.

Genade en Vrede van God onzen Vader, en den Heere Iesu Christo.

DE Heer Schomannus, de Heer Simon Ronnenberg, en anderen / hebben my verzocht / dat ik op de Vermaning van Andreas Volanus antwoorden zouw. Tot welk werk alhoewel ik my veel te zwak kende / en dat my de tijd / als zijnde door andere bezigheden opgehouden / veel te kort scheen / zoo heb ik nochtans niet kunnen haar verzoek afslaan. Ik heb dan geantwoord zoo veel my docht dat genoeg was; van wat waardy het is / zult gy-lieden mogen oordeelen. Ik heb goed gevonden / gelijk ook uyt den tytel blijkt / dat dit door het werk en den overleg van iemand in 't byzonder deur zouw gaan / op dat / indien u iets in deze antwoord mocht dunken niet wel gezeyt te zijn / gy-lieden / niet alleen met een goed gemoed / maar ook met recht / de zelve altijd van u zoud mogen afwijzen. Alhoewel ik my gewacht hebbe / zoo veel mogelijk was / dat ik niet iets zoude zeggen / dat met uwe gewoonte van oeffening niet over een en quam: en daarom / daar my anderſins een groote gelegentheyd zouw gegeven zijn geweest / om mijne meening van onze rechtvaardig-making door Christum op het netste voor te stellen / zoo heb ik maar van 't gene ik daar van gevoele slechts dat gene voorgestelt / 't welk ik meene dat niet van uwe meening af en wijkt. Want gy-luyden / gelijk ik hoor / kunt mede deze manieren van spreken / als vremd van de Heylige Schrift / niet wel inschikken / dat men zeyt / dat Christus voor onze zonden Gode voldaan heeft / ofte ook dat hy zijne tooren tegens ons heeft verzoent. Ik en twijffele niet / of gy zult by veel schrijf-fouten in dit mijn geschrift ontwaar worden; maar de zelven zult gy ten deelen de groote bekrompenheyd des tijds / en ten deelen het goed-vinden dat niet ten goeden uytgevallen is / van die genen / die hier toe iemand / welk'er ganſch niet toe bequaam was / genomen hebben / moeten wijten. Ik / wat my belangt / hebbe my ganſch geen arbeyd / noch geen naarstigheyd ontzien. Ik verzoeke op u / mijne Czechovius, dat gy my een exemplaar van den brief van Volanus wilt

wilt toezenden; want ik hebbe hier geen tijd gehad om de zelve te laten afschrijven: indien gy'er uw' geschrift van den Doop / voor zoo verre het gebracht is / bydoet / dat zal my ten hoogste aangenaam zijn. Gelieft den Heere Niemojevius, welken ik / gelijk ik schuldig ben / om zijn uytstekende Godvruchtigheyd / en ongemeene geleertheyd (gaven welke door een hoog-adelijke en doorluchtige geboorte grootelijks schijnen vermeerdert te worden) hoochelijk bemin en eere / van mijnent wegen hertelijk te groeten; als ook den Heere Balcerovicius, en den Heere Krokerus, indien ik zijne naam wel onthouden hebbe / Balcerovicii Zusters Man. Ik wensche grootelijks dat gy in den Heere Jesu ten hoogste welvarende zijt. Te Krakou / den twintigste van Zomer-maant 1580.

Uwen in Christo zeer geneygden

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Heere

JOHANNES BALCEROVICIUS,

Burger van Lublin, en Ouderling in de Gemeente aldaar,

DE EERSTE BRIEF.

Den geleerden en godvruchtigen Heere *Iohannes Bacerovicius,* zijnen eerwaardigen Heere en Broeder.

Zaligheyd van God, en zijnen Christus, &c.

Zie hier / mijne Balcerovici, het Boek dat ik u beloofst hadde; 't welk zoo het niet gelijk staat met dat gene waar mede gy my eerst vereert hebt gehad / zoo moet gy denken / dat ik ook met u niet gelijk en ben. Och mocht het eens gebeuren / datwe deze doolhoven eens met malkanderen lezen en overwegen mochten! Geloof my / zy zullen ons stoffe geven / om van zaken te spreken / in onze Religie / die en ten hoogste gewichtig / en om met ernste tot de Godvruchtigheyd op te wekken / grootelijks nuttig zijn. Ik zal onze vrindschap / tot dat my de gelegentheyd gegeven worde u wederom te mogen bezoeken / heyliglijk onderhouden; en door de gedachtenis van uwen aangenamen ommegang / zal ik het verlangen / dat ik na u hebbe / matigen. Ik wensche ondertusschen / dat en gy / en de andere Broeders / God gedurigklijk wilt bidden / dat hy my / die nu eerstdaags de antwoord op het Boek / tegen de onze uytgegeven / niet alleen op uwer aller bevel / maar ook op 't gebod van die van Krakouw / en eenige andere Broederen / zal by de hand nemen / believe na zijn groote goedheyd te begunstigen / en tot zijns naams eer / en der menschen zaligheyd / mijn verstand / en hand / en penne te bestieren. Ik verzoeke u / dat gy uyt mijnen naam den Heere Niemojevius zeer gedienstelijk belieft te groeten; en dat gy hem / ten zy gy het nu al gedaan hebt /

voorzal mijne aanteykening op het eerste deel van het eerste Kapittel des Evangeliums Johannis te lezen geeft; en dat gy hem bid/ dat het hem/ dewijl ik verlet zijnde met de antwoord aan Paleologus, niet zal kunnen schrijven/ aangaande de rechtvaardig-making/ 't geen ik hem beloofst hadde/ niet verveele hier van mijne geheele reden-twisting te lezen/ welke by onzen Ludovicus berust; en dieze hem/ zoo ik hope/ mijnen t'halven garen leenen zal/ gelijk ik op hem verzocht hebbe/ toen ik by hem was/ en nu afwezig zijnde met deze ingeleyden brief aan hem nochmaals verzoeke. Want in het zelve werk zal de Heer Niemojevius de antwoord op alles vinden/ 't geen in het minste eenigsins tegen mijn gevoelen schijnt te doen; en hy zal (of 't moest my grootelijks ontschieten) eyndelijk bekennen/ dat aldaar de middel onzer zaligheyd door Christum volkomentlijk verhandelt/en uyt de heylige Schrift/ en de Goddelijke waarheyd zelf/ duydelijk verklaart en voorgestelt is: alleen/ dat hy zich niet te zeer en haaste/ en/ om de grootheyd van 't boek/ niet veronachtzame/ of verdrietig worde/ om alles met naarstigheyd te lezen/ en te overwegen. Dit wensch ik daar-en-boven/ dat hem indachtig gemaakt worde/ dat ik te Lervarton/ tegen hem en anderen gezeyt hebbe/ dat ik geloofde/ dat die plaats Galat. 4. 1. Geworden uyt een Vrouw niet anders kon gelezen worden: waar in ik in mijn geheugenis gemist hebbe; want aldaar staat het woord γενόμενον, *genomenon*, 't welk niet alleen geworden maar ook geboren betekent/ en daar-en-boven den genen die voor-henen geweest is: Castellio zet het geboren over/ en/ mijns oordeels/ met recht; ten zy iemand liever wilde/ die geweest is, om de woorden died'er volgen γενόμενον ὑπὸ νόμον, *genomenon hupo nomon*, 't welk niet anders is dan die geweest is onder de Wet. Deze beyderleye wijs van overzetting behaagt my nu veel meer/ dan te voren. Ik groete den Heere Czechovius, en de andere Broeders zeer; en wensche u/ met uw' Huysgezin/ wel te varen in den Heere Jesu. Te Krakou/ den seventiende October 1580. Groet met namen den Heere Krokerium van mijnen-twegen. Weder-komende hebbe ik uwen Zwager den brief behandigt zoo ras als ik gekunnen heb: Ik geloof dat hy op uw' verzoek/ in 't korte/ indien het noch niet gedaan en is/ niet alleen met woorden/ maar ook met der daad daar komende/ antwoorden zal.

Uwe van herten geneygden Broeder in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

Aan

Aan den Zelven,

DE TWEDE BRIEF.

Den ongemeen geleerden, en in uytstekende Godvruchtigheyd voortreffelijken Heere *Iohanni Balcerovicio*, mijnen Broeder en zeer eerwaardigen Heere, &c.

Genade, en Vrede, van God onzen Vader, en den Heere Iesu Christo.

DAt gy op de Kerken-vergadering te Chmielnicie niet geweest en zijt/ heeft my zeker zeer gespeten; want ik verlangde om uw' oordeel te verstaan van het gene dat ik nu tegen Paleologus geschreven hadde: op dat ik nu niet en zegge/ dat alleen uwe tegenwoordigheyd/ en aangezicht/ my/ en ook alle de anderen/ uytermaten zouw verbrolijkt hebben: En des te zwaarder is my dit gevallen/ om dat de oorzaak/ waarom gy hier niet gekomen zijt/ gelijkwe verstaan hebben/ wegens uwe ziekte is geweest; van welke alhoewel ik vertrouwe dat gy nu al lang verlost zijt/ zoo zoude het my ten hoogste aangenaam zijn dit uyt uw' schrijven te verstaan. De Heer Niemojevius, toenwe op de Kerken-vergadering by een waren/ heeft my vrindelijk verzocht/ dat ik iets soude schrijven over het zevende kapittel des briefs tot den Romeynen/ waar mede ik hoop te kunnen bewezen worden (gelijk ik staande hiel dat men doen moest) dat Paulus/ te dier plaatse/ niet van hem zelven spreekt; voornamentlijk niet als van een nieuw en herboren mensch: Ik heb hem zijn verzoek toegestaan/ en dewijl ik te Chmielnicie noch tijd noch gelegentheyd hadde om iets te schrijven/ zoo beloofde ik hem/ dat ik te Krakouw iets over dezelve plaats zouw schrijven/ 't welk ten minste zijne begeerte eenigermaten genoeg zouw doen; en dat ik het door uw' Zwager/ die u dezen brief zouw geven/ hem voorzeker toe zouw zenden. Weshalven/ om my van mijne verbintenis te ontlasten/ zoo zende ik u dit kleyne geschrift/ by-na buytens tijds/ wegens mijne menigvuldige bezetheden/ van my op 't papier gebracht; 't welk ik wensche dat gy hem van mijnen-twegen belieft te geven/ en met eene te verzoeken/ dat hy/ indien hy misschien zal bemerken/ of meenen te bemerken/ door dit mijn geschrifje niet wel voldaan te zijn/ zich niet late verveelen/ my hier van/ volgens zijne uytstekende me-waarigheyd/ de redenen bekent te maken: want ik hope/ indien ik kan komen te verstaan/ wat het is dat hem in de weeg leyt/ om hier in met my eens van gevoelen te zijn/ dat ik lichtelijk de middel vinden zal/ om hem tot mijn meening over te brengen; welke/ mijns oordeels/ de waarachtigste/ en tot de godvruchtigheyd de gevoechelijkste is died'er bedacht kan worden. Edoch/ waarom noem ik mijn gevoelen/ 't gene 't gevoelen van by-na alle de oude/ zoo Latijnsche/ als Grieksche God-geleerden is geweest! en 't welk Augustinus zelf/ die voor de voorganger van het tegen-gevoelen gehouden word/ te eeniger tijd ook heeft gevolgt gehad; en 't welke eyndelijk niet weynige/ uyt de latere/ van d'alder-geleerdste Mannen omhelst hebben: Zeker het tegen-strijdige gevoe-

gevoelen schijnt my zoo ongerijmt/ en ziel-verderffelijk (het worde van my gezegt in 't wel-nemen van Augustinus, en de rest / die liever hem alleen / dan alle de anderen hebben willen navolgen) dat men eer de woorden Pauli alderley geweld zouw moeten doen / dan het zelve toe te laten: ik late staan dat de verbloemde manier van spreken / die zeker niet onaardig/ en aan Paulus zelf niet ongebruykelijk is / in de zelve woorden niet erkent zouw worden / gelijk we nu ter tijd zien dat het van velen / tot zeer grooten aanstoot der zwakken / dus opgenomen word. Doch hier van genoeg. Ik bidde dat gy den Heere Niemojevius zelf / dien ik hoochelijk eere en achte / uyt mijnen naam hertelijk wilt groeten / en hem zeggen / dat ik niet en twijffele / of God heeft hem nu onlangs van zoo gevarelijken ziekte verlost / op dat'er geen ontbreken zoude / die zijn werk zouw maken / om / op een veel uytstekender wijs / dan tot noch toe is geschied/ de Goddelijke waarheyd in Poolen voort te zetten / en de loutere Godvruchtigheyd te bevorderen: Laat hy maar dit zelfs erkennen / en zich zelven voor de genote weldaad Gode dankbaar bewijzen. Groetet den Heere Krokerium, en den Heer Vilkovium zeer. Indien uwen Harder nu / gelijk ik hoop / tot u weder is gekomen / zoo wensch ik / dat hy uyt u versta / dat ik in zijne gebeden voor my tot God geen kleyn belang en reeken. U / met uwe uytverkorene Huysvrouw wensch ik van herten in den Heere Jesu wel te varen. God zy met u-lieden / en laat gy niet af my te beminnen. Te Krakou den dertigste January 1581.

Uwen altijds zeer verbondene

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven,

DE DERDE BRIEF.

Den met uytstekende geleertheyd en Godvruchtigheyd begaafden Heere *Iohanni Balcerovicio*, zijnen vrind, en lieffelijksten broeder, en grootelijks te eeren Heere.

Genade en Vrede, van God onzen Vader, en den Heere Iesu Christo.

DIe u dezen brief zal geven / zal u met eene geven mijne antwoord aan den Heere Niemojevius, welke ik in 't eerste gedacht had dat wat langer zoude zijn geweest / maar zoo nochtans niet / dat ik een boek in stee van een brief zouw geschreven hebben. Ik erkenne dat ik somtijds al wat te vol woorden ben / en ik kan dit mijn gebrek tot noch toe niets te wel verbeteren: want ik verontschuldige my zelven somtijds / om dat sommige dingen by deze onze eeuw nieuw schijnen / welke ik in het schrijven te verklaren heb. Ik hope dat de Heer Niemojevius deze mijne volheyd van woorden ten besten duyden zal; voornamentlijk / dewijl het een zeer wijdluftig geschil is / en dat hy nu al lang het tegen-gevoelen / van het gene ik meene waarachtig te zijn / volkomentlijk

mentlijk heeft ingedronken / en zich voor laat staan daar in ten vollen onderrecht te zijn. 't Geen de reden is / waarom ik geacht hebbe met veele omstandigheden met hem te moeten handelen / en op meer dan eene wijs te onder-nemen of deze zijne nu al lang gewortelde meening tot de grond toe zouw uyt te plukken zijn. Zijne uytstekende Godvruchtigheyd / en zeer scherpzinnig oordeel doet my hopen / dat ik eyndelijk bevinden zal dezen arbeyd niet te vergeefs op my genomen te hebben. Vorders heeft het Boekje / vermits mijne andere gedurige bezette bezigheden / van my zoo naukeurig niet kunnen overzien worden / als ik wel gewenscht hadde ; maar ik hebbe slechs alleen de tijd gehad om eenige / veel eer des Drukkers / dan mijne fouten terloops te verbeteren : en ik en twijffele niet / of daar zullender noch veele in gevonden worden / die wel een naukeuriger toeverzicht behoeven. Maar gy / mijne alderliefselijkste Balcerovici, laat het my terstond weten / indien gy'er iets in vind / dat u niet al te smakelijk is / op dat ik of de plaats verbeteren / of u eeniger-maten genoeg doen mag. Vaart wel ondertusschen / en gaat manlijk voort in den aangevangen loop der Godvruchtigheyd. De Heere Jesus zy gedurig met u. Te Krakouw den ses-en-twintigsten Maart 1581.

Uwe zeer verbondene Broeder in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven,

DE VIERDE BRIEF.

Genade en Vrede, van God onzen Vader, en den Heere Iesu Christo.

Naar uw' vertrek hebbe ik de Antwoord van Volanus wederom gelezen / 't geen gemaakt heeft / dat ik om de zelve te wederleggen veel yveriger ben aangemoedigt / en my nauwlijks wederhouden hebbe / dat ik niet de pen in de hand nam / en de wederlegging op staande voet begon. Maar om dat het nu is vast gestelt / dat ik zonder den raad en het goedvinden der Broederen niet iet schrijven zouw / en dat ik om byzondere oorzaken ook grootelijks begeere / dat deze wederlegging op de naam van de geheele Vergadering in het licht gegeven worde / zoo verzoek ik u het zelve / 't geen ik in ons by eenwezen verzocht hebbe / dat my zoo haast mogelijk is de meening uwer Gemeente dien aangaande over geschreven worde. Ik geloof echter / dat de zelve wederlegging zeer kort wezen zal. Want de eerste Antwoord / 't zy menze de mijne / ofte liever de onze noemen wil / wederlegt eenigerwijze in zich zelven het geschrift van Volanus, waar mede hy de zelve heeft gepoogt te neder te werpen ; en daar schijnt by na niet anders van nooden te zijn / dan dat zijn antwoord zelf in 't licht kome / met byvoeging van eenige weynige dingen / die de bitsende woordenstrijd van Volanus aanwijzen / en het geheele stuk / indien het noodig is / wijdluftiger verklaren. Als de Broeders / van daar / de Antwoord aan Volanus in Littau toezonden / gedenkt my verstaan te hebben /

ben / dat'er van de Heer Czechovius tot de zelve iets is bygedaan; of dit Volanus in zijn geschrift herhaalt / en wederlegt / dat weet ik niet. Indien hy het doet / zoo wenschte ik wel te weten wat het is dat'er by gedaan was. Aangaande de andere dingen / die Volanus zegt dat hem / boven het antwoord van dien Ongenoemden / voor een antwoord toegezonden zijn / daar voor dunkt my niet dat ik behoef te zorgen / of dat ik dien te antwoorden op de dingen die hy zelf hier tegen zegt / ten ware dan dat hy zelf ergens iet koom te zeggen / 't geen tot verdediging der waarheyd noodig schijnt wederlegt te moeten worden. Al wat hy / behalven het geschil van de persoon Jesu Christi / en des zelfs ampt / verder beredentwist / acht ik datmen te eenemaal met stilzwijgen voor by dient te gaan. Doch wat dat de Broeders zullen goed vinden / dat zal by my bestendig en van waarde zijn. U / mijne alderlieffelijkste Balcerovici wensche ik zeer wel te varen in den Heere Jesu / benevens uwe huysvrouw / en huysgezin / en voornamentlijk uw' alderzoetste zoontje / welke dat hy u gelijk mag worden / dat is / godvruchtig en geleert / daar moet gy met al uw' krachten uw' best toe doen. Het kleyn kriemelig schrift van mijnen brief schijnt my te voorzeggen / dat gy nu geen letsel meer aan uwe ogen hebt / of de zelve zonder hinder wel gebruyken kunt; 't welk ik wensche dat zoo zijn mag. De Heeren Niemojevius en Czechovius, en met eene alle de andere vrinden en broeders / gelieft van mijnen-twegen hertelijk te groeten / en laat niet af my / volgens uwe me-waardigheyd / te omhelzen en te beminnen. God zy gedurig by u met zijnen Geest. Te Krakouw / den eersten van Zomermaand 1582.

Uwen van herten aldertoegenegenste

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven,

DE VYFDE BRIEF.

Den geleerden, en tevens Godvruchtigen, en met alle deugden vercierden Heere, *Iohanni Balcerovicio*, zijnen broeder, en hoog te eeren Heere, &c.

Genade en Vrede van den Heere, &c.

ZEer beleefde / en voortreffelijke Man / ik heb een oud vriend genaemt Jan Baptista Bovius, van Bononien / die voor heeft van Danswijk, daar hy nu is / te Lublijn te komen / om deze Winter by u te wonen; maar eerst wenschte hy om aan uw' allen aanbevolen te mogen worden; dewijl hy twijffelt / of hem niet van ons volk aldaar eenige moeyelijkheyd zouw mogen wedervaren / om dat hy / of hy schoon geen Trinitarius en is / nochtans niet in alles met ons ten vollen overeenstemt; gelijk hem van de Mennisten tot Danswijk wedervaren is. Ik heb aan hem geschreven / en bevolen goeds moeds te zijn / en gezegt dat ons volk zoodanig niet en is / dat het iemand moeyte

moepte aan zouw doen; ja ik heb hem belooft / dat hy bevinden zal / dat hem aldaar alle beleefteyd / en me-waardigheyd / van allen zal bewezen worden. Ondertusschen zal ik echter niet nalaten hem u / mijnen besten Vriend / en door u aan de andere Lublijnsche Broeders / of die omtrent Lublijn wonen / ten hoogste aan te bevelen: want hy verdient zelf / alwaar 't alleen hier om / datm'er ten hoogste zorg voor drage / dat hy / om de gezuyverde Religie / nu al omtrent negentien jaren lang genoodzaakt is geweest uyt zijn Vaderland in ballingschap te zwerven / zijnde een eenige zoon van een zeer rijken / en in Edeldom uytstekenden Vader: Hy was toen hy vertrok by-na blind; en dewijl zijn Vader hem van eersten af niet eenen stuyver gelds heeft durven over zenden / om niet een zeer zware straf / welke / zoo hy dit dede / voor hem bereyd was / uyt te staan / zoo heeft hy by-na doorgaans dienen zijn brood te bidden / of hy zouw van honger hebben moeten vergaan: Ik had door mijn gebeden zoo veel by den Heer Doctor Bucella te weeg gebracht / dat hy hem alle jaars vijftig guldens schonk / daar hy zijne uyterste armoede voor een goed deel mee verlichten mocht: Ik hoop dat de Heer Bucella in zijn aangenome milddadigheyd noch volhardende is; en ik houde het daar voor / dat Bovius zelf / zoo om deze / als om eenige andere oorzaken / niemand aldaar zeer lastig vallen zal. Ik verzoeke niet te min nochtans / zoo gy hem ergens in helpen kunt / dat gy de ingewanden uwer bermhertigheyd over hem niet toe en sluyt. Dit was het dat ik u met dit mijn schrijvens wilde te kennen geven: ik eyndige derhalven / na u eerst hertelijk gebeden te hebben / dat gy de Heeren Niemojevius, Ezechovius, Krokerius, en de andere Broederen / van mijnent-wegen zeer groetet in den Heere. Vaart wel / voortreffelijke Vrind eu Broeder. Te Krakouw / den acht-en-twintigste van Herfst-maand 1584. Zoo'er met deze mijnen brief eenen anderen mijnen brief gaat aan de Heer Mattheus Radekus tot Danswijk / ik bidde u / dat gy zorg draagt datse daar na toe ten spoedigste / en ten beste / wel bestelt mag worden: Noch bid ik u / dat het u niet verveele / my met een lettertje te laten weten / of gy die brief na Vilna hebt gezonden / die ik u te Chmielnicie behandigt heb.

Uwen van herten zeer genegene

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven,

DE ZESTE BRIEF.

Zaligheyd, en Vrede, van God, en Christo, &c.

VOortreffelijke Man / en mijne te veeler oorzaken hoochelijk te eeren Broeder / &c. Op het overlijden van mijn Huysvrouw / waar door ik met zulk een droefheyd ben aangedaan / en zoo by-na te neder-geslagen / als ik niet en geloof dat veele anderen in diergelijken geval zijn ontwaar geworden; zijn gevolgt deze algemeene qualen en ongelegentheden dezes Koningkrijks / die my niet weynig ontstelt hebben / en ook noch ontstellen. Waar door het by-

gekomen is / dat ik nu al lang gene brieven aan u gezonden heb / nochte ook niet iets na Danswijk heb geschreven / daar ik andersins dikmaals na toe zouw moeten schrijven hebben: alhoewel'er nauwlijks al deze tijd lang een bequamen brenger te vinden is geweest: En dewijl my nu daar toe den byzonderen Man / de Heer Bernardus de Artzeny-geleerde / en zwager van onzen Heere Radekus, voorkomt / zoo heb ik niet willen nalaten / alhoewel noch vol van droefheyd en ontsteltenisse / of ik moest u laten weten / dat ik / door Gods goedertierenheyd / in zulk een neerslachtigheyd en smerte des gemoeds / na den lichame noch zeer welvarende ben / (want het lichaam zelf was ook zeer verzwakt) en dat ik hoope dat ik tot mijn vorige boek-oeffeningen / en bezigheden / welke ik nu eenige maanden lang heb achter wege gelaten / zal kunnen wederkeeren. 't Welk zoo het tot Gods eere kan gedijen / zoo wil het my God geven. Ik heb ook iets na Danswijk willen schrijven / aan mijnen grooten en byzonderen Vrind / onzen Broeder in den Heere / en gelijk ik achte aan onzen Radekus, na dat hy te Danswijk is gekomen / lief en waard / en van gemeenzamen ommegang: Ik zouw wel wenschen dat deze Man / indien 't deze Oorlogs-onrusten toelieten / alhier tot ons quam / en by my wilde wonen; want boven zijne geleertheyd / en ervarentheyd in de Heylige Schrift / is zijne oprechtigheyd / en lieffelijkheyd van zeden / zoodanig / dat my geen ding aangenamer zouw kunnen zijn / dan gemeenzaam met hem om te gaan: Weshalven zoo bidde en betuyge ik uw / op alle onze vrindschap / en de Christelijke gehoudentheyd / dat gy hem / indien het oyt mocht komen te gebeuren / dat hy tot u quam / 't zy om te Krakou by my te komen / of om ergens anders heen te reyzen / met deze uwe uytstekende meewarigheyd / die met u geboren en met u opgewasschen schijnt / belieft te ontfangen en te omhelzen; en indien hy eenig geld mocht van doen hebben / om zijn aangevange reys te voltrekken / dat gy 't hem belieft te leenen: Want ik stelle my zelve voor hem in tot borgh / en verbinde my daar voor; ja zoo haast ik kennis zal hebben van het geld / hem te dien eynde verstrekt / zoo zal ik bezorgen / dat het u of hier / of tot uwent / wederom gegeven worde: van welke beloftenis / en borgtocht / ik wil dat dezen Brief uw' getuychenis zal zijn. En alhoewel uyt het opschrift van den Brief / welk ik aan hem schrijve / u de naam van hem / dien ik u zoo grootelijks voordrage / genoeg bekent kan zijn; zoo weet er echter / om / gelijk ik gezeyt hebbe / in dit mijn schrijven een volkomen getuychenis van mijne beloften te hebben / dat zijn naam is Kornelis Daams, een Brusselaar van geboorte; dat hy t'eeniger-tijd een Rechts-geleerde is geweest / en die (gelijk ze spreken) in deze faculteyt de Doctorale merk-tekenen waardiglijk verkregen heeft gehad; doch die naderhand de oeffening van 't Burgerlijke Recht verlatende / zich t'eenemaal heeft overgegeven om het Goddelijke Recht te leeren kennen / en dat niet zonder groote schade in zijn aardsche goederen te lijden; 't welke zonder twijffel de Heere Jesus / in de liefde van wiens eer hy brand / hem overvloediglijk door Hemelsche goederen vergelden zal. Hoe alhier onze zaken staan / zal u de Heer Bernardus kunnen zeggen: Zeker 't is 'er zoodanig mede gestelt / dat we gedurig / en dat veel ernstiger dan oyt / God te bidden hebben / dat hy ons goedertierentlijk believe aan te zien / en volgens zijne goedheyd het over 't hoofd hangende quaad van ons af te weeren. Vaart wel / voortreffelijke Man / en groet uyt mijnen

naam

naam de Heer Niemojevius, en de Heer Czechovius, en de andere Broeders hertelijk; en/ gelijk gy pleegt/ bemin my die uw ten hoogste toegenegen ben. Te Krakou/ den een-en-twintigste van Slachtmaand 1587.

Uwen aldertoegedaanſten Broeder in Chriſto

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven,

DE ZEVENDE BRIEF.

Den zeer uytſtekenden, en met vele deugden doch voornamelijk met de Godvruchtigheyd zeer vercierden, en voortreffelijken Man, den Heere *Iohanni Balcerovicio*, zijnen heere, en hoog te eeren Vriend, &c.

IK ben grootelijks bedroeft geweeſt/ en ben 'er noch ten hoogſte om bedroeft/ dat/ toen gy onlangs hier geweeſt zijt/ ik/ van wegen mijne ziekte/ u niet alleen niet hebbe kunnen bezoeken/ maar dat ik ook van uwe aankomſt/ of uw' verblijf alhier/ niet hebbe mogen weten. Doch al wat God belieft/ moet ik demoedig dragen. Ik heb aan Jodokus, ofte Jooſt de Prez/ die zich te Danſwijk meeſt onthoud/ mijn boek van Jeſu Chriſto den Zaligmaker gegeven; dat zelve boek namentlijk/ 't geen ik u te eeniger tijd hier had gegeven/ op dat gy 't/ volgens uwe mewaarigheyd/ aan Andreas Voidovius zoud doen beſtellen; 't geen my ſedert van Voidovius wederom gegeven is: Ik hebbe dit boek/ zeg ik/ aan den zelven Jooſt gegeven/ dat hy 't u zouw behandigen/ en u uyt mijnen naam verzoeken/ dat gy 't zelve wilde bezorgen om aan Johannes Volkelius, zoo haaſt hier toe de gelegentheyd voorkomt/ van mijnent-wegen over te zenden. Ik weete in deze dingen uwe naarſtigheyd/ en hoe zeer gy my bemint; weſhalven zoo heb ik/ volgens gewoonte/ niet geſchroomt in dezen uwe behulpzaamheyd te gebruyken. Ik heb aan Jooſt toegeſtaan/ dat hy het boek eenige dagen by zich houde/ eer hy het aan u overgeeft/ met dat beding nochtans/ dat hy het u gebe/ eer hy na Danſwijk vertrekt/ daar ik meene dat hy weder na toe zal gaan; en indien u eeniger eenige gelegentheyd voorkomt/ om het aan Volkelius te kunnen zenden/ zoo zal hy het u geven/ zoo haaſt gy 't van hem afvordert; al het welke ik verzoek/ dat gy hem eens weder in gedachte brengen wilt. Toen ik onlangs tot uwent was/ vond ik in het boekje/ 't welk gy hebt van de doorluchtige Mannen/ tevens met hare beeldeniſſen/ de eygen naam van Pogius de Florentijner/ de welke ik te voren nergens anders gelezen en hadde/ nochte iemand gevonden die de zelve of wiſt/ of gelezen heeft: Derhalven zoo verzoek ik grootelijks/ al zal u dit iet gerings ſchijnen/ dat gy my de zelve naam/ dewijl ik ſe nu wederom vergeten heb/ eens belieft over te ſchrijven: gy zult 'er my een aangenamen dienſt aan doen. Alle onze Broederen/ en voornamentlijk den Heere Niemojevius, en de Heer Czechovicius, laat ik hertelijk groeten.

En u/ zeer uytstekende/ en zeer beleefde Man/ mitsgaders uw' geheele Huysgesin/ wensch en bid ik alle voorspoed: en verzoeke u ernstelijk dat gy voortgaat met my te beminnen. Te Krakou den drie-en-twintigste dag van Wijn-maand 1590.

Uwe zeer toegedane en alder-genegenste Broeder in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven,

DE ACHTSTE BRIEF.

Zeer voortreffelijke Man/ Heer en Broeder in Christo/ my byzonderlijk te eeren/ &c. Het zal my aangenaam zijn/ indien gy my laat weten/ of gy van den Drukker Alexius die exemplaren.... ontfangen/ en de zelve verkoft hebt/ en tot welken prijs; op dat ik het zelve geld zal mogen geven aan die het toe-komt: want dat gy my dit nu zoud zoeken te betalen/ is niet noodig; daar zal daar na/ zoo God wil/ gelegentheyd genoeg toe zijn. Aangaande het werk/ waar van we vast gesteld hadden/ met brieven tusschen ons te handelen/ daar van wenschte ik wel iets te verstaan: Want ik verlange grootelijks/ dat het/ zoo het mogelijk is/ ten eynde gebracht worde: Indiend'er van deze kant/ daar gy het ondernemen zult/ eenige hoop gegeven word/ zoo en twijffele ik niet of 't zal wel gaan; en datse van d'andere kant alles doen zullen/ 't geen de wel-voechelijkheyd en gewoonte is vereysschende. Alhoewel ik noch niet kan verzekeren/ hoe veel de goederen van die Persoon zullen zijn/ dien ik heb by der hand genomen te helpen; echter verzekere ik vastelijk/ datze zoodanig zijn zullen/ die voor een Christelijk gemoed meer dan genoeg zijn: en daar en schijnt niets zoo zeer te vrezen te zijn/ als datse/ met die goederen te zamen gevoegt/ die van d'andere kant moeten komen inder daad veel te veel zullen wezen/ en lichtelijk het gemoed des bezitters aftrekken van die neer-slachtigheyd/ en verzakinge zijns zelfs/ die een Christen-mensche noodig is. Indien gy nochtans/ eer gy iets van deze zaak aan my schrijft/ liever iets zekerders dien-aangaande zoud willen weten/ ik zal mijn best doen/ om'er u terstond van te kunnen verwittigen. Als gy schrijft zend den brief aan onzen Heer Symon: want ik zal/ zoo 't God de Heer toe-laat/ morgen na de Berglanders vertrekken/ daar ik veellicht eenige weken blijven zal. Ondertusschen wensch ik u van herten/ zeer voortreffelijke Man/ met uwe Vrouw/ en Kinderen/ zeer voorspoediglijk en gelukkelijk in den Heere wel te varen. Te Krakou/ den vierden dag van July 1591.

Uwen van herten toe-genegensten Broeder in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven,

DE NEGENDE BRIEF.

Den voortreffelijken, en met deugd, geleertheyd, en godvruchtigheyd vercierden Man, den Heere *Johanni Balcerovicio*, zijnen Heer, en Broeder in Christo grootelijks te achten, &c.

VOortreffelijke Man / achtbare Heer en Broeder in Christo &c. Het heeft my meer dan gemeen gespeten / dat ik op de naast-voorlede by-een-komst te Chmielnicie niet hebbe kunnen tegenwoordig zijn; voornamentlijk nu ik verstaan heb / dat gy / en de Heer Andreas Lubienitski, daar zijt geweest / met de welken my / boven de gemeene Gods-dienst / noch eenige andere banden van byzondere verbintenis te zamen hechten; op dat ik uwe ommegang / of immers het zien van uw' aangezicht / 't geen my dunkt nu al lang gemist te hebben / eenige tijd zouw hebben mogen genieten / om ons over de niet weynige noch geringe rampspoedigheden onzer Gemeente / sedert eenige tijd herwaarts / elkanderen onderling te vertroosten / en vertroost te worden. Maar dewijl het God dus niet behaagt en heeft / en dat de Heer Joël Naborovius nu na u toetrok / zoo heb ik mijn plicht niet willen ontbreken / om u lieden / voor zoo veel het my afwezig zijnde toegelaten is / op eenige wijs te bezoeken: Ik zende u dan alhier vier exemplaren van zeker geschrift getrokken uyt mijn boek en reden-twisting van Christus den Zaligmaker / 't geen zekere mijnen vrind / buyten mijn weten / heeft doen drukken / in zekere plaats verre van hier / daar men 't opentlijk niet doen en mocht: waar door het by gekomen is / dat'er veele / en dat geen geringe fouten / in het zelve schrift zijn ingeslopen / waar van'er mijn Vrind een gedeelte op het eynd van 't werk heeft aangetekent / en de rest heb ik zelf met de Pen verbetert / maar vermits mijne andere bezigheden / slechs alleen in een exemplaar; na het welke men de andere dry zal kunnen verbeteren / 't welk dat gy zelf believt te doen / verzoek ik ten hoogste / eer gy ze uyt mijnen naam aan die genen geeft / daar ze aan toegeschikt zijn: Want ik bid u / dat het u niet verveele een daar van aan den Heer Lubeniecius zelfs te geven / en hem van mijnent-wegen te zeggen / dat hy dit / 't geen ik gedrukt aan hem zende / indien hy veellicht een afschrift van deze mijne geheele reden-twisting by zich heeft / ofte ook dit zelve geschrift daar uyt genomen / aan iemand anders zal kunnen schenken. Het andere moet gegeven worden aan den Heer Niemojevius, met wien ik my grootelijks verblijde in den Heere / ziende nu onlangs opentlijk door de ervarentheyd bevestigt / dat God zorge voor hem draagt / en dat hem zelf de eere en dienstbewijzing Gods voor alle andere dingen ter herten gaat: Gy zult hem dan zeggen / dat dit het zellevige geschrift is / 't geen / in het eerste van dat ik in dit Rijk mijn verblijf nam / de Vrinden van hier aan hem over gezonden hebben / en 't geen hem te dier tijd gansch niet aan en stond / als die tegen het zelve niet weynige dingen in het Poolsch aangetekent heeft / welke de Heer

Schomannus, zaliger gedachtenisse / op zijn verzoek in 't Latijn heeft overgezet / en aan my behandigt. Het derde exemplaar wilde ik dat gy gaaft aan de Heer Cechovicius, en hem uyt mijnen naam verzocht / dat hy 't zelve met opmerking eens wilde lezen / en overwegen. Het is nu al lang dat ik de antwoord op het boekje van Wujekus hebbe afgedaan / welke de Heer Statorius by zich heeft om in 't Poolsch over te zetten; doch ik geloove dat hy 't noch niet geheel gedaan en heeft. Ik groete alle de Broeders van herten / en wensche / en begeere / door haare gebeden by God geholpen te worden. Vaart wel / zeer beleefde en voortreffelijke Man / tevens met uwe Vrouw / en Kinderen / welke allen God altijd begunstige. Te Krakouw / den negentiende van Winter-maand des jaars 1592.

Uwe in Christo zeer genegene Broeder en dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven,

DE TIENDE BRIEF.

Den voortreffelijken, en met heerlijke deugden, en uytstekende Godvruchtigheyd vercierden Man, Heere *Iohanni Balcerovicio*, zijnen hoochelijk te eeren Heer en Broeder in Christo, &c.

Voortreffelijke, en zeer beleefde Man, achtbare Heer, en Broeder in Christo, &c.

HEt is nu twee weken geleden / dat my uwen aangenamen Brief / van den achtsten Maart / behandigt is. Ik heb my voorwaar grootelijks verblijd / hoorende het geen gy schrijft van mijn gedrukte geschrifte; hoe / namentlijk / de exemplaren des zelfs / welk ik u gezonden hadde / volgens mijn verzoek niet alleen zijn omgedeelt / maar dat ook het lezen der zelve aen die Broederen / welke de kennisse der waarheyd ter herten gaat / ten hoogsten wel-gevallig is geweest: de kennisse van die waarachtige Goddelijke waarheyd / zeg ik / die in 't Evangeli des Heeren Jesu Christi begrepen is; welke datse eyndelijk eens ten vollen door mag breken / daarom bid ik God vierig-lijk; en ik en wanhope nu niet meer / gelijk ik by-na plag / dat dit noch eens in onze Vergadering gebeuren zal. 't Welk indien het by mijn leven komt te geschieden / dat zal ik voor het aldergrootste bewijs opnemen / van de Goddelijke bermhertigheyd / en goedertierenheyd te my-waarts; dewijl / namentlijk / mijne zonden andersins vereysschen / dat ik eerst dood ben / eer God zoo grooten goed de zijnen mede-deele. Ik arbeyde wel / dat / onder Gods genade / ik zelf noch levende dit geluk mag genieten; maar ik arbeyde zoo niet / als ik wel zouw moeten: want ik ben misschien traag / en vreesachtig / meer

dan

dan 't wel betaamt: welke feylen dat my God wil vergeven / daarom bid ik hem van herten. Den Brief van onzen Radecius heb ik na Zeven-bergen gezonden / den derden dag na dat ikse van u ontfangen hadde; waar van ik Radecius zelf / in 't kort / zoo ik hoope / door schrijvens verwittigen zal. Maar gy / bid ik u / draagt zorg dat dien Italiaanschen brief / aan de Vrouw van dien Verloochenaar geschreven / haar met den eersten mag gegeven worden: gy zult my een aangenamen dienst doen: daar dient nochtans geen zekere Bode / tot eenige kosten / alwaar zy haar verblijf heeft / hene gezonden te worden / maar men moet de gelegentheyd van iemand afwachten / die om eenige andere dingen daar hene reyst. Aan uwe Huysvrouw / een zeer uytstekende en deugdzame Vrouwe / mitsgaders aan alle uwe kinderen / wensche ik / benevens u / van herten toe van God vermeerdering van alle Hemelsche deugden. Vaart wel zeer voortreffelijke Man / en groet van mijnent-wegen alle de Broeders zeer in den Heere. Te Krakou / den negen-en-twintigste Maart 1593.

Uwen in Christo zeer genegene Broeder

FAUSTUS SOCINUS.

Uyt een Brief, aan den Zelven.

Den voortreffelijken Man, met Godvruchtigheyd, mewaarigheyd, en alle deugden vercierden Heere *Iohanni Balcerovicio*, zijnen hoog te eeren Heer en Broeder in Christo, &c.

Uytstekende Man / zeer eerwaardige Broeder in Christo / &c. Het overblijfsel van mijn ziekte heeft gemaakt / dat ik zelf op de Kerken-vergadering niet kan komen / gelijk ik u in mijn voorgaanden brief had geschreven. Doch misschien zal ik hier blijvende in mijn beroep meerder uytrechten / dan of ik op de Kerken-vergadering tegenwoordig was; en ik hoop dat God / en Christus aldaar by u wezen zullen / en datse niet zullen toelaten / dat gy iets besluyt 't geen zijnde tegen recht en redelijkheyd de zwakken van onze vergadering zouw mogen afschrikken / of ook daar van af doen scheyden. De Christelijke Religie heeft wel haare Wonderspreuken / maar niet de zoodanige / die verscheyden verscheydelijk opnemen / de zaak niet wel overwogen hebbende; en die door eenigen yver verrukt naulijks willen hooren de genen die anders van gevoelen zijn; daar nochtans zoo wel de Godvruchtigheyd als de geleertheyd / en / 't geen het voornaamste is / de kennisse der goddelijke dingen / van die genen die anders gevoelen / alle anderen daar toe ten eersten zouw dienen te brengen / datze zeer naarstelijk zouden overwegen de dingen die van haar gezeyt wierden / eer zyze verwierpen. Ik bidde God dat hy de handelingen dezes Kerken-vergaderings met zijnen Geest wil bestieren / en beleyden. Ik zende u de verbetering der fouten in het geschrift tegen Wyekum, welke ik wenschte dat van yder een in zijn boek aangetekent wierden.

Ik zendeze u/ zeg ik/ in dry exemplaren; waar van het eene is voor de Broederen van Littau/ het andere om daar te blijven/ en het derde kunt gy geven aan de Heer Stanislaus Lubieniecius. Indien onze Franciskus, die u dezen brief geven zal/ my een weynig tijds kan laten/ eer hy van hier verreyst/ zoo zal ik noch eenige andere brieven schrijven/ namentlijk aan Ostorot, dien ik hope dat op de Kerken-vergadering wezen zal; aan Arcissevius, en aan de Heer Christoffel Morstin, mijn Neef/ die my de hoop gegeven heeft dat hy tot u lieden komen zal; welke brieven gy tevens met deze zult ontfangen: Of zoo niet/ zoo zal ik zorg dragen/ dat ikse u door iemand anders toezende/ eer de vergadering scheyd. Het nieuws dat'er is zult gy uyt de Heer Franciskus zelf verstaan. Onder-en-tusschen beveel ik my u/en alle den Broederen van herten/ en wensche u lieden alle voorspoed van den Heere. Te Krakou/ den dertienden Mey 1594.

Uwe in Christo zeer genegene Broeder en dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Uyt een Brief, aan den Zelven.

Den voortreffelijken Heere Ioh: Balcerovicio &c.

VOortreffelijke Man/ zeer eerwaardige Heer en Broeder in Christo/ &c. Ik hebbe aan de Heer Franciskus, onzen Broeder/ die van hier na u verreysde/ mijnen brief aan u mede gegeven/ en tevens de verbetering van niet weynig fouten in het Geschrift tegen Wijekum, in dry exemplaren/ van u uyt te deelen gelijk ik aldaar verzocht hebbe: daar ik nu noch de verbetering van eene fout by doe; en van een andere/ welke de tweede in de orde is/ zende ik een veel klaarder verbetering/ gelijk gy in het briefje/ hier in gesloten/ zult kunnen zien. Ik zende u nu ook andermaal de Rekening van ontfang en uytgeef/ tot het drukken van het zelve boek/ met byvoeging van noch twintig gulden/ die ik noch niet gegeven hadde/ toen ik de eerste Rekening zond/ en aan d'andere kant/ van noch achtien gulden en zeven-en-twintig grooten/ die gy zelf aan my noch niet gezonden had. Want het is billijk/ dat de Littausche Broeders/ indien ze my betalen moeten/ ten vollen weten hoe het'er mede gelegen is. Doch ik late u de zorg/ 't geen ik nu al lang en van eerster aan begin gedaan hebbe/ om al dit werkje voort af te handelen. Ik verzoeke u/ zoo gy een exemplaar van de Reden-twisting te Nieugard/ van de Tegen-partyen uytgegeven; ook zoo gy'er een van de Onzen (indienze de zelve uytgegeven hebben) bekomen kunt/ dat gy die beyde voor my koopt/ en my overzend zoo haast doenlijk is/ en dat gy het geld aftrekt/ van het geld dat gy my van wegen de Littausche Broederen noch zenden zult. Zeker/ het zouw my grootelijks bedroeven/ indien deze Reden-twisting zoo waar toegegaan/ gelijk de Tegen-partyen voor-geven; doch ik kan dit geensins aannemen/ voornamentlijk/ dewijl ons allen wel bekent is/ met hoe weynige oprechtigheyd en eenvoudigheyd deze luyden in dusdanige dingen gewoon zijn om te gaan. Ik vermoede echter niet te min/ voor zoo veel ik

met de Redentwisting / van hen uytgegeven / door te loopen / heb kunnen merken / en by gissing heb kunnen ontwaar worden / dat de Weerparty van Licinius hem in de konst van 't Redentwisten meester is geweest / en dat dat yder in het Redentwisten zelf lichtelijk heeft konnen merken: Want alhoewel / zoo ik het wel hebbe / onze Licinius geensins in deze kettery en steekt / waar in niet weynige van de onze zijn / dat het namentlijk voor een Christen niet en past (al zouw hy noch zoo licht met de Tegenpartyen te velde treden) de Dialektika / of Redenkavel-konst / te leeren; zoo vrees ik nochtans dat zijn yver in de zelve offening / om de afmaningen dezer luyden van de zelve / wat aan 't slabakken is geweest. Doch ik en besluyte niets / voor dat ik wete / hoe het waarlijk met deze Redentwisting is gegaan. Vaart wel / voortreffelijke Man / met alle de uwen; en ik bid u dat gy zorgt draagt dat deze brieven / 't zy van my / 't zy van anderen / wel bestelt mogen worden. Te Krakou / den twintigsten Mey 1594.

Uwe in Christo zeer genegene Broeder en Dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van SIMON RONEMBERG, Burger van Krakouw, en toen ter tijd Ouderling der Gemeente aldaar,

aan

FAUSTUS SOCINUS.

Genade, en Vrede, van den Heere, &c.

Lieve Socinus, om dat gy zegt dat de Waterdoop een middelmatige zaak is / en dat gy 't in zommigen prijst datse gedoopt worden; en dat gy ook wilt dat de Joden en de Heydenen / die noch aan Christus niet gelooft en hebben / gedoopt zullen worden als uyt noodzakelijkheyd.

Indien gy dan mijne alderwaardste Socinus tot ons gekomen zijt / en dat gy in 't zin hebt deelachtig te zijn aan de Tafel des Heeren; hoe beschuldigt gy ons / als of wy onrechtvaardiglijk / en niet wel / u en anderen uwes gelijken / de weg toesloten / en ongelijk deden / u-lieden belettende die verlangt om de wille Gods en Christi op te volgen / en dat derhalven deze zonde meer op ons dan op u-lieden komt? Ec. dat we voor anderen ook de weg toesluyten / om geen leden te worden van deze Gemeente / en zich de Heylige tucht te onderwerpen Ec. Gy hebt my by de name des Alderhoogsten Gods / en zijnes Christi / verbonden / en bezworen / dat ik dit stuk wel te degen zouw aanmerken / en overwegen; op dat ik 'er daar na de straffe niet van zouw dragen / en voor velen moeten verantwoorden / Ec. Dit zelve dan / mijn eerwaardige

Heer Socinus, stelle ik u mede voor / uwe gewisse betuygende / en verbindende / dat gy insgelijks dit stuk met naarstigheyd / en billijkheyd / onderzoekt en overweegt; of dit niet veel eer u toe en komt / als die ziet dat'er van dit ons arm Kerkje / en kleyn kuddetje / nu eenige grond-vesten zijn geleyt; gy ziet den dienst des waaren en alderhoogsten Gods / en den dienst en het Rijk van zijnen Christus; en gy ziet echter alhoewel zwakke en weynige / eenige vruchten des Heyligen Geestes; gy ziet de opentlijke verkondiging / en belijdenis / en verbreyding der dingen die ons van Gods wegen zijn geopenbaart; en de angstvallige en uyt der herten komende begeerte en verlangen der vordere dingen die ons noch geopenbaart zouden kunnen worden: Gy ziet eenige beginsselen / alhoewel weynige en zwakke / van de Kerkelijke tucht; daar gy ook uwe hulpe toe bybrengt / en waar toe wy u op het alder-ernstigste bidden / en in de name Gods en Christi bezweren / dat gyz'er van herten / en zonder ophouden / toe by-brengen wilt: Gy ziet / door Gods goedertierenheyd / dat wy niet tot arger te zamen komen; dat'er onder ons die ydele en schadelijke twisten niet en zijn / waar door de eene zich noemt Pauli / en de andere Apollos / maar alle te zamen Jesu Christi / wien wy / als den erfgenaam van alles / en als onzen Heere / dit Gemeentetje vergaderen / op zijn woord en bevelen / in den schoot der geloovigen ontfangen / en op dit zelve woord wederom afscheyden / en uytwerpen / &c. &c. alle welke dingen gy / volgens uw schrander oordeel / u van boven gegeven / wijdluftiger en dieper zult kunnen overwegen / aanmerken / en onderzoeken. En zeker dit moet gy doen.

Dit dan schijnt my / die in het Gemeentetje Gods de minste van allen ben / zoo recht te zijn: Dat echter voor de eere Gods / en het Rijke Christi / en voor de opbouwing des vervallen Huys Gods / en voor de zaligheyd der gener die behouden moeten worden / en voor de versterking der zwakke Broederen / en voor het goed des alderwaardigsten Heers Socini zelfs / en der gener die eenigsins van zijn oordeel af hangen; dat hy / zeg ik / geloovende den Doop een onverschillige zaak te zijn / zijn gemoed en hert / dat na het goede staat / veel meerder hene neyge tot dit deel des onverschillentheyds / dat hy in de name des Heeren Jesu Christi tevens met de Broederen gedoopt worde / niet twijffelende / of dubbende / wat hier uyt volgen zal / een meerder opbouwing / of een meerder te neder-werping &c. Ik belove dit in de name Gods / en zijnes Christi / door welker aandrijving ik om dit te schrijven / in het vierde uur des nachts van den zestiende July / ontsteken ben; dat hy dit niet tot te nederwerping / maar tot een groote / heerlijke / en verwonderlijke opbouwing der Gemeente Gods doen zal: want de gemoederen van vele / en dat Godvruchtige en waarlijk Godvrezende Menschen / zijn verstroyt / en als te neder-geworpen; en strekken haar gedachten / en schijnen nu als om van dit Gemeentetje afgeschrikt te worden / en daar van af te vallen; welker gemoederen voor weynig jaren / ja dagen / niet alleen tot den zichtelijken Water-doop / maar ook om alle smertelijke lijden / en de alder-versmadelijksten dood zelf uyt te staan / bereyd waren / en daar opentlijke Belijdenisse van deden. Op dat dan hier van geen rekenschap gegeven moet worden / voor dien daar toegestelden rechtvaardigen / en rechten Rechter / van levendige en van dooden / zoo vermaant / bid / smeekt / wenscht / en verwacht uwen innerlijk geneygden Simon, dat niet onze / niet Simons, niet Socini, maar des Alderhoog-

sten

sten Gods goede en Heylige wille zelf geschiede. En dat wy als getrouwe arbeyders in den Wijngaard des Heeren bevonden mogen worden / en tot den eynde toe daar in volharden mogen / Amen.

Dit zegge ik / mijn Heer Socine, en schrijft het in de oprechtigheyd mijns herten: De Heere voorspoedige het / en geve kracht aan zijn woord / 't geen ik uyt zijn bevel en genade geloof voort-gekomen te zijn. Want ik hebbe het zelve gekent / wat ik ben / en wat ik vermag / zonder zijne Goddelijke hulp en aanblazing / &c.

Gy weet / mijn Heer Socine, dat wy / door Gods goedertierenheyd / aan geen der stoffen eenige Goddelijke dienst of eere toeschrijven; maar dat wy 't alles tot de Fonteyn van alle goed opdragen / en daar hene zien / en alle goed van daar verwachten / door den eenigen / en in den eenigen Middelaar Jesus Christus / onzen Heere; gelijk dit ons betuygt den Heyligen Geest der beloftenisse. De uyterlijke dingen geschieden volgens het bevel / om zijn gehoorzaamheyd / geloove / en hoop op God / en des zelfs Christus / te kennen te geven; en om te vertoonen het waarachtige afbeeldsel van de Gemeynte des levendigen Gods / en de liefde tot God / en den naasten; op dat ook en Gods / en onze vyanden / zien mogen / en gedwongen worden te belijden / dat wy niet het onze / noch ons zelven / maar de eere Gods / en de zaligheyd onzer Broederen / zoeken en beoogen.

By aldien uwe / of der uwen Gemeente / zoodanig bevonden wierd / gelijk nu door Gods bermhertigheyd / deze Poolsche bevonden word; zeker / wy zouden genoodzaakt zijn deze dingen dieper by ons zelven na te denken / en u en d'uwen in te volgen / en gerust te zijn; dewijl ons onze gewisse zouw overwinnen / ja dat ons Gods Woord / en een overvloediger / en volkomener Gemeente / overwinnen zouw etc. Neemt het ten goede mijne alderliefselijkste Socinus, en zegt / of schrijft wederom 't geen u God beveelt.

Uwen van herten geheelen

SIMON RONEMBERG.

Antwoord van FAUSTUS SOCINUS, op de voorgaanden Brief van SIMON RONEMBERG.

Zeer waarde / en eerwaardige Heer Simon, Ik heb gelezen / en lang / en naarstelijk overdacht / de dingen die gy aan my geschreven hebt; en alhoewel my nu al lang uyt het Woord Gods kundig was / wat my op zoodanige vermaningen stond te antwoorden / nochtans eer ik aanving wederom te schrijven / zoo heb ik God dikwils gebeden / dat hy my zelf wilde toonen / en in de mond leggen / wat ik antwoorden zouw.

Als tusschen ons het gesprek was voor-gevallen van den Water-doop / zoo hebbe ik u by Gods en Jesu Christi naam betuygt / dat gy deze geheele zaak naukeuriglijk wilde in aanmerking nemen ; en voornamentlijk dit overwegen : Indien de Water-doop / gelijk ik zeyde / een onverschillige zaak zy / hoe zwaar een dooling het dan was van uwe Gemeente / datse dezen last / van met Water gedoopt te moeten worden / den Broederen heeft opgeleyt ; tot zoo verre / datse niemand voor een waren Broeder erkennen / of tot het Avondmaal des Heeren toelaten wilde / die niet plechtelijk met Water gedoopt en was. En zeker ik en meen niet dat'er iemand zijn kan / die / indien het toegestaan zy dat de Water-doop een onverschillig ding is / niet ten vollen zouw bekennen / dat deze uwe instelling / voornamentlijk in deze zoo groote verdeeling en verwarring van de Christenheyd / te eenemaal diende verworpen te worden / en dat men 't aan een yder vry moest laten / of hy de Water-doop aan wouw nemen / of zich daar van onthouden. Hier mede echter niet vernoegt / zoo verklaarde ik stuk voor stuk de redenen / waarom gy lieden / indien de Water-doop een onverschillig ding zy / niemand en moet dringen / om de zelve te ontfangen ; (Ik spreek van de zoodanigen / die'er in 't gemeen voor gehouden worden / datse gedoopt zijn) welke redenen ik alhier my niet zal ontzien wederom te herhalen / met veellicht noch eenige anderen daar by te doen.

De eerste reden is / Dat / dewijl het grootste deel der gener die aan Christum gelooven / dien Doop / welken die genen ontfangen / die zy nu al voor Gedoopten houden / een verfoeyelijke zaak achten te zijn ; het met de eere Gods / en de zaligheyd der Menschen / zeer qualijk over een komt / wanneer de zelve Doop gehouden word / en / alhoewel onverschillig / aan een yder word voor-geschreven omze te moeten ontfangen : Want op deze wijs worder oorzaak gegeven / dat de waarlijk Goddelijke en Christelijke Leer / welke gy belijd van de Leer der andere Kerken verscheyden te zijn / gevloekt en gelastert word ; waar door het gebeurt dat veele / die andersins of de zelve nu zouden omhelzen / of immers van de zelve neerstelijk onderzoeken zouden / de zelve en nu te eenemaal verwerpen / en niet eens willen onderrecht worden hoe 't 'er me gelegen is.

De tweede reden is / Dat men God niet verzoeken moet / en die zulks doet zondigt zwarelijk : Maar buyten twijffel / indien de uyterlijken Doop een onverschillige zaak is / al de genen die omze plechtelijk te doen ontfangen in de weer zijn / en ook willen dat'er andere toe in de weer zullen wezen / die verzoeken God : Want God verzoeken / is niet anders als zich zonder oorzaak in eenig gevaar te begeven : Maar wie en weet nu niet / wat een gevaar hem by-na overal te vrezen staat / die dat bezorgen / dat de Water-doop van allen plechtelijk ontfangen worde ? en die daarom velen die nu al van anderen zijn gedoopt (gelijk dit by de meeste luyden dus vast gestelt word) of zelve wederom Doopen / of bezorgen datse Gedoopt worden.

De derde reden is / Dat'er vele zijn van uwe belijdenis / en van zoodanig een leven / dat gy u des niet en behoeft te schamen / die of van uwen Doop noch een afschrik hebben / als van een zoodanige dienze gelooven / zoo ze hem ontfangen / dat tot een herdoening en bespotting van den Doop Christi strekken zal ; of / die niet en willen deze misslag (gelijk het by hen leyt) van den Broe-

deren een onnut juk op te leggen / met hun voorbeeld / indienze dezen Doop quamen te ontfangen / versterken of bevestigen; ofte die zich om andere zeer eerlijke oorzaken af houden van de zelve te ontfangen. Welken zeker / indien de Water-doop een onverschillig ding is / te dezer oorzaak van uwe gemeenschap af te weren / en voor geen waare Broeders te erkennen / dat is te eenemaal onwaardig en onlijdelijk.

De vierde reden is / Dat het geschieden kan / dat het merendeel der gener die van uwe Belijdenisse zijn / maar die nochtans uwen Doop niet en ontfangen / het zelve daarom doen / om datse zich de Kerkelijke tucht niet onderwerpen willen / dewijl er by u lieden geen aan onderworpen worden als die plechtelijk Gedoopt zijn: 't geen nochtans onder-en-tusschen u niet opentlijk blijken kan / dewijlze veellicht eenige andere redenen voor-wenden om dien Doop niet te ontfangen: waar door het gebeurt / dat haare quaadwilligheyd niet alleen verholen blijft / maar datse ook altijd eenige sluyp-holen gereed heeft / en alzoo eeniger-maten gelijk als aangevoed en gekoestert word. Nemaar dit zouw terstond ophouden / indien aan allen / die in 't gemeen nu voor Gedoopten gehouden worden / de vryheyd wierd gelaten / om de Water-doop / als zijnde zodanig een zaak die onverschillig is / te ontfangen / of niet te ontfangen; en aldus zouden deze ook / die niet plechtelijk Gedoopt en waren / aan de Kerkelijke tucht / en de afzondering zelf / onderworpen worden. Op dat ik ondertusschen niet en zegge / dat het leven dezer menschen / als van de zoodanige die voor de tucht en de afzondering geen vrees en hebben / lichtelijk zoodanig wezen kan / dat het uwe Vergaderingen geen geringe smette van onbetamelijkheyd aanbrenge; dewijlze ondertusschen gewoon zijn in uwe Vergaderingen te komen / en opentlijk voor te geven datse van uwe Belijdenisse zijn / 't geen aan allen blijkbaar is; daar het in tegendeel maar weynigen buyten uwe Vergadering bekent is / datse uwen Doop niet ontfangen hebben.

De vijfde reden is / Dat'er veele Gemeentens zijn die in sommige nu ter tijd in verschil staande Hoofd-stukken van de Christelijke Religie met uwe Gemeentens over-een-stemmen; en voornamentlijk in die dingen / welke vooral voor de voornaamste gehouden worden / als daar zijn van Gods en Christi wezen / ofte natuur / persoon / ampt / en macht; zoo dat en haare en uwe Vergaderingen doorgaans voor eene Kerk gehouden worden: Welke Gemeentens echter ('t zy uyt wat voor oorzaak dat dit by gekomen is) de vryheyd van de Water-doop te ontfangen / of te laten / waar van we spreken / nu onlangs met een eenparige over-een-stemming hebben goed gekent; gelijkse de zelve ook nu ter tijd zoo onderhouden: Van de welken dat gy in een zaak / die inder daad onverschillig is / en waar in men zich echter niet en draagt als of ze onverschillig was / verschilt / en als van haar afwijkt / dat is voor die buyten zijn ten hoogste aanstootelijk / en een groote hinder-paal om de waarheyd voort te zetten.

De zeste reden is / Dat de voorzeyde Gemeentens / 't zy alle / 't zy voor het meerendeel / noch in eenige / en dat vry grove dwalingen steken; van welke dwalingen het u lieden / die van de zelve vry zijt / voegt / haar met alle macht te rugge te trekken / voornamentlijk dewijl gy in zoo veel andere leerstukken over-een-stemt: Edoch dat zal noyt kunnen geschieden / ten zy gy / volgens het voorbeeld van den Apostel Paulus, haar in onverschillige dingen

te eenemaal mede valt: en dit nu behoort gy zoo veel meer te doen in het stuk van den Doop / waar vanwe spreken / indienze onverschillig is / om dat Paulus zich aan vele dingen onderwierp / van welken hy vry was / en gy daar en tegen van deze last ontlast zoud worden / waar toe gy omze te dragen niet verbonden zijt.

De zevende reden is / Om dat'er niet weynige gebonden worden / die / daarze in de andere Leer of met u over een stemmen/of immers niet veel van u verschelen / zich by uwe vergaderingen voegen zouden / indien'er dezen uwen Doop niet in de weeg was; die nu ten deele als dwalende schapen zonder Harder zijn / aan duyzend gevaarlijkheden bloot gestelt; en ten deele geen goede Harders volgen / en zich onder andere kudden vermengen / daar dikmaals den schapen fenijn voor goede spijs gegeven word; doende dit inzonderheyd om het Nachtmaal des Heeren te mogen onderhouden; 't geenze weten datse in uwe vergaderingen niet doen en mogen / zoozc niet van u gedoopt en worden. Derhalven zoo sluyt gy dezen / door deze uwe strafheyd (want zoo moetze buyten twijffel genoemt worden / indien de Doop een onverschillige zaak is) eenigsins den weg der zaligheyd toe; en indienze komen te neder te vallen / zoo zult gy eenigermaten de oorzaak van haren ondergang genoemt mogen worden.

Voor de achtste en laatste reden stel ik tegenwoordig / dat'er niemand aan kan twijffelen / of de Christen-gemeentens behooren dat te doen / in onverschillige zaken / 't gene dat het meerder deel der gener / die de name Christi belijden / doet; (hoe veel te meer dan 't gene dat van verre het aldergrootste deel gedaan word!) op dat op het alderkrachtigste de vrede en eendracht bezocht en behertigt worde met allen die de Christen naam belijden; en dat de zelve name Christi niet by onze schuld voor die buyten zijn ten spot gestelt / en de opening om de Goddelijke waarheyd voort te planten toegesloten worde: Derhalven dan dewijl zy meest alle / die nu ter tijd Christum belijden / vast stellen / dat het genoeg is / dat iemand in zijn kindsheyd / 't zy van wien die zich een dienaar Christi noemt / al waar het dat hy daar aan loog / het Doopsel ontfangen heeft; zoo moet gy het zelve (indien maar den Doop een onverschillige zaak is) mede vast stellen.

Dat gy alle deze redenen / zeer waarde en eerwaardige Broeder / wel door ziet / laat ik my voorstaan / om dat gy en voorzichtig en Godvruchtig zijt: Weshalven verwondere ik my / waarom gy my aanmaant / of ik het schoon daar voor houde dat de Water-doop een onverschillige zaak is / dat ik echter de zelve zal ontfangen: daar / gelijk uyt de voorzeyde redenen blijkt / indien den Doop een onverschillig ding is / gy luyden zelf die genen moet zijn / die aflatet van op de zelve te dringen; en dat ik my ten hoogste dient te wachten / dat ik de zelve niet en ontfange / om by dat middel u in uwe dwaling niet weynig te versterken; niet juyst om dat mijne ontsagbaarheyd zoodanig is / maar om dat ik / gelijk gy alle weet / tot noch toe standvastelijk deze uwe dwaling / als het noodig was / heb berispt / en de zelve uyt de heylige Schrift met een volkomen boek wederleyt: op dat ik ondertusschen verswijge dat ik niet alleen voor u lieden / maar ook voor anderen bekommert heb te zijn. Want dat gy Broeder my / uyt de name Gods en Christi / belooft / dat het geschieden zal / indien ik den Doop koom te ontfangen / dat hier uyt niet eenige te nederwerping / maar

eenige

eenige byzondere opbouwing der Gemeente staat te volgen; en dat gy zegt/ dat gy door een Goddelijke Geest aangedreven zijt/ om dit te beloven; die Geest/ gelijk gy zeer wel weet/ moet wel te degen beproeft worden/ of hy waarlijk uyt God is: En indien nu de Doop een onverschillige zaak is/ zoo blijkt uyt het voorgezeyde klaar genoeg/ dat die Geest uyt God niet en is: Doch byaldien gy wilt dat den Doop een noodzakelijke zaak is/ dat moet op de weegschaal der H. Schrift met de grootste zorgvuldigheyd overwogen worden; uyt de welke ik vastelijk zegge/ dat dit stuk geensins bewezen worden kan: Gy en recht dan niet met allen uyt/ ten zy gy eerst uyt de Heylige Schrift betoont de noodzakelijkheyd des Doops waar van we spreken: Gelijkerwijs ook ik niets uyt zouw rechten/ ten zy ik uyt de zelve des zelfs onverschillentheyd bewezen hadde/ 't geen ik vertrouwe overvloedig genoeg gedaan te hebben; alhoewel ook in mijn boek genoeg is aangewezen/ dat zelf dit mijn plicht niet en is. Hier dan komt het met onze geheele geschil op aan/ of namentlijk de Waterdoop een onverschillige zaak is ofte niet; en hier toe moest gy uw best doen/ om/ voor zoo veel noodig is/ mijn boek te wederleggen/ en te bewijzen dat ik/ gelijk gy meent/ en dat/ in een zeer groote en schadelijke doling steek: waar toe zeker/ dat gy dit poogt te doen/ de Christelijke liefde u ten hoogste dringt. Vorders/ dat gy vele dingen tot lof van uwe Gemeente verhaalt/ ik beken datse zeer waarachtig zijn/ en/ gelijk blijkt/ ik bewijs het met mijn werken; nademaal ik my/ voor zoo veel het my van u lieden toegelaten word/ met u lieden verv oege/ en u lieden voor ware Broeders erkenne/ hoedanig gy tot noch toe my niet en erkent/ en/ indien ik wil dat gy dit zult doen/ my dringende tot dat gene 't welk ik met een goed gemoed geensins doen en kan. Alhoewel ik noch veel dingen in u-lieden wel zouw wenschen/ die ik naulijks durf hopen/ ten zy ik eerst bemerke/ dat gy u in dit geschil van den Doop te onderzoeken veel naarstiger bewijst/ dan gy tot noch toe zijt geweest. Want voorwaar (laat het my geoorloft zijn vry uyt te zeggen/ gelijk het by my leyt) gy-lieden hebt u tot noch toe in deze zaak veel te laf en achteloos betoont; want het gaat nu al in 't derde jaar/ dat ik u mijn boek/-op uw' verzoek geschreven/ heb ter hand gestelt/ en nochtans is 'er inder daad tot noch toe in zoo wichtigen stuk niet uytgerecht. Dat quaad/ 't welk gy klaagt dat in uwe Gemeente allengskens inkruypt/ zal dagelijks al grooter en grooter worden/ ten zy gy u zelven/ en uwe gemoederen/ van deze superstitie van den Doop (houd my ten goede/ dat ik dit woord gebruyke) vry maakt/ en dat uwe Harders den weg der zaligheyd op een andere wijs voort-leeren/ dan tot noch toe is geschied. Ik heb gezien wat gy hertelijk genoeg zegt van uw' gevoelen in die dingen die gy den uyterlijken Doop toeschrijft; doch ondertusschen zoo leert de zaak zelf/ dat en gy/ en nevens u eenige weynig anderen/ zulks gevoelt als gy schrijft; maar dat de meesten hoop van d'uwen zoo niet onderwezen zijn: van welker getal ik ook een goed deel van uwe Herders niet uyt en zondere: Want ik zie dat noch by u lieden dit in zwang gaat/ dat gy het voor de voornaamste dwalingen van andere gemeentens houd/ datse in 't gevoelen zijn van de Drievuldigheyd/ en van den Kinderdoop; zoo dat indien iemand deze twee dingen verwerpt/ en vooral staande houd datse wederom moeten gedoopt worden/ als ze oud geworden zijn/ welke in haar kindsheyd zijn Gedoopt/ den zoodanigen houd gy/ voor zoo veel de Leer belangt/ voor een Broeder;

zonder

zonder verder grootelijks bekommert te zijn / wat hy in meest alle d'andere dingen gevoele: daar nochtans deze dwaling / voor zoo veel de Kinder-Doop aangaat / of schoon den Doop geboden was / en dat voor altijd / in genen deele met vele andere dwalingen / die in andere Gemeentens in zwang gaan / te vergelijken is. Hier by koomt / dat ik ook dat gene / 't geen gy schrijft dat gy-lieden gevoelt van de liefde tot den naasten / datse namentlijk door 't ontfangen van den Doop te kennen gegeven / en bewezen word / in genen deele toe kan staan; dewijl men veel eer by deze tijd / indien menze volgens uwe instelling zouw ontfangen / het tegendeel zouw moeten zeggen: Want / gelijk uyt het voorgezeyde blijkt / niets is 'er dat meer de liefde quetst / dan (gelijk menze gemeenlijk noemt) deze uwe Herdooping. Eyndelijk / dat gy zegt dat 'er niet eene Gemeente / van my / of de mijnen / zoodanig bevonden word / gelijk men deze uwe Poolsche bevind; dat zoude / mijns oordeels / of het schoon ten hoogste waarachtig was / voor u-lieden geensins een bewegende reden moeten zijn / waarom gy niet de dingen / die van my gezeyt worden / op het aldernaarstigste zoud onderzoeken / en indien gyze bevond met de Heylige Schrift over een te komen / toe te staan. Want zeker / indien den Doop / gelijk ik beweere / een onverschillige zaak is / zoo is uwe doling zoodanig datze in de Gemeente Christi geensins hoort te wezen. Gy hebt dan wel toe te zien / dat gy door uwe onachtzaamheyd / ofte om eenige min gerechtige oorzaak / in gene dwaling en blijft / waar van gy naderhand noch vergiffenis / noch verontschuldiging vinden zult. Ik kenne / mijn Heer Simon, de zachtaardigheyd uwes gemoeds / ik kenne uwe Christelijke Liefde: derhalven zoo hebbe ik vrymoedig durven antwoorden op alles dat gy zoo vrindelijk aan my geschreven hebt. Gy / volgens uwe voorzichtigheyd / en Godvruchtigheyd / zult alles naarstelijk overwegen / en zoo veel in u is uw' best doen / dat niet deze mijne vermaning te eeniger tijd tegen u by God getuyge. Vaart wel in den Heere Jesu / en volhard / gelijk gy nu al lang hebt begost / in des zelfs Rijk te bevorderen zoo veel u mogelijk / ik

Uwen van herten aldergenegensten

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van FAUSTUS SOCINUS, aan de Adelijke Vrouw SOFIA SIEMICHOVIA, zijnde een antwoord op den haaren, wegens het stuk van den Water-Doop.

Zeer eerwaardige Zuster in Christo Iesu, &c.

OP het gene gy my geschreven hebt / radende dat ik vooral den Waterdoop in onze Vergadering zouw ontfangen / zal ik / door de kortheyd des tijds gedrukt en gedwongen / vermits mijne andere noodzakelijke bezigheden / kortelijk antwoorden.

Door

Voor eerst zegge ik dan / dat ik gaarne wil erkennen / dat het Ampt van Johannes den Dooper / van met water te Doopen / van Gode is geweest / gelijk Johannes zelf ons dat leert Joh. 1. 33. waar uyt ik bekenne / datmen besluyten mag / dat zy alle / die toen ter tijd zijn geweest / zoo lang zijn Ampt duurde / van hem met water gedoopt hebben moeten worden ; zy alle / zeg ik / tot welken dezen Doop behoorde / die gene namentlijk / die bekeering en vergevinge der zonden noodig hadden : want dezen Doop was den Doop der bekeeringe tot vergevinge der zonden Luk. 3. 3. welken niettemin Christus / alhoewel de alderonnoozelste / ontfangen heeft / om dat / gelijk hy zelve zeyde / het hem / en Johannes te gelijk met hem betaamde / aldus alle gerechtigheyd te vervullen ; dat is / * alles te doen / 't welk in 't algemeen het geheele volk van Gods wegen geboden wierd : want het en was noch den tijd niet / dat Christus die alderbolkomenste onnoozelheyd zijns levens / die naderhand door baarblijkelijke bewijzen moest betoont en openbaar gemaakt worden / ofte ook eenige zijne gerechtigheyd of heyligheyd / met zich van dien Doop te onthouden / aldus als stilzwijgende eenigsins zouw bekent maken en voorgeven. Doch deze dingen kunnen geen kracht hebben om te overreden / dat iemand nu ter tijd den Water-doop ontfange ; dewijl dit Ampt van Johannes den Dooper te gelijk met Johannes afgelaten heeft ; ja zelf zoo haast als Christus heeft begost te prediken / zoo is niemand noodzakelijk verbonden geweest om zich van Johannes met water te laten Doopen : 't geen zelf hier uyt blijkt / dat gy zelf terstond in 't begin van uwen brief aan my verhaalt hebt / dat Johannes Christi Voorlooper is geweest / en de weg tot hem bereyd heeft : Derhalven na dat dan Christus zelfs gekomen is / en het volk nu heeft begost te leeren / zoo mocht yder een niet tot Johannes / maar tot Christum zelf gaan.

Daar en kan dan / uyt het Ampt Johannis van met water te Doopen / alhoewel van Gods wegen ingestelt / geheel en al niets besloten worden / om de Water-doop in de Gemeente Christi altijds te bedienen en t'ontfangen. En zeker indien op het voorbeelt van 't gene Johannis Ampt mede-bracht / de Water-doop nu ter tijd gebruykt zouw moeten worden / zoo zouw men de zoodanigen moeten Doopen / die noch in Christum niet gelooven / maar slechs boete willen doen ; en men zouw haar ondertusschen moeten vermanen / datze in Christum gelooven zouden / gelijk Johannes zelf dede / Actor. 19. 4. Uyt welke plaats vorders blijkt dat den Doop Johannis dezen Doop niet en was / welken zy ontfingen die Christi Discipulen te recht genoemt wilden zijn / dewijl Paulus aldaar / gelijk gy zelf bekent / haar / die den Doop Johannis ontfangen hadden / in de name Jesu heeft laten Doopen ; en derhalven dat den Doop Johannis dezen Doop niet en is waar van wy disputeren ; en gevolchelijk / dat 'er uyt den Doop Johannis niets aangaande dezen onzen Doop besloten worden kan.

Vorder / dat gy zegt / dat de Heere Jesus dezen Doop / namentlijk des

* Dit vervullen van alle gerechtigheyd, kanmen ook neemen van eenig besonder gebod, alleen aan Christus (op wien den Doop Johannis, welk een betuyging was van de bekeering der zonden, daar Christus vry van was) gegeven, om gedoopt te worden, ten eynde de Messias in of na den Doop, door het nederdalen des H. Geests op hem, aan Johannes, en door hem aan al het volk zou bekent gemaakt worden. Vergel. hier met het Johan. 1. 31, 32, 33.

waters / bevestigt heeft / toen hy zijne Apostelen gebood / datse in de geheele weereld zouden gaan / en leeren; daar by doende / dat wie geloofen en gedoopt zouw zijn / zalig worden zouw; op dat ik nu niets en zegge / dat Christus aldaar van den Doop des waters niet en spreekt / gelijk van my in het boek / dat ik van deze stoffe heb geschreven / genoeg betoont is / zoo zeg ik dat de woorden Christi tot onze zaak niet dienen kunnen / dewijl hy zelf spreekt van die genen die vreemd waren van het geloove Christi / en die noyt Christi naam beleden hadden / eerze van de Apostelen onderwezen wierden; welken ten hoogste billijk was / datse / nu aangaande Christus onderwezen zijnde / en zijne leer aangenomen hebbende / des zelfs naam opentlijk beleden; 't gene dat in den Waterdoop te ontfangen / geschiede / gelijk zulks uyt vele plaatsen van de Handelingen der Apostelen blijkt / en voornamentlijk uyt deze / die gy zelf hebt bygebracht om te bewijzen / dat de Discipulen Christi dit gebod niet verwaarloost hebben / Act. 2. Uyt alle welke plaatsen niet anders kan besloten worden / als dat de Discipulen Christi bezorgt hebben / dat de genen / die van haar in het geloove Christi onderwezen / en tot hem bekeert waren / met water in des zelfs Christi naam gedoopt zijn geworden: En zeker laat dat ook nu ter tijd zoo geschieden; indien eenig Discipel Christi iemand het geloove Christi leert / en den zelven bekeert / laat hy bezorgen dat hy met water in den name Jesu Christi gedoopt worde. Maar hoe kan dit hier te pas komen / dat hy / die van de wieg af Christi naam beleden heeft / en die gelooft heeft / en zijn doen bekent / dat hy geloofde / dat Christus zijnen Zaligmaker / en des zelfs leere de alderheyligste was / zoude moeten met water gedoopt worden van die genen / die hem tot het geloove Christi niet gebracht en hebben? Want ook dien Moorman / Act. 8. waar van gy het voorbeeld bybrengt / had te voren Christum noyt beleden / noch in hem gelooft; en wierd van Filippus zelf / die hem tot Christum bekeert hadde / gedoopt. Ik bekenne wel / dat het geloof aan Christum / 't welk voorgaat / niet en belet / waarom iemand in Christi naam met water zouw gedoopt worden; ja ik erkenne dat hy niet wel dezen Doop ontfangt / die niet eerst in Christum en gelooft: Maar dit is 't dat ik zegge / dat'er / op dat iemand immers met zoodanigen Doop gedoopt worde / daar en boven vereyscht word / dat hy Christi naam te voren niet opentlijk beleden en heeft; zoo dat hy geensins van allen daar voor gehouden is geworden / dat hy de leere Christi voor waarachtig erkende; hoedanige alle deze geweest zijn / daar men in de heylige Schrift van leest / datse met dezen Doop gedoopt zijn geworden. Nochte ik en ben ook niet van gevoelen / dat hy / die te voren met heyligheyd des levens / en de gaven des heyligen Geestes begaaft is geweest / zich van den Waterdoop onthouden moet; maar ik ben van gevoele / en het zelve zegge ik vastelijk / dat niemand verbonden is om de Waterdoop te moeten ontfangen / die namentlijk noyt een andere dan de Religie Christi / opentlijk en in 't openbaar beleden / maar altijd in algemeen betuygt heeft / dat deze alleen de waarachtige Religie is.

Al wat gy by-brengt van de gehoorzaamheyd / die men Christo schuldig is / 't geen gy met het exempel van Petrus / die zich van Christus de voeten niet en wilde laten wasschen / overvloedelijk bevestigt / beken ik dat ten hoogste waarachtig is / en dringer ook zelf op / tegen anderen / in andere gelegentheden.

den. Edoch hier van is tusschen ons het geschil niet / maar daar van / of Christus / ofte zijne Discipulen / geboden hebben / dat de zoodanige / die zijn gelijk ik ben / en gelijk ontallijke mijns gelijken met my / immers met den Waterdoop gedoopt moeten worden. Men toone my zoodanig een gebod; men toone my / zeg ik / dat Christus / ofte zijne Discipulen / geboden hebben / dat geduurig in de Gemeente ook die genen met water moeten gedoopt worden / die van haare geboorte af / zoo veel hen hare levens-ouder heeft toegelaten / enkelijk de Religie Jesu Christi altijds opentlijk beleden hebben; en ik zal terstond / en dat met een bly en gewillig gemoed / niet alleen daar toe vermaant zijnde / de Waterdoop ontfangen / maar ook zelf de zelve zeer aanhoudelijk verzoeken. En zeker ik verwonder my / dat gy / die zeer licht hebt kunnen weten / niet alleen dat ik de Religie Christi ernstelijk belijde / maar ook dat ik om de zuyverder belijdenisse / en kennisse / van de zelve Religie / nu al lang veel zwarigheden heb geleden / en noch dagelijks lijdende ben; dat gy / zeg ik / in dat bedenken hebt kunnen komen / dat ik willens en wetens iets in de Godsdienst tegen de geboden Christi zouw doen / en daar in voortgaan en volharden. Maar gy meent dat die woorden Christi Joh. 3. 5. die hy tegen Nikodemus gesproken heeft / klaar genoeg leggen / om te bewijzen / dat niemand in het rijke der hemelen ingaan zal / die met water niet gedoopt en zy: edoch het is hier anders gelegen met de zaak: want / gelijk vele zeer geleerde Mannen voor my al hebben aangemerkt / als Christus aldaar het Water noemt / zoo en verstaat hy dit aardsche water niet / nochte iets dat in der daad verscheyden is van de Geest / welken hy insgelijks aldaar noemt; gelijkerwijs de volgende woorden te kennen geven / in de welken hy / zonder eenigsins eenig gewag van het water te maken / slechs alleen aan de Geest gedenkt / niet eens die nieuwe geboorte herhalende: maar deze plaats is gelijk met die plaats Matth. 3. 11. waar in Christus gezegt word te zullen doopen met den heyligen Geest / en met vier: want het is zeker / dat aldaar door de naam van vier niet iets verstaan word / dat van den heyligen Geest zelf verscheyden is. Vorders dat Paulus aan de Galateren schrijbende / Gal. 3. 27 zeyt / Zoo veele als gy'er in Christum gedoopt zijt, hebt gy Christum aangedaan, dat en beteykent dat niet / dat Christus op geen andere wijs aangedaan kan worden / dan door den Doop / des waters namentlijk; nochte ook en beteykent het niet / dat door den Waterdoop / alhoewel wettelijk ontfangen / Christus in der daad aangedaan word; want dit en geschied niet door den Doop des waters / maar door het geloof in Christum / en door navolging zijner heyligheyd / Rom. 13. 14. Efes. 4. 24. Col. 3. 10. Maar het beteykent / datse / die in Christum gedoopt worden / belijden / datse Christum hebben aangedaan / en noch aandoen willen.

De Historie van Nahaman de Syrier weet ik niet wat ter zaak doet; dewijl aldaar geen voorbeeld / noch figuur / van den Doop wezen kan / zoo om andere redenen / als ook daarom / dat Eliseus hem gebood zich zevenmaal te wasschen; maar de wassching / of de onderdompeling van den Doop / geschied slechs alleen eene reys: daar en boven / aldaar is klaar geweest het bevel van den Profeet; maar hier en blijkt niet van eenig bevel / dat op my / of mijns gelijken past.

Want dat gy my tegenwerpt / dat ik de gemeenschap met de Broederen /

en de geloovigen Christi / versmade / en niet eens bekommert ben / om te gelijk met haar het Avondmaal des Heeren te onderhouden; 't welk wy nochtans alle van den Heere belast worden / dat wy onderhouden moeten; daar op antwoord ik / dat ik / na dat ik in Polen gekomen ben / geen ding zoo zeer gezocht en hebbe / als dat ik my ten aldernauste met de Broederen zouw te zamen voegen; alhoewel ik haar bevond in niet weynige hoofdstukken onzer Religie van my in gevoelen te verschillen / gelijk'er ook nu noch veele van verschillig zijn; en God weet / welke en hoe groote zwarigheden ik te dezer oorzaak al lang geleden hebbe / en noch lijdende ben; terwijl ik ondertusschen my genen arbeyd en ontzag / 't zy hoe grooten gevaar / en schade / hier aan voor my vast was / dien my of de broederen zelf oplevden / ofte welke ik oordeelde dat ik voor onze vergadering op my nemen moest; dat is / welke ik hoopte dat haar te nutte strekken zouw. By aldien ik dan / niet te min / den Waterdoop te gelijk met haar niet en ontfange / dat geschied daarom / om dat ik dat met geen goed gemoed doen en kan / ten zy ik eerst / opentlijke aantuyging doe / dat ik het zelve doen zoude; niet om dat ik meene dat de Waterdoop my / of mijns gelijken / eenigsins noodzakelijk is / maar op dat ik met de Broeders een zoo veel nauwer band van samenvoeging aan zouw gaan; 't gene my de Broeders dan in genen deele toe willen staan: En hoe doch zoude ik dit met een goed gemoed anders kunnen doen / dewijl ik niet alleen van gevoelen ben / dat de Broeders grovelijk / alhoewel door onwetenheyd / dwalen / datse niemand tot de Tafel des Heeren willen toelaten / ten zy hy eerst in haare vergadering met water gedoopt zy; maar dat ik ook over dit stuk / op haar verzoek / een volkome Redentwisting geschreven / en mijn gevoelen aan vele andere van onze Broederen / die in veele verscheyde Landschappen wonen / nu al lang geopent hebbe? Indien ik ondertusschen het Avondmaal des Heeren / gelijk die genen die gedoopt zijn / niet en houde; dat en komt by mijne schuld niet toe / maar veel eer by der gener schuld die my 't zelve niet en willen toelaten / ten zy ik dat gene doe 't welk ten hoogste met mijn geweten strijd / daarze onder en tusschen niet en toonen / noch ook met ernste bezig zijn om te toonen / dat ik in dit stuk dwaal: En zeker zoo dit geschiede / en dat men met my na 't gewicht en den eysch van de zaak hier over handelde / ik zouw niet eens beducht zijn / of de waarheyd zouw licht gevonden worden: Doch ik / wat my belangt / alhoewel ik ten hoogste wensche / dat onze vergadering voor yder een de Waterdoop vry zouw stellen / om de zelve te ontfangen / ofte niet / na dat hem zijn geweten voor mocht schrijven / als die zie dat andersins den loop des Evangeliums weerhouden word / en dat'er dagelijks vele zwarigheden en argernissen aan den dag komen; en spreke / echter ten zy daar toe geperst / van dit geschil niet een woord / op dat ik de Gemeente niet schijne te beroeren; en ik heb tot noch toe mijn boekje / dat ik hier van geschreven hebbe / niemand laten lezen / als die'er my grotelijks door zijn gebeden toe verzocht heeft; en zeker deze zijn zeer weynige geweest. Derhalven zoo en is het geen wonder / dat'er tot noch toe zeer weynige met my hier in eens van gevoelen zijn: en daar uyt moet men niet besluyten / of vermoeden / dat mijn gevoelen uyt God niet en is; gelijkerwijs gy zelf schijnt geoordeelt te hebben / dat een ygelijk zulks met recht zouw vermoeden kunnen.

Is noch overig dat ik iets zegge van dat gene/ dat gy zegt/ dat ik de Kinderdoop/ waar mede ik gedoopt ben geweest/ bevestige: want dit word van u gezeyt/ om dat gy mijne woorden/ welke ik dien aangaande met u heb gehouden/ niet al te wel en hebt gevat. Want ik heb gezeyt/ 't geen ik ook nu herhaale/ dewijl by na by allen/ die Christum belijden/ tot noch toe deze meening d'overhand heeft/ dat het van Christus en zijne Apostelen aan allen Discipulen Christi geboden is/ zich met water te laten Doopen/ en dat niemand/ die een Christen wezen wil/ den zelven Doop verachten mag; Dat ik/ om argernis en aanstoot te vermijden/ den Waterdoop ontfangen zouw/ ten waar ik in 't gemeen van haar voor gedoopt gehouden wierd; namentlijk/ om dit Doopsel dat ik in mijn kindsheyd in het Pausdom ontfangen hebbe: 't welk alhoewel het geen waaren noch wettelijken Waterdoop is/ zoo wordſ'er nochtans van hen voor gehouden: 't geen ik zeyde dat voor my genoeg was/ om die argernis en aanstoot voor te komen. Dit en is nu niet den Kinderdoop bevestigen/ maar veel eer/ zoo veel in my is/ de zelve omkeeren; voor zoo veel ik/ namentlijk/ met dit te zeggen bekenne/ dat de zelve geen waren noch wettelijken Doop en is. Maar nochtans/ dewijl my de Waterdoop niet noodzakelijk schijnt voor die genen die uyt Christen-ouders/ dat is die Christum belijden/ geboren worden/ en die in die belijdenis haare ouders na volgen; zoo en acht ik'er in der daad niet met allen aan gelegen te zijn (ten zy om de nu gezeyde aanstoot) of de zelve gedoopt zijn/ ofte niet; en dat in haar kindscheyd/ of in haar volwassenheyd: derhalven zoo en loochen ik het niet/ dat ik my omtrent den Kinderdoop niet zeer ongemakkelijk zouw laten vinden/ indien het quam te gebeuren/ dat het de stichting der Gemeente dus vereyschte; en datse zonder alle aanstoot kost gegeven worden.

Dit is het/ mijne zeer eerwaardige Zuster in den Heere/ 't geen my gedacht heeft/ dat ik by dees tijd op uwen brief heb moeten antwoorden; dewijl ik tegenwoordig niet zoo veel ledige tijd en hebbe/ dat ik/ gelijk ik zeker wel zouw wenschen/ op alles volkomentlijk zouw kunnen antwoorden. Ik hope/ dat/ gelijkerwijs als ik met een bedaart en bly gemoed uwe vermaningen gelezen hebbe/ gy insgelijks ook ten goede zult nemen/ en daar in verheugt zijn/ dat ik vry uyt geantwoord hebbe zoo als het by my leyt. Och of'er in onze vergadering vele vrouwen waren u gelijk/ die haar vermaak namen in heylige zaken/ en in de kennisse der zelven op het nauste na te speuren! voornamentlijk onder de genen/ die van uwe hoedanigheyd en waarde zijn/ dat is/ die edele Mevrouwen/ en Moeders veler kinderen zijn: want daar uyt zoude onze geheele Vergadering veel goeds te verwachten hebben. Gaat dan voort in deze uwe bevlijtiging van de Goddelijke waarheyd te onderzoeken; maar zoo/ dat gy met alle lijdzaamheyd/ en zachtzinnigheyd/ alle het gewicht der redenen en Goddelijke getuygchenissen overweegt/ inzonderheyd God biddende/ dat hy u het verstand wil openen/ om die dingen te verstaan/ die in zijn woord begrepen zijn. En ik bid u hebt van my deze gedachten/ dat het mijne hoogste bekommering is/ om noch ter rechter noch ter slinker hand van dien weg af te wijken/ die ons in de heylige Schrift voorgeschreven word; en dewijl ik zeer wel ingedachten heb/ dat men tot het woord Gods/ en zijne ge-

boden / niet iets moet toe of afdoen / dat ik daarom in geenderleye wijze voor goed kan keuren / dat iemand die gedurig de name Christi beleden heeft / indien hy tot het Avondmaal des Heeren zouw toegelaten worden / genoodzaakt worde in onze vergadering de Waterdoop te ontfangen : als die my ten vollen voor laat staan / dat dat voor al iets tot zijn woord en geboden zouw wezen toe te doen.

Aan PETRUS STATORIUS, Harder der Vergadering te Luklavik.

DE EERSTE BRIEF.

HEt bedroeft my meer dan gemeen / dat deze luyden moeyte maken / die het geensins toe en staat ; als die nu al uwe Godvruchtigheyd/en kennisse van Goddelijke zaken / hebben kunnen doorzien / en die derhalven meer zouden hebben moeten zoeken van u geleert en onderwezen te worden / dan datse zoo naukeurig op uwe woorden zouden leggen vitten / en eeniger-maten de gelegentheyd by 't haar grijpen / om van u eenig argwanig vermoeden te hebben van 't gene gansch niet en betaamt: Doch God zal alle deze ramp / en uwen arbeyd / ten besten keeren / en tot uwe meerder gerustheyd doen gedyen. Ik prijze uwen raad / van uw' gevoelen omtrent het Avondmaal des Heeren in uwe Moeder-taal voor te stellen / met deze omzichtigheyd nochtans / dat gy zegt / dat gy het zelve in de naast-aanstaande Lublijnsche Kerken-vergadering den Broederen / en voornamentlijk uwe Ampt-genooten voor zult dragen / en dat gy / tot dat'er met een eenparige over-een-stemming / dien aangaande / iet zekers vast gestelt worde / het zelve zoo spaar-zamelijk als gy moogt / in uwe Predikatien voort zult leeren: 't Geen gy voorwaar ook in het bedienen van des Heeren Avondmaal zelf lichtelijk zult kunnen onderhouden: Want als gy maar dat gene / 't welk van deze Heylige instelling waarlijk en Godvruchtiglijk gezegt kan worden / met ernst zegt/en instampt/ zoo zal'er zoo veel niet aan gelegen zijn / indien gy slechs voor eenige tijd na laat te ontkennen / en te berispen / de dingen die aan het zelve/ noch waarlijk/ noch Godvruchtiglijk / van anderen zijn toe-geschreven. Wat belangt de getuygenissen van Zwinglius, en Oekolampadius, daar van wil ik dat gy weet / dat Zwinglius by-na altijd zeer wel gevoelt en geschreven heeft / als dat hy te eeniger tijd eenige lichtere dingen / die niet al te waar zijn / ten welgevalle der Tegen-partyen heeft gezeyt gehad ; 't geen genoeg kan afgenomen worden uyt het gene hy geschreven heeft aan Koenraad So... in 't vierde Brieve-boek / Fol. 172 het blad omgeslagen. 't Bewijs hier van kunnen u zijne getuygenissen geven / welke gy by u hebt / uyt zijne schriften zeer getrouwelijk uytgetrokken: dit geven ook genoeg te kennen de woorden van Bucerus, in het begin van dien Brief / welk hy voor die Brieve-boeken van Zwinglius, en Oekolampadius, voor aan heeft gestelt / met welke hy poogt diets te maken / dat Zwinglius aan de Sacramenten meer heeft toegeschreven / dan ergens in zijn Brieven zijne woorden luyden: Want Bucerus, die in het eerste zeer wel gevoelt / en geschreven hadde / om immers met de Luy-

terschen eenige eendracht aan te gaan / had nu begost te veel aan het Sacrament der Eucharistie toe te schrijven ; en van het zelve dit gevoelen te smeden / 't geen naderhand Calvijn , en anderen / zeer gretig aangegrepen / en met haare schriften bevestigt / en voort-geplant hebben. Oekolampadius voorts / alhoewel hy by-na in alle andere dingen van begin aan met Zwingliu s had over een gestemt / kon nochtans eenige jaren lang in het stuk van de Eucharisty zoo verre niet gebracht worden / dat hy het met hem toestond / en de lichamelijke eeting Christi / in het Sacrament / verwierp : derhalven zoo en moet het ons niet zoo wonder dunken / indien hy veellicht in zijne Schriften aan deze plechtigheyd iets meerder toeschrijft / dan'er Zwinglius aan toegeschreven heeft ; alhoewel'er uyt zijne schriften niet weynige getuychenissen konnen getrokken worden / die te eenemaal met de waarheyd schijnen over een te stemmen ; en zeker ik en heb op Bucerus, zijnen Leerling / die voor-geeft dat zijnen Meester / zoo vermaarden Man / van zijne meening niet en verschilt / noch op d'anderen / die nu het Zwingliaansche gevoelen in het Buceriaansche verandert hadden / in het uytgeven der Brieven van Oekolampadius / het alderbeste vertrouwen niet / of ik achte datse hem op zommige plaatsen op hare wijs hebben doen spreken : Doch 't zy hoe 't zy / ik en twijffele gansch niet / of Oekolampadius / andersins in dit stuk vry bloode en schroomachtigh / heeft / om op de eendracht toe te leggen / na het voorbeeld van Zwinglius zelf / naderhand aan d'Eucharistie vry meer toegeschreven / dan hy eerst wel dede toen hy met Zwinglius begon over-een te stemmen : Weshalven zoo heeft men 't zich niet grootelijks te bekreunen / al heeft hy weynig tijds voor zijn dood eenige dingen geschreven die ons tegen-gaan ; maar men moet zien wat en hy zelf / en Zwinglius / geschreven hebben / toenze van eersten aan haar gevoelen edelmoediglijk voorstelden / noch niet door den aanstoot van anderen / gelijk naderhand / zoo zeer afgeschrikt. Beyde zijnze gestorven in 't jaar 1531. waar uyt gy zelf lichtelijk verstaan zult kunnen / hoe lang voor haar dood zy deze brieven geschreven hebben / nadien by de meesten het jaar by staat waar inze geschreven zijn : Doch / gelijk ik gezeyt hebbe / hier aan is niet gelegen / als alleen dat ik meene / dat men om de me-gezeyde oorzaak / deze meerder zouw mogen achten dieze de langste tijd voor haar dood geschreven hebben. Ik zende u hier slechs de getuychenissen van Borrhajus / voortijds van mijn Oom Lelius by een verzamelt / alhoewel ik wete dat 'er noch veel meer uyt des zelfs boek zouden hebben kunnen vergadert worden / maar het zelve boek en heb ik niet / en ik heb geen tijd gehad om 'er meer andere te laten byschrijven ; anders zal ik / by tijds genoeg zoo ik hope / ook de getuychenissen van anderen overzenden. Ondertusschen zullen dezen / die gy hebt van Zwinglius / en nu deze van Borrhajus / u genoeg moeten zijn / voornamentlijk / dewijl het noch geen tijd is om de geheele zaak met de Broeders te verhandelen. Bullingerum , over den eersten Brief tot den Korinthen / heb ik niet / weshalven zoo en heb ik deze plaats niet kunnen inzien. Wat aangaat het gene dat u Schomannus tegen geworpen heeft / staat te letten / dat / alswe zeggen / dat in het Avondmaal des Heeren het Lichaam Christi noch lichamelijk noch geestelijker wijze gegeten word / wy niet dit gevoelen / als of te dier tijd / waar in het Avondmaal gehouden word / Christus van de Geloovigen geen-

geensins gegeten wierd; maar dat zulks uyt die nuttiging van het Brood en den Wijn niet en ontstaat / ofte uyt de kracht dezer plechtigheyd / met het geloof te zamen gevoegt / meer dan uyt het geloove zelf / door zich zelven / overal / en altijd: Want dit staat in geschil: En wie is'er andersins zoo driestig dom / dat hy ontkennen zouw / dat ook op deze tijd / wanneer des Heeren Avondmaal gehouden word / het Lichaam Christi op een Geestelijke wijs gegeten word / als'er maar 't geloove aan Christum zelf by-koomt? Derhalven zoo leyt'er een baarblijkelijk bedrog / 't geen eygentlijk * d'onkunde des weerleggings geheten word / in deze tegen-werping en berisping. Vorders / dat Sacramentischer wijze / in deze plegtigheyd / zoo van de geloovigen / als d'ongeloovigen / het Lichaam Christi gegeten word / kan niemand ontkennen; dewijl het Brood aldaar het Lichaam Christi afschaduwt / en een zinstaal / of / gelijk met 't noemt / het Sacrament des zelfs zy: en het voorbeeld van het Pascha / dat gy hier toe by-brengt / is zeer wel / en zeer gevoegzaam. Schomannus vorder verwarde hem zelven in zijn eygen tegenwerping / en wouw uyt de belijdenisse des geloofs de eeting des Lichaams Christi besluyten; en gy hebt dit zeker wel ontdekt zoo het leyt / met te ontkennen dat deze belijdenis de eeting van Christus zelf is / of ook datse noodzakelijk met de zelve verbogt bevonden word: Wacht u nochtans van te ontkennen / dat de Belijdenis / niet eygentlijk des geloofs in Christum / maar des eetings van het Lichaam Christi / de eeting zelf in de Heylige Schrift genoemt word: want hier toe behooren deze woorden van Paulus / Het Brood dat wy breken &c. want aldaar stelt hy buyten twijffel / de gemeenschap / ofte de mededeeling des lichaams Christi voor de Belijdenis van de zelve zaak: welke manier van spreken van hem ook in den Doop word gebruykt / en is gemeen genoeg in de Heylige Schrift. Maar hier van te dezer tijd genoeg. Overleest eens met naukeurigheyd mijne Schriften / die gy hebt / van het Avondmaal des Heeren / voornamentlijk mijne reden-twisting met den Heere Niemojevius, en ik en twijffel niet of gy zulter veel in vinden dat u dienen kan om de bedriechelijke schijn-redenen der Tegen-partyen te ontdekken. Te Krakouw den 15 van Wijn-maand 1590.

Uw' Broeder in den Heere, en Dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den zelven PETRUS STATORIUS,

DE TWEEDE BRIEF.

Den in Godvruchtigheyd en geleertheyd voortreffelijken Heere, *Petro Statorio*, getrouw Dienaar des Goddelijken Woords, mijnen zeer eerwaardigen vrind en Broeder in Christo.

HEt overblijffel van mijn ziekte / zeer voortreffelijke Vrind en Broeder / is my in geen ding zoo zwaar gevallen / als dat het my by-na te eenemaal onbe-

* Ignoratio Elenchi.

onbequaam maakt / om dat te weeg te brengen 't geen gy op my verzoekt: Want my en is niets aangenamer / als u dienst te mogen doen / en iemand behulpelijk te kunnen zijn: Ook heb ik nu al lang aangemerkt / en tegen niet weynige uyt den onzen gezeyt / dat het ten hoogste waarachtig is 't geen gy schrijft / nopende het groote verlies / en het uyterste gevaar van velen / zoo niet de waarheyd in het geschil / of men namentlijk voor de Magistraat mag gaan / of niet / onder ons door-breke: Welke dingen my nood-zaken / dat ik / voor zoo veel te dezer tijd de krachten mijns Lichaams / en verstands / verdragen kunnen / immers voor een gedeelte trachten zal u genoeg te doen: Gy dan / 't zy hoe gy 't vind / belieft het ten goede te nemen / en bid God / dat hy / na zijne oneyndelijke goedheyd / my tot mijn vorige gezondheyd weder wil laten komen.

Ik zeg dan voor-eerst / dat de woorden Christi by Mattheum / Indien iemand met u in 't gerecht treden wil, &c. niet zoo genomen kunnen worden / dat het niet geoorloft zy het zijne door de Magistraat weder te eysschen; om dat het / namentlijk / baarblijkelijk is / dat Christus in dit geheele gedeelte van zijn reden handelt van het ongelijk niet te wreeken; alwaar ik beken (alhoewel de meeste Christenen anders van gevoelen zijn) dat Christus heeft willen leeren / dat men dit zelf door de Magistraat niet doen en mag; ja dat hy voornamentlijk dit heeft verboden / dat niet iemand het ongelijk hem van een ander aangedaan door de Magistraat zouw zoeken te wreken: want dit door hem zelven te doen / was nu te voren in de Wet Mosis al verboden: En Christus voegt'er in deze zijne geheele reden iets by / tot de dingen die in de Wet Mosis waren voor-geschreven. Dat nu Christus alhier handelt van het ongelijk * niet te wreeken / leeren opentlijk deze woorden der Mosaische Wet / Oog om oog, &c. welke hy eenigermate begint te verbeteren in dit gedeelte van zijn reden / voor zoo veel hy niet en wil dat het onder het Evangelium vry zal staan / 't geen onder de Wet geoorloft was: Dit nu is niet anders / dan het ongelijk hem aangedaan door de Magistraat te wreken; dat is / te bevorderen dat hem even zoo veel quaads geschiede / die ons verongelijkt heeft / als wy van hem geleden hadden; en dat zonder andersins daar eenig nut voor ons uyt te trekken: want dat is eygentlijk en waarlijk de wraak of vergelding zijnes ongelijks zoeken / gelijkerwijs die gene zocht / die / dewijl de Wet Mosis zulks toeliet / bevorderde dat den genen een oog uytgeslagen wierd / die hem eerst een oog uytgeslagen hadde: Doch dit en heeft niet iets gemeen met de wedereyssching van het zijne door de Magistraat. Het zijne noem ik / eenig geld / of goed / en de verbetering / of vergoeding / van te onrecht gelede schade: want hier geschied het tegendeel van 't gene in de Wet Mosis in dit stuk toegelaten was; nademaal hier geensins eens anders schade / maar slechs zijn eygen nut gezocht word: Indien het nochtans gebeurt / dat dien andere hier van eenige schade gevoelt / (gelijk het in de vergoeding van de ons aangedane schade toegaat) dat komt geheel by toeval; noch en raakt geensins de meening van den genen die het zijne slechs enkelijk weder-eyscht. 't Zelve zeg ik van eenige

* Dat Christus niet alleenlijk handelt van niet te wreeken door de Magistraat, maar ook van het zijne door de Magistraat niet weeder te eysschen, bewijst *D. v. Breen* overvloedelijk in zijn boekje *van de Hoedanigheyd des Rijks Christi.*

kaſtijding / of bedwinging / die hem voor de Magiſtraat kan overkomen / van wien wy het onze weder eyſſchen; als de zelve maar zoodanig is datſe de maat niet te buyten gaat / dat is / datſe die ſtraffe gelijk is / waar-mede een Vader zijnen hardnekkigen en weerſpannigen zoon gewoon is te bedwingen: Want alsze de maat te buyten gaat / alhoewel die kaſtijding van ons niet gezocht en word / zoo kan het lichtelijk gebeuren / niet juyſt uyt het gebod Chriſti te dezer plaats / maar volgens den regel der Chriſtelijke liefde / dat het een Chriſten niet geoorloft is het zijne door de Magiſtraat weder te eyſſchen. En men kan hier van niets zekers als een eenparigen regel ſtellen; maar uyt de omſtandigheden / van alle gevallen died'er voorkomen / word lichtelijk afgenomen wat een Chriſten-menſch zal moeten doen. Op datwe dan tot de woorden Chriſti / waar vanwe handelen / weder komen / ik zegge datſe aldus genomen en verklaart moeten worden / als of Chriſtus op deze wijs geſproken hadde; Indien iemand u den rok nemen wil / en * door dat middel u daar toe brengen / dat gy hem in 't recht zoud roepen / en by gevolg bevorderen dat hy geſtraft wierd / veel liever dan dat gy hem op deze wijs zoud wederſtaan / en het geweld dat u geſchied afweeren / indien den rok niet genoeg is / zoo laat hem ook den mantel nemen: Want dat Chriſtus ſpreekt van het geweld dat iemand aangedaan word / boven de inſtelling van de Wet Moſis / waar van ik nu gezeyt hebbe / eenigermate te verbeteren / dat geven opentlijk zoo de voorgaande / als de volgende woorden te kennen; welke Chriſtus in eene en de zelve ſamenſchakeling / en van een zelve zaak ſprekende / bybrengt: En ik en achte niet datter iemand zoo bot / of zoo ſtijfzinnig is / die of niet en verſtaat / of zouw durven ontkennen / dat zoo het voorgaande / als het volgende gebod / geenſins enkelijk / zoo als de woorden leggen / mag genomen worden; maar datmen eer verſtaan moet / de andere wang te moeten toekeeren aan den genen die u ſlaat / en een tweede mijl te moeten gaan / dan dat men het geweld zouw wreken 't geen eenen word aangedaan. Chriſtus dan voegt hier / als een zeker aanhangſel / deze woorden by / Geeft den genen die van u bid, &c. welke indienze insgelijks niet in een anderen zin genomen worden / danze in zich zelven luyden / zoo zullenze noodzakelijk op grove ongerijmtheden uytloopen: Ik noeme de zelven als een aanhangſel van de voorgaande / om dat / alhoewel in de zelven / van het geweld met zich te wreeken af te drijven / niet gehandelt word; zoo wordt'er nochtans gehandelt van de gelegentheyd te ſchuwen / waar door men in gevaar gebracht word van geweld met geweld af te weeren / en aldus / 't gene Chriſtus verbied / den quaden te wederſtaan: welk gebod dat het niet alle wederſtand begrijpt / die men eenen quaden menſche doet / dat acht ik zullen alle bekennen: derhalven is't noodzakelijk dat men toeſta / datmen dit ſlechs van zoodanige wederſtand ver-

* Dat deze uytlegging van Socinus zeer gedrongen is, kan ieder lichtelijk zien: want hoe kan iemand inden zin koomen, een ander door het ontneemen van 't geen hem toekomt, daar toe te brengen dat hy hem voor de Magiſtraat roepen zouw? De mantel te geeven liever eermen de rok met geweld zouw trachten te behouden; of twee mijlen te gaan liever als zich met geweld tegen de geen die hem wil dwingen te vetzetten, dat ſluyt: maar liever als zich door de Magiſtraat te wreeken, heeft ſlot noch wal. Want die genen die iemand dwongen om een mijl te gaan, hadden van 's Konings of Vorſten wegen macht om de geenen die haar ontmoeten een mijl te helpen iet dragen. Wat wraak koſt hier tegen plaats hebben? inzonderheyt door de Magiſtraat. Doch ziet het gemelde Tractaat van D. V. Breen, het welk geſchreven is tegen Epiſcopius.

ſtaan

staan moet / welke om deze instelling der Mosaische Wet eenigsins te verbeteren / behoort; dat is / die geschied met lust en inzicht van zich te wreeken. By aldien nu dit gebod / in het welke / indien ergens / aan een Christen mensch de hoogste lijdzaamheyd word voorgeschreven / of immers schijnt voorgeschreven te worden / zoo algemeen niet moet genomen worden / op dat'er niet iet anders uyt besloten worde / 't geen baarblijkelijk met de plicht van een Christen / die de quade menschen menigmaal moet tegenstaan / bevonden word te strijden; en datmen 't gevolchelijk tot de onderhebbende stoffe / van de wraak te schuwen / moet inbinden / welke / gelijk gezeyt is / met de wedereyssching van het zijne / door de Magistraat / niet gemeens heeft; zoo en zie ik voorwaar niet uyt welke andere plaats men zal kunnen besluyten / dat'er zoodanig een lijdzaamheyd eenen Christen mensche geboden is / welke verbiede het zijne door hulp van de Magistraat wederom te eysschen.

Vorders nu / dewijl / om te bewijzen dat het een Christen niet geoorloft is te mogen pleyten / en aldus het zijne door de Magistraat wederom te eysschen / niet min dan de bovengezeyde woorden Christi / plachten bygebracht te worden de woorden van den Apostel Paulus 1 Cor. 6. zoo zeg ik / dat'er in die geheele plaats niet iets en is 't geen dit zouw kunnen vroedmaken / dan alleen 't geener in 't zevende vaars geschreven staat. Vorders is het daar zoo verre van daan / dat Paulus aldaar het pleyten / of de rechts-vonnissen verbied / dat hy de zelven veel eer onder de Christenen zelfs toelaat / als'er maar de Christenen zelf de rechters van zijn: waar van we hier na iets zullen zeggen: want voor af staat te betoonen / dat de woorden in het zevende vaars die kracht niet en hebben / welke vele meenen. Voor eerst / niemand zal ontkennen / dat die woorden niemand aan en gaan / als den Christenen / die met malkanderen te recht gaan; 't gene Paulus geheelijk zeyt / dat niet geschieden moet: waar uyt volgt / dat / indien eenig Christen met imand die geen Christen en is / maar met eenen andere / te recht gaat / de woorden Pauli hem dan niet aan en gaan. Ten tweeden staat te letten / * dat de woor-

* Dat Paulus 1 Cor. 6 spreekt van Rechts-zaaken tusschen Christenen, is ongetwijffelt, maar dat hy absoluyt dezelfde verbied, blijkt meede klaarlijk uyt den text. Men bezie hier van het gemelde tractaatje van *de Breen*. Den Apostel bestraft de Gemeente van Korinthen van gebrekkelijkheyd, daar in bestaande dat'er onder haar Recht-zaaken waaren, niet alleen dat'er waren die anderen verongelijkten voor de Rechters, maar dat'er ook waren die geen onrecht of schade wilden lijden, maar liever voor de Heydensche Rechters haar Broeders trokken, gelijk uytdrukkelijk gezeyd word in het 7 vers. *Zoo is'er dan ganschelijk gebrek onder u* NB. *dat gy met malkanderen Rechtzaken hebt.* NB. *Waarom lydt gy niet liever ongelijk?* als dat gy Rechtzaken met malkanderen zoud hebben, *Waarom lyd gy niet liver schade?* Maar zoo verre ist'er van daan, dat gy om geen Rechts-zaken te hebben zoud ongelijk of schade lijden, dat sommige onder u haar Broeders ongelijk of schade aandoen. Dat nu Socinus zeyt dat den Apostel zelfs de wijs van Rechts-gedingen voorschrijft, is geensins: maar alsmen door *Rechts-gedingen* verstaat zulke die gemeenlijk door lighamelijke dwingende macht uytgevoert worden: want den Apostel wil dat de Christenen bereyd zijnde ongelijk te lijden, haar geschillen zullen stellen aan het oordeel en de uytspraak van eenige verstandige luyden uyt de Gemeente vers 5, en het daar by laaten blijven, zonder eenige dringende macht, of het gezach des Overheyts te verzoeken om haar schade te verhoeden. Doch aangaande het 4 vers, het welk in het Griex aldus luyd: *Als gy dan Rechts-zaaken hebt die dit leeven aangaan, zet gy die daar over die in de Gemeente veracht zijn?* Dat is de ongelovige Heydense Rechters, dewelken hy te vooren vers 1 *onrechtveerdigen* had genoemt, dat vers, zeg ik, behelst niet een voorschrift van iet datze doen moesten (want vers 5 wil hy dat uyt de Gemeente zullen gestelt worden die bequaam zijn om tusschen Broeder en Broeder te oordee-

den

den Pauli zoo niet genomen kunnen worden / als of hy te eenemaal alle rechtsgedingen en pleytingen onder de Christenen veroordeelde / dewijl hy zelf een weynig te voren de wijs heeft voorgeschreven / na welke de rechtsgedingen onder haar zouden moeten geoeffent worden / voor zoo veel de rechters belangt / dat is / dat insgelijks de rechters Christenen zijn / en datse van de Gemeente verkoren en ingestelt worden: Want / wanneer hy zeyt dat'er ook gebrek onder haar is / om datse recht-zaken met malkanderen hebben / zoo en wil hy dat niet zeggen / dat hier in haar gebrek bestaat / datse rechtsgedingen met malkanderen hebben ; maar hy wil bestraffen / en te kennen geven / dat'er gebrek onder haar is / dat is / dat een van beyden de twistende partyen den anderen verongelijkt: dit blijkt uyt het gene hy daar terstond in het volgende vaars by doet / Maar gy lieden verongelijkt, en verkort door bedrog, en dat den Broederen: welke woorden ook te kennen geven / dat het Paulus zeer wel wist / dat daar in / ofte in deze rechtsgedingen / als de Korinthers met malkanderen hadden / eenig bedrog van eene van beyde partyen stak ; en dat men deze zijne vorige woorden / Maar nu is'er ook gebrek onder u, zoo algemeen niet nemen en moet / als de zelve luyden / maar dat menze op de tegenwoordige zaak moet passen. En voorwaar waarom zouw'er niet tusschen twee Christenen eenig rechts-geding kunnen zijn / en dat nochtans geen van beyden tegen den anderen eenig bedrog zouw gebruyken ? Want het gebeurt dikmaals / dat iemand geheelijk in die meening is / alhoewel te onrecht / dat hy met recht doet het geen hy doet ; en niemand is'er die niet en weet / dat het dikmaals zelfs voor de Rechts-geleerden niet weynig duyster en onzeker is / by wien van beyde de partyen het recht bestaat. Dat nu de meening Pauli zoude zijn / te willen zeggen / dat de Christenen hier aan zelfs misdeden / datse rechts-gedingen onder haar hadden / dat bewijst die manier van spreken niet / Daar is gebrek in [of onder] u lieden, als of Paulus wilde zeggen / dat elk van de twee twistende partyen misdede ; want in u lieden, betekent niet / in u beyden, die namentlijk onder u de rechts-gedingen hebt ; maar onder u lieden : Ja dit u lieden schijnt op de geheele vergadering betrekkelijk / gelijk ook het gy lieden, 't geen'er terstond volgt. En kortelijk schijnen de woorden Pauli te eenemaal dus genomen te moeten worden / als of hy geseyt hadde / zelf hier uyt / dat'er onder u lieden zijn / die rechtsgedingen met malkanderen hebben / hoedanige deze zijn die tot mijnder kennisse zijn gekomen / is het vaarblijkelijk / dat'er in uwe vergadering zijn die gebrekkelijk zijn / en van de zonde overwonnen worden ; die / daarze liever ongelijk en schade moesten lijden / dan aan eenig mensch van zelfs stoffe geven van met haar te twisten en te pleyten / zelve anderen verongelijken en schade komen aan te doen ; en dat ook den Broeders / welken zy door haare onrechtvaardigheyd zoo verre brengen / datse gedwongen worden met hen voor den Rechter in 't gerecht te treden: daarom voegt hy'er by / Of en weet gy niet, dat de onrechtvaardige het Koningkrijke Gods niet

oordeelen, hoedanige hy vers 2, 3 had getoont dat'er geen onder de Christenen ontbraken) maar een bestraffing van het geenze deeden, daarom voegt hy'er terstond vers 5 op, *ik zeg het u tot schaamte.* Gy behoort u te schamen, wil hy zeggen, dat gy de geenen tot Rechters neemt, die de gemeente niet behoorde te willen waardig kennen om voor haar te verschijnen, als zijnde onrechtveerdige Heydenen, Want daar waren toen geen andere als ongelovige Heydense of Joodsche Rechters.

en

en zullen beërven? Vorders dat Paulus voorschrijft / dat / indien een Broeder met een Broeder pleyt wil voeren / hy het zelve doe voor Rechters die insgelijks Broeders zijn / dat schijnt geheelijk dus verstaan te moeten worden / dat / nadien'er Broeders gevonden worden / die Rechters kunnen / en ook willen wezen / men het oordeel van anderen / die geen Broeders en zijn / in geender maniere dient te gebruyken: Doch by aldien'er by de Broeders niemand en was (alhoewel Paulus schijnt gemeent te hebben / dat dit by deze Korinthers niet wezen en kon) die bequaam mocht zijn om haare zaak te oordeelen; ja by aldien niemand van de Broeders / alhoewel andersins bequaam / de zelve niet oordeelen wilde / zouw den armen Broeder veel eer eenige groote schade moeten lijden / dan dat hy met een burgerlijke / en zedige beredening / het zijne met recht zoude mogen wederom eysschen / by een Rechter die geen Broeder en is? dat en dunkt my niet. Maar wy moeten gedachtig zijn aan het gene ik gezeyt hebbe / dat de woorden Pauli / 't zy in hoedanigen zin dat menze neemt / den genen niet aan en gaan / die met eenen welke geen Broeder is een Rechts-geding heeft: in welken geval deze redenering Pauli / van het gebrek / dat'er onder de Broeder is / ophoud. Want het kan gebeuren / en zeker het moet zoo wezen / indien iemand rechtvaardiglijk wil pleyten / dat den eene / namentlijk die de Broeder is / t'eenemaal verzekert is / of immers niet anders en weet / dat hy het zijne wederom eyscht / en indien'er eenige schuld in het zelvige pleydoy steekt / dat dat geheel by den andere / die de Broeder niet en is / toekomt. En dit zy / na de korthеyd des tijds / en volgens mijne qualijkgestelde gezontheyd / voor tegenwoordig genoeg / voor zoo veel belangt de wedereyssching van het zijne door de Magistraat; voornamentlijk dewijl deze twee getuygchenissen uyt de heylige Schrift van Christus en Paulus / uytgeleyt zijnde / daar by na geen zwarigheyd meer schijnt overig te zijn / waarom wy niet zouden stellen / dat het geoorloft is het zijne door de Magistraat wederom te eysschen. Wat belangt [of het geoorloft is] het Magistraats-ampt te bedienen / kortelijk zeg ik dit / dat ik niet eene Schriftuur-plaats / noch reden / oyt heb kunnen ontwaar worden / waar uyt men zouw kunnen vast stellen / dat het in zich zelven een Christen niet geoorloft zoude zijn: Ja uyt Paulus blijkt / dat het een Christen mensch geoorloft is slaven te hebben / 't zy het Broeders zijn / of geen Broeders / over de welken toen ter tijd de Heeren volkome macht van leven en van dood hadden; welke macht daar na van de Keyzer Hadrianus eenigsins besnoeyt is geworden: Uyt welke voorschrijving van Paulus tot de grond toe om verre valt die zeer zwakke reden / dat de schapen de wolven niet regeeren kunnen / of dat zulks niet en betaamt te geschieden: Want zeker alwaar een Christen een slaaf heeft / gelijkse toen waren / aldaar / gelijk het in deze reden genomen word / regeert het schaap de wolf: By aldien dan deze reden krachtig is / zoo zal het zeker in dit Rijk [van Polen] geen Christen mensch geoorloft zijn onderdanen te hebben; boven 't welk by na geen grooter wonderspreuk (die ten deele belachchelijk / en ten deelen zeer aanstootelijk is) kan gevonden worden. Met een woord / de heerschappy en 't gebied word door geen plaatsen van de heylige Schriftuur / of door geen reden / bevonden den Christenen verboden te zijn / als slechs van zommige over zommigen; maar alleen wordt'er een gematigheyd in het zelve te bedienen / voorgeschreven: gelijk van Paulus 't ge-

bied der Heeren over haare knechten. Voeg hier by/ dat niet yder Magistraat heerschappy of gebied heeft / wes halven zoo kan deze figuurlijke reden/ van de schapen die de wolven of niet regeeren kunnen / of niet regeeren moeten / in dit geschil of men het Magistraats-ampt bedienen mag/ of niet/ niet algemeen zijn: Doch laatse immers algemeen zijn / datse gansch nietig is / is nu al getoont. En dit zy hier van genoeg. Vaart wel zeer voortreffelijke Broeder : en indien Ostorodus op de Kerken-vergadering tegenwoordig is / zoo overlegt het stuk voor al met hem / om verscheyde redenen / dewyl hy met ons van een gevoelen is / eer gy met den Heer Niemojevius redentwist. God zy met u. Te Krakou den negentienden Mey 1594.

Uwe in Christo zeer genegene Broeder, en dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den zelven PETRUS STATORIUS,

DE DERDE BRIEF.

DOopen in de naam des Heyligen Geestes / is / mijns oordeels / in deze woorden Christi / onderwijzen in die dingen die des Heyligen Geestes zijn / of die tot den Heyligen Geest behooren. Want voor-eerst zoo zeg ik / dat de naam des Heyligen Geestes aldaar het zelve is / 't geen de Heylige Geest: 't geen zy my alle lichtelijk zullen toestaan. Dat nu in den Heyligen Geest Gedoopt te worden / zulks zijn kan als ik gezeyt hebbe / en dat uyt deze manier van spreken niet en volgt dat de Heylige Geest een Persoon is / dat bewijst de plaats Actor. 19. vs 3. Alwaar Paulus die Discipulen vraagt/ waar in zy Gedoopt waren? en zy antwoorden / in den Doop Johannis. Want hier uyt blijkt / voor-eerst / dat ook in de Heylige Schrift iemand gezegt word in iet dat geen Persoon is (op dat ik zoo spreke) Gedoopt te worden: vorders/ dat in iets gedoopt te worden / even zoo veel is als in iets onderwezen te worden; zoo nochtans/ dat iemand/ door die zelve onderwijzing / ofte te gelijk met die onderwijzing / verklaart worde een Leerling van de zelve Leere te zijn / en aan de zelve ingewijd / en als toegeheyligt worde. Want dus moeten mijne woorden verstaan worden / als ik in 't begin uytgeleyt hebbe / wat my dunkt / dat het in Christi woorden zeggen wil / in de naam des Heyligen Geests te Doopen: want aldaar word gesproken van Discipulen te maken/ en van de wijs hoe men ze maken zal. Indien nu iemand zeyt / dat deze Hebreeusche manier van spreken / van dat de naam van eenig ding voor het ding zelve word uytgesproken / nergens word bevonden gebruykt te zijn als van een Persoon; daar op antwoord ik / dat / of zulks schoon waar was / nochtans hier uyt niet volgen zouw dat de Heylige Geest een Persoon zy; dewyl van d'andere kant blijkt / en met on-overwinnelijke redenen bewezen word / dat de Heylige Geest geen Persoon en is: ook worden in de Heylige Schrift zelf menigmaal zoodanige dingen aan dingen die geen Personen zijn / toegeschreven / die eygentlijk Personen eygen zijn: En zeker niemand van de onzen ontkent / dat zeer dikwils in de Heylige Schrift deze dingen de Heylige Geest worden toegeschreven / welke aan Personen eygen zijn; maar we zeggen

gen dat in duſdanige plaatſen geheel en al een Perſoons-verziering is / gelijk in deze plaats. Nochte dit en geeft niet / dat de Heylige Geeſt hier met de Vader en Zoon / die waarlijk Perſonen zijn / te zamen is gevoegt ; ja dat geeft een des te billijker oorzaak / om een Perſoons-verziering in te voeren : Want daar is niet gebruykelijkers / dan in een zelve ſamen-binding der woorden iets aan het eene eygentlijk / en aan het andere min-eygentlijk toe te ſchrijven : Want anderſins is'er niets in de weeg / dat een zaak met een Perſoon te zamen word gevoegt ; en den zin van Chriſti woorden is zeer gevoechelijk en behoort alzoo eygentijk tot den Heyligen Geeſt / als tot den Vader en den Zoon / indien maar den zin zoo genomen word gelijk ik gezeyt / en aangewezen hebbe : Ik kan ondertuſſchen niet na laten te verhalen / dat men in den 72 Pſalm op het laatſte vaars leeſt / De naam zijner Majeſteyt , ofte Heerlijkheyd, dat is / Gods ; 't geen niet anders ſchijnt te zijn / dan zijne Majeſteyt / of Heerlijkheyd : Want de Majeſteyt ofte Heerlijkheyd van hem / word terſtond enkelijk genoemt en in zich zelven in de volgende woorden ; 't geen te kennen geeft dat deze naam ook daar te voren te eenemaal zelf-ſtandelijk moet genomen worden / en niet als of'er in 't Latijn ſtond / zijne heerlijke naam. 't Zelve heeft men in 't derde van Daniel , vs 52. Want of ſchoon die plaats Apokrijf is / dat geeft niet / dewijl men maar van de manier van ſpreken handelt : Daar / zeg ik / heeft men ook / De naam uwer heerlijkheyd ; alwaar dat insgelijks het woord heerlijkheyd te eenemaal zelf-ſtandiglijk moet genomen worden / zulks word niet alleen te kennen gegeven / maar ſchijnt ook ten vollen overtuygt te kunnen worden / door het by-voeg-woord heylig , 't geen / op het woord naam-toepaſſelijk , daar terſtond zonder eenige tuſſchen-koppeling word by-gedaan. Uyt deze twee plaatſen blijkt dan / dat het van de Hebreeuſche / of Hebreeuſch-navolgende taal / zoo vreemd niet en is / deze manier van ſpreken te gebruyken / De naam van eenig ding, alhoewel dat ding geen Perſoon en is / voor eenig ding zelf ; en derhalven dat Chriſtus / by Mattheum / wel en eygentlijk heeft kunnen zeggen / In de naam des Heyligen Geeſts , voor / in den Heyligen Geeſt ; of ſchoon den Heyligen Geeſt een ding / en geen Perſoon en zy. Dit zal u / zoo ik achte / in deze woorden Chriſti alle ſchroom-valligheyd kunnen benemen ; byzonder zoo gy hier by-voegt 't geen ik tegen die van Poſna geſchreven hebbe / in 't elfde Hoofd-ſtuk / en 't dertiende / aan 't vierde lidt. Vaart wel in den Heere. Te Krakou / den achtſten van Herfſt-maand / des jaars 1595.

Uw' Broeder in den Heere, en Dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Aan

Aan den zelven PETRUS STATORIUS, DE VIERDE BRIEF.

Den zeer voortreffelijken, en met Godvruchtigheyd en geleertheyd vercierden Heere, *Petro Statorio*, getrouwen Dienaar des Goddelijken Woords, en eerwaardigen Broeder in Christo, Zaligheyd van God en Christo &c.

VOortreffelijke Man / eerwaardige Broeder in Christo / &c. Nalatende het verhaal van 't geen my te Krakou over-gekomen is / welke dingen u nu genoeg bekent zijn / en waar over ik verstaan hebbe dat gy dapper bedroeft zijt geweest; gelijk ik my ook te eenemaal verzekert houde / dat gy mijner in uwe gebeden voor God gedachtig zijt; zoo zal ik u maar alleen dit doen weten / om het welk ik dezen Brief aan u geschreven / en deze verzekerde Bode gezonden hebbe. Hier daar ik ben zoude ik zeker gaarne altijd wel willen blijven; en och of ik naar u luysterde nu allang deze woon-plaats voor my verkoren hadde; alhoewel de redenen / waarom ik u geen gehoor en gaf / zoodanig waren / dat ik achte het zelve niet zonder Gods bestiering geschiedt te zijn: Doch 't zy hoe 't zy / twee dingen zijnder evenwel / die deze verblijfplaats / alhoewel andersins uyt zich zelve zeer vermakelijk / of min aangenaam / of min verzekert maken: 't eene is / de groote schaarsheyd van boeken / welke ik voornamentlijk tot mijn bezigheden noodig hebbe; 't andere / dat mijne vrinden vrezen / dat / zoo ik hier langer mocht komen te verblijven / my en mijne Huyswaard eenig zwaarder ongeval overkomen mocht / inzonderheyd dewijl het zoo dicht by Krakouw is. Derhalven dan / dewijl gy van boeken vry wel voorzien zijt / die my te stade kunnen komen / en dat de plaats daar gy woont vry verre van de Stad af is / waar by koomt onze oude vrindschap / en gemeenzaamheyd / als ook de vrucht die wy beyde lichtelijk zullen kunnen genieten wanneer wy by den anderen zijn; zoo heb ik vast gestelt (zoo 't God de Heer toelaat) eerstdaags daar na toe te komen / en eenige weken by u te verblijven; doch ik heb u eerst hier van willen verwittigen / op dat / indien gy misschien in uw' huys geen plaats en hebt / daar ik bequamelijk zouw kunnen slapen (want als 'er dit is / is het my genoeg) gy zoud bezorgen mogen / dat ik de zelfde in 't hof zelf / zoo 't wezen kon / hebben mocht / en evenwel by u ter tafel gaan: want by iemand anders zoude ik dit naulijks / zonder 't hoogste ongemak voor mijne gezontheyd / kunnen doen; zoo om datze meest alle zoo qualijk den tijd houden van middag- en van avondmaal / als ook om dat zoo wel gy als ik / eenig onderscheyd van spijs en drank / na 't voorschrift der Artzeny-geleerden / dienden te maken / gelijkze ook ten deele van ons gemaakt en onderhouden word / daar meest alle uwe Landsluyden mede lacchen / en geen acht op slaan: Ik doe'er by / dat ik tot uwent door den langen ommegang nu zoo vry geworden ben / dat ik mag belasten zoodanige spijs te koken / als ik voor mijn gezontheyd best dienstig vind. Doch het is hier van nu lang genoeg. Terwijl uwe antwoord / die ik verwacht / hier komen zal /

zal

zal ik / zoo 't God de Heer toelaat / met mijnen zeer vrind-houdenden Waard te Rakou zijn; en op de wederom-reys hier wederom aankomen / en terstond daar op / zoo gy my laat weten dat'er een plaats gereed zal zijn / gelijk ik zoek / onder des zelven Gods begunstiging / tot u komen: Doch ik heb goed gevonden eerst eens na Rakou te reyzen / en niet die misslag te begaan / van deze goede gelegentheyd van reyzen hebbende / niet aldaar eens in de by-een-komst der Broederen tegenwoordig te zijn; met eene ook om dat ik begerig ben / om onzen Heere en Vriend Lubenietcius, eer hy naar Littau vertrekt / eens te zien en te mogen spreken; als mede om mijn Dochtertje eens te zien / welk ik nu in een rond jaar niet gezien en hebbe. Groetet / bid ik u / de Broeders hertelijk die by u zijn / en zegt haar van mijnent-wegen dat ik my grootelijks met haar verblijde / datse niet genoodzaakt zijn geweest u aan die van Lublijn over te moeten laten. Groet met namen de Heer Blonskius, en de Heer Rupnovius, indien hy omtrent uwent is / grootelijks van mijnent-wegen: Ook word uwe Huysvrou niet alleen van my / maar ook uyt de naam van mijne Huyswaardinne alhier / hertelijk gegroet; gelijk ik insgelijks uwen Broeder Samuël, en uwe Zonen / niet ongegroet wil laten: En met hoe grooten vierigheyd / en voorzorge / de Heer Cetis mijnen Huyswaard / u bevolen heeft te groeten / weet ik met woorden niet genoegzaam uyt te drukken / gy zult het misschien met uwe gedachte best begrijpen / en onder-en-tusschen naarstelijk zorg dragen / dat gy met d'uwen zeer wel varen moogt. God de Heer bewaar u allen / en gunne my dat ik u ten spoedigste in goede gezondheyd zien en vinden mag. Geschreven in de Ingolomische Land-streek / den derde van Zomer-maand 1598.

Uwe in Christo wel-geneygde Broeder en Dienaar

F A U S T U S S O C I N U S.

Brief van
F A U S T U S S O C I N U S,
Aan Meester ANTONIUS EVONYMUS, Teuchener-Karinthier, voormaals Hoofd-Leeraar in de Akademie van Wittenberg.

Zaligheyd van God en Christo &c.

Veel trager dan ik gedacht had / zeer geleerde en voortreffelijke Man / antwoord ik op uwen Brief van den vijfden van Wijn-maand; uyt de welke ik zoo groote beleeftheyd en goedwilligheyd te mywaarts heb gezien / als ik wel wete dat my van niemand toe en komt. Ik zoude dan wel wenschen zoo te antwoorden gelijk het uwen Brief vereyscht; dat is / en wijdluftelijk / en geleerdelijk: doch dit laatste laat mijne ongeoeffentheyd / en het eerste de kortheyd des tijds niet toe: Belieft het my dan ten goede te houden / dat gy een veel ruwer en korter antwoord ontfangt / dan ik zelf erkenne / dat men aan uwen niet min geleerden dan wijd-luftigen

brief verschuldigt is. Dat u mijn gering geschenk wel-gevallig is geweest verheugt my grootelijks; derhalven zoo zende ik u wederom het zelve in een ander formaat, met een by-voegsel; 't welk'er dubbelt is, om het eene aan Naborovius te geven. Het is my ten hoogste aangenaam geweest, uwen voortgang in de kennisse der Goddelijke dingen, zoo onderscheydelijk en met ordere van u zelf beschreven te zien, als waar uyt ik zeer lichtelijk bespeure Gods groote voorzorge en voorzienigheyd over u: en ik bidde den zelven God, nevens u, dat hy, indien u noch iets tot de eygentlijke kennisse der Goddelijke dingen mag ontbreken, 't geen met recht een sterflijk mensch in dit leven zouw kunnen wenschen, het zelve met zijnen Geest beliebe te vervullen, en u te verleenen. En ik wat my belangt, alhoewel ik niet te klagen hebbe van mijne oeffeningen in God-geleerde zaken, verneem nochtans dat my, boven vele andere kleynigheden, noch verscheyde dingen ontbreken; welke hoe ze grooter zijn, hoe ik daar te meer met de borst opvalle, om'er de kennisse van te bekomen. En och of ik maar dat verkregen hadde, 't gene gy my toeschrijft, dat ik volkomentlijk en klaar, 't geen ik begrijpe, met mijn schrijven uyt kost drukken! En om openhertig te gaan, het docht my zelf, ook voor 't ontfangen van dit uw' getuychenisse, 't geen ik grootelijks achte, dat ik hier in al eenigsins uytstak, doch van dit mijn gevoelen van mijn zelven schrikten my eenige luyden onzer vergadering af, die mijne geschriften van duysterheyd beschuldigden. 't Vordere 't geen my in mijn manier van schrijven uw' getuychenisse toeschrijft, erkenne ik geensins, want gelijk ik niet onachtzamelijk na eenige klaarheyd heb gestaan, zoo hebbe ik ook eeniger-maten van zoo grooten zuyverheyd en hoogdravenheyd van stijl geen werk gemaakt, of immers heb'er niet op toegelegt: Doch God geve, dat, gelijkerwijs den stijl mijner schriften by u niet verwerpelijk en is, gy ook alzoo het gevoelen, dat de zelve voor-dragen, goed kennen moogt. Nu en heb ik niets by my onder mijne schriften, 't welk afgeschreven is, 't geen gy of noch niet gezien, of niet gehad en hebt, 't geen ik u zouw kunnen toezenden, als dit weder herdrukte werkje. Het boek van Fricius hoop ik dat gy of nu gekregen hebt, of van de Heer Joël krijgen zult; en zeker 't is een treffelijk boek, maar echter 't geen met een groote omzichtigheyd moet gelezen worden: waar aan ik niet en twijffele of gy zult zulks wel doen: en ik verhope dat gy eyndelijk 't zy uyt het lezen van dit, of van andere boeken, de innigste waarheyd bekomen zult. Dit verzekere ik u, dat onze Gemeentens in dit Rijk dagelijks meer en meer in de kennisse van dit zoo grooten stuk, en van andere dingen, toenemen, en voornamentlijk in die dingen die byzonderlijk de heyligheyd des levens betreffen: welke kennisse gelijkse geheelijk tot de eeuwige zaligheyd noodzakelijk is, zoo laat ik my voorstaan, dat'er alle gehertigde en Godvruchtige menschen van oordeelen zullen, datse andersins of geheel niet, of immers zeer weynig, in de meeste Kerken, die zich met de naam van Gereformeerden laten noemen, gebonden word. Doch ik, alhoewel ik gevoele dat ik tegen het voorschrift van onzen Zaligmaker en Wet-gever Christus, veele struykelingen onderworpen ben, en laat nochtans niet af, voor zoo veel het mijne weynige gezontheyd, en mijne nu aankomenden Ouderdom toelaat, in dezen deele de Wet-steen te verstrekken, dat is om anderen scherp te maken, schoon ik zelf niet snijden kan. En op dat gy ook

hier

hier toe/ zoo veel gy kunt/ uw' best moogt doen/ dat is dat gy de eenvoudigheyd en oprechtigheyd des levens/ waar in ik gansch niet twijffele u ten hoogste uyt te steken/ in deze onze alderbedorvenste eeuw/ ook aan anderen in moogt planten/ daar toe zal ik u gedurig en byzonderlijk een aanleyder zijn; voornamentlijk in die genen die met recht gezeyt kunnen worden uwe voorzorge aanbevolen te zijn: onder welken men die Poolsche Jongelingen een voorname plaats kan toe-eygenen/ welken indien gy om dat verderf te ontvlieden een aanmaander en voorganger verstrekt/ zoo zult gy u in uw plicht grootelijks en ten hoogste quyten/ en 't zal ons allen overvloedelijk genoeg doen in 't gene wy van u eysschen. Vaart wel/ voortreffelijke Man; en volhard in my te beminnen. Zoo moet u God helpen/ en uwe bevlijtigingen voorspoedig maken. Te Krakou den tiende van Maart 1591.

Uwe zeer lief hebbende en zeer geneygde

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van ERASMUS JOHANNIS, aan FAUSTUS SOCINUS; waar in hy van zeker zijn Geschrift spreekt in 't welk hy de redenen vervat, om welken het eeuwige leven gegeven word; en in 't welke hy van dryderleye gerechtigheyd der Kinderen Gods handelt.

Veel heyls.

IK schijn my zelve deze bewijs-reden eenigsins na een nieuwe richtdraad toegestelt te hebben; en derhalven heeft'er lichtelijk eenige misslag by kunnen zijn: Maar het is billijk/ dat/ gelijk'erwijs een eerste pooging dit alles niet uyt en voert/ 't geen'er in zoo grooten stuk steekt/ maar ergens koomt te slibberen/ men zulks haar ten besten houd: dewijl/ gelijk het spreekwoord zeyt/

In 't geen men groots bestaat
De wil is voor de daad.

Want alhoewel hier maar de eerste strepen van deze bewijs-reden getrokken worden/ die in de Christelijke Godvruchtigheyd lichtelijk d'eerste plaats behoud/ en dat'er vele dingen ontbreken/ tot de volkomenheyd van zulk een stuk vereyscht/ zoo en twijffele ik nochtans niet/ dat de grondvesten van zoo voortreffelijken werk niet wel gelegt en zijn. Ik zende u dan alles toe/ zeer begaafde Man/ om over het zelve uw' oordeel te verstaan; 't welk dat gy het belieft by geschrift te stellen/ voor zoo veel het u uwe zwakheyd toelaat/ en het zelve zoo kort als doenlijk is/ dat verzoek ik op u volgens onze vrindschap. Vaart wel in den Heere Jesu/ zeer voortreffelijke Man/ dien ik hoochelijk heb te eeren/

Uwe zeer toegeneygde

ERASMUS JOHANNIS.

Brief van FAUSTUS SOCINUS, aan ERASMUS JOHANNIS, waar in hy zijn oordeel verklaart, over des zelfs Geschrift, boven vermeld.

Zeer geleerde Man, Zaligheyd in den Heere, &c.

DE onderscheyding der oorzaken / om welken ons de eeuwige zaligheyd te beurt valt / in dry hoofdstukken verdeelt / waar van het eene tot God / het andere tot Christum / en het derde tot ons zelf / betrokken word; houde ik voor goed / en prijz' se grootelijks: Maar eerst wilde ik wel / dat deze dry hoofdstukken / op zekere wijs / welke van u is achter weeg gelaten / van elkanderen onderscheyden wierden; en dan / dat yder dezer dry ten deele wat anders wierde uytgeleyt.

De wijs / van u achter weeg gelaten / is / dat niet alleen en enkelijk het eene hoofdstuk gezegt worde voortreffelijker te zijn dan het andere; maar ook / dewijl de werkende oorzaken / hoedanige het noodzakelijk is dat deze alle zijn (want hier word gehandelt van de oorzaken om welke; en van de eyndige oorzaken valt de vraag hier niet) veelderleye zijn; dat uytdrukkelijk verklaart worde / hoedanig of hoedanige yder dezer hoofdstukken in zich vervat.

Ik achte dan het eerste hoofdstuk ('t geen gy mede / hoewel met andere woorden / hebt aangemerkt / en wel te recht ingescherpt) de eerste voorname werckende oorzaak; het twede / de twede gevolchelijke / ofte de instrumentaalsche / en voor een gedeelte deze / die gezegt word / zonder welke niet; maar het derde / enkelijk deze / die gezegt word / zonder welke niet / te bevatten.

Want nu belangt een twede manier om deze hoofdstukken te verklaren / ik zouw geloven / dat in het eerste hoofdstuk daar uytdrukkelijk diende by gedaan te worden de konditie / die God de Heer zelf by zijne loutere / hoewel niet te min volstrekte / genade / heeft bygedaan; en dat men zouw moeten zeggen / dat God de zonden wel vergeeft om zich zelfs wil / en te gelijk dat hy het eeuwige leven geeft / maar nochtans aan geen anderen dan die in Christum gelooven. Te dier plaatse geen gewag makende van de Kinderen Gods (dewijl dit woord van verscheydene verscheydelijk genomen word) ten zy dat met eene klaar uyt gezegt worde / wie deze Kinderen Gods zijn: Het zelve / en noch veel meer / zeg ik van 't woord Verkorene / 't zy in dit eerste / 't zy in de twee andere hoofdstukken. In het tweede hoofdstuk acht ik / dat'er niet alleen van Christi gehoorzaamheyd gewag gemaakt moet worden / maar ook van alles / 't geen hy om ons of zelf heeft gedaan / of 't geen van God in hem is te weeg gebracht: Want dat we niet alleen aan de gehoorzaamheyd Christi / maar ook aan zijne prediking / en opstanding / en opperste macht naast God / onze zaligheyd verschuldigt zijn / betuygt de heylige Schrift opentlijk genoeg / en voor een groot deel by na met uytgedrukte woorden. Daar en boven hoe Christi gehoorzaamheyd de oorzaak onzer eeuwiger zaligheyd geweest zy / of is / dunkt my dat een weynig anders dient verklaart te worden / dan gy hebt gedaan; en dat men zeggen moet; dat daarom onze eeuwige zaligheyd met recht aan Christi gehoorzaamheyd word toegeschreven /

ven /

ven / om dat God te voren had besloten / dat hy / na dat Christus hem ge-
hoorzaam zoude zijn geweest / aan allen die tot Christum behoorden / de eeu-
wige zaligheyd geven zouw ; ja dat hy aan Christus zelf geheel en al de macht
zouw verleenen / om zelf alle de zijnen met de eeuwige zaligheyd te kunnen
begaven ; gelijk hy hem zeker deze macht ook heeft verleent. Maar voorna-
mentlijk had gy geensins behooren te zeggen / dat de gerechtigheyd Christi
ons van God als eygen toegerekent word : want dat leest men nergens / noch-
te ook is zulks geensins van nooden. En dewijl gy nu erkent / dat van Chri-
stus zelf alle verdienste (waarachtige / namentlijk / en eygentlijke) in dit
stuk moet uyt gesloten worden ; zoo moest het of anders / of immers klaar-
der / uytgelegt worden / dan gy doet / 't geen gy zegt / dat God / zoo om zich
zelven / als ook om Christum / de heyligen de zonden vergeeft / en den hey-
ligen Geest / en het eeuwige leven mededeelt : Want dat gy 'er / om het te ver-
klaren / by doet / uyt goedwilligheyd, waar mede hy hem boven alle uytver-
koren Engelen en menschen, om niet, omhelst ; dat kan naulijks / ja geen-
sins / als wel gezeyt / geleden worden. Want wanneer de Schrift zeyt / dat
God om Christum de zonden vergeeft &c. ('t geen ik nochtans niet en meene
dat ergens uytdrukkelijk geschreven staat) dat moet / om eygentlijk te spre-
ken / niet tot de hoogste goedwilligheyd / waar mede God Christum om-
helst / maar tot de belofte / of tot het besluyt van hem gemaakt / datse / al
wie tot Christum behooren / dat is die op Christum zullen vertrouwt hebben /
de eeuwige zaligheyd zullen verkrijgen / voor al toegepast worden : want an-
dersins zoude God ten minsten eenige aandrijvende oorzaak / om ons de eeu-
wige zaligheyd te geven / in Christo hebben : 't geen verre van alle waarheyd
afwijkt / dewijl het zeker is / dat God noch ter eerster / noch ter tweeder op-
zicht / om ons de eeuwige zaligheyd te schenken / van eenige andere persoon
of zaak aangedreven is / als alleen van zich zelven / van zijn eygen raad /
en besluyt. Op dat ik dan besluyte / God maakt ons / die Christi zijn / niet
daarom zalig / of schenkt ons 't eeuwige leven / om dat hy Christum zoo
hoochelijk bemint ; maar dat hy haar / die Christi zouden zijn / besloten heeft
zalig te maken en het eeuwige leven te schenken. Tot zoo verre / dat / indien
het andersins wezen kost dat wy Christi zouden zijn / dat is / op hem zou-
den vertrouwen / en zijne geboden onderhouden / en dat God ondertusschen
Christum nochtans niet grootelijks beminde / wy niet te min echter van God
zalig gemaakt / en met het eeuwige leven zouden beschonken worden. In
het derde hoofdstuk / vorders / moest / mijns oordeels / veel eer ons geloof in
Christum / dan onze bekeering / gedacht worden : want niet alle bekeering
kan de oorzaak onzer eeuwiger zaligheyd genoemt worden / maar deze slechs /
welke volgens Christi voorschrift is ; en het geloof in Christum besluyt nood-
zakelijk deze bekeering in zich / als aan welk geloof / onze rechtvaardigma-
king / en onze eeuwige zaligheyd / menigmaal word toegeschreven ; daar aan
de bekeering / in het Nieuwe Testament / slechs de uytwissinge der zonden
plag toegeschreven te worden / op welke de eeuwige zaligheyd (alhoewel gy
anders van gevoelen schijnt te zijn) uyt zich zelven / en noodzakelijk niet en
volgt. Nochte de plaats Ezechiël 18. die van u bygebracht word / bewijst het
tegendeel niet : want al wat aldaar van 't leven gesproken word / dat kan
voor die tijd tot het eeuwige leven niet betrokken worden / dewijl het zelve toen

van God noch niet geopenbaart en was. Dit en kan ik ook niet na laten te zeggen / dat de plaatsen van u bygebracht / om te bewijzen / dat de gehoorzaamheyd Christi de oorzaak onzer eeuwiger zaligheyd zy / niet schijnen ter zaak te doen; want in de zelven word wel het gelove / en de kennisse Christi / en Christo zelve / de vergevinge en uytwissinge onzer zonden / als mede onze gerechtigheyd / en verlossing / waar in men zeggen kan dat onze eeuwige zaligheyd begrepen is / toegeschreven; maar onder en tusschen wordt'er van de gehoorzaamheyd Christi geen opentlijk gewag gemaakt. Zeker 't waar beter geweest die welbekende plaats Rom. 5. by te brengen / al waar uytdrukkelijk gezeyt word / dat'er door eenes menschen / dat is Christi / gehoorzaamheyd vele tot rechtvaardigen gestelt zullen worden. Voorder staat aan te merken / dat wat belangt het gevoelen der Pausgezinden / tot beweering van de waardigheyd onzer goeder werken / het zelve gansch niet en verscheelt van dit gevoelen dat gy hier tegen schijnt te stellen/ of 't geen gy voor 't zelve schijnt in plaats te stellen / 't welk gy met deze woorden verklaart. Het en zal dan niet goddeloos gesproken zijn, ja het is een goed gevoelen, en dat met de Schriftuur over een komt, indien men de zaligheyd en gerechtigheyd de goede werken toeschrijft; als men maar alleen zich houd onder de genade, en de zelve stelt over alle werken te staan, zoo datse van de zelve alle haare waardy, en waardigheyd, en belooning ontfangen.

Dit schijnt / daar en boven aangemerkt te moeten worden / dat gy achtet / dat het gene gy tot de derde oorzaak onzer eeuwiger zaligheyd maakt / niet gezeyt te konnen worden geheel en al van de eerste af te hangen / indien het geloof en de heyligheyd der Verkorenen eenigsins van hen zelfs af hangt: want ik meene dat hier in van u niet al te wel besloten word: want alhoewel het geloof en de heyligheyd der Verkorenen eenigermaten van hen zelfs af hangt / zoo hangt'ser nochtans in geenderleye manier van af / voor zoo veel ze de oorzaak der eeuwiger zaligheyd is; maar het zelve komt geheel en al van de eerste oorzaak voort.

Eyndelijk raad ik u / dat gy ergens de samenhanging die'er tusschen de oorzaken onzer eeuwiger zaligheyd is / opmerkelijk verklaart; dat is / dat gy de geheele wijs / en voortgang / onzer eeuwiger zaligheyd / van 't begin tot den eynde / met een enkele samenschakeling van reden / kortelijk verhaalt: want aldus zal veel lichter de kracht en waardigheyd van elke oorzaak gekent worden / en de lezers zullen deze nuttigheyd ontfangen die gy haar met dit geschrift zoekt voor te dragen.

Dit weynige heb ik zoo ter loops / op uw' verzoek / noch zoo zeer niet als ik wel wenschen zouw / en veel licht wel noodig is / uw' geschrift overwogen hebbende / van het zelve / ten beste dat ik kost / geschreven: Houd bid ik my ten goede mijnen yver van u uw' verzoek opgevolgt te hebben. Vaart wel / den twintigsten April 1590. Te Krakou.

Uwe zeer geneygde

FAUSTUS SOCINUS.

Brief

Brief van FAUSTUS SOCINUS, aan den zeer edelen Heer ELIAS ARCISSEVIUS.

Den met Godvruchtigheyd en deugd-vercierden Heere *Eliæ Arcissevio*, sterk Arbeyder in des Heeren Wijngaard, mijnen zeer eerwaardigen vrind en Broeder in Christo, &c.

Zaligheyd van God, in Christo, &c.

HEt spijt my / dat gy van Lippa waart vertrokken / eer gy mijn antwoord op uwen brief ontfangen hadde: Want daar waren eenige dingen / die ik wel gewilt hadde dat gy den broederen had voorgelezen / waar van 'er eenige meenen / dat ik nu te eenemaal bezig ben om geld by een te vergaderen. Ik verblijde my / dat uwe by-een-komst / alhoewel van weynig dagen / niet zonder vrucht geweest en is. Op het gene gy my vraagt / zeg ik in 't korte aldus: Dat ik achte / * dat het een Christen-mensch geoorloft is het Magistraats-ampt / zelf het Opperste te bedienen; als hy maar andersins / in het zelve te bedienen / tegen de Christelijke liefde niet misdoet. De misdadigen de hals-straf aan te doen / of aan ledematen te knotten / dat acht ik naulijks dat hem op eenigerley-wijs door de Christelijke liefde geoorloft is: en geen Christen / die het Magistraats-ampt bedient / zoo hy mijne rading volgt / zal dit durven doen. Het is een veel zwaarder geschil / of men zich met oorlog beschermen zal / of niet: Of namentlijk een Christen-mensch / die de Hoogste Magistraats-waardigheyd bekleed / zonder tegen de Christelijke liefde te misdoen / daar toe der gener hulp mag gebruyken / die zich daar toe van hem willen laten huuren; alhoewel ik het dus inzie / dat het een Christen-mensch in 't byzonder niet toegelaten word / iemand / ook by gelegentheyd om oorlog af te weeren / om hals te brengen / of aan eenig lidt des lichaams te verkorten; schoon dat hem van de Opperste Magistraat geboden wierd om zulks te doen: vorders / zich te wapenen / en te gelijk met anderen / om 't geweld der overvallende vyanden te stutten / heen te trekken / zonder iemands neerlag in 't byzonder / dat acht ik dat alsdan een Christen-mensch geoorloft is / wanneer hy eerst alles ondernomen heeft / om niet gedwongen te worden derwaarts heen te trekken; en dat hy gezocht heeft met zijn geld eerst zoodanige heentocht af te koopen; 't welk zoo hy 'er niet toekomen kan / zoo is het mijns oordeels beter / het gevaar van eenige aanstaande argernis der zwakken in het geloof af te wachten / dan zich en de zijnen een wis verderf op den hals te halen: op dat ik niet en zegge van de argernis die niet min / ja veel meer / aan velen gegeven word / als iemand zijne hooge Overigheyd weygert te gehoorzamen: waar vanze nochtans alle over-een-stemmen / dat men de zelve / in de dingen die niet opentlijk met de Geboden Christi strijdig zijn / t'eenemaal gehoorzamen moet. Wat belangt den toestel van gewaad en

* Ziet hier tegen het gemelde boekje van D. V. Breen *van de Hoedanigheyd des Rijks Christi.*

klee-

kleeding/ daar van acht ik datmen niet al te angstvallig hoeft bekommert te zijn/ om dit of dat in de Gemeente Christi te verhieden: Alleen moet men zich in 't algemeen van alle overdadigheyd wachten: de overdadigheyd nu/ meen ik dat men af te meten heeft na 't gedurige gebruyk van de plaats/ en 't Landschap/ daarwe woonen: als by voorbeeld/ daar zijn eenige plaatsen/ daar het van geen meer overdadigheyd en is zijde kleederen te gebruyken/ dan in Polen het Linne en het Wolle; om dat namentlijk in zoodanige plaatsen de alderslechtste en geringste luyden de zelve dragen/ gelijk ik hoor dat het in Italie zelf nu dus geschied: Die dan in Polen willen/ dat het een Christen-vrouwe niet geoorloft zouw zijn een Hoofd-dekzel te dragen/ dat van zijde stoffe geweven is/ zijn/ mijns oordeels/ het spoor dapper bijster/ dewijl'er in dat Land by-na geen zoo slechten vrouw gevonden word/ die zulk een Hoofd-dekzel niet en draagt. Wat belangt van Wapenen te dragen/ daar van is dit mijn gevoelen/ dat zulks in zich zelven ingezien op geenderley wijs een Christen-mensch verboden is; doch om het gevaar van tot iet quaads verrukt te worden/ en om den aanstoot en ergernis der zwakken/ geloof ik echter dat het een Christen niet doen en moet; ten zy misschien onder 't reyzen om de wilde Beesten of om de straat-schenders een schrik aan te jagen: Doch of zich iemand tegen eenen die hem bespringt zoo verweeren mag/ dat hy hem zouw kunnen verwonden en dooden/ dat is voorwaar een vry zwaar geschil: Dit is altoos zeker/ dat het een mensch/ in dusdanige gevaarlijkheyd gebracht/ genoeg moet zijn/ indien hy hem zelven/ en zijn leven/ of door de vlucht/ of met de slagen af te weren/ kan beschermen; noch dat hy zich door gramschap zoo verre niet moet laten vervoeren/ om zijn weer-party/ ik zal niet zeggen niet te dooden/ maar ook niet te verwonden: Ook en twijffele ik niet/ of God placht aan een vroom Godvruchtig mensch/ dien zulks iets overkomt/ wel op staande voet eenige raad in 't zin te geven/ en hem zoo te helpen/ dat hy/ om zijn leven te behouden/ niet genoodzaakt is zijn weer-party te dooden/ dat men voorzal vermijden moet: want aangaande eenige slagen/ of geen doodelijke wonden/ daar mede schijnt het een andere gelegentheyd te zijn; en men kan achten/ dat het beter is zijnen naasten/ die ons het leven ongerechtelijk benemen wil/ slechs met lichte slagen aan te gaan of te verwonden/ dan hem zelven om gedood te worden in zijn geweld te geven; voornamentlijk wanneer iemand niet ter zake van een andere gezintheyd in den Gods-dienst/ maar om andere redenen/ besprongen word. By maniere van een korten brief kan men al 't gene niet verhandelen/ dat'er te zeggen zoude vallen/ omtrent de dingen/ waar over gy mijn oordeel hebt verzocht: Zoo God wil zullen wy in tegenwoordigheyd naukeuriger hier over met malkander reden-twisten. Ik weet niet dat'er iets is dat ik u zou kunnen laten weten/ als dat'er van de Jesuyt Snuglevius, die met Licinius heeft gereden-twist/ uytgekomen is het boek van de eeuwige Godheyd des Zoons Gods/ in 't welke voor een goed deel geantwoord word op de dingen die ik geschreven heb in 't geschrift tegen Wiëkus, en in mijn reden-twisting tegen Volanus. Ik geloof dat ik'er/ met de hulpe Gods/ op antwoorden zal; want het is een Man die vry scherp en schrander is/ en van alle kanten vol steekt van slimme streken/ daar niet yder een zoo lichtelijk door en ziet. Te Krakouw den vijftiende February 1595.

Uwen van herten geheelen FAUSTUS SOCINUS.

Aan den zelven

ELIAS ARCISSEVIUS,

Te Vidauw.

1. 't Geschil van de Kerk / daar zoo veel werks afgemaakt / en 't geen met zulk een uytbundigheyd verhandelt word / is / 't zy wat'er vele / en voornamentlijk de Papisten / van gevoelen / met allen van zeer kleyn gewicht; gelijk'er nu al eenige van die genen schijnen ontwaar geworden te zijn / die van deze stoffe tegen 't gevoelen der Papisten geschreven hebben: Ik zal nochtans kortelijk zeggen / dat ik de onderscheyding / tusschen een Zichtbare / en onzichtbare Kerk of Gemeente / grootelijks goed keur. De onzichtbare bestaat uyt waare Geloovigen / in den Geest vergadert: en de Zichtbare / uyt die gene die het waare geloof belijden / en om dezer oorzaaks wil by malkanderen te zamen komen. Men moet ook onderscheyden tusschen Gods en Christi Gemeente: want alhoewel de zelve die Christi Gemeente is noodzakelijk ook Gods Gemeente wezen moet / zoo en is nochtans in 't tegendeel niet noodzakelijk / dat die Gods gemeente is / terstond ook Christi gemeente zy. Vorders het begin van Gods onzichtbare Kerk kan'er niet gestelt worden / dewijl het niet en blijkt / of Adam en Eva / eerze kinderen gewonnen hadden / en de zelve groot geworden waren / oyt van herten op God vertrouwt hebben gehad: want dat de vergadering van slechs twee personen / 't geen het zelve is in dit ons voorstel / met de naam van Gemeente genoemt kan worden / geven die woorden van Christus te kennen / daar hy zeyt / Alwaar twee of dry in mijnen naam zullen vergadert zijn &c. 't Begin nu van de Zichtbare Kerke Gods kan men zeggen ten tijde van Enos / de Zoon van Seth / geweest te zijn: want toen, gelijk'er in 't vierde van 't boek der Scheppinge / op 't laatste vaars geschreven staat / heeft de naam des Heeren begonnen aangeroepen te worden; dat is / gelijk ik het met niet weynig anderen uytleg / toen heeft men begonnen vergaderingen te houden / waar in God de Heere is gedient en geëert geworden: Doch ik wete / dat deze plaats / uyt de kracht der Hebreeuwsche spraak / van zommigen in een tegenstrijdigen zin genomen word / dat namentlijk de naam des Heeren toen / met aanroepen / is ontheyligt geworden: maar ik meene / datmen / uyt de zelve kracht der Hebreeuwsche taal / van de algemeene lezing te dier plaats geensins behoeft af te wijken. Vorders de Gemeente Christi / hebben te gelijk op eene tijd Zichtbaar / en Onzichtbaar / begost te zijn; want te dier tijd dat de ware Discipulen Christi op Christum / als op den genen die het eeuwige leven gaf / hebben begonnen te vertrouwen / te dier zelver tijd hebbenze ook in zijnen naam begost vergadert te worden: en dit kan men met recht zeggen toen eerst geschied te zijn / toen de heylige Geest op haar nederdaalde: want te voren / offe schoon vergadert wierden / ja op dien dag zelf nu al vergadert waren / zulks geschiede van hen nochtans niet in de name Christi: zoo dat het toen wel een Gemeente Gods was / maar als noch echter Christi gemeente niet. En dit zy voor tegenwoordig genoeg / voor zoo veel belangt uw vraag van de Kerk / of Gemeente.

2. Dat gy zegt / dat het min waarachtig schijnt 't geen ik ergens ge-

 schreven

schreven en gezegt hebbe (alhoewel gy my een weynig anders doet spreken / dan mijne woorden leggen) dat de gene / die zeker geloof aan Christum heeft / 't welk ik het eerste geloof noeme / waar door men / namentlijk / gelooft dat Jesus de Christus is &c. noodzakelijk ook den zelven Christo moet gehoorzamen; om dat het andersins zouw kunnen gebeuren / dat iemand van zelfs / willens / en wetens / het eeuwige leven zouw komen te versmaden; 't geen ik zegge dat niet geschieden en kan. Dat gy zegt / zeg ik / dat dit min waarachtig schijnt / om dat'er in der daad gevonden worden / die / schoonze dit geloof hebben / 't eeuwige leven versmaden: dat en doet tegen mijn zeggen zo veel byzonders niet. Want voor eerst zoo en heb ik niet gezeyt / dat de gene / die dit geloof heeft / het eeuwige leven niet versmaden kan; maar ik ontkenne geheel en al dat zulks geschieden kan van iemand / namentlijk / gelijk ik wel uytdrukkelijk zegge / die het wetende / en met voordacht / en uyt zijn vryen wille doet. Ten anderen / zoo en bewijst gy geensins het geen gy zegt / doch ik loochene volkomentlijk dat'er oyt zoodanige een geweest is, gelijk gy zegt dat'er veele zijn geweest. Want indien deze velen / welke gy verstaat / niet gehoorzaamt en hebben / dat en is daarom niet geschied / om datse het eeuwige leven willens en wetens / en uyt haar eygen beweging versmadeden; maar om datse niet waarlijk en geloofden / dat hy / die gehoorzaamde / het eeuwige leven hebben zouw: 't geen in der daad het zelve is / met niet te gelooven dat Jesus de Christus is &c. Nu en spreek ik mijn zelven geensins tegen / als ik zegge / dat iemand uyt het boek des levens kan uytgewischt worden: als of hy quansuys / die t'eeniger tijd heeft gelooft / dat Jesus de Christus is &c. en daarom ook heeft gehoorzaamt / en gevolchelijk in het boek des levens is geschreven / indien hy naderhand om zijn ongehoorzaamheyd komt uytgewischt te worden; niet te min voortging met te gelooven / dat Jesus de Christus zy &c. Ja het volgt noodzakelijk / dat gelijk hy opgehouden heeft te gehoorzamen / hy ook alzoo heeft afgelaten van herten te gelooven / dat Jesus de Christus is.

3. Noyt heb ik geschreven / dat dat eerste geloof niets ter zaligheyd en doet; ja ik hebbe doorgaans gezeyt / dat het'er zeer veel toe doet: maar alleen hebbe ik gezeyt / en zeg het noch / dat dat dit geloof niet en is / waar doorwe waarlijk en eygentlijk gerechtvaardigt worden; alhoewelwe door het zelve tot het rechtvaardigmakende geloof / 't welk het vertrouwen en de gehoorzaamheyd is / noodzakelijk worden toegebracht / en dat het zelve ons op deze wijs grootelijks ter zaligheyd dienstig is. 't Geen gy van de Luterschen / en Evangelischen zegt / dat zy dat geloof / 't welk ik het eerste noeme / het genoegzame stellen te wezen / daar in mist gy: want niet dat geloof (gelijk ik het zelve uytlegge) maar te gelooven / dat Jesus Christus de Goddelijke gerechtigheyd voor ons heeft genoeg gedaan / is voor de Luterschen en Evangelischen het genoegzame geloof / waar doorwe namentlijk ten vollen gerechtvaardigt worden.

4. Iet anders is dat inwendige woord Gods / waar door ik zegge datwe vermaant worden / om dat gene te doen 't welk wy zelf oordeelen rechtvaardig te zijn; en dat gene na te laten / 't welk wy meenen onrechtvaardig te zijn: en iet anders / dat Goddelijke licht / 't geen ik zegge dat in den mensch door zijns zelfs schuld uytgebluscht word: want dat licht behoort tot de kennisse der

dingen

dingen die Gode of behagen/ of mishagen: maar al wat Gode behaagt/ 't zelve en schijnt juyst niet aan een ygelijk mensch rechtvaardig te zijn; nochte ook onrechtvaardig/ al wat Gode mishaagt: Zoo dat'er in mijne woorden gansch geen tegenstrijdigheyd en leyt. Nochte ook en heb ik oyt gezeyt/ dat iemand gerechtvaardigt word/ op deze wijs/ waar doorwe door het geloof in Christum gerechtvaardigt worden/ indien hy dit inwendige woord Gods gehoorzaam is; maar dit heb ik gezeyt/ dat zoodanig een mensch Gode aangenaam is; en wel uytdrukkelijk heb ik te dier plaats onderscheyd gemaakt tusschen den genen die op eene byzondere wijs (gelijk zeker deze is die op Christum vertrouwt) en deze die/ om zoo te zeggen/ op een gemeene manier Gode welgevallig is.

5. Ik heb niet gezeyt/ dat de goede Engelen Gods niet hebben kunnen zondigen; maar alleen/ datwe gelooven/ dat de goede Engelen Gods nu niet zondigen kunnen: en ik heb hier zeer wel en waarachtig aan gezeyt. En dit is het gemeen gevoelen van byna alle Godgeleerden/ 't geen gansch niet en strijd met het getuychenis van u bygebracht. Want het is geheel waarschijnelijk/ dat/ gelijkerwijs wy na den strijd dezes levens/ indien wy wettelijk zullen gestreden hebben/ te gelijk met de kroone der onsterffelijkheyd/ een volkomene verlossing van de zonde zullen verkrijgen/ gelijk wel te recht van allen word gelooft; deze Engelen Gods/ die getrouw gebleven zijn/ en niet/ gelijk de anderen/ zich in die aflating van haar begin hebben ingewikkelt/ deze belooning van God verkregen hebben/ datse na dezen gene zondelijkheyd zouden onderwarig zijn.

6. Ik ontkenne/ dat de mensch niet zoo zoude geheerst hebben over de andere dieren na den val/ als voor den val; ja na den Zundvloed (dat immers na den val geweest is) heeft de mensch over alle andere dieren/ volgens het besluyt Gods zelf/ met een grooter heerschappy beginnen te gebieden/ dan voor den val/ gelijk opentlijk afgenomen word/ uyt Gen. 9. Dat de vrye wil des menschen het beeld Gods zoude zijn/ waar naar hy geschapen is geweest/ dat kan op geenderley wijs staande gehouden worden; want de vryheyd der menschelijke wil is geheel verscheyden van de vryheyd der Goddelijke wil: want de menschelijke wil is tot zoo verre vry/ voor zoo veel hy kan willen/ en goed en quaad doen: maar God en kan niet willen eenig quaed doen; maar daarom word hy gezeyt de hoogste vryheyd des wils te hebben/ om dat het geen hy wil hy 't zelve niet alleen ten alder vrijste wil/ dat is dat hy van geen andere oorzaak/ als van hem zelven/ eenigsins gedwongen word om iets te willen; maar ook/ dat hy op geenderley wijze belet kan worden/ om zulks niet te doen: 't welk een mensch geensins zoo gegeven is.

7. 't Geen gy tegenwerpt tegen mijn gevoelen van de volmaakte wil/ genoegzaam zijnde om de Wet Gods te volbrengen/ zelf ook in zoodanige gevallen/ waar in zelf de uytwendige werking behindert word; dat kan ik niet verstaan wat gy'er mee zeggen wilt: want ey lieve wat gaat dit aan/ 't geen gy zegt/ van de wille Gods na de eygenschap der dingen en niet na de gevallen te moeten meten? Hier word geredentwist van de wille des menschen; maar gy spreekt van de wille Gods/ en zegt van de zelve dat gene 't welk en niet wel begrepen worden/ en niet iets ter zaak doen en kan: voornamentlijk/ dewijl ik niet en zegge dat die volbrenging des Goddelijken Wets uyt de vol-

 maakte

maakte zelf in zoodanige gevallen plaats heeft / waar in iemand niet belet en word ; 't geen gy nochtans zegt dat ik zeg : maar in tegendeel (gelijk ik een weynig te voren heb aangeroert) datſe ook in zoodanige gevallen plaats heeft / als iemand door eenig uytwendig middel belet word om zulks te doen / 't geen hy ten hoogſte wil doen.

Uwen van herten geheelen

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van FAUSTUS SOCINUS, aan de Chmielnicenſiſche Kerken-Vergadering: Tegen de Chiliaſten, Noopende het Duyzend-jaarige Rijk Chriſti op Aarde.

F. Socinus, aan alle die te Chmielnits op de Kerken-Vergadering by een gekomen zijn.

ALhoewel ik dikmaal plag te zeggen / dat ik / in het geſchil van het * Rijke Chriſti dat op Aarde zijn zal / op een zienlijke wijs voor de lichamelijke oogen / en voor deze zinnen bevattelijk / tevens met Chriſti lichamelijke tegenwoordigheyd op aarden zelf / en dat eenige eeuwen lang geduurende ; veel liever wilde hooren / dan ſpreken ; en geleert worden / dan anderen te leeren : zoo is het echter velen uyt deze Vergadering bekent / dat ik / wat my belangt / van de andere kant altijd heb beleden / dat ik het gevoelen van zoodanig een toekomende Rijk Chriſti op geenderley wijs opt hebbe kunnen toeſtemmen: En inder waarheyd ik heb altijd geoordeelt / dat het zelve en tegen de Heylige Schrift / en tegen de richt-draad onzes Geloofs ſtrijdig / en tevens ſchadelijk en verderffelijk was; behalven dat het my geheelijk heeft toegeſchenen / dat'er noodzakelijk veele grove ongerijmtheden / en tegen elkanderen ſtrijdige dingen / uyt ontſtaan ; 't geen by zich zelven meer dan genoeg is / om de valſheyd van het zelve gevoelen te kennen te geven / en te ontdekken. Maar na dat ik nu met geen geringe droefheyd mijns gemoeds verſtaan hebbe / dat 'er veele uyt de Vergadering / en dat anderſins zeer in Godvruchtigheyd yverende / en om haar vordere deugden by d'anderen in groot gezag zijnde Mannen / dit gevoelen met ernſte volgen / en voorſtaan ; en dat het eyndelijk zoo verre gekomen is / dat men op de Kerken-Vergadering zelf dien-aangaande / met naukeurigheyd handelen / en d'een of d'andere meening vaſt ſtellen zal ; zoo heb

* Dat Socinus het gevoelen van duſdanig een Rijk Chriſti op aarden, als toen geſtelt wierd, niet kan toeſtaan, is geen wonder, nademaal daar een vleeſchelijk Rijk wierd gedreeven. Het welk, na ik wel bericht ben, ook de oorzaak heeft geweeſt dat D. V. Breen lange jaaren een grooten weerzin in die ſtelling gehad heeft; maar naderhand door krachtige redenen en getuygeniſſen der H. Schrift overwonnen zijnde dat 'er noch een Rijk Chriſti op aarden te verwachten was, en zich tot naarſtige overweeging van alles begeevende, heeft hy eyndelijk, tot groote verlichting in het verſtand der H. Schrift, bevonden dat 'er niet een vleeſchelijk, maar Geeſtelijk Rijk te verwachten is, van het welk hy wijdlopiglijk en zeer geleerdelijk handelt in zijn boek *van het Triumferende Rijk Chriſti op aarden.* Welke ſtelling indienze Socinus voorgekomen waar, hy miſſchien met beyde zijn armen zou omhelſt hebben.

ik terstond met een meerder yver mijn gemoed gestelt om de waarheyd dezes
geschils te onderzoeken en na te speuren : en hoe ik dit geheele stuk / en de
Schriftuur-plaatsen daar toe dienende / mitsgaders de redenen daar uyt af-
geleyt / naukeuriger heb ingezien en overwogen / hoe ik des te vaster heb ge-
looft / dit gevoelen en valsch / en ongerijmt / en / 't geen het voornaamste is /
schadelijk en verderffelijk te zijn. Weshalven had ik voor my genomen voor-
al iets doorwrochts noopende dit geheele geschil te schrijven / en mijn geschrift
om gelezen te worden de Kerken-Vergadering voor te dragen ; alhoewel ik
niet en twijffelde / of daar zoudend'er noch anderen zijn op de Vergadering /
die zich tegen dit gevoelen stellen zouden ; en voornamentlijk / dat de Heer
Martinus Czechovicius , een dapper Voorvechter / gelijk ik wete / van het te-
gen-gevoelen / zoo met de mond als met geschrift / volgens zijne uytstekende
kennisse in Goddelijke zaken / waar mede hem God begunstigt heeft / zijn
uyterste best zouw doen dat dit gevoelen in de Vergadering niet d'overhand
behouden / maar / waar het mogelijk / uyt een yders gemoed tot de grond toe
uytgetrokken worden mocht. Edoch deze voorgaande zes weken / ben ik van
zoo zware en menigerleye ziekte aangetast geweest / dat ik / 't geen ik voor my
genomen hadde / geensins heb kunnen uytwerken : doch door Gods genade
heb ik zoo veel tijds / voor het vertrek van onze Krakousche Broederen op de
Kerken-vergadering / van mijne ziekte vry gehad / dat ik eenige weynige
voorname dingen / uyt zoo velen / in geschrift heb kunnen vervatten / welke
my noodzaken van dit gevoelen een afschrik te hebben : welke dat zy / die van
het tegen-gevoelen zijn / met bedaarde gemoederen believen aan te hooren / en
ten goede te nemen / zulks verzoek ik ernstelijk.

Voor-eerst dan schijnt my dit gevoelen van zoodanig een toekomende Rijk
Christi op aarde / hoedanig Rijk wy te voren hebben voorgestelt / het padt te
stroyen om het Rijk / dat Christus nu in den Hemel blijvende inder daad heeft
en bezit / te verwaggelen en te neder te werpen : waar uyt den ondergang
onzes geloofs en der geheeler Christelijker Religie noodzakelijk volgt ; gelijk-
ze nu / zoo ik achte / meest alle op onze Vergadering wel hebben kunnen mer-
ken ; 't Zy ook watse hier tegen reden-twisten / die Christo daar hy in den
Hemel zijn verblijf heeft / de aanbidding en aanroeping benemen : Die /
wat haar aangaat / om haar gevoelen staande te houden voornamentlijk deze
bewijs-reden gebruyken / Dat Christi Rijk / gelijk de Heylige Schrift schijnt
te kennen te geven / op aarde wezen zal / en dat in Judea zelf / en over het
Joodsche volk te Jerusalem / na dat op Gods voorschikking en voorzienig-
heyd deze Stad / in het zelve land / en op de zelve plaats / daar ze te voren
was / wederom vernieuwt wezen zal : Want indien het dus met de zaak ge-
legen is / zoo zal men op deze wijs mogen bewijs-vestigen : Het Rijke Chri-
sti is maar een en enkel ; niet tweederley ; gelijk de Heylige Schrift opent-
lijk genoeg betuygt / welk maar alleen van een eenig Rijk Christi gewag
maakt / en 't zeyt / dat het zelve noyt aflaten zal ; dat is / dat'er geen ander
Rijk / als alleen het Rijke Godes zelf / in des zelfs plaats zal komen : * In-

* Hoewel deeze bewijs-reeden van Socinus niet vast en gaat , zoo is evenwel die lighamelijke tegen-
woordigheyd Christi op aarden , en dat op zulk een vleeschelijke wijze , strijdende tegen klare
getuychenisse der H. Schrift , gelijk De Breen in het gemelde boek bewijst , en een heel andere
wijs van Christi regeering op der aarden aanwijst , namelijk in den Heemel blijvende , en dat op
een krachtige en zichtbare wijs door den dienst van zijn Engelen.

dien'er dan een Rijk Christi op aarde / over het Joodsche volk / in de stad Jerusalem zal wezen / zoo en kand'er geen Rijk Christi zijn / ten zy'er Christus zelf op aarden tegenwoordig zy / en over het Joodsche volk in de stad Jerusalem den Septer voere: en by gevolg dan / zoo lang deze dingen noch niet geweest en zijn / of noch niet zijn / zoo en is'er ook Christi Rijk noch niet / of is'er noch niet geweest; en aldus heeft Christus tot op dezen dag in den Hemel blijvende noch niet geregeert / noch regeert ook nu niet. De kracht van deze bewijs-reden kunnen zy geensins ontgaan / die de getuychenissen der Profeten / uyt het Oude Testament / noopende het Rijke Christi / dat over het huys Jacobs / en te Jerusalem / altijd zijn zal / en zood'er eenige diergelijke plaatsen meer zijn / die een voor de lichamelijke zinnen bevattelijk Rijk Christi op aarde / en dat altijd duren zal / schijnen te beloven / geensins in een verborgene of allegorischen zin / maar plat gelijk de woorden leggen / willen genomen hebben: welke luyden / mijns oordeels / wijsselijker zouden doen / datse / de Profetische getuychenissen achter wege latende / alleen tot deze plaatsen haare toevlucht namen / die in de Schriften des Nieuwen Testaments (daar andersins eenige zeer baarblijkelijke getuychenissen zijn / dat Christus nu in der daad / daar hy in den Hemel zijn verblijf heeft / heerscht en regeert) te eenemaal schijnen te kennen te geven / dat Christus / op de bovengezeyde wijs / op aarden veele eeuwen lang te gelijk met de zijnen heerschen zal: Want ten zijwe deze getuychenisse der Profeten / of alle / of immers een deel der zelven / in eene verborgene of allegorischen zin uytleggen / ey lieve / waar zal men by de Profeten geschreven vinden / dat Christus in den Hemel blijvende / over het Joodsche volk / hem noch niet onderworpen zijnde / echter met der daad en met volkomen recht / heerschen zal? Waar / zeg ik / vind men by de Profeten gewag gemaakt van het nu tegenwoordige Rijk Christi / met volkomen recht / 't geene hem de Evangelische en Apostolische Schriften toeschrijven / en 't geen noodzakelijk is datwe erkennen / indien hy te recht en eygentlijk de Christus genoemt zal worden / en dat men hem d'aanbidding en aanroeping toepassen zal? Is het wel waarschijnlijk / dat de Profeten met voordacht van Christi Rijk sprekende / dit zijnes Rijks voornaamste / of immers (om zoo te zeggen) Goddelijkste gedeelte / ofte liever de gelegentheyd der regeering / met stilzwijgen zouden zijn voorby-gegaan? By aldien dan een gedeelte der Profetische redeneringen van het Rijke Christi / noodzakelijk in een verborgene ofte allegorischen zin moet genomen worden / zoo zullenwe op de zelve wijs alle de zelven / dewijl het allesins de zelvige ofte gelijke manieren van spreken zijn / moeten / ofte immers kunnen nemen: Waar door het geschied / datter uyt deze Profetische voorzeggingen van het Rijke Christi / niet bestendigs bygebracht kan worden / om het zelvige Rijk Christi op aarde / waar van we handelen / te bevestigen of vast te stellen: ten zy dat iemand wilde beweeren / datter / voor dit / gantsch geen Rijk Christi opt geweest is of wezen zal.

Maar / 't zy iemand 't zy uyt de Schriften der Profeten / of der Apostelen / en Evangelisten / dit Rijke Christi op aarden zouw bewijzen willen / hy en zal geensins de nu boven by-gebrachte bewijs-reden / der gener die loochenen dat Christus nu inder daad regeert / kunnen vernietigen: Hy en zal / zeg ik / dit niet kunnen ontgaan / of hy zal / boven en tegen de Goddelijke getuychenis-

sen /

sen / een tweederley Rijke Christi stellen; of hy zal moeten loochenen / dat Christus / daar hy in den Hemel blijft / nu inder daad zelf regeert: Want indien hy zegt / ja / en zelfs zulks beweren wil / dat en Christus in den Hemel blijvende nu inder daad zelf regeert / en / dat hy naderhand op aarde / met den Lichame tegenwoordig zijnde / regeeren zal; indien hy / zeg ik / dit geheelijk beweren wil / dat het een en 't zelve en eenderley Rijk Christi is; en dat zijn zichtbare Rijk op aarde inder daad niet anders wezen zal / dan een openbaar-making van het Rijk dat Christus / van die tijd af dat hy levende ten Hemel is opgevaren / nu al inder daad heeft en bezit; zoo zal men hier op antwoorden / dat'er zulk een verscheydenheyd is tusschen die tweederleye manier van regeeren / dat men 't geheel en al voor twee verscheyde Rijken houden moet.

Want voor-eerst / de tegenwoordige / dat is de gesteltheyd des Rijks Christi te dezer tijd / is zoodanig / dat dat zelve Rijk te eenemaal bestaat / en van Christo met volle recht bedient word / al waart schoon dat de geheele Weereld tegen hem ingespannen was: want het is genoeg / om een volkomen recht dezes Rijks te bezitten / dat Christus met een opperste en Goddelijke macht begaaft is / waar door hy / zoo in den Hemel / als op aarde / uyt kan werken / 't geen hy wil: maar die toekomende gesteltheyd / welken zy zich verzieren / van het Rijke Christi / vereyscht geheel en al dat'er veele menschen hem voor de Christus erkennen en eeren; dat is / datse hem als haren Koning dienen en eer bewijzen. Voorders / deze tegenwoordige gesteltheyd des Rijks Christi heeft gansch geen onderscheyd van Personen of plaatsen; doch deze toekomende vereyscht / dat Christus op zekere byzondere wijs over het Joodsche volk heersche / en dat in de stad Jerusalem. Daar-en-boven / gelijk wy een weynig te voren hebben aangeroert / de tegenwoordige gelegentheyd des Rijks Christi vereyscht een opperste en Goddelijke macht / zoo in den Hemel / als op aarde; maar voor de toekomende is het genoeg / dat Christus met de hoogste macht op aarde is voorzien / en dat zijne Leer voor de waaragtige en eeuwige gehouden worde. Ik gezwijg van eenige andere uytstekende verscheydenheden / tusschen deze tweederleye gelegentheyd van regeeren / die een yder gehertigt mensch lichtelijk uyt zich zelven merken kan.

Hoewel ook dit genoeg te kennen geeft / dat deze twee gesteltheden van regeeren ook twee Rijken vast stellen / dat zy / die dit gevoelen voorstaan / van het Rijke Christi / hoedanig wy gezegt hebben / dat op aarde wezen zal / dit enkelijk en volkomentlijk het Rijke Christi plegen te noemen: als die genoeg begrijpen / dat het inder daad geen openbaar-making van het tegenwoordige Rijke Christi / maar zeker nieuw en volkomen Rijke Christi wezen zal. En zeker wat raakt dit zulks / om namentlijk het tegenwoordige Rijk Christi / daar hy in den Hemel is / openbaar te doen worden / dat Christus met den lichame zelf tegenwoordig op aarden duyzend jaren met de zijnen heerschen zouw? Zal zulks niet veel beter blijken / wanneer Christus zelf van den Hemel neder-komende de geheele Wereld op een gansch Goddelijke wijze oordeelen / en terstond alle de zijnen onsterffelijk en gelukzalig maken / en zijne tegenstrevers verdoen / en aan de eeuwige straffe overgeven zal? En dit nu / om dat het waarlijk en een openbaar-making / en een vervulling / des Rijks Christi is (want het geeft Christi opperste macht / naast God / te kennen / en

het

het vernietigt de dood / dien alderhatelijksten en verderffelijksten vyand van 't geheele verborgene Lichaam Christi / en de alderlaatste van alle de vyanden Christi / die vernietigt staat te worden :) word ergens met recht / hoewel nochtans zeer zelden / het Rijke Christi genoemt / gelijk 2 Timoth. 4. vs 1. De Schriftuur en kent geen ander Rijk Christi op aarde / daar Christus zelf met den Lichame tegenwoordig wezen zal : En zeker dat de alderzuyverste Oudheyd hier van niet anders gevoelt heeft / kan zelf uyt het Geloofs-teken / dat het Apostolische genoemt word / blijken / waar in niet anders / 't geen hier toe behoort / gezegt word / als dat Jesus Christus / de Zone Gods / die ten Hemel opgevaren is / van daar weder komen zal om te oordeelen de levenden en de dooden : van eenige andere wijs 't zy van regeeren / of van het Rijk openbaar te doen worden / op aarde / word verder in dat geheele Geloofsteken geen eenen enkelen zilb meer gevonden: En zeker niet te onrecht. Want dus / indiend'er iemand wel op let / leert het en brengt het de geheele en gedurige richtdraad van de Schriften des Nieuwen Testaments t'eenemaal mede ; gelijk ik zulks terstond een weynig klaarder / zoo God het toelaat / toonen zal.

Want 't geen vorders my voornamentlijk dwingt / om dit gevoelen van het Rijke Christi op aarde / * op deze wijs / als nu gezeyt is / zoo te eenemaal tegen te zijn ; is ditte : Dat ik / namentlijk zie / dat het opentlijk strijd met dien gedurigen zin die'er in de Schriften der Evangelisten en Apostelen afgenomen word : waar in de toekomste Christi / uyt den Hemel tot ons op der aarde / slechs beschreven word datse zijn zal om de Wereld te oordeelen ; en dat terstond / gelijk voornamentlijk afgenomen word uyt de dikmaals gebruykte gelijkenisse van de Dief die by nacht overkomt ; en uyt die vergelijkinge Matth. 24. van de toekomste Christi met de tijden van Noach / wanneer de Zundvloet quam : want uyt deze vergelijking zelf / en uyt alle de woorden die Christus by-brengt om ze te verklaren / is zeer baarblijkelijk / dat Christus zoo haast hy zal gekomen zijn / niet zijn gestoelte op aarde zal oprechten / waar in hy zittende te gelijk met de zijnen een zeer langen tijd regeren / maar dien troon / waar op hy gestegen / terstond over het geheele menschelijk geslacht het vonnis vellen ; en eenigen daar van tot zich nemen / dat is met de eeuwige belooning beschenken ; en d'anderen van zich afwijzen / dat is met der eeuwige straffen aandoen zal : 't geen Christus in het volgende Hoofd-stuk wederom baarblijkelijk verklaart / als hy zeyt / Dat / wanneer de Zone des menschen komen zal in zijne Heerlijkheyd / met alle zijne Engelen / hy dan zal zitten op zijnen troon der Heerlijkheyd ; en dat voor hem zullen vergadert worden alle volkeren ; en dat hyse van malkanderen scheyden zal ; en dat de rechtvaardigen / volgens het vonnis dat hy uyt zal spreken / het eeuwige leven verkrijgen / maar de anderen de eeuwige straffen lijden zullen. Alwaar men niet en hoort / dat hy op zijnen zetel zitten zal / om met de vromen eenige eeuwen lang op aarde te regeeren. En op dat niemand hier niet iets tegen inbrengen / ofte eenige uytvlucht tegen maken mag / zoo laat naarstelijk daar opgelet worden / dat uyt deze twee boven by-gebrachte plaat-

* NB. Deze wijs van Christi Rijk op aarden, zoo vleeschelijk gestelt, is de oorzaak dat'er Socinus zulk een afkeer heeft, en dat met recht; maar tegen die andere stelling, strijden al zijn redenen, die hy by-brengt, om dat gevoelen om veer te stooten, in het minste niet.

sen /

sen/ voornamentlijk uyt deze laatste/ zeer opentlijk dit afgenomen word/ 't geen ik terstond heb gezeyt; als namentlijk/ dat de toekomste Christi terstond met zich brengen zal het oordeel niet van eenige menschen/ of van 't grootste deel der zelver/ maar eenpariglijk van allen/ en over allen het laatste en alles uytende slot-vonnis: dit laatste en algemeene oordeel nu/ bekennen zy zelf/ tegen welker gevoelen wy hier reden-twisten/ dat de laatste handeling van alles wezen zal/ 't geen op aarde/ en in deze eeuw geschieden moet; of immers/ dat het na het Rijke Christi op aarde/ en niet te voren/ of tevens met het zelve/ wezen zal: 't geen onder anderen haar noodzaakt te bekennen deze plaats/ welke als een voor-vechter is van alle d'andere getuychenissen/ die zy/ om haar gevoelen te bevestigen/ bybrengen/ in de Openbaring in 't twintigste: want aldaar word opentlijk gezeyt/ dat dat oordeel gehouden zal worden na de duyzend jaren/ welke dat Rijke duuren zal/ van 't welk aldaar gesproken word; 't welke zy meenen/ en staande houden/ dat het dat is/ waar over tusschen ons het geschil ontstaat: Maar om te betoonen dat Christi aankomst terstond het eynde dezer eeuw/ en den ondergang der aarde zelf/ met zich brengen; en dat'er alzoo/ als Christus komt/ gantsch geen plaats voor dit Rijke wezen zal; daar toe kan niet iets opentlijkers bedacht worden dan 't geen'er 2 Petr. 3 geschreven staat/ alwaar uytdrukkelijk gezegt word/ dat/ als de dag des Heeren komen zal/ de Hemelen zullen voor-by gaan/ dat is/ datse vergaan zullen/ gelijk'er Psalm 102 geschreven staat/ en dat de Elementen zullen smelten/ en de aarde/ en de dingen die in de zelve zijn/ verbranden zullen; eyndelijk dat alles zal ontsloopt worden: want dat een en het zelve is de aankomst van den dag des Heeren/ ofte den dag des Heeren/ 't gene de toekomst des Heeren zelf is; en dat Petrus met de naam van den dag des Heeren/ de toekomst des Heeren zelf heeft verstaan/ dat geven/ boven eenige andere plaatsen in het Nieuwe Testament/ welke klaarlijk betoonen dat deze twee dingen voor een en het zelve genomen en gebruykt worden/ de woorden van Petrus zelf zeer uytdrukkelijk te kennen: want gelijk uyt het vierde vaars blijkt/ hy reden-twist tegen die genen die de te voren verkondigde en beloofde toekomst des Heeren/ als waare het een geheele ydele zaak/ en die noyt te geschieden stond/ uytlachten; derhalven/ 't geen hy eerst de toekomste des Heeren genoemt hadde/ noemt hy daar na de toekomste van den dag des Heeren.

En nadien we te voren gewag gemaakt hebben van die vermaarde plaats/ uyt de Openbaring aan 't twintigste/ om het Rijke Christi op aarde vast te stellen/ zoo acht ik dat het de pijne waart zal zijn te toonen/ dat uyt deze plaats dit Rijk geensins kan bewezen worden/ en dat het noodzakelijk is/ dat deze geheele plaats op eenige allegorise-wijs genomen en uytgelegt worde: Edoch indien ik dit te weeg kan brengen/ zoo zullen lichtelijk/ zoo ik hope/ veele uyt de Tegen-party tot beken komen; dewijl een ygelijk met gene of zeer weynig moeyte zal kunnen verstaan/ hoe alle de andere plaatsen/ zoo in het Oude als in het Nieuwe Testament/ ten deele geheelijk moeten/ en ten deele gevoechelijk kunnen/ in eenen allegorisen-zin genomen en verklaart worden. Om dan/ 't geen ik gezeyt hebbe/ te betoonen/ zal ik een tweederleye weg gebruyken: Eerstelijk zal ik eenvoudelijk bewijzen/ dat indien

deze plaats zoo moet genomen worden / gelijk de woorden ſchijnen te leggen / en gelijkſe de Tegen-partyen nemen / men alſdan bevinden zal dat aldaar word gezegt 't geen opentlijk ſtrijd met zeer klaare plaatſen in het Nieuwe Teſtament. Daar na / zal ik tegen deze plaats ſtellen de plaats 1 Cor. 15. ℣s 23, en vervolgens. Uyt welke plaats / zijnde zeer uytdrukkelijk in 't gene ik daar uyt wil bewijzen / noch veel opentlijker blijken zal / dat die plaats uyt d'Openbaring allegoriſcher-wijs moet verklaart worden; en met de zelve moeyte zal ik de woorden Pauli naukeuriglijk poogen te verklaren; en daarom des te liever / om dat ik weet / dat'er niet weynige en zijn die uyt deze plaats zelf het gevoelen van het toekomende Rijk Chriſti op aarde zoeken te beveſtigen.

In deze plaats nu in d'Openbaring / word opentlijk gezeyt / dat de zielen der gener die om het getuychenisſe Jeſu / en om het Woord Gods onthoofd zijn / ofte de onthoofden zelf / en die het Beeſt / nochte des zelfs beeld / niet aangebeden en hebben / nochte het teken niet ontfangen hebben op haar voorhoofd / en op haar hand / geleeft en met Chriſto duyzend jaren geregeert hebben: Indien dit * Leven is opſtaan met een lichamelijke opſtanding / en dit regeren hier is op aarde regeren / (gelijk noodig is / indien deze plaats dienen zal om het Rijke Chriſti / waar van we reden-twiſten / te beveſtigen) zoo ſtrijd den zin van deze plaats rechts-ſtreeks met dat gene 't welk opentlijk afgenomen word uyt de woorden Chriſti / die viermaal herhaalt worden by Johannes in 't zeſte; dat is op vaarſ. 39, 40, 44, en 54. in alle welke plaatſen Chriſtus dat zeyt / waar uyt blijkt / dat hy een ygelijk van de zijnen ten jongſten dage opwekken zal; waar mede dat over-een-ſtemt / 't geen Martha zeyde tegen Chriſtus zelf / Joh. 11: 24, datſe wiſt / namentlijk / dat Lazarus haren Broeder / welke dood was / op zouw ſtaan in de opſtanding ten laatſten dage. Strijden deze dingen niet t'eenemaal tegen elkanderen / dat nu den laatſten dag gekomen zoude zijn / en datter noch duyzend jaren / en meer / zouden overig wezen? Want het blijkt uyt de zelve plaats in d'Openbaring / dat'er na de duyzend jaren noch eenige tijd zoude overig zijn voor den laatſten dag: Derhalven dan / dewijl de woorden van Chriſtus en Martha / die zonder twijffel te voren zelf van Chriſtus onderwezen zijnde dus geſproken heeft / zeer eenvoudig en klaar zijn / en dat'er ganſch geen reden is / waarom menze niet geheelijk zoo zouw nemen / gelijk de zelve luyden / zoo is het t'eenemaal noodzakelijk / dat de woorden van de plaats uyt d'Openbaring / (welke zeker gezicht verhalen / dat is / een zaak / gelijk het met de gezichten doorgaans geſchied / die zeer duyſter en t'eenemaal de allegoriſche toepasſingen onderworpen is;) anders genomen worden / dan / om zoo te zeggen / de bolſter van de zelven voor zich draagt: ten zy we willen dat de Heylige Geeſt met zich zelve ſtrijd; en datwe ſtellen / dat het / 't gene Chriſtus dikmaals en zeer ſtandvaſtelijk gezeyt heeft te zullen geſchieden / niet zoo / gelijk hy gezeyt heeft / maar op een geheele andere wijs geſchieden zal: 't welk dewijl 't zeer ongerijmt / en t'eenemaal Godſlaſterlijk is / zoo moet men geheel en al beſluyten /

* Alſmen door de zielen der gener die om het getuychenis Jeſu geſlacht zijn, zulke verſtaat die t'eenemaal in ſtandvaſtigheyd, lijdzaamheyd en iever, die voorgaande Martelaren gelijk zijnde, veel lijdens, hoewel niet de dood hebben uytgeſtaan, gelijk De Breen in zijn Boek klaarlijk betoont, zoo valt dit bewijs van Socinus geheel om veer, hoewel het tegen die van zijn tijd krachtigſt is.

dat

dat de plaats uyt d'Openbaring in eenen allegorischen zin genomen worden
moet; dat is / zoodanig dat het om dat Rijke Christi op aarde te bevestigen/
waar over ons verschil is/ niets en doet.
Maar laat ons nu met die plaats uyt d'Openbaring vergelijken de plaats
van Paulus 1 Cor. 15. en de zelve een weynig naukeuriger onderzoeken.
Voor-eerst dan/ schijnt uyt de woorden Pauli / als hy zeyt/ dat zy levendig
zullen gemaakt worden/ die Christi zijn / op zijne toekomste / iets besloten
te kunnen worden/ * 't geen strijd met het gene dat in die plaats van d'Open-
baring geschreven is/indienze niet allegorischer-wijze genomen word. Want
alhier word onbepaaldelijk / en daarom in 't algemeen gezeyt / dat zy op zul-
len staan / die Christi zijn/ in zijne toekomste / dat is / zoo even als hy komt;
en aldaar schijnt gezegt te worden / datse niet alle die Christi geweest zullen
zijn / maar slechs het voorname en voortreffelijker gedeelte der zelven/ 't welk
namentlijk duyzend jaar met Christo regeeren zal / op te zullen staan: want
niet alle / die Christi zijn/ en wordenze onthooft/ of willenze het Beest/ of des
zelfs beeld / niet aanbidden / of het merk-teken des zelfs op haare voorhoofd
en hand niet ontfangen: want zoo schijnen geheelijk deze woorden van Jo-
hannes uytgeleyt te moeten worden / datse namentlijk tot die genen betrokken
worden / die deze dingen weygeren te doen/ en niet enkelijk/ dieze niet gedaan
en hebben; veellicht / om datse noch van het Beest / noch van des zelfs beeld /
noyt iet gehoort en hebben gehad; 't zy datse in eenig deel van de Wereld zijn
geweest / tot waar de kennisse des zelfs niet en is door gedrongen; of om datse
eerder zijn geweest / dan het Beest zelf in wezen was. Dat nu de woorden
van Johannes niet alle deze begrijpen / welke Christi zijn / word bevestigt
uyt het gene daar by-gevoegt word / dat namentlijk de overige dooden † niet
weder levendig en wierden / tot dat die duyzend jaren vervult waren: want
dit tot de goddeloosen alleen / ofte tot die genen die Christi niet en zijn / te be-
trekken / schijnt veel te hard: want het is gelooffelijk / indien dit de zin van
deze plaats was / dat Johannes niet enkelijk gezeyt zoude hebben / De ove-
rige dooden nu, gelijk hy gezeyt heeft; maar veel eer / De overige dooden
nu / die deze dingen gedaan hebben; ofte iet diergelijks. Doet hier by dat
uyt het eynde des Kapittels blijkt/ datter onder deze dooden/ die in deze eerste
opstanding niet weder levendig geworden zijn / ten minsten eenige vromen
zijn geweest / die in het boek des Levens geschreven waren: want aldaar
word gezegt / dat het boek des Levens geopent wierd / en dat die dooden ge-
oordeelt wierden / na het gene in de Boeken geschreven stond / volgens haare
werken: en eyndelijk wordt'er by-gevoegt / indien iemand niet bevonden
wierd in het boek des Levens geschreven te zijn / dat die in den poel des viers
geworpen wierd: 't geen zeker klaarlijk te kennen geeft / datter van die doo-
den vele bevonden zijn geweest in het boek des Levens geschreven geweest te

* Ongetwijffelt strijden deze woorden Pauli tegen de stelling dat eenige of alle dooden tot dat duy-
zend-jarige Rijk zullen opstaan, daarom moet die opstanding in de Openb. cap. 20. niet van
een eygentlijke, maar van een oneygentlijke, namelijk van een verlossing uyt groote ellenden,
verstaan worden. Het welk by de Profeeten doorgaans met de naam van opstanding uyt den
dooden word uytgedrukt, gelijk De Breen overvloediglijk bewijst.

† Gelijk de opstanding der vromen in deze plaats figuurlijk word verstaan, zoo moet ook die van de
overige dooden gedaan worden. Dat'er namelijk zulke vervolgers, als'er door Christi oordeel
waren omgebracht, niet weder te voorschijn quamen zoo lang als dat Geestelijke Rijk duurde.

zijn. Het blijkt dan nu / dat'er eenig zeer aanmerkelijk verschil zal zijn tusschen deze twee plaatsen / indien de plaats uyt d'Openbaring niet allegorischer-wijs genomen word.

Daar volgt een veel baarblijkelijker onderscheyd en verschil / en van veel grooter gewicht / indien de plaats uyt d'Openbaring na de meening der Weder-party moet genomen worden. Want Paulus voegt 'er by / Daar na / dat is / als deze opgewekt zijn / die Christi zijn / in zijne toekomste / dat dan het eynde zijn zal: maar in de plaats van d'Openbaring leestmen / dat vry veel Christen-geloobigen opgewekt zijnde / dezelve met Christo duyzend jaar regeeren zullen: En zeker zoo dit op aarde geschieden zal / en noch terwijl deze eeuw in wezen blijft / zoo zal het eynde noch zeer verre van de hand zijn. Alhoewel dit woord eynde in de plaats van Paulus / gelijk uyt de volgende omstandigheden verstaan kan worden / niet eygentlijk het eynde dezer eeuwe / maar het eynde van het Rijke Christi / schijnt te kennen te geven: Zoo datter / 't zy ook op wat wijze wy dit Rijk / waar van in d'Openbaring staat / uyt willen leggen / ten zy deze geheele plaats op eenige allegorische-wijs verklaart worde / een geheel baarblijkelijk en groot verschil en onderscheyd zich tusschen deze en de plaatse Pauli / op doen zal. Maar de Tegen-partyen nemen haare uytzondering / dat het zelf uyt de woorden Pauli / die hy'er terstond aanvoegt / opentlijk blijkt / dat'er na de komste Christi / en de Opstanding zijner geloobigen / en voor het eynde / vele dingen tusschen beyden zullen gaan; welke namentlijk in die tijd van de duyzend jaaren geschieden zullen / waar van in de plaats der Openbaring staat: zoo dat de plaatse Pauli met de plaats van Johannes in dezen deele wonderlijk wel over-een-stemt / en het gevoelen van het langdurige verblijf Christi op aarde / na zijne toekomst / opentlijk bevestigt: want alhoewel Paulus deze woorden gebruykt heeft / Daar na het eynde, dat men nochtans de zelve zoo niet nemen moet / als of het eynde terstond aanstaande was / want dadelijk wordter by-gevoegt / Als hy het Rijk Gode en den Vader zal overgegeven hebben, als hy alle heerschappy, en alle macht, en kracht zal te niet gedaan hebben: uyt welke woorden blijkt / dat wel na de toekomste Christi / en na de opstanding zijner geloobigen / het eynde wezen zal; maar niet zoo datelijk; maar na dat naderhand die dingen verricht zullen zijn / died'er by-gevoegt worden. Hier op antwoord ik / voor-eerst wat belangt het eerste deel dier dingen / die 'er in de plaatse Pauli verhaalt worden / dat is / noopende de overlevering des Rijks aan God en den Vader / dat het zelve buyten twijffel geschieden zal na Christi aankomste / en de opstanding zijner geloobigen; maar het zelve en vereyscht geen ander dan een zeer kort begrip van tijd / en is inder daad niet anders / dan de uytvoering van het eynde dat nu daar is; van het eynde zeg ik / gelijk ik het gaarne wil uytleggen / des Rijks Christi; want in de overlevering van het Rijk aan God en den Vader / word het eynde des Rijks Christi verbat / en / om zoo te spreken / uytgewrocht. Wat nu belangt het laatste deel der dingen aldaar verhaalt / dat is / noopende de te niet-doening van alle heerschappy / en alle macht / en kracht / het zelve insgelijks en vereyscht / daar Christus met den lichame tegenwoordig is / geen langen tijd: maar ook en is het niet van nooden / dat dit geschiede met de lichamelijke tegenwoordigheyd Christi op aarde / voornamentlijk / indien wel verstaan word / welke deze heerschap-

ppen / en machten / en krachten zijn: want upt niet weynige andere plaatsen blijkt genoeg / dat dit niet de menschen / maar de duyvelen zijn: Daarenboven zoo moet men dit gedeelte zoo niet nemen / als of die dingen daar na geschieden moesten; gelijk ik naderhand de zelve zal betoonen. En zeker / indien de meening Pauli waar geweest aan te wijzen / dat deze dingen daar na geschieden moesten; en voornamentlijk / indien hy had willen te kennen geven / dat'er noch eenige langen tijd moest tusschen beyden gaan / eerze volbracht wierden; zoo is het ten hoogste waarschijnelijk / dat hy anders zouw gesproken hebben / dan hy gesproken heeft / en dat hy zouw gezept hebben / Daarna zal hy alle heerschappy, en alle macht, en kracht, te niet doen, en terstond zal hy het Rijk Gode en den Vader overgeven, en het zal het eynde zijn. Want gelijk hy gesproken heeft zoo kunnen zijne woorden zoo genomen worden (gelijk ik terstond zal aanwijzen datmenze zoo nemen moet) datmen versta / dat deze dingen wel geschieden moeten voor het eynde / maar echter niet na de toekomste Christi / en na de opstanding zijner geloovigen. Dat nu de woorden Pauli niet alleen zoo kunnen / gelijk nu gezegt is / maar ook geheel en alzoo moeten genomen worden / zulks betoonen baarblijkelijk de woorden died'er volgen / en voornamentlijk 't geen'er in het zes-en-twintigste vaars word gezept / dat de laatste vyand / die te niet gedaan moet worden / is de dood: Want indien de dood de laatste vyand is / die te niet gedaan word / hoe kunnen na de opstanding van Christi geloovigen / of hoe moeten te niet gedaan worden alle heerschappyen / en alle machten / en krachten? of en worden deze niet onder de vyanden getelt / of veel liever en zijnze niet de voornaamste vyanden Christi? Of zal / *na dat de geloovigen Christi opgestaan zullen zijn / de vyandlijke dood als dan noch niet te niet gedaan wezen? wat kan'er ongerijmders / of 't geen opentlijker met hem zelven strijd / bedacht worden? Vorders / dat niet alleen de laatste vyand / die te niet gedaan moet worden / de dood is / en by gevolg dat na de opstanding van Christi geloovigen alle heerschappy / en alle macht en kracht niet en kan te niet gedaan worden / en dat het noodzakelijk is / dat alle deze te voren vernietigt zijn; maar ook dat terstond na dat de dood te niet gedaan is / het eynde van Christi Rijk daar wezen zal / zulks bewijst baarblijkelijk dat gene 't welker Paulus / na de gewagmaking van de te niet-doening van alle deze / dadelijk by doet: want hy zept / dat Christus zoo lang heerschen zal / tot dat hem alle zijne vyanden zullen onderworpen zijn: want indien de laatste vyand / die onderworpen worden moet / de dood is / zoo zal Christus zeker wanneer de dood te niet gedaan is / nu niet meer heerschen. Alwaar naarstelijk staat te letten / dat die genen die niet toestaan dat Christus nu ter tijd zijn Rijk bezit / en die niet willen dat hy voor als noch opt heeft geregeert; als ook eenige der gener / die wel bekennen dat hy nu regeert / maar die niet te min echter dit zijn Rijk op aarden verwachten / tegen welken wy byzonderlijk reden-twisten / uptermaten zeer bedrogen zijn / wanneerze meenen dat deze woorden Pauli / hy moet regeeren / van een toekomend Rijk / dat is van een Rijk dat over lange tijd zijn zal / te verstaan zijn; dewijl het upt het Griekſche woord βασιλεύειν *basileuein* ('t geen een woord is enkelijk van den tegenwoordigen of van de onvolkomene voorleden tijd;) baarblijkelijk is / dat noodzakelijk Paulus van een Rijk spreekt 't geen nu inder daad al was; want indien hy van een Rijk had

willen spreken 't geen te eeniger tijd zijn zouw / dan zouw hy geen ander woord hebben kunnen gebruyken dan het woord βασιλεύσειν *basileusein* of βασιλεῦσαι *basileusai*, namentlijk in den toekomenden tijd / of dienze het Aoristus primus noemen. Dat nu de woorden Pauli zoo moeten genomen worden / dat / namentlijk / zoo haast als alle de vyanden Christi hem zullen onderworpen zijn / het eynde zijnes Rijks wezen zal / ofte dat hy het Rijk Gode en den Vader zal overgeven; en dat het woordetje tot-dat, in zijne woorden die gebruykelijke beteekenis heeft / dat het namentlijk het eynde van eenig ding aanwijze / en niet / gelijk somtijds / slegs het duuren dies dings tot daar en toe: en dat'er geen reden is / waarom iemand spitsvindig zouw bedillen / dat Paulus wel zeyt / dat Christus regeeren zal tot dat hem alle zijne vyanden zullen onderworpen zijn / maar nochtans dat hy niet en ontkent dat hy ook daar na insgelijks regeeren zal: alle dit zelve / zeg ik / raad / ja veel eer dwingt datmen zouw moeten bekennen / 't geen ten hoogste ongerijmt zouw zijn / dat Paulus / daar hy met voordacht van Christi Rijk / en van het eynde des zelfs handelt / niet een woord hoe lang het zelve duren zouw / na dat nu alle Christi vyanden hem zouden onderworpen zijn / zouw gesproken hebben; voornamentlijk dewijl het noch duyzend jaaren en meer zouw hebben moeten duuren. Edoch dat dit t'eenemaal de meening van Pauli woorden is / 't geenwe gezeyt hebben / zulks blijkt uyt het gene hy ter zelver plaats een weynig daar na schrijft / Maar als hem alle dingen zullen onderworpen zijn, dan zal ook de Zone zelf den gene onderworpen worden, die hem alle dingen onderworpen heeft, op dat God zy alles in allen. Uyt welke woorden blijkt / dat'er dan het eynde van het Rijk Christi wezen zal / als hem alle zijne vyanden zullen onderworpen zijn: met welke spreuk over-een-stemt dat heerelijke woord van God zelf gesproken / in den Psalm / en 't geen van Christus en d'Apostelen / als op hem Christum passende / uytgelegt word / Zit te mijner rechterhand, tot dat ik uwe vyanden zetten zal tot een voetbank uwer voeten. 't Geen niemand / die wel by zijn zinnen is / ontkennen zal dat het niet het zelve is met het gene dat Paulus hier zeyt / dat Christus regeeren moet / tot dat hem zijne vyanden onderworpen worden: waar uyt ook blijkt dat dat zeer waarachtig is 't geenwe te voren gezegt hebben / dat Pauli woorden geensins van een Rijk dat noch komen zouw / maar van een Rijk 't geen nu al in wezen was / moeten genomen worden: want zeker / Christi zitten ter rechterhand Gods / 't geen het zelve is met zijn regeeren / heeft nu al begin gehad toen Christus ten Hemel opgenomen is / Marc. 16. vers 19. Laatse nu zien / watse voor hebben / die / met de plaats uyt d'Openbaring te nemen gelijk de woorden leggen / dit aardsche Rijk Christi voornamelijk poogen te bewijzen: want dus besluytenze / dat Christus op eene van allen zichtbare wijs op aarde duyzend jaar regeeren zal / na dat vele gelovigen zullen opgestaan zijn: en nochtans is het uyt Paulus zeer zeker / dat dan het Rijke Christi ophouden / en Gode en den Vader van hem overgelevert worden zal / als zijne geloovigen van den dooden zullen opgewekt zijn: en om kort te gaan / zy stellen dat dan eerst dit Rijke Christi beginnen zal / als Paulus opentlijk leert dat het nu een eynd zal nemen.

Hier uyt acht ik dat het nu genoeg kenlijk is / dat die plaats in d'Openbaring t'eenemaal allegorischer-wijs verklaart moet worden / en dat'er aldus niet

niet iets upt te halen is / 't geen eenige kracht heeft om dit Rijk Christi op aarde te bewijzen. By aldien my iemand vraagt / welke dan de allegorische uytlegging dezer plaats zal zijn / ik zal my niet schamen te belijden / dat ikze tot noch toe niet en wete / en dat ik 'er van veele diergelijke uytleggingen / welke ik weete dat'er van veele zoo der ouden als der nieuwe Geleerden worden bygebracht / geen van allen / ten zy misschien voor een gedeelte goed-keure: En wat wonder is 't / dat een gezicht / en dat meer is een Profetisch Gezicht / dat is van toekomende dingen / niet volkomentlijk verstaan en word? Is dit niet by-na aan alle voorzeggingen eygen / datse namentlijk niet ten vollen verstaan en worden / dan na de uytkomst der zelven? En zeker ten is niet noodzakelijk / datmen in deze reden-twisting de waarachtige uytlegging dezes gezichts vast hebbe; maar het is meer dan genoeg / dat opentlijk blijke / datmen de zelve zoo niet verklaren moet / gelijk de woorden zelf luyden; het geen ik vertrouwe nu genoeg betoont te hebben: Alhoewel daarenboven aan te merken staat / dat'er in het gezicht zelf niet iets van de plaats gezegt word / daar dese onthoofden om Christum / en andere / die aldaar gezegt worden te leven / dat is wederom levendig geworden te zijn / regeeren zullen: want daar word maar alleen gezegt / datse met Christo regeeren; en van Christus / dat hy namentlijk uyt den Hemel op aarde komt / is hier geen gewag. Weshalven / dewijl het zeker is / dat Christus in den Hemel regeert / zoo schijnt veel eer aldaar gezeyt te worden dat haar Rijk te gelijk met Christo in den Hemel / en niet op aarde / wezen zal: Want / indien iemand zeyt / dat aldaar gezegt word / dat / de duyzend jaaren voor-by zijnde / eenige volkeren van den duyvel verleyd zijnde / de Leger-plaats der Heyligen / en de beminde Stad / omcingelt hebben / ik antwoord / dat'er niets en is 't geen noodzaakt / dat deze Heyligen de zelve zijn / die hy te voren gezeyt hadde wederom levendig geworden te zijn / en geregeert te hebben. En dit zal voor tegenwoordig genoeg zijn / om te betoonen / dat de Tegen-partyen in deze plaats / welke de voornaamste van allen schijnt te zijn / onder de genen dieze plegen by te brengen / niet iets bestendigs en hebben om haare meening vast te stellen.

Ik zal'er noch by doen / zoo kort als ik kan / een andere reden / die dit gevoelen van het aardsche Rijk Christi / en der zijner / altijd by my verdacht / en te eenemaal verachtelijk gemaakt heeft; welke reden van eenige anderen mede aangeroert word / en inzonderheyd van den zeer geleerden Urbanus Rhegius, in zijne stellingen van het Rijke Christi tegen de Chiliasten; welk boekje / dewijl ik het aan eenige uyt de Vergadering hebbe medegedeelt / ende nu den genen mede gegeven die het met zich op de Kerken-vergadering nemen zal / ik instantelijk verzoeke / dat het met naarstigheyd en opmerking gelezen worde: want zeker daar in zullen getuychenissen en bewijsbevestigingen genoeg gevonden worden / om dit toekomende Rijk Christi op aarde te verzwakken / en te neder te werpen: maar ik kome nu tot de kortelijke verklaring dezer reden.

Alle de Schriften des Nieuwen Testaments / en de geheele richtdraad onzes Geloofs / beoogen en eyschen dit voornamentlijk / datwe naalatende / en voor niet achtende / alle deze aardsche dingen / die een eynde hebben zullen / en die met de sterffelijke oogen aanschouwt worden /

* na deze Hemelſche dingen geduurig zouden trachten / welke eeuwig-blijvende / en voor den ſterffelijken menſch onzichtbaar zijn: waar van onder anderen een zeer voortreffelijk en uytdrukkelijk getuygeniſſe is / op het eynde van het vierde Hoofd-ſtuk van den tweeden Brief aan die van Korinthen: Maar ook is zeer uytnemende die plaats inſgelijks op het eynde des derden Hoofd-ſtuks van den Brief aan de Filippenſen; alwaar geſchreven ſtaat / dat onze ommegang / ofte liever / gelijk de kracht van 't Griekſche woord medebrengt / het recht en gebruyk als van onze eygen ſtad / in de hemelen is / van waar we ook den Zaligmaker onzen Heere Jeſum Chriſtum verwachten; op dat men verſta / dat aldaar door de benaming der Hemelen / niet alle plaats alwaar God regeert / en met zijne gunſt en goedertierenheyd tegenwoordig is / verſtaan moet worden / gelijk'er niet weynige beweeren / zoekende duſdanige getuygeniſſen krachteloos te maken; maar geheel en al die plaats alwaar Chriſtus nu met zijn lichaam tegenwoordig zijnde woont / welke met deze onze aarde / alwaar zy willen datwe zoo langwijlig heerſchen zullen / gantſch geen gemeenſchap heeft / ja die in de Heylige Schrift geduurig daar tegen over word geſtelt. En indienwe dus lang op aarde regeeren zullen / en dat dit ten minſte voor een gedeelte de belooning onzes geloofs en onzer worſteling zal zijn / hoe kan het wezen datwe dan om deze aarde niet geduurig en denken / maar datwe in tegendeel alle aardſche dingen verwaarloozen en verachten? En wat is'er bequamer om de menſchen van dat Hemelſche / en Geeſtelijke / en by na den Engelen gelijk zijnde leven / dat tevens met die armoede des geeſtes / dat is met die nederigheyd vergezelſchapt is / af te trekken / en te vervoeren / tot het welke by na alle de Goddelijke Orakelen des Nieuwen Verbonds ons opwakkeren / en aandrijven / als de verwachting van een langdurige gelukkigheyd op deze aarde zelf / en de † bekleeding van gezag en mogentheyd op een aardſche / alhoewel anderſins zeer heylige / wijs? Zeker hoedanig de belooning is / diemen op de beleyding zijns levens verwacht / zoodanig zal in 't gemeen de wijs van 't leven zelf zijn. Doch niemand ontſtelle noch argere zich aan mijne woorden; want ik weet ('t geen ik van 't begin aan heb gezeyt gehad) dat'er veele van onze vergadering zijn / die dit Rijk verwachten / en die nochtans waarlijk Godvruchtigh zijn / en een geheel geeſtelijk leven leyden / of immers altijd trachten zoo te leven. Maar te dezer plaats word de zaak / na haare kracht en natuur / in zich zelven van my ingezien en aangemerkt / en wat'er waarſchijnlijk is dat'er geſchiede / niet wat'er in der daad zelf geſchied; dewijl der veel voorvallen zijn / die / met Gods hulp / beletten kunnen dat niet iemand / uyt een by hem gevatte / en in zich zelven ſchadelijke meening / eenige beſmettelijkheyd op zich haale: voornamentlijk indien hy nu yverig tot de deugd genegen is / eer hy duſdanig een meening indrinkt: vorders kan niet geloochent worden / dat in zich zelven de kracht van het loon des levens 't geen men leyden

* Dit was ook de reeden die De Breen van dit gevoelen afſchrikte; maar alſmen ſtelt een Geeſtelijk Rijk, beſtaande alleenlijk in een krachtige en voor ons aardſch verſtand onbegrijpelijk voorſmaak der hemelſche goederen, en dat Chriſtus zelfs door zijn H. Engelen de Gemeente zal beſtieren, beſchermen, en door Goddelijke teekenen de wereld aan de weerlooſe geloovigen onderdanig maaken, zoo doet deeze reeden teegen de gezeyde meening in het minſte niet.

† Noteert dit tegen de ſtelling des Autheurs, dat een Chriſten het Overigheyts-ampt mach bedienen.

moet/

moet / zoodanig is / als ik gezeyt hebbe: En hier uyt heeft Christus gezeyt / dat onze loon / niet op aarde / maar in de Hemelen / groot zal zijn; gelijk hy diergelijke zeggen dikmaal heeft herhaalt; om / namentlijk / dewijl hy onze waarachtige loon voorstelt / ons met eene tot het beleyd des Hemelschen levens / en 't geen met onze loon over-een-komende is / te ontsteken en te noodigen: Want dat hy mede heeft gezeyt / dat de zachtmoedigen het aardrijk zullen bezitten / dat staat buyten twijffel op de plaats in den zeven-en-dertigsten Psalm vers 11. alwaar de zelve spreuk van woord te woord gevonden word: en aldaar kost die zelve spreuk / voor dien tijd / en onder het Oude Verbond / waar in de beloften op aardsche dingen zien / na de letter verstaan en genomen worden; maar van Christus den Middelaar des Nieuwen Verbonds gebruykt wordende / in welk Verbond de beloften hemelsch zijn / heeft menze geheelijk in een verborgen zin te nemen. Deze reden zouw met meer omstandigheden kunnen bevestigt / en veel naukeuriger en overvloediger uytgeleyt en besloten worden: maar met dit weynige / dat ik gezeyt hebbe / wil ik my vergenoegt houden.

Ontallijke veele andere dingen doen zich voor / die gezeyt kunnen worden / om 't gevoelen van dit aardsche Rijk van Christus en de zijnen / t'eenemaal te ontraden / maar de schaarscheyd van den tijd / en het overblijffel van mijne ziekte / laten my niet toe dat ik de zelve schrijve. Een ding echter / dat by my van zeer groot gewicht is / zal ik kortelijk aanraken / en daar mede terstond een eynd van dit mijn schrijven maken: Ik zegge dan / dat'er een zeer groote kracht in is / om dit gevoelen of t'eenemaal te ontraden / of immers / om te vermaanen / dat het niet gemeen gemaakt en worde / dat / indien het zelve gevoelen waarachtig was / of immers indien men 't voort moest leeren / * Christus en de Apostelen het zelve opentlijk zouden geleert hebben: maar datse dit nu niet gedaan en hebben / kan en de leezing des Nieuwen Testaments een ygelijk genoeg doen ontwaar worden / en toont ook dit genoegzaam / dat de geheele Christen-wereld / 't geen andersins geensins had kunnen geschieden / het zelve ettelijke eeuwen lang voor valschen belachchelijk gehouden heeft: want misschien kan ook de gansche Christen wereld eene bry langen tijd zijn in het voorstaan van een dwaling / met eenig ding te gelooven / of te bevestigen / 't welk met de woorden van Christus en d'Apostelen niet al te wel over een komt; maar datse zulks iets t'eenemaal zouw verwerpen en ontkennen / 't gene of Christus / of d'Apostelen / opentlijk hebben geleert / dat is geensins mogelijk: en niet alleen zal niemand opt een voorbeeld van zoodanig een dwaling / maar zelf niet daar van eenige de minste schadu vinden: Weshalven laten zy zich naarstelijk wachten / die nu ter tijd op dit gevoelen dringen / datse niet / of het schoon waarachtig was / het zelve zoeken openbaar te maken / 't geen God zelf maar duysterlijk heeft willen te kennen geven; veel-licht te dezer oorzaak / op dat niet Christi geloovigen daar uyt stoffe zoude nemen / om d'aarde en aardsche dingen te bezorgen / of te bedenken: niet anders met deze duystere te kenne-geving voor hebbende / als dat / wanneer de zaak zal gekomen zijn / dan blijken moge / dat de zelve door zijnen nu van oude tijden te voor-bepaalden raad en besluyt / gebeurt is: want

* Datze dit gedaan hebben, kanmen overvloediglijk uyt De Breens Boek zien.

te dezen eynde dienen de Profetische voorzeggingen voornamentlijk / om bekent te doen zijn / dat God is / en dat hy zijne zorg over deze menschelijke dingen uytstrekt. Dat nu al het geene / dat'er / aangaande dit aardsche Rijk Christi / en der zijnen (zoo het nochtans oyt zal komen / waar toe ik / dat ik het geloove / geensins gebracht worden kan) in de heylige Schrift gebonden word / veel-eer tot de Profetische voorzeggingen / dan tot de Goddelijke en Evangelische beloften / betrokken worden moet / zulks zullen die gene zelf misschien / die het zelve verwachten / niet ontkennen durven: Wes halven / voort te leeren / datmen voorzeker zodanigen Rijk te wachten heeft / en de Goddelijke Orakelen uyt te leggen / als van het zelve sprekende / zulks komt maar alleen den genen toe die met een Profetischen Geest begaaft is / en die / als zijnde van God zelfs onderwezen / en van zijnen Geest aangeblazen / niet vreest standvastelijk te zeggen en te verzekeren het geen hy zeyt: en niet den genen die veele alhoewel Goddelijke Geschriften / getuychenissen / redenen / en bewijs-vestigingen / schoon uyt de Heylige Schrift genomen / om de dingen die hy zeyt niet zoo zeer voor anderen / als wel voor hem zelven / goed te maken en te bewijzen / van nooden heeft; en die / indien iemand hem beter onderwijze / bereyd is van den zelven te leeren / en zijn gevoelen te veranderen. Onze Vergadering / gelijk allen bekend is / word om andere oorzaken genoeg gelastert: men heeft dan toe te zien / datse / met dusdanige buytensporige / en nu al lang van de geheele Christen-wereld uytgeklopte drijvingen / wederom in de zelve in te voeren / of in de zelve te verhandelen / of ook van te reden-twisten / niet met recht t'eenemaal hatelijk en worde ook by de genen / die met ernst op de Godvruchtigheyd toeleggen: voornamentlijk / indien de zelve drijvingen niet eenig Geestelijk nut met zich brengen / maar veel eer zware rampen en gevaarlijkheden / hoedanige ik getoont hebbe dat dese waan / van dit Rijk Christi op aarde / voor zich brengt. En ik kan tot noch toe niet zien / wat voor / zelf het alderminste / Geestelijke nut uyt de zelve voort kan komen: want dat zommige zeggen / dat op deze wijs de Joden aangelokt worden / om Jesum van Nazareth voor den Christus te erkennen / hier in / 't zy gezeyt behoudens haare gunste / zijnze grootelijks bedrogen: dewijl veel-eer geen ding meer de Joden hier van af zouw kunnen trekken / als datze zien / dat die gene / die Jesum voor de Christus houden / de voorzeggingen van Christus en zijn Rijk / uyt de welken alleen zy aangaande deze dingen de waarheyd halen willen / en beweeren datmenze daar uyt halen moet / aldus uytleggen als de woorden luyden: want uyt de zelve voorzeggingen de allegorische verklaringen uytsluytende / zoo en is 'er geen reden / waarom uyt kracht van de zelven / Jesus van Nazareth voor de Christus zouw gehouden moeten worden; ja waarom hy niet veel eer voor den zelve niet zouw te erkennen zijn. God de Heer / na zijne oneyndelijke goedheyd / wil de geheele Vergadering / en ydere die uyt de zelve zijn / en nu op deze Kerken-vergadering / en altijd / byweezen; en hy en laate niet toe / dat'er iets van hen-luyden of vast-gestelt / of geleert / of gelooft worde / 't geen de waare Godvruchtigheyd in eenigerley wijze hinderlijk / of tegenstrijdig is. Gegeven te Krakouw / den zeventiende van Herfstmaand / 1589.

DE EERSTE BRIEF
van
FAUSTUS SOCINUS,
aan
CHRISTOFFEL OSTOROD
van Goslaar, Harder der Gemeente Christi te Smiglecie.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

ZEer voortreffelijke Man/ eerwaardige/ en zeer waarde Broeder in Christo. Dewijl ik met het vervaardigen / en by-een-schikken / tot den Druk van de bladen mijner Reden-twisting/ van Jesu Christo den Zaligmaker / somwijlen genoodzaakt ben bezig te zijn / zoo en moet gy u niet verwonderen / dat ik eenigsins wat trager/ en zonder eenige voorafgaande inleyding te gebruyken/ op uwen zeer aangenamen Brief/ geschreven den acht-en-twintigsten van Hooymaand/ koom te antwoorden.

Voor eerst dan / wat belangt het gene ik geschreven heb van de plaats Hebreen 1. vers 6. Moet gy weten dat in de Poolsche druk/ van het Werk tegen Wyekus/ het woordetje/ y/ overschiet/ in deze woorden/ pag. 58 troche przed tym y ná ostátku/ 't geen ik dacht dat in de Poolsche spraak zich niet onaardig schikte / en ik heb ondertusschen de dubbelzinnigheyd niet gemerkt: derhalven moet dit woordetje door gedaan worden/ en staat dit by-gevoegt te moeten worden by de fouten die in desen Druk/ om te verbeteren / aangewezen worden. Deze mijne reden nu/ van de ongerijmtheyd ontleent / indien de naam Adon, enkelijk en volstrektelijk daar heen gestelt / na de naam Jehova volgen zouw / kan door uwe indringingen / ofte voorbeelden/ geensins aangeraakt / veel min ter neder-geworpen worden; dewijl in die voorbeelden het woord Adon, ofte Koning, achter het woord 't zy Jehova, ofte Jehova te gelijk met de benaming d'Alderhoogste, enkelijk en volstrektelijk daar hene gestelt / niet gevonden word; maar met zoodanig een by-koming / welke gy zelf bekent dat het verbetert / indien'er in het woord Adon eenige laffigheyd is. Maar gy werpt my tegen / dat men deze zelve by-koming leest in de plaats waar van gehandelt word: Neimaar/ mijn waarde Ostorod, ik hebbe uytdrukkelijk/ wanneer ik deze reden gebruykte/ te voren gezeyt / dat ik de zelve gebruykte/ indien men de plaats volgens de gemeene overzetting lezen moest / volgens welke deze by-koming daar niet gevonden word: Want ik hadde met die genen in 't reden-twisten te doen/ die de gemeene overzetting boven alle andere stellen; 't geen ik naderhand aldaar ook wederom heb herhaalt / en 'er tegen mijne Weer-partyen zelf opgedrongen: zoo dat het zoo klaar is als de Zon op den middag/ dat ik/ uyt de nu gemeene lezing deser plaats zelf / deze mijne reden ontleent en genomen heb. Dat overal in dien Psalm slechs gewag gemaakt word van Jehova,

behalven alleen in deze eene plaats / daar Adon gelezen word ; dat en neemt niet weg / of in die eene plaats kan van iemand anders dan van Jehova gesproken worden : dewijl zeker is / dat de naam Adon, ook met die by-voeging / niet enkelijk Jehova alleen / maar ook den mensche Christo Jesu toe kan komen / gelijk aldaar van my bewezen is : Nu is het waarschijnlijk / dat deze naam in den Psalm van den mensche Christus verstaan moet worden / dewijl we zien dat de Schrijver dezes Briefs deze zelve plaats van Christo uytleyt / indien het anders waar is dat hy deze plaats op 't oog heeft : waar van we hier na zullen zien. Want voor-af moeten we iets zeggen van de dingen die gy tegen-werpt tegen mijne andere uytlegging van de zelve plaats in dezen Brief. Gy zegt dan / dat de zelve zoo gedwongen en gedrongen is / datse veelderleye behaalingen onderwarig is / en met namen deze / dat hier uyt voorzal zal schijnen te volgen / dat Christus dezen eenigen God is / indien we willen dat de plaats / die van dezen eenigen God spreekt / op Christum toegepast zy geweest : Doch ik hope / dat ik / en in deze plaats / en in niet weynig andere / in deze mijne geheele weder-legging / deze zelve behaling / met naukeurigheyd tegen ben gegaan : En indien'er iemand is / die gelooft dat hy kan ontgaan / van niet gedwongen te zijn te belijden / dat vele / of immers eenige dingen / welke in de Profetische Schriften van dien eenen God opentlijk gezegt worden / op Christum in de Evangelische en Apostolische Schriften zijn toegepast / en dat volgens de zin en meening van den Heyligen Geest zelf / die de zelve hadde voort-gebracht ; deze steekt / mijns oordeels / noch in een zeer grove dwaling. Dat gy'er nu by-voegt / dat ik zonder eenige Schriftuur-plaats slechs blootelijk heen zegge dat deze woorden / die van den eenen God spreken / daarom op Christum toegepast zijn geweest / om dat de Engelen door Christum dien eenen God aanbidden zouden ; let / bid ik u / dat het my genoeg is / indien daarom / om dat in Christo / en door Christum / (want dus spreek ik) de Engelen God aanbidden zouden / deze woorden in den Psalm / alhoewelze van God zelf spreken / op Christum kosten toegepast worden : Want dus is baarblijkelijk / dat der Weder-partyen bewijs-reden / uyt deze gevoegzaamheyd afgeleyd (op dat ik het dus noeme) gansch gene krachten heeft om dat te bewijsen 't geen zy willen : 't welk het gene was / en niet iet anders / dat ik aldaar te zoeken hadde. En dat de zelve gevoegzaamheyd om deze reden / welke ik by-gebracht heb / heeft kunnen geschieden / zal / acht ik / niemand met recht kunnen ontkennen : want dat gy'er by-doet / dat'er niet gezeyt word / dat de Engelen God loven door Christum / en dat Christus dezes lofs deelachtig is / en eyndelijk dat men nergens leest / dat God door de Engelen van iemand is geprezen (alhoewel ik niet van de lof of prijzing / maar van de aanbidding gesproken heb ; en de Poolschen overzetter / heeft / zoo ik het wel heb / dit met het woord Chwalić kunnen uytdrukken) 't geen gy meent dat ik heb willen zeggen / om te toonen / waarom den Goddelijken Schrijver die plaats uyt den Psalm / om Christi voortreffelijkheyd boven de Engelen te bewijzen / heeft kunnen by-brengen ; doch dat gy zegt / dat ik ondertusschen al te duyster zulks gezeyt en aangewezen heb : neemt hier op in aanmerking (bid ik u) dat ik zulks geensins heb hoeven te betoonen / dan by toeval / voor zoo veel namentlijk my te bewijzen stond / dat de plaats uyt den Psalm / alhoewel van God zelf sprekende / op den mensche

Christus heeft kunnen toegepast worden; 't geen my dunkt overvloedelijk genoeg gedaan te hebben: want dit bewezen zijnde / zoo blijkt terstond van zelfs hoe hier uyt de voortreffelijkheyd van den mensche Christus boven de Engelen besloten word; nademaal tevens word bewezen dat de Engelen zelf den mensche Christum aanbidden moeten: want en is hy / die aangebeden worden moet / niet baarblijkelijk voortreffelijker / dan die genen van de welken hy moet aangebeden worden? Ende en is dit zelf niet eene stil-zwijgende / maar nochtans voor allen baarblijkelijke / rede-kaveling van den Schrijver zelf / 't zy om welke oorzaak eyndelijk hy dit getuychenisse uyt de Heylige Schrift op Christum toegepast heeft? 't Was dan niet van nooden / dat ik betoonde / of zeyde / dat men nergens las / dat God door de Engelen van iemand geprezen / dat is aangebeden is geweest (want dat ik dit in deze geheele rede-kaveling / welke gy my toeschrijft / niet eens gezeyt en hebbe / beken ik gaarn; doch de andere dingen heb ik klaar uyt gezeyt / en wederom herhaalt / en te zijner plaats daar dapper opgedrongen:) dewijl nochte dit geen wijs is van te betoonen / hoe / wanneer mijne uytlegging over die plaats toegelaten word / uyt dat getuychenisse volgt / dat Christus voortreffelijker is dan de Engelen; maar deze welke ik gezeyt hebbe / en die aan allen kennelijk en klaar is: nochte ik behoefde my meer te pijnen om deze wijs te verklaren / dan'er den Schrijver zelf over bekommert is geweest / om reden te geven / waarom / indien dit getuychenis tot Christum behoort / men hier uyt besluyten moet / dat Christus voortreffelijker is dan d'Engelen. Voorders / dat gy acht / dat het beter waar te gelooven / dat dat getuychenisse niet uyt dien Psalm genomen is / en dat gy om dus te gelooven vier redenen by-brengt / daar over wil ik met u geen Harnas aantrekken: Alleen zal ik zeggen / dat ik niet en twijffele / of die redenen zouden lichtelijk te weder-leggen zijn; voornamentlijk / indien men te degen let / hoe somtijds de getuychenissen des Ouden Testaments in het Nieuwe Testament worden by-gebracht: en dat het genoeg blijkt / dat dien Psalm tot de tijden en het Rijke Christi verborgener-wijs behooren (want in de Grieksche lezing heeft dezen Psalm dit opschrift / Een Psalm Davids, toen hem het Land wederom herstelt was) en dat het daarom zeer waarschijnlijk is / en schier noodzakelijk / dat dezen Schrijver de plaats uyt den zelven Psalm op het oog heeft gehad / dewijl'er nergens anders in den Hebreeuschen text een diergelijke spreuk gelezen word: Ik zegge in den Hebreeuschen text / om dat in de Grieksche op een andere plaats ook de eygene zelfste woorden gevonden worden / welke by-gebracht worden van den Schrijver dezes Briefs; zoo dat van deze uwe vier redenen de laatste dry aldaar gansch geen plaats en hebben: want wat de eerste belangt / daar na behoeven we niet lang te zoeken / want hoedanige de zelve zy / zulks acht ik naulijks dat gy zelfs onwetende van wezen kunt: de plaats is in het Gezang van Moses / Deut. 32. na het 42. vaars; op welke indien we willen dat de Schrijver van den Brief aan de Hebreen het oog gehad heeft / zoo zal het veellicht veel zwaarder zijn om te toonen / hoe hy de zelve op Christus heeft kunnen toepassen / ten zy Christus dien eenen God zy.

Van de andere plaats des zelven Schrijvers / in het zelfde hoofdstuk / vers 10. kan ik geensins met uw in gevoelen over-een-stemmen; en ik verzoek u / dat gy niet licht wilt gelooven / dat u iets uyt Goddelijk ingeven ge-

openbaart word / ten zy'er zeer krachtige / en alzoo onverwinnelijke redenen zijn / die u zulks vroedmaken / waar van my dunkt dat alhier zelfs geen schadu te bespeuren is. De redenen / om welke gy mijne uytlegging althans verwerpt / om ten minste datse u nu meer gedwongen schijnt te zijn dan doorgaans / zullen van geen gewicht kunnen zijn / indien dat toegestaan worde / 't geen ik gezeyt hebbe datmen te voren voor al moet toestaan / en 't geen ik zelf in 't geschrift tegen Wyekus in meer dan eene plaats heb getoont / namentlijk / dat 't geen men in de Profetische Schriften van God zelve leest / menigmaal tot Christum betrokken / ofte in de Schriften des Nieuwen Testaments / van Christo uytgelegt word. De Schrijver van den brief tot den Hebreen heeft het genoeg geacht / zoodanige getuygchenissen by te brengen / waar van bekent was / dat in de zelven van den toekomenden Messias gehandelt wierd / en zonder dat / zoude hy buyten twijffel niet hebben durven eenige plaatsen uyt de Heylige Schrift op Christum toepassen; maar dit gestelt zijnde / wat is'er gereder / als de dingen / die in dusdanige plaatsen aangaande God zelf gezeyt worden / op Christum / van wiens komst / of bedrijf / of Rijk / of heerlijkheyd onderwijl gehandelt wierd / toe te passen? als door den welken / namentlijk / en in den welken / God zelf zouw komen / en doen / en heerschen / en verheerlijkt worden. Want dat gy ontkent dat de plaats in den Psalm van Christo spreekt / daar aan ontkent gy dat gene / 't welk van alle anderen toegestaan word / en 't geen de zaak van zelfs medebrengt. Let / bid ik u / met wat meerder opmerking op het gene ik geschreven heb op het eynde van het onderzoek over deze plaats / pag. 76. Want / indien gy misschien / wanneer gy ontkent dat'er in dien Psalm van Christo gesproken word / zeggen wilt / dat hy niet genoemt en word / maar slechs God alleen / zoo zult gy zien dat dat zelve mijne uytlegging voornamentlijk begunstigt / dewijl het andersins voor een Christen-mensch klaarder dan de zon op den middag wezen moet / dat aldaar van de dingen die God door Christum doen zoude / en in dien zin van Christus zelf / geprofeteert word. Wat nu uwe uytlegging belangt / dit alleen geeft genoeg te kennen / datse niet staande gehouden worden kan / om dat noodzakelijk is / dat / of / in het voortbrengen der getuygchenissen wegens Christi voortreffelijkheyd boven de Engelen / de reden van den Schrijver vervolgt / wanneer hy deze woorden uyt den Psalm verhaalt / of door een afwending afgebroken worde: indienze vervolgt word / zoo moeten noodzakelijk de woorden uyt den Psalm / om Christi voortreffelijkheyd te bewijzen / bygebracht worden / daar uwe uytlegging tegen is; indienze door een afwending afgebroken word / gelijk gy noodzakelijk moet gevoelen / wanneer gy wilt dat de plaats dus overgezet worde / gelijk Kastellio gedacht hadde / namentlijk op deze wijs; Maar gy Heere &c. zoo volgt / dat die woorden niet by-gebracht zijn om iets te bewijzen waar van aldaar gehandelt wierd; 't geen gy nochtans enkelijk hebben wilt: gy wilt / zeg ik / datse bygebracht zijn om te bewijzen de t'eeniger tijd aanstaande ondergang van Hemel en van aarde / op dat daar uyt blijke / dat men 't'er voor te houden heeft / dat Christi Rijk Goddelijk en Geestelijk wezen zal / en dat tot hem met recht gezeyt is geweest / Zitte mijnder rechter hand, gelijk'er terstond word by-gevoegt. Ik verwonder my / dat gy / die van alle gedwonge uytlegging dezes plaats zoo grooten afkeer hebt / de alderge-

dergedwongenste van allen / en alzoo / dat ik zoo zegge / eene geheele onmogelijke / goed kent. Want voor-eerst / gelijk ik gezept hebbe / dat noch de rede vervolgt / noch door een afwending afgebroken worde / of / indienze door een afwending afgebroken word / dat'er onderwijl een getuygenis bygebracht worde om iets te bewijzen waar van aldaar gehandelt word / dat kan geensins wezen : vorders / deze redenkaveling / Hemel en aarde zal vergaan ; zoo dan / het Rijke Christi is Goddelijk en Geestelijk / dewijl Christi Rijk eeuwig wezen zal ; word niet alleen op het aldergedwongenste uyt de woorden dezes Schrijvers getrokken / maar kan zelf uyt zich zelve niet goed gekeurt worden : want Christi Rijk / waar uyt namentlijk de waardigheyd en voortreffelijkheyd van Christi persoon zelfs blijkt / zal niet enkelijk en volstrektelijk eeuwig wezen / maar opzichtelijk / dat is zoo lang hemel en aarde staan zullen ; en het zelve is voorzept geweest in den twee-en-tseventigste en negen-en-tachtigsten Psalm / alwaar in eenen verborgenen zin gezept word / dat Christi Rijk met de Zon en Maan duuren zal: En zeker Paulus betuygt opentlijk 1 Cor. 15. dat na de voleynding dezer eeuwe ook Christi Rijk / te weten in Christi persoon zelf / een eynde hebben zal : Wat behoefter meer ? de woorden zelf van den honderd-en-tienden Psalm / die naderhand te dezer plaatse worden bygebracht / betoonen het zelve / dat hy / te weten Christus / ter rechterhand Godes zitten zal / dat is dat hy regeeren zal / tot dat hem alle zijne vyanden onderworpen worden : want hier uyt word opentlijk genoeg afgenomen / dat als de Dood verwonnen is / de laatste van alle de vyanden die Christo onderworpen moeten worden / alsdan Christi Rijk ophouden zal : Maar Hemel en aarde zullen niet eerder vergaan / dan als de dood van Christo zal overwonnen zijn / dat is / voor dat met d'onsterffelijkheyd de gene die Christi zijn van hem zullen beschonken wezen. En hier tegen doet niet 't geen'er in den vijf-en-veertigsten Psalm gezept word / en van dezen Schrijver bygebracht was / Uwen throon duurt in de eeuwe der eeuwe; want deze woorden in de eeuwe der eeuwe geven geen volstrekte eeuwigheyd noodzakelijk te kennen ; want andersins zoudenze van Salomon / onder wiens voorbeeld zy van Christo gezegt worden / niet hebben kunnen uytgesproken worden. Nemaar ik erkenne ook zelf de eeuwigdurentheyd van het Rijke Christi / ook na den ondergang van Hemel en van aarde / gelijk blijkt uyt het geene ik geschreven hebbe / wanneer ik reden geef / waarom onzen Schrijver deze woorden / Maar gy zijt de zelve &c. hadde bygebracht : Maar deze eeuwigdurentheyd van het Rijke Christi behoort eygentlijk niet tot de voortreffelijkheyd van Christi Persoon zelf: Daarenboven / ey-lieve / wat is het / 't geen gy zegt / dat dien Schrijver uyt het vergaan van Hemel en van aarde heeft willen besluyten / dat met recht tot Christum gezept is geweest / Zit te mijner rechterhand ? want of het was bekent / dat deze woorden tot Christum gesproken waren / of het was niet bekent ; indien het bekent was / was het dan niet genoeg de zelve by te brengen tot een bewijs van Christi voortreffelijkheyd ? Of zoude men misschien / schoon al bekent mocht zijn / datse tot Christum gesproken waren / echter hebben mogen twijffelen / of dit ook met recht waar geschied ? wat is'er ongerijmder ? Was hier van wel eenig verschil ? immers neen. By aldien het niet bekent en was / ey-lieve / hoe volgt uyt het vergaan van Hemel en van aarde / dat

deze

deze woorden tot Christum gesproken zijn? Ik weet wel dat gy zoo scherp wel zijt/ dat gy zulks niet eens gedroomt en hebt. Uw' oogmerk is/ te betoonen/ dat dien Schrijver heeft willen bewijzen/ dat het Rijk Christi Goddelijk/ en Geestelijk is. Maar dit of bewijzen deze woorden uyt den honderd en tienden Psalm uyt zich zelven; gelijkse 't zeker bewijzen/ zoo als uyt de woorden van Petrus afgenomen word/ Act. 2. 34. en dus was het niet van nooden/ het getuyghenis van den ondergang des Hemels en der aarde met de zelve t'saam te voegen: Of/ zy bewijzen het niet uyt zich zelven; en voorwaar tot de zelven brengt niet eenig gewicht by om zulks te bewijzen/ het getuyghenis van den ondergang des Hemels en der aarde met de zelven te zaam gevoegt/ 't geen slechs eenig gewicht/ om zulks te bewijzen/ schijnt te hebben/ indien het vervoegt worde met het vorige getuyghenis uyt den vijf-en-veertigsten Psalm bygebracht/ van de eeuwigheyd van Christi Rijk: waar van nu genoeg gesproken is. Vorders wilde ik wel dat gy in aanmerking naamt/ hoe grootelijks ongerijmt het is/ dat men/ om iets te bevestigen/ 't geen wegens Christo gesproken is/ 't geen tevens gezegt word te zullen duuren zoo lang Hemel en aarde staan zal (gelijk ik getoont hebbe/ dat in der daad geschied in die plaats uyt den honderd en tienden Psalm/ om deze woorden/ tot dat ik zal gestelt hebben &c.) datmen/ zeg ik/ hier toe het getuygheniße bybrengt van het vergaan van Hemel en van aarde. Kortelijk/ dewijl/ gelijk het u zelfs toeschijnt/ de meening van dien Schrijver is geweest te bewijzen/ dat Christi Rijk eeuwig is/ en dat Goddelijk/ en Geestelijk; zoo word het eene bewezen met het getuyghenis uyt den vijf-en-veertigsten/ en het andere met dat uyt den honderd-en-tienden Psalm; nochte het en dede hier niet toe/ om een van beyde te bewijzen/ alhier het getuyghenis/ van den ondergang des Hemels en der aarde/ in te stoppen: En waarlijk zouw men 't een ingestopt getuyghenis mogen noemen/ aangezien noch de wijs en gewoonte van schrijven/ noch de zaak waar van gehandelt wierd/ zulks of vereyscht/ of ook lijden kan/ dat namentlijk dit getuyghenis te dezen eynde van dezen Schrijver zoude wezen bygebracht. Eyndelijk/ neemt in aanmerking/ dat'er gene waardige oorzaak geweest en is/ waarom dien Schrijver deze laatste woorden van de plaats uyt den honderd-en-tweeden Psalm/ zoude hebben verhaalt/ Maar gy zijt de zelve, en uwe jaren en zullen niet ontbreken, indien hy die plaats daarom heeft bygebracht/ om het vergaan van Hemel en van aarde te bewijzen: want de zelven en behooren hier toe ganschelijk niet: Want dat gy schijnt te gevoelen/ datse daarom zijn verhaalt/ om/ wanneer naderhand het getuyghenis uyt den honderd-en-tienden Psalm wierd bygebracht/ als-dan te kunnen blijken/ wie die gene zy/ te welkers rechterhand Christus bevolen word te zitten; of immers/ op dat blijken zoude/ dat de zelve in der eeuwigheyd/ ook na den ondergang van Hemel en van aarde/ zoude duuren; dat kan in geenen deele toegelaten worden: want het blijkt overvloedig genoeg uyt den honderd-en-tienden Psalm zelf/ wie die gene zy. Want Jehova word aldaar uytdrukkelijk ingevoert/ als die zelve woorden sprekende; en nu is het insgelijks aan allen overvloedig genoeg bekent van zelfs/ dat God/ ofte Jehova, nimmer aflaten zal: Doet hier by/ dat het niet van nooden was/ deze gedurige onaflaatelijkheyd/ op dat ik het zoo noeme/ en altijd-blijvende volharding van God/ ofte Jehova, te verhaalen/ aangezien het zitten Christi

zelf

zelf te zijner rechterhand niet te min zoude hebben kunnen tijdelijk zijn; ja dat het ook in het getuyghenisse zelf 't geen hier van word by-gebracht / gezegt word zoo lang te zullen duuren / tot dat aan Christum alle zijne vyanden onderworpen worden. Ik heb vele dingen gezeyt / maar ik zouw'er noch veel meer kunnen zeggen / om te betoonen dat ik uwe uytlegging / of overzetting / in geenderleye-wijs goed kan vinden; Edoch de zelve zijn zwaarder dan datse zoo uytgelegt kunnen worden / en ik en hebbe zoo veel tijds niet als daar toe van nooden is. Zeker ik ben bedroeft dat ik hier in met u niet kan van eenderley gevoelen zijn; maar ik zal noch veel bedroefder zijn / indien en gy / en deze velen die gy schrijft het zelve dus met u te gevoelen / in het zelve gevoelen blijft volharden: om het welke te voorkomen / zoo veel in my is / daar om heb ik deze moeyte genomen van het zelve te weder-leggen: Want ik weet hoe grootelijks dusdanige uytleggingen der Goddelijke Spreuken / in de Reden-twistingen die gy telkens aldaar met de Weder-partyen hebt / den loopt der Goddelijke waarheyd kunnen tegenhouden.

Aangaande de zeven Geesten / welken ik schreef dat van Johannis aangeroepen zijn geweest / zeg ik voor-eerst / dat ik gaarne toesta / dat de zelve plaats / dewijl het voor my gansch niet noodzakelijk is dat aldaar van de aanroeping gewag gemaakt worde / aldus gelezen worden: iáko stusznie Ján ś. Mogt od ónych duchow kasti y pokoin zadác. Vorders zeg ik / dat ik aldaar niet enkelijk gezegt en hebbe / dat die zeven Geesten aangeroepen zijn geweest / maar dat ik verklaart hebbe op welke wijs zy aangeroepen zijn / te weten met genade en vrede van haar te wenschen. Daar en kan dan niet anders / voor zoo veel het aanroepen van den H. Geest belangt / uyt mijne woorden besloten worden / als datwe van den H. Geest genade en vrede mogen wenschen / en op deze wijs hem aanroepen: in welk stuk ik gansch niet ongerijmds bemerke; want gelijk ik aldaar gezeyt hebbe / indien deze zeven Geesten zijn de kracht of mogentheyd Christi / zoo is genade en vrede van de zelven te wenschen niet anders geweest / dan deze dingen van Christo zelf te wenschen; en dus zegge ik / dat genade en vrede van den H. Geest te wenschen / niet anders is dan de zelven van God zelf te wenschen / dewijl de Heylige Geest niet anders zy dan Gods kracht / of mogentheyd. Ik / wat my belangt / houde my ten vollen verzekert (en ik geloof dat het met veel anderen ook zoo staat) dat / of'er schoon in de Heylige Schrift geen voorbeeld van gevonden wierd / iemand gansch geen mislag zouw begaan / die met namen iets van Gods genade / of mogentheyd / of gunst / aan iemand toewenschte. Al het gevaar dat hier in wezen kan / ontstaat hier van daan / indien de Heylige Geest gehouden worde een Persoon te zijn / die van God de Vader onzes Heeren Jesu Christi onderscheyden is: 't geen van my in dat werk niet alleen ontkent / maar ook valsch te zijn bewezen word. Deze dingen heb ik aan u willen schrijven / aangaande het gene dat gy tot noch toe / in de Poolsche uytgeving van mijn werk tegen Wijekus, aangetekent hebbende / my hebt toegezonden; op dat ik oprechtelijk en vrymoedig met u zoude handelen / gelijk gy met my hebt gedaan: in het welke zoo wy aldus voortgaan / zoo en twijffele ik niet / of het zal ons beyden grootelijks

Ll te nut

te nut zijn. En nadien, terstond na het drukken van mijne reden-twisting van Jesu Christo den Zaligmaker, het werk tegen Wijekus in 't Latijn, zoo God wil, gedrukt zal worden, zoo verzoek ik u, dat gy, door de Broeders, die tot ons van de Kerken-vergadering wederom zullen komen, het my believt toe te zenden 't geen gy verder in het Poolsch zoud mogen aangetekent hebben, om by tijds, daar het my noodig dunkt, het boek volgens uw aanwijzing te kunnen verbeteren. Onder-en-tusschen bedank ik u ten hoogste van het gene gy my toegezonden hebt; alhoewel dit stuk alhier niet zoo zeer my, dan de Gemeente zelf, kan schijnen te betreffen.

't Geen gy my geschreven hebt, wegens mijn Boekje van den Doop, is my boven maten aangenaam geweest. Want al en kost ik geen andere vrucht hier van verhopen, zoo zie ik dat'er ten minsten deze uyt ontstaan zal, dat de waarheyd van dit stuk in onze Gemeente zal onderzocht worden; 't geen ik nu allang gewenscht hebbe, en zoo ik meen niet zonder reden: ik zal niet aflaten God te bidden, dat dit met den eersten mag geschieden, en dat de zaak wel onderzocht zijnde, iets mag vast gestelt worden, 't geen tot veel'er zaligheyd, en de verbreyding der Goddelijker waarheyd dienen mag. Vaart wel in den Heere Jesu, den dertiende van Herfst-maand, 1595.

Den uwen in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

De Tweeden Brief van
FAUSTUS SOSINUS,
aan den zelven
CHRISTOFFEL OSTOROD.

HEt heeft my dapper gespeten, zeer voortreffelijke Man, en zeer eerwaardige Broeder in den Heere Jesu, dat de Brief-brenger, dien gy voor omtrent zes weken met uwen Brief aan my gezonden hadde, tot my zelf niet gekomen is; maar dat hy den Brief aan mijnen Huyswaard gevende, die op zijn land dan hier afwezig was, terstond wederom is weg-gegaan, zonder te zeggen dat hem bevolen was de antwoord wederom mee te brengen; of immers, zonder daar op aan te staan: Want ik zouw, alhoewel buytens tijds, geantwoord hebben, op het gene gy van my verzocht, aangaande de plaats, Gy zijt Petrus &c. alhoewel de plaats vry zwaar is, niet zoo zeer uyt zich zelve, als wel om de veelderleye uytleggingen des zelfs van verscheyde vermaarde Mannen. Uwen Brief heb ik niet dan na den negenden dag ontfangen, en dewijl'er geen hoop was, dat ik de antwoord u haast toe zouw kunnen zenden, wanhopende dat gyze tijds genoeg zoud mogen gehad hebben, zoo heb ik gedacht niets daar op te antwoorden voor dat'er gelegentheyd was om zulks wel te kunnen overzenden, en met eene te verontschuldigen

dat

dat ik uwe begeerte niet had genoeg gedaan. Onder-en-tusschen nochtans heb ik mijn gedachten laten gaan om de zelve plaats te verklaren / en terstond heb ik begost een genoeg lang-wijlige en overvloedige uytlegging by geschrift te stellen / welke ik by-na ten eynde heb gebracht / en indien ik een jonge had gehad / die de zelve had kunnen uytschrijven / ik zouze tevens met dezen Brief gezonden hebben ; op dat / alhoewel de gelegentheyd voor-by is / waarom gy my verzocht dat ik iets op deze woorden Christi zoude ontwerpen / gy nochtans hier na / indien'er misschien / 't zy opentlijk 't zy in 't byzonder / iets van deze plaats mocht komen bereden-twist te worden / eenigsins van dezen mijnen arbeyd mocht gedient zijn / dien ik voornamentlijk om uwentwil gaarne op my heb genomen ; alhoewel my niet onbekent en is / dat / indien gyze zelf op u genomen hadde / gy in die plaats op te lossen my lichtelijk te boven zoud zijn gegaan. Doch 't geen voor tegenwoordig niet heeft kunnen geschieden / zal / hoop ik / in 't korte geschieden / en ik zal u dit my ontwerpje zenden / waar van ik uw oordeel grootelijks zal verlangen te verstaan : ik zal niet te min de Hoofd-stukken des zelfs hier ten alderkortste voorstellen. Vooreerst gevoel ik / dat deze woorden / Op deze Petra [ofte Steen] op Petrus zelfs toe te passen zijn / en ik bekenne / dat de Gemeente Christi op Petrus gebouwt is geweest ; maar nochtans niet op hem alleen / dewijl blijkt / dat de zelve / ofte de Christenen / die de zelve zijn 't gene Christi Gemeente / ook op de andere Apostelen gebouwt zijn geweest / Apoc. 21. 14. Eph. 2. vers 20. Vorders / dat de Poorten der Hellen tegen haar niet vermogen zullen / dat verklaar ik (gelijk ik het ook / zoo ik het wel onthouden hebbe / in mijne antwoord aan Gabriel Eutropius, voor de aanmerkingen op de stellingen van het Posnaniensische Collegie / uytgelegt hebbe) dat het niet zijn zal / dat zy / die waarachtige Christenen zijn / in den stand of hoedanigheyd der dooden blijven / of in de zelve gehouden worden. De Sleutelen van het Rijke der Hemelen zegge ik te wezen een zekere wetenschap en kennisse van alle dingen / welke den genen noodig zijn / die of hier onder die genen wil getelt worden / in de welken God door zijne genade woont / of die de Zalige onsterffelijkheyd deelachtig wezen wil : door welke wetenschap en kennisse Petrus / die de zelve hebben zouw / voor anderen het Rijk der Hemelen zouw kunnen openen en sluyten / dat is / verklaren en uytspraak doen / wie onder 't getal van deze zijn / welke ik gezeyt hebbe / en wie aan de zalige onsterffelijkheyd zouden deelachtig zijn / of wie niet. De macht en ontzachelijkheyd van te binden en te ontbinden / leer ik dat alleen maar op de menschen lijdelijker-wijs toepasselijk is ; en ik zegge / dat de menschen gebonden worden / alsse uyt het getal van Christi Discipulen worden uytgeworpen / of onder het zelve niet ontfangen worden ; maar ontbonden / wanneerze in het zelve getal gestelt worden / 't zy datse te voren daar van uytgeworpen waren / of altijd van verbreemd zijn geweest. Dit zijn / gelijk ik gezeyt hebbe / de Hoofd-stukken van dit mijn Ontwerpje / waar van het voornaamste oog-wit is te betoonen / dat aldaar aan Petrus niet iets is belooft geweest / 't geen ook niet aan d'andere Apostelen gegeven zy ; en dat de dingen die'er belooft zijn / voor een groot deel geheel andere zijn / dan de meeste Uytleggers gevoelt hebben / voornamentlijk de Pausgezinden / die niets van deze dingen te recht hebben

uytgelept. Uyt de Banne van Luklavik den tweede van Wintermaand 1599.

Uwe zeer geneygde Broeder in Christo, en Dienaar
FAUSTUS SOCINUS.

De Derden Brief van
FAUSTUS SOCINUS,
aan den zelven
CHRISTOFFEL OSTOROD,
Te Rakouw.

Onze vrind de Heer Rupnovius heeft belooft dat hy van zijne Ostrobiaansche Landhoef aldaar het Latijnsche boekje zenden zal / waar van gesproken word om het te drukken; 't welk indien gy ontfangen hebt / gelijk ik hope / zoo zal en uw' en mijn verlangen ten vollen kunnen genoeg gedaan worden: Doch gelijk gy-lieden (alhoewel wy beyde het alle-beyde wenschen) dit grootelijks begeert / dat dit boekje waarlijk Poolsch mag spreken / en dat het van een ygelijk / die de Poolsche Taal kundig is / lichtelijk verstaan mag worden; zoo wensche ik voornamentlijk / dat de woorden in het Poolsch niet eenigsins een anderen zin te kennen geven / dan de Latijnsche zelf voor zich brengen: want ook de minste verscheydenheyd pleeg somtijds in dusdanige geschriften / gelijk gy zeer wel weet / eenig groot gewicht / of belang / by te brengen. Indien het u-lieden goed dacht / zoo zouden in het begin zelf / terstond op het naaste blad aan den Tytel / of het Opschrift / zonder op iemands naam / ofte aan iemand geschreven te zijn / daar dusdanige woorden kunnen gestelt worden. De waare, en standzame, en altijd-duurende eendrachtigheyd, tusschen beyde de Vergaderingen, die in deze Landen van het Pausdom afgescheyden zijn, welke tot noch toe te vergeefs van een van beyden is gezocht, bestaat grootelijks en voornamentlijk, ofte liever allen, hier in, dat yder party Heylig en Godvruchtig na Christi Voorschrift, uyt al zijn krachten pooge en trachte te leven: 't welk dewijl het zeer zwaar is, dat het van de Evangelischen nagekomen worde, zoo lange zy eenige haare Leerstukken vast-houden, nochte de wijs van haare Gemeentens te regeeren veranderen; daarom word dit boekje uytgegeven: 't welk betoont word dat het'er zoo mee gelegen is, en te dier oorzaak wordenze; die in de andere Vergadering tot de Godvruchtigheyd genegen zijn, ernstelijk vermaant, datse zich by de andere Vergadering willen vervoegen; voornamentlijk dewijl'er ook noch andere redenen zijn, waaromze zulks behooren te doen, welken een ygelijk, met dit schrift te lezen, zeer lichtelijk zal kunnen begrijpen. Ik beveel u de aangelegentheyd van Radecius, zoo om den Jongeling zelf / als om zelf de geheele Vergadering; waar van ik hier niet breeder spreke / als hebbende zulks / toenwe by een waren / overvloediglijk genoeg gedaan. Groet de Broeders van mijnent-wegen zeer vrinde-

vrindelijk / voornamentlijk de Heeren Lubeniecius / en Moskorovius. Statorius vaart vry wel door Gods genade: hy heeft onlangs twee Predikatien gedaan over het begin van het Evangelium Johannis / tot op het negentiende vaars / met de welken hy niet alleen ons allen / maar ook eenige buytenluyden / die'er tegenwoordig waren / schijnt genoeg gedaan te hebben: hy heeft van zelfs belooft dat hyze by geschrift stellen zal / om het welk te doen / ik hem / die hem geraden heb dat hyze Prediken zoude / dapper heb aangemoedigt; want ik hoop datze niet weynig dienen zullen / om de kennisse der waarheyd voort te zetten. God de Heer begunstige met zijnen Geest deze uwe toegadering / dat daar uyt vruchten mogen voortkomen / die tot zijner eere / en de zaligheyd der gener die by een komen / dienen mogen. Vaart wel in den Heere Jesu. Uyt den Luklaviaanschen Landhoef van Blonscius / den laatsten dag des jaars 1599.

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van CHRISTOFFEL OSTOROD, aan FAUSTUS SOCINUS.

Voortreffelijke Broeder / ik bedank u grootelijks / voor deze uwe uytstekende mewaarigheyd te mywaarts / die niet alleen deze dingen my door mededeeling hebt bekent gemaakt / maar oock een van de beyden op mijn verzoek / om my dienst te doen / geschreven hebt. Geloof my zeer geliefde Broeder in den Heere / ik verblijde en bedank my grootelijks van dat Ontwerpje / waar in de Heere door u zeer overvloedelijk ons geen geringe schatten zijner wijsheyd heeft mede-gedeelt. God zy geprezen in der eeuwigheyd.

Nu is'er noch iet anders dat ik op u wel begeren zouw / mijn Broeder in den Heere / ik bid u laat het u niet verdrietig zijn u met zoo veel schrijvens te beladen / en het verveele u niet / bid ik / my het oor te leenen. 't Eerste is: Het is noodzakelijk tot het geloof en ter zaligheyd / te gelooven / dat men het Evangelium van Mattheus / en niet dat van Thomas aannemen moet: 't geen uyt de schrift niet gehaalt kan worden &c. Zoo dan / zald'er eenige Traditie / of Overlevering zijn / en by gevolg &c. My staat voor dat gy my de oplossing hier van / toen gy te Rakouw waart / gegeven hebt; maar / 't zy dat het by mijn traagheyd / of by mijn bottigheyd toekomt / ik heb de zelve niet wel onthouden.

Het tweede is / dat gy in het Tractaatje van de Bedriechelijkheden / te eeniger tijd te mijnen geval van u geschreven / de meerderheyd van de Liefde / waar van Paulus handelt 1 Cor. 13. 13. meent te wezen zekere duuring: maar ik wil'er uwe woorden zelf liever by-schrijven: gy zegt dan / De Pausgezinden letten niet, dat Paulus aldaar handelt van de meerderheyd, ten opzicht van de duuring &c. Maar dewijl deze duuring geen andere kan zijn / dan die

in deze eeuwe plaats heeft / hoe zal de liefde dan grooter zijn dan 't geloof en de hoop / die even lang in de Gemeente duuren zullen? want het eeuwige leven word niet gegeven dan die grlooven en hopen: Ik ben dan van gevoelen / dat deze meerderheyd niet eenige duuring is / maar dat gene / dat namentlijk de liefde zy gelijk als de verbulling / of de volmaking / ofte liever de Geest / en als het leven van het geloof en de hoop: gelijk by na op de zelve wijs / den Heyligen Jakobus / in zijnen brief / gelijk gy weet / van het geloof en de goede werken spreekt. Hier by koomt / dat in deze geheele plaats / van het achtste vaars af / tot op het eynde van 't kapittel / de Apostel niet anders schijnt te hebben willen zeggen / dan dat men meerder na de liefde diende te staan / als na deze geestelijke gaven / als die maar voor een tijd de Gemeynte Christi gegunt en gegeven waren; dewijlze / toenze noch een kind was / dusdanige behulpselen van nooden hadde / doch die in 't kort op zouden houden / na dat de zelve Gemeente tot een volkomen ouderdom zouw gekomen zijn; dat is / na dat de kennisse des Evangeliums / ofte Gods / en Christi / voor zoo veel genoeg was om de menschen de Goddelijke waarheyd te doen toe-stemmen / door die gaven versterkt en bevestigt zoude zijn: maar de liefde / dat is de Wet der liefde / zeyt hy dat niet ophouden / maar altijd in de Gemeente duuren zal: dewijl deze dry / geloof / hoop / en liefde / en niet deze geestelijke gaven / alleen zijn van de wezentlijkheyd (op dat ik zoo zegge) van de Christelijke Godsdienst / en die derhalven altijd / en alleen / wanneer die gaven ophouden / duuren zullen; dat is / datse zullen moeten onderhouden worden van de genen die om het eeuwige leven te verkrijgen uyt zijn. In 't jaar 1600.

Uwen in den Heere

CHRISTOFFEL OSTOROD.

De Vierden Brief van FAUSTUS SOCINUS, aan den zelven CHRISTOFFEL OSTOROD.

Zaligheyd van God en Christo &c.

VOortreffelijke Man / zeer eerwaardige Heer en Broeder in Christo. Gy ontschuldig grootelijks / hoewel het niet noodig is dat gy zulx doet / uwe langwijligheyd in het wederom zenden van mijne Schriften: Wat zal ik dan moeten doen / daar ik zoo traachelijk op uwen brief geantwoord hebbe / die voorzal antwoord vereyschte? alhoewel gy / waarde Broeder / hier van lichtelijk zelf de reden gissen kunt. Het ontbreekt ons grootelijks aan Brief-dragers / die van hier na Rakou gaan: en de Broeders schijnen hier niet veel na te vragen; daar het nochtans / mijns oordeels / ten hoogste noodig zoude zijn / dat'er tusschen deze en die Vergadering een gedurige gemeenschap van

brieven

brieven kost gehouden worden. Ik heb ontfangen mijne Schriften / die gy my wederom zend / en ik bedank u zeer / maar Gode noch aldermeest / indien / gelijk gy schrijft uyt dit mijn Werkje / over deze woorden Jesu Christi / Gy zijt Petrus &c. 't geen ik op uw verzoek geschreven heb) de liefhebbers der Goddelijke dingen eenig nut trekken kunnen. Op het eerste / van de twee Vraagstukken / die gy my voorstelt / oordeele ik dat men dus antwoorden kan : Voor eerst / dat het niet en blijkt / dat het tot het geloof of ter zaligheyd noodzakelijk zy / te gelooven datmen het Evangelium van Mattheus / en niet dat van Thomas / aannemen moet ; en het en kan niet zijn / dat ik dit toe zouw staan / op deze wijs als uwe woorden leggen ; want mijn gevoelen is ver daar van verscheyden : dewijl het geheel wat anders is / met recht en na verdienste het Evangelium van Mattheus aan te nemen / en niet dat van Thomas (want dat is het dat ik gevoele) en dat zulks te geschieden ter zaligheyd en tot het geloof noodzakelijk is : want zonder deze noodzakelijkheyd kan in geenen deele dit volgende te recht besloten worden / Zoo dan zal'er eenige Traditie of overlevering zijn, en gevolchelijk &c. Want in dit besluyt word van een Traditie gehandelt / die noodzakelijk is ter zaligheyd. Want in deze termen (gelijk men 't noemt) wordt'er geredentwist tusschen de aanhangers van de Roomsche Kerk / en die genen die zich van de zelve hebben afgescheyden. Voorders zoo heeft men dit gevolg te loochenen : Dat en kan men uyt de Schriftuur niet halen / en nochtans geloofttm, en met recht en verdienstelijk dat het zoo is ; zoo dan / is'er plaats voor de Traditie / zoo datwe uyt de zelve iets gelooven moeten : Want daar is eenig midden / tusschen de Schriftuur / en de Traditie ; ja niet slechs eenig / maar ook al eenig veelderley : te weten / de beschrevene Historien / en andere getuygchenissen / en redenen / door welken het geschied is / en noch geschied / dat wel gehertigde luyden het Evangelium van Mattheus voor een waarachtige Histori Jesu Christi houden / en'er dat van Thomas niet voor houden / schoon dat hier geen gezag van de Kerk / en de Geest waar door de zelve geduurig bestiert word / tusschen komt : 't geen zelf hier uyt kan blijken / dat eenpariglijk van die genen / die t'eenemaal in het gevoelen van onze Religie van malkanderen verscheyden zijn / tot zoo verre datse de eene de anderen voor ketters houden / en uytmaken / deze getuygchenissen aangenomen worden : Want voor zoo veel de redenen belangt / die namentlijk de zaak zelf eygen zijn (gelijkwe zeker alhier verstaan / wanneerwe de redenen noemen) niemand is'er die niet en ziet / dat de zelve t'eenemaal van de ontsagbaarheyd onderscheyden/en de zelve eenigermate tegengestelt worden : en alwaar nu d'Autoriteyt / of ontsagbaarheyd geen plaats en heeft / daar heeftse noodzakelijk ook de Traditie niet. Ik kome tot het andere Vraagstuk / en voorzeerst kan ik u heyliglijk verzekeren / dat ik / eer ik uwen brief las / nu gantsch geen geheuchenis meer en hadde van dit mijn Tractaatje van de Bedriechelijkheden / en dat het my / na dat ik de zelve gelezen had / noch naulijks in 't zin heeft kunnen komen : Dit is zeker / dat ik / in de voorbeelden daar ter plaatse by te brengen / voornamentlijk dit op 't oog gehad hebbe / dat uyt de zelven te beter verstaan zouw worden / wat ik zeggen wilde met deze bedriechelijkheden uyt te drukken ; zijnde andersins niet zeer bekommert / of ik / met eenig voorbeeld uyt de Heylige Schrift by te brengen / juyst in alles / in het zelve uyt te leggen / den alder-
innig-

innigsten zin zoo stiptelijk niet en trof: het genoeg achtende / indien de meening van eenige plaats / die ik bybracht / waarschijnlijk / en in 't gemeen aangenomen was / gelijk zeker in de plaats 1 Cor. 13. 13. van die genen die zich van de Pausgezinden / welke ik berispte / hebben afgescheyden / deze meening / welk ik bybracht / aangenomen is; en die ook om andere redenen voor waarschijnlijk moet gehouden worden / gelijk ik terstond zeggen zal: Want voor alle dingen moet eerst verstaan worden / dat ik / als ik zegge / dat de Pausgezinden in die plaats uyt te leggen / en uyt de zelve tegen die genen te bewijs-vestigen / welke in onze rechtvaardigmaking / meer het geloof dan de liefde toeschrijven / tot die bedriechelijkheyd vervallen zijn / welke eygentlijk Onkunde der weerlegging genoemt word; en verkeerdelijk de meerderheyd der vermogentheyd / voor de meerderheyd / die uyt een meerder duuring voortkomt / gestelt worden: of datse vervallen zijn tot die bedriechelijkheyd (want / gelijk ik gezeyt hebbe / het staat my niet wel voor / wat ik toen geschreven heb) welke / volgens iets / tot het enkelijk gezegde / genoemt word; en datse / 't gene ten opzicht der duuring van Paulo gezeyt is geweest / zulks genomen hebben als of 't ten opzicht van alles gezeyt waar: Als ik / zeg ik / op deze wijs tegen de Pausgezinden reden-twist / zoo moet men voor alle dingen verstaan / dat ik voor toegestaan neem / dat in die plaatse Pauli door de naam van 't geloof / het geloof / in zijnen byzondersten zin genomen / verstaan word: en door 't welke alhoewel niet door dat alleen / de Pausgezinden zelf toestaan / datwe voor God gerechtvaardigt worden; ofte liever door 't welke de H. Schrift leert / datwe gerechtvaardigt worden: want het is baarblijkelijk / dat / zoo de Pausgezinden / als haare Weder-partyen / deze plaats van dit geloof verstaan. Dit dan voor toegestaan genomen / zoo schijnt genoeg te blijken / dewijl dusdanigen geloof de liefde zelf bevat / dat van Paulo niet heeft kunnen gezegt worden / dat de liefde meerder is dan dat geloof / ten opzicht van eenige vermogentheyd; of enkelijk / en volstrektelijk / datse meerder is; en datmen verstaan moet / dat de Apostel de liefde / onder haar eygen gestalte aangemerkt / boven dat geloof / insgelijks onder des zelfs gestalte aangemerkt / alhoewel het andersins de liefde zelfs bevat / om eenige byzondere reden / of ten opzicht van eenig ding in 't byzonder / heeft gestelt: 't geen zeker niet anders zijn en kan / als dat de liefde noyt onder haar eygen gestalte vernietigt word / maar datse in dat gelukzalige en onsterffelijke leven ons altijd vergezelschapt: 't geen het alderzekerste bewijs is / datse een volmaakte en waarlijk Goddelijk deugd is: maar het geloof / onder zijn eygen gestalte / word te niet gedaan / en heeft in die toekomende en gelukzalige eeuw gantsch geen plaats; niet meer dan de hoop doet / waar uyt de onvolkomenheyd van deze twee deugden blijkt / en een eygenschap die geensins met die Goddelijke stand over-een-komende is; zoo dat met recht van den Apostel / wanneer hy dit quam te overwegen / de liefde / en boven het geloof / schoon in den voornaamsten zin genomen / en boven de hoop / 't zy hoe sterk of bestendig / is gestelt geworden. Dat nu Paulus dit overwogen heeft / en ten opzicht van die eeuwige duuring / welke de liefde eygen is / haar gestelt heeft boven 't geloof en de hoop / die van die duuring zijn ontbloot / zulks schijnen de voorgaande woorden / van het achtste vaarsje af / De Liefde en vergaat nimmermeer &c. tot deze laatste woorden toe / waar van hier den zin onderzocht word / Maar

de

de meeste van dezen is de Liefde, geheel en al te kennen te geven. Want het is zeker / dat Paulus / in alle die voorgaande woorden / tot deze naast-aanvolgende / Maar nu blijft het geloof, &c. niet anders voor heeft / dan in te scherpen / dat alle die Geestelijke gaven / boven welker nastaning hy de nastaning der liefde had gestelt / en die hy zeyde dat zonder de liefde ons gantsch niet vorderlijk zouden zijn / na dit tegenwoordige leven zoude ophouden / maar dat de liefde blijven zouw / om hier door de waardigheyd en voortreffelijkheyd van de liefde boven de zelve gaven aan te wijzen. Deze naast-volgende woorden nu / Maar nu blijft &c. wat gevenze anders te kennen / dan dat de zelven / te gelijk met deze van welker zin men handelt / zoo te verstaan zijn / als of den Apostel gezeyt hadde: Maar nu, dat is, in dit sterffelijke leven, is het noodig, dat hy, die een Christen zijn wil, met deze dry voorzien zy, te weten, met het geloof, de hoop, en de liefde: maar in het onsterffelijke leven, zullen nu 't Geloof en de hoop niet blijven, maar alleen de liefde; te welker oorzaak de liefde de meeste van deze dry te achten is. Het blijkt dan zeer waarschijnlijk te zijn / dat Paulus dus gevoelt heeft / gelijk van velen geoordeelt word; voornamentlijk / indien / gelijk gezeyt is / het voor toegestaan genomen word (gelijk het in dit geschil tot noch toe is gedaan) dat het geloof te dier plaats van Paulus in den voornamen zin word genomen. Doch ik zie / mijn Broeder / dat gy daarom voornamentlijk deze meening niet toestaat / om dat gy vry anders dan anderen deze dingen neemt / die van den Apostel / aangaande de duuring / en de aflating / dezer geestelijker gaven / met vele woorden gezegt worden: Maar door het ook komt / dat gy niet en twijffelt te zeggen / dat deze duuring / waar mede de liefde / het geloof en de hoop te boven gaat / geen andere zijn en kan / dan die in deze eeuw plaats heeft; zoo dat gy daar mede schijnt te ontkennen / dat'er in de toekomende eeuw de liefde wezen zal. Want gy neemt de woorden Pauli in dezen zin / als of gy zeggen wilde / dat de andere geestelijke gaven / die hy met de liefde vergeleek / in de Gemeente zelf te eeniger tijd op zouden houden / daar nochtans de liefde in de zelve geduurig blijven zouw / en te gelijk met de zelve het geloof en de hoop / van welken nochtans de liefde de voortreffelijkste was: Doch ik achte / dat men van de gemeene meening / in het uytleggen van Pauli woorden / wat belangt de duuring van de liefde / en het aflaten der andere gaven / om de andere meening na te volgen / niet dient af te wijken: Want voor-eerst zoo kan'er met geene reden getwijffelt worden / dat den zin / die de gemeene uytlegging mede-brengt / de waarachtigste is; dewijl'er niet zekerder en is / als dat alle die andere gaven in de toekomstige eeuw niet wezen zullen / maar dat'er de liefde of lief-hebbing wezen zal: Van de waarheyd nu van den zin / welken die andere uytlegging mede-brengt / kan met recht getwijffelt worden: want daar en is geen reden / en gelijk ik achte / geen ander getuychenis / waar door bevestigt word / dat alle deze gaven / behalven de liefde / zoo lang deze eeuw duuren zal / en de Gemeente op der aarde blijft / in de Gemeente zelf te eeniger tijd geheel en al / en voor altijd / ophouden zullen. Vorders de woorden des Apostels brengen niet die andere meening maar deze gemeene voor zich: want ze zijn enkelijk / en volstrektelijk voortgebracht / De liefde en vergaat nimmermeer &c. zoo dat de Apostel hier niet op eenig Goddelijk beslupt / maar op de natuur der dingen zelf / geheelijk zijn opzicht schijnt gehad te hebben:

alleenlijk onder-en-tusschen dat Goddelijk beslupt voor toegestaan genomen zijnde/ waar in alle Christenen over-een-komen/ van dat diegenen/ die waarlijk Christenen zullen zijn geweest/ na dit leven/ en na de tegenwoordige eeuw/ met de gelukzalige onsterffelijkheyd/ en de aanschouwing van Gods aangezicht/ zullen beschonken worden. Alwaar te letten staat/ dat de woorden/ die in de gemeene overzetting dus gelezen worden/ 't zy Prophetyen, zy zullen ledig gemaakt worden &c. na het Griekscḥ van woord te woord dus moeten gelezen worden/ doch het zy Prophetyen, zy zullen te niete gedaan worden; het zy talen, zy zullen ophouden; het zy kennisse, zy zal te niete gedaan worden: want alhoewel in de gemeene Grieksche exemplaren deze woorden dus niet onderscheyden worden/ zoo vereyscht nochtans het woordetje δε, dat is doch, van den ouden Over-zetter achter-wege gelaten/ zulks geheelijk: en daar-en-boven zoo word in zommige Grieksche exemplaren deze zelve onderscheyding dus gevonden/ gelijk de Grieksche uytgeving daar de Latijnsche nevens staat/ te gelijk met de uytlegging van Matthias Flakkus Illyrikus, betuygt; zoo dat dit de zin zy/ welke Beza in zijne over-zetting/ en de zelve Illyrikus in de verbetering van de over-zetting van Erasmus, hebben uytgedrukt/ namentlijk dat alle deze dingen vernietigt worden/ en ophouden zullen. By aldien men verstaan moest/ dat Paulus had willen zeggen/ dat zulks geschieden zouw/ terwijl de Gemeente noch op aarde was/ zoo zouw men noodzakelijk met eene moeten verstaan/ dat hy niet op de natuur der dingen zelf/ maar op eenig beslupt Gods/ waar van buyten des niet en blijkt/ zijn opzicht heeft gehad: Want de natuur der dingen zelf en vereyscht niet/ dat voor het eynde dezer eeuw alle deze dingen in de Gemeente te niet gedaan worden; 't geenze nochtans in die toekomende eeuw/ en de aanschouwing Gods/ geheel en al vereyscht: want indien iemand uytzondert/ dat Paulus voor toegestaan neemt/ en tevens opentlijk zulks te kennen geeft/ * dat'er te eeniger tijd in de Gemeente/ staande deze eeuw/ zoo graot een kennisse der Goddelijke dingen wezen zal/ dat de natuur van deze zaak zelf zal mede-brengen/ dat die Geestelijke gaven te niet gedaan worden; zoo antwoord ik/ dat het/ op dat Paulus dit zouw hebben kunnen doen/ dan noodig waar geweest/ dat de Christenen hier van volkome kennis hadden; 't welk nochtans dat het'er geheel anders mede gelegen is geweest/ zulks betuygen de Kerkelijke Historien/ en andere Schriften der oudste en eerste Christenen overvloediglijk/ uyt welken blijkt/ dat de Christenen in 't gemeen van gevoelen zijn geweest/ dat'er nopt een volkomene en volmaakte kennisse der Goddelijke dingen/ dan in de andere eeuw/ wezen zouw: 't Geen dan uyt zich zelven genoeg kan aanwijzen/ dat den Apostel/ niet van het gene hier in der tijd in de Gemeente/ maar van het gene in het gelukzalige leven wezen zouw/ zijne reden voert. Want hy maakt opentlijk gewag van de volmaaktheyd in de kennisse der Goddelijke zaken; en dat van zulk een volmaaktheyd/ boven welke geen grooter zijn en kan/ gelijk deze woorden te kennen geven/ met het aangezicht, ofte liever/ van aangezicht te aangezicht; insgelijks deze/ ik zal kennen, gelijk ik ook bekent ben, of gelijk Beza wil/ bekent zal zijn geweest: welke dingen eygentlijk niet kunnen gezegt worden/ ten zy dat deze kennisse zy op het alder-volmaakste/ en dat'er deze aanschou-

* Ziet van deze plaats het meer-gemelde Tractaat van *De Breen van het Triumferend-Rijk*.

wing

wing Gods nu by zy / welken de Geloovigen niet in deze maar in de toekomende eeuw verwachten. Daar-en-boven schijnt het zeer ongerijmt / dat of d'Apostel Paulus zelf / of d'andere / 't zy Apostelen / 't zy andere Mannen / welke door de Goddelijke schikking toen ter tijd gestelt waren om andere in de Hemelsche Leer te onderwijzen / hoedanige daar vry veel zijn geweest / in deze twee woorden Pauli niet zouden begrepen wezen / welken hy te dezer plaats in het meer-voudig getal / in de eerste Persoon / voort-brengt / Wy kennen, wy zien ; of dat dusdanige menschen minder kennisse der Goddelijker zaken zouden gehad hebben / dan in 't gemeen de Christenen hebben zouden / eer deze eeuw geëyndigt wierd : van welke tijd / dat de woorden Pauli niet verstaan moeten worden / ten opzicht van die volmaaktheyd / welke hy zeyt dat'er zijn zal ; en gevolchelijk / dat het by-woord alsdan, 't welk hy herhaalt / van de toekomende eeuw moet genomen worden / zulks leert het ander daar tegen over-staande by-woord Nu in deze woorden / Maar nu blijft geloof, &c. Want dat de Apostel onder het by-woord nu (gelijk ik ook boven in het uytleggen van de meening dezer plaats heb aangeroert) de geheele tijd dezer eeuw / en des sterffelijken levens heeft willen te kennen geven / zulks leert genoeg / dat het geloof en de hoop / te gelijk met de liefde / deze geheele tijd lang / gelijk gy zelf erkent / duuren zullen.

Tot dus verre had ik geschreven / wanneer ik uwe woorden naukeuriger overlezende eerst gemerkt hebbe / dat gy van gevoelen zijt / dat Paulus / voor zoo veel de tijd belangt / in welke die gaven zouden ophouden / deze tijd verstaan heeft / waar in door deze gaven des Evangeliums / de kennisse Gods en Christi nu genoeg bevestigt en bestendigt zoude zijn / dat namentlijk de menschen de Goddelijke waarheyd zouden kunnen toestemmen ; en niet eenige tijd / waar in'er in de Gemeente zulk een kennisse van Goddelijke zaken zoude wezen / dat'er nu die gaven geen plaats meer zouden kunnen hebben als die namentlijk de onvolmaaktheyd dier kennisse / t'eenemaal zouden te kennen geven : Weshalven zoude ik kunnen schijnen tot hier en toe vergeefs bezig geweest te zijn / in het wederleggen / ten waare dat ik / wanneer ik deze meening / die ik geloofde dat de uwe was / wederleyde / veel meer 't geen'er tot de uytlegging van deze plaats behoort / ter zaak had gesproken / dan dat ik de meening / die waarlijk de uwe is / hadde wederleyd gehad : Want deze laatste (gelijk het my toeschijnt) kan veel min als die / op de woorden van de plaats zelf / toepasselijk zijn ; als waar in opentlijk gesproken word / van een meerder kennisse van Goddelijke zaken die wezen zoude / dan deze was die'er nu gevonden wierd ; en het zelve word herhaalt / en daar op gedrongen : van welke zaak nochtans / waarlijk en eygentlijk genomen zijnde / in deze uwe meening en uytlegging / gansch geen speur te vinden is ; maar slechs alleen een gewagmaking van een meerder bevestiging died'er zijn zal van die kennisse died'er nu al was : daard'er nochtans hier van in Pauli woorden nergens eenig uytdrukkelijk bewijs voorhanden is : En / behalven het eerste en het laatste vaarsje / van deze geheele plaats / dat is het achtste en het dertiende vaars / waar in iets is dat niet min tot uwe / dan tot de meerder gemeene meening / en uytlegging / dezer plaats / zouw toegepast kunnen worden / wordt'er in deze plaats niet iets gelezen / dat zich eenigsins met uwe uytlegging schikt : Want dat gy zelf / gelijk blijkt / gepoogt hebt daar op toe te pas-

sen 't geene men in het elfde vaars leest / Toen ik een kind was &c. als of aldaar van de kindsheyd der Gemeente gesproken wierd / daar naderhand de volkomene ouderdom op stond te volgen: deze overdrachtige manier van spreken van Paulus schijnt / indien uwe deze uwen zin volgen / te eenemaal anders genomen te worden / dan zijne meening is geweest ; want in wat voor een zin / en te welken gebruyk / de Apostel deze overdrachtige wijs van spreken heeft gebruykt gehad / zulks verklaren die twee voorgaande vaarsjes / het negende en het tiende / dat hy namentlijk daar in slechs op een onvolmaakte en volmaakte kennisse der Goddelijke dingen opzicht heeft gehad ; en dat hy ondertusschen zeyt / dat de onvolmaakte kennisse deze is / die uyt de kennisse / en de profeetcye / de Gemeente toen ter tijd gegeven / getrokken wierd / en met de zelven vervoegt was / boven welke voorwaar geen volkomener tot noch toe in de Gemeente oyt is geweest / hoewel des zelfs volwassene ouderdom / welk gy verstaat / nu al voor eenige eeuwen gekomen is. Doet hier by / om u zelfs deze uwe uytlegging verdacht te maken / dat het niet en schijnt / datmen eenigsins kan zeggen / dat de gaven der profeetcye / en kennisse / van welcke Paulus in deze plaats voornamentlijk handelt / in de Gemeente opgehouden hebben / na dat nu de waarheyd des Evangeliums genoeg bevestigt was ; ja het is te gelooven / dat deze twee gaven altijd in de Gemeente zijn geweest / en ook noch zijn / alhoewel niet op zulk een wijs / die eeuwig baarblijkelijk wonderteken in zich vervat / gelijk het in 't begin dede / om de waarheyd der Christelijke Religie te bevestigen : Want als Paulus zeyt dat de zelve zullen ophouden / wordt'er van dusdanige wijs geen gewag gemaakt / of dat de zelve stilzwijgende zoude verstaan worden : En wat reden doch is'er / die noodzaakt / ja of ten minste radet / dat iemand zouw kunnen deze uytvlucht nemen / dat wel deze gaven niet enkelijk en volstrekkelijk in de Gemeente opgehouden hebben / maar datse nochtans hebben opgehouden voor zoo veelze eenig baarblijkelijk wonder-teken in zich hadden; en dat de woorden des Apostels in dezen zin te nemen zijn.

Nu schijn ik my genoeg aangewezen te hebben / dat de gewoonlijk aangenome uytlegging van deze geheele plaats Pauli / behalven deze laatste woorden / waar over voornamentlijk 't geschil ontstaat / waarachtig is ; als ook / dat deze tweede / welke ik meende dat de uwe was / geensins kan staande gehouden worden / en by gevolg dat ten hoogste waarschijnlijk is die uytlegging dezer laatste woorden Pauli / welke ik in dit mijn / niet Godgeleerd / maar redenkavelig geschrift / heb by-gebracht : in het welk / gelijk ik nu gezeyt hebbe / ik my voor toegestaan heb genomen / dat den Apostel aldaar spreekt van het Geloof / in zijn voornamen zin genomen zijnde ; 't welk indien men stelt dat het waar is / zoo zal deze uytlegging niet alleen waarschijnlijk / maar ook geheel noodzakelijk schijnen moeten : Edoch ik bekenne openhertiglijk / dat'er niets en is 't geen noodzaakt / dat de naam des Geloofs te dier plaats in dien voornamen zin genomen worde / als de welke in die kan genomen worden / na welke het van de liefde onderscheyden word ; 't welk indien men 't zoo neemt / zoo beken ik met eenen / dat uwe meening / in zelf deze laatste woorden uyt te leggen / en in het stellen / waarom den Apostel gezeyt hebbe dat de liefde meerder is dan de hoop en het geloof / lichtelijk kan / en misschien moet / toegelaten worden ; als maar ondertusschen

deze

deze meening / welke ik de meeste uytleggers volgende / heb by-gebracht / niet uytgesloten word / maar eens-klaks met die andere toe gelaten word; zoo dat de zin Pauli geweest zy te zeggen / dat de Liefde / zoo om datse de verbulling of volmaking / ofte liever de Geest of het leven van het geloof en de hoop is; als wel om datse zelf in zich zelven een volmaakter zaak is / als die zelf in het gelukzalige en onsterffelijke leven plaats heeft / daar noch het geloof / noch de hoop / eenige plaats hebben kan / daarom ook meerder / dat is voortreffelijker en waardiger is / dan het geloof en de hoop. Uyt den banne van Luklavik / in de maand van Mey / des jaars 1600.

FAUSTUS SOCINUS.

De Vijfden Brief van
FAUSTUS SOCINUS,
aan den zelven
CHRISTOFFEL OSTOROD
te Rakou.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

Gy hebt lichtelijk kunnen gissen / voortreffelijke Ostorod, dat het my zeer moeyelijk zouw zijn van uwe noch duurende ongezontheyd te verstaan / dewijl gy nu van overlange weet / hoe grootelijks ik u achte / en hoe zeer ik u bemin: en daarom vallen my die zwaare en byblijvende overblijffselen uwer ziekte des te ongemakkelijker / om dat my de zekere hoop gegeven was / dat gy haast tot uwe vorige gezondheyd herstelt zoud zijn geweest; ja dat my gezegt wierd / dat gy nu al wederom de zelve ten vollen bekomen hadde: waar over ik menigmaal in mijne gebeden tot God mijne dankzegging heb gedaan / hem biddende / dat hy de zelve u lang wilde laten behouden. Weshalben ben ik door uw' schrijven zeer verzet geweest / welk my van zulk een hoop / ofte liever (op dat ik het recht zegge) van de zaak zelf te rug gestooten heeft: doch ik achte dat men noch niet moet wanhopen / voornamentlijk / indien het is / gelijk gy schrijft / dat de geduurige zinkingen des hoofds de oorzaak van al 't quaad zijn; want ik en twijffele niet / of deze zinkingen zullen ten deele door naukeurige wijs van leef-regel / ten deele door eenige niet lastige genees-middelen / met geen groote moeyte kunnen wederhouden / of ten minsten zoo vermindert worden / datse die schadelijke werkingen niet voort en brengen. Wat belangt de wijs van leeftocht / hoeze wezen moet / om de zelve naukeurig te doen zijn / kan zeer lichtelijk afgenomen worden: konze maar zoo licht nagekomen / en onderhouden worden! Van de geneesmiddelen / als die geen Artseny-geleerde en ben / en heb ik niet iet zekers dat ik voor kan schrijven; ik meen nochtans dat het gebruyk van een Electuarie (zoo zy't noemen) van Alantwortel / welke de Polen oman heten / 's avonds eermen

slapen gaat, en 's morgens nuchteren een dronk van Cardue-benedictus water dapper goed zouw zijn: Welken aangaande gy met onzen Moscorovius, een Man niet min uytstekende in kennisse en ervarentheyd in de Geneeskunst, en liefde t'uwaarts, dan in deugd en Godvruchtigheyd, beraadslagen kunt. Onderentusschen, gelijk ik geduurig doe, zal ik niet aflaten God vieriglijk te bidden, dat hy u, en aan u zelfs, en aan onze geheele Gemeente eens wederom wil geven; 't geen ik ook hope dat geschieden zal, als gy het maar aan u zelfs niet en laat ontbreken, en dat gy in het onderhouden van de leefregel inzonderheyd die naarstigheyd en lijdzaamheyd aanwend, welke voozal noodzakelijk is, en welken u gebied aan te wenden dit hoogste ongemak, dat'er veele, wegens uwe ongezontheyd, lijden, die van u wanneer gy wel te pas zijt, om de eeuwige welstand te verkrijgen, byzonderlijk zouden kunnen geholpen worden. Ik hebbe onzen Valentinus door brieven nu al geluk gewenscht. Insgelijks is onzen Statorius nu wederom sterk geworden, gelijk hy voor dezen was: ja het schijnt datmen zal kunnen hopen, dat hy na deze, zoo zwaar, en zoo doorgaans, van deze zijne oude hoofdpijn niet zal gequollen worden, ja dat hy misschien daar van t'eenemaal verlost wezen zal; gy zult hem, zoo 't God toelaat, misschien hebben op de uytvaart van uwe Me-vrouwe, wiens dood alle onze Broeders alhier met groot leedwezen hebben verstaan, en waar over ze zich noch veel meer zouden ontzet hebben gehad, ten zy God ons op een byzondere wijs vertroost hadde, door deze zekere tijding, van dat uwe Heer door zijne eygen zelfs opentlijke belijdenisse, en verklaring, zich tot onze vergadering en Gemeente heeft begeven: God geve hem standvastigheyd, en volstandigheyd die zijne deugd waardig is, en laate hem zijn voor de andere Poolsche edelluyden, voornamentlijk de genen die met ons in gevoelen eens zijn, tot een voorbeeld van Godvruchtigheyd, zedigheyd, en Christelijke milddadigheyd. Dat gy my verzoekt, dat ik u, indien het my in mijne bezigheden geen belet en doet, iets schrijven zouw, dat zoud gy lichtelijk, ja volkomentlijk van my verkregen hebben, indien ik niet, toen ik uw' schrijven ontfing, vast waar geweest aan een vloeying en pijn der oogen, daar ik geheele vijf weken lang mede gequelt ben geweest, en waar van ik noch niet vry en ben: geduurende welke tijd nochtans ik niet geheel ledig ben geweest, maar ik hebbe gedicteert (alhoewel by na doorgaans uyt de vuyst, en zonder voor overdenking) een verklaring, volgens mijn begrip, van het vijfde Kapittel van Mattheus, en in het zeste ben ik gekomen tot het Vader-ons: welke geheele verklaring, tot hier en toe, meer dan achtien bladen, die de Polen árkuſze noemen, met een zeer kleyne letter, vol maakt; zoo dat ik noodwendig veel moet gebeuzelt hebben, en dat, met zulks te lezen, klaarlijk blijken zal, dat de gene die de zelve heeft gedicteert, in der daad het zelve uyt de vuyst heeft gedaan, en dat hy menigmaal niet en hadde wat hy zeggen zouw, dan enkele woorden: maar echter moet ik verontschuldigt worden; dewijl ik op het verzoek en 't bevel van de Broederen, dat is, van Statorius, en Volkelius, te dier tijd dat ik zelf niet iets lezen kost, daar toe gedrongen ben geweest. Maar nu, dewijl ik uwe verzoek niet genoeg doen kan, op dat gy echter het goede hert moogt zien om u hier in te wil te zijn, zoo laat ik u weten, dat ik een weg gevonden heb (zoo ik my niet bedriege) hoe het waar kan zijn, dat

* Chri-

* Christus t'eenemaal vrywillig/ en buyten alle noodzakelijkheyd/ Gode zijnen Vader volkomentlijk gehoorzaamt heeft/ en dat het nochtans ten vollen noodzakelijk is geweest/ dat hy dus gehoorzamen zoude; gelijk ik meene dat ik en u/ en meer andere Broeders/ oogschijnlijk zal bewijzen kunnen: welke nu deze weg zy/ zoo gy de zelve van u zelfs niet en vind/ gelijk ik hope dat gy doen zult/ zal ik u hier na bekent maken: want ik wil in dit stuk eerst uw'/ en Statorp vernuft eens op de proef zetten; hoewel ik ducht/ dat ik het hem al te kennen gegeven heb: want ik weet wel dat ik aan iemand/ of aan zommige van de Broederen/ de zelve geopent hebbe/ maar het kan my nu niet in 't zin komen wie of welke de zelve zijn geweest. Groet de Heer Lubieniecius van mijnent-wegen hertelijk; en doet by Radecius mijne verontschuldiging/ van dat ik op zijnen zeer aangenamen Brief noch niet en antwoorde: Het is nu al hoog nacht/ en om meer te schrijven/ zulks willen my mijne oogen geensins toelaten; Ik zal antwoorden/ zoo God wil/ als Statorius derwaarts komen zal. God de Heer/ mijne zeer geliefde Broeder/ vergunne u gezondheyd des Lichaams/ en volkome vertroosting des gemoeds. Op de Luklavikische Landhoef van Blonscius, den seventiende February in 't jaar 1602.

De Zeste Brief van
FAUSTUS SOCINUS,
aan den zelven
CHRISTOFFEL OSTOROD,
Te Rakouw.

Zaligheyd van God en Christo &c.

ALhoewel het misschien waar is/ zeer waarde Broeder Ostorod, dat het Cardue Benedictus-water zoo veel krachts niet en heeft/ dat het uyt zich zelven uwe ziekte zouw kunnen verdrijven; zoo zouw het nochtans wel kunnen zijn/ dat het/ by het gebruyk des Alants-wortels gevoegt/ op deze wijs gelijk ik geschreven heb/ ten minsten veel zouw kunnen helpen in deze uwe quade toevallen te verzachten; weshalven zoo en zie ik geen reden/ waarom men zulks niet zouw dienen te bezoeken; voornamentlijk/ dewijl het niet genoeg is/ om van het nuttige gebruyk des Alant-wortels/ in dusdanige quaal/ te wanhopen/ dat men de zelve nu al dikwils gebezigt heeft/ maar men moestze alle dagen/ en dat een zeer langen tijd/ nu al te vergeefs gebruykt hebben: Dit ook is niet min in de Genees-konst/ dan in alle andere dingen zeer waarachtig/ dat de dingen/ die elk in 't byzonder niet dienstig zijn/ zijnde te zamen gevoegt wel plegen te helpen. Ik verblijde my grootelijks/ dat gy een uytgekoze manier van leeftocht gebruykt/ en ik rade u zeer/ dat gy in de zelve blijft volharden: 't zal eyndelijk niet kunnen laten voordeelig te zijn.

* Zie van deeze zaak de aanteeckeningen in de Theologische lessen over het 14. Capittel pag. 88, 89.

Het

Het by my gedicteerde / daar ik met recht / zoo ik niet en misse / weynig werks van make / u mede te deelen / is in mijn vermogen niet; dewijl ik'er geen afschrift van en hebbe / en niet zie hoe ik het krijgen zouw: Men zouw of Volkelius, die een gedeelte / of Samuel Brelius, die het geheel / met te schrijven / heeft opgevolgt / dienen te vragen / of ze haare afschrijving beliefden mede te deelen; doch de zelve heeft / ten deele door haare / ten deele by mijne schuld / grootelijks eenige verbetering van nooden; en het is noch te eenemaal een onvolkomen werk / en niet verder dan ten halven gebracht / waar in ik / zoo God wil / met het te volmaken / voort zal gaan: weshalven / indien gy'er lust toe hebt / zoo behoeft gy'er niet al te haastig mede te zijn / maar het is beter dat gy'er het eynde en de volmaking van afwacht. Van het geschil / u voorgestelt / hebt gy de zaak niet getroffen / en de oplossing die gy daar van geeft kan door het zelve geensins bewezen worden: welken aangaande ik met onzen Nieciecius, die u dezen brief geven zal / veel gesproken hebbe / en ik heb hem mijne oplossing niet alleen te kennen gegeven / maar ook vry breed uytgelept / en met een voorbeeld / en gelijkenis / verklaart; wien ik verzocht heb / dat hy u / indien niet alles / ten minsten wat de zaak zelf betreft / zouw verhaalen; noch een ander nieuw geschil voorstellende / hoe namentlijk betoont kan worden (alhoewel uyt mijne oplossing opentlijk blijkt / dat het heeft kunnen wezen / dat het t'eenemaal noodzakelijk is geweest / dat Christus gehoorzaamde / en dat hy nochtans vrywilliglijk gehoorzaamt heeft;) dat het geensins waarschijnlijk is / dat dat geene 't welk heeft kunnen geschieden ook inder daad geschied zy / en dien-volgens dat het t'eenemaal noodzakelijk schijnt / dat Christus niet vrywilliglijk gehoorzaamt heeft. Het loopen en de pijn mijner oogen quelt en belet my noch zoo zeer / dat ik naulijks dit aan u heb kunnen schrijven: Weshalven verzoek ik u nochmaals dat gy by Radecius mijn onschuld doet / van dat ik niets aan hem en schrijve / hem van mijnent-wegen bedankende / voor het gene hy / op mijn verzoek / my in zijn Brief te kennen heeft gegeven; want het zal lichtelijk kunnen zijn / dat het zelve my te nutte komen zal. Onzen Smalcius heeft nu tweemaal aan my geschreven / belovende / indien 't de Broeders toestonden / dat hy dadelijk tot ons overkomen zouw; op zijne Brieven heb ik tot noch toe niets geantwoord / als willende liever zijne komst alhier verwachten / en nu en laten 't my mijne oogen niet toe dat ik hem antwoorden kan: Ik bid u / zoo gy eenigsins kunt / dat gy hem dit te kennen geeft. Ik ben genoodzaakt uyt te scheyden. God wil my van deze mijne zwaare quaal verlossen / en my gunnen dat ik uw geschrift van de gierigheyd zal mogen / ik zal niet zeggen overzien en verbeteren / maar eens overlezen; want tot noch toe heb ik zulks niet gemakkelijk kunnen doen. Ik verblijde my dat gy deze dingen uyt kunt werken / en ik hoop dat u God noch grootere vergunnen zal. Vaart wel zeer waarde en zeer voortreffelijke Broeder. Uyt mijn gewoone verblijf-plaats den negentiende Maart des jaars 1602.

De

De Eerste Brief van

FAUSTUS SOCINUS,

aan

JOHANNES VOLKELIUS

van Grim in Meyssen, Bedienaar des Goddelijken Woords. Te Filippowits in Littauw.

Zaligheyd van God, en Christo &c.

WAarde Volkelius, zeer eerwaardige Broeder in Christo &c. Ik ben (geloof my) noyt op u verstoort geweest/ maar ik heb my alleen verwondert dat gy dat gene hebt gedaan/ 't geen my met uwe beloften niet heel wel scheen over een te komen; waar van ik ook in mijnen brief aan uw' Zwager geen gewag gemaakt zouw hebben/ ten waare ik nu eenig ongemak gevoelt hadde/ daar uyt/ dat ik mijn Geschrift tegen de Chiliasten op zijn behoorelijke tijd (gelijk ik my voor liet staan) niet wederom en kreeg: Want/ waarde Broeder/ ik en heb niemand die voor my schrijft/ dewijl ik hem de kost niet geven kan/ en ik word van de afwezige Vrinden menigmaal verzocht haar dusdanige mijne geschriften toe te willen zenden: weshalven ben ik genoodzaakt de zelven uyt mijn eerste grondschrift te meer-malen wederom af te schrijven/ of de Vrinden haar verzoek te weygeren/ ten zy my de afschriften/ te vooren aan anderen toegezonden en geleent/ zoo haast wederom gezonden worden als doenlijk is. Uwe verontschuldiging neem ik gaarne aan/ en ik en twijffele geensins/ of het is ten vollen zoo/ 't geen gy my dien aangaande geschreven hebt. Dat gy my bedanken zoud/ daar is geen reden toe/ dewijl ik veel eer u diende te bedanken/ dat gy van mijn Schriften zoo veel werks maakt/ dat gy de zelve zoekt te hebben. Dat u mijne uytlegging van het negende Kapittel tot den Romeynen zoo byzonder wel aanstaat/ daar van verblijd ik my grootelijks. Uwe schroomvalligheyd van Jakob en Esau word weg-genomen/ indien gy let dat het gevoelen der Tegenpartyen door deze plaats Pauli niet met al geholpen word/ wanneerze dus word uytgelept/ gelijk ikse uytlegge: Want de Tegenpartyen willen/ dat hier uyt bewezen worde/ dat God in 't verkiezen/ en 't verwerpen tot de eeuwige zaligheyd/ gansch geen opzicht heeft op de werken des genen die verkozen of verworpen word: als of uyt de woorden/ welke Paulus van Jakob en Esau spreekt/ bleek/ dat Paulus dat zelve/ met dit voorbeeld by te brengen/ had willen bewijzen: 't geen men zeker zouw schijnen te moeten bekennen/ indien Paulus deze woorden/ Want alsse noch niet geboren waren &c. niet om eenige uytzondering te maken/ en een stilzwijgende tegenwerping te beantwoorden (gelijk ik het uytlegge) maar om dat gene/ dat hy voorgestelt hadde/ te bewijzen/ gelijk het anderen verklaaren/ zekerlijk had bygebracht: want of schoon deze verkiezing en verwerping van Jakob en Esau zoo zouw kunnen genomen worden/ datse de eeuwige zaligheyd niet

en raakt/ zoo zouw het echter genoeg zijn/ indien de Apostel/ om te bewijzen 't geen hy voorgestelt hadde/ deze woorden van deze twee Broeders geschreven hadde; dewijl zeker is/ dat Paulus een reden-twisting aangevangen hadde van de Goddelijke verkiezing/ en verwerping/ ten opzicht van de eeuwige zaligheyd: het zouw genoeg zijn/ zeg ik/ om te betoonen dat dit Pauli meening was/ welken de Tegen-partyen dus hevig staande houden. Maar dewijl blijkt/ indien het oog-wit van den Apostel/ gelijk het van ons van eersten aan naukeurig uytgelegt is/ aangemerkt worde/ dat deze zijne woorden Alsse noch niet gebooren &c. niet alleen kunnen/ maar ook moeten zoo genomen worden/ datse wel niet Pauli voorstel bewijzen/ maar slechs alleen een tegen-werping voorkomen/ die tegen dit voorbeeld van Esau en Jakob zouw kunnen gemaakt worden/ zoo kan uyt deze woorden niet anders besloten worden/ als dat God somwijlen/ in zijne weldaden toe te brengen/ of te weygeren/ gansch geen opzicht heeft op vromigheyd/ of onvromigheyd; dan namentlijk/ wanneer die weldaden de eeuwige zaligheyd niet noodzakelijk met zich brengen; gelijk zeker de weldaad van Jakobs verkiezing/ aan Esau geweygert/ hem die niet zekerlijk heeft mede-gebracht: niet dat in dusdanige weldaden het zelve altijd gebeurt/ maar dat het niet anders gebeurt dan in dusdanige. Derhalven dan zoo word het gevoelen der Tegen-partyen/ alsse zeggen/ dat God/ wanneer hy tot de eeuwige zaligheyd verkiest of verwerpt/ gansch geen opzicht heeft op de menschelijke daden/ of werken/ door deze woorden Pauli niet met al geholpen/ indienze zoo genomen en uytgelegt worden/ gelijk ik oordeele dat men ze nemen en uytleggen moet. Dat ik nu daar-en-boven zegge/ dat God in het erbarmen/ of in het verharden/ gansch geen opzicht heeft op het gene/ 't welk den Wereldschen menschen/ en die in hare vleeschelijke wijsheyd staan/ zoo schijnen mocht; ey-lieve wat doet dit tot de meening der Kalvinischen/ welken willen dat God in deze dingen op vroomheyd of onvromigheyd gansch geen opzicht heeft/ schoon de zelve na de Wet Godes/ en het richtsnoer des Geestes wel ondersocht en overwogen ware. Gy hebt/ zoo ik hoop/ een antwoord op uwe tegen-werping. Wat belangt de zending onzer Kerken-dienaren/ ik weet niet of gy opt gezien zult hebben dit mijn kort geschrift/ 't geen ik ten verzoek van een * Evangelisch Kerken-dienaar geschreven hebbe: Ik heb het gebonden/ zijnde afgeschreven met de hand van een jongen/ die voormaals in mijn dienst is geweest/ zoo dat ik nu gelegentheyd gehad hebbe/ om het u toe te kunnen zenden: Maar ik verzoeke/ dat gy zorg draagt/ dat het my op de Kerken-vergadering te Lublijn wederom gegeven worde; dat is/ indien ik'er zelf niet en ben/ dat gy 't aan Statorius, of aan iemand anders behandigt/ die het my te Krakou toe mag zenden. Hoe zeer ik bedroeft geweest ben/ en noch ben/ over uwer aller lof/ welke uw verblijf hebt in die plaatsen/ die voormaals onzen Broeder den Heere Kiska onderworpen zijn geweest/ dat weet God/ die alles weet; op wiens barmhertigheyd/ en goedheyd/ echter/ ik zoo zeer vertrouwe/ dat ik noch hope/ dat de Prediking/ en voortzetting der Goddelijke waarheyd/ in deze plaatsen/ niet vernietigt worden zal. Weest gy kloekmoedig/ en verlaat uw ampt niet/ dat u van de Broeders aanbevolen

* Veellicht een Lutersch of Gereformeert, die in de eerste tijd der Reformatie d'Evangelischen genoemt wierden.

is / ten zy t'eenemaal gedwongen / gelijk ik uyt uw brief versta dat gy besloten hebt. God de Heer versterke u / en gebruyke uwe dienst gedurig / om zijne en Christi naam te verheerlijken / gelijk hy nu al lang begonnen heeft. Uwe Brieven aan Statorius, Lubieniecius, en Schomannus, zal ik elk de zijne / met den eersten doen behandigen. Vaart wel / en hebt my lief. Te Krakou den derden dag van April 1593.

Aan den Zelven, te *Filippowits* in *Littauw*,

DE TWEEDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

DE hoop en blijdschap / zeer beminde Volkelius, die ik uyt uwe andere Brieven in mijn hert ontfangen hebbe / wegens de voortplanting van de Goddelijke waarheyd te dier plaats / is my grootelijks vermeerdert door deze uwen laatsten / welke my de Heer Gorschius gebracht heeft: En zeker uw allen / en byzonderlijk mijn Heer Zwager / als zijnde de bestierder en regeerder van die plaats / wensch ik'er grootelijks geluk mede: Ik heb verstaan van zijn Schoon-moeder / datse zich tot de Vergadering gevoegt heeft / en ik ben'er zeer verblijd over. Gy moet geduurig aandringen op de vromigheyd des levens / en naarstig inscherpen / de waarachtige wijs van onze rechtvaardigmaking (voornamentlijk dewijl by-na de geheele Gemeente hier in overeen-stemt) gelijk ik my ten vollen voor laat staan / dat gy ook doet; waar over wy u voornamentlijk geluk mogen wenschen / als aan den genen die zijn loon van God ontfangen zal / wegens velen die door uwen arbeyd tot hem zijn bekeert. Ik had u de hoop doen hebben / dat ik / ten geval van u en anderen / iets schrijven zouw / aangaande het te hulp roepen van de Magistraat; maar van wegens mijne zeer zware en lastige ziekte / die my acht weken lang te neder heeft gehouden / en waar van ik noch nauwlijks vry ben / heb ik zulks niet kunnen doen: Alhoewel ik daar-en-boven my vastelijk voor liet staan / dat gy op de Lublijnsche Kerken-vergadering zouw tegenwoordig zijn geweest / daar men van dezen zaak handelen zouw; uyt welke verhandeling ik gehoopt hadde / dat gy veel meer hulps trekken zoud / om te doorzien wat'er in dit geschil diende vast gestelt te worden / dan uyt eenig mijn zelf het alderbreedweydenste geschrift: Derhalven dan / dewijl ik u voor de Kerken-vergadering dien-aangaande niet iets in geschrift heb kunnen toezenden / zoo heb ik het ook overtollig geacht daar na daar van iets te schrijven. Ik weet noch niet wat'er op deze Kerken-vergadering besloten is: Ik rade u nochtans / dat gy niet lichtvaardiglijk / 't zy in 't leeren / 't zy ook in 't gevoelen / van dat gene afwijkt / 't geen de Broederen in de zelve vast gestelt hebben. Welk andersins mijn gevoelen is / heeft ook / boven het gene van my overvloedig genoeg / en opentlijk / tegen Paleologus geschreven is / op de Kerken-vergadering te Lublijn / van 't voorlede jaar / gebleken / uyt het gene ik met korte woorden / ten verzoeke eeniger Broederen / geschreven hadde / welke hoopten dat dit van de Kerken-vergadering zouw goed gekeurt zijn geweest / 't geen nochtans zoo

 niet

niet gelukt en is. Kortelijk gevoel ik dit / dat het een Chriſten-menſch geoorloft is / de hulpe des Magiſtraats te verzoeken / om wederom te eyſſchen / of weder te bekomen 't geen het zijne is / alwaar 't dat de Magiſtraat ongeloovig waar / als hy maar niet met den genen te doen heeft die een Broeder geheten word: want dan moet het gebod Pauli in achting genomen worden 1 Cor. 6. 't welk waar genomen zijnde / dat is / dat de Rechters uyt de vergadering zelf geſtelt worden / zoo en meen ik niet datſe Paulus dan te dier plaatſe verbied / of ingewikkelder-wijze beriſpt / dat een Broeder het zijne met recht van een Broeder weder-eyſcht. Chriſtus buyten twijffel / indien iemand te degen let / en wel aanmerkt / waar hy zijne woorden hene rieht / en welke hoogdravende geboden (dat ik zoo zegge) hy Matth. 5. en Lucæ 6. gebruykt / verbied niet anders / dan datmen door de Magiſtraat zich zoekt te wreeken / en een quaad menſch op zoodanige wijs weder-ſtaat / dat men zich in gevaar ſtelt van in een zwaare en hevige twiſt te geraken. Als ik zal weten / wat de Broeders op de Kerken-vergadering in dit ſtuk goed gevonden hebben vaſt te ſtellen / voornamentlijk indien ik verſta dat gy u met haar goedvinden niet t'eenemaal vergenoegt en houd / zoo zal ik miſſchien iet wat breeders ſchrijven. Dewijl ik van mijn Zwager ganſch geen ſchrijvens gehad en hebbe / en dat de Heer Gorſchius eerder vertrekt dan ik gedacht hadde / zoo komt het dat ik niets aan hem ſchrijven zal: groet hem / met het geheele huyſgezin / van mijnent-wegen zeer gedienſtelijk / en zegt hem of hy my eens belieft te laten weten / of hy oyt die zes Katechiſmen ontfangen heeft / welke ik op zijn ordere hem gezonden hebbe. Neemt uwe gezontheyd te degen waar / op dat gy deze nieuwe kudde zeer langduriglijk en wakkerlijk by zijn moogt. Te Krakouw / den zeſtienden dag van Zomer-maand 1594.

Aan den Zelven, te *Filippowits*,

DE DERDE BRIEF.

Zaligheyd van God, en Chriſto &c.

Houd voorzeker / waarde Volkelius, dat ik aan niemand en ſchrijve / ten zy'er eenige noodzakelijkheyd toeleyt / als aan die genen die my met hare brieven tot ſchrijven uytlokken; en noch / dat ik aan de zelven / of wel niet / of wel zeer traachelijk weerom ſchrijve: Weshalven hebt gy geen reden / om te meenen / dat u van my ongelijk geſchied / om dat ik niet dikwilder aan u en ſchrijve / daar gy zelf weynig genoeg aan my ſchrijft; en een ongelijk / gelijk gy 't noemt / dat zeer uytſtekende / of zoo gy 't zoo liever wilt / dat zeer byzonder is. Indien gy my bemint / gelijk ik zekerlijk geloof / zoo houd voor gewis / dat ik u insgelijks wederom beminne / en dat'er niet iet is dat ik voor iemand anders meer zouw doen dan voor u. Zoo'er iets is / om aan u te ſchrijven / zulks zal ik niet nalaten te doen; anderſins verzoek ik dat gy my verontſchuldigt / indien ik achte dat het beter is / dat ik in deze mijne geduurige bezigheyd van ſchrijven ook deze tijd beſtede / welke ik / in u enkelijk met mijne brieven te begroeten / ook zouw moeten toebrengen: voornamentlijk dewijl ik ook het zelve doen zal / zoo wanneer ik ſchrijve

aan mijn Zwager de Heer Morstin; met welke ik meene/ en voor zoo veel my belangt/ ik begeere/ dat u de brieven gemeen zullen zijn/ uytgezept eenige brieven van onze byzondere dingen/ waar van wy over en weder met malkander schrijven. Ik hebbe nu/ dat ik aan u schrijven moet/ en derhalven heb ik byzonderlijk aan u dezen brief geschreven/ met de welke ik antwoorde op den uwen van den twaalfde van Winter-maand. Maar ik had wel gewilt/ dat gy u verklaart hadde/ waarom het u toescheen/ dat ik deze dry tegen-werpingen der Tegen-partyen/ niet klaar genoeg wederlept hebbe in de reden-twisting met Franciskus Davids: En zeker ik verwonder my/ dat gy hier in zelf zoo groffelijk misdoet/ in 't gene ik zie dat gy in my zoo quaad keurt/ en dat gy met zoo weynig klaarheyd/ hoe het by u lept/ te kennen geeft. Zeker ik weet naulijks wat ik op dit uw onbenoegen antwoorden zal/ of hoe ik u voldoen zal/ dewijl ik my in tegendeel schijn/ dusdanige tegenwerpingen zeer klaar wederlept te hebben/ zoo dat ik naulijks durf hopen dat ik het in dezen brief klaarder doen zal kunnen: ik zal het nochtans trachten te doen/ met andere woorden die dingen wederom te verhalen/ die ik in deze reden-twisting geschreven heb. Voor-eerst dan/ wat aangaat deze zeven Geesten/ van welken als Johannes genade en vrede bidt/ dat de Tegen-partyen hier uyt besluyten/ dat de aanroeping Christi hier uyt geensins kan besloten worden/ om dat Paulus/ en Johannes zelf uytdrukkelijk/ genade en vrede van Christo bid; dat andersins met de zelve reden zouw kunnen besloten worden/ dat die zeven Geesten van Johannes aangeroepen zijn/ 't geen namentlijk voor zeer ongerijmt te houden is: Wat dit aangaat/ zeg ik/ zoo antwoord ik/ dat het niet en blijkt dat die zeven Geesten onze gebeden hooren/ indienze anders iets van Christo zelf verscheyden zijn/ gelijk ik hier na zeggen zal: Want andersins indienze van Christo zelfs inder daad niet iets en verschillen/ zoo valt die tegen-werping van zelfs om-verre: dewijl het dan niet en blijkt dat deze zeven Geesten onze gebeden hooren/ zoo kan het de zelve kracht niet hebben/ dat'er van hen genade en vrede gebeden word/ die het heeft dat de zelve van Christo gebeden worden/ van welken zeker is/ volgens 't getuygenis van Christus zelf by den zelven Johannes/ dat hy niet alleen onze gebeden hoort/ maar ook onze herten en nieren onderzoekt: weshalven die bidding/ ten opzicht van Christus/ met recht ook een aanroeping genoemt worden mag; maar ten opzicht van die zeven Geesten/ niet: want men zouw daar uyt slechs mogen besluyten/ dat die zeven Geesten/ in het toebrengen der genade en vrede/ die ons van Gods wegen gegeven word/ iets te weeg brengen. Maar/ ey-lieve/ waarom is het ongerijmt/ te zeggen/ dat die zeven Geesten van Johannes aangeroepen zijn geweest? is het/ om dat God alleen aangeroepen worden moet? Nemaar dat deze reden van gansch geen gewicht en is/ word in die geheele reden-twisting aangewezen; niet alleen/ om dat het nergens uytdrukkelijk verboden is/ iemand anders dan God zelf aan te roepen/ maar ook/ en veel meer/ om dat dusdanige verbiedingen (op dat ik dus spreke) noyt die genen uytsluyten die Gode zelf geonderschikt zijn: Want al wat van den genen/ die deze onderschikking te degen kent/ en met zijn verstand de zelve toestemt/ den zoodanigen word opgedragen/ dat word Gode zelf opgedragen: En wie zal durven ontkennen/ dat die zeven Geesten al de macht die ze hebben/ om genade en vrede toe te bren-

gen/ van God zelf hebben/ en erkennen/ en derhalven datse in dit stuk hem geonderschikt zijn? Want dit blijkt ook uyt de woorden dezes biddings zelf/ *En van de zeven Geesten, die voor zijnen troon zijn*: waar uyt blijkt/ dat de zeven Geesten Gode dienen/ en geheelijk van hem afhangende zijn. Eyndelijk gaat het gansch niet buyten de waarschijnlijkheyd/ dat deze zeve Geesten niet anders zijn/ dan Christi veelvoudige kracht en macht/ waar mede hy van God zelf begiftigt is: zoo dat het/ wanneer Johannes naderhand uytdrukkelijk van Christo zelf genade en vrede weyscht/ niet anders en is dan een verklaring/ en volkomener herhaling van het gene dat'er pas te voren gezeyt was geweest. Want het is bekent datmen by den zelven Johannes leest/ dat de hoornen/ en de zeve oogen/ welke het Lam heeft/ de zeve Geesten Gods zijn/ die over de geheele aarde uytgezonden worden/ waar van niets in de weeg is dat het de zelve zijn/ met die genen/ die gezegt worden voor den Troon Gods te wezen: want insgelijks Gabriel/ alhoewel nu al gezonden zijnde/ zeyt/ by Lukam/ tegen Zacharias/ dat hy voor God staat. Op het gene nu dat'er van de Tegenpartyen/ uyt de plaats Gen. 48/ tot een verzet word bygebracht/ was'er gansch geen reden waarom ik in de Reden-twisting met *Franciscus Davids*, iets antwoorden zoude/ dewijl/ zoo ik het wel heb/ *Franciscus* zelf/ in zijn geschrift/ van deze plaats geen gewag gemaakt en heeft: weshalven is het geen wonder/ indien ik niet alleen niet klaar genoeg/ maar ook op geenderley wijs/ deze tegenwerping in mijn Rede-twisting opgelost hebbe: de oplossing evenwel kan gehaalt worden uyt het gene boven is gezeyt/ van die zeve Geesten/ van welke men/ namentlijk/ niet en weet offe onze gebeden hooren; en (zoo ze namentlijk de zelve hooren) dat'er gene ongerijmtheyd in en leyt/ datse van Johannes aangeroepen zijn geweest. Dewijl dan de Tegenparty/ tegen de reden uyt de woorden Pauli/ daar hy genade en vrede van Christo wenscht/ of zeyt/ *Christus zelf vertrooste en versterke u &c.* Deze uytvlucht neemt/ dat op de zelve wijs zouw volgen/ dat dien Engel van den aarts-vader Jakob aangeroepen is geweest; zoo kan men voor eerst antwoorden/ dat het niet en volgt/ dewijl het niet en blijkt/ dat dien Engel de woorden Jakobs heeft gehoort: daar na/ moetmen zeggen/ dat hier in niet ongerijmds en is/ dewijl dien Engel buyten twijffel aan God is ondergeschikt geweest. In de laatste tegenwerping te verklaaren/ betoont gy/ dat gy de zelve Reden-twisting met geen naukeurige opmerking hebt gelezen/ dewijl/ zoo my mijn geheugenis niet en mist/ ik niet en zegge dat *Franciscus* somtijds, gelijk gy zegt/ maar niet eens/ om de voorzorg der Gemeente Christo te benemen/ dit getuychenis gebruykt: Want ik verwonder my uytermaten zeer over die genen welke dit getuychenis hier toe gebruyken; en veel meer verwonder ik my dan/ dat *Volkelius*, zijnde zoo geleerden en in de Redenkavel-konst ervaren Man/ schijnt te twijffelen hoe hy deze bewijsreden ontknoopen zal: indien in dat getuychenis gezegt wierd/ dat Christus slechs dit alleen had te weeg-gebracht/ dat hy namentlijk met eene offerhande de Heyligen volmaakt hadde/ zoo zouw de bewijsredening der Tegenpartyen/ hier uyt afgeleyd/ verdraachelijker schijnen kunnen; maar gelijk de woorden van 't getuychenisse luyden/ *met eene offerhande heeft hy de Heyligen volmaakt*, zonder dat'er bygevoegt is/ dat hy slechs dit alleen te weeg-brengt/ of te weeg-ge-

bracht

bracht heeft; indien iemand hier uyt besluyten wilde/dat Christus gene voorzorg vorder over de gemeente en draagt/ die zou/ zoo hy wilde/ daar uyt ook kunnen besluyten/ dat God zelf nu gene voorzorg over de Gemeente en draagt: Dat de Heyligen, (ofte liever de Geheyligden, ofte die geheyligt worden, gelijk men in den text leest) met eene offerhande Christi volmaakt worden/ en dat/ gelijk de plaats medebrengt/ in eeuwigheyd, dat is niet te zeggen/ datse nu t'eenemaal geenes dings meer van doen en hebben/ maar dat'er nu/ om haar te volmaken/ geene andere offerhande/ 't zy van Christus zelf/ 't zy van iemand anders/ meer van nooden is: want die volmaking word verstaan/ voor zoo veelze behoort tot de verzoeninge der zonden/ en dat van de zijde Gods; maar niet voor zoo veel het alle andere dingen betreft/ welken wy/ zoo lang wy in dit leven zijn/ op datwe onze heyligmaking niet en verliezen/ t'eenemaal noodig hebben. Indien gy in mijne Reden-twisting van Christus den Zaligmaker wel ervaren zijt/ zoo zult gy deze dingen beter verstaan/ dan ikse u in dezen brief uytdrukken kan. Vaart wel waarde Volkelius, en quijt u in uw' beroep met naarstigheyd/ van het welke dit ook een gedeelte is/om de tegenstrevers de mond te kunnen stoppen/ zoo begeeft u hier toe volkomentlijk/ dat gy met nyverheyd de Heylige Schriften/ en andere goeden boeken door leest/ en onderzoekt. In de voorstad van Krakouw/ in 't gemeen Biskupie genoemt/ den veertienden dag van Februarius 1596.

Aan den zelven, te *Filippowits.*

DE VIERDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo &c.

HOe gy dikwijlder aan my schrijft/ zeer lieve Volkelius/ hoe het my buyten twijffel des te aangenamer is: En zoo veel ik het bybrengen kan zal ik u ook van mijne kant de antwoord niet laten gebreken. Ik hebbe nu al geschreven/ op het gene gy in uwe andere brieven van my hebt verzocht te weten; ik kome dan nu tot het gene gy in deze uwe laatste vraagt/ wegens het onderscheyd/ 't geen ik stelle/ tusschen de dingen die de Religie/ en de gene die de zaligheyd betreffen: alhoewel mijn gevoelen dien aangaande in deze plaats genoeg schijnt uytgedrukt/ welke u om dit te vragen aangedreven heeft. Ik antwoord dan/ dat ik versta/ dat de Religie betreft al wat de kennisse der Goddelijke dingen aangaat; en dat tot de zaligheyd behoort slechs dat gene zonder het welke ons de zaligheyd of geensins/ of zeer bezwaarlijk/ kan verkregen worden: want dat'er vele dingen van Gods wegen zijn overgelevert/ die de Christelijke Religie zelf betreffen/ dat is/ die grootelijks vorderlijk zijn om de geheymenissen van de Christelijke Religie te begrijpen; en die nochtans om de zaligheyd door Christum te verkrijgen niet noodzakelijk en zijn/ zulks word by my ten vollen vast gestelt; en ik achte dat het zelve ook by allen/ die zelf maar matiglijk in de oeffeningen der Godgeleertheyd ervaren zijn/ ten vollen zoo leggen zal. Want om de zaligheyd door Christum te verkrijgen zijn slechs deze dingen noodzakelijk/ zonder welken het geloof aan

Chri-

Christum / of aan God door Christum / en de gehoorzaamheyd zijner geboden niet bestaan en kan: de vordere dingen zijn tot deze zaligheyd niet noodzakelijk: maar daarom nochtans en acht ik deze vordere dingen / die tot de volstrekte kennisse der Christelijke Religie behooren / geensins verwerpelijk; als de welke / en om de eere Gods en Christi te verbreyden / en om de weg der zaligheyd te verhelderen / na dat de zelve zijn (want ze zijn niet alle eenderley) of zeer veel / of immers iets / vorderlijk zijn. In 't byzonder te verklaren welke deze dingen zijn / dat zouw voorwaar niet het werk van een brief / maar van een volkomen boek kunnen wezen: en een ygelijk die in de Goddelijke dingen vlijtig en yverig is / zal lichtelijk by hem zelven kunnen gewaar worden / wat'er noodig is te weten en vast te houden / om op God en Christum te vertrouwen / en haare geboden te gehoorzamen: iemand kan (op dat ik echter met een enkel voorbeeld naakter verklare wat ik zeggen wil) wel niet weten / of de eerste mensch van God sterffelijk geschapen zy / of niet; en echter belet hem dit niet op God en Christum te vertrouwen / en haare geboden te bewaren; alhoewel de kennisse in dit stuk andersins zoodanig is / dat hy geen goed Godgeleerde kan wezen / noch de kracht en de voortreffelijkheyd van de Christelijke Religie te recht bevatten / die de zelve niet en heeft. Hier en tegen / indien iemand zich voor laat staan / gelijk de Papisten schijnen te doen / dat eenige geboden Christi / geen geboden / maar slechs raden zijn / deze zal naulijks / ja nimmermeer de zelve geboden / op zoodanig een wijs / als hy moet / opt nakomen / en dus zal hy Gode en Christo niet gehoorzaam zijn. Maar het verveelt my meer hier van met u / dat is met eene in Goddelijke zaken zoo ervarene Man / te handelen. Deze mijne twee Reden-twistingen zijn nu al lang gedrukt / maar ik zelf hebber geene dan zeer weynig exemplaren van / en ik weet niemand door wien ikse zouw kunnen zenden. Die u dezen brief zal geven / dewijl hy te paarde reyst / heeft naulijks deze dingen met zich kunnen nemen / welke u uws vrouwen-zuster zend. Mijn Heer Zwager heeft nu al lang verzocht / dat ik hem eenige exemplaren van Jesu Christo den Zaligmaker zenden zouw / maar vermids ik niemand heb / die de zelven tot u zouw kunnen overbrengen / heb ik het zelve tot noch toe moeten nalaten / alhoewel ik zelf zulks grootelijks begeert hebbe te doen. Wegens de Gemeentens / niet wijd van deze stad gelegen / heb ik niets dat schrijvenswaardig is; te Vielits worden somtijds vergaderingen gehouden / maar niet buyten vrees: de Broeders durven aldaar in geen groot getal vergaderen / waaromze te dier plaats het Avondmaal des Heeren niet en houden: te Tropie en te Luklawik gaanze voort gelijk voor deze: Statorius / en zijn andere mede-hulpers / zijn zeer naarstig in haar beroep: Statorius had zich / niet lang geleden / na Chmielnits begeven / daar van de Evangelischen zelf voorgestelt was / om met de onzen een Reden-twisting te houden van de vruchten des doods Christi: maar te vergeefs zijn hy'er / en andere van d'onzen / na toegegaan; want de Tegenpartyen hadden berouw van datse de Reden-twisting aangezeyt hadden / welken zy / gelijk ik hoore / volgens gewoonte / met eenige listigheden en uytvluchten aan een zy geschoven hebben; besluytende eyndelijk / dat het by de haaren vast gestelt was / dat'er geen zoodanige Reden-twisten met ons meer zouden gehouden worden. De Heer Simon de Apotheker doet u vrindelijk weder groeten; ik heb op deze tijd niemand

van

van de Broederen gezien/ als alleen uw' Zwager de Goudsmit: de Heer Doctor groet u mede zeer gedienstelijk. Vaart wel zeer geliefde Volkelius, en dewijl u God aldaar gerustigheyd en veyligheyd vergunt / en dat gy zelf/ gelijk gy schrijft / noch eenige hoop ziet om eenige goede vrucht te kunnen doen / zoo waakt hier op en zijt neerstig om'er den Heere Christo veel te mogen winnen. In de voorstad van Krakouw / in 't gemeen Bisschopie genoemt / den derden Maart 1596.

Aan den zelven, te *Filippowits*,

DE VYFDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo &c.

UWen brief van den zevenden October / alhoewel kort en haastig geschreven/ is my zeer aangenaam geweest/ als alleen datse my dit van uwe ongezondheyd bevestigt / 't geen ik te voren/ niet zonder groote droefheyd mijns herten / uyt het schrijven van mijn Heer Zwager verstaan hadde. Dat gy in mijne schriften te lezen / en te onderzoeken bezig zijt / en met namen in de Reden-twisting tegens Pukcius, die noch niet in 't licht gegeven is / zulks hoor ik gaarn: want gy zult my lichtelijk kunnen helpen in die te verbeteren / en ze waardig te maken datse uytgegeven worde: Weshalven zoo verzoek ik u / zoo gy iets in de zelve vind / 't geen u niet wel aan en staat / dat gy my dit met den eersten te kennen geeft: want ik hoop dat het niet lang aan zal loopen datse in 't licht zal gegeven worden / onderentusschen bedank ik u / dat gy my hebt bekent gemaakt / wat'er u tot noch toe aan schijnt te gebreken. Doch ik wil dat gy weet / dat ik om tweederley oorzaak / behalven deze die gy zelf hebt bygebracht / aldaar 't geschil van de onsterffelijkheyd der zielen niet heb aangeroert: Want ik hadde te doen met een Man die niet dan alle gelegentheyd zocht / om my te lasteren / en by allen hatelijk te maken / ik en had ook niet ten vollen onderbonden / wat men van dat geschil diende te gevoelen / gelijk ik ook nu noch niet doe: alleen dunkt my datmen dit kan stellen / dat de ziel/ of de geest des menschen/na dit leven/niet zoo by zich zelven bestaat/datse eenige belooning of straf gevoelt / of ook vermogens zy om ze te kunnen gevoelen ; welke mijne vaste meening / zeer lichtelijk uyt deze Reden-twisting kan afgenomen worden / zoo uyt vele dingen / die ik aldaar zegge / als wel uyt mijn gevoelen zelf / van 't welk inzonderheyd gehandelt word. Want alhoewel ik met Pukcius zelf Reden-twistende / die / op dat hy de onsterffelijkheyd des eersten mensches voor de zonden zouw bewijzen / my de onsterffelijkheyd der ziel zelf tegenwierp / getoont hebbe / dat niet daarom de mensch onsterffelijk gezegt kan worden / om dat zijne ziel niet en sterft ; zoo blijkt nochtans genoeg / dat ik van gevoele ben / dat na het sterven van de mensch zelf zijne ziel zoo niet en leeft / datse uyt zich zelven der belooning of der straffe bevattelijk is / dewijl ik in den eersten mensch zelf de wijs van alle zijne onsterffelijkheyd alleen de genade Gods toeschrijve / en in de scheppinge niet iets van 't onsterffelijke leven in den mensch erkenne: De oorzaak nu / die gy vermoede dat my van 't verhandelen dezes

geschils afgehouden hadde / is niet t'eenemaal buyten de waarheyd; want wat behoefde ik dat gene aan te raken? waar van tusschen my en mijn Tegenparty waarlijk geen geschil en was? het voorbeeld van my zelfs / 't geen gy tegen my bybrengt / in de Reden-twisting tegen Volanum, schijnt niet heel wel ter zaak te doen: want om te Reden-twisten van de wijs op welke Christus onze zonden verzoent heeft / daar toe had my 't schrift van Volanus zelf aanleyding gegeven; en onder de Evangelischen / indien niet in dit Rijk / immers in veel andere plaatsen / was het bekent wegens mijn gevoelen omtrent dit stuk / en ik had nu al lang in 't zin gehad mijne Reden-twisting zelf van Jesu Christo den Zaligmaker in het licht te geven. Van de plaats / waar van gy de uytlegging verzoekt / stel ik dit / dat aldaar door de benaming van de ziel / gelijk elders menigmaal / het leven betekent word / 't welk zeker niet gedood word / of schoon het lichaam gedood word: want hy kan / en moet ook / gezegt worden noch by God te leven / die t'eeniger-tijd van hem in het leven / en 't geen onsterffelijk is / zekerlijk zal herstelt worden: Want hier uyt is het gekomen / na Christi getuychenisse zelf / dat God / alhoewel hy geen God en is der dooden / maar alleen der levenden / zich niet ontzien heeft hem zelven te noemen de God Abrahams / Izaks / en Jakobs / die nu al lang uyt dit sterffelijke leven gescheyden / en welker lichamen vernietigt waren: Want dat door de naam van lichaam / gestelt tegen de naam van ziel / welke gelijk gezeyt is het leven betekent / dit lichamelijke leven verstaan word / moet mijns oordeels / voor zeer gevoechelijk gehouden worden. Aangaande de stand onzer Gemeentens heb ik niet iet dat ik u schrijven kan; want ik ben 'er zelf voor het meerendeel onkundig van: Wy zijn alle grootelijks bekommert over het afwezen van onzen Statorius, welken / och of wy t'eeniger-tijd hem weder krijgen mochten! want hier gaan eenige geruchten van het omhals komen van Ostrovius de Gezant des Konings aan den grooten Turk / in welks gezelschap hy zich begeven heeft; wy hopen evenwel dat de zelve valsch zullen zijn: Ik zal niet aflaten God te bidden / dat hy ons vertroosten wil / door haar beyder behoude wederkomst tot de haren: doet gy ook het zelve / en bezorgt ondertusschen uwe gezondheyd naarstiglijk. Te Krakou den sestienden van Slachtmaand des jaars 1596.

Aan den zelven, te *Filippowits*,

DE ZESTE BRIEF.

DAt u mijne antwoord / zoo op het geschil by u voorgestelt / als op dat het welk mijn Zwager voorgestelt hadde / voldaan heeft / zeer geleerde Volkelius, verheugt my grootelijks: mijn Zwager nochtans schijnt noch eenigsins / indien niet van de zaak zelf / immers wegens mijne antwoord / in twijffeling te staan: Ik heb gepoogt / in mijn brief / welk ik aan hem schrijve / hem deze twijffel te benemen: en wensche dat ik dit zal kunnen doen / ook dat hy 't ander antwoord goed vinde 't geen ik hem gegeven hebbe op een ander geschil by hem voorgestelt / aangaande de woeker. Dat gy nu het uytgeven van mijne Reden-twisting met Pukcius niet voor goed en keurt / zulks / alhoe-

alhoewel ik anderſins uw' oordeel grootelijks achte/ beweegt my zoo zeer niet/ om dat de redenen die gy voor uwe meening bybrengt/ my niet wichtig genoeg ſchijnen/ om het zelve werk langer te houden leggen; dewijl niet alleen de meeſte vrinden daar op aanſtaan dat het mag in 't licht komen/ maar dat gy zelf bekent/ dat het aan mijne andere ſchriften groot licht toebrengen zal. En zeker indien 't geen ik in Theologiſche zaken gevoele aangenomen moet worden/ en in de gemoederen van anderen vaſte wortelen ſchieten/ zoo is noodig dat de zelve Reden-twiſting opentlijk aan den dag kome/ welken veele daarom/ die eenige andere van mijne ſchriften gelezen hebben/ en verre van hier zijn/ meer begerig zijn te lezen dan eenig ander werk dat ik geſchreven hebbe. Want dat gy zegt/ dat aldaar/ zoo van de opſtanding der Chriſtenen/ als van de dood der godloozen/ zoodanige dingen allesins verhandelt worden/ die van velen/ zoo van de onzen/ als van vremden/ zonder groote aanſtoot niet kunnen gelezen worden; daar op zeg ik/ dat ik wel weet dat zoodanige dingen daar verhandelt worden/ maar/ mijns oordeels/ niet alleſins/ noch ook zoo opentlijk (want ik heb my daar voor gewacht zoo veel my mogelijk was) dat'er een Godvruchtig menſch zich lichtelijk aan zouw kunnen ſtooten; zoo dat/ wat met name de dood der godloozen belangt/ in welk leerſtuk wel het meeſte gevaar des aanſtoots is/ 't zelve veel eer zouw kunnen afgenomen worden/ uyt het gene aldaar beredentwiſt word/ dan dat het'er uytdrukkelijk by geſchrift te vinden is: zoo dat de lezer/ die anderſins mijne meening tegen Pukcius, van de ſterffelijkheyd des eerſten menſches/ welke 't geheele boek door verhandelt word/ en welke om de niet weynige toeſtemmers dieze heeft/ geene of zeer luttel aanſtoot baren kan/ oordeelt voor goed gekeurt te moeten worden/ eer zal gevoelen dat hy die leer nu ingezogen heeft/ dan dat hy gewaar worde datſe hem word voorgeſtelt: 't zy hoe 't zy/ men moet de waarheyd openbaar maken; en indien men op de aanſtoot der lezers had moeten acht geven/ zoo had'er tot noch toe by na niet een van mijne ſchriften dienen aan den dag gegeven te worden. Wat ik'er op het eynd van deze Reden-twiſting/ aangaande de jonge kinderkens/ heb bygedaan/ 't geen iemand hard zouw mogen ſchijnen/ zulks en weet ik ganſchelijk niet: want aldaar lees ik niet anders/ als dat Pukcius den kleynen kinderen/ door zijn yver om van haare zaligheyd te onderzoeken/ geen voordeel doen en kan/ 't geen van allen/ zoo ik achte/ toegeſtaan zal worden dat het waarachtig is: By aldien gy deze dingen verſtaat/ die ik noch veel bladen van 't eynde geſchreven heb/ daar ik Reden-twiſt dat de kinderkens geen geloof en hebben/ zoo en zie ik niet wie zich hier met recht aan ſtooten kan/ dewijlze by na alle/ voor zoo veel het geloof zelf belangt/ met my van 't zelve gevoelen zijn/ en dat niemant is/ indien ik iets daar uyt beſluyte/ die niet bekennen zal dat het'er noodzakelijk uyt volgt. De Gezant/ en Statorius zijn behouden wederom t'huys gekomen: doch datſe iets uytgerecht hebben om Gods eer te verbreyden/ zulks heb ik niet verſtaan/ en 't is ook niet geloffelijk. Doctor Bukcella is te Warſauw/ en ik woon wederom in mijn oude herberg; ſtaande in twijffel of ik hier na/ gelijk voor dezen/ wel opt weer by Bukcella gaan wonen zal/ alhoewel hy zelf zulks begeert. God zy geduurig met u/ waarde Volkelius. Te Krakou/ den achtſten Maart 1597.

De Eerste Brief van FAUSTUS SOCINUS, aan den Edelmoedigen Heer CHRISTOFORUS MORSTIN, Opperhoofd te *Filippowits.*

Zaligheyd van God, en Christo &c.

Ik bedank u/ dat gy my geschreven hebt,'t geen gy hebt komen te verstaan/ aangaande den stand onzer Littauwsche Broederen; waar van ik noch volkomener kennisse heb gekregen uyt het verhaal van Licinius, die tot deze Kerken-vergadering gekomen is: op welke tot noch toe die dingen in Reden-twistingen zijn bevestigt/ die nu omtrent twee jaren geleden in zekere stellingen gebracht/ en door een groot deel vast gestelt zijn geweest; van welke stellingen my voorstaat dat ik u te dier tijd een exemplaar gezonden hebbe: gisteren is'er daar en boven den geheelen dag gehandelt/ van het eynde en 't gebruyk van 's Heeren Avondmaal/ en eyndelijk is'er by na van allen/ zoo met'er herten gelijkmen gelooft/ als met de mond/ eenpariglijk besloten/ dat'er van deze plechtigheyd geen zeker eynd en is/ als de gedachtenis en de verkondiging van de dood Christi; wiens lichaam en bloed aldaar/ noch op lichamelijke/ noch op geestelijke wijs/ meerder gegeten of gedronken word/ dan elders/ van de Christ-geloovigen/ welker geloof door deze plechtigheyd zelf noch vermeerdert/ noch bevestigt worde; maar zoo daar iets zoodanigs gebeurt/ of zoo daar van eenige nuttigheyd tot haar afvloeyt/ anders als deze die iemand daar uyt ontfangt/ dat hy God/ en Christum/ en des zelfs weldadigheden looft/ en prijst/ en verhaalt/ en dat volgens Christi instelling/ dat dat niet uyt het Avondmaal des Heeren zelf uyt zich zelven/ maar uyt het woord Gods/ en uyt andere dingen/ die by het zelve kunnen en plegen gevoegt te worden/ t'eenemaal voortkomt. Eenige weynige van de oudsten hebben tegen deze opentlijke waarheyd gestreden/ edoch overwonnen zijnde zijnze tot beken gekomen/ uytgezeyt alleen de Heer Niemojevius, die/ alhoewel hy mijns oordeels genoodzaakt is geweest eenige dingen te bekennen/ welke hy te voren niet en bekende/ uyt de welken noodzakelijk volgt dat hy zich te onrecht tegen de anderen stelde/ echter tot noch toe met hand en tand zijn gevoelen vast houd/ waar van ik de oorzaak meen te zijn/ dat hy/ nu eenige jaaren geleden/ een Poolsch boekje heeft uytgegeven/ tegen de Latijnse Stellingen van Emanuel Vega, in welk boekje hy dit gevoelen vast stelt/ alhoewel hy/ voor het uytgeven des zelfs/ van my vermaant wierd dat hy zulks niet zoude doen. Verder zalder veel licht niets/ omtrent eenige leerstukken/ op deze Kerken-vergadering vast gestelt worden: indiend'er nochtans iet anders voorvalt/ zulx zal u lichtelijk van de Littausche Broeders medegedeelt worden. Het boek mijner Reden-twisting tegen Franciskus Davids heb ik wederom ontfangen: ik ben blijde dat het

het u behaagt/ en dat gy 't ten vollen toestemt / dat zulks van de geheele vergadering geschieden zouw / is om vele oorzaken niet wel mogelijk/ waar van niet noodig is nu te schrijven : Indiend'er echter eenige gelegentheyd voorkomt om dit werk uyt te geven / ik zal u des verwittigen. Die twee plaatsen/ in mijne schriften / strijden ganssch niet met malkanderen / als ik in de eene vast-stellender-wijze spreeck/ en in de andere / by manier van toegeving: want buyten dat zeg ik in beyde deze schriften standvastelijk / dat het niet wezen kan / dat iemand vastelijk zouw gelooven die dingen waar te zijn / welke Christus zeyt / en dat hy nochtans op hem niet zouw vertrouwen / of hem gehoorzamen: maar ik toon dat dat hier uyt niet en komt/dat al wie iemands woorden/ die iets vermaant/gelooft waar te zijn/hy juyst ook op de zelve zouw vertrouwen; maar om dat de beloften/ welke Christus by zijn vermaningen / dat is by zijn geboden/heeft by gedaan/zoodanig zijn/dat de zelve niet en kunnen gelooft worden waarachtig te wezen/ of men moet / om die zelve beloften te verkrijgen/ met eene die geboden gehoorzaamheyd bewijzen: By aldien het geschieden kon/ dat iemand geloofden Christi woorden waarachtig te zijn/ en hy en deed nochtans niet 't geen Christus gebood / de zelve zou niet kunnen gezeyt worden op Christum te vertrouwen/en zoodanig een geloof aan Christi woorden / zouw hem geensins helpen/ voor zoo veel de rechtvaardigheyd voor God belangt. Zoo dat men verstaan moet/ indien de Schriftuur aan zoodanig een geloof/ 't welk hier in bestaat dat iemand gelooft dat Jesus de Christus is/ toeschrijft/ dat het ons het eeuwige leven te weeg-brengt/dat zulks niet en geschied / om dat in der daad dit zelve geloof dat gene is waar door wy gerechtvaardigt worden ; maar om dat door toeval / namentlijk om die uytstekende beloften/niemand met dit geloof begaaft kan zijn/ of hy moet gevolchelijk en noodzakelijk op Christum vertrouwen / en hem gehoorzaam zijn/ 't welk dat geloof aan Christum is/waar door wy waarlijk voor God gerechtvaardigt worden. Ik zal 'er niet meer toe zeggen; want de zaak is in de schriften zelf naakt en klaar / alsse maar met opmerking gelezen worden. Met eene zal ik eyndigen / voornamentlijk door dien ik met andere bezigheden zeer belet ben. God de Heer zy gedurig met u / en uw' huysvrou / en kinderen / en schoon-moeder / die uytverkoren eVrouwe / hy late zijn gunst over u gaan. Te Lublijn / den vijfden van Zomermaand 1593.

Aan den Zelven, te *Filippowits*,

DE TWEEDE BRIEF.

Zaligheyd van God, en Christo &c.

Ik en twijffel niet/of/ volgens uwe uytstekende genegentheyd te mywaarts/ al het gene my overkomt / is u eenigsins met my gemeen ; en ik bedank u grootelijks / dat gy niet nagelaten hebt my / in mijn zoo zwaar ongeval / te vertroosten / en op te moedigen. Doch ik / wat my belangt / word van dage te dage meer en meer versterkt / in het zelve lijdzamelijk en ook blijmoedelijk te dragen. Mijnent-halven is 'er / dat ik weet / met dien mensch / noyt in waarheyd iet van iemand ondernomen : Alleen als de Heer Lukas del Pace my hoorde vertellen / wat my van dien mensch

wedervaren was / zoo beloofde hy van zelfs / dewijl hy zeyde datse eenige geringe vrindschap / ofte liever een enkele kennisse te zamen hadde / dat hy eens onderstaan zou / om hem te raden / dat hy my hier na niet meer eenig ongelijk zouw doen: 't geen het eenige was daar ik na trachtede / hem van herten vergeven hebbende het ongelijk dat ik van hem geleden hadde / daar ik met alle geen voldoening van en zocht: dit dan heeft hy daags daar aan in 't werk gestelt; ja heeft eyndelijk dien mensch zoo ver gebracht / dat hy zeyde / dat hy / toen hy zich tegen my zoo schandelijk vergreep / beschonken was; en dat / indien hy nuchteren geweest waar / hy zulks noyt zoude gedaan hebben gehad; weshalven verzocht hy dat ik evenwel zijn vriend wilde zijn / gelijk hy ook de mijne blijven zouw / belovende aan de Heer Lukas dat hy in het toekomende my in geenderleye wijs beledigen zouw; dit daar nochtans by doende / dat ik wilde te weeg brengen / dat zijn Vader niet meer op hem vertoornt en was / gelijk hy nu lang was geweest / en inzonderheyd na dat hy my zoo qualijk gehandelt hadde: In welke zaak ik hem ten vollen heb voldaan / zoo met brieven aan de Broederen in 't Bergs-land / als aan zijn Vader zelf te schrijven: zoo dat ik hoop dat zijn Vader eyndelijk / na veelderleye moeyelijkheden / nu met hem verzoent zal zijn: voor welke voorgeschreven dag van verzoening hy zelf van zich had gegeven / dat hy zich eerst met my / met vergiffenis te verzoeken / opentlijk verzoenen wilde &c. Op dat zijn verzoening met zijn Vader des te gemakkelijker vallen zouw / 't geen hy zelf verzocht dat ten huyze van de Heer Lukas geschieden mocht; 't welk my van den zelven Heer te kennen gegeven zijnde / zoo heb ik het gaarne toegestaan / en belooft dat ik daar komen zouw / zoo ras my de tijd wierd bekent gemaakt: Maar naderhand / 't zy wat de oorzaak hier van zy / is'er niets op gevolgt; ik denke / dat hy hem geschaamt heeft gehad / en dat hy geacht heeft / dat het / om de verzoening met zijn Vader te verkrijgen / genoeg zouw zijn 't geen ik dien aangaande op zijn verzoek geschreven hadde. God de Heer ontferme zich zijner / en bewaare my van alle quaad. Mijne Schriften tot dees tijd toe uytgegeven / zijn / zoo ik het wel heb / deze: Beantwoording aan Paleologus, voor de Rakouwers. De verhandeling van de plaats des Zevenden Kappittels aan de Romeynen. Aanmerkingen op de Stellingen van het Posnanische Collegie. Reden-twisting tegen Volanus. Onderzoek van de bewijs-reden voor de dry en eenen God / nevens een zeer korte antwoord op eenige stellingen. Kort begrijp van onze rechtvaardigmaking door Christum. Van het geloof / en de werken / voor zoo veel onze rechtvaardigmaking belangt. Van de Autoriteyt der Heylige Schriftuur. Eerste antwoord op twee stellingen van Franciskus Davids, van Christum niet aan te roepen. Uytlegging van het begin des Evangeliums Johannis / welk ook in 't Poolsch is uytgegeven geweest / lang te voren eer ik hier quam. 't werk tegen Wiekus in 't Poolsch / en nu onlangs de reden-twisting van Jesus Christus den Zaligmaker. 't Werk tegen Wiekus in 't Latijn is noch onder de pars; want de drukker heeft dit werk eenige weken laten leggen / zijnde bezig met Almenakken / en eenig ander goed te drukken / 't geen / zoo ik gisse / noch wel een maand of zes weken werk heeft: ook is de Drukker na Lublijn gereyst / en heeft de Zoon van Radekius de toezicht bevolen. Het boekje van de Autoriteyt der Schriftuur kan ik u niet zenden / om dat

ik'er

ik'er maar een eenig Latijnsch exemplaar / tot mijn gebruyk / van behouden hebbe / en dat ik niet en geloof dat ik ergens een tweede zouw kunnen bekomen: Indien gy het Fransch verstond / zoo kost ik u helpen; want dit werkje is van zeker Vriend in het Fransch overgezet / en doen drukken / waar van my eenige exemplaren toegezonden zijn. Ik zoude u ten minsten een exemplaar van de Reden-twisting van den Zaligmaker gezonden hebben / maar hier en was geen zekere bode / en die'er was moest te voet gaan / zoo dat ik vreesde dat hy 't niet wel gemakkelijk zouw kunnen hebben overbrengen: Indien gy dunkt dat gy eenige exemplaren in Littau zoud kunnen onder de man helpen / zoo zal ik bezorgen dat gyze met de eerste gelegentheyd hebben zult. Van het algemeen aangestelde Op-ontbod / geloof ik / zoo men 't geensins ontwijken kan / dat men'er of dient te gaan / of zijn goederen te verliezen; en dat het niet genoeg zou zijn geld te geven / om een ander in uw' plaats te huuren; Ik acht ook dat gy zonder de obertreding der geboden Christi u kunt wapenen / en daar henen trekken / als gy u onthoud van iemand te dooden / of aan ledematen te verminken: want andersins en zie ik noch niet / hoe men het gevaar / dat den genen die'er niet henen treckt / over 't hoofd hangt / behoudens de gehoorzaamheyd Christi / ontgaan kan. Maar voorwaar / alhier / gelijk ik ook aan de Bergsche broeders heb geschreven / wilde ik liever geleert worden / dan anderen leeren. Vaart wel met alle de uwen / welken ik van God alles geduurig gelukkig wensche / en met gebeden verzoeke. Te Krakou / den derden van Februarij 1595.

Aan den Zelven, tot *Filippow*.

DE DERDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

IK heb uwe twee brieven ontfangen / waar op ik noch niet geantwoord heb: De eerste was ten deelen geschreven op den dertienden Julij / maar niet afgegaan als eenige dagen daar na / en niet weynig vermeerdert / ja met zulk een vermeerdering vergroot / 't geen zeker een grooter antwoord zou vereysschen / dan een gemeenzame brief schijnt te kunnen lijden / ten zy gy ook zoodanig waart / dat gy zeer licht zelf dat gene kunt begrijpen / 't welk kort en ingekrompen word gezept. Ik zal dan antwoorden op het geschil my van u voor-gestelt / doch zeer kort ten aanzien van des zelfs zwaarwichtige hoedanigheyd; en ik zal mijn best doen ('t geen ik nochtans niet durf hopen) of ik met weynig woorden dit by u te weeg kan brengen / 't geen anderen tot noch toe met een lange Reden-twisting veel-licht niet hebben kunnen doen. Ik hebbe dan aangeraakt de gronden / om dit geschil op te lossen / in mijne Reden-twisting van den Waterdoop: de gronden zijn deze. Het gebod van geen bloed te eeten strijd met de Christelijke vryheyd / en met den geheelen stel van de Christelijke Religie / die van dusdanige Ceremoniele geboden (gelijk menze noemt) een afkeer heeft / en met de uytgedrukte / en van hem menigmaal herhaalde regel des Apostels Pauli / hier in bestaande / dat'er / voor

zoo

zoo veel de spijs belangt / niets voor een Christen-mensch te schuwen staat: Hier tegen en strijd niet dat het gebod van geen bloed te eeten van God gegeven is zelf voor de onderscheyding der volken / aangezien de volmaaktheyd der Goddelijke Wet voor Christus / en zijne Apostelen / bewaart wierd: Voor welke tijden God gewilt heeft / dat'er / gedurig / zelf van de scheppinge der wereld af / in de manier der Goddelijke dienst en gehoorzaamheyd / die aan hem bewezen worden most / eenige onvolmaaktheyd blijven zouw / die door de komste Christi weg-genomen / zouw bevestigen / dat de leere van hem voort-gebracht / ten vollen Hemelsch was / en gene verandering of verbetering onderworpen wezen zouw: Tot een getuychenis dezer onvolmaaktheyd / van 't begin der wereld af / kan u dienen / zoo het gebod zelf aan den eersten mensch gegeven / als dat gene 't welk uyt het van u bygebrachte negende kapittel van het boek der Scheppinge verstaan kan worden / dat het namentlijk voor de Zondvloet niet geoorloft was vleesch te eeten: welke onvolmaaktheyd God wel weg-genomen heeft / in die gelijk als vernieuwinge des Wereldts / maar niet geheel en al / dewijl het gebruyk des bloeds noch verboden bleef; want voor Christus en zijne tijden wierd deze eere / van de Wet Gods te vervullen / dat is volkomen te maken / bewaart. Van de twee redenen nu / waarom God voor de komste Christi het beeste-bloed te eeten verboden heeft gehad / blijft maar de eene overig / en niet die beyden / gelijk het u toeschijnt; deze namentlijk dat de ziele in het bloed is: welke hoedanigen gewicht zy hebben moet / by die genen die de volmaaktste leer belijden / kan yder een van zelfs licht oordeelen / dewijl de ziel niet meerder en is in het bloed van een dier dat nu dood is / dan in het vordere lichaam des zelfs; op dat ik niet en zegge / dat'er in der daad geen reden en is / waarom het niet geoorloft zy dat gene te eeten daar de ziel des diers in is: Doet hier by / dat alhoewel die reden / en / noch ten vollen bleef in het bloed van het doode dier / en andersins een gerechtige reden schijnen mocht om zich van het eeten des zelfs af te houden; zoo zouden wy nochtans / om het gene dat dit gebod inheeft tegen de natuur der Christelijke Religie / op deze dingen geen acht te geven hebben; inzonderheyd / dewijl de Apostel Paulus uytdrukkelijk dezen regel / waar van wy te voren gesproken hebben / omtrent het gebruyk der spijsen vast stelt. Want (ik bid u) wat reden kander gevoechelijker zijn / waarom God verboden heeft op den zevenden dag eenig werk te doen / dan deze die'er van hem zelf gegeven word / dat hy namentlijk / in het scheppen van de wereld / zes dagen gearbeyd / en ten zevenden dage gerustet heeft? en nochtans is het / volgens des zelven Pauli getuychenis / openbaar / dat de Christenen van de onderhouding des zevenden / of des Sabbath-dags / vry zijn / of schoon die reden duuren zal zoo lang de wereld staat. De tweede reden van geen bloed te eeten / Levitici in 't zeventiende bygebracht / welke gy insgelijks meende / dat ook nu noch duurde / houd mijns oordeels t'eenemaal op / dewijl'er onder Christus gene verzoeningen door bloed geschieden / immers niet door beeste-bloed; want van zulk bloed moeten de woorden Mosis voor al genomen worden: en indien deze reden schoon al duurde / zoo zouw ze van geen meer kracht zijn / dan die andere / in een zoo volmaakte leer (gelijk ik gezeyt hebbe) als die der Christenen is. Vorders indien'er iemand is / die door dat Kerkelijk besluyt Act. 15. bewogen word / waarom hy geen beeste-
bloed

bloed zouw durven eeten / dien staat te letten dat in het zelve beslupt het verbod begrepen is van niet die dingen te eeten / welke den afgoden geoffert zijn / daar nochtans Paulus het eeten van toestaat / als het maar buyten ergernis en aanstoot der zwakken kan geschieden. Doch ik vreeze / of ik niet / die belooft hadde hier van weynig woorden te zullen maken / schijnen zal de zelven u veel te veel gemaakt te hebben. By aldien gy evenwel begeert / dat ik hier noch meer van schrijve / ik zal'er u te wil in zijn / om / waar 't mogelijk / u en anderen alle schroom uyt het gemoed weg te nemen. Te Krakou / den sestienden dag van November 1596.

Aan den Zelven,

DE VIERDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

Ik verblijde my / dat mijn antwoord / alhoewel kort / op uw voorgestelde vraag / u by na alle twijffeling / gelijk gy schrijft / benomen heeft. Doch ik achte niet / dat ik in dat korte antwoord / om te bewijzen dat het ons het bloed en 't verstikte niet verboden is / deze reden gebruykt hebbe / dat het gene den afgoden geoffert was / in dat Apostolische beslupt / te gelijk met deze dingen / verboden zy geweest / en dat we nochtans eenvoudelijk niet belet worden het zelve te mogen eeten : want ik zouw zeer qualijk / of immers zeer arglistelijk bewijsvest hebben : Ik en bewijsvest hier niet / maar ik wederleg het bewijs van de tegen-gevoelende / 't geenze uyt het zelve beslupt poogen af te leyden ; 't geen zelf de benaming des indringings / welke gy / of van my in mijne reden-kaveling uytgedruckt of u van de waarheyd zelf afgedrongen / zelf bybrengt opentlijk te kennen geeft : Wacht u hier na dat u dit niet en koomt te gebeuren / 't geen den voorstanders van 't gevoelen der Drievuldigheyd / wanneerze met ons Reden-twisten / telkenmale tot verwonderens toe gebeurt / datse namentlijk onze uytvluchten op haare bewijsvestigingen voor onze bewijsvestigingen zelf nemen. Deze uytvlucht / ofte indringing / van de dingen die den afgoden geoffert zijn / is zeer krachtig tegen die genen / die op dit Apostolische beslupt steunende zijn : zoo dat / indien iemand uyt het zelve beslupt bewijzen wilde / dat ons oock de hoerery verboden was / deze zouw om deze zelve indringing niet wel bewijsvestigen : uyt overvloedige andere / en zeer klare getuygenissen / kan en moet zulks bewezen worden : Zoo dan / indiend'er andere plaatsen of redenen zijn / waar door men bewijzen kan / dat het gebruyk van 't bloed en het verstikte den Christenen verboden is / laat deze voortgebracht worden / niet om deze indringing te wederleggen / of om het bewijs / uyt dit beslupt genomen / te verdedigen (want hier toe zijnze op het alderminste niet bequaam) maar tot iet anders / of om andere bewijsredenen uyt te maken. Maar gy hebt nu / zoo ik my niet en bedriege / door mijne antwoorden te voren aan u geschreven / wat gy bestendiglijk / en uyt de gronden van de geheele Religie / antwoorden kunt op deze dingen die gy zelf nu wederom bybrengt. Wat aangaat de

* Rente-heffing / eer ik zelf of geld hadde / of uyt dacht dat ik my ergens anders dan uyt den inkomst mijner landgoederen onderhouden zouw / ben ik altijd van dit gevoelen geweest / dat de zelve uyt zich zelfs geensins verboden was 't zy ook wat'er de zede-wijs-geren / of onze Godgeleerden tegen Reden-twisten. Ik laat dan nu de redenen der zelve wijsgeren en Godgeleerden (om dat my noch de tijd overschiet / noch dat ik de maat eenes briefs overschrijden wil) aan een zijde staan / en zal alleen maar twee redenen / aangaande de plaatsen der Heylige Schrift / by-brengen. Voor-eerst dan neem ik dit voor toegestaan / dat de Rente-heffing in 't geheele Nieuwe Testament nergens verboden gevonden word; ja ik neem het voor geen gering bewijs van de toelating des zelfs / dat'er nergens / dewijl in het zelve deze dingen zoo dikmaals verhaalt staan / en als opgetelt worden / welke in onze zeden en bedrijven met de Geest en leere des Evangeliums strijdig zijn / onder de zelven hier van eenig gewag gevonden word: deze grond gelegt zijnde / zoo zeg ik voor eerst / op de getuygenissen uyt het oude Testament / dat / al wat men / buyten de Wet zelf door Mosen gegeven / van de verbode Rentheffing leest / men zulks volgens de woorden der Wet zelf nemen moet; want de Profeten hebben niets tot de Wet toegedaan / maar ze hebben slechs de zelve breeder uytgeleyt: vorders zeg ik / dat de plaatsen in de Wet / die van dit stuk te verstaan zijn / weynig / en om zoo te zeggen ingetrokkener zijn / ten aanzien van andere meerdere / en uytdrukkelijkere; inzonderheyd dewijl andersins slechs dit / 't geen in deze stoffe uytdrukkelijker is gezegt / met de reden over-eenstemmende is. In alles zijnder nu dry plaatsen in de Wet / daar de Rentheffing verboden word; deze zijn Exod. 22. Levit. 25. en Deut. 23. de twee eerste / die zeker meerder zijn dan de resterende derde plaats / verbieden alsdan de Rentheffing uytdrukkelijk / wanneerze van een armen broeder genomen word: derhalven dan of schoon in de overige derde plaats enkelijk word gezeyt / datmen van niemand uyt den volke Rentheffing nemen zal / zoo moet zulk zeggen uyt de twee voorgaande plaatsen verklaart worden / want het geen in de zelve gezegt word komt t'eenemal met de reden over-een: doch dit zoo enkelijk genomen strijd zoo zeer met de reden / dat het by geen volk of Godsdienst oyt / uyt het gebruyk / zal kunnen bewezen worden; ja het blijkt / dat'er altijd over al eenig slag van Rentheffing toegelaten is geweest; en dat meer is / dikmaals tot nut der armen zelf opentlijk aangenomen en ingestelt. Doet hier by dat in deze derde plaats / dewijlze in dat boek gevonden word waar in een herhaling van de Wet geschied / verstaan moet worden / zood'er iets in 't geven van de Wet voortgebracht / aldaar overgeslagen zy geweest / gelijk men in de herhalingen gewoon is te doen. Ik zegge nu niet / dat het naam-woord zelf / met het welk aldaar de Rentheffing betekent word / uyt zich zelven schijnt te kennen te geven dat aldaar van zoodanige Rentheffing gesproken word / die met schade is des genen van welke zy gevordert word: want het zelve woord betekent een beet of byting, en derhalven tekent Vatablus aldaar aan / door een beet verstaan de Hebreen de Woeker, door welke wy den naaste beschadigen. Al wat men dan / 't zy by David / 't zy by Ezechiel / of 't zy ergens anders / tot verfoeying van de Rentheffing leest / heeft men vol-

* 't Latijnsche woord is Usura, dat veeltijds met het woord van Woeker overgezet word; maar beteykent eygentlijk zoodanig geld dat voor 't gebruyk van ander geld gegeven word.

gens

gens dezen zin/ en t'eenemaal van duſdanig ſlag van Woeker te verſtaan: en in dezen zin is de Woeker in het Nieuwe Teſtament alſdan ons verboden/ wanneer ons uytdrukkelÿk verboden word gierig en roofachtig te zÿn; en wanneer ons bevolen word aan een ander te doen dat gene 't welk wy wilden dat ons geſchiede: Eyndelÿk indien alderleye Woeker in zich zelve verfoeyelÿk was/ God de Heer zouw noyt het volk Iſraels zo uytdrukkelÿk toegelaten hebben aan de vremden te Woekeren/ gelÿk hy het toegelaten heeft in die zelve plaats Deuteronomy/ daar hy enkelÿk verbied aan een broeder te Woekeren. Ik beſluyte dan/ dat geen Woeker in zich zelve door eenig Goddelÿk gebod verboden is/ als deze welke met de ſchade des naaſtes/ van welk men ze afeyſcht/ toegaat; en dat niemand vorders hier iets in te verhoeden heeft dan de aanſtoot en de ergernis van anderen; die nochtans dan eerſt te vermÿden ſtaat/ wanneer men anderſins in geen andere grootere noodzakelÿk zouw komen te vervallen: voor my/ indien ik het geld/ dat ik hebbe/ niet op winning uyt liet gaan/ zouw'er veel meerder aanſtoot en ergernis te vreezen ſtaan/ dan het nu doet nu ik het op winſt uytgeef: want ik zouw en mÿn zelven/ en mÿn dochter/ tot de hoogſte verlegentheyd en uyterſte armoede brengen/ waar uyt voor ons beyde het aldergrootſte gevaar/ zelf om aan onze eeuwige zaligheyd ſchade te lÿden/ zoude te beduchten ſtaan: behalven dat ik/ 't geen geenſins vry ſtaat/ zoude doorbrengen en verteeren 't geen niet als voor een gedeelte my in eygendom toebehoort/ en alleen voor het vrucht gebruyk gelaten is: Indien ik tot noch toe van het weynigje gelds dat ik hebbe/ geene Woeker had ontfangen/ zoo zoude het nu al over twee of dry jaren geheel en al verteert zÿn geweeſt: Dat het nu waarachtig zy/ dat ik niet uyt eenige gierigheyd/ maar noodſ halven gedrongen/ woeker neem/ zulks kan zelfs hier uyt blÿken/ dat ik namentlÿk/ alhoewel het nu in 't vÿfde jaar is dat ik meeſten-tÿd de inwooning en taafel van de Heer Bukcella voor niet hebbe/ nu vry minder geld hebbe/ dan ik noch wel in 't eerſte hadde toen ik by hem quam wonen. Ik zouw noch veel meer kunnen zeggen om mÿn doen goed te maken/ maar ik zal d'er ſlechs alleen dit by doen/ dat ik van herten wenſche/ dat zy alle die Woecker nemen het met zoo wel onderzochten/ en te recht bewaarden gewiſſe/ mogen doen dan ik het doe. Ik en hebbe dan niet willen deze gelegentheyd voorby laten gaan/ gelÿk ik ook met andere Broeders heb gedaan/ om u/ in dezen/ opening van mÿne gelegentheyd te doen/ en ik bid u dat gy deze mÿne afweyding ten goeden neemt. Wat nu belangt eenige goederen tot pand genomen/ daar is geen twÿffel aan/ of dit moet voor geen loutere Woeker gerekent worden/ vermits/ om zoo te zeggen/ de onzekerheyd der inkomſten/ en het gevaar dat men loopt van somtÿds het zaayſel zelf/ en by gevolg zÿn arbeyd en de hoop van de inkomſt te mogen oeſten/ te verliezen: maar nochtans gebeurt het dikmaals/ vermits eenige omſtandigheden/ dat hier omtrent zwaarder gemiſt word/ dan in de enkele Woeker zelf: derhalven dan gelÿk in deze/ zoo heeft men ook in de gelegentheyd des pands wel nau toe te zien/ dat uyt de neming des zelfs uwe naaſten geen ſchade koom te gevoelen. Indien ik meerder tÿd hadde/ ik zoude van deze geheele ſtoffe breeder ſchrÿven: maar indien u dit weynige niet vergenoegt/ zoo zal ik'er hier na noch iets by kunnen doen. Vaart wel alderbeſte en zeer beminde Zwager. Te Krakou/ den achtſten dag van Maart 1597.

Aan den Zelven,

DE VYFDE BRIEF.

Zaligheyd van God, en Christo &c.

UWen brief/ op welk ik onlangs geantwoord hebbe/ weder overlezende/ heb ik gemerkt/ dat ik niets geantwoord hadde op het gene gy schrijft wegens die reden van God zelf by-gebracht/ dat namentlijk/ de ziel in het bloed is: want gy zegt/ dat gy niet genoeg verstaat 't geen ik gezeyt hebbe/ dat de ziel niet meerder is in het bloed/ dan in het vleesch van het gestorve beest: want gy kunt niet zien/ zegt gy/ hoe dan deze reden van God heeft kunnen by-gebracht worden/ dewijl aldaar niet van een levend maar van een gestorve beest gesproken word: Maar/ waarde Zwager/ dit is 't dat ik heb willen zeggen/ dat God van dit zijn verbod * de reden by-gebracht heeft/ welke indien iemand wat nader in wil zien/ die zal bevinden datse of gansch gene reden/ of zeer zwak is: 't geen niet te min God op het alderwijste heeft gedaan; op dat/ wanneer zijn volk/ en by gevolg ook het geheele menschelijke geslacht/ nu als volwasschener geworden was/ en meer geoeffende zinnen hadde/ om te kunnen kennen welke waarlijk Goddelijke geboden/ en om altijd te moeten blijven/ waren; als dan ook zelf uyt deze reden van 't verbod des bloed etens/ die niet gewichtigs in zich heeft zoude erkennen dat dit verbod niet altijd blijffelijk heeft moeten zijn/ als het gene namentlijk nergens anders van afhangende was/ dan alleen van de enkele en loutere wille Gods. Vaart wel zeer lieve en voortreffelijke Zwager en Broeder. Te Krakouw den twaelfsten dag van Maart 1597.

Brief van
FAUSTUS SOCINUS,
aan den Edelmoedigen Heere
HIERONYMUS MOSCOROVIUS.

Zaligheyd van God, en Christo &c.

IK hebbe/ doorluchtige Heer/ geen brief/ op uw' vertrek na Smigiel aan my geschreven/ van u ontfangen: maar deze/ die gy op uwe weder-komst van daar/ my gezonden hebt is my zeer aangenaam geweest. Ik en geve u niet te goe in verlangen om t'eeniger tijd by elkanderen te zijn; en ik laate my vastelijk voorstaan dat ik meerder/ of immers niet minder/ door

* De reeden die God heeft by-gebracht van geen bloed te eeten, om dat de ziel in het bloed is, ziet daar op, om datze het bloed, in het welk de ziel was, moesten offeren tot verzoeninge van haar eygen ziel, gelijk uytdrukkelijk word te kennen gegeeven Levit. 17. 11. Deese reeden word Gen. 9. 4 niet klaarlijk uytgedrukt, maar uyt Levit. blijkt dat dit de reeden heeft geweest: waar uyt volgt, dat als de offerhanden ophouden, het verbod van bloed-eeten meede heeft uytgedient.

uwe

uwe ommegang geholpen zal zijn / dan gy door de mijne / om uwe veelderleye en doorlouterde geleerthеyd / en byzondere ſcherpzinnigheyd van oordeel en verſtand : en ik hoop / zoo ik in 't leven blijf / dat ik t'eeniger tijd dit mijn verlangen voor een gedeelte vervullen zal. Zie hier in 't kort mijn gevoelen wegens den Doop. Ik gevoel aldus / dat wat belangt een algemeen en altijd-durend gebod van den Waterdoop te moeten ontfangen / aan de Gemeente Chriſti zulks geen gegeven is ; inzonderheyd voor zoo veel die genen aangaat die in de Gemeente Chriſti zelf geboren en opgetogen zijn / ofte die 't zy door hoedanige gelegentheyd de name Jeſu Chriſti altijds en opentlijk beleden hebben : weshalven zoo ſtel ik voor vaſt / dat het voor zoodanigen menſch een onverſchillige zaak is de Waterdoop te nemen / ofte niet. Indien ik hier de redenen / om dit mijn gevoelen te beveſtigen / zoude willen verklaren / gelijk gy zulks op my verzoekt / zoo zoude ik een volkomen boek dienen te ſchrijven : maar ik heb nu zoodanigen boek al voor ettelijke jaaren geſchreven / waar van gy een exemplaar zult vinden of te Smigiel by Oſtorod, of te Rakouw by Lubieniecium, die het zelve / met ordere om het aan Oſtorod te zenden / van my ontfangen heeft. Alhoewel het niet noodig is dat gy u grootelijks behoeft te bekommeren om dit boek te lezen ; nadien aan d'andere kant vaſt ſtaat / dat gy / en uws gelijken / als die anderſins de leere onzer Kerken toeſtemt / en de zelve in dit Rijk boven alle andere leeren ſtelt / niet te min nochtans de Waterdoop ontfangen moet : Want alhoewel zulks / gelijk ik gezeyt hebbe / uyt zich zelven voor u lieden onverſchillig is / en anderſins niet noodzakelijk / zoo gebied nochtans de genegentheyd om de Gemeente te ſtichten / en zich zelve met de Broederen op het aldernauſte te verbinden / ten hoogſte dat gy zulks doet : doet hier by / dat / indien gy 't niet en doet / gy der tafel des Heeren / daar de verkondiging en gedenk-plechtigheyd des doods Chriſti / met een plechtige dankzegging onderhouden word / niet en moogt deelachtig zijn ; daar Chriſtus nochtans zelf geboden heeft dit brood te breken en te eeten / en den wijn te ſchenken en te drinken tot zijnder gedachtenis ; en dat dit gebod en bevel zoo wel algemeen als geduurig in de Gemeente zy / blijkt overvloedigh uyt de woorden Pauli 1 Cor. 10. en 11. Vraagt gy my nu / waarom ik my dan niet en laat doopen ? ik antwoorde / dat ik van dit mijn voornemen voor my byzondere / en volgens mijn oordeel onverwinlijke redenen en oorzaken heb / welke ik u alhier ten deele voor zal dragen : gy moet dan weten / dat ik van eerſten aan / toen ik in Polen quam / om my na Zeven-bergen te begeven / van de Krakouſche Broeders verzocht zijnde hen mijn gevoelen van den Doop geopent hebbe ; en dat ik het zelve eenigermate gedwongen ben geweeſt ook in Zeven-bergen te doen ; dat ik niet lang daar na uyt Zeven-bergen in Polen weder gekeert / om aldaar mijn verblijf te nemen / op het verzoek / ofte liever het bevel / van de zelve Krakouſche als ook de Lublijnſche Broederen / dit boek / waar van ik te voren gewag heb gemaakt / geſchreven en hen te lezen gegeven hebbe ; en dat ik mijn gevoelen van den Doop / van die tijd af / onder de Broederen openbaarlijk beleden / en in eenige andere geweſten van Europe / met Godvruchtige luyden / door brieven en ſchriften opentlijk verhandelt hebbe ; als die / vermits de liefde zulks gebied / grootelijks wenſche / datſe alle / indien het mogelijk waar / met my hier in van een gevoelen waren. Want voor-eerſt zoo weet ik / dat'er by na ontelbare menſchen gevonden worden /

 die

die of noyt met eenige Waterdoop zijn gedoopt geweest / of die den Doop / welkeze ontfangen hebben toenze kinderen waren / voor den waaren Waterdoop niet en houden / en die ondertusschen den Doop / zonder het aldergrootste gevaar uyt te staan / plechtelijk niet ontfangen kunnen: welke wanneerze zich vastelijk voor laten staan / dat den Doop / plechtelijk bedient / voor een ygelijk / die een Christen wezen wil / geheel noodzakelijk zy; zoo zullenze of zonder eenige oorzaak (gelijk ik hier van gevoel) zich zelven in eenig zeer groot gevaar werpen / of een zaak / die volgens haar gevoelen noodzakelijk is ter zaligheyd / door vrees gedreven / verachten en verwaarloozen / 't geen van haar zonder haar zekere verlies van zaligheyd naulijks geschieden kan. Ik moet dan / om zoo veel in my is haar van zoo grooten strubbeling te verlossen / bezorgen / datse deze waarachtige meening / welk ik stelle / van den Waterdoop / erkennen / of / zoo zyze nu erkent hebben / datse in de zelve volstandig blijven. Vorders weet ik / of immers ik vermoede het niet buyten groote reden / dat'er geen gering getal van geen ongodvruchtige menschen is / die zich opentlijk by onze vergaderingen voegen zouden / of immers niet zoo zeer van ons afkeerig zijn / alsse nu wel doen / en op deze wijs lichtelijk tot de kennisse der Goddelijke waarheyd komen zouden / ten waar hen de Waterdoop / gelijkse van onze luyden gebruykt word / afschrikte: waar door het komt te gebeuren / dat niet weynige / die andersins genoeg bemerken dat by anderen de Goddelijke waarheyd niet en is / als dwalende schapen hene loopen / en zoo eyndelijk of God-verzakers worden / of andersins niet te min verloren gaan. Weshalven zoo moet ik of bezorgen / of ten minsten wenschen / dat onze Gemeentens / eyndelijk zich eens ontwennen dit / gelijk ik het'er voor houde / en nu al lang gewent ben opentlijk zoo te noemen / geensins noodzakelijke juk des Doops / den Broederen / en anderen die tot haar komen op te leggen. Deze en andere diergelijke dingen dan / die my / welke van den Doop dus gevoel en leere / te wenschen ofte ook te bezorgen staan / zoude ik t'eenemaal / zoo veel in my is / beletten en verbieden / indien ik zelf den Waterdoop ontfing; voornamentlijk wanneer ik niet eenige betuyging in tegenwoordigheyd van allen voor af liet gaan / dat ik zulks niet en dede / om dat ik eyndelijk erkende dat het een in zich zelve noodzakelijke / of van Christo geboden zaak was / maar om dat ik my met de Broederen te nauwer verbinden zouw; en dat ik wilde dat het my hier na vry zouw staan van dit stuk zoo wel in 't byzonder als in 't openbaar te Reden-twisten / en mijn gevoelen anderen in te scherpen; welke betuyging de Broeders geensins zouden lijden datse van my gedaan worden zouw. Deze redenen houden t'eenemaal op in u / en anderen uws gelijken / die noch mijn gevoelen van den Doop oyt aan anderen hebben ondernomen voort te leeren / noch zulk een / of diergelijken beroep hebben als ik doe / en eyndelijk die van dit gevoelen zich zoo niet / als ik / verzekert houden: en ondertusschen zijn die redenen in stand / welken ik boven genoemt hebbe / die u andersins om den Waterdoop te ontfangen / alhoewel by zich zelve niet noodzakelijk / aanmaanen en noodzaken. En dit zy hier van genoeg. Het boekje 't geen ik u geleent hebbe / lijd ik niet alleen gaarne / maar begeere het ook grootelijks / dat gy het zoo lang by u houd / tot dat gy het met opmerking zult gelezen hebben / en het jammert my dat u dit / vermits uwe bezigheden / tot noch toe niet geoorloft is geweest. Welke den strijd

is

is geweest / of welke ze noch is / die gy met de Tegenpartyen hebt / verzoek ik dat gy my wederom belieft te laten weten / om dat den brief / waar in gy zulks geschreven hadde / gelijk ik in 't begin heb gezeyt / my niet behandigt is. Uwe Christelijke en milddaadige beloftenissen / en my ten hoogste aangenaam / zullen altijd een oorzaak zijn waarom ik u grootelijks verplicht ben; en zoo het zoo te pas mocht komen / zoude ik maken dat gy wel ontwaar zoud worden dat ik gantsch niet en twijffelde dat gy ze niet van herten geschreven hadde: ondertusschen bedank ik u ten hoogste / en biede my u aan uwen alderbereydwilligsten om te dienen in den Heere. Vaart wel.

De Eerste Brief van

FAUSTUS SOCINUS,

aan

VALENTYN SMALCIUS,

Gothaner-Thuringer, tot Smigiel.

Den voortreffelijken, en met geleertheyd en ongemeene Godvruchtigheyd begaafden Heere Valentijn Smalcio, zijnen vrind, en eerwaardigen Broeder in Christo.

Zaligheyd van God, en Christo &c.

Ik en twijffel niet / zeer uytstekende Man / of gy zult uyt de Broederen my aangaande zulks gehoort hebben / waar uyt gy zult kunnen besluyten / 't zy dan hoedanige een ik ben / dat ik niet uyt verachting t'uwaarts / of uyt eenige hoogmoedigheyd / op uwen zeer beleefden brief tot noch toe niet geantwoord en hebbe: en voorwaar geheel iet anders is hier van de oorzaak geweest: want ik wat my belangt achte dat ik het recht na mijn wensch heb / wanneer my gelegentheyd gegeven word / om aan uws gelijken / dat is / aan die genen die na de Goddelijke waarheyd begerig zijn / te schrijven / en vrindschap met hen te maken: en ik hebbe / toen ik uwen brief ontfing / my over niet anders verwondert / als dat gy zoo veel werks van my maakte / dat gy eerst aan my schreeft / en waardig oordeelde my om mijne vrindschap aan te zoeken: waar over ik erkenne dat ik u grootelijks gehouden ben / en ik betuyge heyliglijk dat uwe vrindschap my ten hoogste aangenaam zal zijn / de welke ik met brieven aan u zal zoeken te vermeerderen / en te bevestigen / zoo wanneer zich de gelegentheyd om iets te schrijven voordoet. Uwen brief dan heeft my overvloedige stoffe gegeven om wijdluftelijk te schrijven / door het voorgestelde vraagstuk in de zelve / aangaande de verheerlijking des lichaams Christi terstond na zijne opstanding: maar om dat ik ook ten gevalle van onzen Voidovius voorgenomen heb / dien aangaande / iets met naukeurigheyd

heyd te schrijven / en dat ik niet genoeg verzekert ben / dat dezen tegenwoordigen brief / zonder bestelt te worden / niet zouw mogen komen te verliezen / zoo heb ik tot op een andere tijd / dat is / tot wanneer ik eenige zekere Bode zal bekomen hebben / uytgestelt om uwe begeerte / met het overzenden van dusdanig mijn geschrift / daar ik mede bezig ben / genoeg te doen. Dat gy mijne schriften niet ongaarne leest / en onderzoekt / zulks heeft my te meerder moed gegeven om dat te doen 't geen gy verzoekt; en indien ik wete dat gy iet anders van my begeert / daar in zal ik u / voor zoo veel my de krachten mijnes verstands en lichaams toelaten / en voor zoo veel ik door andere / of noodzakelijke / of zwaar-wichtiger bezigheden niet verhindert en ben / zoeken te believen: alhoewel ik die gene ben / die veel eer / om de Goddelijke dingen te kunnen kennen (want daar van spreken wy alhier) eens anders hulp van nooden hebbe / dan dat ik anderen zelf zouw kunnen behulpzaam zijn: Want alhoewel ik tot nu toe niet weynige dingen heb geschreven / ook eenige in het licht gegeven / en dat ik / zoo 't God de Heer toe-laat / noch andere dingen denk te schrijven en in 't licht te geven ('t welk ik / wat dat belangt / niet doen en zouw / indien ik my zelven voor in deze dingen geheel onkundig hiel) zoo zijnder nochtans veel meerder dingen die ik niet en weet / als die / ik zal niet zeggen / ik wete / maar die ik ten hoogste wensch te weten. Gy dan wien / gelijk ik meene / ofte liever zoo ik gisse / in deze bloeyende tijd des levens niet en ontbreekt / om een meer dan gemeene kennisse der Goddelijke dingen te verkrijgen / legt hier op toe zoo veel gy kunt / en doet uw' best / dat u de tijd niet ydelijk door en vloeyt / en wilt my geensins navolgen / die / ik weet niet door welken quaden geley Geest afgeleyd / toen ik nu de spring-bronnen der Goddelijke waarheyd had begost te smaken / zoo verrukt ben geworden / dat ik het meeste en voornaamste deel mijner jeugd / aan eenige andere niet waardige bezigheden / ja veel eer aan traagheyd / en aan ledigheyd / over heb gegeven: 't welk wanneer ik het by mijn zelven overdenk / en ik overdenk het menigmaal / zoo word ik van zulk een droefheyd overvallen / dat het my by na verdriet te leven: alhoewel de Goddelijke bermhertigheyd my geduriglijk vertroost / welke ik / schoon de onwaardigste en schuldigste van allen / in der daad gevoele en ontwaar worde dat hy en over my is. Gy dan hoed u / dat gy u in dusdanige zwarigheden / door eenige traagheyd en onachtzaamheyd niet en werpt; en dewijl gy by de hand genomen hebt de kinderen in de goede letteren te onderwijzen (welk ampt ik oordeelde dat en zeer eerlijk / en met eene Gode zeer wel-gevallig is; want daar zijn vele / hoewel andersins wereldsche / en zeer treffelijke schrijvers die met recht den Christen-kinderen mogen voor-gelezen worden:) wat tijd gy van dezen arbeyd overig hebt / weest indachtig de zelve in de Heylige Schrift en Goddelijke zaken te besteden / op dat gy te zijner tijd de Gemeente Christi moogt behulpzaam zijn / met de dwalingen / die de zelve van alle kanten omringen / te verdrijven / en van haar op 't alderverste weg te weeren. Zoo moet u God helpen / en geduurig beschermen en bewaren. Vaart wel / voortreffelijke Jongeling. Te Krakouw / den vijf-en-twintigsten November / des jaars 1593.

De Tweede Brief
aan den Zelven, te Smigiel.

Den met Godvruchtigheyd en geleertheyd vercierden Jongeling, den Heere *Valentijn Smalcio*, regeerder der Schole te Smigiel, zijnen zeer waarden en eerwaardigen vrind en broeder in Chriſto.

Zaligheyd van God en Chriſto, &c.

HEt is nu een tijd lang geleden / zeer waarde Broeder in Chriſto / dat ik twee uwer brieven tevens heb ontfangen / om op welke te antwoorden tot noch toe geene gelegentheyd is geweeſt / dewijl het aan iemand / omze te beſtellen / heeft ontbroken. Ik achte dat het God zelf zoo geſchikt heeft / dat ik op uwe jongſte Kerken-vergadering niet tegenwoordig ben geweeſt / om niet te hebben moeten ſtrijden met dien Abt / waar van in 't byzonder tegen my dat boek is uytgegeven / 't geen zoo geprópt is van laſteringen / en quaadſprekentheden / en zoo vol van zulk een onwetentheyd in 't Reden-twiſten / dat ik my verwonder dat'er zulk een menſch gevonden word. Het werk / waar van ik in de voorreden van mijn boekje van den Doop gewag maak / zal ik / zoo God wil / t'eeniger-tijd volſchrijven. Mijne Cathechiſmus / nauwlijks voor dry jaaren begonnen / is terſtond ſedert by na gedurig achter-weeg gelaten. Dat gy eenige dingen uyt mijne Reden-twiſting met Franciſkus Davids uytgetrokken hebt / daar aan hebt gy wel gedaan / en daar en is geen reden waarom onzen Moſkorovius hier anders van gevoelen zouw : wat hoop dat'er is om dit boekje uyt te geven / dat zult gy uyt Radecius verſtaan. Van mijne Reden-twiſting met Franciſkus Pukcius heb ik maar een exemplaar / 't geen ik geenſins / zelf niet voor een zeer korten tijd / zoude ontberen kunnen. Ik heb nu voor genomen my niets daar aan te laten gelegen zijn / wat dat eenige / die onder de Broederen niet de geringſte plaats bekleeden / van my ſpreken en gevoelen : hier alleen zal ik zorg voor dragen / dat ik daarom noyt iets van mijne genegentheyd / tot de geheele vergadering / achter weege laate of afbreke. Dat uwe Smigliſche Vergadering vermindert / zulks geſchied niet zonder aanwaſch en voordeel van andere Vergaderingen / en het zal u by de vremden te minder nijd verwekken : weſhalven zoo en moet u deze uwe ſchade niet te zeer ter herten gaan. Dien Franſman Hubert, dien gy noemt / en van wiens wegen gy my de groetenis doet / word ik niet indachtig dat ik ken : alleen heb ik door brieven kenniſſe gehouden met eenen Hubert Koquiel, geen Franſman / maar een Brabander / die / alhoewel hy zich met de koopmanſchap geneerde / echter met de beVlijting der waare Godvruchtigheyd / en het naukeurig onderzoeken van Goddelijke zaken / ten vollen bezig was : en och of deze van de onzen was geworden / en nu by u was ! hy zy dan wie hy zy / uyt wiens naame gy my gegroet hebt / ik ver-

zoek / indien hy daar is / datgy hem mynent-halven hertelyk bedankt / en hem zegt dat ik bereydwillig ben om hem te dienen. Van deze myne zeker vry smertelyke toeval / zoo gy op het vleesch ziet / had gy u niet / doch zoo gy op de Geest achting nemen wilt / niet dan een weynig te bedroeven: Ja God moest / en moet gedankt zyn / die gewilt heeft dat ik iets om zyne / en zyns Zoons Christi eere lyden zouw / en die my ondertusschen deze standvastigheyd des herten geeft / dat ik maar des te meer gemoedigt ben om den loop myner beroeping te vervullen. Ik bekenne my evenwel grootelyks aan u verplicht / dat gy mynent-halven zoo zeer bekommert zyt geweest / u zelven myne te nederstooting als voor oogen stellende / welke in zich zelve den genen / die my lief hebben / niet dan ten hoogste lastig wezen kan. Vaart wel myn zeer waarde Broeder / en houd u verzekert dat ik den geheel uwen ben. God de Heer zy u met zyn gunst geduurig by. Te Krakou den veertienden dag van Februaryj 1595.

Uwe zeer liefhebbende Broeder in Christo

F A U S T U S S O C I N U S.

Aan den Zelven, te Smigiel,

DE DERDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

UW' schryven / zeer waarde en in Christo eerwaardige Broeder / is my altyd ten hoogste aangenaam; en schynt niet alleen op myn / dat zeer gering is / maar ook op een yders zelfs alderschranderste oordeel / altyd iet waardigs in zich te bevatten; weshalven zoo bid ik u / dat gy / wanneer gy hier na wederom aan my schryft / deze verontschuldiging wilt achter wege laten / en dat gy bezorgt zeer menigmaal aan my te schryven: dewyl dit by na het aangenaamste is dat gy my kunt doen. De Latynsche overzetting van myn boekje van de Authoriteyt der Heylige Schriftuur is myn eygen / maar van stip te stip gevolgt / om de groote haast die den Drukker maakte / waarom ook een plaats of twee eenige verbetering wel zouw van nooden hebben: ook zynder verscheyde drukfauten in: vorders wat de voorreden belangt / is niet alleen / gelyk yder een lichtelyk kan merken / de myne niet / noch kanze ook niet zyn / maar is'er t'eenemaal buyten myn weten bygedaan: Indien my God leven en gezondheyd geeft / zoo zal ik dit geheele werkje eens op het nauste overzien / om u en anderen / op dat het wederom gedrukt mag worden / genoeg te doen. Doch ik heb veel te veel dingen om myn ooren / die ik of schryven / of voltrekken / of verbeteren / ofte liever met naukeurigheyd beschaven moet / zoo dat ik noch niet zeker kan stellen wanneer ik dit boekje by de hand nemen zal. Van de schriften / die gy van my verzoekt / heeft Andreas Voidovius belooft dat hy u de Reden-twisting met Christiaan Franken ter hand stellen zal: by aldien hy ook heeft 't geen van my tegen Filips Bukcellaas wonderstelling geschreven is (want my en heugt niet wel / of ik het hem gegeven heb) zoo en twyffele ik niet of hy zal u het zelve ook mede deelen: andersins / indien ik'er een

een kan krijgen die het uytschrijve / zoo zal ik het u zelf zenden. De aanteykeningen van Franciſkus Pukcius zijn met zulk een hand geschreven / dat'er nauliiks iemand te Krakouw heeft kunnen gevonden worden / die de zelve lezen of uytschrijven kan: weshalven zoo en durf ik u hier van niets beloven; maar houd voor zeker dat hier nauliiks iets in is dat lezens waardig is. Aangaande deze twee plaatsen uyt mijne tweederley geschriften / die u onderling met malkanderen schijnen te strijden / daar van kan ik niets op het netste schrijven / dewijl ik hier geen van deze beyde boeken hebbe; ik zal nochtans / om u te voldoen zoo veel my mogelijk is / zeggen wat'er my van dunkt; maar voor af wil ik u dit wel te gemoet gevoert hebben / datmen van mijne Schriften / die noch niet uytgegeven / en ook noch niet voltrokken zijn / hoedanig dit tegen Eutropium is / geensins vast moet stellen / dat ik alles wat daar in is volkomentlijk voor goed kenne. Nu en zie ik niet / indien ik in deze woorden Petri / op de tweede plaats / onder de naam des vleeschs de vleeschelijke begeerlijkheden / voor zoo veel die plaats tot ons betrokken word / versta / hoe dit strijd met dat gene 't welk gy zegt dat ik elders in de Reden-twisting met Kovetus vast-stel / dat Christus in de begeerlijkheden des vleeschs niet geleden heeft; om dat ik namentlijk tegen den zelven Kovetus schrijvende / stilzwijgende beken dat de woorden Petri op Christum betrokken worden: want het is openbaar / dat ik deze woorden anders uytlegge / voor zoo veelze op Christum / dan voor zoo veelze op ons betrokken worden: want deze woorden die heeft afgelaten van de zonde, voor zoo veelze op Christum betrokken worden / leg ik baarblijkelijk uyt van de bevrijding dezer dingen welke straffen der zonden plegen te zijn: daar nochtans deze zelve woorden / voor zoo veelze op ons worden toegepast / buyten twijffel betekenen een afstand van zondigen. Zoo dan insgelijks / alhoewel in den vleesche lijden / ter zelver plaats / voor zoo veelze op ons betrokken word / te zeggen zy te lijden in de vleeschelijke begeerlijkheden / dat is zijne vleeschelijke begeerlijkheden te dooden / en weg te werpen; zoo en belet dit niet / waarom niet deze woorden / geleden in den veesche, voor zoo veelze op Christum worden toegepast / zijne dood / en / gelijk die manier van spreken is / de lijdinge des kruys / betekenen: zoo dat deze geheele spreuk / Die in het vleesch geleden heeft, heeft afgelaten van de zonde, voor zoo veelze op Christum word betrokken / te zeggen zy / dat hy door de lijdinge des kruyces bevrijd is geweest van die dingen / welke straffen der zonden plegen te zijn: maar voor zoo veelze op ons betrokken word / datze betekene / dat wy door de dooding of de wegwerping der vleeschelijke begeerlijkheden / op houden van zondigen. Een gelijke / ja de zelve vergelijking van Christus / en ons / en de gelijk-stelling van zijne dood met d'onze / voor zoo veel het zondigen belangt / hebt gy by Paulum Rom. 6. in meerdere woorden uytgeleyt en herhaalt; indien gy misschien twijffelde / of deze dingen met malkanderen gelijk gestelt / en de vergelijking van het eene met het andere gemaakt worden mocht. De broeders Lubienietcien hebben my uwen brief / aan dien Professor van Aberdon, noch niet ter hand gestelt; wanneerze dit doen / zoo zal het echter noodig zijn / dat my eenige tijd gegeven worde om de zelve te overwegen / om u hier in te wil te zijn; alhoewel ik achte dat de zelve mijne beschaving gansch niet zal van nooden hebben / en ik verblijde my dat gy uwe stijl aan Goddelijke dingen oeffent: want wy heb-

hebbender met alle weynig / die / om de zelve te verhandelen / en de kennisse daar van voor de nakomelingen na te laten / en omze met de pen te dezer tijd voort te planten / bequaam zijn. Hoe het met dien Goudsmit / uwen landsman / afgeloopen zy / heb ik / vermits mijne gewoonlijke beletselen / niet kunnen naspeuren. De zoon van N. N. is een t'eenemaal bedorven jongeling / en zal lichtelijk verloren gaan / dat God verhoeden wil. Ik ben / vermits de schaarscheyd des tijds / genoodzaakt af te breken: Ik bid u dat gy het ten goede neemt 't geen ik geschreven hebbe / en ondertusschen niet aflaat my te beminnen / en met uwe gebeden by God behulpzaam te zijn. Te Lublijn den twintigsten dag van Mey des jaars 1597.

Uwe zeer geneygde Broeder in Christo.

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven, tot Rakouw,

DE VIERDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

DAt gy nu een tijd lang na gelaten hebt / zeer voortreffelijke Man / eerwaardige Broeder in Christo / aan my te schrijven / is zoo wonder niet / dewijl gy zelf in lang van my mede geen schrijvens hebt gehad; en dat op den laatsten / die gy aan my geschreven hebt / u mijne antwoord niet en is ter hand gekomen: daar ik voorwaar ten hoogste over bedroeft ben: want met de zelve is tevens komen te verliezen een brief van Filips Bukcella, waar van / dewijl ik geen ander afschrift en hadde / ik aan u den oorspronkelijken zelf had gezonden / op dat gy te beter mijne antwoord op den zijne zoud verstaan / welk ik insgelijks op u verzoek goed gevonden had u toe te zenden. Noch waarend'er eenige andere dingen in mijnen brief / welke ik begeerde dat gy weten zoud / en die ik nu vergeten heb: Alleen gedenkt my / dat ik op het gene 't welk gy my geschreven had van de t'samenvoeging van het Latijnsche woord communico met een dativo casu, gelijk ik het gebruykt hadde in mijne Reden-twisting tegen Wyekum, op dezen zin wederom geschreven had; dat gy uyt mijne schriften niet en moest een voorbeeld nemen van 't Latijn schrijven / dewijl ik en zelf in deze taal vry onbeschaaft ben / of immers niet al te naukeurig / om op het aldercierelijkste te schrijven: want dewijl ik in het schrijven veel meer op zaken als op woorden opzicht hebbe / zoo laat ik dikmaals / om daar door des te bequamer uyt te drukken 't geen ik zeggen wil / my zelven zoodanige woorden toe / die ik zelf wel weete dat niet al te goeden Latijn en zijn / gelijk geschied is in een plaats van de zelve Reden-twisting / pag. 308. daar wel een vry grover misslag tegen de Latijnsche taal van my begaan is / dan deze die gy my aanwijst / dat ik namentlijk een relativo reciproco gebruyk / daar de zelve geen plaats en heeft: welke nochtans dewijl ik oordeelde (ik weet niet waar door / op mijn woorden niet eens merkende) dat ik voor al diende te gebruyken / zoo heb ik gedacht dat my vry stond deze samen-

menboeging des woords communicare [dat is mededeelen] gelijkse in de gemene sleur van spreken aangenomen is / te dier plaats te mogen inbrengen: want ik en heb niet kunnen bewogen worden / dat ik zeggen zouw / non sibi homini, maar cum se homine [mede te deelen niet hem mensche in het derde geval / maar met hem mensche, in het zeste geval.] Deze mijne twee fouten wierden vermeerdert met een derde van den drukker / die in ste van communicatam, communicatum gestelt hadde. Met weynig woorden toont gy my / welken troost / ja blijdschap / dat ik uyt deze mijnen smertelijksten toeval te Krakouw / te scheppen heb; veel min dan dat ik daarom neerslagtig behoor te zijn: maar ik en kan my niet weerhouden / of ik moet over zoo groot een verlies mijner boeken en geschriften treurig zijn; welke hoe groot zy geweest is / zulks blijkt wel dat gy noch niet en weet / dewijl gy wederom verzoekt dat ik u mijn boek tegen Pukcius leenen zouw: Waarde Smalcius, alle schriften die ik by my had / zoo de mijnen / als van anderen / zijn met dat toeval verloren en om hals geraakt; behalven alleen eenige weynige van anderen / die nu al lang in een kist aan d'een zy gelegen hadden / vry verre af van de plaats daar ik woonde: Gy zult my dan verontschuldigen / dat ik u dit boek niet en zende / waar van u / gelijk ik hoop / onze Volkelius lichtelijk een exemplaar zal kunnen verschaffen / die / zoo ik hoor / nu niet verre van de Stad Lublijn zijn woon-plaats genomen heeft. Dat de Broeders u waardig geoordeelt hebben / om een medegenoot te zijn van Christoforus Lubeniecius, in het bestieren van de Lublijnsche Gemeente / zulks word van my ten hoogste goedgekeurt: Dezen arbeyd en zal niet boven uwe krachten zijn / voornamentlijk met zulk een mede-makker; gy lieden zult lichtelijk / te zamen gevoegt zijnde / inzonderheyd indien gy t'eenemaal te zamen eendrachtig zijt / alle zwarigheden / en voornamentlijk deze daar gy over bekommert zijt / te boven komen: maar inzonderheyd is u lieden lijdzaamheyd en Christelijke wijsheyd van nooden / zoo dat gy u niet en ontrekt om allen alles te worden (gelijk den Apostel spreekt) op dat gy'er eenige behouden meugt.

Maar nu is u / om die buyten tegenpartyen / voor welker listigheden gy schijnt bevreest te zijn / indien het komt te gebeuren dat gy met haar of voor de hand / of by geschrift / Reden-twisten / of op eenigerley andere wijs op haare lasteringen antwoorden moet / te wederleggen en te onder te houden / noodzakelijk dat gy u t'eenemaal begeeft om die bedriechelijke streken in de grond te leeren kennen / en de manier van haare warreldrayingen geheel en al vast te hebben. Van de andere soort der listigheden dezer menschen / zal u / zonder twijffel / God / en de Heere Christus wel bewaren. Over de uytkomst van de Reden-twisting van onzen Ostorod met dien Fabricius verheug ik my uytermaten zeer / en ik hope dat God veeler oogen openen zal: alhoewel Voidovius, Ostorods medegezel / zoodanig iets aan my schrijft / dat het my naulijks toelaat te geloven dat de uytkomst dezer Reden-twisting zoodanig is geweest / alsse Ostorod zelf aan my geschreven heeft: want dus luyden de woorden van Voidovius. Onzen Ostorod is in t'samenspraak geweest met de Godgeleerde en prediker Doct. Jacobus Fabricius, en misschien zullenze noch van dezen dag na het middagmaal t'zamen spreken; wy zijn minnelijk van malkanderen gescheyden, hebbende geen gemeene Goddelijke zegening ontwaar geworden: de Doctor maakte ook gewag van u; hy heeft uw' boek van de Zaligmaker gelezen, en zoekt na

uw' geheele Theologische werk; en niet alleen hy, maar ook noch veele anderen &c. Gy en behoeft in 't minste niet bedroeft te zijn/ dat gy van dat Duytsche boekje/ 't geen uytgegeven word/ mijn oordeel niet hebt kunnen hebben: want dewijl Ostorod uw' medemakker in dezen arbeyd is geweest/ zoo is 't waarschijnlijk/ dat'er zeer weynig aan ontbreken zal/ voornamentlijk 't geen van hem niet gemerkt zijnde/ van my zouw aangemerkt hebben kunnen worden. God de Heer begunstige dit uw' voornemen/ en aangevange werk. Statorius groet u wederom zeer vrindelijk/ en verzoekt met my insgelijks/ dat gy in uwe gebeden tot God onzer wilt gedencken. Vaart wel zeer voortreffelijke Man. Uyt den banne van Luklavik den een-en-dertigsten dag van Augustus in 't jaar 1598.

Aan den Zelven, te Lublijn,

DE VYFDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

GIsteren heb ick uwen brief ontfangen/ benevens het verhael van 't gener op de Novogrodsche Kerken-vergadering voor-gevallen is/ wegens het geschil van de aanroepinge Christi: Ik verblijde my grootelijks/ dat gy en uwe mede-gezellen niet te vergeefs op die Kerken-vergadering gezonden zijt geweest; en over u in 't byzonder verheug ik my uyttermaten zeer/ als die de anderen hier in voor zijt gegaen/ en die by-na 't geheele gewicht dezer reden-twisting/ tegen die genen die noch gezeyt mogen worden Christum niet te kennen/ op uwe schouderen gedragen hebt. Het is my niet nieuws geweest uyt dit verhael te verstaan/ dat die Littausche Harders geensins van zoodanige onkundigheyd vry bevonden zijn geweest; en het zal u kunnen indachtig zijn/ wat ik voor dezen dien-aangaande met u te Lublijn gesproken heb gehad: Ik heb my niet te min evenwel over Licinius moeten verwonderen/ zijnde andersins een geleert man/ en wel ervaren in de Theologische geschriften en reden-twistingen/ dat hy maar eerst uyt uwe reden-twisting/ welk gy te zamen hebt gehad/ dit stuck/ te voren van hem niet wel in- en door-gezien/ te degen heeft beginnen te verstaan. God de Heer wil hem/ en andere zijne mede-makkers/ de oorzaak dezer misslag en traagheyd vergeven; want de zelve en kan geen andere zijn/ dan dat hy meer op de menschen en op zijn eygen voordeel heeft gezien/ dan op Jesus Christus zelfs/ en op de eere Christi. De smerte die my hier over benauwt/ heeft my deze misschien al te vrye woorden afgeperst. Maar ik geloof naulijks/ dat God de Heer hen deze zwaare zonde te eenemaal vergeven zal/ ten zy ze met den eersten daar voor zorgh dragen/ dat die genen/ die herdnekkig zullen blijven in het niet toe-laten van de aanroeping Christi/ met der daad zelf/ en opentlijk/ uyt de Vergadering uytgeworpen worden; en datse alzoo betoonen/ datse met de eere Christi/ zoo boven hun eygen voordeel/ als boven de wellust van anderen/ te stellen/ weder wijs geworden zijn. Dit uw' verhaal/ waer voor ik u hoochelijck bedancke van dat gy 't my toegezonden hebt/ heb ik terstond laten uytschrijven/ en het afschrift daer van aan onzen Moskorovius gegeven; dewijl hy hier gekomen was/

was / twee van de jonge Dudithien, zijne Zwagers/ om te gelijk met haaren Leer-meester by Statorius een tijd lang te verblijven / herwaarts brengende; op dat hy bezorge dat het aan Ostorod, gelijck gy beveelt/ toegezonden worde. 't Register van mijn schriften by u te vinden / welk gy my gezonden hebt / is my zeer aangenaam geweest: en zeker ik hebbe my grootelijcks verheught gevonden/ dat gy'er zoo veel hebt/ alhoewel'er u noch eenige ontbreken/welke ik echter hoop dat by den jongen Voidovius gevonden zullen worden. Ik zoude u gaarne zenden / volgens uw verzoek / het werkje van de Huwelijken met de Papisten/ maar ik heb'er maar een exemplaar van/ en dat met een ander werk ingevoegt / weshalven zult gy dienen te wachten tot dat het wederom afgeschreven is / daer ik zorg voor zal dragen dat het in 't kort geschiede. Aangaande het geschil 't geen gy zegt van my op de Lublijnsche Kerken-vergadering voorgestelt geweest te zijn / zulks komt my geheel nieuw voor; 't geen ik achte dat uyt zwakheyd mijner memori toekoomt: want ick word van dag te dag gewaer dat den ouderdom / gelijk aan d'andere vermogentheden des Geestes / en des Lichaams / zoo ook aan de memori / ja aan de zelve wel voornamentlijk/ hinder doet. Ik antwoord evenwel op dit geschil: Dat/ ja/ zonder zoo veele quellingen / en zonder zulk een wreden dood van onzen Overste en Leyds-man Christus / ons geloof zoo niet opgewekt en aangesteken word / als wel met de zelven: want wy alle zijn / wanneer wy Christum volgen willen/ aan oneyndelijke quellingen en weder-waardigheden / en eene de alderfelste dood / geduurig eenigsins als voor-geworpen. En voorwaer dit zelve is van my op het krachtigste / zoo ik niet en misse / alhoewel met geen breede uytweyding van woorden/ in de reden-twisting van Christus den Zaligmaker / voorgestelt; en ik zoude u de plaats aanwijzen / indien ik het boek by de hand hadde / 't welk ik naar het toeval te Krakou geduurig quijt ben geweest: doch ick hoop / dat gy zelf de plaats / die ik meen / lichtelijk vinden zult / of veellicht / datse u / van my des vermaant / terstond in de zin komen zal. Dat die jongeling zijne komst tot onswaarts niet verder dan tot Alderheyligen uyt zal stellen / daer van verblijd ik my / en zal het gaarne hebben: zijne komst zal ons allen zeer aangenaam en nut zijn / zoo maar de man / by welke wy besloten hebben dat hy wonen zal / hem een gelijke goedwilligheyd na zijn vermogen en middelen wil bewijzen / niet om hem rijk te maken / maer zoo hy hem vergunt dat hy in zijne studien / en zijn beroep / met naarstigheyd zijn tijd besteed / en hem geen werck geeft aan andere dingen die van zijn oog-wit ver verscheyden zijn. Ik heb Statorius van uwent-wegen hertelijk gegroet / die met my geduurig God zal bidden / dat hy u van alle de vyanden der waarheyd beveylige / en van alle quaad bewaare. Gy insgelijks bid God wederom voor ons / die mede in geduurige gevaarlijkheden zijn; want het is nauwelijks om uyt te spreken / hoe ik in mijn persoon / van allen / die een Godvruchtig leven weynig lief hebben / om mijne uytgegevene schriften/ en voornamentlijk van wegens die reden-twisting van den Zaligmaker/ dagelijks word geschonden en gelastert / en aan de verongelijkingen van veelen te voorgeworpen. Gelieft ook het zelve by Christoforus Lubieniecius te bezorgen/ en hem uyt mijnen naam zeer vriendelijk te groeten/ en maakt hem eens indachtig / dat hy met ernst en op het aldernetste dat volbrengt 't geen hy beloofd heeft dat hy doen zouw / en dat hy u / en de Gemeente Christi zoo zeer

de hand

de hand bied als hy kan. Vaart wel zeer voortreffelijke Man. Geschreven in den banne van Luklavik den vier-en-twintigsten dag van Julius 1599.

Aan den Zelven, te Lublijn,

DE ZESTE BRIEF.

Den Godvruchtigen en in geleertheyd uytstekenden Heere *Valentijn Smalcius*, Bedienaar des Goddelijken Woords, zijnen Heere, en eerwaardigen vrind in Christo.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

HEt is van daag vijf-en-twintig dagen / dat my uwen brief van den negentiende Augustus behandigt is / op welke dat ik te voren niet geantwoord en heb / daer van is niet anders de oorzaak geweest / als dat my t'eenemaal een Brief-besteller / zelf ook tot Rakou toe / ontbroken heeft; dewijl my dan nu de zelve niet ontbreken en zal / zoo heb ik voorgenomen te antwoorden / maer kortelijk en voor zoo veel ik oordeelen zal dat noodig zy; want de tijd my vergunt / om zulks te doen / in deze overkomst der Rakouwsche Broederen tot ons / en de by-een-komst onzer Broederen uyt het gebergte met haar / is zeer kort en nau-bepaalt. Van dat gene dan / 't welk gy ter eerster plaatse vraagt / noopende 't stuk van d'uytsluyting van 't Avondmaal / zal ik eerst iet zeggen: ik antwoorde dan met weynig woorden / dat ik t'eenemaal uw gevoelen dien-aangaande niet voor goed keur / noch ook de redenen die gy om het zelve te bewijzen by-brengt: alleen acht ik dat dit / zoo in de nu afgezonderde / als in die afgezondert zullen worden / te bemerken staat / dat men dat gene / 't welk gy een straffe noemt / en 't welk gy wilt dat voor de afzondering zelf voor zal gaan / als dan gebruyken mag / wanneer de oorzaak waarom hy / diemen voor heeft / op zoodanige wijs dient gestraft te zijn / slegs alleen onder de broederen bekent is / en noch niet in 't algemeen openbaar is geworden: want indienze ook by die buyten zijn ruchtbaar is / en datse zoodanig is / dat nu / volgens het bevel Pauli / den broederen niet vry staat met den zulken te eeten / als die namentlijk menigmaal vermaant zijnde / nochtans in eenige van die / of diergelijcke zonde / hangen blijft / zoo schijnt dat men in den zelven af te zonderen geen uytstel dient te nemen. Dit dient ook aangeroert / dat men den broederen voor zoo ver toe kan laten / met een afgezonderde te eeten / en te spreken / ik laat staan hem enkelijk te groeten / dat men maar alleen geen zoo gemeenzamen ommegang met hem en heeft / of de vrindschap onderhoud / zoo lang hy afgezondert of gebannen blijft / en niet door beterschap met de Gemeente wederom verzoent en word; op dat hy niet die bedroefthevd quijt en raake / die zijne weder-wijs-wording te weeg kan brengen / noch dat ook de al-te groote gemeenzaamheyd en vrindschap met hem iemand anders van de broederen kan verkeeren of bederven: 't welk de tweede / en misschien wel de voornaamste reden is / om die genen / die zich qualijk dragen / af te zonderen: want de andere is / om dat het niet geoorloft is met

zulk

zulk een mensch de tafel des Heeren gemeen te hebben / en met hem / als met een Broeder / om te gaan.

Van het woord ἐξεδέχετο Hebr. 11. 10. zeg ik / dat het kan overgezet worden / hy zonderde uyt, dat is / hy zouw uytzonderen : want dit is de eygene betekenis van het woord ἐκδέχομαι; alhoewel het in de schriften des Nieuwen Testaments de betekenis van verwachten heeft / welke alhoewel wy te dezer plaatse houden wilden / zoo kan nochtans daar uyt niet zekers besloten worden van de hoop welke Abraham hadde van die stad te zullen verkrijgen / waar van aldaar gesproken word: want niets is 'er dat belet / dat het geen verbloemde manier van spreken zy / dat namentlijk door dat woord niet het gemoed / maar de uytkomst te kennen word gegeven; want niets is 'er in dit zelve woord van verwachten zoo gebruykelijk / als deze figuur van spreken ; als by voorbeeld / wanneer iemand zeyt van een booswicht / deze verwacht de Goddelijke straffe : alhoewel de zelve Schrijver / met een gelijke woord / en van de zelve zaak sprekende / terstond de zelve verbloemde wijs van spreken gebruykt / zeggende vers 16. Maar nu zijn zy begeerig naar een beter, dat is, naar het Hemelsche. Want het woord van den tegenwoordigen tijd / en het geen 'er terstond in het zelve vaarsje by-gevoegt word / laat niet toe / dat die woorden gezeyt zijn geweest anders als voor dien tijd / in de welke zy nu dood waren ; ja in de welke dezen Schrijver die geschreven heeft : of schoon het woordetje maar nu, 't zelve betekende (gelijk het wel kan) 't welk maar op dat, zoo en zouw het by-woordetje nu in deze plaats de tegenwoordige tijd niet te kennen geven / en aldus en zouw het niet de kracht van een by-woord / maar van een woord van samen-voeging hebben.

Van de plaats Efes. 1. op het laatste vaars gevoel ik het zelve / 't geen ik 'er te voren van gevoelde ; en de redenen van u daar tegen bygebracht bewegen my geensins : want voor-eerst / zoo en heeft d' Apostel niet alleen in het naastvoorgaande vaars niet afgelaten van Christus te spreken / en is afgetreden / gelijk gy zegt / tot de lof-spraak der Gemeente ; maar hy gaat immers voort / met van Christus te spreken / tot het eynde des kapittels toe ; om welks voortreffelijkheyd voor te dragen hy by toeval van de Gemeente spreekt : want in het zelve laatste vaars op een na heeft hy van de Gemeente gesproken op de zelve wijs : dat gy nu zegt / datmen noyt iets diergelijke van Christo leest / hoedanig dit zouw zijn / indien des genen die alles in allen vervult, op hem te passen was ; daar in schijnt gy vergeten te hebben 't geen 'er in den zelven brief / kap. 4. 10 geschreven staat : want dat hier bygedaan word / in alles, zulks en vermeerdert niet iets het gene daar gezeyt is : zoo dat / of schoon de plaats in 't eerste kapittel / gelijk gy wilt / op God de Vader moest toegepast worden / de zelve nochtans niet zouw kunnen geoordeelt worden meer te begrijpen / dan deze uyt het vierde kapittel. Want gy weet / wanneerder van die dingen / die tot de Gemeente behooren / gehandelt word / dat alsdan de schoon andersins algemeene woorden / al wierdt 'er van God de Vader zelf gesproken / niet iet plegen te begrijpen 't geen buyten de Gemeente is / maar datse enkelijk op die stoffe daar van gehandelt word moeten toegepast worden. Vorders / indien ik in mijne Reden-twisting met Franciskus Davids zegge (dat ik niet wel denken kan / en ik en heb alhier de gezeyde Reden-twisting niet) dat in deze plaats des eersten kapittels het Latijnsche woord *implens* [vervullende]

gelezen word / zoo is het zelve van my door een groote onachtzaamheyd geschied / dewijl in de Latijnsche uytgeving (anders/ dan gy zelf zegt) zelf geensins zoo gelezen word. De plaats / gelijk-menze in 't Grieksch leest / en gelijk gyze zelfs hebt by-gebracht / is mijns oordeels zeer naakt en klaar; want de zin is: dat Christus aan de Gemeente geeft alles watze heeft; en dat alzoo de Gemeente / gelijkze Christi Lichaam is / ook zijne volheyd is; dat is / de volheyd van hem afkomende / gelijk hy terstond met deze woorden te kennen geeft / die alles in allen vervult.

De plaats Efes. 6. vers. 12. en zie ik niet waarom-ze zoo niet zouw mogen genomen worden/ gelijk de woorden zelf luyden: want wat is 'er 't geen noodzaakt te gevoelen / dat Paulus alleen spreekt van onze strijd in d'aanvechtingen / en dat hy de zelve beschrijft hoedanig zy is; en dat hy niet in 't algemeen ontkent / datwe met vleesch en bloed te strijden hebben: volgt niet uyt die ontkenning zeer fraey / en dienvolgende veel krachtiger / dat gene 't welck 'er den Apostel aanvoegt / dat de Christenen veel sterker moeten gewapent zijn / dat is / datse zich zelven moeten wapenen met die dingen die hy terstond daar aan optelt? Indien Pauli meening waar geweest / dit slechs te zeggen 't geen gy gevoelt / zoo had hy ten minsten moeten zeggen ἡμῶν ἡ πάλη onze strijd, en niet ἡμῖν, de strijd die wy hebben; want dit lid-woordeken en heeft den zelven zin niet / indien men zeyt ἡμῖν, gelijker nu staat / dan of 'er ἡμῶν stond: want dit lid-woordeken daar af blijvende/ zoo en is 'er geen gelegentheyd / om de woorden van den Apostel in te binden: doch mijns oordeels zoo is 'er / gelijk elders menigmaal / ook te dezer plaats dit lid-woordeken om de cierlijkheyd by-gedaan; want andersins / gelijk ik gezeyt hebbe / zouw 'er niet ἡμῖν, maer ἡμῶν, gelezen worden. Doet hier by / dat het zoo zeer niet waar en is / dat de Christenen in haare aanvechtingen den strijd niet en hebben met vleesch en bloed / indien het hen geoorloft is oorlog te voeren / om 't geweld der vyanden te wederstaan: want en is dit niet eene van de zwaarste aanvechtingen der Christenen / wanneer-ze van haare en des Goddelijken waarheyds vyanden met de wapenen op 't lijf gevallen worden?

Wat ik van het Magistraats-ampt gevoele / en hoe verre ik geloove dat het een Christen-mensche vry staat het zelve te bedienen / zulks kan uyt mijn boek tegen Paleologum genoeg afgenomen worden / zoo iemand het zelve met opmerking leest. In 't kort / het schijnt my zoo toe / dat de Magistraat mag heerschen / regeeren / en gebieden / en by gevolg / dat het daar het nodig is / met de Christelijke Godvruchtigheyd niet en strijd / te straffen en te kastijden/ als maar in dit alles niet iets tegen de geboden Gods en Christi misdreven word. Ik achte dat de Mosaische Vonnis-Wetten de Christelijke Magistraat gantsch niet aan en gaan/ gelijk in 't gemeen ook de meeste God-geleerden van dit gevoelen zijn; want aldaar zijn vry veel dingen die met de geopenbaarde belofte des eeuwigen levens / en met de hoogste liefde / die in den Evangelio geboden word / t'eenemaal strijdig zijn. Een mensch/ alhoewel een booswicht / van het leven te berooven / dat oordeel ik datmen een Christen Magistraat niet toe laten mag: want niemand is 'er die niet en ziet / dat dit/ na dat het eeuwige leven den genen die zich beteren van Gode is belooft / al te zeer met de liefde strijd. Indien gy wilt dat u van my iet breeders in deze stoffe / voor zoo veel mijn gevoelen belangt / verklaart worde / zoo zal het noodig

dig zijn / dat gy my van yder stuk dat hier toe behoort / waar van gy in twijffel hangt/ in 't byzonder ondervraagt: ook heb ik tegenwoordig de tijd niet om meer te kunnen schrijven: Ik eyndige dan alhier met op uwen brief te antwoorden / na dat ik u eerst zal bedankt hebben voor het gene gy my in uwen brief hebt laten weten; want alhoewel onder die dingen dat gene / 't welk Christoforus Lubieniecius aangaat / my uytermaten lastig valt; nochtans dewijl het nu met de zaak zoo gelegen is / zoo is het my aangenaam geweest dat gy uw' best hebt gedaan om my zulks te laten weten; en ik zal bezorgen / met de grootste zorgvuldigheyd / arbeyd / en naarstigheyd / die ik kan te weegbrengen / dat dit quaad gebetert worde. Vaart wel in den Heere Jesu / mijn zeer lieve / en zeer eerwaardige Broeder. Geschreven op de Luklaviciaansche Landhoef van Abraham Blonscius, den vijf-en-twintigsten dag van Herfstmaand 1599.

Indien u dunkt dat dusdanige Theologische Brieven / die ik aan u schrijve / ook aan anderen eenig nut kunnen doen / zoo zult gy dienen zorg te dragen datse niet verloren worden; want ik en houde van de zelven voor my gansch geen afschrift; want zeker ik heb om zulks te kunnen doen / of te bezorgen / gansch geen tijd / of gelegentheyd: maar de uwen bewaar ik wel zorgvuldiglijk.

Uwe in Christo zeer lief-hebbenden Broeder en Dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven, tot Lublijn,

DE ZEVENDE BRIEF.

Den met Godvruchtigheyd, en geleertheyd, vercierden Heere, *Valentino Smalcio*, zeer getrouw Dienaar des Goddelijken Woords, den eerwaardigen heer en broeder in Christo.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

Uwen Brief van den vijf-en-twintigsten October is my zeer aangenaam geweest; op welke ik antwoorden zal / na het de tijd toelaat / my om op de zelve te antwoorden / toegestaan. Gy gelooft dat de stoffe van welke gehandelt word vereyscht / dat in de plaats Efes. 6. deze woorden / Want wy en hebben de strijd niet tegen vleesch en bloed, verstaan moeten worden van den strijd die de Christenen / als Christenen / hebben: Maar ik meen daar-en-tegen / dat de onderhevige stoffe niet anders vereyscht / dan het gene 't welk de woorden zelf voor zich brengen; dewijl den Apostel zeer wel daar uyt besluyt / van dat namentlijk een Christen-mensch (om enkelijk en volstrektelijk te spreken) gansch gene strijd met vleesch en bloed en heeft / dat hy wel doet / dat hy de Christenen aanmaant om geen menschelijke / maar Goddelijke / geen vleeschelijke / maar Geestelijke wapenen aan te doen: Ook beweegt het my niet / 't geen gy zegt / dat het niet van nooden en was zulks den Efeseren te leeren / als die / indienze Christenen waren / zeer wel wisten / dat het niet geoorloft

was tegen de menschen oorlog te voeren. Op welke uwe woorden eer ik koom te antwoorden / zoo lust my u te goe te geven / dat / alhoewel gy mijne uytlegging van de woorden Pauli / uyt welke uytlegging dit zelve word gehaalt / niet toe en stond / gy echter eenigermaten met my gevoelt / dat het een Christen niet geoorloft is met de menschen te oorlogen: want dit brengen uwe woorden t'eenemaal voor zich / maar ik duchte / of 'er niet iet / volgens uwe meening / aan de zelven ontbreken en zal / 't geen een geheel anderen zin der zelven voort zal brengen. Want een weynig hier na schrijft gy / dat die zelve Efeziers en vermocht hebben / en ook gewoon zijn geweest / met door geweld het geweld af te weeren / het onrecht en de listigheden der menschen te boven te komen en te vermijden; en ghy voert stil-zwijgende Paulum zelf in als henluyden zulks toegevende / maar onder-en-tusschen hen vermanende / datse niet en moesten meenen datse op gelijke-wijs moesten strijden / als-ze om Christi wille lijden zouden moeten. Maar ik antwoorde nu op uwe voorige woorden / en op de Reden-kaveling ('t zy ook hoedanig de zin der zelve wezen mag) die daar in begrepen is / en ik zegge / Dat Paulus vry veel andere dingen in dien brief leert / die voor den Christenen veel klaarder en bekender zijn / dan dat hen niet geoorloft zoude zijn met de menschen te mogen oorlog voeren: dat dit zoo is / gelijk ik zegge / blijkt zelf hier uyt / dat ook nu ter tijt deze dingen / by allen die de name Christi belijden / bekent en openbaar zijn; maar met dit andere en is het zoo niet: ja by-na de meeste Christenen gevoelen het tegendeel / en de overige staan meest tusschen beyden / en in twijffel / en tusschen haar hangt / gelijk men zeyt / het pleyt noch ongevonnist aan den nagel: En ik zelf / die dit in mijne antwoord op het boek van Paleologus verhandelt hebbe / pleeg menigmaal te bekennen / dat dit een zeer zwaar geschil is: want dat gy'er by-voegt / dat'er / om dien aangaande te redeneren / in deze plaatse Pauli geen gelegentheyd is geweest / daer in ben ik geheel anders van gevoelen: want Paulus geeft openbaarlijk reden / waarom hy deze Efeziers aangemoedigt heeft om zoodanige wapenen aan te doen / waar mede zy tegen de listen des duyvels zouden kunnen staande blijven: maar hier van zouw een zeer uytnemende reden gegeven worden / wanneer gezeyt wierd / dat een Christen-mensch noyt met de menschen / maar alleen met den duyvel / den strijd te voeren hadde: men had Paulo kunnen tegen-werpen / dat hy niet klaar genoeg / zoo veel als noodig was / aangewezen hadde wat wapenen aangedaan moesten worden / dewijl hy maar alleen van die wapenen had gewag gemaakt / met de welke den duyvel wederstaan word. Derhalven zoo had den Apostel een baarblijkelijke gelegentheyd om van deze stof te spreeken / dat namentlijk de Christenen slechs alleen met de duyvel / en noyt met de menschen / strijd te voeren hebben. Alhoewel ik niet af en stem het gene dat gy zegt / dat Paulus / met het noemen van vleesch en bloed / niet de menschen enkelijk / maar ook de menschelijke zwakheyd / ofte ook arglistigheyd / heeft willen verstaan hebben; echter zoud ik grlooven / dat hy gewichtiger reden heeft gehad / om enkelijk de menschen tegen de duyvel / en zijne Engelen / en de vleeschelijke wapenen tegen de geestelijke over te stellen: diergelijke plaatsen / alwaar vleesch en bloed / met een stil-zwijgende of uytgedrukte tegenstelling van Godlijkheyt / voornamentlijk de menschen zelf betekent / heeftmen Matth. 16. 17. en Gal. 1. 16. Dat gy verder

schrijft /

schrijft/ niet wel te bevatten de kracht der reden van my by-gebracht/ dat namentlijk Paulus/ indien hy slechs had willen spreeken van de strijd die de Christenen eygen is/ gezeyt zouw hebben ἡμῶν ἡ πάλη onze strijd, en niet ἡμῖν, de strijd die wy hebben; daar op zeg ik/ dat het my voor yder een kenlijk genoeg dunkt te kunnen wezen/ wat onderscheyd dat'er is/ indien iemand zeyt/ het is onze strijd niet, dan of hy zeyde/ ons en is de strijd niet; 't geen ik niet naakter zal verklaren/ op dat ik u'w verstand en begrip niet al te zeer verongelijke. Maar ten laatste voegt gy'er by/ dat het geen genoeg-bondige Rede-kaveling en is/ die uyt de vergelijking der naam-woorden/ en lede-woordekens/ inzonderheyd in de Schriften der Apostelen/ genomen word: nemaar hier en word niet van eenige vergelijking/ maar van een geheel verscheyde woord gesprooken/ 't geen baarblijkelijk uyt zich zelven een geheel verscheyden zin maken moet; noch men kan aan mijne Reden-kaveling niet iet tegen-werpen/ als dat het lede-woordeken/ 't geen voor 't woord πάλη, strijd, staat/ maakt dat'er in de woorden Pauli gene verscheydentheyd en is/ 't zy'er ἡμῶν, onze, of ἡμῖν, ons [of aan ons] gelezen word: op welke tegen-werping ik echter antwoorde/ dat de lede-woordekens by alle/ zelf ook de alder-voortreffelijkste Grieksche Schrijvers/ veeltijds overtollig zijn; en datmen naulijks misschien een voorbeeld vinden zal/ om braaf Grieksch te schrijven/ van een lede-woordeken dat niet overtollig en is: datmen nochtans/ in haare Schriften te verstaan/ de eygenschap van de Grieksche taal niet verwaareloozen moet/ ten zy eenige baarblijkelijke reden noodzaakt om zulks te doen. My komt niet in gedachte wat dat het is/ 't geen ik geschreven hebbe/ van een meerder belooning by God van onze goede wil/ wanneerze volbracht/ dan wanneerze niet volbracht en is; als voor zoo veel gy dit zelf verhaalt/ want dit mijn geschrift en heb ik niet/ maar ik achte echter dat ik aldaar niet verstaan en hebbe van een belooning alleen na dit leven/ maar van een belooning in 't algemeen: zoo dat uyt deze eene plaats in mijn schriften niet kan besloten worden/ dat ik van gevoelen ben/ dat'er in het toekomende leven onderscheyde belooningen wezen zullen/ waar van d'eene grooter dan d'andere zouw zijn. Alhoewel ik andersins niet en ontkenne/ dat ik vry zeer tot dit gevoele neyge/ als het gene my en met de reden/ en met eenige plaatsen uyt de Heylige Schriftuur/ zeer wel schijnt over-een te komen: maar gy zijt van ander gevoelen/ en brengt voor-eerst by/ om de gelijkheyd der belooningen in het toekomende leven te bewijzen/ dat alle die dingen/ welke op zommige plaatsen in de Heylige Schrift aan eenigen in 't byzonder als voor-uytsteekentheden worden toegezeyt/ elders anders gelezen worden ook aan anderen belooft te zijn. Deze reden is eer bequaam om een uytzondering te maken/ dan om te bewijzen; en de opneming in de zelve heeft ook haar bewijs van nooden. Vorders wilt gy dat de ongelijkheyd der belooningen een onvolmaaktheyd te kennen geeft; namentlijk in de mindere belooningen/ en in die genen die de zelve krijgen/ en van de meerdere versteken zijn. Maar alhier zouw moeten de voorstel dezer Rede-kaveling bewezen worden/ welke is/ dat de belooningen van alle en yder in 't byzonder/ in 't toekomende leven/ volkomen zouden zijn: want indien men/ om zulks te bewijzen/ glooft dat dat genoeg is/ 't geen in de volgende derde reden gezeyt word/ dat aan de Christenen eenpariglijk zeer

groote beloften zijn gedaan/ zoo word nu de tweede met de derde reden onder-een-gemengt/ en aldus van deze twee redenen maar een gemaakt: ik/ wat my belangt/ kan niet zien dat'er iets is 't geen noodzakelijk mede-brengt/ dat de belooningen van yder in 't byzonder/ die het toekomende leven zal deelachtig zijn/ volkomen zijn/ dat is zoodanig dat'er tot de zelven niet iets zouw by-gedaan kunnen worden; ja ik en zie niet/ dat'er iets is 't geen de kracht heeft om zulks te kunnen raden: dewijl dit veel-eer zoodanig is dat het hem zelve om-verre werpt: want men zouw met recht van iemands belooning niet kunnen zeggen/ dat'er tot de zelve niet iet by-gedaen worden kan/ ten zy ook in die belooning vervat is/ dat hy zelf over anderen gebied/ of over haar gezet is; 't welk indien 't geschiede/ ey lieve zeg/ hoe zullen dan de belooningen der anderen over welken hy gebied/ of daar hy over staat/ volkomen kunnen zijn? By aldien gy zegt/ dat gy deze volkomenheyd verstaat/ dat ondertusschen de belooning des eenen aan de belooning van den anderen geen behindering en doet/ zoo blijft gy in den last om dit alles te moeten bewijzen; te weten/ dat niet alleen de belooningen van yder in 't byzonder/ in 't toekomende leven/ volkomen zullen zijn/ maar ook datmen deze volkomenheyd zoo verstaan moet/ gelijk nu gezeyt is. Ik kome tot de derde reden/ welke is/ dat den Christenen eenpariglijk de aldergrootste beloften gegeven zijn 2 Petr. 1. 5. want dit schijnt u niet waerachtig te kunnen zijn/ indien aan zommigen in deze onsterffelijkheyd/ iet meerders dan aan anderen/ zouw gegeven worden. Ik antwoorde/ alhoewel in den staat des onsterffelijkheyds zelf iets aan iemand gegeven wierd/ 't geen aan eenen anderen niet gegeven wierd/ dat zulks niet beletten zouw/ of de onsterffelijkheyd in zich zelfs/ welke zy alle en een ygelijk/ die dezes staats deelachtig zijn/ ontfangen/ is de aldergrootste gave; en zoo de aldergrootste/ dat'er boven de zelve geen grooter gegeven word: alhoewel'er niets is 't geen noodzaakt dat dit woord/ schoon van de hoogst-gaande trap/ op deze wijs/ uytgelegt worde: en zulks iets/ word dikwils/ zoo van de Grieken μέγιςον, als van de Latijnen Maximum, [dat is/ het grootste] genoemt/ boven 't welk nochtans iet grooters is. Doet hier by/ dat deze plaats Petri niet en schijnt genomen te moeten worden van de onsterffelijkheyd die ons belooft is/ maar van de gaven die ons in dit sterffelijke leven gegeven zijn/ waar doorwe/ zelf in dit leven/ de Goddelijke natuur deelachtig worden; waar onder indien gy voornamentlijk de hoop des onsterffelijkheyds mede tellen wilt/ zoo stem ik u ten vollen toe. Edoch de hoop des onsterffelijkheyds is iet anders/ en iet anders de onsterffelijkheyd zelf/ en hier uyt zal opentlijk blijken dat het waarachtig is 't geen ik gezeyt hebbe/ dat dit woord van de hoogst-gaande trap ook op deze dingen toegepast word/ van welke men noch eenige grooter dingen vind: want/ buyten alle tegenspreking/ de onsterffelijkheyd zelf is voorzeker iet grooters dan de hoop des onsterffelijkheyds/ schoonze noch zoo vast en zeker is: en op dat gy niet en zegt/ dat dit voorbeeld niet wel toegepast is/ dewijl het eene dezer twee dingen slechs in deze/ en het andere daar en tegen slechs in de toekomstige eeuw gegeven word; zoo doe ik'er by/ dat deze mededeelachtigheyd der Goddelijke natuur/ die in dit sterffelijke leven zelf gegeven word/ dat is/ de gerechtigheyd en heyligheyd/ iets grooters en voortreffelijkers dan de hoop des onsterffelijkheyds zelfs is/ en dan yder andere gaaf/

die-we

die-we insgelijks van God in dit leven hebben / en door welke wy / gelijk Petrus zeyt / dier Goddelijker natuur deelachtig worden ; gelijk het eynd zelf veel grooter en voortreffelijker is / dan die dingen die tot het eynde leyden. Maar wy hebben nu al lang genoeg van deze derde reden gesproken : daar volgen eenige dingen / die van u gezegt zijn / die de kracht van redenen hebben / terwijl gy de kracht der waarschijnlijkheyd / die'er van d'andere kant is / poogt te verzwakken : Want gy zegt / dat uyt die gelijkenis Matth. 20. van de arbeyders / gehuurt om in de Wijngaart te werken / blijken kan / dat de belooningen in de toekomstige eeuw even gelijk zullen zijn / zoo wel van die genen die een groot deel / als van deze die maar een weynig van den dag / Gode gedient zullen hebben : maar ik houde het daar voor / dat uyt die gelijkenis wel kan besloten worden / dat het eeuwige leven / of d'onsterffelijkheyd aan allen / die Gode welbehaachelijk zullen zijn / gelijk wezen zal / of schoon d'eene min / en d'ander meer / in de Gemeente Christi / zal gearbeyd hebben: maar zulks belet niet / waarom'er in dien staat des onsterffelijkheyds niet eenige onderschepdene trappen wezen zouden / gelijk'er nu tusschen de Engelen Godes zelf zijn : op dat ik nu niet en zegge / van de trappen welke God en Christus zelf in de strijdende Kerk hebben ingestelt / welke genoeg te kennen geven datse ook in de Zege-pralende Kerk wezen kunnen : want dat zijn deze onderschepdene belooningen / die ik achte daar te zullen zijn. Maar gelijkerwijs 'er nu / zoo in den hemel / als op aarde / tusschen die genen die Godes zijn / alhoewel haare ampten en trappen onderschepden zijn / echter niet te min de alderhoogste eendracht is / en dat een ygelijk zich met zijn ampt en stand te vreden houd / zoo zal ook in de toekomstige eeuw / de verscheydenheyd der trappen en ampten / geensins of de gemeene eendracht / of een yders blijdschap in 't byzonder / beletten of verminderen. Weshalven meen ik dat het in die genen / die deze hoop hebben datse dezes gelukzaligen en onsterffelijken levens zullen deelachtig zijn / niet wel waar wezen kan / 't geen gy zegt / datse alle niet alleen na eenige belooning / maar ook na de grootste (dat is / gelijk men noodzakelijk uwe woorden uytleggen moet / na de aldergrootste) belooning zeer begeerig zijn. Want yder die Godvruchtig is / en na het Hemelsche Rijk staat / houd het voor genoeg / indien hy maar onsterffelijk en gelukzalig worden mag ; en om tot die aldergrootste trap te komen / die in deze gelukzalige onsterffelijkheyd gegeven worden kan / zal hy niet de gelegentheden om wel te doen op zulk een wijs zoeken / dat hy God te verzoeken gezegt zouw kunnen worden ; 't welk hy evenwel niet en zouw doen / alwaar het schoon dat hy na zoodanigen alder-oppersten trap ten alderhoogste begeerig was. En deze dingen meen ik genoeg te zijn dat gy'er uyt verstaan kunt wat het is dat my beweegt / dat ik my door uw' redenen van mijne meening niet en kan laten afbrengen / en waarom ik achte dat ik by de zelve blijven moet : welke is / dat wel alle Christ-geloovigen eenes zelven gelukzaligen onsterffelijkheyds zullen deelachtig zijn ; maar datse nochtans andersins niet in alles even-gelijk wezen zullen / in deze staat der gelukzaliger onsterffelijkheyd.

Wat ik van de plaats Hebr. 12. 5 gevoele / heb ik opentlijk genoeg geschreven / zoo ik het wel hebbe / in de Reden-twisting van den Zaligmaker ; de plaats zelf / waar ik dit schrijf komt my niet wel te binnen ; en ik en heb deze

mijne

mijne Reden-twisting by de hand niet: maar ik gevoele/ dat die Hebreen/ ter oorzaak van de belijdinge des naams Jesu Christi/ vervolgt zijn geworden; maar datse onder-en-tusschen in zoo Heyligen belijdenis niet zoo vierig zijn geweest/ alsse wel behoort hadden/ en dat'er met recht noch veele dingen in haar zouden hebben vereyscht kunnen worden/ daarze van ontbloot waren; of datse niet zonder eenige gebreken of onvolmaaktheden zijn geweest; waar door het geschiede/ dat God de Heer de verdrukkingen/ dieze om de belijdenis der Christelijke Religie ontwaar wierden/ gebruykte om haar te kastijden en te verbeteren/en haar volkomentlijk tot waare Christenen te maken. Tegen welke meening ik niet en zie wat hier tegen doet/ dat de Autheur dezes brief deze luyden tot standvastigheyd/ door het voorbeeld der heyliger Mannen/ en van Christus zelf/ aanmoedigt: alhoewel het woord Standvastigheyd (zoo ik het wel onthouden hebbe) by dien Schrijver niet gevonden word/ noch ook d'aanmoediging tot de zelve: Want ook deze standvastigheyd en betekent niet een volharding t'eenemaal in de zelve staat; maar alleen hier in/ datse de name Christi beleden/ en om hem te gehoorzamen (alwaar 't schoon niet zoo zeer alsse wel behoort hadden) vlijtig waren. De samen-hanging nu van het gene in 't vierde vers gelezen word/ met het gene daar terstond op volgt/ schijnt my dusdanig te zijn/ dat deze Hebreen tot noch toe/ niet om niet te zondigen/ maar om Gode/ gelijk zy moesten/ te gehoorzamen/ tot zoo verre niet gebracht en waren/ datse zich ter dood zouden overgeven ('t geen in 't vierde vers gezeyt word) en datse echter in die dingen/ dieze om de name Christi leden/ begosten te verslauwen/ en zoodanigen Goddelijken tuchtiging geensins met een vroijk gemoed/ gelijkse wel behoort hadden/ aannamen/ &c. 't Welk het gene is dat terstond hier aan gezegt word. Ik heb aan onzen Statorius laten zien 't geen gy geschreven hebt dat dien Jesuyt in zijne Predikatie van hem had gezeyt: hy lachtend'er eens om/ zijnde/ zoo ik my inbeeld/ ondertusschen verwondert van dien mensch zijn stoutigheyd en naukeurigheyd. Hy heeft my bevolen u in deze mijnen brief/ van zijnent-wegen/ zeer gedienstelijk te groeten/ en te verzoeken dat gy God voor hem bidden wilt. Aangaande de boekjes en geschriften/ die gy nu al lang van my verzocht hebt/ daar van heb ik tot noch toe niet kunnen te weeg-brengen/ om u iets te doen hebben/ als mijne Reden-twisting tegen Volanus; want ik heb nu al een wijl geleden ordere gestelt/ dat een exemplaar hier van aan de Rakouwsche Broederen zouw gegeven worden/ op datse 't aan u zouden overzenden/ 't geen ik hoop dat nu al geschied zal zijn. Vaart wel/ en bid God dat ik nu in deze mijne hooge jaaren een andere middel van leef-tocht en wooning vinden mag/ die my mijnes eygen-rechts laate zijn/ en van alle beletselen vry doen worden; waar door het by komt/ dat ik zoo wel die dingen niet en kan volvoeren/ die ik belooft hebbe/ en die ik niet zonder smerte hoore dat my t'elkens weder afgevordert worden. Uyt de Luklaviciſche Landhoef van Abraham Blonscius, den tweeden van Wintermaand 1599.

Uwe zeer liefhebbende Broeder in Christo, en Dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Aan

Aan den Zelven, te Lublijn,

DE ACHTSTE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

OP den vier-en-twintigsten Maart heb ik den brief ontfangen/ die gy aan my op den eersten February geschreven had; zijnde/ zeker/ wel traachelijk bestelt/'t geen my niet weynig gespeten heeft: want indienze my ter behoorelijker tijd waar ter hand gekomen/ zoo zoud gy/ buyten twijffel/ nu al lang daar antwoord op gehad hebben: immers indien ik het by-tijds geweten hadde/ zoo zoude ik het door de Heer Abraham Sczepanovius, die daar na toe reysde/ gezonden hebben; en gy zoud my nergens na zoo laat in mijn plicht van schrijven hebben zien quijten/ dan gy het nu wel zien zult. Hoe Gratianus deze zijne bewijs-reden/ uyt het 54 Kapittel van Esaias genomen/ geformeert hebbe/ heb ik niet al te wel onthouden; alleen dunkt my dat ik zeggen kan (zoo my mijne geheuchenis niet en mist) dat hyze wel wat beter zouw hebben kunnen maken: maar 't zy dan hoe hyze gemaakt mag hebben/ niemand kan/ mijns oordeels/ uyt deze plaats van Esaias/ om te bewijzen dat Christus dezen eenigen God Israels is/ beter bewijs-redenen als op dese wijs: Al wie de man der Gemeente is/ die is dien eenigen God Israels; maar Christus is de man der gemeente: Zo is dan Christus dien eenigen God Israels. Het bewijs van het meerder voorstel/ waar op de geheele bewijs-vestiging rust/ word uyt die plaats van Esaias genomen; t'samengevoegt met het gene dat by allen schijnt vast te staan/ dat namentlijk de man van de Gemeente geen ander dan een wezen kan; gelijker-wijs een vrou maar eenen man kan hebben: want dien eenigen God Israels zeyt te dier plaatse/ dat hy is/ of immers wezen zal/ de man van die onvruchtbare/ die niet en baarde: want dat deze is het Jerusalem dat boven is/ dat is/ de Gemeente/ schijnt Paulus zoo te verklaren Gal. 5. 26/27. De waarheyd van het minder voorstel blijkt uyt het gene men leest in den brief aan die van Efesen kap. 5. vers. 22 en vervolgens. Waar uyt ook dat gene bevestigt word/ 't geen we gezeyt hebben tot het bewijs van het meerder voorstel te behooren/ dat maar eene de man van de Gemeente wezen kan/ gelijk maar eene de man van yder vrou kan zijn. Want uyt het gene daar gezeyt word/ blijkt het Huwelijk van Christus met de Gemeente/ en dat in dat Huwelijk de hoogste eenigheyd afgeschaduwt is in de t'samenvoeging van een man en een vrou/ en voorts in het Huwelijk van man en wijf/ 't geen God zelf van den beginne heeft ingestelt. Op deze geheele bewijs-vestiging nu/ acht ik datmen aldus antwoorden kan. Voor-eerst datmen kan ontkennen dat die onvruchtbare/ welke niet en baarde/ de Gemeente is: Want die dingen/ die te dier plaatse van die allegorische vrou gezegt worden/ kunnen geensins van de Gemeente gezegt worden; insonderheyd niet van de Gemeente des Nieuwen Verbonds/ van welke het noodig is dat de bewijs-reden spreekt/ indienze te recht ingestelt wezen zal: want hoe heeft de Gemeente des Nieuwen Verbonds toen onvruchtbaar genoemt kunnen worden/ toenze noch niet in wezen was? ofte wanneer is deze Gemeente oyt onvrucht-

daar geweest / of heeft op eenigerley-wijs zoo genoemt mogen worden / ten zy misschien na 't verloop van veele eeuwen sedert de geboorte Christi? Maar dat nu de woorden van Esaias t'eenemaal toepasselijk zijn op de tijden terstond na Christi prediking; zulks leert en de plaatse Pauli / te voren om de bewijs-reden vast te stellen by-gebracht / opentlijk / en daar is niemand die het zal ontkennen willen / indien hy namentlijk wil staande houden dat deze profeetcy op de tijden des Nieuwen Verbonds haar opzicht heeft. Daar en boven word deze allegorische vrou verlaten gezeyt te zijn / dat is / datse van den man versteken is; gelijk uyt het gene by tegenstelling daar terstond bygevoegt word klaarlijk blijkt: 't geen op de Gemeente / zoo onder het Oude / als onder het Nieuwe Verbond / geensins passen kan: dat het op de Oude niet kan passen / bekennen deze luyden zelf / welke willen dat deze vrou de Gemeente is; en dat het op de Nieuwe niet en past / is hier uyt baarblijkelijk / dat zoo haast als de zelve in wezen is geweest / zy haaren man Christus heeft gehad / van welken zy naderhand noyt versteken is geweest. Doet hier by / dat God zeyt / dat hy deze vrou maar voor een korten tijd verlaten heeft gehad / die nochtans noyt de Gemeente verlaten heeft: Hier uyt blijkt nu / dat de woorden Pauli / in de by-gebrachte plaats / in dien zin / welkenze voor zich schenen te brengen / niet moeten genomen worden; dat hy namentlijk zeggen zouw / dat die vrou de Gemeente zy: Maar noodzakelijk moet dit de zin der woorden Pauli zijn / welke wy terstond zullen zeggen / alswe eerst kortelijk zullen aangewezen hebben / watwe oordeelen datmen onder de naam dezer vrouwe te verstaan heeft. Wy zeggen dan / dat deze vrou / voor zoo veel deze voorzegging van Esaias op de tijden Christi / en aldus op de daar uyt-gemaakte bewijs-reden / eygentlijk past / de Heydenen / ofte het onbesneden volk is / die in deze plaats tegen het Joodsche of besneden volk gestelt word; en te dien aanzien met zeer goed recht / de onvruchtbare / van den man ontbloote / en de van God verlatene Vrouw / zoo ten tijde van Esaias / als ook daar na / tot op de komste Christi / en de Prediking der Apostelen / ja zelf ook voor de tijd van Esaias / ettelijke eeuwen lang / genoemt heeft mogen worden. Want Gode wierden uyt het onbesnedene volk / nu van Abraham af / die eerst van allen besneden is geweest / voornamentlijk na dat nu de Wet het besneden volk gegeven was / gene kinderen meer geboren; als welk volk God eenigermaten als verworpen had / zonder wien / even als een vrouw zonder man / het Gode geen kinderen baren kost: Hier tegen doet nu niet / dat God zeyt / dat hy die vrouw slechs voor een korten tijd verlaten heeft / daar de verlating dezes onbesneden volks zeer lang geduurt heeft gehad: want het zelve word een korten tijd genoemt / en als een kleynen oogenblik / gelijk de woorden Gods zelfs luyden / ten opzicht van de eeuwigheyd / daar het God zelf tegen overstelt / zeggende / dat hy een eeuwig-durende bermhertigheyd aan haar bewijzen zal. De meening dan van de plaats Pauli is dusdanig / dat het Jerusalem 't geen boven is / 't welk ik lichtelijk toesta dat de Christen Gemeente betekent / de moeder aller geloovigen is; en dat aldus toen ter tijd ook tot haar behoorden / als kinderen / alle die uyt de Heydenen geloovig geworden waren / alhoewelze in grooten getale waren / en veel meerder dan die uyt het Joodsche volk geloofden; aangezien het nu te voren al voorzeyt was / dat'er uyt de Heydenen veel meer geloovigen wezen zouden

van uyt het Joodsche volk. Zoo blijkt dan dat uyt deze plaats van Esaias niet en kan besloten worden / dat dien eenen God Israels de Man der Gemeente is / maar slechs alleen misschien van het onbesneden volk: ik zegge misschien, dewijl'er niets is 't geen noodzaakt / dat het Hebreeusche woord *Bahal*, 't geen aldaar gelezen word / een Man / of echt-genoot betekent / dewijl het zelve niet min ook Heer beteekenen kan: gelijk ook zoo de Griekſche / als de gemeene Latijnsche lezing aldus leest: 't geen we willen dat voor een tweede antwoord op de bewijs-reden zelf dienen mag: want het gene aldaar van de onvruchtbaarheyd / en weduschap / dezer allegorische vrou / en van God die haar verlaten hadde / en haar wederom aannemen zouw / waar door het zouw geschieden datse de meeste kinderen zouw hebben / gezegt word; waar uyt ook / alhoewel het woord *Bahal* te dier plaatse de naam van Man of echt-genoot niet uyt en drukt / des niet te min schijnt besloten te kunnen worden / dat God haren man is; het zelve kan alzoo genomen worden / als of aldaar gezegt wierd / dat het onbesneden volk / na dat het eenigsins van God verworpen was geweest / geworden was gelijk een vrouw / die weduwe / en verlaten / en van kinderen ontbloot is; dieze gezegt worde gene te baren / niet om datse de zelve Gode als haren Man (nu voor toegegeven nemende dat God / gelijk we zeyden / haaren man genoemt word) niet en baart / maar om datse / dewijl ze van God niet aangenomen worden / gerekent worden niet te zijn / zoo veel'er tot het onbesneden volk als tot haare moeder behooren. Maar ten derden kan daar en boven op deze bewijs-reden geantwoord worden / dat het niet alleens gelegen is met de overdrachtige / als met de eygene benamingen; en datmen geensins besluyten moet / indien een eenig eygentlijk genoemde man slechs alleen de man van eenige waarlijk genoemde vrou kan zijn; dat insgelijks de op een overdrachtige wijs van spreken genoemde man / slechs alleen de eenige kan zijn van eene die de plaats van vrou bekleed: men stelle eens een voorbeeld in de benaming van Vader / welke naam alhoewelze slechs aan eenen eygentlijk toekomt / ten opzicht van dien eenen; zoo zal men nochtans bevinden datse overdrachtelijker wijze genomen / aan velen / schoon slechts ten opzicht van eenen / toekoomt: want daar is niets in de weeg / waarom niet iemand / niet alleen eenen / maar ook verscheydene personen / elk in zijn gelegentheyd / 't zy of om zijn hooger bejaartheyd / of om de weldaden van hem ontfangen / of om zijne kinderlijke liefde-neyging te hemwaarts / en des anders vaderlijke genegentheyd wederom tot hem / of om eenige andere diergelijke reden / of eyndelijk om alle de zelve of meer verscheyde oorzaken tevens / zijnen Vader op een overdrachtige wijs met recht zouw noemen mogen. Weshalven zoo is'er ook niet in de weeg / waarom niet de Gemeente meerdere mannen zoude mogen hebben / dewijl noodzakelijk is / dat / gelijker-wijs zy zelf de vrouw is op een overdrachtelijke wijs / zoo ook hy die haar man is zulks op een overdrachtelijke wijs wezen moet: voornamentlijk dewijl deze overdrachtelijke benaming van Man (en dit zal in ons voorstel de voorname kracht des antwoords zijn) nu eens min en nu eens meer volkomen wezen kan: gelijk we zeker zullen kunnen zeggen / dat alhier geschied / indien we willen toestaan / dat dien eenen God Israels de man is van de Gemeente des Nieuwen Verbonds: want te zijner opzicht zal deze overdrachtelijke benaming / van man der Gemeente / veel min volkomen

 zijn/

zijn / danze is ten opzicht van Christus (van wien baarblijkelijk is / dat hy de man zijner Gemeente zy) gelijk ik hier-na aan zal wijzen. Waar uyt volgt / dat hy / die daarom / om dat dien eenen God de man der Gemeente is / en ook Christus de man is der Gemeente / besluyt dat Christus dien eenen God is / zeer qualijke besluyt / en het bedrog des dubbelzinnigheyds begaat / of het schoon andersins waarachtig is / dat maar een de man der Gemeente zy: want in deze uytspreking moet het overdrachtige woord Man / voor een volkomene overdrachtige wijs van spreken genomen worden. Op dat nu / het gene ik gezeyt hebbe in een volkomene en min volkomene overdrachtige-wijs van spreken te pas te komen / in deze benamingen zelf / die eygentlijk genomen / slechts aan eenen alleen toekomen / klaarblijkelijk zy; en ik onderentusschen niet en mag beschuldigt worden dat ik geen voorbeeld en hebbe bygebracht / van zoodanig een overdrachtige benaming / daar de eygene geen plaats en heeft / gelijkze niet en heeft in de benaming van de Man der Gemeente: niet afwijkende van het nu bygebrachte voorbeeld van de benaming van Vader / zoo zeg ik / dat de Tijd / in 't gemeen / op een overdrachtelijke-wijs de Vader genoemt word van de Waarheyd / die om eygentlijk te spreken genen Vader heeft; maar het geen verstaan moet worden / voor zoo veelze ontdekt en bekent word. En volgens deze reden zelf zal niemand ontkennen kunnen / dat ook God de Vader van de waarheyd genoemt zal mogen worden / en dat met een veel volkomener overdrachtige wijs van spreken / dewijl God veel meer de aucteur en oorzaak is van de waarheyd te openbaren / dan de tijd wel doet; aan welken niet dan by toeval het zelve mag toegeschreven worden: Op dat ik niets en zegge / dat God / niet alleen voor zoo veel de waarheyd blijkt en bekent word / maar volgens alle rede / des zelfs aucteur en oorzaak is: want ik houd het voor genoeg (dewijl ik ook andersins niet begeer / dat'er eenig bedenken van woord-behaaling in mijne redenering zijn zal) indien God met recht de Vader van de waarheyd / geheelijk op deze wijs aangemerkt / gelijker-wijs de tijd haare Vader genoemt word / gezegt worden kan / en dat aldus / dat in deze overdrachtige benaming God in plaats van de zoo eygentlijk genaamde Vader wezen kan; maar de tijd geensins: en dat aldus de waarheyd / schoonze op de nu gezegde wijs aangemerkt twee vaders heeft / slechs gezegt kan worden eenen Vader te hebben. Op dat ik nu dit alles op onze voorstel toepasse / ik achte dan dat het niemand zal ontkennen / indien toegegeven worde dat dezen eenen God Israels de man der Gemeente is / of de zelve kan ook zijn de Vader onzes Heeren Jesu Christi / alhoewel Jesus Christus zelf de man der zelver Gemeente is: want alhoewel'er op deze wijs twee mannen der Gemeente wezen zullen / zoo en steekt nochtans hier in niet iets ongerijmds / en daarom en zal niet min Jesus Christus alleen / alhoewel overdrachtelijker-wijs de man der Gemeente genoemt / de Gemeente voor een eygentlijk genoemde man verstrekken: aangezien met een veel volkomener overdacht deze benaming hem toekoomt dan de Vader; welke ten opzicht van de natuur / gesteltenisse / of eenige toevalligheden / niet iets gemeen heeft / of hebben kan / met de Christ-geloobigen / die gelijk als een lichaam aangemerkt geheel en al met de Gemeente het zelve zijn: daar onder en tusschen Christus zelf / in deze eyge zelve dingen / zeer veel met hen gemeen heeft: want niet alleen is hy een mensch / gelijk zy zijn / maar ook in het Goddelijke zoonschap (alhoewel echter de opperste

en eerste van haar allen) geheel en al haar medegenoot en makker: daar en boven heeft hy alle quaden beproeft/ welke zy beproeven en uytstaan; en hy is tot zijne heerlijkheyd door dezen weg ingegaan/ langs welken zy moeten gaan om verheerlijkt te worden. By aldien nochtans iemand wilde ontkennen/ dat de Vader Jesu Christi de man der Gemeente niet kost zijn/ of gezeyt worden/ om deze reden zelf namentlijk/ om dat'er tusschen hem en de Gemeente een al te grooten verscheydenheyd is; zoo is nu al betoont/ dat dusdanige overdrachtige benamingen ook aldaar plaats kunnen hebben/ daar de overdracht zelf niet ten vollen en bestaat/ of daarze niet volkomen is/ alsser slechs iet gevonden word / waar uytse op eenige wijs gemaakt worden kan; gelijk in het by-gebrachte voorbeeld om de tijd de Vader te noemen van de waarheyd; hoedanig iets/ zeker/ hier gevonden word/ en dat overvloedig genoeg: want de liefde waar mede God de Vader de Gemeente toegenegen is/ de zorg die hy voor haar draagt/ de weldadigheden welke hy haar geduriglijken bewijst/ dit alles/ zeg ik/ zijnde niet ongelijk het gene dat een vrou van haar man en echt-genoot ontfangt/ maakt met recht dat'er deze overdracht plaats hebben kan/ en God de Vader zelf de man van de Gemeente genoemt worden mag; behalven deze alderhoogste geestelijke t'samenvoeging/ die/ echter 't zy ook hoe zeer verscheyden andersins/ in natuur/ staat/ en andere dingen/ God de Vader en de Gemeente wezen mogen/ de Heylige Geest betuygt dat'er tusschen God de Vader en de Gemeente is. Wat behoefter veel gezeyt? eer de mensche Jesus Christus geboren was/ noemt God niet duysterlijk hem zelven de man zoo van Israel/ als van Juda/ by Jeremias aan het derde. Hoe veel te meer heeft dan God/ buyten aanmerking van de menschelijke natuur Jesu Christi/ zich de man der Gemeente by Esaias mogen noemen? 't welk indien 't zoo is/ ey-lieve hoe zouw uyt die plaats van Esaias/ alhoewel aldaar die eene God Israels zich zelven uytdrukkelijk de man der Gemeente had genoemt/ besloten kunnen worden/ dat Christus Jesus/ om deze oorzaak dat hy de man der Gemeente is/ dien eenen God Israels zoude zijn; dewijl buyten alle geschil Christus Jesus/ zonder de aanmerking zijner menschelijker natuur/ dien man of Bruydegom der Gemeente niet is/ of wezen kan/ welken de Heylige Schrift zeyt dat hy is? Edoch men heeft zich hier over niet te bekommeren/ dewijl God/ gelijk ik van het begin af heb gezeyt/ in deze plaats by Esaias/ zich niet de man der Gemeente/ maar des onbesneden volks noemt (voor zoo veel die voorzegging tot de tijden Christi/ en alzoo tot onze zaak behoort) indien anders aldaar het gewag van man gevonden word/ 't welk/ gelijk ik te voren heb gezeyt/ geheel onzeker is; of immers word het uyt iet anders/ dan de benaming van man/ aldaar besloten: van het welke wy betoont hebben dat'er niets en blijkt. Hier hebt gy/ waarde Valentine, mijn volkomenste antwoord op de eerste bewijs-reden/ welke Gratianus met onzen Statorius Reden-twistende/ heeft by-gebracht; of immers/ heeft kunnen en moeten by-brengen: Uyt welke antwoord gy verstaan kunt/ in wat voor een zin mijn woorden te nemen zijn/ indien ik maar enkelijk heb gezeyt/ dat God noch des Israelytischen volks voormaals/ noch nu der Gemeente/ Bruydegom of man genoemt worden kan; om namentlijk te verstaan/ dat ik van de volkomene benaming/ en die een volkomen overdracht

behelst / gesproken heb / hoedanig deze is / wanneer Christus de Bruydegom / of man / der Gemeente geheten word. Van het niet geschreve woord Gods / 't geen de Papisten zoo grootelijks roemen dat by hen is / zoude ik iets byzonderlijk geschreven hebben in de Verdediging der aanmerkingen op de Stellingen des Posnaniensischen Vergaderings: welk werk zoo 't my God de Heer geeft dat ik het t'eeniger tijd kan voltrekken / zoo zult en gy / en anderen / van my hebben al het voortreffelijkste dat in dezen deele van my gedaan kan worden. Waar ik in mijn schriften heb belooft / dat ik iets van de valsche Opper-hoofdigheyd der Roomsche Kerk schrijven zou / zulks komt my niet wel te binnen: Doch 't zy hoe 't zy / Ik zie / indien ik alle deze dingen schrijven zouw / die ik of zelf voor my had genomen / of die de Broeders wel wenschen zouden dat ik schreef / ja daar ze geduurig op dringen en op aanstaan om ze te schrijven; ik zie / zeg ik / dat ik dan zeer lang zouw moeten leven / en geduurig in goede gezondheyd zijn: maar mijnen ouderdom / en de zwakheyd mijnes lichaams / laten my niet toe dit een van beyde te hopen: waar by koomt / dat / hoe ik hooger word in jaren / en voort ga in mijn letter bezigheden / ik my zelven des te onbequamer tot schrijven / en om anderen te leeren / bevinde: wes halven ik nu deze overige tijds mijns levens wel gaarn niet aan anderen / maar aan mijn zelven te leeren / te kost zouw willen leggen. Vaart wel / zeer voortreffelijke / en alderbeste Man / en lieffelijksten Broeder / en volhard in my te beminnen / gelijk gy pleegt / en in my / in uwe gebeden voor God uyt te storten / standvastelijk en geduurig by te staan. Uyt de Luklavisische landhoef van de Heer Abraham Blonscius, den sestienden April / in den jaare 1600.

Uwe in Christo zeer geneygde Broeder en Dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven, tot Lublijn,

DE NEGENDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

HEt is nu zes weken geleden / dat ik uwen brief ontfangen heb / op den veertienden November gegeven. Daar zijn wel luyden geweest / met welken ik veel eerder de antwoord zouw hebben kunnen zenden tot Rakou toe / gelijk ik nu doe; maar ik heb het van geen van allen tijds genoeg geweten. Maar nu verreyst onzen Statorius zelf / die zonder mijn weten nergens gewoon is te vertrekken / na de landhoef van Czarnkovius, om onzen Ostorod te bezoeken / die nu onlangs van een doodelijke krankte wederom heeft begost aan de beter hand te komen / om zijne beurt in de bediening des Avondmaals / welk aldaar op de naast-aanstaande Zonnendag zal gehouden worden / waar te nemen; alhoewel hy ook andersins daar hene zouw gereyst hebben; want dit hadden de Broeders op hem verzocht / om gezamentlijk te beraadslagen op den tijd / wanneer beyde de vergaderingen best hier by ons by een zouden kunnen komen; welke misschien voor de lente weerhouden zal worden door 't vermoe-

moeden van de pest/ ofte liever eenige overblijfsels des zelfs/ in de naast-gelege plaats. Gy hebt my in uw brief te kennen gegeven den tijd van onze Rakousche byeenkomst/ 't welk my zeer aangenaam is geweest te verstaan: maar dit heeft my ontstelt/ dat gy schreeft/ dat het lichtelijk zouw kunnen gebeuren dat gy'er zelf niet zoud' tegenwoordig zijn; want zonder u zal het'er alles laau en flaau in zijn werk gaan/ en zullen d'anderen eenigsins vergeefs by een komen: sedert echter is my de hoop gegeven/ dat gy'er immer wezen zult/ 't welk ik wensche dat geschieden mag. Ik verblijde my grootelijks/ dat/ gelijk uwen brief te kennen geeft/ gy het in het goede op-neemt/ 't geen'er van my met eenige scherpheyd voort-gekomen is; in welk stuk gy ganschniet bedrogen zijt: want mijne liefde te uwaarts/ benevens deze mijne brandende begeerte/ om dat gene/ 't geen ik meen waarheyd te zijn/ voornamentlijk in de dingen die de Godvruchtigheyd betreffen/ altijd te doen de overhand behouden/ is van deze mijne scherppigheyd alleen de oorzaak geweest; welk ik nochtans zelf/ gelijk gy weet/ niet goed en keure: en ik beloof u heyliglijk/ dat ik my na dezen (voornamentlijk in 't by-zijn van andere Broeders/ die met ons zoo innig niet verbonden en zijn/ gelijk deze niet en waren) tegen u/ en anderen/ zoo zacht betoonen zal/ dat ik niet zal behoeven daar verschooning van te verzoeken/ gelijk ik toen/ en zulks wel van herten/ heb gedaan. 't Geen gy van my verzoekt/ aangaande de plaats Joh. 17. daar in heb ik u genoeg gedaan/ gelijk gy in dit afgezonderde briefje zien zult: Zoo gy misschien een meerder verklaaring noodig hebt/ 't welk ik niet en denke/ daar in zal ik ook by gelegentheyd u zoeken genoeg te doen. Stelt gy slechs voor al by u zelven vast/ dat gy op deze onze byeenkomst zult tegenwoordig zijn/ en stelt uw' dingen hier na aan zoo zeer en neerstiglijk als gy eenigsins kunt. Ik hebbe tegenwoordig nauwlijks iets anders om aan u te schrijven/ en de overige tijd/ die ik hebbe om te schrijven/ heb ik wel van nooden tot het schrijven van andere brieven/ die tevens in een zelve pakket met deze weg zullen gaan/ welken aangaande ik u ernstelijk verzoeke/ dat gy elk de zijne belieft te behandigen/ of ter plaatse daar ze wezen moeten heen te schikken. Ik bidde u dat gy den doorluchtigen en edelmoedigen Heer Petrus Ostorovius van mijnent-wegen verzoekt/ dat hy voortga my met zijne liefde te omhelzen/ en dat hy goede acht geeft op zijn welstand/ zoo der ziele als des lichaams: En u/ mijne alderlieffelijkste Smalci, bid ik/ dat gy u dagelijks meer en meer inprent/ dat ik u van ganscher herten beminnen en eere/ en dat ik God gedurig bidde/ dat hy u met zijne gaven vermeerdere/ en u altijd bysta; welke liefde-plicht/ dat gy my wederom bewijzen wilt/ zulks begeer ik en verzoek ik van u wederom. Groet de twee Gebroeders Lubienietcien mijnent-halven vriendelijk/ als ook mijne andere bekenden. Vaart wel voortreffelijke Man. Op de Luklavikische landhoef van Bloncius den achtienden Januarij 1601.

Uwe in Christo zeer geneygde Broeder en Dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Aan

Aan den Zelven, tot Lublijn,

DE TIENDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

VOortreffelijke Man / zeer eerwaardige Broeder in Christo. Ik heb my grootelijks verblijd / dat gy mijnen raadslag / wegens uwe Zusters Zoon / goed gekeurt hebt; ik zouw echter wel wenschen hier van met u in tegenwoordigheyd te spreken / 't geen ik gehoopt hadde / dat voor zeker hier op deze naaste Kerken-vergadering zouw zijn geweest. Maar uwen brief aan onzen Ostorod geschreven heeft my deze hoop by na t'eenemaal benomen: alhoewel ik de ongerijmtheyd van de zaak aanmerkende (dat gy namentlijk op de Kerken-vergadering niet wezen zoud) nauwlijks zoo veer komen kan om te gelooven dat het dus uyt zal vallen; ik altoos zal mijn best doen / dat het dus niet en zy: ondertusschen zal ik niet aflaten God te bidden / dat hy u aldaar by wil zijn / voornamentlijk in die t'samen-spraak die'er van den Water-doop zal gehouden worden: welk dat het u zoo zeer mishaagt datse gehouden worden / daar over ben ik ten hoogste verwondert; dewijl'er veel eer niets is / indien u de voort-planting der Goddelijke waarheyd / gelijk het moet / ter herten gaat / dat u / mijns oordeels / met recht welgevalliger zouw kunnen zijn: dewijl God u overvloediglijk met deze wapenen heeft voorzien / met welke de waarheyd / in dit geschil / kan en moet verdedigt; en de dwaling overwonnen / en afgestreden worden. Ik bekenne nochtans / dat en gy / en uwe ampt-genoot / alhoewel hy even zeer / of een weynig min / dan gy / verzien zy / nauwlijks iets uyt zult rechten / indien'er volstrektelijk van de Water-doop gereden-twist moet worden / ofze namentlijk van een ygelijk die Christi Discipel wil zijn / noodzakelijk moet op en aangenomen worden; gelijk ik gedaan heb in mijn boekje van den Water-doop / en gelijk my dunkt ontwaar geworden te zijn dat sedert tot noch toe op onze Kerken-vergaderingen in gewoonte is gekomen. Maar dezen weg moet / zoo ik het wel hebbe / in uwe aanstaande samen-spraak geensins ingetreden worden; maar hier van heeft men slechs alleen te handelen / of / namentlijk / diegenen / die / om zoo te zeggen / van de wieg af de name Jesu Christi hebben beleden / en zijne Religie / en geene andere daar nevens / van welke zy nu / voor zoo veel noodig is om het eeuwige leven te verkrijgen / zeer wel zijn onderwezen / geduriglijk en opentlijk hebben aangehangen; geheel en al met den Doop des Waters plechtelijk moeten gedoopt worden? of datse / zoo dit niet en geschied / voor geen waarachtige Broederen in Christo te erkennen zijn / ofschoon haar leven en zeden met de waarachtige en zuyvere Religie Christi over-een-stemden? want dit is waarlijk het geen'er tusschen u lieden in geschil staat / en niet iet anders: En men moet betoonen / dat zy lieden / die dus gevoelen / hier van uyt de Heylige Schriften eenig gebod / of voorbeeld / of ten minsten eyndelijk eenige gewagmaking / dienen voort te brengen: dewijl baarblijkelijk is / zoo zulks niet geschieden kan / dat'er gansch geen reden is / waarom deze / om zoodanigen Doop aan te gaan / zouden moeten gedrongen worden; en waarom zoodanigen juk den Broederen zoude mogen / ik laate staan

zoude

zoude moeten/ werden opgeleyt; inzonderheyt noch/ wanneer het zoodanige zijn die van die genen/ welke de Christelijke Religie belijden/ in 't gemeen voor gedoopten gehouden worden. Want van deze/ die zoodanige niet en zijn/ en van welken kenlijk is datse gansch geen Waterdoop ontfangen hebben/ moet men bekennen/ dat het/ om de groote aanstootelijkheyd die daer uyt by de menschen van den Christelijken naam ontstaat/ geensins oorbaarlijk is/ datse in onze Vergaderingen tot het Avondmaal onzes Heeren/ 't geen het Veld-teken is van de Christen-broederschap/ toegelaten worden. Nu dan/ op dat en gy/ en uw Ampt-genoot lichtelijk moogt verkrijgen/ dat de t'samen-spraak/ of reden-twisting/ op deze wijs/ als gezeyt is/ ingestelt worde/ zoo is noodig/ dat een van uw beyden (gelijk ik andersins evenwel achte dat men voor al behoort te doen) als de gewoonlijke Harder van die plaats/ voor af de oorzaak van zoodanigen reden-twisting te kennen geeft; en dat hy/ ten minsten in 't by-wezen van eenigen die zonder zoodanigen Doop tot de Broederlijke gemeenschap verzoeken toegelaten te worden/ op deze of diergelijke wijs besta te spreken: Let Broeders en Zusters wat het is dat hier gehandelt word: Ziet, deze luyden die gy hier tegenwoordig ziet (hen een voor een by namen noemende) menschen van een leven en zeden dat met de Christelijke geboden over-een-komt, en die met ons aangaande de voorname verborgentheden en leer-stukken van de Christelijke Religie, van eenderley gevoelen zijn, verzoeken en bidden dat wy haar onder ons getal willen aannemen, en voor ware Broederen in Christo houden, en derhalven hen toelaten, datse met ons aan de Tafel des Heeren mogen aanzitten, en des zelven deelachtig zijn, alhoewelze in geen van onze Vergaderingen den Waterdoop hebben aangenomen: Wy, wat ons belangt, benevens meer andere in de kennisse der Goddelijke dingen voortreffelijke Broeders, oordeelen dat haare begeerte van ons en mag en moet genoeg gedaan worden; en hebben hier toe het tweemaal hernomen besluyt van onze algemeene Kerken-vergaderingen voor ons, waar uyt blijkt, dat het aan ydere Vergadering toegelaten is, dusdanige luyden onder haar gezelschap aan te nemen, en tot de Tafel des Heeren toe te laten. Maar eenige andere Broeders zijn hier in van ander gevoelen, en stellen vast datse op geenderley wijs, zonder den Waterdoop in eenige onzer Gemeentens ontfangen te hebben, tot de Broederlijke gemeenschap mogen of moeten toegelaten worden. Op dat dan wy, zoo de waarheyd aan hare zijde is, en wy in de doling steken, van deze onze dwaling mogen verlost worden; en deze vrome en voortreffelijke luyden erkennen, datse zulks iets van ons begeeren, 't geen men hen niet inwilligen kan, zoo verzoeken wy van die genen die van ons geheel het tegendeel gevoelen, datse uyt de Heylige Schrift eenig gebod, of voorbeeld, of ten minsten eenige reden, willen by-brengen van dit stuk, dat namentlijk de zoodanige, gelijk deze luyden, en die, gelijk men zeyt, met de melk uyt 's moeders borsten, de kennisse, dat Jesus van Nazareth, die gekruyst is geweest, de Hemelsche Heer, en zijne Religie ten vollen waarachtig en Goddelijk is, hebben ingedronken, en het zelve geduurig hebben beleden, zonder den Waterdoop plechtelijk ontfangen te hebben, gehouden moeten worden voor waarlijk niet aan het Lichaam Christi te behooren, en niet waardig datse des zelfs Tafel zouden deelachtig zijn, &c. Indien nu alhier de party die van het tegen-gevoelen is wilde zeggen/ dat niet dit maar iet anders

de staat is des geschils / of van de aangevange samen-spraak / of datse wilden aarzelen / om'er niet aan te willen aan 't gene men van hen eyschte; zoo zal'er niemand zoo dom en onbehouwen zijn (ten zy misschien eenige zeer weynige t'eenemaal verblinde menschen) of hy zal wel zien en begrijpen kunnen dat dit zeer onbillijk en onredelijk van hen geschied; ten minsten zal hy in een zeer sterk bedenken komen / dat van hen een ongerechtige zaak verdedigt word. By aldien het God geeft/dat nu de Tegen-party of niet iets voorwend/ of aarzelt / of niet te min komt tot het voortbrengen van Schriftuur-plaatsen / om het gene te bewijzen / dat van hem verzocht word / en het geen hy bewijzen moet; zoo schijnt voor af eerst / eer hy zulks doe / en hem zelfs en de toehoorderen indachtig gemaakt te moeten worden / dat deze Schriftuur-plaatsen zoodanig zijn / dat het / zoo haast als'er eenige word by-gebracht/ dewijl'er by na niet een diergelijke wezen kan / dient geoorloft te wezen daar op terstond met een enkel woord te mogen tusschen-spreecken / en te vermanen / dat zulk een plaats ter zaak niet en doet / nochte die luyden niet aan en gaat over welken het geschil is. By aldien niet te min die gene dieze voortgebracht heeft / wil voortgaan met de zelve op zijn stuk toe te passen / en dat de toehoorders verzoeken / datmen hem zulks toe zal staan; zoo laat het hem volop toegestaan worden: maar als hy nu gedaan heeft met spreken / zoo dient wat wijdluftelijk en uytdrukkelijk getoont dat het bygebrachte getuychenis geheelijk van andere luyden / als van welken men nu handelt / en van deze zeer verre verscheyden spreekt: En dit zy het sommier van de beantwoording / onderen-tusschen niet nalatende / of daar worden ook andere beantwoordingen te gemoet gevoert / die men zegge / en aanwijze / dat niet noodig is breeder te verklaren / ten zy men eerst op die eerste beantwoording voldoening heb bekomen. Op de Schriftuur-plaatsen / die in 't algemeen eenige kracht voor de Tegen-party om te besluyten schijnen in te hebben; hoedanig is het voorbeeld van dat Christus zelf is gedoopt / en de spreuk van hem bygebracht van de noodzakelijkheyd om Wederboren te moeten zijn uyt Water/en Geest; schijnt een zoodanig antwoord / dat het den toehoorders kan voldoen / uyt mijne verhandeling van den Doop genoeg gereed en by der hand te zijn: welke zoo gylieden wat wel en met opmerking doorleest / zoo dunkt my / zonder eenige laatdunkende verwaantheyd / dat ik zal durven hopen / datse u / om de waarheyd staande te houden / geen kleyn behulp toe zal brengen. Om dit weynige/ van de wijs van reden-twisten met de Tegen-party/aan u te schrijven/ waar door ten minsten / zoo het niet beters te weeg brengt / de waarheyd niet en mag onderdrukt worden / ben ik door uwen brief bewogen / in welke gy u als wanhoopig aanstelt / in zoo gerechtigen zaak / en zoo licht om verdedigen: Ik hebbe nochtans het zelve te voren met de Broeders alhier willen overseggen / die mijnen raad voor goed keurende / my om zulks te schrijven / te meer hebben aangemoedigt / ik verzoek u derhalven / en met eene de Heer Christoffel Lubienietzius, wien ik goedvinde dat deze mijnen brief met u gemeen zal zijn / dat gy deze mijne plicht-bewijzing t'uwaarts ten goede nemen wilt. Zoo moet u God begunstigen / en / als het tijd zal zijn / die dingen in den zin geven / die om in de aanstaande t'samen-spraak de waarheyd voor te staan / en te bevorderen / grootelijks dienstig zijn. Vaart wel mijn zeer beminde Broeder/en zijt kloekmoedig. Te Rakouw/den vijftiende Maart 1603.

Mijnen

Mijnen Huysfwaard heeft u zeer doen groeten. Ik en schrijf nu niets / maar ik dicteer slechs: weshalven is het in mijn macht niet / nu iets van deze mijnen arbeyd aan u te zenden.

Uwe in Christo zeer geneygde Broeder en Dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven,

DE ELFDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

UWen brief / zeer beminde / en zeer eerwaardige Broeder / met de welke gy begost hebt deze onze achterweeg gelaten wisseling van Brieven wederom op te vatten / is my ten hoogste aangenaam geweest: en ik houde my grootelijks aan u verplicht / die my van die dingen noopende den staat van uwe Gemeente / en wat met en van hen word gedaan / die nu ten deele zich van ons hebben afgescheyden / en ten deele om zulks te doen noch schenen vaardig te zijn / zoo naukeurigen kennis hebt doen hebben. Ik heb altijd geacht / en word nu noch des te meer in mijn gevoelen bevestigt / dat uwe al te groote lijdzaamheyd deze menschen stoffe geeft om in haar voorstel te volharden; en na dat ik geweten heb / op welke voorwaardens gy met hen de eendracht hebt willen maken / en noch maken wilt / zoo kan ik my niet genoeg over uwe ontijdige toegeventheyd verwonderen: want / om de waarheyd te zeggen / wat is het anders / hen hier in te wil te zijn / dat gy eenige tijd lang van deze niet noodzakelijken Doop / niet iets en zult leeren / als den weg / welke God tegen alle onze hoop en verwachting geopent heeft / om alle huychelery uyt onze Vergaderingen uyt te werpen / en tot de zelven de menschen van geen opgetoyde vromigheyd / die andersins lichtelijk komen verlooren te gaan / aan te lokken / en toe te gaderen; wederom geheel en al toestoppen / en onbruykbaar maken? Voorts / wat is het anders / haar luyden te beloven dat men niemand zonder dezen Doop tot het Avondmaal des Heeren toe zal laten / als van dwaling te verdoemen 't geen in onze algemeene Kerken-vergaderingen besloten is? En eenige onze Vergaderingen te berispen / in welke men dit nu heeft begost te doen? Maar gy zult misschien zeggen (gelijk ik eenigen om u te verontschuldigen dus heb hooren spreken) dat zulks in die Vergaderingen volgens over-een-stemming van het meerder gedeelte is geschied / en dat'er alhier het meerder gedeelte tegen is / om zulks niet te laten geschieden. Voorzeerst dat dit zoo is / kan ik heel qualijk gelooven / dewijl my voor de waarheyd is gezeyt / dat'er / toen de Heer Zaporius toegelaten wierd / nauwlijks iemand tegenstreefde: want het is zeker / dat deze uwe belofte tot die Vergadering mede behoort / en dat het de Heer Andreas Lubieniecius in zijne Gemeente niet doen en kan / ten zy hy deze belofte en zijn gegeven trouw verbreken wil. Vorders / laat het zoo zijn / dat niet alleen in de Lublijnsche Gemeente / maar ook in die Gemeente zelf / het meerder-deel der Broederen niet gewilt heeft dat zulks zouw geschieden / geeft gy niet door deze uwe be-

lofte stilswijgende te kennen / dat gy zoodanige menschen zijt / van welken men met recht kan twijffelen / offe niet dat gene doen 't welk onrechtvaardig is / en datse door zeker geweld de beslupten der Kerken-vergaderingen schenden? Kunnend'er niet van die genen / die'er tot noch toe niet in stemmen / eenige van meening veranderen / waar door men met recht zouw kunnen zeggen / dat'er het meerder-deel toestemde? Een ding zal ik noch zeggen / dat het een zeer groote en by-na onverschoonelijke misslag is geweest / die genen / die nu al lang verzocht hebben zonder dezen Doop toegelaten te worden / niet te hebben toegelaten / indien zulks op eenigerley-wijze / zonder het beslupt des Kerken-vergaderings eenigsins te quetsen / heeft kunnen geschieden; en wanneer / met zulks te laten geschieden / de raadslagen en krachten der Tegenstrevers t'eenemaal verydelt en gebroken zouden zijn geweest; daar nu / met het niet te laten geschieden / de zelve wonderlijk versterkt zijn. Wat de Vrouwen belangt die tot de Evangelischen zouden overgaan / daar in heeft men zich niet te quellen; ja God is te prijzen / die deze weg verschaft om de zulken van onze Vergaderingen af te zonderen: de zelve God zal geven / dat ook gy-lieden plaats zult hebben om by een te komen / en de Vergadering van d'andere party is geensins te vrezen / of daar na te vragen. God de Heer onderwijze u / en bevrijde u van alle doling! Dat gy en ik eens eenige tijd lang in een zelve plaats mochten zijn / gelijk gy het schijnt te erkennen / word niet min van my / dan van u / hertelijk gewenscht: hier toe schijnt my alleen van nooden / dat gy voor eenige maanden daar komt wonen daar ik mijn verblijf hebben zal; 't geen / na de naastgehoude Kerken-vergadering vast gestelt zal worden / zoo God wil; en ik twijffel'er naulijks aan / of het zal op Rakou uytvallen. Vaart wel mijn zeer beminde Broeder / en groet van mijnentwegen uwe en mijne mede-dienaars hertelijk. Uyt de Luklavikische Landhoef van Blonscius. Den drie-en-twintigste dag van Januarius des jaars 1604.

Uwe in Christo altijd zeer geneygde Broeder en Dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

Brief

Brief van

FAUSTUS SOCINUS,

aan

CHRISTOFORUS LUBIENIECIUS,

Herder der Lublijnsche Vergadering.

Den voortreffelijken, en met Godvruchtigheyd en deugd vercierden Heere, den edelmoedigen *Christoforo Lubieniecio*, getrouw bedienaar des Goddelijken woords, zijnen Heere, en zeer eerwaardigen Broeder in Christo, &c.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

VOortreffelijke Man / zeer eerwaardige Broeder in Christo / &c. Dewijl Samuel Brelius na zijn Zwager Strzalkovius, die niet ver van uwent zijn verblijf heeft / hene reysde / heb ik het mijn plicht geacht / om aan u eenigen brief te schrijven / en met de zelve u geluk te wenschen / van dat gy in zoo voornaam een plaats / en zoo bequaam om de eere Gods en Christi voort te planten / volgens besluyt der Kerken-vergadering / tot Harder zijt gestelt; voornamentlijk dewijl u zoodanigen * mede-genoot is toegevoegt / door welks wakkerheyd en geleertheyd gy grootelijks zult kunnen geholpen worden. Dit kan ik heyliglijk verzekeren / dat ik / zoo haast als ik dit hoorde / in mijn aldersmertelijkste ongeval / welk toen noch versch was / een meer dan gemeene verquikking van zwarigheyd en smerte gevoelt heb / en ontwaar geworden ben. Och of het my waar te beurt gevallen / of t'eeniger-tijd noch te beurt vallen mocht / om daar ter plaats te wonen / daar ik dikmaals en met u / en met uwen mede-makker mocht in mond-gemeenschap komen / en u lieden de Hemelsche waarheyd / die tot de onsterffelijkheyd de weg toont en opent / hooren uytleggen! Want gy / mijne Lubienietzi, wanneer ik u heb hooren Prediken / 't geen verscheyde-malen is gebeurt / en uwe toehoorders / om de zorg haarer eeuwiger behoudenis te behertigen / heb hooren aanmaanen en ontsteken / hebt my byzonderlijk die gene geschenen te zijn / welken God in dit Rijk onder zijne voornaamste instrumenten uytgekoren heeft / door welken hy de menschen / die van de Godvruchtigheyd geen afkeer hebben / tot hem en zijnen Gezalfde bekeeren / en van 't verderf bevrijden wil. Nu is het uw' plicht / aangezien dit ampt niet zonder zijne bestiering en toeverzicht te dezer plaats u aanbevolen is / daar zoo grooten weldadigheyd Gods zoo zeer verbreyd en voort-geplant kan worden / de hoogste en naukeurigste naarstigheyd aan te wenden / dat'er niet iet groots in u en mag gebreken / om zoodanigen last waardiglijk ten eynd te brengen. Gy weet / dat'er om de zelve welgevoechelijk ten allen plaatse te bekleeden / dit vereyscht word / dat de gene

* Valentijn Smalcius.

dien deze last is toevertrouwt niet alleen machtig zy te onderwijzen de genen die niet weygeren geleert te worden / maar ook de tegen-sprekers de mond te stoppen: hoe veel te meer dan word het zelve daar ter plaatse vereyscht / daar geduurig zoo veel tegen-sprekers zijn / en de zelve voor een groot deel zeer geleerde / en met de konstenaryen der Sofisten aldervoorsienste menschen? Derhalven zoo dient gy voor al de boeken der gener die by haar in groot-achting zijn / en die voornamentlijk om ons en onze leer van valscheyd en leugen t'achterhalen / zijn geschreven / zeer naarstelijk te overlezen / om niet onverdacht te zijn wat gy haar zult kunnen antwoorden / indien het komt te gebeuren / datse u of by geschrift / of opentlijk in gesprek iets zullen willen tegenwerpen / en zich tegen u verzetten. De dingen die'er van de luyden van onze kant / tegen haare bedrieg-redenen / aan allen om gelezen te worden / zijn voorgestelt / voor zoo veel gyze goed keurt / dient gy als op uw' duym te hebben / om gelijk als slagvaardig te zijn / in 't gene gy haar ook buytens tijds en onverwacht zoud kunnen te gemoet voeren. Maar boven alles staat u te bezorgen / dat gy den waarachtigen zin der Heylige Schriftuur / voornamentlijk van de boeken des Nieuwen Testaments / zoo / voor zoo veel als doenlijk is / moogt begrijpen en vast houden / dat gy machtig zijt de valsche of qualijk te pas gebrachte uytleggingen / van dooling te berispen en t'overtuygen. Want dus zal 't geschieden / dat'er niets / dewijl de Tegenpartyen zonder dusdanige getuygenissen nu met ons niet derven in gesprek treden / u of uwe leer van hen zal konnen tegengeworpen worden / of gy zult nu weten hoe gy het zult kunnen wederleggen. Meer dingen van dezen aart zoude ik aan u schrijven / ten zy ik my vastelijk voor liet staan / dat de zelve u veel-licht veel beter bekent zijn dan my zelfs; die veel-eer door mijne liefde t'uwaarts / en van een sterke kracht eener alderbrandenste begeerte / die by my is / tot voort-planting van de Goddelijke waarheyd gedreven / dit weynige geschreven hebbe / dan dat ik achten zoude dat gy hier eenige vermaningen noodig hebt; 't welk dat gy belieft in 't goede te nemen / verzoek ik ernstelijk. In deze voorlede dagen heb ik aan de Heer Stanislaus, uw' broeder / een Anagramma (zoo men 't noemt) of letter-spelling uyt zijn naam / toegezonden / 't welk ik gemaakt had op zijn verzoek van over een tijd lang aan my gedaan; die niet alleen geantwoord heeft het zelve hem ten hoogste aangenaam te zijn / maar hy heeft ook ernstelijk op my begeert / dat ik insgelijks een Anagramma op uwe naam / als ook op die van de Heer Andreas, uwen Broeder / maken zouw: Ik ben hem hier in te wil geweest: Zoo zende ik u dan / benevens het Anagramma van de naam des Heeren Stanislai zelfs / indien gy 't veel-licht noch niet gezien moogt hebben / de andere twee: Het uwe is tweederley; waar van gy het eerste alleen / en op zich zelven gebruyken kunt / wanneer en alwaar het u believen zal; maar het andere (zoo my dunkt) niet anders dan aan het eerste gevoegt; op dat / indien misschien u iemand uyt het eerste mocht tegenwerpen / dat gy u zelven al te veel aanmatigde / hy het laatste lezende / nu verstaan mag / dat het hier mee anders gelegen is: ja / alhoewel gy acht dat u hier / dat is / of in deze wereld / of ook in deze plaats / en bediening / daar gy nu in zijt / niets / voor zoo veel gy u vroom en onderworpen draagt / grootelijks te vrezen is; dat gy niet te min nochtans op d' overdenking dat gy stof en assche zijt / openhertelijk belijd / dat'er iets is het geen gy vreest. Dat

gy

gy aan de Heer Andreas zijn Anagramma, uyt mijnen naam / belieft toe te zenden / of het hem te geven / wanneer hy by u is / verzoek ik vrindelijk / en dat gy my op het ernstigste in zijne goedwilligheyd beveelt. Onder mijne kostelijkste boeken / en alle mijne schriften / die my van de godlooze menschen benomen zijn / was ook het boek van Smiglecius, o Bostwiere genaamt / en daar en boven des zelfs korte Latijnsche geschrift / tegen my in 't byzonder uytgegeven / van de plaats in 't 2 kapittel van Zacharias / op welke beyde geschriften ik nu had begonnen te antwoorden ; en het laatste had ik met eenige aantekeningen op de kant / van mijne hand geschreven / voor een groot en het voornaamste deel wederlept : Zoo gy deze twee werken van dien man / voor my bekomen en my toezenden kunt / het zelve zal my niet alleen ten hoogste welgevallig zijn / maar ik zal de koste daarom gedaan / terstond en zeer gaarne wedergeven ; ik bid u dan / dat gy my hier in de behulpzame hand wilt leenen. Den Heere Valentijn Smalcius, welk ik hoore dat nu by u is / namentlijk uwen zeer gevoegzamen mede-genoot / begeere ik zeer ernstelijk dat gy mijnent-halven de groetenis wilt doen. God de Heer begenadige u beyden geduriglijk / en zy over u met zijnen Geest. Onzen Statorius, by wien ik nu al twee maanden gewoont hebbe / en by wien ik veel-licht noch al langer wonen zal / doet u hertelijk groeten. Vaart wel alderbeste en oprechtste Broeder. Uyt den banne van Luklavik / den veertienden dag van Augustus in den jaare 1598.

Uwe in Christo zeer lief-hebbenden Broeder en Dienaar

FAUSTUS SOCINUS.

De Eerste Brief van

FAUSTUS SOCINUS,

aan

ANDREAS VOYDOVIUS

Tot Krakouw.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

ZEer waarde Andrea, toen de Heer Paulikovius onlangs na Krakou ging / kost ik / vermits zijn vertrek my t'eenemaal onverwacht voorquam / op uwen brief niet anders antwoorden / als dat gy / zoo het wezen kost / ten minsten voor eenige uuren u herwaarts zoud begeven / om des te beter te zaam te kunnen overleggen / wat u te doen zouw staan : Edoch de Heer Paulikovius, vermits zijn grooten haast in 't vertrekken / heeft den brief / die ik hem gegeven had / vergeten mee te nemen ; en gy / voor zoo veel ik zien kan / hebt ook geen gelegentheyd om hier te kunnen komen. Weshalven heb ik besloten dit aan u te schrijven / 't geen ik in 't zin had u in tegenwoordigheyd te zeggen. Dat gy dan met den eersten u met ernst tot de oeffeningen der menschelijker

lijker letteren meent te begeven/ het zelve prijs ik grootelijks; als gy maar slechs die oeffeningen tot eenig ander beter eynde hene strekt/ en dat gy niet in de zelven altijd wilt blijven hangen/ en als daar in verouderen: want gy en zijt niet voor u zelfs alleen geboren. Weshalven zoo moet gy uwe oeffeningen/ en alle uwen arbeyd als in 't gemeen toebrengen (om zoo te zeggen) en u zelve dit eynde van de zelven voorstellen/ 't geen niet alleen genoechelijk voor u/ of nut/ of ook eer en aanzienlijk wezen mag/ maar 't geen ook aan anderen/ en voornamentlijk aan die genen/ welken gy meer verschuldigt zijt/ te stade komt: alhoewel 'er geen waare geneuchte/ noch nuttigheyd/ noch eerlijkheyd wezen kan/ wanneer gy dat gene niet voldoet/ het geen gy schuldig zijt. Maar laat ons eerst eens zien/ wat een yder in 't algemeen aan anderen schuldig is. Drie soorten van goederen zijnder/ in welke te verkrijgen/ of te bewaaren/ wy de eene den anderen behulpelijk kunnen en moeten zijn; welk zijn de goederen des gemoeds/ des lichaams/ en de uytwendige goederen: De goederen des gemoeds/ nu/ worden door de waare * wijsheyd; des lichaams door de artsenykunde; en de uytwendige door de rechts-geleertheyd/ voornamentlijk of verkregen of behouden. Derhalven dan indien iemand zijn plicht omtrent andren waar wil nemen/ die moet voor al (indien hy andersins tot deze wetenschappen niet onnut en onbequaam is) of in de waare wijsheyd/ of in de artsenykunde/ of in de rechts-geleertheyd/ hem bevlijtigen: Nu kan het naulijks anders zijn/ of die gene die bequaam is om de menschelijke letteren te leeren/ is ook bequaam tot deze oeffeningen. Weshalven zoo moet gy u of van de menschelijke letteren afhouden/ of van ganscher herte met de borst op de zelve vallen/ op dat gy daar na ten minsten aan een van die dry oeffeningen u zelven volkomen overgeeft/ en by de zelve geduurig volhard. Staat dan in te zien/ aan welke inzonderheyd gy u moet overgeven/ om het zelve u voor te stellen als het eynde van dien arbeyd welke gy aan de menschelijke letteren te kost legt. Indien nu de waardigheyd van de zaak zelf/ gelijk als zulks behoort/ wel overwogen word/ zoo en zal 'er niemand kunnen twijffelen/ of de oeffening der waare wijsheyd zal voor u te verkiezen staan: want zoo veel voortreffelijker als de goederen des gemoeds zijn/ dan de andere goederen/ zoo veel voortreffelijker moet noodzakelijk ook deze oeffening zijn dan d'andere goederen. Maar de goederen des gemoeds zijn voortreffelijker dan d'andere goederen/ niet te dezer oorzaak alleen/ om dat het gemoed zelf veel voortreffelijker is dan het lichaam/ en alle uytwendige dingen; maar ook hierom/ en hierom voornamentlijk/ om datse den mensch van 't verderf bevrijden/ en hem onsterffelijk/ en verders waarlijk gelukzalig maken: 't gene de vordere goederen geensins te weeg brengen kunnen. Waar uyt baarblijkelijk is/ dat deze met die niet op eenigerley wijs moeten vergeleken worden/ ja datse ten aanzien van die/ geen goederen eenigsins genoemt mogen worden. Wat is 'er dan in de weeg/ waarom gy twijffelen zoud/ u/ zoo haast als gy moogt/ aan de oeffening der waare wijsheyd over te geven/ indien gy anderen/ gelijk gy immers moet/ op het meeste wilt te nut zijn? Maar de waare Filosofy/ ofte liever wijsheyd/ is niet anders/ dan de waare kennisse Gods/ en zijnes wils/ die in de boeken der Heylige Schrift begrepen is: welke boeken te dezen eynde zelf/ om waarlijk God en zijnen wil te leeren kennen/ door Gods verwonderlijken raad/ beschreven/ en be-

* Philosofie.

waart/

waart / en door de hoogste weldadigheyd Gods / als het alderkostelijkste van alles wat'er onder den Hemel is / aan ons gegeven en overgelevert zijn. Vorders ziet gy / of immers gy kunt het zien / hoe weynige zy zijn te dezer tijd / die met recht gezeyd zouden mogen worden / met deze waarachtige kennisse van God en zijnen wil / inzonderheyd op zulk een wijs datze ook anderen zouden kunnen onderwijzen / begaaft en voorzien te zijn; en hoe grootelijks het te beduchten staat / dat'er / deze afvallende die de zelve nu noch voort-leeren / bynа geene zullen gevonden worden / die wederom in haare plaats zullen treden: 't welk indien het komt te gebeuren / (de goedertierene God keere het voorspook af!) zulks zal u / en anderen uw's gelijken / aldermeest te wijten zijn; en derhalven is dapper te vreezen / dat gy een zwaare straffe hier over zult te wachten hebben / indien gy namentlijk de bevlijtiging der Heylige Schriften / en de voortplanting der waarachtiger kennisse Gods verwareloozende / liever hebt willen of ledig zijn / of op eenige andere oeffeningen / en andere ampten / toeleggen / en den tijt besteden. Ick zegge / u / en uw's gelijken / die namentlijk noch jongelingen zijt / en die tot noch toe van uwe kindsheyd aan in de waare Godvruchtigheyd zijt opgequeekt / en opgevoed; die / om schaarsigheyd van middelen / tot deze zaak geen beletselen dezer eeuw en hebt; die eyndelijk de zonen zijt van deze mannen / welken het nu al-lang haar werk is geweest / en zoo lang zy leven zullen / het haar eygen werk wezen zal / anderen in de waarachtige kennisse Gods te onderwijzen: Weshalven zoo gaat ook dit u-lieden aan als eenige erffenis; en zoo gy dan godvruchtig tegen uwe ouderen wilt zijn / en geheten worden / zoo moet gy uw gedachten laten gaan hoe gy hen-luyden t'eeniger-tijd eyndelijck / van ouderdom onder zulk een last bezwijkende / te hulp zult kunnen komen / en by beurte haare plaats bekleeden / en hen / door uwe bystand en naarstigheyd / haaren arbeyd en moeyelijkheyd verminderen. Hier by koomt / datmer niet aan schijnt te kunnen twijffelen / ofte uwe Ouders zelf / en met hen te gelijk de geheele vergadering der Godvruchtigen / eysschen dit zelve van u als door hun eygen recht / ofte liever hereysschent / en vorderen van u wederom af: weshalven wordt'er voor u-lieden noch verontschuldiging / noch aarzeling overgelaten / waarom gy niet / indien gy weygert dit te doen / met recht voor ondankbare / ongerechtige / ongoddelijke / zoo tegen God / als tegen de menschen / zoud mogen uytgemaakt worden. Ik zal my dan zoo zeer niet porren / om u bekent te maken / en voor oogen te stellen / hoe onzeker / en vol gevaars de twee andere oeffeningen / die ik genoemt hebbe / namentlijk der Artzenykunde / en der Rechtsgeleertheyd / zijn; voornamentlijk dewijl de dagelijksche ervarentheyd zulks aan yder een meer dan genoeg toonen kan: En het is geen wonder / dewijl geen van beyden op eenige standzaame grond-steun rust / en die beyde of by de waan / en 't gezag / der leugenachtige menschen / of op bedriechelijke proef-nemingen en redenen bestaan; geen van beyden de eere Gods / en de eeuwige gelukzaligheyd des menschen / als tot zijn eygen eynde heeft / maar zy beyde voornamentlijk op dit leven / en des zelfs gemakken zien: welke levens gemakken en voordeelen / dewijlze van de meeste menschen boven alle andere dingen worden gestelt / zoo kan het lichtelijk geschieden / dat / zoo iemand in de kennisse en handzaamheyd dezer dingen uytmunt / de zelve tot zeer groote middelen / en hooger eere komt; maar zeer lichtelijk gebeurt het ook met eene /

dat de zelve een lijf-eygen word van schandelijke gierigheyd en groots-zuchtigheyd / boven 't welke den mensch niet iet onwaardigers noch ellendigers overkomen kan. Maar onze waare Wijsheyd steunt / als op een aldervasten grond-steun / op het getuygchenis en de woorden Gods / die de waarheyd zelf is; en heeft alleen haar opzicht op de eere van den vermogenden God / en de eeuwige zaligheyd der menschen; welke dewijlze door de hoogste onwijsheyd en zotterny van de menschen versmadet en gansch niet geachtet worden / zoo en is hier geen vrees voor te hebben / dat iemand / hoe zeer hy in de zelven uytsteekt / zich zulke rijkdommen / of vercierselen verkrijgen zal / dat hy lichtelijk of gierig / of staatzuchtig sta te worden. Wel veel gevaarlijkheden / om dit leven en de voordeelen des zelfs te verliezen / hebben zy uyt te staan / die de Leer dezer waarachtige wijsheyd belijden; maar in deze gevaarlijkheden is inder daad gansch geen gevaar met al gelegen: want het zijn veel eer eenige op-prikkelingen van ons geloof en deugd / en zekere panden en waarborgen / wanneer iemand standvastelijk de zelve doorstaat / van het eeuwige leven / en de zaligheyd. Uyt het gene ik tot hier-en-toe geschreven heb acht ik u genoeg vroed-gemaakt te zijn / dat uwe voornaemste oeffeningen die der Heylige Schriften wezen moeten / op dat gy den waarachtigen zin der zelven ook aan anderen voor-dragen / en hen in de waare kennisse van God / en zijnen wil / onderwijzen moogt. Laat ons nu eens zien / tot hoe verre / eer gy u geheel en al aan deze oeffeningen overgeeft / gy in het leeren der menschelijker letteren / en in die konsten te bevlijtigen / die u tot deze oeffeningen behulpzaam kunnen zijn / dient voort te gaan. Voor-eerst dan / wat de talen belangt / 't schijnt eenigsins noodig / dat gy van de Latijnsche taal zoodanigen kennisse hebt / dat gy niet onvoegzaam / of ruw en onbeschaaft / van een yder zaak / die in de verhandeling der Goddelijke dingen voorvalt / spreken en schrijven kunt: voornamentlijk om die genen haar wil / die / zoo gy geen Latijn en gebruykt / u niet verstaan en kunnen / en ook / indien het noodig is / om de verdediging en voortplanting der Goddelijke waarheyd by de buyte-volken: Maar om de Grieckische taal ten uyterste naukeurig te kennen / zulks en schijnt zoo noodzakelijk niet: maar het is genoeg indien gy de Schriften des Nieuwen Testaments by u zelven verstaan kunt / en de kracht en eygenschap der woorden / en manieren van spreken / die in deze Schriften vervat zijn / wel begrijpt: waar toe ook veel behulps zal geven / indien gy eenige kennisse der Hebreeuwsche taal bekomen hebt; zoo veel namentlijk / dat gy ten minste by behulp van eenig Woord-boek / den zin van de Schriften des Ouden Testaments tamelijker-wijs uytvorscht / waar door het gebeurt dat gy de Hebreeuwsche taals eygenschappen / daar de Schriften des Nieuwen Testaments vol van zijn / onderkennen kunt. Ende dat nu deze dingen zonder veel behoef van boeken / zonder Leer-meester / met eyge vlijt en oeffening / als het maar iemand ernst is / met geen grooten ommeslag / te bekomen zijn / is met der daed zelf uytgevonden: voornamentlijk / dewijl het niet noodzakelijk is alle deze dingen nu voor af te hebben / eer men tot de oeffening der Heyliger Schriften komt; want de zelve worden voor een groot deel in het onderzoeken der Goddelijker Schriften zelf / allengskens aangewonnen / en wy raken in 't bezit der zelven door 't gebruyk en d'oeffening / datse waarlijk d'onze eygen worden. En voorwaar / wat aangaat de Hebreeuwsche taal / zoo iemand de Letter-konst zoo

ver

der verstaat / dat hy by hem zelven de wortel-woorden en woorde-stellingen (gelijk menze noemt) in een woord-boek vinden kan / ik zouw gelooven / dat hy met goed recht tot de bevlijtigingen der Heylige Schriften toe zouw mogen treden: En dit nu zal een yder by zich zelve / alleen met behulp van eenig Letter-konst-boekje / in twee / of ten hoogste in dry maanden (alhoewel hy ondertusschen noch iet anders doet) lichtelijk bekomen / al had hy schoon te vooren geen eenen letter van die taal gekost. Wat nu de konsten belangt / ik zouw gelooven / datse / die van Religische verschillen zouden willen spreken / of oordeelen / alleen de Dialektika, of Redenkavel-konst / dienden te leeren: want de zelve is eenig noodig behulp-tuyg / om / in een ydere vermogentheyd / het waarachtige van het valsche te kunnen onderscheyden en uytvinden; voornamentlijk dat gedeelte dat tot de reden-bedriechelijke wederleggingen behoort: Maar hier moet gy omzichtig acht nemen / dat gy geen anderen meester en volgt dan Aristoteles / en de genen die op zijn voetstappen zijn getreden; en ook dat gy niet ten alderinnigste wilt kennen al wat hy hier van geschreven heeft: want het eene is zeer gevaarlijk / en by deze onze tijd onnut / en het andere byna oneyndelijk; maar indien gy tamelijk wel hebt begrepen / op welke wijs hy geleert heeft dat men de waarschijnlijke bewijsredenen maken / en de bedriechelijkheden der zelven kennen zal / zoo zult gy u hier mede volkomen mogen vergenoegen. Vorders de Rhetorika, of Redenrijk-konst / daar veele nu ter tijd zoo veel werks van maken / en zoo veel vlijts aan te kost leggen / schijnt niet alleen aan de God-geleertheyd / maar ook om alle andere vermogentheden te verhandelen / weynig / of gansch geen nut uyt zich zelven toe te brengen / en niet dan alleen den Redenaars te nut te zijn: want alhoewel eenige Kerkelijke Preekers mede zelf eenige redenaars zouden kunnen schijnen te zijn / zoo is nochtans haare wijs van de wijs der redenaren inder daad zeer verre afgescheyden; en alle konstelijkheyd die in de reeden der Preekers wezen moet / of wezen mag / dit alles leert en verschaft en de natuur zelf / en het gebruyk / wanneer het met eenig oordeel / en eene waarachtige liefde is verhoegt / zeer lichtelijk. Van d'andere Konsten zeg ik niets: Want yder een ziet wel dat de zelve byna niets gemeen hebben / met de oeffeningen daarwe nu van spreeken: ten zy we onder de naam van Konsten / 't geen ik meene dat van goede Latijnsche Schrijvers dikmaals is gedaan / alle de mensch-zedelijke Filosofy begrijpen willen; dat is / niet alleen dat gedeelte waar van wy gehandelt hebben / en welke tot het redeneren behoort / maar ook die deelen / die of om de zeden te vormen / of tot de kennisse der naturelijke dingen streken: want deze loochen ik niet / indienze iemand te degen kent en weet / dat tot een volkomene kennisse der Goddelijker dingen niet weynig vorderlijk zijn; want ze zijn gelijk als haare Staat-juffrouwen / ofte dienst-maagden / door welker dienst zy zelve eenigsins geëert word / en zich zelven des te meer opent / en oogzienlijk voordoet. Nemaar twee redenen zijnder / waarom ik achte dat een mensch die zich geheel en al zal stellen tot het verhandelen van Goddelijke zaken / over het verkrijgen van de kennis dezer Konsten / zich niet al te zeer en moet bekommeren: d'eene / om dat hier toe een groote langwijligheyd van tijd van nooden is / al had schoon iemand een zekere wijs verkregen om deze Konsten te leeren kennen: de kortheyd nu / en onbestendigheyd dezes levens / raad alle tijd-verlies / ten zy de zelve ten

hoogste noodzakelijk is / geheelijk te vermijden. De andere reden is / om dat in die Konsten / voornamentlijk in dat deel van de Filosofy / 't welk van de natuur handelt / bijna niet zekers is / of niets het geen men ondervonden heeft; zoo dat indien iemand een zaak / gelijkze inder daad is / alwaar het maar voor een gedeelte / zouw willen kennen en uytvorsschen / het gansche leven van een mensch zouw hier voor zeker veel te kort toe zijn: want / gelijk'er eene zeyde / de natuur heeft de waarheyd in de diepte / als in een put / nedergestooten en verdronken; alwaar de meesten-hoop die haar daar uyt hebben willen trekken / haar veel dieper daar in hebben neer-gedompelt / danze van zich zelfs te voren was. In de zedelijke stellingen is zulk een duysterheyd niet / alhoewel men / zonder de kennisse der natuurelijke dingen / van de zelven geen volkome wetenschap hebben kan: weshalven zouw men veel-licht den genen die hierna een waarachtigen Wijsgeer staat te worden / kunnen toestaan / dat hy eenige kennisse der zelven zoeke te bekomen / en dat uyt Aristoteles: want daar en is geen twijffel aan te slaan / of de dingen / die deze aldergrootste en scherpzinnigste man van de zeden geschreven heeft / kunnen het verstand des menschen zeer verlichten om veele dingen te leeren kennen / die geensins vremd zijn van de God-geleertheyd: Echter ben ik van gevoelen / of schoon iemand deze zedelijke dingen niet en wist / dat hy uyt deze onwetenheyd in het stuk van de God-geleertheyd niet heel veel schade lijden zal: want alles wat de zeden betreft is overvloedig genoeg in de Heylige Schrift uytgedrukt: of zood'er echter iets niet in uytgedrukt is / het zelve kan uyt de geheele richtdraad van de Christelijke Leer / en uyt de regel van de Liefde / byna zonder eenige moeyte uytgevonden en vast-gestelt worden. Indien het nu misschien komt te gebeuren / dat gy / in het willen kennen der zedelijke en natuurelijke dingen by wereldsche Schrijvers / van de waarheyd afdwaalt / en aldus eene t'eenemaal ydele Filosofy navolgt / ('t geene / om het gene wy te voren hebben gezeyt / wel lichtelijk gebeuren kan) lieve God / welke duysternissen / om de waarachtige kennisse der Goddelijke dingen te bekomen / zullender op d'oogen uwes verstands komen uytgestort te worden! Ik / wat my belangt / ben / benevens meer andere zeer geleerde mannen / van dat gevoelen / dat de valsche meningen / voornamentlijk van geen de beste Filosofen hergekomen / zoo in de zedelijke als in de natuurelijke dingen / ons zulk een geheelen bosch en wildernis van doolingen / alswe heden ten dage zien en ontwaar worden / (alhoewel de zelve / zoo ik my niet en bedriege / noch voor een groot deel verscholen blijft) in de Religie voortgebracht hebben: Weshalven zoo is het / mijns oordeels / verre oorbaarlijkst / na de oeffening en bevlijtiging in de Heylige Schriften / als nu iemand in de Goddelijke waarheyd genoeg bestendigt is / dan eerst iets van deze Konsten te smaken; want aldus zal / op de voorgang van het Hemelsche licht / niet bezwaarlijk het waarachtige van het valsche onderscheyden worden / en alles tot de verciering en verheldering der Goddelijker waarheyd zelf veel gemakkelijker toe te passen zijn.

Gy hebt hier / mijne Andreas, mijn gevoelen noopende uwe oeffeningen; 't welk zoo gy goed vind / gelijk ik hoop / want ik heb uw nu al lang voor een vroom en Godvruchtig jongeling aangezien / zoo en zie ik niet waarom gy zoeken zoud by de Heer Bukcella eenige gelegentheyd te bekomen: want den genen / die in het Koningklijke Hof eenige dienst moeten waarnemen / word

naulijks eenige tijd vergunt om aan de oeffeningen der letteren te kost te leggen: en het zouw veel eerder kunnen gebeuren / dat gy deze dingen zoud vergeten / die gy tot nu toe hebt geleert / als dat gy iet nieuws in de goede letteren aan zoud leeren. Gy waart beducht / dat gy / indien gy de last had aangenomen van de kinderen van de Heer Paulikovius te onderwijzen / van uwe oeffeningen zoud te rugge mogen hebben getrokken worden; daar nochtans dat ampt van deze oeffeningen zoo vremd niet en is: ja met het zelve te bekleeden zoud gy u zelfs in de zelven hebben kunnen voordeelig zijn / want daar is niets dat ons meer doet toenemen / dan dat we anderen zelfs onderwijzen moeten: en gy ziet niet / hoe het eeniger-maten noodzakelijk is / dat gy uwe eygene oeffeningen t'eenemaal zoud moeten verlaten / zoo gy / 't zy op hoedanige wijs / by de Heer Bukcella in dienst quaemt te geraken. Om dat ik nochtans in mijnen voorgaanden brief u belooft hebbe / dat ik zoodanigen brief aan hem schrijven zouw / als gy van my begeerde / op dat gy niet en moogt denken / dat ik misschien uyt eenige andere oorzaak / dan deze die ik voorgeef / dat is een zeer groote begeerte tot uwe welstand en waarachtige gelukkigheyd / dus spreek / zoo zend ik u den zelven brief in 't Italiaansch geschreven / (want dit pleeg ik altijd te doen) waar in ik hem / volgens uwe begeerte / ernstelijk verzoek / dat hy u of by hem zelven eenige woonplaats vergunt / of met zijne mild-dadigheyd uwe oeffeningen ten deele wil bevorderen: Hier moogt gy uw verzoek-schrift by doen / in 't welke gy hem kortelijk kunt voordragen 't geen gy voornamentlijk op hem verzoeken wilt: Maar indien gy na mijn raad wilt leven / zoo zult gy niets reppen van de gelegentheyd die gy by hem hebben zoud / of een zoodanige verzoeken / die / zoo het eenigsins mogelijk is / u niet t'eenemaal van uwe oeffeningen aftrekt: Maar gy zult voorgeven / dat gy de Kerke Gods en Christi / met uwe oeffeningen enkelijk te nut wilt zijn. Wie / en wat voor een gy zijt / en wiens zoon / en by welke luyden bekent / heb ik in mijnen brief dien ik aan hem schreef / op het nauwste voorgedragen; weshalven zult gy dien aangaande hem niet anders behoeven te zeggen (ten zy misschien dat hy u verder vraagde) als het geen gy in het verzoek-schrift noodelijk zeggen moet; in welke zaak gy den raad van de Heer Schomannus, een niet min voorzichtig dan Godvruchtig man / kunt volgen: aan wien ik verzoeke dat gy my op het naarstigste aanbeveelt / en dat gy uyt mijnen naam ernstelijk begeert dat hy niet aflaat God voor my te bidden. Voor de behoudenis van Bovius heb ik in eenen anderen brief aan de Heer Bukcella zoo veel zorg gedragen / als ik kan. Vaart wel / en vreest God boven al; en denkt dat gy hem alleen / met alle aanlokzelen dezes werelds achter rug te stellen / en te laten varen / altijd dienen moet. Op het Land / den achtienden dag van Maart / in den jaare 1583.

Uwe zeer liefhebbende

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven, tot Wittenberg,

DE TWEEDE BRIEF.

DAt Johannes den Dooper gezegt word met den Heyligen Geest vervult geweest te zijn / van zijnes Moeders buyk aan; dat versta ik zoo / dat het ten deele / indien men op den zin en de kennisse van Johannes den Dooper zelf ziet / een hoog-gaande manier van spreken is / in de Heylige Schrift niet ongebruykelijk / en dezen gelijk / Ik heb op u gehoopt van de borsten mijner Moeder aan; Zy hebben gezondigt van den buyk af, &c. en ten deele / dat men 't / indien men'er eenige gewrocht en werking in aanmerkt / zoo kan nemen gelijk de woorden leggen: Want toen de Moeder onzes Heeren zijne Moeder groetede / daar hy noch in haaren buyk was / leezen wy dat hy gehuppelt heeft. Te Krakou / den vijf-en-twintigsten dag van April 1590.

Aan den Zelven, te Lublijn,

DE DERDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

MAar dit ter antwoord op uwen laatsten / &c. Het komt my nu niet in 't zin / waar ik van de Naam Johova geschreven heb: By aldien ik ergens heb gezeyt / dat dit een naam is die den Eenen Alderhoogsten God eygen is / zoo heb ik de waarheyd gezeyt; als het maar wel verstaan word / zoo / te weten / dat'er die genen niet van worden uytgesloten / die de Persoon van God zelf dragen; want dan worden deze / niet uyt haar eygene / maar uyt de Persoon dieze dragen / dikmaals met de naam van Jehova aangedaan. De plaats by Jeremias behoort niet tot de waare benaming van Jehova: en echter zoud ik niet denken / dat het woort vocabit [hy zal genoemt] aldaar van de naam Jehova na zich getrokken word: maar vocabit [hy zal noemen] is / na de Hebreeuwsche manier van spreken niet anders te zeggen / dan, hy zal genoemt worden: dat is / deze manier van spreken / vocabit eum [hy heeft hem genoemt] word volgens de Hebreeuwsche eygenschap in 't Latijn dus verklaart en uytgedrukt / Is vocabitur [die zal genoemt worden] en niet-te-min nochtans / en is de zin inder daad niet / dat hy enkelijk en volstrektelijk Jehova genoemt worden zal / maar dat door hem de gerechtigheyd van Jehóva zal gegeven worden / om welke reden zijne naam genoemt kan worden Jehova, onze gerechtigheyd: andere diergelijke voorbeelden zijnder vry veel in de Heylige Schrifture / onder welke dit is / van de naam Immanuël aan Christus toegeschreven / 't welk betekent / God met ons: Ende hier uyt en kan niet besloten worden / dat Christus God is / als of enkelijk en volstrektelijk hem deze benaming ofte naam gegeven zy geweest. Want men moet hier niet anders door verstaan / als dat God met ons is / of zal zijn / door Christum / namentlijk met zijn gunst / en genade. By aldien iemand dit stuk grondiger wil vatten / die leze 't geen men by Jeremias in zijn drie-en-dertigste Kapittel leest /

daar

daar volgens de Hebreeuwsche waarheyd gelezen word / dat Jerusalem genoemt zal worden Jehova, onze gerechtigheyd: want wie en ziet niet / dat het niet wel wezen kan / dat Jerusalem enkelijk Jehova genoemt zouw worden? ja wie en ziet niet / dat'er geen anderen zin van die benaming is / als dat Jehova de gerechtigheyd aan die stad / en door die stad aan d'andere steden / en aan 't geheele volk / te weeg zal brengen? Doet hier by / dat in het drie-en-twintigste Kapittel / op welke plaats gy het oog hebt / het betrekkelijk woord alzoo gevoegelijk op Israël / 't welk aldaar genoemt word / als op den Koning / toegepast kan worden: weshalven moet men stellen / dat die plaats gansch geen kracht heeft om te bewijzen / dat Christus of Jehova zelf is / of ook simpelijk Jehova geheeten word. Wat vorders die naam belangt van de zelve / gelijk ik elders heb geschreven / gevoel ik met Vatablus, Brentius, en andere geleerde Mannen / dat God voornamentlijk daarom met de zelve word genoemt / om dat hy doet zijn / en in wezen wezen / 't geen hy belooft heeft dat wezen zoude: want deze verklaring word kenlijk genoeg afgenomen uyt het zeste Kapittel van Exodus / waar uyt ook Vatablus de zelve besloten heeft. Te Krakou / in 't jaar 1594.

Aan den Zelven, te Lublijn,

DE VIERDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

MYne Zeven Geschriften / die ik u geleent hadde / en gy my wederom gezonden hebt / heb ik te gelijk ontfangen met uwen brief op den elfden April geschreven; maar niet eer dan eer-gisteren: derhalven zoo heb ik u tot Zakrzouw geen antwoord kunnen zenden. De voorname oorzaak waarom ik op die Kerken-vergadering niet tegenwoordig zy geweest / is het gereedmaken tot de Druk-pers / van mijne Reden-twisting met Franciskus Davids, die / zoo God wil / gedrukt worden zal; zoo haast de Reden-twisting met Erasmus Johannis, die nu / zoo my mijne hoop niet en bedriegt / onder de pers is / afgedrukt zal zijn. Uyt het gene gy / aangaande mijne Reden-twisting met Franciskus Davids schrijft / (alhoewel ik niet wil dat gy mijne dingen al te hoog zult achten) schep ik dit meer dan gemeen genoegen / dat ik hoop dat het uytgeven van dit werk voor den Lezer nuttelijk wezen zal: Want dat des niet tegenstaande gy niet al te grooten gevalle schijnt te hebben / in dat mijn gevoelen / in de zelve uytgedrukt / 't welk niet alleen mede in mijne Reden-twisting met Christiaan Franken, maar / zoo my mijne geheugenis niet en mist / ook in het geschrift tegen Wiejekus te vinden is; dat namentlijk Christi gebied en macht zich slechs tot de Gemeente uytstrekt: daar op dient gy dit te weten / dat ik op meer dan eene plaats opentlijk genoeg alles begrijp / 't geen / 't zy op hoedanigen wijs tot de Gemeente / en de byzondere Ledematen des zelfs / behoort / of behooren kan; zoo dat ik ook de dingen die buyten de Gemeente / maar ten opzicht der Gemeente / geschieden / in mijne woorden vervat: Ende ook en is'er niets ('t geen gy nochtans schijnt te meenen) 't geen niet ten opzicht der Gemeente geschied: ja deze dingen

dingen zijn oneyndelijk / gelijk gy zelf / indien gy den geheelen aardenkloot / ofte liever de wereld in 't algemeen / in aanmerking neemt / en de dingen die d'er dagelijks in de zelve geschieden / noodzakelijk zult bekennen moeten. Aan Christus zijn / behalven God zelf / alle dingen onderworpen / als'er namentlijk gesproken word van eenig ding dat tot de Gemeente / of het minste lid des zelfs (nochtans als zoodanig aangemerkt) eenigsins behoort: Weshalven zoo en sluyten mijne woorden (met zelf geen hayrbreed van de woorden Pauli af te wijken) niets / behalven God alleen / 't zy in den hemel / 't zy op der aarde / van de mogentheyd Christi uyt ; alhoewel ik zegge / dat hem niet gegeven is die mogentheyd in 't werk te stellen / dan alwaar het gebeurt / dat van zijn Rijk gehandelt word / of van de dingen / die / 't zy ook op hoedanige wijs zelve d'alderminste / zijn Rijk betreffen. En zeker / ik hebbe noch stilzwijgende noch opentlijk opt ontkent / dat het dagelijks brood / 't geen om dit leven te onderhouden nodig is / van Christo begeert worden mag ; als maar alleen die gene die zulks begeert / of voor wien het begeert word / of deze bede zelf / eenige opzicht of toepassing heeft tot de dingen die ik gezeyt heb. Dat gy nu zegt / dat het vry meer ongevoegzaamheyds voor zich brengt / indien God eenige heerschappy door hem zelven / dat is zonder middel van Christus / en eenige door middel van Christus oeffent ; daer in zie ik / wat my belangt / gansch geen ongevoegzaamheyd of ongerijmtheyd met al; ja ik zoude het voor geheel ongevoegzaam en ongerijmt aanzien / indien het anders waar: en ik hoop dat het een yder dus in zal zien / die met ons / aangaande de natuur en het wezen Christi / van een gevoelen is / indien hy wel toeziet om het voorrecht van God de Vader te bewaren / en op de reden let / waarom hy Christo zoo grooten macht gegeven heeft. Ik hebbe nu de tijd niet om het geen ik stel met bewijs-redenen te bevestigen / maar ik zal het hier na doen / indien het nodig is. Dat ik geschreven hebbe / dat Moses gestorven is / en dat hy noch niet wederom levendig is geworden ; daar van heb ik / wat zijn dood belangt / een zeer waarachtige / en in de Heylige Schrift hoochelijk bevestigde meening geschreven; en het jammert my dat gy aan deze droomen (houd het my ten goede) tegen het uytgedrukte woord Gods eenigsins uw ooren leent / met welke men beweert dat Moses waarlijck niet gestorven is: dat ik gezeyt heb dat hy noch niet weder levendig en is geworden / hier tegen strijd niet deze zijne verschijning in Christi gedaante-verandering op den berg : want op dat ik nu niet wijder uyt weyde / mijne woorden moeten baarblijkelijk zoo genomen worden / datmen versta / dat Moses niet weder levendig is geworden volstrektelijk / dat is / zoodanig dat hy niet meer sterven zouw ; of immers niet zoodadig / dat hy noch in 't leven zy : en deze verschijning kan niet iets van het tegendeel aanwijzen: Edog dewijl je zelf niet naukeurig waart / dat ik hier op iets zouw antwoorden / zoo zal ik my niet bekommeren om dit met veel omstandigheyds te bewijzen. Die Evangelische Dienaar heeft wel van my gekoft de Reden-twisting van den Zaligmaker / doch hy zelf niet / maar door den Heere Martinus Kodicius, die / zoo ik het wel onthouden heb / van zijn eygen een gros by geleyt heeft tot de prijs / dewijl hy zeyde dat hy van den kooper niet meer dan een gulden ontfangen hadde: de prijs van het ongebonde werk is niet van my (aangezien het my niet en raakt) maar van de Broederen / op vier-en-twintig grossen gestelt ; voor den band had ik zeven grossen

betaalt /

betaalt / welken het redelijk was dat ik wederom hadde: ik verwonder my derhalven dat die man meent dat dit boek al te dier verkoft word / dewijl het zeker is / als men alles wel wil overwegen / dat'er geen boek / zijnde in dit Rijk gedrukt / naar gelijke rekening / zoo goe koop word gegeven. Gy zult / hoop ik / te Lublijn den Latijnschen Antiwiekus hebben; het jammert my dat de Poolsche van de onbedreve luyden niet verstaan en word; want zoo 't waar is 't geen gy zegt / dat Mevrou Dudithia zelf de zelve niet wel en verstaat / wat zal men dan van anderen hopen mogen? De schriften die gy verzoekt heb ik nu geen tijd om te zenden / dat is om uyt te schrijven / dewijlze noch in de kladde leggen; als ik hier toe de tijd zal hebben / zal ik / gelijk ik gewoon ben / uwe begeerte voldoen. Ik begeere grootelijks dat gy en andere Godvruchtige Broederen my in uwe gebeden by God gedachtig zijt: God die wil die Vergadering by zijn met zijnen Geest. Te Krakouw / den vierden Mey 1595.

Uwe zeer liefhebbenden Broeder in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven, te Zakrzouw,

DE VYFDE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

Ik antwoord op uwen Brief van den negen-en-twintigsten Juny: En voor-eerst prijs ik grootelijks / dat gy in 't zin hebt / in Duytsland uw verblijf te nemen; als gy maar verzekert zijt / dat gy aldaar niet zult moeten veynzen / of ontveynzen / anders dan de getrouwigheyd vereyscht die wy Gode schuldig zijn: want andersins zie ik wel / dat gy aldaar de Kerke Godes nuttelijker zijn zult / dan in Polen: Men zouw hier van in de by-een-komst te Luklavik kunnen handelen / daar ik hoop dat ik tegenwoordig wezen zal. By aldien de Heer Filips Zakrzovius komt / zijne tegenwoordigheyd zal my ten hoogste aangenaam zijn; niet nochtans om de vereering die gy schrijft dat hy my veellicht mee zal brengen; ja 't zy hyze medebrengt / of my zend / ik heb besloten de zelve niet te ontfangen / dewijl / door Gods genade / my van 't noodzakelijke niets en gebreekt / van die tijd af dat ik / om niet / by de Heer Bukcella, als hy'er zelf is / ter Tafel ga: ik verzoek u derhalven / dat gy hem raad / dat hy my niets en zend / of mede-brengt om te schenken; voornamentlijk dewijl hy zich verzekert houden mag / dat ik hem altijd alzoo zeer verplicht zal zijn / als of ik deze eeren-gift van hem genooten hadde: indien hy het voorbeeld van eenige andere Godvruchtige / en geen arme luyden van onze Vergadering volgen wil / die tot het uytgeven mijner schriften iets toegebracht hebben / of belooft iets te zullen toebrengen / 't zelve zal ik zeker niet alleen niet versmaden / maar / gelijk men zeyt / met beyde handen aangrijpen: Ondertusschen zult gy believen hem / uyt mijnen naam / voor deze voorgenome mildadigheyd / ten hoogste te be-

danken. Aangaande mijn Dochter is'er niets dat my nu bekommert / als datse / zoo ik my inbeelde / al te veel ledige tijd heeft daarze nu is / en datse zich niet en oeffent in die dingen te doen / en te leeren / welke een Christelijke Dochter welvoechelijk zijn / dan zeer weynig / en dat noch achtelooselijk: ik heb'er nochtans nu allang niet zekers van kunnen verstaan; en het zal my niet wel om doen zijn / haar van haar Meuy / haars moeders Zuster / af te trekken. De bewijsreden der Tegen-partyen (waar van in den Poolschen Antiwiekus op het 148. blad) is waarlijk dusdanig niet: Het is den genen die leven, eygen, te teelen 't geen hen in natuur gelijk is; derhalven dan, zoo heeft God, welke leeft, geteelt 't geen hem gelijk is in natuur. Maar 't is dit: Christus is de Zoon des levendigen Gods, zoo dan, Christus is Gode in natuur gelijk; want het is den genen die leven, eygen, te teelen 't geen hen in natuur gelijk is. Waar uyt komt / dat men op dat gezegde 't is eygen &c. Dewijl het niet en is de opneming van die denkredige bewijsvestiging / maar de reden des gevolgs / niet rechtsstreeks behoeft te antwoorden; maar het zal genoeg zijn / by wijze van indringing / de bedriechelijkheyd des gevolgs opentlijk aan te wijzen: en des te meer / om dat / indien het iemand naukeuriger inziet / de opneming der bewijsreden niet te eenemaal zoodanig is / als ikse en in den Antiwiekus, en alhier / geschreven hebbe; ze is / zeg ik / dusdanig niet / Christus is de Zoon des levendigen Gods, maar / Christus is genaamt de Zone Gods; wordende by de naam Gods het woord des levendigen bygevoegt, op het welke ik opzicht nemende / in de bygebrachte indringing / heb geacht dat ik niet anders had te doen / dan aan te wijzen / dat'er dit woord om een geheel andere reden bygedaan is / dan die de Weder-partyen in haare bewijsvestiging zeggen: ik zouw deze dingen / wegens de waare opneming van de bewijsvestiging der Tegen-partyen in den Antiwiekus zelf / gelijk alhier / tot in het ingewant hebben kunnen open snyen; maar daar ik het gevoegzaamlijk heb kunnen doen heb ik my gewacht om in deze geheele Reden-twisting niet al te scherpzinnig te schijnen / voornamentlijk daar men bezig is met de woorden zijner Tegen-partyen uyt te leggen: Echter nochtans zoo en is deze reden des gevolgs der Tegen-partyen niet zonder antwoord gebleven / op welke u misschien dacht dat men voorshands had behoort geantwoord te hebben; nademaal even te voren aangewezen is / dat het niet wezen kan / dat God het zich in natuur gelijke teele / dewijl met redenen onwederleggelijk bewezen is / dat Gods zelfstandigheyd / dat is zijn wezen / noch gedeelt / noch in 't geheele gemeen gemaakt / noch op eenigerley wijs vermenigvuldigt worden kan: waar uyt volgt / dat dit gezegde onzer Tegen-partyen in God geen plaats kan hebben / en dat noodzakelijk is dat men bekenne / dat God / alhoewel geheel en al een iets levende / zijnen Zoon anders geteelt heeft / dan hem hem-zelven in natuur / dat is / in wezen gelijk te teelen. En zeker / indien men rechtsstreeks op dat gezegde zou moeten antwoorden / zoo schijnt men niet anders te moeten zeggen / dan dat dat gene / 't welk door een involging stilzwijgende schijnt besloten te zijn / niet te eenemaal voor het geheel waarachtig is / als 't gene geheelijk een teeling uyt zijne zelfstandigheyd vereyscht / welke in God geen plaats hebben kan / van wien ook volkomen zeker is dat hy anders kinderen teelt / dan door de mededeeling zijnes wezens; want ook de menschen / die in Christum gelooven / worden gezegt kinderen Gods / en van of uyt God

zelfs geteelt of geboren te zijn. Doet hier by / dat / alhoewel God iets levens zy/ hy nochtans te gelijk iets meer dan levende/ dat is dat hy alleen de Auteur des levens / alleen de levendmakende zy ; zoo dat hy uyt het getal der andere levende moet uytgezondert worden / en dat men van hem niet gelijk van andere levenden oordeelen mag ; of andersins zouden wy tot uytermate groote ongerijmtheden komen te vervallen / en dat in het stuk van de teling zelf waar van gesproken word / gelijk een yder by zich zelven lichtelijk begrijpen kan. Wat belangt dat de Heere Jesus in het algemeene oordeel ook van de Godloozen zelf gezien zal worden / hier in moet u niet verzetten / dat hy in zijne eygen onsterffelijke gedaante / die hy nu heeft / niet zichtelijk wezen zal / dewijl men leest / dat en de Engelen/ en God zelve / menigmaal gezien zijn geworden / maar niet nochtans in haare eygene gedaante : want het is genoeg/ dat uyt veele baarblijkelijke tekenen zeker zal zijn / dat het Jesus Christus is / die onder deze 't zy hoedanige gedaante de Wereld oordeelen zal : want dat is het gene dat'er in dit oordeel vereyscht word : vorders wat de gedaante zelf belangt / 't zy die Christus gehad heeft toen hy noch hier op der aarde was / of dien hy nu heeft / ey-lieven wie van alle dezen / welke dien dag in 't leven vinden zal / zoud'er zijn / die uyt de zelve Christum zekerlijk zouw kunnen kennen / dewijl niemand een van deze beyde gedaantens te voren gekent of gezien en heeft ? Vaart wel in den Heere / met de uwen / en geniet uwes Vaders tegenwoordigheyd / welke ik achte dat voor u / en uwe Vrou zeer aangenaam zal zijn / een zeer langen tijd met vreugde. Uyt de Voor-stad van Krakou / geheten Biskupie / den negenden Augusti 1595.

Uwe zeer liefhebbende

F AU S T U S S O C I N U S.

Aan den Zelven, te Zakrzouw,

DE ZESTE BRIEF.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

MAar ik hoop dat God my van alle quaad beschermen zal / gelijk hy my gisteren gerukt heeft uyt de handen van de Heer Wiernek, de schoonzoon van onzen vrind de Heer Ligeza. Want deze daer hy op een gemeene straat / alhier te Krakouw te Paard quam ryen / met omtrent tien of twaalef Ruyters / waar over hy 't gebied scheen te hebben / vergezelschapt / my te moet komende / en my wordende kennende / gebood aan zijn Soldaten datse my met geweld met zich weg zouden slepen / waar op ik biddende datse my / die onschuldig was / doch los zouden laten / zoo zeyde hy met een luyd geschreeu dat ik een Arriaan was / die zijn Vader verleyd hadde / en niet waardig was te leven / veel min om hier tot Krakouw te wonen / en reys op reys gebood hy my voort te rukken ; en ik geluyd makende / en veel volks toeschietende / zoo gebood hy my tweemaal met vuylen modder de mond toe te plakken / en voorts ook my geheele aanzicht leelijk te bemorssen ; daar niemand van al de omstanders iets dorfde tegen zeggen : eyndelijk liet hy my / ik weet niet

niet waar hy toegekomen/ op dit verding los/ indien ik hem ootmoedelijk wilde bidden/ en my voor zijn voeten neder-werpen; 't geen ik ten deele heb gedaan/ en dus ben ik van hem vry gelaten: daar zijnder die zeggen/ dat hy de mijnen maakte/ als of hy my met zijn Roer doorschieten wou/ 't geen ik nochtans niet gezien en hebbe: ook zijnder die volkomentlijk verzekeren/ dat/ toen hy my nu had laten gaan/ en ik in zeker huys was getreden/ om my van den modder te reynigen/ een van sijn Soldaten een tijd lang dicht by my bleef/ om my zoo ik te kennen gaf van wien my dit wedervaren was/ te doorschieten. Doch God wilde dat ik te dier plaats zeer lang met my af te wasschen bezig was/ zoo dat hy al weg ging/ eer ik my van daar na huys begaf/ alwaar zoo haast ik gekomen was/ ik God met geboge knyen dankte van zoodanige verlossing: Doet gy ook het zelve/ en verzoekt het zelve op de Broederen uyt mijnen naam/ zoo veel'er by u zijn/ en bid God dat hy my hier na beschermen wil/ en dat hy niet toe en late dat ik uyt vreese des doods iets zoude doen 't geen een Christen-mensch onwaardig is. Te Krakouw/ den sevende October 1594.

Brief van
FAUSTUS SOCINUS,
aan den doorluchtigen Heere N. N. Leeraar der H. Godgeleertheyd.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

HEt is nu al een tijd geleden/ doorluchtige en zeer geleerde N. N. dat ik zoo uyt schrijvens van Gregorius Cycneus, als uyt anderer vrinden brieven/ verstaan hebbe/ dat gy wenschte/ dat my van u een brief mocht behandigt worden/ gelijk ik dan de zelve zeer gewenscht ontfangen hebbe te Lublijn/ daar ik op onze Kerken-vergadering was. Ik heb my verwondert over uwe zoo groote beleefthеyd te mywaarts/ en hier uyt heb ik zeer groote hoop geschept/ dat gy my/ alhoewel ver beneden u in deugd en geleertheyd/ van dag te dag meer en meer beminnen zoud'/ en my in deze oeffening der Goddelijke dingen/ hoewel ik/ zoo ik achte/ vry ouder ben dan gy/ te gelijk niet weynig behulpzaam zijn: Want in Italie/ mijn Vaderland/ doch/ 't geen men nu noodzakelijk moet bekennen/ heden ten dage de zitplaats van ledigheyd en ydelheyd/ is my een groot gedeelte mijns levens te loor gegaan/ ja het hertje en de geheele bloem des zelfs/ namentlijk van mijn dry-en-twintigste jaar af tot mijn vijf-en-dertigste toe; zoo dat het niemand vremd moet geven/ indien ik in de kennisse van zoo verborgene dingen (doch veel eer by de schuld der menschen/ dan op het goed-vinden Godts/ verborgen;) noch niet meer dan matelijk gevordert heb: 't welk ik zelf zeer wel gevoelende/ zou veellicht met allen niets van zoo groote dingen geschreven/ veel min uytgegeven hebben/ ten waar

my

my eenige noodzakelykheyd had gedrongen om zulks te doen: 't geen ik achte dat somtyds niet sonder Gods bestiering is geschied; dewyl ik hoore/ dat de dingen die ik geschreven en uytgegeven heb/ gelykze buyten twyffel/ indienze waarachtig zyn/ zoo als ik my voor laat staan/ voor van zeer groot belang in onzen Gods-dienst moeten gehouden worden/ zoo ook van veele geleerde en Godvruchtige menschen/ niet min van wegens de waarheyd/ dan om eenige byzonderheyd/ died'er in de zelven is/ te hoogste aanbevolen worden: onder welken indien u opt zal mogen tellen/ zoo zal my geoorloft zyn te besluyten/ acht ik/ dat dit niet zonder Gods toeverzicht is geschied: Want dat gy zegt/ dat u dunkt/ dat ik in dat deel van de leer inzonderheyd/ 't geen van God handelt/ slechs waarschynlyk/ en niet onwederleggelyk betoochelyk Reden-twist/ en dat u zulks mishaagt; zoo let eens/ bid ik u/ hoedanig dit gevoelen zy van God/ tegen het welke ik/ te gelyk met niet weynige andere/ schryve/ dat is/ hoe zeer tegen alle reden/ en tegen het gemeene begrip zelf aangekant; zoo dat zelf des zelfs alderhevigste voorvechters dit naulyks op eenigerley-wys ontkennen durven. Waar uyt volgt/ dat'er/ om dit gevoelen van dwaling te overwinnen/ of om te betoonen dat het valsch is/ niet anders noodzakelyk zy/ dan op die dingen te antwoorden/ welke om het zelve staande te houden voortgebracht worden: 't geen voorwaar en ik/ en andere myne mede-arbeyders/ tot noch toe (zoo ik my niet grootelyks verzinne) naarstelyk genoeg hebben gedaan. Doet hier by/ dat in onze uytgegeve schriften (immers in de myne) naulyks eenige gelegentheyd gegeven is/ om iets verders te verrichten: want wy hebben tot noch toe doorgaans de plaats bekleed niet van de genen die anderen aantygen/ maar van die zich tegen anderen verweeren: weshalven zoo schynt het/ dat het u niet had behooren te mishagen/ indienwe buyten de palen onzer plicht niet hebben willen treden: De tyd zal komen/ onder Gods genade/ datwe eens ons als aantygende dragen zullen/ gelyk gy zeer wel hebt gemerckt/ dat ik ergens van my gebe zulks in 't zin te hebben: 't geen tot noch toe van my niet en is geschied (waarom van anderen niet/ dat weet ik niet) om dat my deze twee dingen ontbraken/ welke ik toen zeyde dat'er toe vereyscht wierden/ toen ik dit myn voorhebben te kennen gaf/ of immers een van beyden/ namentlyk ledige tyd/ en goede gezontheyd. Ondertusschen zienwe door Gods genade/ dat onzen arbeyd niet ydel uytgevallen is/ en dat by gehertigde/ en Godvruchtige Mannen/ dien het genoeg is om van haar verouderde meening af te staan/ te erkennen/ datter/ van zulk een andersins van zich zelve ongerymde/ en ongelooffelyke zaak/ gansch gene bewyzen/ 't zy uyt de Heylige Schrift/ of uyt de gezonde redekaveling ontleent/ gegeven worden/ die eenige bestendigheyd of vastheyd hebben/ en dat alle de bewys-redenen der gener die de zelve voorstaan met bedrieglykheden ingewikkelt zyn. Maar ik heb my uytermaten zeer verheugt/ dat gy/ zynde zoo geleerden Man/ en in bediening om anderen te leeren/ ook om iets van ons/ die/ gelyk gy zegt/ in 't gemeen voor de aldersnoodste Ketters gehouden worden/ te leeren bereydwillig zyt: en ik bedank u ten hoogste/ dat gy my waardig geoordeelt hebt/ met wien gy/ te dezer oorzaak/ van de leerstukken onzer Religie in handeling treed: Want dus hoop ik dat het wezen zal/ dat gy my/ gelyk ik

in 't begin heb gezeyt / in de oeffening dezer dingen niet weynig zult behulpzaam zijn. Wat ik van de Goddelijke Predestinatie gevoele / heb ik in geschrift verklaart / doch hier van heb ik gansch geen ander afschrift dan het eerste handschrift zelf / en ik heb niemand die het zelve uyt zouw kunnen schrijven: alhoewel dit geschrift zoodanig is / dat het zulk een lezer vereyscht / die door geen gevoelen / alhoewel nieuw / en ter eerster opzicht valsch en verfoeyelijk / iets / tot dat hy het zelve wel te degen overwogen heeft / ofte immers niet heel zeer zich ontzette: zoo dat ik het zelve nauwlijks durf aan anderen mededeelen / als aan de zoodanige / die nu kennisse hebben / dat niet weynige andere dingen die van my of gezegt / of geloochent worden / zeer waarachtiglijk en heyliglijk / de eene gezegt / en de andere geloochent worden / waar van de gemeene Christenheyd my opentlijk uyt van Gods-lastering beschuldigen zouw. Edoch zoo haast ik te weeg kan brengen / dat dit mijn geschrift uytgeschreven worde / zal ik niet verzuymen 't zelve te bevorderen / en ik zal mijn best doen dat het afschrift in uwe handen komen mag / hopende en vertrouwende / dat gy geheelijk deze man zijt die nergens door ontzet word / wanneer het te doen is om alleen door leyding der Goddelijke Schriftuur-plaatsen / en de baarblijkelijke reden / de waarheyd uyt te vinden: Onder-en-tusschen diene dit volgende voor een kort antwoord op uwe my voorgestelde vraag-geschillen; 't geen ik achte dat genoeg is voor een eerste begin van onze onderhandeling. Ik meene dan / dat'er geen eeuwig besluyt Gods en is / door het welke hy vast-gestelt heeft eenigen in 't byzonder tot het eeuwige leven te brengen / en anderen voor by te gaan: maar alleen / dat'er van God besloten is geweest de zoodanigen zalig te maken die hem gehoorzaam zouden zijn geweest / en deze te verdoemen / of in 't verderf te laten / die hardnekkig zijn gebleven; uytgezondert misschien eenige zeer weynigen / voor zoo veel de genen belangt welke behouden wezen zullen /. welke / om datse als leyders en voorbeelden aan anderen om nagevolgt te worden / voorgestelt zouden mogen zijn / het waarschijnlijk is dat God besloten heeft te behouden / en welken hy bezorgt dat den weg der zaligheyd verkondigt word / 't zyze gehoorzaam zijn / of niet gehoorzaam zijn; en dezen voor by te gaan / welken hy geensins zorg voor draagt om dien weg te laten verkondigen: behalve dat ik niet en achte / dat'er in de voorgestelde vraag / van zoodanig een Goddelijk besluyt / 't geen door de schuld der menschen verydelt worden kan / gehandelt word: staat ook te letten / dat'er niets is 't geen noodzaakt / dat'er zoodanig een besluyt van eeuwigheyd van God zy gemaakt; en in de voorgestelde vraag wordt'er van het besluyt Gods van eeuwigheyd gesproken: by aldien God nochtans van de zaligheyd van zommigen in 't byzonder / iets besloten heeft van eeuwigheyd (want dat God van eenigen mensches verdoemenis in 't byzonder / van eeuwigheyd iets zouw besloten hebben / dat en meen ik niet;) dat hangt buyten twijffel niet af van eenige voorziene vroomigheyd der zelven / maar alleen van Gods genade en goedheyd zelfs: wat ik nu van het zekere getal der gener die zalig of verdoemt zouden zijn / of van de konditie van vroomheyd / of onvroomigheyd / gevoele / kan uyt het voorgezeyde genoeg afgenomen worden. Eyndelijk / dat gy vraagt / of ik stelle / datse alle / die vremd zijn van de kennisse Christi / verworpen zijn; of / dat ik oordeele / dat'er onder de Heydenen voortijds niet weynig zijn behouden geworden / en op welke wijs? en dat gy

hier

hier andere vraag-geschillen by doet / die van deze eene afhanging zijn; daar op antwoord ik voor eerst / datmen / in dit vraagstuk / mijns oordeels / niet behoorde de Heydenen te noemen / die voortijds zijn geweest: want het woord voortijds schijnt geheel en al zijn opzicht te hebben op de tijd die Christi komst te voorgaat / toen'er namentlijk de Sokratessen / de Aristijden / en de Katoos Ec. zijn geweest: Maar misschien hebt gy dus gesproken / om dat gy van gevoelen zijt / dat ook voor de komste Christi / door de kennisse Christi zelf van de scheppinge der wereld af het menschelijke geslachte de zaligheyd is aangekomen / en om dat gy meent / dat'er na de komste Christi naulijks zulke vrome en rechtvaardige Heydenen zijn geweest. Maar / volgens mijn gevoelen / is het geheel anders gelegen met de zaak; want noch van die genen die voor de tijden Christi zijn geweest / zijn door de kennisse Christi zalig geworden; en nu is het waarschijnlijk / dat'er niet min na / als voor zijn komst / menschen geweest zijn / van zijne kennisse vervremd / en die nochtans vroom en rechtvaardig waren: want niet in ydere tijd-eeuw in 't byzonder / ja zelf niet t'eeniger tijd / is tot noch toe het Evangelium Christi door de geheele wereld gepredikt geworden / datmen daarom zouw mogen stellen / dat yder / zijnde vremd van de kennisse Christi / noch vroom noch rechtvaardig is; gelijk ik my voor laat staan / dat het noch t'eeniger tijd gebeuren zal / datmen dit zal mogen stellen. Dit dus verklaart zijnde / zoo zeg ik verder / dat dit een Goddelijke geheymenis is / ons geensins geopenbaart / of God ook anderen zalig maken zal / als die genen / die dezen weg bewandelt hebben / welke hy om de zaligheyd te verkrijgen opentlijk heeft voorgestelt; en dat God die genen gansch geen ongelijk zal doen / welken dezen weg niet geopenbaart is / indien hy haar niet zalig maakt; als hy maar haar daarom slechs niet en straft / om datse dezen weg niet ingegaan en zijn. Derhalven dan / wat dat dit geschil belangt / of'er eene / of meerdere wegen zijn ter zaligheyd / en of aan alle menschen / over al / en altijd / genoegzame genade ter zaligheyd gegeven word / boven deze welke God zelf voorgestelt en geopenbaart heeft / 't zy voor / 't zy na de komste Christi; of dat'er andere kunnen zalig worden / behalven de genen welken dezen is geopenbaart; [zulks alles en weet ik niet:]. Maar ik achte ook datmen het tegendeel niet en kan / noch mag vast stellen; maar oordeele datmen het Gode zelf / inzonderheyd dewijl deze kennisse nergens toe nut en is / en zijne verborgen raad / t'eenemaal bevolen laten moet: alhoewel de plaatsen der Heylige Schrift / en de redenen daar uyt afgeleyd / 't zy wat hier van veele andere in tegendeel gevoelen mogen / veel eer over deze kant schijnen te hellen / dat niemand de zaligheyd te beurt valt / dan den genen die de weg der zaligheyd / van Gode voorgestelt en geopenbaart / gekent en in de zelve gewandelt heeft. Tot hier en toe had ik geschreven / achtende dat ik voor deeze maal genoeg op uwe vraag-geschillen geantwoord had / als ik bemerkte / dat gy daar en boven verzocht / dat ik'er de gronden van mijn gevoelen by zouw schrijven; daar ik nu gansch geen gelegentheyd toe hebbe: maar de zelve zijn begrepen in mijne Reden-twisting met Franciskus Pukcius, welk ik gedacht had dat in 't kort zouw uytgegeven worden; maar daar zijn eenige beletselen in de weeg / voornamentlijk dewijl ik niemand en hebbe die my helpt / of die my een bystand in mijnen arbeyd is. Vaart wel zeer voortreffelijke Man / en begunstig / en versterk van dag te dag onze vrindschap

meer

meer en meer / waar van gy zelf de gronden hebt geleyt / met dikwils aan my te schryven: ik zal / wat my belangt / zoo veel my immers mogelyk is / de zelve gedurig opqueeken en in waarde houden. God de Heer zy by u / op dat gy die genen / die gy op u genomen hebt te onderwyzen / met de waarlyk Hemelsche leer verbullen en doordrenken moogt. Te Krakouw / den 7 July 1597. Doch dezen brief is by my opgehouden tot op den 6 Augusti.

Uwe in Christo zeer geneygde

F A U S T U S S O C I N U S.

Brief van

F A U S T U S S O C I N U S,

aan den zeer vermaarden Heer

M A R T I N U S V A D O V I T A,

Hoofd-Leeraar der Akademie te Krakouw.

Zeer vermaarde en Hoog-geleerde Heer, &c.

DE meer dan gemeene beleefthepd / die gy aan my bewezen hebt / en uwe woorden zelf / hebben my geheelyk dezen indruk gemaakt / dat myn schryvens / alhoewel van een mensch meest by 't gemeen verhaat / u niet onaangenaam wezen zal: Weshalven / zoo haast my de gelegenthepd / om aan u te schryven / voorgekomen is / zoo heb ik de zelve niet willen laten voorby slippen: De gelegenthepd nu is deze / dat ik onlangs van zeer geloof-waardige lupden heb verstaan / dat voor zeker wierd gezegt / dat / gelyker / boven die genen welke zulks mu met woorden en daden hadden betoont / en welken ik opentlyk bekenne my grootelyks verplicht te zyn / eenige andere lupden van uwe hoedanighepd gevonden zyn / die zich over myn ongeval bedroefden / en u grootelyks prezen die my uyt zulk een gevaar verlost hebt; dat'er / zeg ik / insgelyks ook eenige van uwe hoedanighepd / dat is Hoofdleeraars van de Akademie te Krakouw / gevonden worden / die'er geen doekjes om en winden / datse niet grootelyks verheugt en zyn / dat het met my zoo qualyk afgeloopen is / en die u hoochelyk beschuldigen / van dat gy dat razende / en wrede gepeupel hebt belet / haare lust van op my te woeden / te verzadigen. Indien lupden van een andere belydenis zulk een onmenschelykhepd over zich hadden / ten zouw my niet zeer verwonderen / en ik zouw niet achten dat ik u iets dies aangaande te klagen had: maar dat menschen die haar werk maken / van de goede konsten / en letteren te belyden / welke in 't gemeen een gemoed / hoe woestaardig en verwoed / plegen te verzachten en te verheusschen / tegen eenen mensch / die van de zelve konsten en letteren niet vreemd is / en die hen in 't minste niet beledigt / met hun gemoederen zoo zeer gebeten zyn / dat gaat by my voor een wonder-daad / en beweegt my t'eenemaal / om by u / die van de zelve konsten en letteren belydenisse doet / myne klach-

klachten uyt te storten / en met eene te betuygen dat deze uwe Ampt-genooten gansch geen oorzaak en hebben / om my eenig quaad te willen / veel min om tegen my zoo gebeten te zijn. 't Geenze zeggen / zoo ik hoor / is dat ik een Aarts-ketter ben / en datmen daarom met my op het wreedste had behooren om te springen: Nemaar ik ontkenne en de opneming / en 't gevolg / van deze slechte sluyt-reden (laat my geoorloft zijn met u / die de scholen regeert / op een schoolsche wijs te spreken) ja datse beyde valsch zijn / ben ik / daar het zal van nooden zijn / en volvaardig breeder te betoonen / en ook alhier op staande voet aan te wijzen. Want voor eerst / voor zoo veel de opneming belangt / ik en zal geensins een Aarts-ketter te noemen zijn / dewijl ik tot noch toe mijn werk niet en heb gemaakt / om anderen te leeren / 't geen de vast-stelselen van onze Religie betreft; maar dat ik slechs / of t'eenemaal gevergt en getergt / of door de gebeden en geboden der vrinden en Broederen genoodzaakt / iets heb geschreven / maar niets uyt mijn eygen zelfs beweging gedaan: ook en heb ik niet eenig leerstuk / in mijne in 't licht gegeve schriften / vast gestelt / 't geen niet alleen elders maar ook in dit Rijk zelf / daar de zelve uytgegeven zijn / van anderen voor my / en voor mijne aankomst alhier niet en is / ten deele opentlijk met mond en schrift / beweert / en ten deele om onderzocht te worden / voorgestelt geweest; 't welk dat het zoo is / zal ik altijd bereyd zijn te bewijzen. Dit is altoos zeker / dat Gregorius Zarnovecius, Evangelisch Dienaar (zoo men hem noemt) die in 't byzonder tegen mijne Reden-twisting van Jesu Christo den Zaligmaker (in de leer van welke Reden-twisting het geheel en al begrepen is / waarom misschien iemand my voor een auteur van eenig nieuw leerstuk verdacht zouw kunnen houden) een boekje in 't Poolsch heeft uytgegeven / in de voorreden des zelfs zeyt / dat ik uyt de samen-spraken van Ochinus, nu omtrent over vijf-en-dertig jaren in het licht gegeven / het gevoelen van deze mijne Reden-twisting genomen heb: en voorwaar in deze samen-spraken / van welken ik niet weynig exemplaren nu al over lang in Polen zelf heb gezien / is dit gevoelen opentlijk uytgedrukt en ingestampt; 't geen kortelijk is / dat Christus wel door zijn bloed onze zonden uytgewischt en verzoent heeft / maar nochtans op een andere wijs dan die in 't gemeen aangenomen is; dat hy namentlijk aan de Goddelijke gerechtigheyd door de uytstorting zijnes bloeds dat betaalt heeft / 't geen wy de zelve van wegen onze zonden schuldig waren; of dat hy voor ons en onze zonden heeft voldaen: dewijl / noch zulks eenigsins van nooden was / noch God de straffen onzer zonden van iemand heeft willen afeysschen / ofte onze schulden (op dat ik zoo spreke) met hem heeft willen uyt de weeg maken; maar de zelven mildelijk heeft willen quijt-schelden / en vergeven: gelijk de gansche Heylige Schriftuur doorgaans opentlijk betuygt: 't welk nochtans te bevestigen / en staande te houden / zulks is mijn voornaamste en ongehoorde schelmstuk / om het welk namentlijck ik niet waardig ben / dat my de aarde langer drage. Maar ik kome tot het gene weder / dat ik gezeyt hebbe / dat ik tot noch toe de last niet op my heb genomen / om anderen te leeren 't geen de vast-stelselen van onze Religie betreft; 't geen zoo waarachtig is / dat ik my in dezen deele van mijn stilzwijgen heb te schamen / en daar berouw van hebben moet / indien ik zelf maar oordeelen kost my hier toe bequaam te zijn; want andersins zoude

ik de zotste van alle menschen zijn / indien ik dit oyt had willen ondernemen: van dit mijn stilzwijgen nu / zullen een zeer verzekert getuychenis kunnen geven alle daar ik eenige gemeene ommegang me heb gehad / voornamentlijk hier te Krakou / daar ik een goed deel mijns levens heb toegebracht: Laat zelf onze Italianen naarstelijk ondervraagt worden / met welken ik voornamentlijk omgegaan heb / men zal'er in zoo grooten getal niet eenen vinden / met welken ik / ik zal niet zeggen mijn best heb gedaan dat hy zijne gevoelens van de Religie verlatende de mijnen aan zouw nemen / maar met wien ik eenige reden-twisting van Goddelijke zaken ondernomen heb. Eyndelijk heb ik my hier zoodanig gedragen / en mijne zedigheyd (ten zy men 't misschien mijne traagheyd en achteloosheyd noemen moet) is in dezen deele zoo groot geweest / dat ik niet en twijffele / of zy alle / die my gemeenzamelijk kennen / zijnder grootelijks van verwondert geweest: daarze andersins wisten / dat ik van haar in de Religie van verschillig gevoelen was / en datse onder-en-tusschen van mijne oeffeningen in Goddelijke zaken geen onzekere kennis hadden / en ook eenige inbeelding van mijne geleertheyd. Ik besluyte dan / alhoewel ik andersins geheel van ketteryen grielde / dat het met my hier ver van af is / dat ik een Aarts-ketter genoemt zouw mogen worden: want die / volgens 't gebruyk van spreken / met recht met deze naam genoemt worden mag / immers ten minste in zijne eeuw nieuwe en ongehoorde Leer-stukken voor-leert / en poogt de zelven in te scherpen / vergadert zich zelve Discipulen / is d'insteller van eenige Sect / en heeft noch andere dingen daar ik noyt iet gemeens me heb gehad. Doet hier by dat dit alles noch geen kracht heeft om iemand tot een Opper-ketter te maken / ten zy ook deze Leer-stukken valsch zijn: Ne-maar de heylige Schriftuur-plaatsen / en de aldernaukeurigste overwegingen der zelven / en de vergelijkingen van dezen met die / daar mijne schriften vol van zijn / en zonder de welken noyt iets van my in de zelven word vast gestelt / en de alderinnigste uytpluyzingen van alle de dingen die immermeer van de Tegen-partyen worden bygebracht / 't zy het Schriftuur-plaatsen / of redenen zijn / zonder eenige de minste aarzeling / ontveynzing / of achterhoudentheyd / kunnen aan een yder rechtschapen gehertigt mensch genoeg doen zien / dat in de zelven niets van my met reden-twisten besloten word / 't geen valsch is / ofte immers van welks valscheyd iemand lichtelijk vonnis vellen kan; gelijk meesten-tijd van die genen gschied die eenige van mijne in 't licht gegevene reden-twistingen opentlijk van Godloosheyd durven verdacht maken / daarze nochtans de zelven of noch niet gelezen / of niet naukeurig overwogen / of immers niet verstaan en hebben: waar van volkomen getuychenisse geven de baarblijkelijke lasteringen / die zy in 't berispen der zelven gebruyken / my en mijne woorden dikmaals zoodanige dingen opdichtende / die ik alleen zelfs niet eens en heb gedacht / maar die ik zelf in deze mijne reden-twistingen zegge ten hoogste valsch te zijn: gelijk (by voorbeeld) eenige zich niet geschaamt hebben te zeggen / dat ik in mijne reden-twisting van Jesus Christus den Zaligmaker / Christus zelf een zondaar maak; daar ik nochtans in dat eygen zelfde Hoofd-deel dezer reden-twisting / uyt de woorden van het welke / ik weet niet op welke wijs / zy my deze alderschendigste en grofste lastering hebben aangesmeten / in het begin van het zelfde Hoofd-deel / op het 184. blad / uytdrukkelijk voor een bekende zaak neem /

dat

dat zulks een de hoogste Godslastering is / dien ik niet zouw wenschen dat my al droomend in den zin quam. Andere diergelijke dingen meer / my en mijne schriften niet min onbeschaamt dan valschelijk tegen-geworpen / laat ik tegenwoordig achterweeg; doch die te eeniger-tijd / zoo 't de Heere toelaat / of van my zelf / of van iemand anders / opentlijk ten toon gestelt en ontdekt worden zullen. Dit eene / eer ik deze plaats van de waarheyd of valscheyd der dingen die van my geschreven zijn (als waar van de verhandeling een geheel boek vereysschen zouw) in dezen brief eenigermate afbreke / zal ik my niet ontzien te zeggen / dat ik eenige en de zelve zeer gewichtige redenen hebbe om te achten / dat het'er zoo ver van daan is / dat deze dingen / welke ik in mijn schriften leere / valsch zijn / of den genen dieze met opmerking inziet zoo schijnen kunnen / dat de meesten hoop der gener / die my zoo uytermaten tegen zijn / en die wenschen dat mijne schriften te gelijk met my uytgeroeyt waren / het zelve daarom wenschen / om dat zy zelf wel vermoeden / of bevroeden / dat de dingen waarheyd zijn die aldaar van my bereden-twist worden / maar met eene die zy vrezen dat haar gezag t'eeniger-tijd zullen nadeelig zijn. Maar het is nu tijd / dat ik het gevolg van deze slechte sluyt-reden / waar door eenige meenen te kunnen besloten worden / dat ik alle wreedtheyd en mishandeling waardig ben / betoone niet min dan de opneming valsch te zijn. Laat ons dan toegeven (Gods-wouts!) dat ik een Opper-ketter ben: heeft men daarom met my op het alderwreedste moeten handelen? Voorzeker neen / al bleek het daar-en-boven dat ik hardnekkig was; als 'er maar alle oprocrigheyd van my af is / gelijkse zeker alle moeten bekennen dat zeer verre van my is / en dat ik in het stuk van de Religie my altijd zeer stil en gerust gehouden hebbe / en dat ik noyt getracht hebbe om eenig mijn eygen voordeel mijne Leer-stukken te versprcyden / of voort te planten / maar dat ik zulks gedaan hebbe door onwetentheyd / dewijl ik het namentlijk t'eenemaal daar voor hiel datse de alderheyligste / en profijtelijkste waren / om de loutere Godvruchtigheyd in de herten der menschen in te planten en te koetsteren: 't geen zy insgelijks gedwongen zijn te bekennen / die eenige kennisse mijner dingen hebben / ja die zelf van 't gemeen begrip niet t'eenemaal zijn berooft: Want alhoewelze niet alle weten / wie ik was te huys in mijn Vaderland / en welke voordeelen en eeren met recht / aldaar / en elders / voor my te wachten stonden / indien ik met d'anderen in de Religie had willen mede-stemmen; nochte datse ook niet en weten / dat ik om de Religie niet alleen van zelfs mijn zeer lieve en lieffelijke Vaderland voor eeuwig heb adieu gezeyt / maar dat ik ook alle mijne goederen / die ik voorwaar aldaar niet weynige hadde / heb verloren en verlaten; wie is'er zoo driest / of zoo dom / die niet en ziet / welke gevaarlijkheden ik enkelijk om de Religie / voornamentlijk indien ik mijn gevoelen van de zelve anderen wilde inscherpen / gedurig onderhevig ben? 't Zoude al te lang zijn hier te verhalen / hoe veel en hoe groote vervolgingen / ik / na 't verlaten mijnes Vaderlands / tot nu toe / om de Religie geleden hebbe / zoo elders / als voornamentlijk in dit Rijk / ook al eenige jaaren te voren eer ik in het zelve / met een edele Poolsche Dochter tot mijn Vrou te trouwen / mijn huys gevestigt heb: Dit mijn eene alderlaatste ongeval / daar ik mijnen waardsten schat van eenige mijner boeken / en geschriften / welk ik gaarne met mijn eygen bloed wederom zouw willen koopen / voor altijd verlooren

heb / en daar ik opentlijk de alderhoogſte onwaardigheyd heb uytgeſtaan / en van mijn leven zelf baarblijkelijk in gevaar ben geweeſt / kan een ygelijk genoeg leeren / dat ik niet alleen hier niet eenig voordeel en beoog / maar dat ik my ook op het alderdiepſt heb ingeprent / dat my alle de alderzwaaarſte en verbaarlijkſte rampzaligheden / indien ik niet van raad verander / voorhanden zijn. Waar uyt het gekomen is / dat dien goeden man / uw' Ampt-genoot / my / hoewel vrindelijk / echter nochtans niet wel tot mijne waarachtige behoudenis gedienſtig / vermaant heeft / dat ik uyt deze zoo groote quaden / en gevaarlijkheden / leeren zouw Katholijk te worden. Maar welke is eyndelijk de reden (zult gy zeggen) waar mede gy / dewijl 't met de zaken dus gelegen is / beweert / dat men / alhoewel gy een Aarts-ketter / en de zelve noch hardnekkig / waart / met u nochtans niet ten wreedſte had behooren om te ſpringen? Deze namentlijk / dat / alwaar alle oproerigheyd / en eygen voordeels beooging af is / de Aarts-ketter aldaar zulks is / niet by eygen quade wil / maar by mangel des verſtands: Weſhalven / gelijkwe de dolle menſchen / en die haarer zinnen byſter zijn / indienze anderſins aan anderen ſchade doen / wel te onderhouden / en ook / zoo 't noodig is met ketenen bedwingen / maar echter ons niet weynig over hen erbarmen; zoo ook moet men niet alleen met zoodanig een Aarts-ketter niet zeer geſtrengelijk handelen / maar veel eer zich zijner laten jammeren / en ſlechs zorge dragen / dat zijne poogingen / om zijn leere voort te zetten / belet worden / en dat / indien het anders niet wezen kan / met gevangkenis en banden. Ik ſpreek / gelijk gy ziet / van eenen hardnekkigen Aarts-ketter: Want die niet hardnekkig is / is noch tot die razerny en uytzinnigheyd des verſtands niet vervallen / dat men ketenen aan hem gebruyken moet. Maar wie is'er nu / die met recht zouw kunnen vermoeden dat ik in mijn gevoelens van de Religie / hardnekkig zy? Want behalven eenen eenigen Monnik alleen / een goed man / die niet noodig is hier te noemen / die dit ſlechs maar eenmaal ten alderlichtſte heeft bezocht / en die naulijks eenige reden-twiſting met my heeft aangevangen / maar die veel eer met vermaningen / en beloften / indien ik mijn opzet wilde veranderen / met my heeft te werk gegaan / heeft noyt Katholijks-gezind menſch my met reden-twiſten gepoogt vroed te maken / dat ik geen gerechtige oorzaak en had / om zulks te gevoelen / als ik van de Religie gevoelde / en om my van de gemeenſchap der Roomſche Kerk af te ſcheyden: Alhoewel men naulijks zeggen kan / dat ik het oyt met de Roomſche Kerk gehouden heb / dewijl zoo haaſt als ik / volgens mijn jaaren / oordeel in Goddelijke zaken heb kunnen hebben / ik in de zelve geheel anders dan de Roomſche Kerk leert / geleert en onderwezen ben. Maar waarom doch / eer ik opentlijk zoo ſchandelijk gehandelt wierd / en my zulk een ongelijk en ſchade wierd aangedaan / heeft niet iemand van die genen / die zulks tegen my uytgevoert / of liever beſtelt hebben / dat het aan my uytgevoert zouw worden / met alle pooging getracht my van mijn gevoelens in Goddelijke zaken af te brengen / en de grondveſten der zelve van my te onderzoeken / en de zelve t'eenemaal te ontwortelen / en om te keeren? Wanneerze nu bemerkten / of meenden te bemerken / dat ik eenige dingen beweerde / welke de gemeene Ketters niet alleen niet en beweeren / maar daarze ook niet van en weten / of

dieze

dieze zelf opentlijk verdoemen / zoo mochtenze met recht vermoeden / dat ik in de grondvesten der verschillige gevoelens / in onze Religie / met haar niet al te zeer over een stemde; en dat derhalven / om my de mond te stoppen / of te betoonen dat ik hardnekkig was / deze dingen in geenderleye wijs genoeg konden zijn / die van de Katholijken tegen haar en haare gevoelens geschreven zijn: waarom ten minsten zijn deze leer-stukken / dieze zich voor lieten staan dat nieuwelijks van my bedacht / en aan anderen voortgeleert / en in geschrift vervat waren / van niet een uyt den haaren in geschrift wederleyt? en waarom heeft men niet gewacht / of ik de zelve wederlegging gelezen hebbende mijn gevoelen niet veranderen zouw / eer men dus op my bestond te woeden? Maar behalven Zarnovecius alleen / waar van ik te voren gezeyt hebbe / heeft tot noch toe / dat ik wete / niemand in of buyten dit Rijk / mijne reden-twisting van Jesus Christus den Zaligmaker / zijnde al eenige jaaren te voren uytgegeven / en waar in men meent dat deze leer-stukken begrepen zijn / bestaan te weder-leggen: en wat werk men van Zarnovecius weder-legging te maken heeft / zal / hoop ik / in 't kort zekere mijne Vrind betoonen; die voor my / om dat ik zulks niet doen en kan / in de zelve taal / waar in hy geschreven heeft / gelijk billijk is / hem antwoorden zal. Gy verstaat dan / acht ik / mijn Heer Vadovita, dat ik / of ik schoon een Aarts-ketter waar / geensins voor hardnekkig mag gehouden worden: waar uyt volgt / dat men niet alleen op het alderwreedste / gelijk zy wensten / met my niet had behooren te handelen; maar dat'er ook niet iets / van al het geen dat tegen my bedreven is / anders als op het alderonbillijkste is te werk gestelt; voornamentlijk van die genen / die gansch geen gebied / of gansch geen recht over my hadden: Of is dit misschien noch geen wreedheyd en woede genoeg geweest / dat ik / zijnde van zeer eerlijken huyze geboren / en nu omtrent sestig jaren oud / als ik van een zeer zwaare ziekte naulijks wat had beginnen te beteren / op die zelven dag dat ik eenige Artsenyen ingenomen had / met het grootste geweld uyt mijn woning getrokken / zonder schoenen aan / en by-na half naakt / door het midde van het slijk / op 't midde van de Mart / daar het al de Stad aanzag / even gelijk eenig boosdaader die men na sijn straffe voert / gesleept / en onderwijl met duyzend'erley schendnamen / smadingen / en lasteringen / overladen en geschonden wierd; na dat men my alle mijne dingen / die my zoo waard waren als mijn eygen leven / benomen had? Zeker ik had niet gedacht / dat in de Poolsche natie / die niet weynig tot de beleefheyd schijnt te neygen / 't gemoed der Kaligulaas en Neroos, zouw gevonden zijn geweest / die niet vergenoegt met de alderwreedste teysteringen der onschuldige menschen / van hen veellicht noch iet zwaarders / dat is de aldergevoeligste pijnigingen / en de alderwinnigste straf-oeffeningen zouden af vorderen. Weshalven / alhoewel / gelijk ik in 't begin heb gezeyt / het van zeer geloofwaardige luyden word vertelt / 't gene ik van eenige uwe Amptgenooten heb gehoort / zoo en kan ik nochtans naulijks daar toe gebracht werden / om zulks ten vollen te gelooven: doch 't zy deze dingen waar zijn / ofte niet / ik zal alijd bereyd zijn / zo lang ik leef / mijn onschuld te bewijzen / en reden te geven van alles / dat ik / nu 19 jaren lang welke ik gedurig in dit rijk mijn verblijf heb gehad / ofte ook / gelijk ik gezeyt heb / oyt te voren heb geschreven / van 't gene de Religie betreft: Want om deze oorzaak zelf inzonderheyd / heb ik niet alleen gewilt / dat by deze mijne redentwisting van Jesus Christus den zaligmaker /

welke ik wel voorzag / gelijk de uytkomst heeft geleert / dat stoffe van veel onrusts tegen my geven zouw / echter mijne naam / 't geen tot noch toe in mijne andere Reden-twistingen niet opentlijk en was geschied / uytdrukkelijk gevonden wierd ; maar ook dry jaaren lang / en een half / na dat de zelve uytgegeven was / heb ik blijven wonen / en zouw'er noch langer blijven wonen hebben / daar ter plaatse daar de zetel en het Hof is van dit Rijk ; en ik en ben nergens anders heen geweken / toen aldaar den Rijks-dag gehouden wierd / hoewel ik voor zeker wist / dat zoo wel de Katholijken / als de Evangelischen / zijnde dit boek een weynig / ja noch naulijks / voor het houden van den Rijks-dag in het licht gekomen / nu veel meer op my gebeten waren dan voor heene ; en dat eenige van hen de klachte deden / dat men om dit boeks wil een zeer afzichtelijk exempel aan my behoorde te stellen : welk boek nochtans ik zelf niet uytgegeven hadde / nochte de Reden-twisting / in de zelve begrepen / in dit Rijk / of met iemand van de inwoonders dezes Rijks / gehouden heb gehad / maar voor mijne aankomst alhier / heb ik het / van zeker Evangelisch Dienaar / zijnde een Fransman en voor alsdoen in Vrankrijk zelf woonachtig / daar toe uytgedaagt / geschreven : Maar ik heb my des niet te min opentlijk bereydvaardig willen toonen / om het zelve in dit Rijk / daar het eerst gedrukt was / te verdedigen ; en als openbaarlijk te belijden / dat ik my gansch niet en schaamde van het gene ik in het zelve had gezeyt. Laatze voor den dag komen van de Katholijken / die meenen datse aan kunnen wijzen / dat de zelve Reden-twisting of godloos / of godslasterlijk / of ten minste verre van de waarheyd verscheyden is / en laten zy my of by geschrift / of in tegenwoordigheyd / mijne faute aanwijzen : Zy zullen alle zien / dat ik met de hulp van Jesus Christus zelf / wien zy zeggen dat ik aldaar ten hoogste verongelijk / of alles op het krachtigste zal wederleggen / 't geen men tegen de zelve tegenwerpt / of indien van Gods-lastering / of dwaling overtuygt word / dat ik hen terstond zal wijken / en opentlijk mijne meening wederroepen / en hen te gelijk bedanken / datse my uyt zulk een moerasch getrokken / en van 't gevaar om mijne eeuwige zaligheyd te verliezen / verlost hebben : en veel-licht zal het gebeuren / dat veel geleerde en Godvruchtige lyden 't zelve op mijn voorbeeld zullen doen / door dien ik met hen in Relige over een stem / en die tot noch toe niets in deze mijne Reden-twisting berispt hebben / 't geen godloosselijk of dwaaselijk gesproken was : Het geen ik alhier van dit boek zegge / het zelve / gelijk ik te voren heb aangeroert / wil ik dat van alle mijne uytgegeve schriften zy gezeyt : want alhoewel op de meesten der zelven mijnen naam niet en staat / zoo is'er nochtans nu ter tijd niemand (denk ik wel) die de zelve gelezen heeft / die tevens niet en erkent dat ik'er den auteur van ben. Laat / zeg ik / op deze wijs met my gehandelt worden / om my mijne dwalingen aan te wijzen / tot dat immers blijke dat ik hardnekkig ben : 't welk wanneer het blijke / alhoewel de Christelijke Godvruchtigheyd / en de menschelijke reden zelf / gebied / gelijk ik te voren aangewezen heb / datmen zelf met de hardnekkigen / al waren 't Aarts-ketters / inzonderheyd wanneerse niet oproerig zijn / noch niet eenig hun eygen voordeel zoeken / geensins wreedelijk en dient te handelen ; en dat ik met recht / gelijk ik aangewezen heb / van niemand voor een aarts-ketter kan gehouden worden / en dat vaarblijkelijk zy / dat ik zelf van de geringste schaduw' van oproe-

righeyd /

righeyd / en van het alderminste vermoeden van eenig mijn eygen voordeel te beoogen / zeer verre af ben ; zoo en weygere ik geensins / dat ik alsdan aan de alderwreedste pijnigingen onderworpen / en ten laatste met de alderschandelijkste en alderdinnigste slag van hals straf uyt het leven weg-gerukt worde. Dit / zeer vermaarde Man / heb ik gewilt / dat gy / by voorval van 't gene ik van eenige uwe Ampt-genooten / en van haar wreed vonnis over my / gehoort hebt / van my / en de gestalte mijns gemoeds uyt mijn eygen geschrift zoud verstaan : op dat / indien gy het eenigsins voor goed kent / ja om dat ik hoop dat gy het voor goed kennen zult / gy des te lichter / en te goedwilliger / in uwe beleefthevd aan my te bewijzen / voortgaan zoud ; en op dat gy stof moogt hebben om d'andere van uwe ordere tegen my een gelijk-gemoed te doen aannemen : 't welk ik u ernstig verzoeke dat gy doet / niet zoo zeer om mijnent-wil / als om het recht en de billikheyd zelf / waar van ik my t'eenemaal verzekert houw u een zeer uytstekend bevorderaar en beminner te zijn. Dat gy aan de Heer Rector Magnificus, aan de eerwaardige Heer Lelovita, als ook aan den voortreffelijken Heer Godecius, te gelijk nevens u mijne voorstanders / en indien'er eenige andere van uwe ordere / welker namen ik niet en weet / in my uyt dat hoogste gevaar te verlossen / eenig deel gehad hebben / van mijnent-wegen hertelijk wilt groeten / bid ik u ; en dat gy u verzekert houd / dat ik / hoe veel ik u en haar schuldig ben / altijds erkennen / en 't zelve / waar ik kan of mag / met woorden en met daden / zeer gaarne belijden en betuygen zal. Vaart wel / zeer vermaarde Man / en bemin my / die de uwe ben. Gegeven den 14 Junij / des jaars 1598. Op het land / te Igolomie.

Uwe doorluchtige voortreffelijkheyds altijd zeer geneygde

FAUSTUS SOCINUS.

De Eerste Brief van

FAUSTUS SOCINUS,

aan

EVERHARD SPANGENBERG,

van Antwerpen, tot Klausenburg in Zevenbergen.

Den in deugd, geleertheyd, en Godvruchtigheyd zeer voortreffelijken Heere *Everhard Spangenberg*, zijnen zeer eerwaardigen Vrind en Broeder in Christo &c.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

Ik verblijde my / dat my deze gelegentheyd voorkomt / om u te begroeten / zeer voortreffelijke Eduard ; want my is van onzen Radecius dezen brief / die hy aan u geschreven heeft / gezonden / om ze aan u te doen bestellen : waar

toe

toe my zeer goede gelegentheyd verschaft heeft/ dat onze Heer Fabius Genga Italiaan/ tot u lieden wederkeert/ welke ik hoop datse u getrouwelijk behandigen zal: Ik hebbe niet heel lang geleden van u gehoort/ 't geen my grootelijks heeft behaagt/ hoe gy namentlijk geheel ons gevoelen toegevallen/ en door een yver der louterer Godvruchtigheyd grootelijks ontsteken zijt. Want ik was bevreest/ dat eenige quade invloeyingen van ydele gevoelens in onze Religie/ en de stroomen der wereldsche dingen u in het midden van uw' loop te ons-waarts/ zouden hebben weg gerukt: God weet hoe grootelijks ik uwe Godvruchtigheyd/ en uwe kennisse in Goddelijke zaken/ toen ik u over eenige jaaren eerst te Krakou heb gezien/ en uw' vrind geworden ben/ heb geacht en in waarde gehad: maar niet lang daar na had ik iets van u verstaan/ waar uyt ik grootelijks vreesden dat gy u zelven dapper ongelijk geworden waart: weshalven zoo dank ik God ten hoogste/ die my van deze vrees t'eenemaal heeft verlost: Want alhoewel ik sedert uw' vertrek van hier/ en uwe wederkomst in uw' Vaderland/ noyt iets aan u geschreven heb/ noch ook geen brieven van u en heb ontfangen/ zoo heb ik u nochtans altijd met een byzondere genegentheyd/ en liefde/ toegedaan geweest/ gelijk namentlijk uwe veelvoudige deugden vereyschende waren; welke dewijl ze nu grootelijks schijnen vermeerdert te zijn/ zoo is ook mijne liefde t'uwaarts grootelijks vermeerdert/ waar van ik u hertelijk bidde dat gy eenige proef nemen wilt. Ik zal tegenwoordigh niet te lang zijn/ want gelijk ik in 't begin heb gezeyt/ ik schrijve dezen brief slegs om u te begroeten/ en niet om iets anders aan u te schrijven: 't geen ik echter overvloedig doen zal/ zoo wanneer ik/ noopende uwe stand/ iet zekers uyt uwe brieven verstaan zal hebben. Ondertusschen vaart wel/ en zijt hertelijk gegroet/ zeer voortreffelijke Man/ en weygert niet my wederom te beminnen: Zoo moet u God begunstigen/ en met zijnen Heyligen Geest gedurig over u zijn: Ik verzoeke ernstelijk/ dat gy de Heer Erasmum Johannis van mijnent-wegen hertelijk belieft te groeten. Te Krakou/ den 14 Maart 1593.

Uwe zeer geneygde Broeder in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

Aan den Zelven, tot Klausenburg,

DE TWEEDE BRIEF.

Den voortreffelijken Heere *Everhard Spangenberg*, zijnen eerwaardigen Heere en vriend &c.

God onze Vader, en den Heere Iesus Christus, geven u zaligheyd &c.

ZEer beminde Vrind en Broeder: Nu voor een geruymen tijd heb ik uwen brief van den vierden Mey/ en sedert een afschrift van de zelve op den negentienden Junij geschreven/ ontfangen: Maar van geen brief-besteller

voorzien

voorzien / heb ik u niet eerder kunnen antwoorden / als ook om dat ik vorders dien meesten tijd te Krakou niet geweest en ben. Ik ben bedroeft dat gy vermoed/ als of ik met u in geen Reden-twisting wilde treden (rakende deze vernieuwing aller dingen/ waar op gy hoopt) om dat ik / door 't overbrengen van anderen/van u niet wel onderrecht ben aangaande eenige andere dingen: want de oorzaak mijnes stilzwijgens / omtrent deze stoffe / was en is geheel anders. Ik ben/waarde Broeder/op die Profetische geschils-verhandelingen zoo zeer niet afgevaardigt / dat ik'er anderen van onderrechten kan ; ik ben ook altijd van dat gevoelen geweest/dat het voor een Christen mensch niet nodig is/naukeurig te onderzoeken/wanneer en te welken tijd/dat is binnen hoe veel jaren/ en veel min/op welk jaar/ofte ook of deze dingen haast of over langen tijd moeten komen/die in de H. Schrift voorzept zijn: veel min datmen hem zelven met die duystere voorzeggingen/in zoodanige boeken begrepen/uyt te leggen/moede maakt; uytgezondert die genen/die zich hier toe door een byzondere drift en porring voelen aangegrepen te wezen / en gevolchelijk die met een Goddelijke Geest begaaft zijn: Andersins zo en zie ik hier niet met allen in/als een enkele nieusgierigheyd/ en een oogschijnlijk gevaar van hem zelven en anderen te bedriegen; gelijk de ervarentheyd veeler eeuwen baarblijkelijk heeft geleert. De voornaamste reden hier van is/dat het oogmerk van den H. Geest/ in de voorzeggingen der toekomstige dingen / insgelijks ook in die voorzeggingen die eenige duysterheyd in zich hebben/niet geweest is/om ons de kennisse en het verstand dezer toekomender dingen/te gelijk met hare omstandigheden van plaetsen/ en tijden/ te doen hebben/ eer de zelve gebeuren ; maar om na de uytkomst der zelven/ons verzekerde en ontwijffelijke getuygchenissen te geven/ dat'er eenige Goddelijke voorzienigheyd is/dat is/ dat'er een God is die alles bestiert / en zonder wiens wil dat'er niet gebeuren kan: en ook te dezen eynde/op datwe verstaan zouden dat deze voorzeyde zaken waarlijk en in der daad Goddelijke werken zijn. Waar van een baarblijkelijk getuygchenisse geven by na alle deze Goddelijke voorseggingen die nu al zijn gebeurt; ook deze/welke wy nu zien dat klaar genoeg geweest zijn/ welke/ eerze gebeurden/nopt te degen zijn verstaan geweest. Indien ik / zijnde een mensch die geen Profetische Geest en hebbe / edoch andersins misschien van de kennisse van Goddelijke dingen niet geheel ontbloot / en van een bequaam oordeel om de waarheyd der dingen te onderzoeken/my met dit deel der Godgeleertheyd wilde moeyen/gelijk met veel andere dingen heb gedaan / ik zouw mogen hopen dat ik ook hier in niet van de minsten wezen zouw ; doch ik zie klaar en naakt / dat hier van / zonder deze Profetische Geest / niets zouw te wachten zijn / dan het gevaar om op veelderley wijs te missen en te dolen : en hier in moet ik Kalvijn ten hoogste prijzen / die by na van alle stukken onzer Religie schrijvende / deze dingen nochtans niet heeft aangeroert ; zelf ook niet de voorzeggingen van de dingen die nu al gebeurt waren / uytgezondert eenige / die hy in andere zijne Reden-twistingen / en uytleggingen der Heylige Schriftuur / genoodzaakt is geweest niet t'eenemaal met stilzwijgen voorby te gaan. Het en is dan niet / waarde Broeder / als of ik van elders eenigsins achterdachtig van u was / of dat ik u onwaardig oordeelde / om met u van zoodanige dingen te Reden-twisten ; of dat ik niet bereydwillig genoeg en was / 't zy om te leeren / of om geleert te worden / zoo van u / als van anderen / al het geen

de plicht van een Christen-mensch betreft: Maar ik en oordeel niet het de plicht van een Christen-mensch te zijn / dat hy wete / of de vernieuwing aller dingen traachelijk / of zeer haast geschieden zal; maar (indien het God behaagt dat deze dingen by iemands leven gebeuren) dat hy met lijdzaamheyd de tijd verwachte / tot dat de waarheyd volkomentlijk aan den dag gebracht zal zijn; en dat hy eenigermate de kinderen Gods in alle haaren last verlichte / welk zy van de quade menschen uytstaan; en onder-en-tusschen / dat hy / boven de gehoorzaamheyd welke hy Gode en den Heere Jesu Christo schuldig is / zich geheelijk overgeve / om alle deze dingen wel te verstaan / die onze eeuwige zaligheyd betreffen / en dat hy gevolchelijk een goeden grondvest legge / om in die gehoorzaamheyd te kunnen volharden. Indien gy deze mijne meening voor niet goed en keurt / ik weyger niet van u beter onderrecht te worden. 't Geen gy tot noch toe / dezen aangaande / aan my geschreven hebt / heeft my van meening niet doen veranderen: indien gy gewichtiger redenen / of gezachlijkheden hebt / ik zalze garen hooren: Verwacht van my niet / dat ik u reden geven zal / waarom ik misschien in 't toekomende door uwe redenen niet meerder bewogen worden zouw / dan door die gene / die gy tot noch toe bygebracht hebt: maar zijt verzekert / dat / indien ikse krachtigh oordeele / om my anders te kunnen doen gelooven / ik niet na zal laten hen in mijn hert te plaatsen. Ik ben grootelijks verheugt / dat gy redelijke welvarend zijt / en ik bidde God / dat hy u verwaardige de gezontheyd des lichaams / en de kracht des Geests / meer en meer te vermeerderen; en ben tot uwen dienst bereyd. Te Krakouw den tienden dag van Augustus 1596.

Uw' Broeder en Dienaar F A U S T U S S O C I N U S.

Aan den Zelven, tot Rakouw,

DE DERDE BRIEF.

Mijn Heer *Spangenberg*, zeer beminde Vriend, en Broeder in Christo.

DE Broeders / van de Rakouwsche Kerken-vergadering tot ons wedergekeert / hebben uw' geschrift / van de twee Beesten / uyt de Openbaring / mede-gebracht / met dat oogmerk / op dat het alhier in 't bywezen van velen / die hier tegenwoordig waren / opentlijk zouw gelezen worden; om haar haar oordeel af te vragen / of zy dachten / dat men 't alleman in handen zouw laten komen / of dat zy zouden besluyten / waar voor men 't houden / en hoe hoog men 't achten zouw. 't Welk overwegende / hebben zy goed gevonden uwe Bedenkingen my in handen te geven / op dat ik de zelve naukeurig ingezien hebbende / by geschrift zouw stellen / wat mijn gevoelen hier van was; en om deze last op my te nemen / hebben eenige / maar inzonderheyd de Heer Lubieniecius, en de Heer Otvinovius, my grootelijks gebeden: 't geen ik hen dan niet heb kunnen weygeren / dit ook aan de Heer Otnovius te kennen gevende / dat en gy / nu van lange tijd her / mijnen waarachtigen en zeer waarden vriend waart / en dat ik u in geen ding aanstoot wilde geven / of eenig-

eenigsins leed doen. Waarlijk dan heb ik die zekere en gevestigde hoop geschept / dat gy dit mijn bestaan ten besten duyden zult/ dewijl het en tot de eere der Goddelijke naam behoort / en uyt een gerechtige en schuldige plicht tot de Broederen ontstaat / waar door ik haar / om haar bevelen na te komen / verbonden ben. En alhoewel de tijd sedert deze mijne hoop niet heeft doen verminderen / zoo heb ik echter geoordeelt / dat het niet buyten onze zaak zouw zijn/indien ik hier over aan u (dewijl ik nu de gelegentheyd van ledige en vrye tijd verkregen heb ; dien ik toen ganschelijk niet en hadde/ toen ik aan de Heer Lubieniecius, nevens uw geschrift / mijn oordeel van het zelve / in veel dingen welk ik toen niet kon bewijzen / onderschepdentlijk en toepasselijk verklaart / overzond :) quam te schrijven : op u / volgens onze zeer oude vrindschap / en uwe zeer zachtaardige en Christelijke zeden / ten hoogste begeerende/ dat gy 't / hoe 't dan zy/ ten goede nemen wilt/ en dat gy u verzekert houd/ dat ik/indien ik in tegenwoordigheyd by u waar geweest/ veel meer zouw gezeyt / of in 't byzonder veel meer zouw geschreven hebben / dan'er in 't papier aan de Heer Lubieniecius vervat is : maar zulks als het was moest ik hem voorал eerst ter hand stellen / 't geen hy / zoo als ik buyten twijffel geloof/ u nu al heeft getoont / of in 't korte toonen zal : Weshalven zoo verwacht ik nu / dat gy my de misslagen/ in het toetsen uwes geschrifts van my begaan / bekent maken zult ; welke toets echter / gy of nu al hebt gezien / of haast zien zult / dat zoo van my is uytgevoert / dat blijken zal / dat ikse niet zoo zeer op 't vertrouwen mijner krachten / als om de wille der Broederen te voldoen / en te gelijk by deze gelegentheyd iets te leeren/ 't geen my tot noch toe onbekent is geweest/ by der hand genomen heb : Te voren heeft u kunnen bekent zijn / dat ik in het verstaan van die Profeetcyen / in de Heylige Schrift/ aangaande de dingen die noch haar voltrekking niet gehad en hebben / niet veel bekommerings of bedenkens heb te kost geleyt / achtende dat ik prijsselijker en vorderlijker mijn tijd en vlijt / in andere deelen des zelfs te verklaaren / besteden kost : waar in ik wenschte dat gy met my eens van zin mocht zijn/ en dat gy u veel liever geheelijk tot gebeden begaaft / om door de zelven / in vasten / en met tranen / het verstand dezer dingen / die van veel meerder gewicht / noch duysteraehtig en ingewikkelt zijn/ van de Goddelijke Majesteyt demoedig te verzoeken ; hier in de hoogste omzichtigheyd gebruykende / om niet iets van toekomende dingen/ en de tijd van de vervulling der zelven / als offe in de Schriftuur uytdrukkelijk vervat was / volmondig te bepaalen ; ten zy gy te vooren van de zelven / 't zy door een Profetische Geest / 't zy door t'samenspraak met de Broederen / die en in kennisse en in vreze Gods uytmunten / dien-aangaande te houden / inwendig en uw' gemoed verzekert en bevestigt zijt. God weet hoe zeer ik my stilzwijgens in mijn hert verblijde / dat gy eyndelijk by die Vergadering zijt gekomen / die buyten twijffel alle anderen / zoo veel'er ons bekent zijn / in de zuyverheyd en heyligheyd der Christelijke Leer overtreft ; en waar vanwe hopen datse ook in 't kort de zelven in heyligheyd en volmaaktheyd des levens overtreffen zal. God/en de Heere Jesus/beware u en uw' huysgezin in goeden stand/en overvloedige u met de eeuwige gelukzaligheyd ; Ik zal eyndigen/ na dat ik my eerst in uwe gebeden tot God / uyt de innige beweging mijnes herten zal bevolen hebben. Te Luklavik den negende December/ des jaars 1598. Uw' Vrind en Broeder *Faustus Socinus*.

Aan den Zelven, te Rakouw,

DE VIERDE BRIEF.

Zaligheyd van God den Vader, en Iesu Christo onzen Heere.

IK heb uwen Brief/ van den dertiende July/ ontfangen/ te gelijk met de Hoofd-stukken der Reden-twisting/die gy in Vriesland hebt gehad; waar voor ik u hoochelijk bedank/en biede u wederom zeer vrindelijk aan alle plichten van een vrindhoudend gemoet/ die of nu of opt van my zullen kunnen bewezen worden. Zullende dan antwoorden op uwen brief/ zoo verzoek ik voor af op u zeer ernstelijk/ dat gy het niet qualijk neemt/ wanneer ik u/ 't geen ik gevoele en vast stelle van de dingen my van u voorgestelt/ openhertelijk/ en na de meening mijns gemoeds/vrymoediglijk u te kennen geve. In 't begin zegt gy/ dat ik in mijn geschrift/ 't geen ik nu al over lange tegen uwe Stellingen/ welk gy een boekje noemt/ heb tegen-geworpen/getracht hebbe de voornaamste Hoofd-stukken/ daar van uwe meening/ in dat boekje begrepen/ ondersteunt/ om ver te werpen; van welke Hoofd-stukken gy stelt het eene te zijn/ dat dat verVaarelijke Beest/ met zeven hoofden/ en tien hoornen verzien/ Apok. 13. de beeldenis vertoont van de Roomsche Kerk/of van het Roomsche Rijk/ dat met Christi naam en Godsdienst pronkt: het andere/ dat het zelve Beest die gruwel der verwoesting is/ van welke Daniel door Goddelijke ingeving heeft gesproken/ kap. 12. vers 11. Edoch/ op dat ik zegge gelijk het by my leyt/ ik heb tot noch toe niet in acht genomen/ noch hier zelf geen vermoeden van gehad/ dat op deze twee dingen het gebouw uwer meening ruste; nademaal/wanneer men de zelve al toegeeft en inwilligt/uw gevoelen des niet te vaster staat/of het kan door loutere redenen dapper van valsheyd overwonnen worden; voornamenlijk dewijl gy de gelegentheyd der tijden bereden-twist/die met recht de grond-vesten genoemt kunnen worden van dat gene/ dat gy zoo vyblijvende staande houd/ van de geheele nederlaag en t'onder-brenging der vyanden Christi/ die zich tegen zijne Gemeente met zulke vyandelijke krijgstekenen verheffen/en voorts van de blijvende toekomste Christi op het volgende jaar 1602. Welk uwe grond-vest my dunkt dat ik genoeg geknakt en gezwakt hebbe/ met die bewijs-redenen/ die ik tegen de eerste/ en tweede/ en seventigste uwer eerste Stellingen heb bygebracht: welke gy zeker billiklijk had behooren te beantwoorden/ en niet alleen met die redenen te weder-leggen de tijd toe te brengen/waar mede ik/ 't zy op wat wijs/heb willen verzwakken deze/ gelijk gy meent/ twee opperste Hoofd-stukken uwer meening. Alhoewel/ wat het een van deze twee belangt/ ik nopt geloochent hebbe/ dat dit schrikbeest/ met zijn zeven hoofden/ en tien hoornen Apok. 13. het Roomsche Rijk betekent/ toen het zich nu Christi naam had aangenomen/ maar ik stond ook toe/dat het de stand des zelfs verbeelde/toen het in die ydele over-gelovigheyd der vele Goden ingewikkelt was: Want dit zijn mijn eygene woorden tegen de zevende Stelling voort-gebracht. Maar men diende veel eer te zeggen, dat onder de naam van het eerste Beest, het Roomsche Rijk, eerst als Heydens, en daar na ook als Christens in zijne Belijdenis, verstaan en betekent word. En tegen de achtiende Stelling. Want hier uyt volgt dat gene, 't welk ik achte ten hoogste waarachtig te zijn, dat namentlijk het Beest, 't welk de zeven hoofden

heeft,

heeft, Roome zelf is, en niet de Roomsche Kerk; Roome, zeg ik, eerst onder het Heydensche en Wereldsche gebied, en daar na ook onder de Kerkelijke heerschappy; en dat het somtijds dus, en somtijds zoo genomen word. Vorders als ik de vier-en-twintigste stelling weder-leyde/ heb ik klaarlijk aangewezen/ dat ik van dat gevoelen was/ dat ik oordeelde dat men geensins dient te ontkennen/ dat dit zelve Beest Roome niet beduyd/ niet alleen na de waarachtige ontdekte en ingegane weg van God op de Christelijke wijs aan te bidden; maar ook voortijds/ toen het in de Heydensche duysternis zijner dwalingen zoo schendiglijk gewentelt lag. Alhoewel ik niet en ontkenne/ dat/ tegen de negende Stelling/ van my een bewijs-reden aangemerkt is/ die van geen gering gewicht zouw zijn voor die genen/ welke wel wenschten te ontkennen/ dat dit Beest het Roomsche Rijk is/ nu met de luyster van de Christelijke Religie verheldert/ zelf niet onder het gezag en bewind der Roomsche Pausen: Edoch dat ik echter van deze meening vry verre af ben/ betoonen zeer uytdrukkelijk de plaatsen nu al tot die twee Stellingen bygebracht. Gy moet dan grootelijks in uwe geheugenis gemist hebben/ toen gy schreeft dat ik beweerde/ en dat zonder eenige waarschijnlijke reden te hebben/ dat dat Beest het Roomsche Rijk betekent/ toen het onder het gebied der Heydensche Keyzeren stond; aangezien ik het zelve noch zoo blootelijk daar heen stelle/ noch ook in zulken zin zegge/ in de welke gy het schijnt te nemen: ende indien ik het immers zoo zegge/ zoo is het echter verre van daar/ of om mijn zeggen te bevestigen breng ik zoodanige redenen by/ die vry van geen kleyn gewicht en zijn: Weshalven zoo en is het niet van nooden/ dat ik op die twee bewijs-redenen antwoord/ met de welke gy poogt te beweeren/ dat dat Beest de beeldenis des Roomschen Rijks niet vertoonen kan/ zoo lange het zelve die gedrochtelijken stinkpoel aller Duyvelen met overgeloovige plechtigheden eerde; als de welke niets tegen my en doen; die/ dat meer is/ oordeele/ dat deze Roomsche hoog-heerlijkheyd/ zelf nuze Belijdenisse doet van 't Geloof onzes Gezalfden Zaligmakers/ door de wanschikkelijke gestalte dezes schrikgedrochts betekent word. Edoch/ ten opzicht van de tijd/ voor zoo veel de eene der zelven belangt/ dat tijds-begrip/ 't geen de twee-en-veertig maanden in hebben/ welke geduurende het Beest de macht heeft om te doen (dat is/ in welken aan het zelve het gebruyk des levens is gegeven/ gelijk geschreven staat; en niet/ dat aan het zelve een mond gegeven is om zijne Godslasteringen uyt te spuwen/ gelijk uwe meening is:) deze tijd/ zeg ik/ houde ik staande dat men aan de stad Rome/ toenze in haare Heydensche beuzelingen ingewikkelt was/ billijks toe te schrijven heeft/ beginnende van haar eerste grond-bouw af te rekenen; want van het eerste leggen van Stads grond-vesten/ tot op den Gottischen Koning Totilas, die de zelve verwoest/ en geschonden heeft (gelijk gy zelf in uwe achtste Stelling van de tweede uytgeving aangemerkt hebt) en die by gevolg de bestendigheyd des zelven Stads heeft vernietigt en weg-genomen/ is'er een tijd van omtrent 1292. jaaren; welke tijd/ met byvoeging van die vier of vijf jaaren/ die Totilas, eer hy de Stad verwoeste/ geheerscht heeft/ in slechs twee-en-veertig maanden van jaaren (de jaaren namentlijk voor byzondere dagen genomen zijnde) omschreven word: in welke rekening uyt te vinden/ het niet noodig is/ datmen ydere maand dertig dagen toeschrijft/ gemerkt het ge-

noeg is datmen de rekening zoo neemt / dat de twalef maanden dryhondert en vijf-en-sestig dagen in haar begrip bevatten / en dat'er op yder vierde jaar eenen dag meer / volgens het gebruyk der schrikkel-jaaren / by gedaan word: de rekening dan op deze wijs genomen zijnde / zoo komen de jaar maanden / zich zelven alhier een plaats van twee en veertig dagen toe eygenende / op 1278 jaren uyt; volgens het gene dat dit weynigje van jaren / in welke de tijd des Roomschen Rijks / van 's stads grondbouw af tot op haare verwoesting van Totilas / dit een weynig te boven gaat / geen maand van jaaren en bevat / en dienvolgende tot de volle summa van dry-en-veertig maanden niet komen kan: zoo heeft met recht / voor zoo veel ik met mijne meening ramen kan / van de Heylige Geest kunnen gezegt worden / dat die tusschen wijdte twee-en-veertig maanden wezen zal: ja laat het al tot die volle summa komen / of ook eenige jaaren meer bevatten ('t geen niet noodig wezen zouw / indien / volgens uwe meening / ydere maand slechs magerlijk op dertig dagen genomen wierd) zoo zoudender echter geen andere bondige bewijzen ontbreken / waar mede men zouw kunnen verdedigen dat deze tijd der nu zoo dikmaals genoemde twee en veertig maanden / te gelijk met haare voorzegging / met de verwoesting der stad van Totilas aangerecht / zeer wel over een komt: al het welke ik nu kortheyds-halven achter wege laat: Ik laat ook achter wege alle deze dingen / welke tegen alle deze by na noodlottelijke wapenen kunnen gestelt worden / die uyt de zelve geheymspraken der Openbaringe die gene kunnen bybrengen / en voortlangen / die hardnekkelijk daar voor strijden / dat men ydere dezer maanden maar enkelijk dertig dagen toeschrijven moet / en dat de summa van alles niet boven de 1260 dagen gaan en mag.

Maar op dat ik eyndelijk tot uwe tweede reden kome / eyliebe / welke zoo groote noodzakelijkheyd is het / die ons dringt te gelooven / dat deze wapenen geestelijk zijn / welke het Beest Apoc. 13.7. Vyandelijker wijs tegen de Heyligen gebruykt? om dat dit ten hoogste blijke / en geensins op een wankelijk geloof en steunt / 't geen gy zegt / dat namentlijk de Heyligen niet anders dan met geestelijke wapenen en strijden? Wel dan / wanneerder in de Kanonijke Schrift word gezeyt / van den krijg dieder met de Heyligen gevoert word / is het dan juyst terstond noodzakelijk dat men van gevoelen zy / dat de Heyligen van haare kant insgelijks met een toegerust heyrleger onder haare vendelen in slagorde staan / datse aannaderen / en aan den man komen? in 't minste niet; want datse slechs bestreden / gequelt / en met krijg aangetast worden / kan zelf uyt het tweede hoofdstuk / aan 't zestiende lidt / dezer profeetcy / baarblijkelijk kunnen werden afgenomen: in welke plaats de Heere dreygt / dat hy de genen die de Nikolayten navolgen / door het zwaard zijns monds bekrijgen zal; 't welk wat is het anders / dan dat de Heere door zijnen krachtigen Geest op haar aan zal vallen? waar uyt volgt / dat deze naast daar bygevoegde woorden / waar in gezeyt word / dat het Beest de overwinning op de Heyligen verkrijgen zal / dezen zin niet en hebben / dat men zich zelven moet inbeelden / dat ook de Heyligen van haare kant hem dapperlijk slag gelevert hebben: want dit brengt deze manier van spreken mee / dat het Beest gezegt worde zoo den oorlog te zullen voeren / als of'er gezegt was / dat het toe zouw leggen op het verdelgen / en zijn uyterste best doen om de Heyligen te vermalen en te vertreden / en eyndelijk van de vertredene te zege-pralen. Voorders

zoo en zie ik niet/ wat letsel hier aan is/ of wat'er immers in de weeg is/ waarom niet deze krijg zoo gevoert zouw kunnen worden/ datze van d'eene kant met bleedige wapenen/ en welke men in de gevechten gemenelijk gebruykt/ met woeden in de weer zijn; en dat van d'ander zijde den strijd gevoert worde in den Geest/ en met zoodanig geweer 't geen voortkomt uyt een gemoed dat door de verachtinge Gods/ en de boosheyd der ongebonde menschen/ ontsteken is: dat/ zeg ik/ het Beest op de Heyligen woede/ met geweld/ en menschelijke macht/ en snoode heerschappy-voering; en dat de Heyligen het Beest quellen met bestraffen/ met des zelfs boosheyd te verfoepen/ en de gerechtigheyd van haar zaak aan yder een/ zoo met werken/ als te weten de Heyligheyd des levens/ met tekenen/ met wonder-daden/ als met woorden/ voor oogen te stellen; boven eene gedurigheyd van d'uytstorting haarer gebeden/ uyt het innigste haares herten/ en eene Gods-dienstige aanroeping van den Almachtigen God uyt demoediger zielen aangewend: 't geen ontwijffelijk te geloven is/ dat tusschen het Roomsche Rijk/ noch verslaaft aan de overgeloovige ydelheyd der Heydensche goden/ en het Godvruchtige volk/ dat met kuyssche gebeden de Godlijkheyd hares Zaligmakers Christi aanriep/ eertijds voorgevallen is. Doet hier by/ dat dit zelve Rijk/ niet alleen deze stoffelijke instrumenten/ of steek-priemen/ die de lichamen grieven/ op Christi krijgs-bende heeft te werk gestelt; maar dat het ook zoo menigmaal met zijn geestelijke gewronge pijlen/ het geloof en de standvastigheyd der Godvruchtige herten heeft zoeken te bezwalken: waar van een breed bewijs verstrekken de Filosofen/ en meest alle die mannen/ die van wegen haar geleertheyd vermaart en edel zijn/ die/ toen dat Rijk noch in de blinde nacht zijner ouder boosheyd bestond/ en dat met eene de weldaad Christi begon haar stralen te laten blinken/ met dicht geprópte heyrbenden van bewijsvestigingen/ en een gedrongen krijgsschaar van getuygenissen/ zich met de valsche gedaante eener Godlijkheyd bekleedende/ op de Christelijke eenvoudigheyd haaren aanval deden/ en met hardnekkige gemoeden voor dit haar Rijk/ waar van ons de naam zoo menigmaal te noemen staat/ te velde traden; terwijl de wereld noch/ immers het voornaam gedeelte des zelfs/ van een ydele vrees der verzierde goden sidderde/ en bevangen was: waar van de voornaamste zijn geweest Celsus, Porfyrius, Demetrianus, de Sofist Libanius, en zelf ook de Keyzer Julianus, boven een oneyndelijken hoop der anderen. Maar op dat ik eyndelijk een eynde make van deze uwe andere reden uyt te pluyzen/ of te onderzoeken; die een weynig/ 't zy deze/ 't zy andere diergelijke plaatsen/ zoo uyt de Openbaring zelf/ als uyt de profeetcy van Daniel/ en anderen met aandachtigheyd beschouwt/ zal lichtelijk zien/ dat het woord/ of de naam van Heyligen/ niet alleen die genen gegeven word/ die/ zoo door Godvruchtigheyd van zeden/ en verdienstige lof van heyliglijk bedreve daden/ als door waardigheyd van redevoering/ en belijdenisse van de naam Christi/ de waarachtige Christenen/ ofte het zekere betekende volk Gods zijn; maar dat het ook word uytgestrekt tot alle die genen/ die de waare kennisse van de wille Gods/ en de onbesmette wijs van hem te dienen/ bekomen hebbende/ daar in hun leven toebrengen/ en daar van belijdenisse doen; op welke wijs daar geen reden en is/ of de Heyligen kunnen t'eeniger tijd ook de gemaakte/ en/ op dat ikse zoo noeme/ de stoffe-

lijke

lijke wapenen nemen; voornamentlijk tegen het beest/ dat met een onverzoenlijken haat tegen haar ontsteken is/ alhoewel het veel voortreffelijker is/ en met haare plicht veel beter over een komt/ de zelve niet te gebruyken. 't Welk zoo zijnde/ zoo en kan deze uwe reden/ welke zich tot haar grondsteun neemt/ dat de Heyligen niet anders dan met de wapenen/ 't zy van de Geest/ of van 't verstand ontleent/ krijg voeren/ naulijks of geensins toegestemt worden: maar immers datse tegen het Roomsche Rijk geen andere gebruykt en hebben/ zoo lang het zelve aan die vervloekten dienst der afgoden gehecht bleef/ om datse 't vermogen van andere wapenen niet en hadden/ zulks kan van u veyliglijk gezeyt worden. Maar my dunkt dat ik nu klaar genoeg bewezen heb/ dat uwe vastigheyd/ zelf met alle deze behulpselen onderschraagt/ geensins bestaan en kan. Ik kome tot het ander Hoofdstuk uwer meening/ dat gy met de naam van grondstukkig vereert/ tot welks verzwakking veel dingen by my al van over lang geschreven zijn/ die ik niet en weet op wat wijs gyze ontleggen zult/ ten zy gy eerst antwoord op de van my bygebrachte woorden des Heeren/ die op de plaats van Daniel kap. 12. met den vinger wijzen; of ten zy gy den zin der woorden Christi/ welke ik oordeele dat'er in deze twee plaatsen Matth. 24. 25. en Luk. 24. 20. is/ met een vaarblijkelijke reden wederlegt; ofte immers met een waarschijnlijke bewijs-reden betoont/ dat Christus aldaar van de belegering van Jerusalem/ waar mede de Vespasianen de stad tot het alderuyterste gebracht hebben/ niet en spreekt/ of ten minste dat hy op de plaats van Daniel/ van welke gy zegt/ het oog niet en heeft; 't welk indien gy niet en doet/ zoo dient gy het scherp van uwe Reden-twisting niet tegen my/ maar tegen Jesus Christus zelf/ aan te keeren: Edoch om des niet te min te wederleggen/ 't geen tegen mijne uytlegging van deze plaats van Daniel/ zoo als gyze neemt/ van u tegen geworpen word/ zoo verklaaren mijne woorden/ met welke ik de waarheyd van de zeven-en-sestigste/68ste en negen-en-sestigste uwer stellingen overwogen heb/klaarschijnende genoeg/ zoo ik meen/ dat die plaats tot de tijden van Antiochus Epifanes behoort: doch by aldien iemand door die bedenkelijkheyd opgehouden word/ dat die gruwel der verwoesting/ met alzoo grooten gevoegzaamheyd/ op de tijden na Christi komst/ kan toegepast/ en betrokken worden; zoo zeg en bevestig ik/ dat de dingen/ die de Vespasianen omtrent Jerusalem hebben uytgerecht/ door die gruwel der verwoesting betekent worden; welke dewijlze geen uytlegging/ maar alleen een toepassing is/ zoo en is alhier niet noodzakelijk/ alle zaken t'eenemaal als op een schaal te leggen/ of op een aas te willen doen over-een-stemmen/ of de daden van de Vespasianen in zulk een engte van tijd/ als Daniel daar ter plaatse aanwijst/ in te sluyten. Vorders nu dat gy schrijft/ dat ik heb willen tegenspreken/ dat het vierde Beest van Daniel/ kap. 7. het Roomsche Rijk zouw betekenen; daar in zeker mist gy grootelijks in uw' geheugenis/ want dat ik zulks zoude ontkent hebben/ zult gy/ schoon gy alle mijne woorden/ en spreuken/ die ik op uwe Stellingen heb te gemoet gevoert/ naukeurig uytpluyst/ nergens bevinden; maar ik weet wel/ dat ik aangemerkt heb/ dat Tremellius en Junius vermanen/ dat niemand zich lichtelijk moet ondernemen dit te beweeren: vorders volgens het gevoelen van deze/ en eenige andere geleerde en vermaarde mannen/ die aan de woorden van den Roomschen Paus niet en hangen/ heb ik gezeyt/
dat

dat door het kleyne hoorn van dit Beeſt Antiochus Epifanes afgeſchaduwt wierd; eyndelijk zeyde ik, dat door een wonderlijk zweemſel van de waarheyd dezer bedunking in aanmerking quam, welke meenen dat de heerſchappy der Seleuciden, als uyt de aſſche des grooten Alexanders opgeweckt, door de vierde gedaante dezes ſchrick-diers voor oogen wierd geſtelt; gelijk zulks te zien is in mijne aanmerkingen, de vijfde, zeven-en-twintigſte, en twee-en-veertigſte ſtelling. Waar uyt blijkt, dat ik niets vaſt geſtelt en hebbe, maar ſlechs met een vinger willen aanwijzen, dat'er geen gewichtige redenen van te twijffelen ontbreken, aangaande het geloof dezer dingen, die gy voor zoo zeker en beſtendig veylt: Eyndelijk, van Tremellius en Junius heb ik geen gewag gemaakt, ſlechs om haare meening by te brengen, maar om datſe de zelve met geen geringe redenen ſchijnen te beſtendigen, die gy alleſins had dienen te ontzennen, indien gy niet en wilde dat ik deze meening te voorſchijn brengen zouw: weſhalven zoo en is'er geen reden, of het ſtaat my vry, volgens mijn eygen recht, uwe bewijs-redenen onaangeroert te laten, met de welken gy tegen haar gevoelen uytvaart, even als of ik het zelve t'eenemaal het mijne maakte: Het luſt my nochtans eens te onderſtaan, of'er eenige vaſtigheyd by de zelven zy: de eerſte pijl van u tegen die mannen uytgeſchoten, is deze; daar den Text en de overzetting van alle anderen heeft, ziet een ander kleyn hoorn, hebben zy 't, om het tot haar oogmerk te doen dienen, dus verandert, Ziet het laatſte kleyn hoorn, waar in hoe groffelijk zy van 't ſpoor geweken zijn, dat word, zegt gy, beneden door haar eygen overzetting van het vier-en-twintigſte vaarſje overtuygt, 't geenze dus vertaalt hebben, En tien hoornen, uyt dit Rijk zullen tien Koningen ontſtaan, na welken de laatſte ontſtaan zal: want uyt deze woorden zegt gy vaarblijkelijk te zijn, dat het een Koning is, dien zy de laatſte noemen, die eyndelijk na de tien Koningen eerſt op zal ſtaan: Dit is van u niet buyten beſcheyd (als of de ſtaat, of beveſtiging van haare meening noodzakelijk vereyſchte, dat dit kleyn hoorn onder het getal der tien Koningen, de laatſte namentlijk, ingerekent wierd; en niet geheel een ander dan deze was) niet zonder eenig geweld, of kracht van reden: maar dit bedunken heeft duſdanige behulpſelen niet van doen, en dat om twee oorzaken; eenſdeels, om dat deze tien Koningen, zelf wanneer deze meening ſtaande blijft, zeer bequamelijk op een andere wijs kunnen uytgelegt worden, danze van hen uytgeleyt zijn: en ten anderen, om dat, ſchoon men van haar overzetting niet af en wijkt, zeer licht kan bewezen worden, dat Antiochus Epifanes, niet de laatſte, of de tiende Koning is, gelijk zy volgens hunne meening dus hier van geſchreven hebben, maar eenen andere in des zelfs plaatſe geſtelt: want zy luyden hebben uyt het getal der tien Koningen uytgeſloten, dezen, die in der daad de laatſte plaats van alle bezit, namentlijk Demetrius de zoon van Seleukus Filopator, welke Seleukus de Broeder van dezen Antiochus was; die, alhoewel hy by 't leven van Antiochus het Rijk zelf niet bezeten heeft, zoo is hy echter altijd in de hoop en heerſchappy des zelfs gebleven, om dat door de dood zijns vaders het erf-recht des Rijks op hem verſtorven was, waar in Antiochus zich ſteels-gewijs heeft ingedrongen, dewijl hy onder 't voorgeven en de naam van

voogd het volk bedroog/ terwijl Demetrius, in plaats van zijn Oom/ te Rome voor Gyzelaar gehouden wierd/ gelijk zy zelf op het elfde kapittel van Daniel aanteykenen: maar datse ook onder deze tien Koningen Demetrius niet t'eenemaal de plaats onthouden hebben/ kan hier uyt afgenomen worden/ datse hem onder de dry afgerukte stellen/ welke men nochtans niet en twijffelt dat onder de tien behooren: zoo dat het een wanschepsel gelijk schijnt/ dat het deze goede mannen in 't zin gekomen is/ de naam van Demetrius in het getal van deze tien Koningen in te rekenen: Gy ziet dan dat het gevoelen van Tremellius, en Junius, welke meenen dat door het vierde Beest van Daniel/ in 't tweede kapittel/ het Rijk der Seleuciden/ en door het kleyne hoorn Antiochus Epifanes betekent word/ hier gansch geen last van en lijd/ datmen daar ter plaats/ genomen dat het zoo was/ een ander hoorn, en niet het laatste hoorn zoude moeten lezen: laat ons nu eens zien/ of uw' ander storm-stuk sterker slagen maakt. Gy zegt/ dat de Heylige Geest opentlijk voor-zeyt/ dat het vierde Rijk door het gebied des Alderhoogsten zal verwaggelt/ en vernietigt worden; maar/zegt gy/het Rijk der Seleuciden heeft de uytkomst geleert/ dat door het geweld der Romeynen/ of van eenig ander volk/ gebroken en uytgedempt is. Ne-maar indien door het gedrochtelijke beeld van 't vierde Schrik-dier/ by Daniel in 't zevende/ volgens over-eenstemming van alle/ zeker is dat het vierde Rijk verbeeldt word/ zoo en vind ik niet/ waar/ of hoe de Heylige Geest dit betuygt/ het geen gy zegt; want aldaar ziet men niet anders/ als dat/ na dat het Beest zal uytgewoedet/ en van den roof den Heyligen ontrukt overladen zijnde/zijne zege-standerden gevestigt hebben/ het Rijk eyndelijk aan 't Heylige Volk zal gegeven worden: En ook dit/ dat gy zegt/ dat het Rijk/ of de Rijken/ door den geheelen ommevang des Hemels omschreven/ na het overlijden van Antiochus, aan het Heylige Volk des Alderhoogste niet gegeven is/ doet niets meer ter zaak; nademaal de Profeetey geensins bepaalt/ dat dit terstond na dit kleyne hoorn wezen zal; nademaal/ zeg ik/ dat dit woord terstond, of iet diergelijk/ te dier plaats niet uytgedrukt en is: hoewel men bekennen moet/ dat men niet verre van daar leest/ dat dit hoorn met de Heyligen aanhoudelijk krijg voeren zal/ en juychen om zijne overwinning/ tot dat de Oude der dagen komt/ en het Rijk den Heyligen geeft: maar het is de pijne waard op het Kaldeische woord eens naarstig acht te geven/ welk dewijl het van 't Hebreeusch afkomstig is/ en vertaalt word/ tot dat, zoo kan het/ niet ongevoechelijker/ door het woord daar na, of eyndelijk uytgelegt worden; ja datmen een van deze twee woordtjes nemen moet/ en niet tot dat dient over te zetten/ zulks raad den aanvang die van dit woord begint. Vorders dient men dit in acht te nemen/ dat men onder het kleyne hoorn deze mannen rekenen mag/ die zijne plaats bekomen hebbende/ het volk Gods/ alhoewel niet doorgaans/ echter nochtans gruwelijk gehandelt/ en onderdrukt en vertreden hebbende/ op alderley verschrikkelijke wijzen gesukkelt hebben: Daar-en-boven/ dat het meer dan genoeg is/ dat de laatste van haar/ namentlijk die toen in het leven zou zijn/ wanneer het Rijk den Heyligen gegeven wierd/ zijn leven en zeden/ na de gedaante en het bedrijf/ van dat kleyne hoorn heeft komen aan te stellen/ gelijk inderdaad Herodes de Groot dus heeft gedaan; onder wiens regeering de heylzame komst onzes Heeren Jesu is verschenen; aan wien/ en

dien-

dien-volgende onder zijn Persoon / aan de Heyligen / het Rijk gegeven is: gelijk blijkt dat dezen Herodes, den zelven Antiochus Epifanes (wien hy naderhand / langs een lange ry / in de heerschappy over de Joden is gevolgt) met de onwettige bemachtiging des Rijks / zijne wreedaardige bevelen / en eene gruwelijke verscheuring van het volk Gods / by-na als een levend beeld heeft uytgedrukt. Een treffelijk exempel van dusdanige uytlegging / hoedanige diergelijke Profeetische voorzeggingen geheelijken vereysschen / hebben wy by Daniel / in 't begin van zijn elfde kapittel; alwaar gezegt word / dat de vierde der Koningen / die noch over de Persen heerschen zouden / alle de volkeren tegen de Grieken op zouw maken; Maar dat'er daar na een machtigh Koning zouw ontstaan / die een zeer groot Rijk zouw zoeken te verkrijgen / en alles doen na zijn eygen zelfs wel-gevallen: hier valt nu geen geschil over / of deze vierde Koning is Xerxes, en deze machtige Koning / Alexander de Groot; daar het nochtans zoo verre daar van daan is / dat Alexander iets onder de tijd der Heerschappy van Xerxes zoude hebben gedaan / dat hy maar eerst een lange tijd daar na geboren is / en de Heerschappy in handen genomen heeft; binnen welken tusschen tijd verscheyde Koningen onderwijl op Xerxes zijn gevolgt / welker meesten hoop / indien ik niet en misse / zich gerust gehouden hebben in Grieken-land den Oorlog aan te doen / of ten minsten hebbenze niet volhard in de aangevange Oorlogen: Maar nademaal Darius Kodomannus, de laatste Koning / met Alexander, den Griekschen Koning / een straffen Oorlog heeft gevoert / en van den zelven met de Wapenen overwonnen / en van het Persiaansche Rijk berooft geworden is; daarom zoo verkondigt de Profeetische Geest dat het even-eens geschieden zal / als of Alexander tegen Xerxes zelf de Wapenen aangenomen had; alhoewel deze / inderdaad zoo veel eeuwen voor Darius, den geheelen Aard-bodem tegen de Grieken heeft doen daveren. Tot hier-en-toe dan heb ik alle deze dingen willen inbinden / welke gy tegen de meening van Tremellius en Junius, van het vierde Beest / uyt het zevende van Daniel / hebt bygebracht; nademaal gy my dezezelve meening / als van my in mijn geschrift tegen uw' eerste Stellingen goed gekent / toe geschreven hebt: alhoewel ik / gelijk ik verklaart heb / nochte aldaar niet iets heb vast gestelt / nochte insgelijks ook alhier / voor zoo veel die meening aangaat / niet iets voor my neem om vast te stellen / of te beweeren.

Laat ons nu komen tot het andere deel van uwen Brief: Daar na zegt gy / dat ik / als ik wilde doen verwaggelen de meening dat de Gog en Magog dat volk zijn / 't welk het Beest verbeeld / dat zeven hoofden / en tien hoornen heeft / Apoc. 13. dit tot vast-stelling van mijn gevoelen heb bygebracht / dat de Heylige Geest de beschrijving van de Gog en Magog, na dat dit Beest omgebracht is / eerst begint: Ik heb alhier uw eygen woorden uytgeschreven / op dat gy des te nauwer kunt letten / of gy by toeval eenige mislag hebt begaan / en dat gy uwe faal-greep kennen moogt: Want het geen ik daar ter plaatse bygebracht heb / is niet mijne eenige / of voornaamste reden geweest / 't geen uwe woorden schijnen te kennen te geven; dewijl'er ondertusschen noch andere zeer krachtige en bondige bygebracht wierden / die gy met geen enkel woord en weder-legt / ja t'eenemaal stil-zwijgende voor-by gaat: waar uyt klaarlijk blijkt / 't geen men ook uyt het voorgaande heeft kunnen af-

nemen / dat gy / gelijk gy immers had behoort / dit in uwen brief niet tot uw oogmerk hebt gehad / om namentlijk uwe stellingen van mijne tegen-stellingen / of geheel en al / of ten deel / te verdedigen / maar slegs om openbaar te maken / dat ik in het reden-twisten zeer grove mislagen had begaan: 't Is nochtans / door Gods rechtvaardig oordeel / dus uytgevallen / dat gy doorgaans in uwe berispingen/ 't geen ik niet gezeyt hebbe / als of ik het gezeyt hadde / my / of voor een gedeelte / of geheel en al / te last legt : Edoch wat uwe laatste berisping belangt / zoo zeg ik dat mijne woorden / welke u hier stoffe toe gegeven hebben / die ik uwe een-en-sestigste Stelling bestrijdende van de Gog en Magog heb gesproken / dusdanig zijn geweest: Vorders is niet duyster uyt de zelven (uyt de woorden / namentlijk / van 't twintigste in de Openbaring / aan 't tiende vaars) dat het Beest en de valsche Profeet nu al in den poel des solfers en vuurs geworpen zijn geweest, toen'er de Duyvel insgelijks in geworpen wierd; want deze kracht hebben deze woorden / wanneer het Beest en de valsche Profeet, die buyten twijffel gepast worden op het gene in 't voorgaande kapittel / op het twintigste vaars / geschreven is / als namentlijk tot dat gene 't welk te voren was geschied : Uyt welke woorden een yder klaarlijk kan verstaan / dat mijne beweering (dat namentlijk het Beest en de valsche Profeet eerder zijn gestraft geworden dan de Gog en Magog; en dat het Beest iet anders is / als de Gog en Magog is) niet hier op en steunt / dat in de Historien der Profeeten eerder van de straffe des Beests / dan van de Gog en Magog gewag gemaakt word ; noch dat het niet aan de enkele richt-draad der vertelling vast gehegt hangt ; maar veel eer dat zulks uyt een andere en vry ongelijke draad der Histori baarblijkelijk is te zien. Ik zal dan alhier stille staan/ en een eynde maken van die dingen te weder-leggen/ welke gy/ om mijne misslagen / in het bestrijden uwer stellingen begaan / te ontdekken / geoordeelt heb in uwen brief te moeten schrijven. Aan 't eynde van den zelven brief poogt gy my het bewijs van dry Hoofd-stukken / die gy een voor een optelt / op te leggen ; belovende / dat / indien ik het zelve doe / gy u aan mijne vermaningen overgeven zult ; doch zoo ik het tot op een ander tijd uytstel / dat dat een bewijs zal zijn / dat ik hier in noch niet glad en ga / maar noch leg en dubbe / en my zelfs niet wel doorredden kan : op alle 't welke ik aldus antwoorde / 't geen ik ook in 't begin mijnes briefs in 't kort heb aangeroert / toen ik van de twee eerste Hoofd-stukken ten deele reden-twistede ; dat het namentlijk niet van nooden was / dat u deze dry Hoofd-stukken bewezen wierden / aangezien u ook te gelijk het tegendeel van de zelven kan voor gehouden worden / en echter betoont worden / dat uwe meening / om welke vast te stellen gy uwe eerste en tweede stellingen hebt gemaakt / t'eenemaal valsch en bedriechelijk is / ofte immers ik weet niet wat veel eer / dan door uwe stellingen vast gestelt: welk zelve ik / in 't weder-leggen van uwe voorige stellingen / overvloedig aangewezen heb ; terwijl gy ondertusschen / in zoo langen tijd / geen een enkel woord op die redenen en hebt geantwoord / welke ik om den grondsteun uwer meening uyt te roeyen / en het gene in uwe stellingen begrepen is / om verre te werpen / heb bygebracht : Ik zegge daar na / voor zoo veel het eerste Hoofd-stuk belangt / dat namentlijk het Beest met zeven hoofden en tien hoornen de algemeene Roomsche Kerk

niet en is ; maar Roome zelf / door zoo veel ik hier van verstaan kan: dit heb ik nu al in mijn geschrift vol uyt betoont / inzonderheyd in de wederlegging van de tiende en achtiende stelling / daar ik dit door uwe eygen zelfs woorden bevestig / boven 't gene ik / in 't begin van mijnen brief / in veele aangetrokke plaatsen / te dezer zaak geschreven heb. Wat het tweede aangaat / dat namentlijk de gruwel der verwoesting / by Daniel in 't twaalfde / aan 't elfde vers / iets anders is dan de algemeene Roomsche Kerk / maar dat het is de verwoesting by Antiochus Epifanes te Jerusalem begaan / gelijk ik boven ook geoordeelt heb ; hier van hebt gy een beknopt bewijs / in de laatste woorden van my tegen uwe 67 / 68 / 69ste Stelling bygebracht / welke indien gy naukeuriglijk belieft te overwegen / zoo zult gy bevinden dat het met de zaak zoo gelegen is: Weshalven / indien men oordeelen moet dat de bygebrachte plaats uyt Daniel op de algemeene Roomsche Kerk haar opzicht heeft / zoo zouw ten minsten dit moeten zijn / dat de verwoesting door Epifanes aangerecht / een schets en voorbeeld van gezeyde Kerk zy geweest ; 't geen ik met al mijn zinnen niet begrijpen kan / hoe het met eenige bewijs-reden kan aangewezen worden. De plaats by Daniel kap. 11. vers 31 / welke baarblijkelijk is dat deze zelve zaak verbat / diewe by den zelven in 't twaalfde op vers elf lezen / spreekt van Antiochus Epifanes zoo klaar en uytdrukkelijk / dat zulks / na mijn gevoelen / niet weder-legt worden kan. Eyndelijk / op dat ik tot het derde Hoofd-stuk kome / dat namentlijk de Heylige Geest van een ander Heyligdom / na dry-en-twintig-honderd dagen in te wijden / by Daniel kap. 8. vers 14 / getuygchenisse geeft / dan van het Heyligdom des Nieuwen Testaments ; het zelve is van u niet in de eerste stellingen / tegen welken ik geschreven heb / maar slechs in de vier-en-dertigste van de leste voorgestelt. Hier uyt dan / dat gy van my het bewijs dezer Hoofdstukken afvordert / kan men verstaan / dat gy vastelijk gelooft / dat des zelfs tegendeel / als ook van de twee eerste / de schraag en grondsteun uwer meening is. Onder-en-tusschen zoo en let gy niet heel wel / dat niet een geleert man / en die pit achter d'ooren heeft / den aanvang van de rekening van uwe dry-en-twintig-honderd dagen / nochte de reden over het verstaan der zelven by u gevoert / toe zal kunnen stemmen ; 't welk dewijl het zich zoo heeft / alhoewel het tegendeel van het laatste dezes kapittels ten hoogste waarachtig zy / en by niemand in twijffel kan getrokken worden / dat namentlijk in die plaats by Daniel / door het Heyligdom / het Heyligdom des Nieuwen Testaments verstaan moet worden ; zoo is het echter zoo verre daar van daan / dat'er uwe meening door bestendigt word / datse ook veel eer daar door te nedervalt / en tot de grond toe omgeworpen word. Edoch daar en is gansch geen twijffel aan te slaan / of de Profeetcy van Daniel spreeckt van Antiochus Epifanes, en van de verwoesting door hem aangerecht ; dewijl aldaar aangemerkt is / dat de Auteur van deze verwoesting dien zeer kleynen hoorn zijn moet / voortkomende uyt een van die vier hoornen / welke in de plaats gekomen waren van die hoorn des Boks / die den Ram ter neer gestooten hadde: en het is volkomen zeker / dat dezen Bok / of liever des zelfs groote hoorn / Alexander de Groot is / die het Rijk der Meden en Persen verstoort heeft / door den Ram afgebeeld / gelijk daar na in het zelve kapittel

word verklaart: insgelijks is ook dit aangemerkt/ dat de vier hoornen/ vier Koningen en vier Rijken zijn/ die ontstaan zijn in Alexanders plaats/ en in-de plaats zijner heerschappy; uyt een van welke een onbeschaamt en arglistig Koning voortkomen zouw/ die het Heylige volck zouw te niet doen; en dat deze/ Antiochus Epifanes is/ van Seleukus de eerste/ een dier vier Koningen/ herkomstig/ word van allen toegestemt: welke dingen/ dewijlze zoo klaar en baarblijkelijk zijn/ zoo verwonder ik my grootelijks/ dat gyze of zoo niet ingezien/ of zoo soberlijk aangemerckt hebt/ en tot deze stoutheyd gekomen zijt/ dat gy het beginsel der dry-en-twintig honderd dagen stelt en telt van de verdelging Jerusalems/ ten tijde van de Koning Sedekias voorgevallen; die veel jaaren te voren heeft geleeft/ eer Daniel deze voorzegging heeft geschreven/ welke baarblijkelijk van een zaak die voorzeker noch te komen stond/ en dat maar eerst na 't verloop van veele jaaren/ ontworpen is/ gelijk aan 't eynde van 't kapittel geschreven staat. Gy zult dan/ zoo my dunkt/ wel kunnen verstaan/ dat ik over geen van deze Hoofdstukken in twijffel sta; en alhoewel ik'er van in twijffel stond/ zoo en zouw nochtans daar uyt dit niet komen/ dat ik niet zouw hebben kunnen zeggen/ dat uwe stellingen maar loutere beuzelingen zijn: dewijl zulks van my in zulken zin niet gezeyt zouw zijn geweest/ als of ik de zelve t'eenemaal van valscheyd betijgde; maar datse altemaal op een gehoopt/ indien men op het oogmerk let waaromze geschreven zijn/ zoo licht en los zijn als rach en zomerdraad/ en datse van u zeer ydelijk zijn by een geraapt/ en des te meer/ om dat niet alleen de dingen/ die gy in de zelven besluyt/ zeer rauwelijk besloten zijn/ maar ook om dat'er groote valsigheden/ en weynig zaken/ waar aan men met zeer goed recht niet zouw kunnen twijffelen/ in gebonden worden. Breeder kan noch mag ik u over dit stuk/ voor deze maal/ niet schrijven: voornamentlijk dewijl het gene ik/ en nu/ en voor deze geschreven heb/ overvloedig genoeg zal zijn/ om u van uwe schendige dwaling te overtuygen/ indien gy maar de man zijt/ die op eenigerley wijs te helpen is: Maar dit blijkt klaar/ uyt den geheelen draad van uwe Reden-twisting/ dat het bezwaarlijk geschieden kan/ dat gy tot beter bedenking word gebracht/ dewijl gy zelf/ daarder de uytkomst tegenwoordig is/ niet zien en kunt dat uwe voorzeggingen ydel/ en uwe uytleggingen der Heyliger Profeetcyen beuzelachtig zijn: Waar van nu de tijd voorhanden zijnde/ zoo zoude ik een ernstige en rechtvaardige bestraffing waardig zijn/ indien ik/ nalatende van veel nutter dingen te schrijven/ en dit werk verzuymende/ 't geen my van de Broederen opgelegt/ en van my aangenomen is/ my stelde om u die van den weg af zijt/ na te treden/ en alzoo mijn tijd en arbeyd qualijk bestede. God weet het/ dat ik u van herten bemin/ in wiens alderheyligste genade ik u beveel. Op de Luklavikische landhoef van den edelmoedigen Heer Abraham Blonski, den elfden van Augustus/ des jaars 1601.

Uwen Broeder in Christo, bereyd om u te dienen,

FAUSTUS SOCINUS.

Aan

Aan den Zelven, tot Rakouw,

DE VYFDE BRIEF.

Zeer voortreffelijke Man, mijn Heer *Everhard Spangenberg*,
dien ik in Christo altijd hoochelijk eere, &c.

EEr ik de jongstemaal van Rakouw vertrok / heb ik het afschrift van die
Stellingen / rakende den ondergang van het gebied der Roomse Kerk &c.
gelijk gy het aan my gezonden hebt / wel ontfangen / te gelijk met het briefje
dat van u daar voor aan gehecht was. Voor eerst dan bedank ik u / dat gy my
de middel hebt willen verschaffen / gelijk ik het wenschte / om de zelven met
wat meerder opmerking te kunnen overwegen ; ten tweeden / dat gy van my
begeert / om dit te volbrengen 't geen ik u beloofst hebbe / dat is / dat ik zouw
betoonen / dat de zelve maar enkele / en handtastelijke beuzelingen zijn : en
ten laatste / dat gy my hier in hebt zoeken te wil te zijn / om den tijtel der zel=
ven te veranderen : Alhoewel wat dat gene belangt / waar van gy my de vol=
brenging afvordert / 't zelve heb ik of met uytgedrukte woorden (want de
woorden zelf en ben ik niet indachtig) of immers stilzwijgende met zoodanig
een gemoed belooft / gelijk het de zaak zelf noodzakelijk vereyscht ; dat is / in=
dien my daar toe bequame gelegentheyd gegeven wierd / om van de zelven in
tegenwoordigheyd van die genen te handelen / en te Reden-twisten / die van
dusdanige zaken / indien niet ten aldernauwste / immers eeniger-mate oor=
deelen kunnen : want andersins met enkelijk te schrijven uwe stellingen zoo
van doling te overwinnen / dat blijken zouw dat gy van my verwonnen
waart / daar zie ik qualijk raad toe ; dewijl ik niet wel gissen kan / wat gy
wederom zoud mogen bybrengen tegen het gene dat ik tegen de zelve zouw te=
gen geworpen hebben; blijvende dan uwe verwerringen tegen mijne berispin=
gen onwederlept : en hoe zouw dan volkomen kunnen blijken / dat gy gedoolt
hadde ? daar en boven en denk ik niet / dat gy mijne belofte zoo neemt / als
of'er niets in uwe stellingen gezept en wierd / 't geen niet openbaarlijk beu=
zelachtig was / &c.

Brief

Brief van FAUSTUS SOCINUS, aan GEORGIUS ENJEDINUS,

Opper-bestierder der Gemeentens in Zeven-bergen, die dien eenen God, den Vader onzes Heeren Jesu Christi, belijden.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

DOorluchtige Man / zeer eerwaardige Broeder in Christo: Het bedroeft my niet weynig / dat gy tegen uw' dank / gelijk gy zegt / van my gedrongen zijt geweest / om iets te zeggen van het Verschil / het geen ik met Fraciskus Davids heb gehad: want waarom gy tegen uw' dank van deze stoffe met my / in minne / spreken zoud / en opentlijk belijden wat gy hier van gevoelde (want dat / en niet anders / was het / 't geen ik op u verzocht;) hier van heb ik de waare oorzaak niet kunnen vermoeden / die ik eenigsins toe kan staan. Wat ik hier mee zeggen wil / zult gy naderhand beter bevroeden: voor tegenwoordig zal ik maar alleen dit zeggen / dat'er voor u niet alleen niet eenig gevaar in gesteken heeft / of insteken zal / van dat gy uwe bedenkingen in dit stuk my of reeds hebt medegedeelt / of noch zoud mogen mededeelen; maar dat gy / met Gods hulp / hier eenige byzondere nuttigheyd / die boven alle voordeelen dezes levens te achten is / eyndelijk zoud' van mededragen / indien gy had geleden / dat ik u deze zwarigheden had zoeken te benemen: 't welk eer ik het besta te doen / zoo wil ik u voor af met korte woorden aanwijzen / hoe noodzakelijk voor u zelve zy deze kennisse van het geschil van de aanroepinge Christi: Want gy zijt zelf van gevoelen / gelijk gy niet duysterlijk met uw' schrijven te kennen geeft / dat een van beyde van deze twee meeningen voor al waarachtig is; dat / namentlijk / de aanroeping Christi geboden en geheelijk bevolen is / en datwe aldus Christum immers aanroepen moeten; of / dat de zelve aanroeping / 't zy stilzwijgende / 't zy uytdrukkelijk verboden is / en datwe aldus Christum in geenigerley-wijze met recht aanroepen mogen: Uyt welke reden / dewijl hier van den Goddelijken dienst gesproken word / noodzakelijk volgt / dat hy die of Christum aanroept / of niet aan en roept / op het alderzwaarste zondigt dat hy kan; en by gevolg / dewijl tusschen deze twee geen midde wezen kan / dat een ygelijk / die de waarheyd van dit geschil niet grondig en bevat / baarblijkelijk gevaar loopt van zwarelijk te zondigen. Gy ziet dan / zoo ik achte / dat gy zelf gevoelt / dat de kennisse dezer waarheyd niet alleen nut / maar ook ten hoogste noodzakelijk is: weshalven zoo koom ik nu tot alle uwe twijffelingen omtrent dit geschil: Want dat men niet alleen uyt uwe eygen meyning / maar ook volstrektelijk / vast moet stellen / dat de kennisse hier van voor een Christen mensch geheel en al

al noodzakelijk is / zal / uyt het gene ik terstond zal zeggen / opentlijk blijken. Voor eerst dan nu zoo twijffelt gy / of mijn gevoelen / 't geen gy zegt een midde te zijn tusschen 't gevoelen van die na Joodsheyd neygen / en der Papisten / om deze reden zelf / om dat'er tusschen deze twee een midden is / wel zal kunnen bestaan / dewijl deze midden-gevoelens menigmaal bedriegen &c. Ik zal niet veel moeyte nemen / om u met exemplen te betoonen / dat niet weynige dusdanige midden-gevoelens / in Goddelijke dingen zelf / ten hoogste waarachtig zijn: ik zal'er ook niet op dringen / indien iemand op de reden ziet / dat het veel waarschijnelijker is / dat de midden-gevoelens waarachtig zijn / dan die na de uyterste eyndens loopen; het welk gy zelf opentlijk genoeg betuygt / als gy zegt / dat zulke stellingen aanlokken / en zeer innemelijk zijn: Maar ik zal alleen zeggen / dat ik dit gevoelen niet hierom hebbe aangenomen / om dat'et het midden is tusschẽ deze twee / maar om dat de natuur van de zaak zelf noodzaakt aldus te gevoelen: Waar uyt het ook komt / dat'er voor uwe twijffeling geen plaats zijn en kan / alwaar 't dat het ook schoon waarachtig was / dat niet alleen dikwils / gelijk gy zegt / maar ook meesten tijds / en by na altijds / deze midden-gevoelens valsch bevonden wierden. Vorders twijffelt gy / of mijne reden-kaveling al wel sta / die uyt het Rijk Christi / en zijne tegenwoordige bestiering der Gemeente stelle het noodzakelijk te zijn / datwe Christum aanroepen mogen; zoo dat die zulks ontkent / ook genoodzaakt zy deze dingen te ontkennen / of niet te erkennen: hierom / zeg ik / twijffelt gy / om dat blijkt / dat'et Rijk en de bestiering zonder aanroeping wezen kan: want / zegt gy / by voorbeeld / God regeerde ook onder het Oude Testament over alle de Heydenen / en en wierd nochtans van hen niet aangeroepen. Nemaar / mijn Broeder / ik en besluyt uyt 't Rijk en de bestiering niet / dat de aanroeping geschied / of geschied is / maar datse met recht geschieden mag / of heeft mogen geschieden: want hier en is de vraeg niet / of Christus aangeroepen word / maar / of hy aangeroepen mag worden? Want indien veel dingen geschieden moeten / die niet en geschieden / zoo insgelijks / ofte liever veel meer / mogender veel dingen met recht geschieden / die'er nochtans niet en geschieden. 't Geen gy van de Engelen uyt Daniel bybrengt / bezorgers / gelijk gy zegt / van de Grieken en Persen / is uytermaten onzeker / gelijk gy zien kunt uyt de Aantekeningen des Bybels van Tremellius, en Junius, alwaar gy vinden zult dat in het tiende kapittel Kambyzes, de Zoon van Cyrus, niet de bezorger der Persen / maar den Vorst van het Persische Rijk / uytgelegt word te zijn; insgelijks dat Alexander de Macedonier den Vorst van Griekenland / en niet de bezorger der Grieken / uytgelegt word. Maar genomen dat het zo waar / gelijk gy zegt / ey lieve / wat gemeenschap heeft het / dat ergens eenmaal met een enkel woord is gezegt geworden / dat zekere Engelen de Persen en Grieken bezorgen / zonder dat'er bygevoegt word / nochte hoe verre die zorg zich uytstrekt / nochte hoe lange datse duuren zouw; nochte zonder dat'er eenigsins word te kennen gegeven / of deze Engelen de gedachten der gener / welker bezorgers zy genoemt worden / zoo gy wilt / verstaan / of haare gebeden verhooren / 't geen hier toe dient / of haar de aanroeping toekoomt / ofte niet; wat gemeenschap heeft dit / zeg ik / met dat gene / 't welk zo dikwils / ja zoo menigmaal als Christus zelfs genoemt wort / altijt / en gedurig / van Christi Rijk / heerschappy / voorzorg / en tegenwoordig zijnde / en krachtige / en allerleye / en voor altijd-duurende bestiering zijner Gemeente / tot op het eynde der eeuwe / te gelijk met de opperste Macht over alle Engelen t'samen-gevoegt / en niet

alleen met de kenniſſe en het onderzoek der gebeden/ maar ook van alle de gedachten der menſchen/ beſtendigt en geſtaaft/ of uytdrukkelijk gelezen of immers noodzakelijk onder verſtaan word? Het zelve zeg ik mede van het exempel van den Engel Michael/ die de Joden te hulp komt; 't geen t'eenemaal met Chriſti Rijk/ en geduurige voorzorg/ en alder-volkomenſte beſtiering zijner Gemeente (want de Vader heeft den Zoon alle oordeel overgegeven) daar van de aanroeping gehandelt word/ niet iet gemeens hebben kan. Dat de gebeden der vromen van de Engelen Gode voor-gedragen worden/ ſtaat'er niet/ in die plaats van d'Openbaring/ die gy uyt het kapittel 8. 3. bybrengt/ (want wat belangt de autoriteyt/ en het getuygchenis/ van 't Boek Tobiæ/ daar keer ik my niet aan) en al ſtond het'er/ zoo zoude het noch ter zaak niet doen; dewijl in deze niet iets is dat gelijk ſtaat met Chriſti Rijk en regeering: Want het geen te dier plaats geſchreven is/ dat aan eenen Engel veel reukwerks gegeven wierd/ op dat hy het met de gebeden der Heyligen zouw geven/ 't geen aan Johannes in gezicht wierd vertoont/ betekent dat de gebeden der Heyligen Gode zeer aangenaam/ en/ op dat ik zoo zegge/ van een lieffelijken reuk zijn.

Reſteert het geen gy bybrengt van de Engelen/ die de wacht houden om de vromen te beſchermen/ &c. en nochtans (zegt gy) heeft noyt eenig vroom menſch/ om deze haare voorzorge beſloten datmenze daarom aanroepen moet. Alwaar gy/ vooreerſt ('t geen gy pas te voren mede hebt gedaan) het geſchil van de vryheyd van 't aan te roepen verwiſſelt in 't geſchil 't geen'er is van de noodzakelijkheyd van aan te roepen; want hier en is de vraag niet/ of men Chriſtus moet aanroepen/ maar of men hem met recht mag aanroepen: En miſſchien zijnder eenige anderſins geen ongodvruchtige menſchen geweeſt/ welke/ alhoewelze niet en ſtelden dat men de Engelen moeſt aanroepen/ echter geoordeelt hebben datmenze met recht aanroepen mocht; deze Engelen namentlijk/ die den menſchen tot bewaarders gegeven zijn: welke meening offe verdraachelijk is/ of niet/ daar van en ſpreek ik tegenwoordig niet; ja ik kan lichtelijk toeſtaan datſe dwalig is: Maar hier uyt kan nochtans niet iets tegen de aanroeping Chriſti/ die met recht geſchieden mag/ beſloten worden; want daar en is ganſch geen gelijke over-een-koming/ tuſſchen deze voorzorg/ welke over ons den Engelen aanbevolen is/ en het Rijk en de regeering Chriſti. Ook verwondert my/ hoe het u heeft kunnen in gedachte vallen/ dat men voor eenderleye zaak zouw kunnen houden/ Chriſti Rijk en beſtiering in de Gemeente/ en het bevel aan Michael gegeven/ om de Joden te beſchermen: want/ ik bid u/ wat een grooten onderſcheyd is'er/ tuſſchen een Koning/ Heer/ en Regeerder te zijn/ en dat voor altijd een volkomentlijk/ en tuſſchen op eenigerley wijs een aanbevole voorzorg van beſcherming te bekleeden? welke voorzorg ook/ die dien Michael over de Joden heeft/ ofte liever in Daniels tijd gehad heeft/ qualijk ergens anders van kan her gekomen zijn/ dan hier uyt/ dat hy/ in 't eynde van 't tiende kapittel Daniels/ haare Vorſt genoemt word; 't welk in wat voor een zin het gezeyt zy/ dat en blijkt niet: want de betekenis van dit woord van Vorſt, is/ zoo in de Hebreeuwſche als in de Latijnſche taal/ menigerley: En kan Michael aldaar de Vorſt der Joden geheten worden/ niet om dat hy haare/ dat is de Vorſt hares Landſchaps was/ 't geen zonder de voorzorg van haar te beſchermen ***

In-

In het begin van het twalfde kapittel wordt'er wel bygedaan/ dat Michael voor de Joden stond/ dat is haar begunstigde: maar/ vooreerst/ zoo is het iet anders iemand te begunstigen/ en iet anders/ dat hem de zorg om een ander te beschermen aanbevolen is: vorders zoo blijkt genoeg/ uyt het gene dat'er volgt/ dat aldaar onder de Persoon en schetse van Michael/ Christus zelf voorschaduwt word: alhoewel in de Tremellische Bijbels/ ook in het tiende kapittel zelf/ aangetekent word/ dat dezen Michael Christus is; niet om dat hy toen nu al de Vorst der Joden was/ maar om dat hy hem worden zouw; het gene aan Daniel in dit gezicht vertoont is geworden; en zeker uyt dit gezicht/ 't welk geheel Profeetisch en zin-geheymig wezen kan/ moet men gelooven/ dat'er niet louters/ uyt het gene dat de woorden zelf voor zich brengen/ kan besloten worden. Gy ziet dan/ dat tusschen de Bescherm-Engelen/ die onze mede-dienstknechten/ en Christi dienaars en knechten zijn/ en van de welken wy niet zekers en hebben/ hoe verre zich haare voorzorg strekt diese over ons hebben (zoo dat'er zelf geen luyden en ontbreken die aan deze geheele zaak twijffelen) en welker ampt in ons te bewaren veel eerder aangewezen/ dan opentlijk uytgedrukt of ons aanbevolen is/ en van welken onzeker is/ offe altijd by ons zoo tegenwoordig zijn/ datse onze gebeden hooren kunnen; en tusschen Christum zelf/ onzen Koning en Heer/ aan wien behalven God alleen alle dingen onderworpen zijn/ en die alle macht ontfangen heeft/ zoo in Hemel/ als op Aarde/ en wiens Ampt in ons te regeeren/ en te bestieren/ en geduriglijk te bewaren/ zeer naaktelijk verklaart/ en ons zeer hoochelijk aanbevolen is/ met uytdrukkelijke verklaring/ dat hy onze nieren en herten zelf onderzoekt; in de stoffe des aanroeping eene vergelijking te willen maken/ veel ongerijmder is/ dan dat het met woorden genoegzaam uytgedrukt zouw kunnen worden: Waar uyt volgt/ dat/ indien iemand eenigen Engel zouw durven aanroepen/ het noodzakelijk zouw schijnen/ dat hy van Gods wegen aangemaant wierd dit met recht te mogen doen; maar om Christus aan te roepen/ zouw'er niet alleen niet eenig bevel van nooden zijn/ tegen het gene gy zelf schijnt te gevoelen (alhoewel zoodanig bevel ons leeren zouw dat Christus niet alleen mocht/ maar ook moest aangeroepen worden) maar ook zelf geen aanmaning daar toe: Want wie heeft eenige aanmaning van nooden/ om te weten dat hy van zijnen Koning alles eyschen mag/ 't geen in de hand van zijnen Koning zelf staat/ en om zijne hulp te verzoeken/ voor zoo verre zijne Koninglijke macht zich strekt? Wie en merkt hier niet/ dat/ te twijffelen/ of Christus met recht aangeroepen worden mag/ het zelve is/ met te twijffelen/ of hy inderdaad onze Koning zy/ die met alle macht voorzien is/ om ons te helpen/ en onze gebeden te verhooren en te ontfangen? Indien gy het de pijne waart geacht hadde/ u zelven ten minste met wat meerder aandachtigheyd te begeven/ tot het lezen/ en 't overwegen van de reden-twisting zelf/ welk ik met Franciskus Davids heb gehad/ zoo zoude u gebleken hebben/ dat zy/ die ontkennen dat men Christum mag aanroepen/ dit uyt geen andere oorzaak doen/ als om datse hem van het tegenwoordige Rijk/ en de bestiering der Gemeente berooven: maar dewijl gy van zoodanige schriften naukeurig te onderzoeken (gelijk uyt uwe woorden/ die gy aan my schrijft/ blijkelijk genoeg af te nemen is) eenigermaten als een afschrik hebt/ wat wonder is het dan dat gy dit niet en ziet? en wat wonder is 't/ dat

gy dit zeer zwaar-wichtige geschil van de aanroeping Christi / waar van de waarheyd niet verstaan zijnde / men noodzakelijk zich in de hoogste onwetenheyd van de geheele Christelijke Religie / en van des zelfs geheymenissen / bevind / en waar in voorts van de eere Gods en Christi / boven welke niets grooters of verheveners kan bedacht worden / gehandelt word / geacht hebt zeer licht en gering te zijn ? Doch ik hope dat gy hier na met meerder naarstigheyd arbeyden zult / om dit geschil by uw' eygen gemoed te onderzoeken : 't welk op dat gy des te wakkerder moogt doen / zoo zal ik voortgaan met uwe twijffelingen t'overwegen. De bewijs-reden dan / om aan de aanroeping Christi te twijffelen / hier uyt genomen / om dat'er nergens een uytgedrukt gebod gevonden word van hem aan te roepen / schijnt u noch bestendig te staan / en niet verzwakt te zijn door het geen van my is voort-gebracht / wanneer ik toonde / dat eenige dingen tot de Goddelijke eer-bewijzing behoorende / geschieden mogen / die nochtans / datse geschieden zouden / van Gods-wegen niet geboden zijn : en gy zegt / dat het voorbeeld van den Kinder-doop / van my met namen bygebracht / ter zaak niet en doet ; dewijl ook zelf den geheelen Doop / volgens mijne meening / tot de eerbewijzing Gods en Christi niet behooren zouw / als die gevoele / dat iemand schoon hy de zelve achterwege laat / voor een Christen kan gehouden worden. Tot noch toe / mijn Broeder / keert gy opentlijk weder tot het gene / dat / gelijk men zegt / het eerste begin is ; want gy neemt voor toegestaan / dat dat gene tot de eer-bewijzing Gods niet behooren kan / 't geen na-gelaten worden mag ; of namentlijk iets / tot de Goddelijke dienst behoorende / mag na-gelaten worden / ofte / 't geen het zelve is / of het kan geen gebod zijn. Ne-maar op dat te deeg verstaan worde / wat het in dit geschil te zeggen is / tot de Goddelijke dienst te behooren (want hier word gemist door 't bedrog van de gelijk-namigheyd) zoo moet de bewijs-reden zelf overwogen worden / die ik voor my nam om te weder-leggen / waar uyt deze manier van spreken genomen is : In de zelve word gezeyt / dat'er niets geoorloft is te doen / indien het de Goddelijke dienst betreft / 't geen niet en is geboden ; en derhalven / dat het niet geoorloft is Christum aan te roepen / dewijl het niet geboden is : Zoo dan / tot de Goddelijke dienst te behooren / is niet te zeggen / dat het een zaak moet zijn / in welke te doen God zelf inderdaad gedient word / of waar door waarlijk eenige Goddelijke dienst geschied / maar waar doorze van den gene dieze doet gelooft word te geschieden : Want die aldus bewijsvestigen / houden zeker de aanroeping Christi / dewijlze de zelve door deze bewijs-vestiging t'eenemaal zoeken weg te nemen en te vernietigen / geensins voor een dienst die inderdaad Goddelijk is : Maar om dat gy'er by-doet / dat dit exempel van den Doop / of de Kinder-doop / echter niet over-een en komt met Christi aanroeping / om dat / voornamentlijk na mijn gevoelen / de Water-doop zelf van een Christen geheelijk zouw kunnen na-gelaten worden / en Christi aanroeping niet / gelijk ik zelfs gevoele ; en derhalven dat ik daarom dit exempel in deze reden-twisting niet had moeten gebruyken ; zoo zal ik voor-eerst toonen / dat de antwoord / die van u zelfs voor my bygebracht word / zeer goed is ; daar na / zal ik alle twijffel-valligheyd / die u echter noch zouw mogen overig zijn / poogen weg te nemen. Te voren had gy aan my geschreven / dat het niet en scheen / dat iemand iets diende

te doen / daar hy niet toe-gehouden was / om zulks te doen; en in de zel-
ve brief had gy my te kennen gegeven / dat gy met my in 't stuk van den
Kinder-doop van eenderley gevoelen waart: Ik heb deze gelegentheyd
niet willen laten voor-by gaan / van uwe meening / door dat andere ge-
voelen dat gy met my gemeen hebt / niet baarblijkelijk van dooling te
achterhaalen; gelijk ik het zelve nu kan doen / daar door / dat gy in dit
uw laatste schrijven zegt / dat het gene niet verboden is eeniger-mate goed
is; Ik zal deze mijne achterhaaling niet nader verklaaren / want gy ziet-
se / zoo ik meen / van zelfs uyt u zelve genoeg: Gy ziet dan nu dat ik te
recht het exempel van den Kinder-doop gebruykt heb gehad / om / vol-
gens uw' eygen gevoelen / te betoonen / dat eenige dingen geschieden mo-
gen / diewe niet gehouden zijn te doen; en dat ik te recht deze uwe mee-
ning weder-leyt heb / alhoewel men de zelve zoo uytleyt / datse slegs van
de dingen die de Goddelijke dienst betreffen / moet genomen worden:
Want zeker de Kinder-doop behoort tot den Goddelijken dienst; dat is /
ze word van die genen / dieze voor goed keuren / met dat inzicht gedaan
dat'er een Goddelijk ingesteld Heylig-gebruyk door voltrokken worde;
want dat is in dit geheele geschil genoeg / om te kunnen zeggen / dat het
tot de Goddelijke dienst behoort; gelijk zeker uyt het gene ik gezeyt hebbe /
wel verstaan kan worden. Maar gy zegt / dat'er / volgens mijn gevoelen /
tusschen den Kinder-doop en Christi aanroeping / dit onderscheyd is / dat
namentlijk den Kinder-doop uyt de Gemeente wel kan weg-gedreven
worden / maar de aanroeping Christi niet; waar uyt volgt / dat deze
onverschillig is / en die niet / maar ten hoogste noodzakelijk: Voor-eerst
antwoord ik / dat des niet-te-min het exempel van den Kinder-doop zeer
goed is; dewijl het zelve van my bygebracht is / niet om te toonen dat'er
iets in de Gemeente geschieden mag / 't geen in alles in dezen deele met de
aanroeping volkomentlijk gelijk is / maar om te bewijzen / dat'er iets in de
Gemeente geschieden mag / 't geen evenwel niet en is geboden: vorders zeg
ik / dat om deze oorzaak mijn bygebrachte exempel van u juyst niet weder-
leyt word / als gy dit zegt; maar dat gy slechs een nieuwe reden bybrengt om
dat gene te bewijzen 't geen gy tegen my staande houden wilt: Want daar ik
van gevoele ben / dat Christi aanroeping niet enkelijk en volstrektelijk nooza-
kelijk is; zoo besluyt gy nochtans daar-en-tegen datse noodzakelijk is / hier
uyt / om dat ik zelf volgens mijn gevoelen beweer / datse uyt de Gemeente niet
mag weg-gedreven worden: Gy ziet dan / dat / om uwe reden te besluyten /
het gansch niet van nooden en is / het exempel van den Kinder-doop te weder-
leggen / of daar eenig gewag van te maken. Op deze uwe reden-kaveling /
nu / zeg ik / dat de zelve op een baarblijkelijke eysch des begins (zoo men
't noemt) haar grondsteun schijnt te hebben: want een weynig te voren had
gy gezeyt / dat in de Gemeente die dingen geschieden moeten / welke moeten / en
niet welke mogen geschieden: maar (ten zy dat moeten op de eerste plaats by
u te zeggen zy / die t' eenemaal noodzakelijk zijn te geschieden / en dat'er dus in
uwe uytspraak niet iets gezeyt worde / maar alles slechs in een de hoogste
woorden-tateling besta;) hier word voor toegestaan genomen / of dat gene / waar
over voornamentlijk 't geschil is / of de aan-een-binding van uwe reden-kave-
ling zelfs / welke ik geensins toe en sta: Want ik zie dat'er veele dingen zijn /

die

die uyt de Gemeente niet moeten uytgedreven worden / en die nochtans niet t'eenemaal noodzakelijk zijn : als by voorbeeld / uyt de Gemeente en moet noch en kan niet uytgedreven worden / de gewoonte van datmen in de gebeden tot God gewag maakt dat hy is de Schepper van Hemel en van aarde / en nochtans is deze gewag-making niet t'eenemaal noodzakelijk ; meer andere diergelijke dingen zult gy by u zelfs wel kunnen uytvinden : Maar gy zult zeggen / dat gy de aan-een-binding / of het gevolg / van uwe reden-kaveling / genoeg bewezen hebt uyt het gene gy'er hebt bygevoegt / dat / dewijl Christi aanroeping uyt de Gemeente niet kost uytgedreven worden / hier uyt genoeg volgde / dat de zelve niet onverschillig / maar gevolchelijk datse noodzakelijk zy : Gy brengt zelf mijn eygen antwoord op deze bewijs-reden te voorschijn / welke te vinden is in mijne Reden-twisting met Franciskus Davids, in het zeven-en-twintigste hoofd-stuk / aan het vierde lidt ; uyt welke blijkt / dat'er iets niet onverschillig wezen kan / en nochtans met eene niet noodzakelijk : dat namentlijk de aanroeping Christi niet onverschillig wezen kan / en nochtans ook niet noodzakelijk ; niet onverschillig / zeg ik / in dezen zin / in welke gy noodzakelijk dit woord hier ter plaatse nemen moet / dat is / niet zoodanig 't geen noch goed noch quaad en is / maar 't geen goed is / en dienvolgende zoodanig / 't geen niet moet of niet kan uyt de Gemeente uytgedreven worden / alhoewel het niet geheel en al noodzakelijk zy: want dat'er dusdanige dingen zijn / is nu met het terstond van my bygebrachte exempel by my vast gestelt : 't geen voorwaar genoeg kan zijn om dat gene op te lossen 't geen gy tegen deze antwoord nastelt ; van het welke ik terstond iets zeggen zal.

Ik had aan u geschreven / in de te voren aangewezene plaats / dat'er / om die uytlegging te verklaren en te bevestigen / en om de dubbelduydigheyd te vermijden / die u nu een oorzaak is / waarom gy gelooft / dat al het geene / 't welk niet onverschillig is / noodzakelijk is / een tweederleye soort van onverschillige dingen / ofte liever / dat'er een van beyden / en nevens dien geen andere / van Franciskus heeft kunnen verstaan worden : 't eene slag van zoodanige dingen / die noch geboden / noch verboden zijn ; 't andere / van zulke / die in zich zelven noch goed en zijn / noch quaad : In den eersten zin is de aanroeping Christi by my onverschillig / en derhalven niet noodzakelijk ; want zeker al wat onverschillig is / is niet noodzakelijk / 't zy ook in hoedanigen zin iets onverschillig genoemt word : maar in den laatsten zin is de zelve by my geensins onverschillig / want ik achte datse uyt zich zelve een goede zaak is ; en nochtans en volgt hier uyt niet / datze noodzakelijk zy / gelijk nu genoeg bewezen is. Maar gy zegt / dat het by u een en het zelve schijnt / iets uyt zich zelve noch goed noch quaad te zijn / en niet geboden noch verboden te zijn : en voor eerst poogt gy te bewijzen / dat het gene 't welk noch geboden noch verboden en is / eeniger-mate goed en eeniger-mate quaad is : en om te bewijzen / dat het gene niet verboden is eeniger-mate goed is / zoo doet gy'er een reden by / want (zegt gy) goede dingen worden niet verboden : Nemaar deze reden is of nietwarig / indien iemand iets bestendiglijk uyt de zelve besluyten wilde / dewijl dusdanige bewijs-vestigingen een baarblijkelijke bedriechelijkheyd des gevolgs / en daar en boven vier uyteyndens / in zich hebben ; want het is wat anders goed te zijn / en wat anders / eeniger-mate goed:

Ofte /

Ofte / indien iemand iets niet bestendiglijk uyt de zelve besluyten wilde / zoo moest hy veel eer besluyten / 't geen niet verboden en is / enkelijk genomen is het goed: welke bewijsvestiging / gelijk deze uwe voorgaande / is in de tweede figuur / met de bevestigende besluyt-reden / en derhalven niet min dan die / verwerpelijk; maar en heeft nochtans / gelijk die / het gebrek der vier uyt-eyndens niet. Om nu te bewijzen / dat 't gene niet geboden en is / eeniger-mate quaad is / zoo brengt gy een reden by; want (zegt gy) de goede dingen worden geboden. Deze bewijs-vestiging schort het even-eens aan 't zelve gebrek der vier uyteyndens; want in plaats van het gene daar door besloten moest worden / dat het / 't geen niet geboden is / niet goed en is / zoo wordt'er door besloten / dat het eenigermaten quaad is: maar daar en boven heeft deze bewijs-vestiging noch een ander gebrek / want in de zelve neemt men den her-tred tot het begin; als namentlijk in de welke voor een reden genomen word / dat gene 't welk noch in geschil staat / te weten / Dat het / al wat goed is / geboden word: want ik nu brenge het tegendeel voort van dit vast-gestelde / en zegge / dat eenige dingen goed zijn by zich zelven / die nochtans niet geboden worden: gy ziet dan / wanneer gy daar na besluyt / dat dat gene / welk eeniger-mate goed / en eeniger-mate quaad is / in zich zelve noch goed noch quaad en is / dat gy dan niet wel en besluyt; aangezien gy geen van beyden noch bewezen hebt / dat / al wat noch geboden noch verboden is / het zelve eeniger-mate goed / en eeniger-mate quaad is: Maar gy doet'er by (veellicht toen gy zaagt dat het niet wel te ontkennen was / dat eenige dingen in zich zelve goed zijn / die nochtans niet geboden worden) datmen hier aan twijffelen kan / 't geen gy nochtans in uw vorige Reden-kaveling t'eenemaal had gepoogt om verre te werpen / en waar van gy niet zoo twijffelachtig gesproken hadde: ook zegt gy daar en boven datmen dit geensins toe kan laten in dingen die den Goddelijken dienst betreffen; want / zegt gy / God haat de Eygen-willigen Gods-dienst / en zeyt dat hy vergeefs geëert word met menschelijke verdichtselen; derhalven dan (voegt gy'er by) moet'er niets in de dienst-bewijzing Gods voor goed gehouden worden / als het geen hy zelf geboden en bevolen heeft. Ik antwoord / dat dat geen menschelijke verdichtselen en zijn / die ons niet alleen geopenbaart / en ingeprent / maar ook zeer ernstig voorgedragen / van eenig Goddelijk besluyt en werking afhangen; hoedanig een Goddelijke werking is de verhooging Jesu Christi / en / zeg ik / zijn volkomentlijk Rijk / en volle bestiering over zijn Gemeente / met alle die dingen te zamen-gevoegt die wy boven verhaalt hebben: Uyt welken noodzakelijk volgt / dat hy met recht van ons mag aangeroepen worden / en datwe / om dit te durven doen / niet eenig bevel te wachten hebben; inzonderheyd dewijl de natuur van de zaak zelf / gelijkse noodzakelijk het vermogen om Christum aan te roepen voor zich brengt / zoo ook alle noodzakelijkheyd om zulks te moeten doen / uytsluyt: Want gelijk ik in verscheyde plaatsen van mijn Boekje van de Aanroeping Christi gedacht / en ook in den brief zelf aan de Kerken-dienaars van Zeven-bergen herhaalt hebbe / dit alleen / dat Christus Gode geonderstelt is / en in de Gemeente te regeeren en te bestieren / zijne plaats bekleed / kan geensins een alderleye en volstrekte noodzakelijkheyd / om onze gebeden tot hem te stieren / toelaten: Want het zoude al te ongerijmt zijn / datwe niet wel en zouden bidden / wanneerwe tot God zelf / de eerste

fonteyn

fonteyn en auteur van alle goeden / en niet te gelijk tot Christum / onze gebeden stierden; gelijk het niet min ongerijmt zouw zijn/ dat Christus alle macht zouw hebben in Hemel en op aarde / dat hy met het aldervolkomenste recht en bezitting onzen Koning zoude zijn / dat hy onze herten en nieren zoude onderzoeken / en dat het ons nochtans niet vry zouw staan onze gebeden tot hem toe te stieren / en in onze nooden hem om zijne hulp aan te roepen.

Ik had voorgenomen meer over deze stoffe aan u te schrijven / om u te mogen vroedmaken / dat met de belijdenis van Christi Rijk de verloochening van het vermogen om hem aan te roepen / niet bestaan en kan : en met eene zoude ik getoont hebben / hoe noodzakelijk het voor een Christen zy dit Rijk te erkennen ; en gevolchelijk hoe noodzakelijk het zy te erkennen en te belijden / dat Christus met recht van ons mag aangeroepen worden / en hoe nuttelijk / veel licht tegen uwe meening de kennisse van deze waarheyd in de Christelijke Religie boven de kennisse van alle andere dingen te achten zy : maar ten deelen ontbreekt my de tijd hier toe / en ten deele belet my het ongeval van eene vochtige zinking. Weshalven zal ik eyndigen / de hoop hebbende dit by andere gelegentheyd te zullen voltrekken / indien ik maar kan merken / gelijk ik daar aan niet en twijffele / dat het u / 't geen ik van dit verschil aan u schrijve / niet en verveelt te lezen / en t'overwegen. Vaart wel. Te Krakouw / den sestienden September in den jaare 1596.

Den uwen in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van F. SOCINUS, waar mede hy op zekeren zeer uytstekenden Mans schrijven antwoord.

Zaligheyd van God, en zijnen Christus &c.

ALhoewel ik die gene was / zeer voortreffelijke N. N. welke gy my zegt te zijn / in uwen brief van den sestienden Julij / zoo en zouw'er nochtans gansch geen reden zijn / waarom gy schromen zoud my met uw' brieven aan te spreken ; niet om mijne uytstekende beleeftheyd / gelijk gy zegt / welke deugd in my / alhoewel een weynig meerder dan andere deugden daar ik begeerig na ben / echter zeer gering en weynig is ; maar om dat gy / gelijk uwe schriften / en het oordeel van begaafde luyden / die u kennen / dit bewaarheyden / zelf zoodanig zijt : zoo dat de gene / aan wien gy eerst zult geschreven hebben / dit met recht zich als eenig geluk mag rekenen ; gelijk ik nu tegenwoordig doe / en waar van ik u ten hoogste bedankende ben : Want wat zal ik zeggen ? dewijl ik / alhoewel van dien Marianus Socinus, daar gy gewag van maakt / en die met zoo veel lofs van Eneas Sylvius geprezen word / voortgeteelt/als zijnde geweest mijn Over-groot-vader; en dat ik de eenige Zoon ben van den genen / die met namen in ons stam-huys den Prins der schranderheden is genoemt geworden / waar van gy insgelijks eenige gewag-making voortbrengt ; echter zoodanig zy / dat ik van den eerste veel wijder in den trap des deugds / dan des bloed-verwantschaps af ben ; en van den laatste niet min

min lager ben in verſtand / dan hy zelf lager was van jaaren toen hy ſtorf /
dan ik nu ben ten opzicht van de tijd dat ik in 't leven ben geweeſt ; want hy
was nauljjks zijn een-en-dertigſte jaar ten eynde / daar ik nu / al voor een
wijl / in mijn vier-en-dertigſte getreden ben : Wat / zeg ik / moetmen zeg-
gen / dewijl ik zoodanig ben ? Zeker / niet anders / als dat ik t'eenemaal ge-
lukkig ben / met zoodanig een geluk / als men in dit ſterffelijk leven hebben
kan / van dat gy u verwaardigt hebt eerſt aan my te ſchrijven ; zoo verre is het
van daar / dat gy / met zulks te doen / iets het geen te veel was / zouw kun-
nen ſchijnen beſtaan te hebben : Waar by koomt / dat uw' ſchrijven niet al-
leen uw' zeer loffelijk trachten / en oeffening / gelijk gy zelf erkent / in heeft /
en te kennen geeft ; maar ook / het geen gy geenſins ſchijnt te erkennen / dat
het vol is van gewichtigheyd van zaken / en bloezem van welſprekent-
heyd ; waar uyt ik tevens geen geringe geneuchte en nuttigheyd genoten
heb : maar grootelijks heeft my vermaakt dat kort verhaal / in het zelve
begrepen / van uw' begin en voortgang in eene inniger kenniſſe van God-
delijke zaken : alhoewel ik van d'ander kant bedroeft ben geweeſt / dat u
zoo weynig tijds overig is om te beſteden in deze verre de aldervoortreffe-
lijkſte bezigheyd / ten opzicht van alle andere oeffeningen : want het blijkt
dat gy daar zeer bequaam toe zijt / en dat het de bevordering der God-
delijke waarheyd grootelijks zouw nadeelig zijn / indien gy zelf hier van
niet uw' voorname werk en maakte. Want ik en kenne niemand ('t geen
ik u heyliglijk verzekeren kan) onder alle onze Broeders / die'er in dit
Rijk zijn / alwaar God / door zijne ongrondelijke wijſheyd / zich voorna-
mentlijk / te dezen onzen tijde / aan de menſchen heeft willen openba-
ren / die beter is verzien van deze dingen welke in dit ſtuk noodig zijn :
Weſhalven zoo bid ik God / dat hy u eens wil los maken van deze voet-
ſtrikken / door welken gy tot noch toe behindert word ; en dat hy wil ge-
ven / dat gy hem / en te zijner eere alleen / ten dienſt moogt zijn ; 't geen
men zeker hopen mag dat eer-lang geſchieden zal / indien / gelijk gy zelve
zegt / gy hier geheel en al op toelegt / om'er u zelven van te redden / op
dat gy des te vryer de Hemelſche dingen na moogt ſporen / gelijk gy nu een
tijd lang hebt begoſt te doen ; waar van het proefſtuk dat gy my geeft /
my byzonder aangenaam is geweeſt ; alhoewel ik liever gewilt hadde /
dat'er in het zelve ietwes anders / 't zy wat het was / had onderzocht
geworden / dan eenige mijne ſchriften van Goddelijke zaken / gelijk ik zie
dat hier gedaan is : want al wat ik geſchreven heb is alles weynig waardig
om van u / met dat gemoed om in de kenniſſe der Goddelijke dingen te
vorderen / en toe te nemen / zoo naarſtelijk onderzocht en overwogen te wor-
den : Doet hier by / dat het bedenkelijk is / dewijl uw' onderzoek hier toe
ſtrekt / om eenige dingen die van my geſchreven zijn / in twijffel te trek-
ken / of ik niet (gelijk een yder 't zijne lief heeft) de moeyte nemen zal de
zelve / alhoewel t'onrecht / te verdedigen en vaſt te ſtellen ; waar uyt het
zouw gebeuren / dat ik u niet iets zouw helpen in het beraadſlagen / wat
gy van de zelve gevoelen moet ; en in het beſchouwen / of doorzien / van de
waarheyd / met alle twijffeling weg te nemen uyt de dingen die daar toe be-
hooren ; 't welk nochtans uw' eenige oogwit ſchijnt te zijn. Doch 't zy
hoe 't zy / uwe zinlijkheyd dient ingevolgt. Ik kome dan tot het beant-

woor-

woorden van die dingen/ welke gy geoordeelt hebt te moeten tegen-werpen op eenige dingen die ik in mijn reden-twisting van den Zaligmaker geschreven heb; dewijl my dunkt/ datse/ alsse maar wel verstaan worden/ niets van de waarheyd af en wijken/ noch van die tegen-werpingen niet eenige hinder lijden. Voor-eerst dan/ uyt het gene op het achtste blad geschreven staat/ dat het een zeer redelijke en billijke zaak is/ en die met de natuur Godes over-een komt/ dat'er dat/ die andere Goddelijke barmhertigheyd van my gestelt zijnde/ in begrepen is; schijnt u/ te moeten besloten worden/ dat des zelfs tegendeel onredelijk en onbillijk is; en dat aldus/ daar/ volgens mijn eygen getuygchenisse elders/ gene daad Gods van haare rechtheyd en billijkheyd afwijken kan/ hier door die andere van my gestelde gerechtigheyd Gods/ en de tegen de zelve tegen-gestelde bermhertigheyd/ weg-genomen word: Deze tegen-werping kant zich niet zoo zeer tegen mijne woorden/ als tegen de woorden der Heylige Schrift zelf aan/ welke opentlijk deze andere bermhertigheyd Gods somtijds met de naam van gerechtigheyd noemt/ en nochtans evenwel dien zelven God baarblijkelijk dat gene toeschrijft/ 't welk tegen deze bermhertigheyd word over-gestelt/ gelijk van my met voort-gebrachte plaatsen bewezen is; zoo dat ik my niet genoeg verwonderen kan/ dat u dunkt/ dat deze onderscheyding van deze Goddelijke bermhertigheyd/ en Goddelijke gerechtigheyd/ met geweld uyt de plaatsen der Heylige Schriftuur is gehaalt/ inzonderheyd dewijl alhier niet van de namen/ maar van de zaken zelf voornamentlijk gehandelt word: Aangezien ook/ zonder alle Schriftuur-plaatsen/ die hier uytdrukkelijk en met namen toebehooren/ als maar iemand Gods voorzienigheyd/ welke hy over het menschelijk geslacht heeft/ erkent/ en de vordere Heylige Schrift geloof geeft/ overvloedig genoeg blijken kan/ dat en deze bermhertigheyd/ en deze gerechtigheyd/ van God geoeffent worden. 't Welk gy zelve gevoelende/ zoo zegt gy/ op het eynde van uwe geheele reden-twisting/ tegen het gene ik van deze twee bermhertigheden Gods/ en de daar tegen-overstaande gerechtigheden/ geschreven heb/ dat gy niet en twijffelt/ of de dingen alhier van u bereden-twist/ zijn vol dwalingen en feylen; maar dat gy als een Filosoof na de oplossing uwer tegen-werpingen begeerig zijt. Nu wel aan dan/ laat ans 't geen gy tegen-werpt uyt den weg nemen: Zoo zeg ik dan/ dat geensins hier uyt/ dat iets billijk is/ volgt/ dat des zelfs tegendeel onbillijk is; alhoewel deze beyde ('t geen het is daar gy hier op staat) omtrent een zelve onderwerp bezig zijn: maar men moet zich hier van zekere verborgene naam-gelijkheyd wachten: Een voorbeeld zal de zaak baarblijkelijk maken; en het zelve tot ons stuk toegepast zijnde/ zal/ waar uyt die oorzaak of reden lichtelijk ontstaat/ waarom het gene ik gezeyt hebbe in dit ons voorstel zeer waarachtig is/ genoeg gezien kunnen worden: Dit voorbeeld/ om het zelve te betoonen/ is in deze mijne reden-twisting zelf ergens aangewezen: Indien iemand van een ander eenige schade is aangedaan/ die hy met recht zouw kunnen eysschen/ dat hem van den anderen vergoed wierd/ deze zouw buyten twijffel een billijk ding doen/ indien hy bevorderde dat hem zijn schade gebetert wierd; en nochtans en zoude hy niet iets onbillijks doen/ indien hy zulks niet en bevorderde. Voegt by dit exempel noch een ander/ van my in de zelve reden-twisting wat wijdluftiger ontleedet en uytgeleyt/ van iemand aan

wien

wien een ander eenig geld ſchuldig is: want deze doet inſgelijks iets 't geen
billijk is/ wanneer hy het geld van zijnen ſchuldenaar weder-eyſcht; en noch-
tans begaat hy niet iet onbillijks wanneer hy 't niet en doet. De reden hier
van te weder-zijden is/ dat/ 't zy welk van de billijkheyd aan een van beyde
kanten eenige tegen-zeggelijkheyd ſchijnt in te ſluyten/ zoo heeft nochtans het
recht zelf deze beyde deelen in zijn macht geſtelt; en hy en doet niemand onge-
lijk in geen van deze twee te verkiezen: en hier ſtaat my nu/ 't geen ik een
weynig te voren aangeroert heb/ van de verborgene naam-gelijkheyd te ver-
klaaren: Want wanneerder in deze verhandeling en ſtoffe iets gezegt word
billijk te zijn/ zoo en is dat niet anders te zeggen/ als dat het geoorloft is/ en
datter niet iets onredelijks in en leyt; maar niet/ dat het zelve moet geſchie-
den/ ofte/ op dat ik de naam-gelijkheyd/ die hier ſchuylt/ ontdekke/ dat het
billijk is dat zulks geſchiede. Ende ook deze mijne woorden/ Want wat is'er
meer over-een-komende met de Goddelijke natuur, en derhalven billijker &c.
moeten niet anders genomen worden/ dan of men zeyde/ Wat is'er met het
naturelijke recht meer over-een-komende, en derhalven billijker, en gerech-
tiger, dan dat gene wederom te eyſſchen, 't geen iemand aan u ſchuldig is?
Welke woorden niemand zal ontkennen durven zeer wel geſproken te zijn/ al-
hoewel niemand door het recht gedwongen word om zulks te moeten doen;
ofte gelijker te voren gezeyt is/ dat'er in zulks niet te doen niet iet onredelijks
leyt: Weſhalven zoo zijn inſgelijks mijne woorden zoodanig niet/ dat men
zouw moeten oordeelen datſe niet wel geſproken zijn/ of ſchoon God met
recht het menſchelijke geſlacht (zijne beloften buyten geſloten zijnde) mocht
noch zijne weldaden laten genieten/ nochte met de mede-deeling zijner heer-
lijkheyd begunſtigen. Getoont zijnde dat ik hier geenſins met mijn zelve en
ſtry/ en dezen grond geleyt zijnde/ dat twee dingen/ alhoewel anderſins met
zich zelven tegen-ſtrijdig/ beyde omtrent een zelve onderwerp bezig/ billijk/
dat is/ niet onbillijk/ ofte geenſins van de redelijkheyd en billijkheyd afwij-
kende/ kunnen zijn; zoo zal men lichtelijk de oploſſing van uwe andere tegen-
werpingen/ tegen het gene dat van my/ in deze ſtoffe van de Goddelijke ge-
rechtigheyd/ en de daar tegen-overſtaande bermhertigheyd/ gezeyt is/ ont-
waar kunnen worden: Want voor-eerſt wat kracht kan dat hebben/ om
mijn zeggen te verzwakken/ daar gy zoo zeer op ſtaat/ of het ſchoon ten hoog-
ſte waarachtig waar/ dat namentlijk in God de rechtheyd eerder is/ ten min-
ſte na de reden (gelijk gy ſpreekt) dan de wil; en dat niet iet recht is/ om dat
het God wil/ maar dat het God daarom wil/ om dat het recht is? Want nu
kan lichtelijk verſtaan worden/ dat ik ſtelle/ dat God niet iets en doet/ of en
wil/ 't geen zelf in zich zelve niet recht en is: Want dus neem ik het gene dat
gy zegt/ Dat God daarom iets wil/ om dat het recht is/ dat dat namentlijk
te zeggen zy/ dat God dat niet en zoude hebben willen/ ten waar het recht
waar: want anderſins indien uwe woorden zoo genomen worden (gelijk
menze wel nemen kan) datmen verſta/ dat God wil al wat recht is/ ofte/ dat
de rechtheyd van de zaak de oorzaak is/ en niet enkelijk/ zonder welke niet;
maar de zoo eygentlijk gezegde oorzaak/ dat God iets wil; gelijk uwe andere
woorden/ wat lager/ mede-brengen/ zulks acht ik geenſins waar te zijn/ of
dat men 't in deze reden-twiſting eenigſins toeſtaan mag; want hier uyt
zouw volgen/ of/ dat twee dingen tegen elkander ſtrijdig beyde niet recht en

konden zijn / of / dat God op een en de zelve tijd / in een en het zelve onderwerp / twee tegenſtrijdige dingen wilde: waar van het eene nu van my wederleyd / en het andere t'eenemaal ongerijmt / en onmogelijk is. Vorders / zoo zouw God niets met recht kunnen doen / 't geen hy niet en zoude doen; boven 't welke naulijks iets kan gevonden worden / 't geen meer de Goddelijke Majeſteyt en goedheyd benadeelt / en tegen-ſtrijd. Dat gy nu verder zegt / dat door de eerſte van my geſtelde gerechtigheyd de andere bermhertigheyd van my weg-genomen word / en zulks uyt de zelve bewijſ-reden der tegenſtrijdigheden; dewijl dit bewijs / gelijk het te voren van u genomen is / van my ook is wederleyt geworden / ſchijnt geen meerder wederlegging te behoeven: Ja doet hier by / dat hier ganſch geen ſtrijdigheyd en is / dewijl het andere perſonen zijn / van welken in de eerſte gerechtigheyd geſproken / en andere waar van in de andere barmhertigheyd gehandelt word: Want onder de naam van die genen die zich niet en bekeeren / worden / in de eerſte gerechtigheyd / niet alle deze verſtaan / die noch in haare zonden leggen; 't welke die gene zijn die tot de andere bermhertigheyd behooren; maar die genen ſlechs / die ſchendadig zijn / en hardnekkige / en hopelooze menſchen / gelijk wel duydelijk geſchreven ſtaat op het vierde blad van de beſchrijving van deze eerſte gerechtigheyd / 't welk dat het van u niet gemerckt en is geweeſt / daer van verwonder ik my niet weynig: alhoewel dit woord van die zich niet en bekeert, of die geen boete en doet / van de Heylige Schrijvers / ofte in onze God-geleertheyd / naulijks opt in een anderen zin genomen word. Maar gy zult zeggen / dat onder de naam van de gene / die noch in haar zonden leggen / die tot de andere bermhertigheyd behooren / deze hardnekkige begrepen zijn: Maar dit en doet niets / dewijl ik in 't beſchrijven van die bermhertigheyd niet gezeyt en hebbe / Alderley menſchen die noch in haar zonden leggen; maar enkelijk / Menſchen die noch in haar zonden leggen; zoo dat het genoeg is / op dat blijke dat'er / in die andere bermhertigheyd van my beſchreven / niet iets begrepen is ſtrijdende met het gene dat in 't beſchrijven van die eerſte gerechtigheyd gezeyt is geweeſt / indiend'er menſchen gevonden worden / die noch in hun zonde leggen / die nochtans geen ſchendadige / of hardnekkige / of hopelooze menſchen geheten worden mogen: Ik heb alle bedenken van ſtrijdigheden die hier zijn / willen weg-nemen: Want alhoewel het bewijs van ſtrijdigheden / gelijk gy dat voor-geſtelt en uytgeleyt hebt / geen kracht en heeft / zoo zouw het nochtans anders hier voor-geſtelt / en uytgeleyt kunnen worden / dat echter kracht hebben zouw; dewijl in deze mijne woorden / van u bygebracht en onderzocht / op het negende blad / Den genen die zich niet bekeeren geen vrygeving te vergunnen, &c. Niet ſlechs gezegt word dat het recht en billijk is / maar dat het met het rechte en billijke over-een-komende / en aan verſchuldigt is. Maar laat ons nu eens zien / wat gy tegen deze mijne woorden inbrengt: gy zegt dan / dat het wonder is / dat ik in de zelve de Goddelijke natuur / en de recht- en billijkheyd van een ſcheyde: het woord van-een-ſcheyden, 't welk gy gebruykt hebt / neem ik dat van u in zijn eenvoudige zin van onderſcheyd-maken / is voort-gebracht: Derhalven zoo antwoord ik voor-eerſt / dat het zeer gewoon en gebruykelijk is / dat het woordtje van t'ſamen-voeging niet tuſſchen dingen die van aart ver-

verscheyden zijn / gezet word / maar dat het de kracht van te verklaren / of
uyt te leggen heeft. Vorders ontken ik / dat / in dit tegenwoordige stuk /
't geen gy zegt zoo te schijnen / de Goddelijke natuur / en de recht- en billijk-
heyd / een en het zelve is: want door de naam der Goddelijke natuur kan
slechs dit eenvoudelijk verstaan worden / gelijk ik beken dat het van my
is verstaan geweest / dat God / gelijk de Schrift spreekt / hatet alle die
ongerechtigheyd werken; dat is / gelijk het van my / op het derde blad /
uytgelegt is / die in hun boosheyd volharden / en geen berou van haare
schelmstukken hebben: maar door de naam van recht- en billijkheyd /
't geen recht en billijk is / namentlijk uyt en in zich zelve / ook zonder
dit / dat het God zoo wil / dat zoodanige menschen geen vry-geving ver-
gunt en worde; dit heb ik gezeyt / even als had ik geschreven / aan de God-
delijke natuur, en recht- en billijkheyd, gelijk uwe tegen-werping schijnt te
vereysschen; maar dewijl ik nu geschreven heb / en derhalven aan de recht-
en billijkheyd, zoo en is'er geen reden / waarom gy zegt / dat ik de Godde-
lijke natuur / en de recht- en billijkheyd / van een scheyde / of onderscheyde;
dewijl uyt de definitie zelf gezegt en besloten kan worden / dat'er wel gedefi-
nieert is / en ook het tegendeel. Daar-en-boven voorts / zoo zegt gy / of na
uwe meyning / of na de mijne / dat in dit tegenwoordige stuk deze twee
een en het zelve schijnen: indien uyt uwe meyning / ik verzoek bewijs; in-
dien uyt de mijne / ik verzoek het getuygenis uyt mijne woorden zelf. Gy
gaat voort / en zegt / dat uw mijne manier van spreken mishaagt / dat het
daarom aan de recht- en billijkheyd verschuldigt is, om dat het met de besluy-
ten (met de Goddelijke, had gy'er moeten bydoen) over-een-komende is: en
terstond de reden gevende waarom het u mishaagt / zoo zegt gy / Want het
Goddelijk besluyt en is geen oorzaak van de billijkheyd, maar de billijkheyd is
de oorzaak van het rechtvaardige en rechte besluyt, &c. Ne-maar mijne
woorden zijn zoo ingestelt / dat slechs uyt de Goddelijke besluyten de billijk-
heyd en rechtheyd bygebracht / of beweert word: of en kan'er niet iets byge-
bracht of beweert worden / uyt iets anders dan uyt zijne oorzaak? Kan het
ook niet in tegendeel zijn / als uyt zijn vrucht / of uyt zijn bygevoegde? ge-
lijk ook mijne woorden van u / met omgekeerde ordere / en dus met nood-
zakelijke byvoeging van het woordtje om dat, bygebracht zijn / schijnen-
ze mede te brengen / dat de Goddelijke besluyten de oorzaak zijn van
de rechtheyd en billijkheyd: Edoch alhoewel op deze wijs te zaam ge-
voegt / zoo kunnenze nochtans in eenen anderen zin genomen worden /
en de woorden daarom om dat, ofte alleen om dat, ofte andere dierge-
lijke / niet juyst de oorzaak / maar of het gewrocht / of het bygevoegde
betekenen &c. gelijk in zommige Schriftuur-plaatsen zelf / van eenigen /
niet zonder vrucht is aangemerkt. Maar waar dwaal ik heen? Laat
ons tot het voorstel weder-keeren: Want gy bekent zelf / dat gy hier er-
kent de oorzaak des besluyts / God heeft het besloten, derhalven is het
billijk: en dus erkent gy / dat ik wel gesproken heb / alhoewel mijn woor-
den immers eenige oorzaak te kennen geven; maar terstond doet gy'er by /
maar niet de oorzaak van de werkelijkheyd, als of quansuys mijne manier van
spreken deze oorzaak t'eenemaal aanwees / of dat ik het niet voor genoeg
moest houden de oorzaaks mijns besluyts voort te brengen / maar dat ik

ook

ook de oorzaak van het ding zelf had moeten voortbrengen: waar van het eerste overvloedig genoeg van my wederleyd/ en van u zelfs geknakt en gegezwakt is; en het laatste geeft ganſch geen reden daar 't op steunt; dewijl ik te dier plaats niet anders en had voorgenomen/ dan te leeraren/ dat het wel Gode eygen was de zich niet bekeerende zondaars te straffen/ maar nochtans niet daarom/ om datſe zondigen/ maar daarom/ om datſe zich niet bekeeren willen; en dewijl ik aldaar inder daad niet den bewijs-vestiger/ maar den beantwoorder was. Volgt nu dat ik antwoorde op dat gene/ 't welk gy tegenwerpt/ op deze mijne woorden/ op het tiende blad/ God mag, zoo veel hy wil, van zijn recht laten varen, want deze verhaalt hebbende voegt gy'er terstond by/ quanſuys als of het recht van zijne wil, en niet van de billijkheyd afhing! Nemaar/ zeg ik/ dit zelf is ten hoogste billijk en redelijk/ dat een ygelijk zoo veel van zijn recht kan laaten varen/ als hy wil; hoe veel te meer dan God/ die Heer van alles is/ gelijk aldaar van my is gezeyt geweest: Maar op deze voorstelling/ en overhaling/ van mijn zeggen/ en van de reden in het zelve begrepen/ maakt gy zelf een uytzondering/ en dat op deze wijs/ En hier toe en doet niet, dat hy aller Heer is, want hy en is niet boven hem zelven, zoo dat hy ook zouw zijn eygen rechtheyd kunnen kreuken: In deze uwe uytzondering/ schijnt de her-tred tot het begin genomen (gelijk men spreekt) en met eene dit gezeyt te worden/ 't geen anderſins ook op geenigerley wijs bestaan en kan: De her-tred tot het begin/ schijnt/ hier in te bestaan/ voor zoo veel hier vast gestelt word/ dat'er zoo eene zekere rechtheyd is in God/ die geheelijken vereyscht/ dat hy een straffe stelle voor den genen die tegen zijn gebod zondigt: daar ik nochtans even voor deze mijne woorden/ waar van we nu handelen/ wel duydelijk ontkent hebbe/ dat'er waarlijk in God zoodanigen rechtheyd/ of rechtvaardigheyd/ plaats heeft/ of eygentlijk een eygenschap Gods genoemt zouw kunnen worden; gelijk ik aldaar gewag heb gemaakt/ dat zulks daar te voren van my getoont en aangewezen was: En wijders en schijnt het niet met eenige reden te kunnen bestaan/ dat hy/ die een Heer van alles is/ met van zijn recht te laten vallen zijne rechtheyd eenigſins zouw kunnen kreuken/ of verbreken/ dewijl noodzakelijk is/ dat/ gelijk het in zich zelve/ zulks ook by hem altijd ten hoogste recht is/ dat hy van zijn eygen recht zoo veel hy wil mag laten vaaren. Maar ik zal nu voortgaan in het verder wederleggen van uwe tegenwerpingen: op het tiende en elfde blad van mijne Reden-twisting leest men deze woorden; Gelijk God zouw vermocht hebben, en dat met recht, de menſchen, alhoewelze zondigden, aan de eeuwige dood niet te onderwerpen; zoo kan hy ook, en zulks met recht, alleen door zijne wil, de menſchen, na dat hyze door zijn uytſpraak aan de zelve dood onderworpen heeft, uyt des zelfs gebied en heerſchappy wederom verloſſen en vry maken. Yder deel dezer woorden word van u bestreden/ van het eerste zegt gy aldus: Dit ſtrijd met dat gene, 't welk een weynig te voren geſchreven is, dat het met de Goddelijke billijkheyd (welke een eygenſchap Gods is) over een koomt, den genen die zich niet bekeeren geene vrygeving te vergunnen: Zoo heeft dan God de ſtraffe moeten vaſt ſtellen. Hier zal ik my daar aan niet laten gelegen zijn/ dat gy de woorden/ die een weynig te voren van my gezeyt zijn/ niet t'eenemaal zoo verhaalt/ gelijkſe leggen/ want in de zelven word van de Goddelijke billijkheyd geen uyt-

uytdrukkelijk gewag gemaakt / maar alleen van de Goddelijke natuur / en
daarna volstrektelijk van de rechtheyd en billijkheyd: maar ik zal aldus ant=
woorden / even als of mijne woorden t'eenemaal zoo lagen / gelijkse van u
worden bygebracht. Ik zegge dan / dat het iet anders is / de straffe voor de
zondaren vast te stellen / en iet anders / den genen die zich niet bekeeren geen
vrygeving te vergunnen: deze mijne antwoord hebt gy zelf al te vooren ge=
voelt / want gy brengtse daar na zelf duydelijk te voorschijn / en neemt tegen
de zelve uwe uytvlucht op deze wijs: Ik erkenne het onderscheyd, dat het tot
dit tegenwoordige stuk niet en doet, want uyt een zelve spring-ader vloet het
alle beyde, want welke rechtheyd, of rechtvaardigheyd, dat toegelaten heeft
den genen die zich niet bekeeren geen vrygeving te vergunnen, de zelve heeft
ook geraden de straffe voor den zondaren vast te stellen; nochte daar is niet ge-
toont dat dit meer met de billijkheyd over een komende is, dan dat; of dat het
eene meer uyt de vrye wil voort vloeyt, dan het andere. Hier ontken ik / dat
de zelve rechtheyd / niet die toegelaten heeft / gelijk gy spreekt / maar liever
die geboden heeft / den genen die zich niet bekeeren geene vrygeving te ver=
gunnen / geraden heeft de straffe voor den zondaaren vast te stellen: Want de
rechtheyd die het eerste van deze twee geboden heeft / is zoodanig / datmen
daar van niet afwijken en mag; aangezien het tegendeel van het gene dat zy
gebied (tot het welke men noodzakelijk vervalt / wanneer men daar van af=
wijkt;) namentlijk den genen die zich niet bekeeren vrygeving te vergunnen /
boos en onbillijk is: Want hier dient gewag gemaakt / wat menschen / die'er
zondigen / door de naam van de genen die zich niet bekeeren verstaan wor=
den; gelijk van my boven uytgeleyt / en aangewezen is: want dat daar uyt
volgen zouw / indien het met de zaak zoo staat / dat God de genen die zich niet
bekeeren noyt in genade aan kan nemen / 't geen gy / sprekende van 't God=
delijk besluyt / zoo even zegt / dat het God nochtans doet door de andere berm=
hertigheyd / die van my gestelt word; zulks is van my te voren overvloedig
genoeg wederleyt. Hemaar die rechtheyd / welke geraden heeft voor de zon=
daren een straffe te stellen / en is zoodanig niet / dat het niet vry zouw staan
van dat gene af te wijken datse raadt / aangezien met van de zelve af te wij=
ken niet iet quaads of onbillijks begaan word; verstaat / van God zelf / van
wien hier gesproken word / en tegen wien men de zonden bedrijft; dewijl de
zonden niet anders zijn / dan schuld-vergrijpingen tegen zijne Wet en gebo=
den / en die derhalven zonder eenige onrechtvaardigheyd / niet van hem ge=
straft / maar vergeven kunnen worden: Maar van my en is niet uytdruk=
kelijk getoont / dat het meer met de billijkheyd over een komende is / de niet
zich bekeerende zondaars te straffen / dan die genen die simpelijk zondigen;
om dat het gemeene begrip der zinnen zelf / en het gebruyk der dingen in zich
zelve dit aan allen toont; maar dat het van de vrye wille Gods afhangt / de
genen die simpelijk zondigen / hoedanigen ik hier versta / hen stellende tegen
de zondaars die zich niet bekeeren / te straffen / of niet te straffen / heb ik uyt=
drukkelijk getoont in het derde deel / van het eerste hoofdstuk / van mijne Re=
den-twisting; insgelijks ook een weynig voor deze mijne woorden / welke ik
nu van uwe bestrijdingen verdeedig / heb ik genoeg geleert / door die reden /
die ik nu van uwe tegen-werpingen gevepligt heb / dat een ygelijk / en inzon=
derheyd God / die een Heer van alles is / van zijn recht zoo veel mag laten

vallen

vallen als hy wil: maar dit zelve kan men niet zeggen / van geen vergeving te vergunnen aan de zondaars die zich niet bekeeren / want de hoogste onwaardigheyd van de zaak / en de schandelijkheyd (om zoo te spreken) indien God hen vergeving vergunt / en haar in genade aanneemt / en te gelijk de omkeering en vernietiging van alle Gods-dienst / en Godvruchtigheyd / die daar uyt volgen zouw / laat niet toe dat hier anders in gehandelt worde. Ik hebbe tot noch geantwoord op het gene dat gy tegen het eerste deel mijner woorden tegengeworpen hebt; is noch overig / dat ik antwoorde op het gene gy tegen het laatste deel tegenwerpt: want dus schrijft gy tegen het zelve: Vorders, indien, gelijk ik boven gezeyt hebbe, de rechtheyd eerder is dan de besluyten, en dat God daarom de besluyten onderhouden moet, om datse billijk zijn, hoe kan hy dan van de zelve te rugge wijken? Hier moet ik wederom deze dingen zeggen / die nu van my / immers voor het meeste deel / of al gezeyt / of aangewezen zijn. In de naam van de Rechtheyd, of Billijkheyd, is zekere naam-dubbel-zinnigheyd: want dat iets recht of billijk is / kan enkelijk te zeggen zijn / dat zulks niet quaad / of niet onredelijk is; en het kan ook ten andere te zeggen zijn / dat het behoorlijk en billijk is dat zulks geschiede: In de eerste beteykenis is de Rechtheyd / of billijkheyd / niet eerder / gelijk gy spreekt / dan de Goddelijke besluyten / maar ze is alleen de oorzaak der zelver / zonder welke niet; en zulks een altijd-duurende oorzaak van alle / en van ydere in 't byzonder. In de tweede betekenis nu kan wel gezegt worden / datse de Goddelijke besluyten te voorgaat / voor zoo veel ze der zelven waarachtige en eygentlijke oorzaak is; maar nochtans niet altijd-duurende van alle / en van ydere in 't byzonder / maar alleen van eenige: Wat besluyten dan dat dusdanig zijn / deze doet God nimmermeer te niet / als namentlijk welks bedrijven en werken van de Rechtheyd en billijkheyd niet afwijken kunnen: doch die slechs dit in hebben / 't geen alle Goddelijke besluyten eygen en altijd-duurende is / datse niet quaad / of niet onredelijk zijn / daar van en is geen reden waarom God die met recht niet zouw mogen weder-roepen / of te niet doen; want de eygentlijke en waarachtige oorzaak van de zelve is geen andere / dan de vrye wil van God zelf: Zoo en heeft het dan geen plaats / 't geen gy'er / met deze reden te willen tegen gaan / byvoegt / Dat de wille Gods zoo niet vry en is, dat hy iets zouw kunnen willen, 't geen met zijn rechtheyd en rechtvaardigheyd strijd: want in zoodanige zijne besluyten te vernietigen doet God niets tegen zijne / nochte eenigerhande / rechtheyd of rechtvaardigheyd: want dat gy'er by-doet / dat het tegen de rechtheyd en rechtvaardigheyd strijd al het gene welks tegen gestelde het billijke en het rechte is, zulks is te voren aangewezen dat van u niet wel gezeyt en is / ten zy men door de naam van het rechte en billijke dat genê versta / 't geen niet alleen niet quaad / of onredelijk is / maar ook 't geen billijk en recht is dat het geschiede / of 't geen geheelijk geschieden moet; het welk / door de dingen die van my zijn gestelt / niet gevonden en word in deze Goddelijke besluyten / welke ik gezeyt hebbe Gode vry te zijn om te verbreken: en dusdanig is het Goddelijk besluyt / waar van in mijne woorden gehandelt word / om de menschen die zondigen tot de eeuwige dood te veroordeelen: Want alhoewel dit / gelijk noodzakelijk volgt / recht en billijk is / voor zoo veel het niet iet quaads / of onredelijks in zich heeft / zoo en is het nochtans zoo niet billijk / en recht / dat

dat zulks geheelijk hebbe moeten geschieden / of noch geschieden moet. Dat gy nu hier wederom byvoegt / Nemaar daar is gezeyt dat het met de rechtheyd over-een-komende is, den genen die zich niet bekeeren gene vrygeving te vergunnen; zoo dan / &c. Waar uyt schijnt betoont te kunnen worden / dat immers de billijkheyd en rechtheyd van dit besluyt zoodanig is / dat het geheelijk hebbe moeten geschieden / of noch geschieden moet: daar op heb ik nu wijdluftelijk geantwoord / met te betoonen / hoe zeer alhier voornamentlijk te pas komt het onderscheyd tusschen het besluyt van te straffen die'er zondigen / en het besluyt van de genen die zich niet bekeeren geen vrygeving te vergunnen. Door het gene dan dat tot noch toe van my is gereden-twist / geloof ik alles wederleyt te zijn / 't geen gy tegen mijne redenen hebt ingebracht / in deze verhandeling van de rechtvaardigheyd en de bermhertigheyd Gods; alhoewel'er noch eenige van uwe woorden die hier toe dienen / om onderzocht te worden / overig zijn / het welk ik terstond zal doen: Maar eerst wil ik u vermaant hebben / dat ik / gelijk ook in eenige andere dingen / hier al te toegevende in geweest ben / dat ik op deze voet met u heb gereden-twist / als of ik / gelijkerwijs uwe tegenwerpingen medebrengen / geschreven had / dat God met recht had mogen geen straffe stellen voor de genen die zondigen; daar ik nochtans niet simpelijck straffe / maar de straffe des eeuwigen doods geschreven hebbe / toen ik in 't algemeen van de zondigende menschen gesprak. Maar van de straffe simpelijk / welke God niet heeft kunnen stellen / heb ik slechs gewagh gemaakt ten opzicht van den eersten mensch / indien hy dit gebod / hem van Gode zelf gegeven / niet nagekomen had: Want alhoewel daar uyt / dat God voor den eersten mensche / als hy zondigde / straffe heeft gestelt / komt te volgen / dat de zelve voor de menschen in 't algemeen sedert is gestelt geweest; zoo en zouw nochtans in tegendeel / indien hy de zelve niet gestelt en hadde / niet volgen / dat de zelve voor de zondigende menschen in 't algemeen niet zouw gestelt geworden zijn geweest. Maar laat ons nu uwe andere woorden overloopen: gy zegt dan / achter uwe woorden diewe tot noch toe onderzocht hebben / Dat men uyt de besluyten de billijkheyd zoo niet besluyten mag, dat men gevoelen zouw dat alle d'andere dingen, die geen besluyten zijn, uyt de billijkheyd niet voort en vloeyen: want dat veele dingen recht en billijk zijn, die geen besluyten, of beveelen zijn. Ik beken dat ik niet begrijp wat gy hier mee zeggen wilt / noch ik en zie niet wat'er in deze uwe woorden begrepen is / 't geen eenigsins dienen kan / om iets van 't geen ik geschreven heb te verzwakken / of in twijffel te trekken / want de eerste woorden zelf / die alleen zouden kunnen schijnen hier toe eenigsins te doen / en die voor zoo veel zoodanig zijn / boven van my haare antwoord hebben / schijnen hier geheelijk te zeggen te zijn / dat men uyt de Goddelijke besluyten alleen de billijkheyd niet afnemen kan; tegen welk gevoelen men nooyt iet tegenstrijdigs in mijne schriften vinden zal: ja zoo uytgeleyt zijnde gelijk uwe volgende woorden medebrengen / komt het met de zelven in veelen over-een; maar schijnt tegen die dingen te strijden / die gy zelf geschreven hebt: want indien / gelijk gy zelf zegt / veel dingen recht en billijk zijn / die

geen besluyten / of bevelen / namentlijk van God / en zijn / zoo is het dan ten hoogste waarachtig / 't geen ik te voren meer dan eens wel uytdrukkelijk heb beweert / en in deze mijne reden-twisting duydelijk genoeg te kennen gegeven / dat de rechtheyd en billijkheyd geen ware en eygentlijke oorzaak en is van de besluyten Gods / anders als van eenige: Van het welke dat gy het tegendeel gevoelende zijt / zulks word afgenomen uyt het gene gy tegen mijne woorden tegen-werpt / en gevolchelijk uyt het gene gy zegt / word noodzakelijk besloten dat'er een tweederleye billijkheyd en rechtheyd is / ofte dat met een naamy-dubbelzinnigheyd iets recht en billijk te zijn gezegt word; 't geen om uwe tegen-werpingen te wederleggen / van my is aangewezen geweest / maar van u in het voorstellen der zelven niet en schijnt erkent geweest te zijn: Want zeker / indien veel dingen recht en billijk zijn / die God nochtans niet besloten heeft / zoo blijkt dat'er iets op dusdanige wijs recht en billijk is / dat het nochtans met recht zouw mogen niet geschieden: want van d'andere soort van 't rechte en billijke / 't geen geheelijk moet geschieden / daar aan en twijffelt gy / en ook veellicht wel niemand niet; en dus blijkt dan / dat niet alle het rechte en billijke zoodanig is / dat des zelfs tegendeel quaad en onbillijk zy; inzonderheyd het tegendeel / dat / gelijkse spreken / slechs ontblootelijk is / van het welke voornamentlijk in uwe tegenwerpingen gehandelt word / die voor 't meerendeel op dit eene grondvest steunen / dat al dat gene onbillijk is / en tegen de rechtvaardigheyd strijd / welks tegendeel het rechte en billijke is; het welke ik / op het zelve antwoordende / geduriglijk geloochent hebbe. Ten laatste / als zekere na-reden van uwe tegen-werpingen makende / zoo schrijft gy aldus: De hoogste rechtheyd, billijkheyd, en rechtvaardigheyd, dewijl het eygenschappen Gods zijn, schijnen noodzakelijk te vereysschen datse haten en straffen 't geen onbillijk en ongerechtig is; waar uyt met gelijke recht en de straffe voor die genen die zondigen gestelt, en aan die genen die zich bekeeren de vry-geving niet vergunt en word: want de vrye-wil en kan hier niet iets veranderen, dewijlze niet zoodanig vry en is, ofze blijft aan de rechtheyd onderworpen. Alhier word niet gezeyt / dienstig om mijn zeggen te verzwakken / 't geen nu niet al wederleyt en is: Niet te min zoo antwoord ik / en zegge / dat de rechtheyd / billijkheyd / en gerechtigheyd / wel geheelijk medebrengen / dat God wel met recht mag straffen al 't geen onbillijk en ongerechtig is; maar datse noodzakelijk vereysschen / dat hy het inderdaad straft / dat ontken ik wel uytdrukkelijk: want de zelve rechtheyd / billijkheyd / en rechtvaardigheyd brengt geheelijk mede / dat God met recht mag den genen / die iets onbillijks of ongerechtigs bedrijven / vergeven / en zich harer erbarmen; inzonderheyd indienze hem om vergiffenis van haare misdaad bidden / of ten minste datse van haar doen berouw hebben / en van herten bereyd zijn / daar op toe te leggen / en zich te verhoeden / datse hier na niet wederom tot zonden en vervallen: want alle misdaden zijn niet anders dan vergrijpingen tegen God / en een menschelijke broosheyd / die zelf uyt de Schepping en de eerste ingeplante natuur / welke het werk van God zelf is / bry groot is. Ik hebbe gepoogt / zeer geleerde N. N. uwe begeerte genoeg te doen / en u te toonen / dewijl noodzakelijk / gelijk gy zelf zult kunnen merken / het gene gy geredentwist en besloten hebt / van dat die genen welke zondigen van God gestraft moeten worden / dwalig is / waar de zelve dwaling schuylt; en alhoewel

t'eene-

t'eenemaal in de Filosofische konst onbedreven / echter op een Filosofische
wijs / gelijk de natuur zelf my voorschrijft / met u te handelen ; en heb te dien
eynde niet geweygert dezen arbeyd / alhoewel in zich zelven niet zeer groot /
die echter voor my / in zoo lastigen ouderdom en zoo ongezonde gestaltenisse /
voornamentlijk dewijl ik met andere zeer gewichtige schriften en bezigheden
bezet ben / vry niet kleyn is / eenigsins op my te nemen: alhoewel de dingen /
die ik / in mijne reden-twisting van den Zaligmaker / geschreven heb / indien
alles met naukeurigheyd overwogen worde / genoeg schijnen te kunnen zijn /
om zich zelven te verdeedigen / en de dwaling te ontdekken die'er in de zelve
te verwerpen schuylt.

Wat nu die dingen belangt / die gy van de opstanding der dooden reden-
twist / en die gy tegen-werpt tegen het gene dat ik maar slechs op het alder-
lichtste / en niet van de zaak zelf / maar van de wijs van spreken van de Hey-
lige Schriftuur / heb aangeroert in deze mijne zelve reden-twisting ; daar
mede schijnt gy geheelijk de gelegentheyd gezocht te hebben / om my van deze
zwaarwichtige matery aan 't schrijven te helpen / en eenige groote twijffelin-
gen / die omtrent de zelve / uyt de Heylige Schrift / in uw / en veeler anderen
gemoederen ontstaan / indien ik hier bequaam toe waar / op te lossen: Edoch
ik gevoel mijne schouderen tot zulk een last te onvermogen / en heb daarom /
alhoewel van veele Broederen veel en menigmaal verzocht / geen van allen
hier in te wil wezende / noyt van deze stoffe iets met name willen schrijven ;
schoon ik te eeniger-tijd aan eene van hen / door zijne gebeden / en tevens door
het gezag dat hy onder ons heeft / overwonnen / eenigermate belooft hadde
zulks te zullen doen: Weshalven zult gy my verontschuldigen / indien ik u
hier niet te wil in zy / en genoeg achten / dat ik deze dingen in 't korte weder-
legge die gy tegen deze mijne weynige woorden / en die nauwelijks hier toe en
behooren / geschreven hebt. Gy voert my in dat ik zegge / dat de opstanding
de zaligheyd der menschen voor-af vast stelt / 't geen ik nochtans niet gezeyt
en heb / maar ik hebbe slechs gezeyt / dat het de manier van de Heylige Schrift
is / simpelijk door de naam van d'opstanding het eeuwige en gelukzalige le-
ven te verstaan / om te betoonen dat ik wel gesproken had / die van de opstan-
ding Christi simpelijk gewag makende / ook zijne onsterffelijkheyd en geluk-
zaligheyd / welke op zijne opstanding gevolgt is / daar door verstond: Van
deze manier van spreken nu der Heylige Schrift heb ik uytdrukkelijk gene re-
den bygebracht ; maar gy zelf hebt geloost / of geeft den schijn van te geloo-
ven / datse van my bygebracht is geweest / om dat de opstanding de zaligheyd
der menschen voor-af vast stelt ; namentlijk om dat mijne Tegen-party / om
te bewijzen dat ik qualijk gesproken hadde / een reden bygebracht had / die
met deze rechtstrijdig was: Maar ik had de zelve noch wederleyt / noch quaad
gekeurt / maar slechs alleen / met voortgebrachte Schriftuur-plaatsen / ge-
toont / dat ik des niet tegenstaande wel gesproken had ; welke gy / ik weet niet
op welke wijs / gemeent hebt dat van my waren bygebracht / om die reden /
die met de reden van mijn Tegen-party strijdig is / te beweeren ; aïhoewel gy
gemerkt hebt / gelijk gy zelf bekent op de plaats uyt Johannes 5 / (die mijn
Tegen-party om zijn reden te beweeren bygebracht hadde) en verder hebt
kunnen merken in het lezen mijner schriften / dat ik noyt gewoon ben na te la-
ten / van niet op alles te antwoorden / 't geen bygebracht is / voor dat gevoe-

len /

len/ 't welk ik voorneem te bestrijden/ inzonderheyd indien het Schriftuur-plaatsen zijn die men hier toe gebruykt: Weshalven zoo zult gy nu kunnen zien/ dat'er geen reden is/ om iet anders op uwe tegen-werpingen te antwoorden; en zult kunnen erkennen dat ik geen bedrog des gevolgs begaan en hebbe/ noch dat'er van my tegen mijn zelven gene Schriftuur-plaatsen bygebracht en zijn. Maar gy zult zeggen/ alhoewel gy niet ten vollen verstaan en hebt/ te welken eynde die Schriftuur-plaatsen van my bygebracht zijn geweest/ dat niet te min uyt uwe antwoorden de tegenwerpingen kunnen afgenomen worden/ datse tegen mijne meening zijn in het voort-brengen van de zelve; waar uyt dan schijnt te blijken/ dat'er veel van deze plaatsen zijn/ in de welken geensins de enkele naam van opstanding het eeuwige leven en betekent. Edoch ik zegge dat het gansch niet van nooden is/ dat ik op deze tegenwerpingen antwoord (daar ik nochtans wel hoop toe hadde om het te kunnen doen) dewijl niet weynige van deze Schriftuur-plaatsen van u noch onaangeroert blijven/ en inzonderheyd alle de zelve die voornamentlijk tot mijn voorstel dienen/ namelijk die/ waar in/ enkelijk van Christi opstanding gewag gemaakt word/ met betekenis niet alleen van het eeuwige en gelukzalige leven/ maar ook van die Opperste Macht/ die Christus na zijne opstanding verkregen heeft. Het Geschil/ dat gy als een toegift my voorstelt/ kan ik noch niet wel te degen verstaan/ of begrijpen; weshalven heeft het my beter gedacht/ het zelve voor als noch niet aan te raken/ dan in het trachten om het zelve op te lossen/ gelijk gy van my verzoekt/ baarblijkelijk gevaar te loopen van zoodanige dingen te zeggen/ die of weynig of niet het geschil zelf/ of uwe meening raken: Zoo haast dan als ik deze beyde/ 't zy met by mijn zelven met meerder naukeurigheyd/ dan ik tot noch toe heb kunnen doen/ uwe woorden te overwegen/ of door hulp van iemand anders/ my zal dunken recht getroffen te hebben/ zoo en zal ik my niet laten verveelen dat gene te schrijven 't geen ik achten zal te kunnen dienen om het gene op te lossen dat gy my voorstelt/ en zal het zelve u toezenden; 't geen ik hope dat korts na de naast-komende Lublijnsche jaar-markt/ indien anders niet eerder/ wezen zal/ als wanneer ik/ zoo God wil/ voor-genomen heb u uw geschrift van de Predestinatie/ en de Vrye-wil/ wederom te zenden/ te gelijk met/ dat gy zoo zeer schijnt te begeeren/ mijn oordeel van het zelve: want tot noch toe heb ik het in geenderley wijs by kunnen brengen/ dat ik de tijd vinden kon om dit werk te beginnen/ van het zelve geschrift met naukeurigheyd te onderzoeken/ en daar over iets te stellen/ alhoewel my dit gedurig/ van die tijd af dat my dit geschrift ter hand gekomen is/ grootelijks ter herte heeft gegaan. Weshalven verzoek ik u ernstelijk/ dat gy my believt te verontschuldigen/ van dat ik na zoo langen tijd uwe vierige begeerte noch niet en heb genoeg gedaan; doch om welke begeerte zoo grootelijks te betoonen/ daar van zult gy naderhand bevinden/ dat hier toe zoo zeer geen reden is geweest; want wat zoo byzonder oordeel/ in dusdanige/ en dat van de alderzwaarste Filosofische en Theologische Reden-twistingen kan'er van my te verwachten zijn? van my/ zeg ik/ die een Man ben die en de Filosofy noyt geleert/ en de Scholastijke Theology/ zoo menze noemt/ noyt aan-

aangeraakt / en zelf van de Reden-konst niet anders dan eenige ruwe
beginselen / en dat noch zeer laat / gesmaakt en hebbe? Want ik en
wil niet dat u onbekent zy / dat mijne meeste reden-twistingen / waar
van'er zommige noch niet uytgegeven zijn / van my geschreven zijn ge-
weest / eer ik my in de Redenkavel-konst noch eenigsins geoeffent had:
hoedanige zijn de Reden-twisting van de Zaligmaker zelf / de Reden-
twisting tegen Pukcius, tegen Paleologus, tegen Franciskus Davids, van
den Water-doop / van de plaats uyt het zevende kapittel tot den Ro-
meynen / van de Auctoriteyt der Heylige Schriftuur / de Antwoord
op de Vermaning van Volanus, de aanmerkingen op de Stellingen
van den Dry-en-eenen God van het Posnaniensische Collegie / en eeni-
ge andere noch onvolmaakte werken; zoo dat gy u naderhand niet zult
hebben te verwonderen / indien gy in mijne schriften veele dingen ont-
waar word / die niet wel gezeyd en besloten zijn: Maar / zult gy zeg-
gen / waarom hebt gy de zelve dan geschreven / daar gy zoo qualijk
voorzien waart / omze te kunnen schrijven? Hierom namentlijk / om dat
ik of door 't bevel der gener dien ik diende te gehoorsamen / of door de uyt-
daging der Tegen-partyen / om zulks te doen / gedrongen ben geweest. Wat
byzondere geleertheyd dan / waar van gy / die met zoo groote geleertheyd
voorzien zijt / eenig voordeel van zoud kunnen trekken / zal men gelooven
dat'er in my gevonden word / daar ik op het alderlichtste / en zonder ee-
nige Leer-meester / aan de oeffening der goeder-konsten / en letteren /
mijn tijd en vlijt te kost geleyt / en geheele twaalf de alderbloeyenste jaaren
mijnes levens / namentlijk van mijn dry-en-twintigste tot mijn vijf-en-der-
tigste jaar / in die leedige weelde mijnes Vaderlands / en ten deele in het
Hof versukkelt / en verlooren hebbe? Edoch nademaal ik in de kennisse
van het geenme in de besluyten der Christelijke Religie / en van den zin der
Goddelijke getuygenissen / inzonderheyd die in de boeken des Nieuwen
Testaments begrepen zijn / dient vast te stellen / vry meer ervaren ben /
dan gy wel zijt / zoo zouw het misschien kunnen zijn / dat gy / over de-
ze dingen met my door Brieven-wisseling handelende / voor u niet ge-
heel onnut den tijd besteden zoud; immers my / en de verbetering
mijner schriften / zoud gy door uwe geleertheyd / en scherpzinnigheyd /
niet weynig behulpzaam zijn: Weshalven zoo en wijs ik niet alleen
niet van de hand / dat gy in uw begonne voorneem voortgaat / maar
verzoek het u ook dat gy zulks belieft te doen; met zelf van die dingen /
die van my geschreven zijn / indien gy 't goed vind / met my te reden-
twisten / en het geen gy niet wel toe kund staan vrylijk te bestrijden;
ik zal trachten zoo veel ik kan / dat ik niet / uyt begeerte van het
mijne te verdedigen / iets in het antwoorden van de waarheyd af en
dwaal.

Ik zoude noch veel andere dingen te zeggen hebben / om ten minste eenig-
sins te antwoorden op uwe alderhoogste beleeftheyd / en genegentheyd / daar
uwen brief / die gy aan my geschreven hebt / ten allen kanten van overvloeyt;
maar ik wil veel liever / dat gy met uw' doorzichtig verstand opentlijk af-
neemt / hoe zeer gy my op deze wijs verplicht hebt / dan dat gy zulks / uyt
mijne qualijk beleyde woorden / duysterlijk begrijpen zoud. Ik zal dan hier

mijn schrijven eyndigen / na eerst God gebeden te hebben / gelijk ik hem van herten bidde / dat hy uw' Heylig voornemen wil begunstigen / en u vergunnen / dat gy te gelijk met uw' waarde Huysvrou / en uw' beyder gemeyne kind / dit sterffelijke leven bequamelijk ten eynde brengen moogt / en dat / om zulks te doen / niet noodig zy dat gy van het onderzoeken en naspeuren / van het gene dat om het onsterffelijke leven te verkrijgen dienstig is / afgetrokken en te rug gehouden worden zou. Ik heb al over veel weken dezen brief beginnen te schrijven / maar door ziekte menigmaal behindert / en door andere beletselen opgehouden / heb ikse niet eer kunnen ten eynde brengen / als maar op dezen dag / die daar is den vijftienden van Winter-maand / na den nieuwen stijl ; en my den ingang van mijn vijf-en-sestigste jaar / als die geboren ben twee uuren / en byna dry quartier / voor zonnen-opgang / op den vijfden van de zelve maand / na den ouden stijl / in het jaar Christi 1539. welke nu is 1603. Uyt den banne van Luklavik / in het bergachtige gewest van het Waywoodschap van Krakou. Alle de Broeders doen u wederom zeer vrindelijk groeten ; en groet gy insgelijks van mijnent-wegen de Heere N. N. wederom gansch gedienstelijk.

Uwe zeer voortreffelijke hoogwaardigheyds, in den Heere Jesu alder-toegenegenste Broeder en Dienaar

F a u t u s S o c i n u s.

Brief van
F A U S T U S S O C I N U S,
Aan de Wegrouwsche Kerken-vergadering.

Genade en Vrede van God onzen Vader, en den Heere Iesu Christo, &c.

Nu al voor eenige niet weynige maanden hebben my de Krakouwsche Broederen vermaant / en dat ook uyt de naam van de Lublijnsche Broederen / dat ik op de verantwoording voor de vast-stellingen van het Posnaniensische Collegie / tegen onze vast-stellingen / uyt de naam der gansche vergadering antwoorden zouw: Ik / alhoewel te dier tijd uytermaten met bezigheden bezet / echter / om dat ik van dat gevoelen was / datwe zeer wel zouden doen / indienwe op die verantwoording antwoordeden / hen bedankende van datse my tot dit werk bequaam oordeelden / heb aangenomen te zullen antwoorden / en heb niet lang daar na het zelve beginnen by der hand te nemen / alhoewel ik geheel onkundig was / welk hier van de wil en 't inzicht onzer geheele Gemeente wezen mocht: want van de Lublijnsche Kerken-vergadering had ik niet iets by geschrift / of by monde ontfangen / waar uyt ik het zouw hebben kunnen verstaan; alleen had ik een brief van de Heer Johannes Krotovius gekregen waar in hy my zeer aanmoedigde om deze last op my te nemen: De bezigheden daar ik me belet was / waren verscheyde

en veelderley ; en voornamentlijk behinderde my de antwoord / uyt mijn ey-
gen naam / aan Andreas Volanus, welk ik toen onder handen had ; zoo dat /
gelijk ik terstond mijne belofte poogde te volbrengen / zoo en heb ik sedert / in
de zelve te volvoeren / niet geheel en al kunnen bezig zijn : echter had ik ge-
hoopt / dat ik het werk / voor deze tegenwoordige Kerken-vergadering/ zou-
de afgedaan hebben gehad / maar ik ben nu meer dan vijftig dagen van zoo
zwaren ziekte aangetast geweest / dat ik deze geheele tijd lang gansch niet iets
en hebbe kunnen bewerken : Weshalven zoo bid ik u alle te zamen / dat gy lie-
den (indien anders deze antwoord van u noch begeert of verwacht word ;
want dat en weet ik niet :) my volgens uwe beleeftheyd / en wijsheyd / belieft
te verontschuldigen / van datse noch niet voltrokken en is : Doch of gy mis-
schien zoo zeer niet geraden vond / dat ik op die Verantwoording antwoorden
zouw / zoo verzoek ik dat gy my zulks / of met een brief / of door iemand van
de Broederen / belieft te laten weten ; op dat ik geen vergeesschen arbeyd en
doe : alhoewel ik geheelijk heb voorgenomen / 't zy ook wat gy my laat weten /
t'eeniger-tijd het zelve werk te voltrekken / als in 't welke ik veele dingen heb
gebracht / en noch meen te brengen / welke ik hoop dat / indien niet voor an-
deren / immers voor my / zeer te nut zullen komen : Het boek zal / na mijn
gissing / omtrent zoo groot zijn als dat tegen Paleologus : want alhoewel die
verantwoording met een veel korter antwoord zouw kunnen wederlegt wor-
den / zoo heb ik het nochtans beter geoordeelt / te gelijk met een baarblijkelij-
ke ontdekking van de Sofisteryen en bedriechlijkheden onzer tegenparty / de
redenen en Schriftuur-plaatsen van hem tegen ons bygebracht / en wat'er
daar en boven meer / tusschen ons en hem / van dezen aart in geschil staat /
een weynig naukeuriger te onderzoeken / en uyt te pluyzen ; en op deze wijs
ons eens voor al / of schoon onze Tegenpartyen ons naderhand meermaals
aan boord komen mochten / van de moeyelijkheyd van te antwoorden te be-
vrijden. Vorders / wat dat die oorzaken aangaat / om welken gy nu hier te
Wegrouw in Gods en Christi naam by een gekomen zijt / alhoewel ik wey-
nig bequaam ben om u van eenige zaak te vermanen / zoo heeft my nochtans
goed gedacht u lieden aan te moedigen / dat gy voornamentlijk uw' werk
maakt om de aanbidding en aanroeping Christi in onze Gemeentens te be-
houden : want deze behoudende zoo worden zeer lichtelijk alle Joodsche dwa-
lingen onder de voet geworpen ; doch de zelve of veracht / of weg geworpen
zijnde / zoo zal op geenderley wijs geweert kunnen worden / dat niet allesins
het Jodendom / of veel liever de schandelijke drift der Epikuristen / en God-
verzakers / de overhand behoude ; gelijkerwijs de Heer Gregorius Paulus,
onze Broeder / voormaals Godvruchtiglijk en geleerdelijk aan die van Ze-
ven-bergen geschreven heeft / toen men van Franciskus Davids zaken begon
te handelen. Men werkt dan t'eenemaal tegen de baat aan / indien men met
iemand Reden-twistende / welke men weet dat Christo zijne aanbidding en
aanroeping niet en geeft / hem tracht van alle andere Joodsche dwalingen af
te brengen / eer men hem van zoo grooten onwetenheyd en blindheyd verlost /
welke als een alderzekerste en altijd-vloeyende spring-bron / en wel-ader is /
van alle dusdanige dwalingen : Men moet dan voor alle ding met de zooda-
nigen van deze stoffe handelen / en alle bedenkelijke middelen aanwenden / om
hen voor-eerst vroed te maken / dat Jesu Christo de aanbidding / en aanroe-

ping

ping toekomt; als namentlijk aan wien God de geduurige voorzorg heeft gegeven van zijne Gemeente te bestieren en te regeeren / en wien hy over Engelen en menschen heeft gestelt / en wien hy zijn eygen troon mede deelachtig makende / geschonken heeft dat hy de gedachten van der menschen herten kennen kan / en op dat ik het met een woord zegge / wien hy tot onzen Koning in der daad zoo heeft gemaakt / en gestelt / dat hy nu zijn Rijk zelve bedient: Want indien men dit hen overtuygt / zoo kan met gene moeyte het onderscheyd van 't Oude en Nieuwe Testament aan allen kenlijk zijn / en zullen over zulks alle verdichtselen des Joodschen Geests vernietigt worden. Maar in tegendeel zoo ontstaat'er een wonderlijke verwarring van Moses met Christus / en wordt'er te dezer oorzaak voor alle Joodsche opinien een deur geopent / en de zelve nu ingeslopen zijnde / poogt men te vergeefs met alle vlijt en arbeyd uyt te drijven: By aldiender eenige zijn die op geenderley wijs hier toe gebracht kunnen worden / datse Christi bediening zijnes Rijks / te dezer tijd / en zijne Goddelijke Macht erkennen / zoo moet men (gelijk het my toeschijnt) met hen in de Heylige dingen geen meer gemeenschap houden: En op dat ook anderen niet licht tot deze godloosheyd in het toekomende vervallen / zoo zoud ik achten / dat / onder andere dingen diemen zouw kunnen doen / het niet ondienstig zoude zijn / datmen alle de Dienaars des Goddelijken woords belaste / datse in de opentlijke gebeden / immers op eenige gezette dagen / Jesum Christum den Zone Gods met namen zouden aanroepen: Want alhoewel zeer wel / zelf van aan begin in de Gemeente Christi / 't zy door het gebruyk aangenomen / 't zy door eenige Wet ingestelt is / dat de gebeden tot God zelf gerichtet wierden / op dat hem zijn voorrecht altijd behouden bleef / zoo is echter uyt de Historien niet eenen kennelijk / dat ook Christus / terstond na dat zijne heerlijkheyd en macht bekent is geweest / opentlijk van die genen / die zijnen naam beleden / plag aangeroepen te worden: by aldien dan de gelegentheyd van tijden en personen oyt heeft vereyscht dat zulks geschieden zouw / zoo vereyschtse het nu inzonderheyd onder ons / dewijl wy by d'andere menschen van de Christen-naam op het snoodste als verachters Jesu Christi over al uytgemaakt worden; en dat'er ook van die genen / die de name Christi belijdende / hem nochtans niet aan en bidden / noch achten dat hy aangeroepen worden moet / en die des niet tegenstaande / om datse de meening van de Orybuldigheyd hebben laten varen / voor van onze vergadering te zijn gerekent worden / vry al geen gering getal en is: Doch 't zy hier van genoeg; want gy-lieden of weet deze dingen zelf veel beter van u selven / of kuntse weten / dan ik de zelve leeren / of met woorden voordragen kan: 't zal my dan genoeg zijn / een zaak van zoo grooten aangelegentheyd te kennen gegeven / en mijn plicht / indienze in dezen deele wierd vereyscht / overvloediglijk genoeg gedaan te hebben. Onze God en Vader / en onze Heere Jesus Christus zelf verlichte van dage te dage uwe herten meer en meer / en verleene u ook wijsheyd om de middel en weg te kunnen vinden om uwe Gemeentens van alle smette vry te maken. Vaart wel mijne zeer waarde / en in Christo Jesu zeer eerwaardige Broeders.

De minste aller Broederen in Christo

FAUSTUS SOCINUS.

Brief

Brief van FAUSTUS SOCINUS, Aan zeeker Persoon.

De genade en vrede Gods des Vaders, en des Heeren Iesu Christi, &c.

ZOo door bezigheden / als door ziekte / dien ik te Krakouw komende door al te groote koude heb gekregen / behindert / heb ik tot op dezen dag de antwoord op uwen brief uytgestelt: Alhoewel ik zelf van eersten aan al groote begeerte had om te antwoorden / op dat gy / zoo 't mogelijk was / eyndelijk eens zoud hebben mogen verstaan / wat ik in die aanmerking had geschreven / of wat ik op die dingen heb geantwoord / die gy / na Gabriel Eutropius, my tegen hebt geworpen; 't geen gy tot noch toe misschien zoo wel niet en hebt verstaan / om dat ik geoordeelt heb dat ik met zeer weynig woorden met u had te handelen / inzonderheyd in een stuk dat van zich zelve genoeg kenlijk is: Ik zal dan nu met wat meerder woorden zeggen / wat ik gevoele. De Tegenpartyen hadden zoo gesproken / datse ons deden zeggen / dat God daarom in de Heylige Schrift de Vader Christi wierd genoemt / om dat hy overschaduwing van de kracht Gods uyt de Maget zy ontfangen; derhalven dan zoo schrevenze uyt de kracht der woorden zelf ons onvoordachtelijk toe / datwe God van de kracht Gods uyt de Maget seyden ontfangen te zijn door overschaduwing / en datwe beweerden dat hy te dezer oorzaak de Vader Christi in de Heylige Schrift geheten wierd: boven 't welk wat kander beuzelachtiger / ja botter / gezegt of bedacht worden? En dat gy ook zelf dit eenigsins gemerkt hebt gehad / geeft dit genoeg te kennen / dat als gy haare woorden / die van my voor beuzelachtig wierden uytgemaakt / bybrengt / gy in het tweede lid der zelven op het eynde van het uwe het woord Christus by doet / en dat op deze wijs; Om dat, de kracht Gods overschaduwende, Christus uyt de Maagd ontfangen zy: welk woord indien het'er van hen was bygedaan geweest / zoo beken ik / zouw'er geen reden zijn / waarom ik zeggen zouw datse beuzelachtig gesproken hadden: Want ik en ben zoo bot niet / of ik kan wel zien / dat / indien Christus hierom te recht Gods Zoon word genoemt / om dat hy Christus zelf / de kracht Godes overschaduwende / uyt de Maget ontfangen zy geweest / dan insgelijks om dat zelve God Christi Vader te recht geheten word: Doch in het berispen van de woorden der Tegenpartyen / hebbe ik niet gezeyt dat'er in het laatste lid het woord Christus moest bygedaan worden / maar dat deze eerste woorden / God de Vader Christi moesten verandert worden in deze Christus de Zone Gods, op dat namentlijk de volgende op Christum / en niet op God / bequamelijk toegepast zouden kunnen worden: Op deze wijs veel-eer / zeg ik / dan op die andere / heb ik gedacht dat ik de woorden der Tegenpartyen te verbeteren hadde / om dat ik dit met de kortheyd / en zekere welgevalligheyd van mijn reden / en een gebruykelijker-wijs van spreeken in haare woorden / en eyndelijk met de ge-

heele aanmerking / meerder achte over een te komen. Ik heb u met meerder woorden / dan ik te voren heb gedaan / mijn gevoelen willen verklaren; maar ik vreese dat ik'er al te veel gebruykt zal hebben / en dat gelijk te voren de weynigheyd / zoo nu de te veelheyd van woorden / u duysterheyd veroorzaken zal. Houd het uwen vriend ten besten / die het vermoeden van een zeer grove onwetenheyd van sich poogt te weeren / en bemin my / gelijk gy doet. Te Krakouw / den zestienden November 1583.

Uwe zeer geneygde, en liefhebbende Broeder in Christo

FAUTUS SOCINUS.

Brief van
FAUSTUS SOCINUS,
aan
VALENTYN RADECIUS,

Nu Harder van de Klausenburgsche Gemeente, en Bestierder der Gemeentens die in Zeven-bergen den eenen God, den Vader Christi belijden.

Den Godvruchtigen en zeer geleerden Heere *Valentijn Radecio*, zeer getrouw Dienaar des Goddelijken woords, zijnen zeer waarden, en eerwaardigen Vrind en Broeder in Christo, &c.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

Zie hier / eyndelijk / mijn zeer waarde Heer Valentijn, betaal ik u't geen ik u belooft hebbe: maar hoe gering en weynig is het zelve! Weshalven zoo had ik in 't zin / met meer te volbrengen dan ik belooft hadde / en met / in plaats van een korte uytbreyding / gelijk mijne gewoonte is / een veel volkomener uytbreyding / of een geheele verklaring / aan u toe te zenden / zoo wel uwe begeerte ten vollen te vergenoegen / als deze mijne zoo groote traagheyd / in 't volvoeren mijner belofte / te vergelden. Maar / terwijl ik my al vast hier toe bereyde / ziet / zoo verval ik wederom als op een bots in een ziekte / die / alhoewel niet langdurende / echter zeer lastig en zwaar is geweest; zijnde een buykloop / hoedanige een ik van mijn leven noyt en heb gehad (alhoewel ik ten deele aan deze quaal somtijds vast ben geweest) maar noyt / zeg ik / zulk een hevige / en overvloedige / en met zulke snijdingen / en pijn in 't hoofd / en in de maag / en te gelijk met een zeer groote walging / en braking / met zulk een benauwtheyd / en te nederwerping van alle de krachten mijns lichaams / dat ik nu de quaal niet langer

langer uyt kon ſtaan: Maar God / volgens zijne groote goedertierenheyd te mywaarts / heeft my / na dat het omtrent acht uuren had geduurt / daar van wederom voor het meerendeel verloſt: dit quam my by nacht over / tuſſchen den eerſte en tweeden dag dezer maand; de twee volgende dagen / die ik voor u had toegeſchickt / heb ik / zoo vermits de groote zwakheyd mijnes lichaams / als eenige overblijfſelen / die niet kleyn waren / van de zelve ziekte / gansch niet kunnen uytrechten: giſteren / 't geen den derden dag was / heb ik voor u geſchreven 't geen hier in geſloten is; maar zeer zwak / en ziekelijk / zoo dat ik vreeze dat het niet veel goeds zal zijn dat ik gedaan heb / of immers niets daar gy ook eenige vrucht van zult kunnen trekken.

Maar nu ſtaat my ook iets op uwen Brief te antwoorden..... De Heer Statorius, naar een langwijlige overweging / en ook overleg dien-aangaande met andere Broederen / heeft eyndelijk / voor zoo veel mijne onderhebbende bezigheyd betreft / vaſt-geſtelt / dat ik / behalven het overzien en verbeteren van den Katechiſmus / daar ik te gelijk met hem mijn werk van maken moet / die uytgegeven zal worden / niet anders onderhanden zal nemen / dan mijne antwoord volmaken / die wy / in de gemeene wandeling / tegen de Poſnanienſers noemen; 't welk my ten hoogſte aangenaam is / en / zoo God wil / zal ik met den eerſten / om dit werk te volvoeren / hier de hand aan leggen: Ondertuſſchen / terwijl ik (gelijk noodzakelijk is dat ik doe) 't geen ik tot noch toe heb geſchreven / zal overzien / en met opmerking overwegen / zoo verzoek ik u / dat / indien gy-lieden aldaer eenig onvolkomen exemplaar hebt van dit mijn werk / gy het zelve omtrent het eynde eens in wilt zien / of 'er in het zelve noch iets verder is / niet verre van het begin van 't vierde getal van 't twintigſte kapittel / achter deze woorden / De oude verbetering, welke. Want dit zijn de alderleſte woorden / zoo wel in mijn eygen handſchrift / waar van ten minſten een blad of twee verlooren is / als in het afſchrift / dat het eenige is 't geen we hier hebben: want indien het / 't geen ik meer geſchreven heb / by u gebonden word / zoo zoude ik dit deeltje van het ganſche werk niet anders zoeken te ſchrijven dan ik heb gedaan: Weſhalven / indien gy daer iet meer hebt / dan wy hier hebben / zoo bid ik / dat gy het met den eerſten wilt laten uytſchrijven / om het door de Heer Statorius aan my te kunnen zenden. Ubius ſal het niet qualijck nemen / dat ik op de vraag-geſchillen niet en antwoorde / indien hem van mijnent-wegen te kennen word gegeven / gelijck ik nu / zoo ik het wel heb / al over lang belaſt heb / dat men zoude doen / dat ik niet bequaam ben om op de meeſten-hoop te antwoorden; en dat ik t'eenigertijd op die genen antwoorden zal / in welken iets tegen mijne ſchriften tegengeworpen word / 't welk indien het veel te traag bykomt / daar van kan zich niemand qualijker genoegen / dan ik zelve / wien 'er aldermeeſt aan gelegen is / dat zulks geſchiede. Het exemplaar van Voydovius van deſe mijne verdediging / niet tegen Eglinus, gelijck gy meent / maar tegen zekeren Franſchen Predikant / zende ik u / volgens uw' begeerte; ingebonden met mijn eygen handſchrift van dat geſchrift / dat in 't Poolſch uytgegeven is / om de Evangeliſchen te vermanen / &c. 't Geen een opentlijk kenteken is / van dat het my van Voydovius geſchonken is: Derhalven / wanneer gy het uytgeſchreven hebt / zoo verzoek ik / dat gy 't my door eenig trou-beſteller / de eerſte died'er voorkomt / belieft wederom toe te laten komen. Den Heere

Ostorod wensche ik dat gy van mijnent-wegen hertelijk belieft wederom te groeten; aen wien ik den brief zende van den Heere Barnaud, dien ik onlangs ontfangen heb / waar met hy antwoord op den genen die hy aan hem geschreven heeft; zy zal hem / hoop ik / zeer aengenaem zijn / inzonderheyd dewijl / zoo ik het wel heb / de hulp-middelen / voor zijne zoo zwaare ziekte / daer in gesloten zijn; van welke dat hy t'eeniger-tijd / gelijkwe hadden begost deze hoop te scheppen / immers voor een groot deel verlost mag worden / zulks bid ik God op het alderbierigste. Uwe Huysvrouw/ de Heer Nieciecius, de Heer Gutichius, en uwe andere Tafel-genooten / wensch ik dat zeer welvarende mogen zijn/ en voor haare vrindelijke groetenissen bedank ik haar van herten. God de Heer sy u / uwe Huysvrouw / en Kinderen geduurig by met zijnen Geest / en genade. Gegeven in den banne van Luklavik den 23. November 1603.

Uwe zeer beminnende, en aldergenegenste om te dienen als een Vader

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van FAUSTUS SOCINUS, aan MICHIEL FABRICIUS,

Konings-berger, Student in de heylige Theology.

Den zeer-begaafden, en in Godvruchtigheyd en geleertheyd voortreffelijken jongeling, den Heere *Michiel Fabricio*, zijnen zeer waarden, en eerwaardigen vrind en Broeder in Christo, &c.

Zaligheyd van God en Christo, &c.

ZEer begaafde / en my zeer waerde Heer Michiel Fabricius, om dat ik van een zeer langdurige ziekte noch gequollen ben / zoo zal ik kortelijck/op uwen zeer aengenamen brief / van den dertienden dezer maand/ antwoorden. Gy en behoeft niet te beduchten / dat die woorden / uyt het tweede kapittel Zachariæ / op het elfde vers / Ende gy zult weten, &c. gehouden moeten worden voor van dien Engel gesproken te zijn / die in het geheele negende vaars spreekt / daarom namentlijk om datse met het eynde van dat negende vaars niet aan een en hangen: want alhoewel (gelijk mijn gevoelen is) die tusschen-komende woorden / schoon van den zelven Engel voortgebragt / niet voor de zijne/maar voor de woorden van den Heere der Heyrscharen zelf moeten gehouden worden; om nochtans te kunnen besluyten / dat de volgende woorden van den zelven Engel zijn / daer de voorgaende van zijn/ en dat deze/ niet

niet min dan die / van hem uyt zijn eygen naam zijn voort-gebracht / is die samen-hanging niet van nooden; maer het is genoeg / dat deze woorden / die er worden aangevoegt / waar van men Jehova zelf als Spreker invoert / zoodanig zijn / datse de zelve Engel uyt diens naem heeft kunnen voortbrengen / en datse met de woorden van Jehova zelf aan een hangen / gelijk het hier is: want den Engel / gelijk hy te voren had gedaan / heeft geheelijk uyt zijn eygen naam kunnen zeggen / dat bekent zouw worden / dat hy van den Heere der Heyrscharen gezonden was; en zeer gevoechelijk wordt'er / naar de belofte van Jehova zelf gedaan / bygevoegt / dat hy in het midden van haar woonen / en hem voor zijn volk houden zouw: want wanneer dit van Jehova zouw voltrokken zijn / zoo zouw zeeker blijken / dat hy / die zulks uyt Jehovas naam had aangekundigt / waerlijk van Jehova zelf gezonden was: Nu en belet deze uytlegging geensins / waarom hier onderwijle geen opzicht op Christum zouw genomen worden / als namentlijk by wiens tijd / en door welken / deze belofte van Jehova voltrokken is.

Wat belangt de plaats 1 Kor. 3. vers. 6 en 7. Wat dat desen wasdom zy / die by de planting en natmaking komende / van God gegeven word / zulks kan uyt de gelijkenis / en de overdrachtige manier van spreken zelf / verstaan worden: en den Apostel heeft niet anders voor-genomen / dan met die gelijkenis te betoonen / dat wat voor goede vrucht uyt de Prediking / en bevestiging des Evangeliums / door de Dienaars Gods en Christi geschied / voortkomt / de zelve geheelijk aan God moet toegeschreven worden: gelijkerwijs een goede vrucht / die uyt de planting en besproeping / welk'er een naarstigen Bouman aan te werk leyt / voort-komt / geheel en al Gode toe te schrijven staat; van wien namentlijk die kracht afkoomt / waar mede de planting en besproeping / om goede vrucht voort te brengen / begaaft is: doet hier by / dat gelijk zonder hitte van de Zon de planting en besproeping van den Bouman / om goede vrucht voort te brengen / niet genoeg is; zoo ook is / zonder de Goddelijke genade / de Prediking en bevestiging des Evangeliums / door Gods en Christi Dienaers geschied / niet genoeg / dat daar goede vrucht van komen zouw; maer onder-en-tusschen / gelijk de hitte van de Zon by alle planting / en besproeping / en in 't algemeen by alle geplante en natgemaakte spruyten koomt / zoo ook is deze Goddelijke genade aan alle van Gods-wegen gedane Prediking / en bevestiging des Evangeliums gemeen / en behoort in 't algemeen tot allen / die zulker Prediking en bevestiging des Evangeliums deelachtig zijn. Meerder op deze twee stukken / die gy van my vraagt / te antwoorden / laat voor tegenwoordig mijne ziekte my niet toe; en de zelve is ook de oorzaak dat ik u niets en durf belooven aangaande de uytlegging dezer woorden Christi tot Petrum / Weydet mijne Schapen, (alhoewel ik de zelve nu al lang aan de Broederen heb belooft) byzonder in zoo korten tijd als gy de zelve verzoekt / dat is voor uw vertrek naar uw Vaderland; waar van de oorzaak / die my te voren onbekent is geweest / my waarlijk hertelijk bedroeft. Ik heb de Broeders / gelijk gy bevolen hebt / van uwent-wegen gegroet / die u wederom doen groeten. Gegeven te Rakouw / den zeventiende April / in den jaare 1603.

Uwe zeer geneygde en zeer beminnende FAUSTUS SOCINUS.

Brief van FAUSTUS SOCINUS, aan MARTINUS BERZEVICIUS, *Cancellier in Zeven-bergen.*

Den Errentfesten, Groot-achtbaren Heere, *Martino Berzevicio*, des alderonverwinnelijkſten Konings van Polen &c. Stefani, Cancellier van Zeven-bergen, zijnen zeer eerwaardigen Heer en begunſtiger, &c.

Ik had / Errentfeſte / Groot-achtbare Heer / al over lang verſtaan van uwe uytſtekende beleefthéyd / zoo tegen alle vrome luyden / als tegen die ſich in de goede letteren bevlijtigen; aangezien gy zelf niet alleen door eenige byzondere deugd / en onbeſprokenheyd des levens / uytmunt / maar ook dat gy met alle welvoegende geleertheyd / en wetenſchap der goeder konſten verciert en aangedaan zijt. Edoch / op dat ik de waarheyd zegge / ik ſchijn my door deze naulijks eenige ſchaduw uwer beleeftheyd beſpeurt te hebben / indien ik / met het gene ik hier van te voren heb verſtaan / dat gene dat ik nu onlangs ontwaar ben geworden / vergelijken wil. Want Reſminus Reſminius, een man niet min edel van geboorte / als met een meer dan gemeene wijsheyd en zedigheyd begaaft / en met my in vriendſchap grootelijks verbonden / heeft aan my geſchreven / dat / als gy niet heel lang geleden iets van my gehoort hadde / zijnde anderſins zeer onvermaart / en naulijks uwe kenniſſe waardig / te dezer oorzaak (acht ik) om dat gy verſtaan hebt gehad / dat ik eene / en / niet van de quaadſte / en van de oeffening der goeder letteren niet vremd en ben / gy een zonderlinge begeerte toonde niet alleen van my te zien / en te kennen; maar ook / door dien gy veel licht gehoort had / dat ik zoo wel van mijne byzondere huys-gelegentheyd / daar ik om de belijdenis der waarachtige Godvruchtigheyd dagelijks gevaar van loop / als van mijn Vaderland / verre verſteken ben / dat gy gezeyt hadde / dat gy my by u eenige eerlijke gelegentheyd aanbieden woud / op dat ik deze mijne eygenwillige ballingſchap te lichter zouw kunnen dragen. Hoe groot nu is deze beleeftheyd / eenen onbekenden / die zelf niet iet eerſt en verzoekt / uyt eygen zelfs beweging te omhelzen / en geen geringe weldadigheden te willen bewijzen? hoe wel komt dit over een / met dat groot bewind der dingen / 't welk gy in de bloem uwes levens / en de kracht uwer jaren hebt / en met die waarachtige kenniſſe der menſchelijke gevalligheden / en ſtaat-veranderingen / die gy door zoo heerlijke reyzen / in zoo veelderleye en vergelege Landſchappen / verkregen hebt: by aldien ik deze krachten van welſprekentheyd hadde / die genoegſaem waren om dit op te wegen / zoo zoude ik en u na verdienſte bedan-

bedanken / en aan allen anderen uwe goedertierenheyt te mywaerts blijmoedelijck verkondigen: maer nadien men dit / om mijne ruwheyd / en bekrompenheyd van taal / van my niet te wachten heeft / zoo sal ik met mijn zeer demoedig en dankbaer gemoed / en zelf mijn zelven vergenoegt houden / en niet aflaten u op het ernstigste te bidden / dat gy zulks insgelijks belieft te zijn. En voorwaer ik zouw zeer gaarne tot u over zijn gekomen / zoo haest ick den brief van Resminius, waer in hy my uwe goedwilligheyt bekent maeckte / had ontfangen / om de ken-tekenen van dit mijn gemoed / zoo veel ik zoude kunnen / in tegenwoordigheyd uyt te drukken: maer ik heb voor-genomen / my niet eer in het openbaar gezicht der menschen te begeven / en uyt dezen schuyl-hoek / om zoo te zeggen / waer in ik my van zelf al voor eenige tijd begeven heb / voor den dagh te komen / voor dat ik voorzeker wist / dat dien grooten Koning Stefanus, welken ik my / naast God / en mijnen Vorst en Heere Francoys, Groot-Hartog van Etrurie / met de hoogste en eene geduurige eer-bewijzing voor-genomen heb dienst-plechtighlijck te eeren / na zijne ongelooffelijke goedheyd / en wijsheyd / deze ingenomenheyd heeft afgeleyt / welk ik hoore dat hy door de lastering van quaad-aardige / of immers van dwalende menschen / van my gekregen heeft / van dat ik zoude een boek geschreven hebben / 't geen om de auctoriteyt der hooge Overigheyd onder de voet te werpen / of te verzwakken / dienende is: boven 't welk'er niet en is / noch wesen kan / dat zoo verre van de waarheyd af is: want in dat zelve boek (dewijlze buyten twijffel dit boek meenen) waar in aan Jakob Paleologus door de Rakouwers geantwoord word / en waar van ik my den Schrijver te zijn noyt aan iemand heb ontkent / word waerlijk niet van de auctoriteyt der hooge overigheyd / maar van de plicht der gemeene / en buyten bediening zijnde Christenen gehandelt / en echter zulke dingen daar in gezeyt / die om de zelve auctoriteyt ten hoogste te bevevestigen / dienen kunnen. En zeker ik en meen niet dat'er nu ter tijd iemand is / die de Overigheyd meer toeschrijft / dan ikse toeschrijve / of dan'er in het zelve boek van my toegeschreven is: Dit weet ik altoos dat zeker is / dat ik haer / volgens den zin der Heylige Schriftuur (zoo ik niet en misse) meerder opdraag / dan haar of na het recht der volkeren / of na het Burgerlijke recht / of ook na 't gemeen gevoelen der Theologanten / mach opgedragen worden; en dat hier van in het boek zelf opentlijk ken-tekenen gevonden worden / daar sla ik geen twijffel aan: 't Welck de oorzaak is / dat ik / alhoewel misschien my niets in mijn gansche leven zoo ongemakkelijk gevallen is / als dat ik aan zoo grooten Koning / als of ik eeniger-maten het gezag der hooge Overigheyd had zoeken te verminderen / verdacht gemaakt ben; echter tot noch toe my niet zeer en heb geport / of grootelijks bekommert ben geweest / om my by hem te verontschuldigen / geheelijk deze hoop hebbende / dat het boek zelf t'eeniger-tijd genoeg voor my spreken zouw / en dat de hulp-middel my met recht daar van zouw ontslaan / daar my te onrecht het quaad van her gekomen is. Dit heb ik / zeer voortreffelijke Man / des te vrymoediger met u willen verhandelen / steunende op deze uwe uytstekende beleefthheyd / die my tot het schrijven heeft bewogen / en die my doet hopen / dat my by dien alder-rechtvaardigsten Koning / in zoo goeden zaak / geen alderbesten voorstander ontbreken zal; namentlijk u zelf / dien des Koninghs ooren open staan / en die om uwe voortreffelijke deugden

hem

hem nu al lang met recht zeer aangenaam en welgevallig zijt. Mijnen Resminius, zal u/ zoo het noodig is/ verscheyde plaatsen in het zelve boek toonen/ of aanwijzen/ uyt welke blijken kan wat ik van de autoriteyt der Overheyd/ en de Majesteyt der Koningen gevoele/ en hoe geheyligt en onschenbaar ik de zelve stel te zijn/ en zoo beweere: zoo dat/ indien zich oyt de gelegentheyd voordoet/ om met den Koning zelf dien aangaande te woord te komen/ gy/ indien het u zoo goed dunkt/ van herten/ en standvastelijk zoud kunnen verzekeren/ dat ik van deze misdaad/ waar van ik verdacht gehouden word/ zeer verre af ben: voor tegenwoordig schijn ik van u geen grooter weldaad te kunnen afeysschen; weshalven zoo bidde en verzoek ik u/ dat/ wat voor goedertierenheyd gy my te dezer tijd zoo meewariglijk had besloten te doen gevoelen/ gy dit alles in dit eene belieft te laten volstaan: zoo moet de goede en groote God u dagelijks meer en meer gelukkig maken/ en goedertierelijk uw' gebeden verhooren/ en vergunne my t'eeniger-tijd/ dat ik/ ten minste voor een gedeelte/ mijn erkennend en dankbaar gemoed/ t'uwaarts/ zelf ook aan de nakomelingen/ bekent zal mogen maken. Vaart wel/ zeer voortreffelijke Man/ en gelijk gy begost hebt gaat voort in my te beminnen/ en neem my/ die u nu t'eenemaal onderworpen en verbonden ben/ na deze op/ om met uwe genade en ontsag/ te helpen/ en te begunstigen. Geschreven op het Land/ den 12 dag van Maart 1583.

Uwe errentfeste hoog-achtbaarheyds geduuriglijk alderverbondenste

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van
FAUSTUS SOCINUS,
aan
GEORGIUS BLANDRATA.

Den groot-achtbaren en zeer vermaarden Heere *Georgio Blandrate*, Opper arts, en geheym-raad des alderonverwinlijksten Konings Stefani van Polen, &c. zijnen met geduurige eerbiedigheyd te eeren Heere, en begunstiger, &c.

HOe grooten gewicht de waarachtiger kennisse zoo van de natuur/ als het Wezen Jesu Christi/ heeft/ om de menigvuldige/ en zeer grove dolingen/ die nu van zoo langen tijd her/ onder de genen/ die na Christi naam genoemt worden/ in zwang hebben gegaan/ uyt het midden weg te nemen/ en t'eenemaal uyt te roeyen/ zulks kan hier uyt afgenomen worden/ dat/ dewijl men in deze onze eeuw/ waar in deze dolingen uyt het Christen-volk hebben begost verdreven te worden/ zoo verre gekomen is/ om deze kennisse te verhelderen/ zoo is het voor de Satan niet genoeg geweest/ dat zich tegen dit

dit alderheyligste werk die gene geheelijk zouden kanten / die alle de aldervalste opinien / die'er in de Christen-kerk ingevoert zijn / met hand en tand vast houden / en / wanneerze anders niet en kunnen / ook met louter geweld de zelve voor-vechten en verdedigen / maar hy heeft'er ook / van begin aan / velen van die genen verwekt / die de grofste dolingen verwerpende / en bestrijdende / dit eenige sich schijnen voorgestelt te hebben / datse de Kerk / zoo het mogelijk waar / van alle smette zuyveren zouden / die zoo grooten licht niet verdragende / daar heftig tegenstrijden / en alle die gene / dieze bezig zien om deze waarheyd geheel en al openbaar te maken / op verwonderlijke wijs verbolgen / met smaad-redenen en quaad-sprekingen quellen / en met lasteringen zoeken te onderdrukken ; want hier uyt is het kennelijk / datse in dit stuk / niet door Godes / maar door des Satans geest gedreven worden : Onder deze openbare vyanden dan / gelijk ik gezeyt hebbe / van de kennisse des Zoons Gods aan den dag te brengen / heeft sich Andreas Volanus te dezer tijd niet de minste plaats geëygent ; want hy en heeft niet alleen / met deze zijne zoo genaamde Vermaning alle die in Polen en Littauwen van deze verheldering met geheeler herte haar werk maken / ondernomen geweldelijk door te strijken / maar ook / toen hem de antwoord behandigt wierd / die van my op der zelver naam met groote zedigheyd / zoo ik my niet bedriege / geschreven is / is hy zoo scherpelijk / en zijns zelfs zoo onmachtig / met een ander geschrift tegen ons allen uytgevaren / dat hy gezegt zouw mogen worden zich zelve t'eenemaal vergeten te hebben / voornamentlijk dewijl hy andersins in het wederleggen / van de dingen die van my gezeyt waren / weynig opmerkende schijnt geweest te zijn : 't geen ook eenige zeer geleerde / en met groot oordeel begaafde mannen / met haare brieven aan my betuygt hebben / het zelve te gevoelen ; die derhalven oordeelden / dat ik by-na niet anders behoefde te doen / als dat ik de eerste antwoord / op de naam der Broederen geschreven / in het licht geven zouw : En een van deze zijt gy zelf geweest / alderbeste / en zeer wijze Blandrata , zoo haast het boekje van Volanus u in handen quam : Edoch dewijl gy in de zuyverder kennisse Jesu Christi dagelijcks meer en meer te bevorderen / altijd zeer yverig en vierig van gemoed zijt geweest / en toen gy / het geschrift van Volanus wat naukeuriger overlezen hebbende / bemerkte / dat het lichtelijk zouw kunnen geschieden / dat hy door eenige zijne welsprekentheyd / na 't gemeene volks begrijp gepast / de min bedrevene zouw kunnen verstrikken / en onze zaack by de zelven noch meer verdacht maken / danze tot noch toe was geweest / dewijlze niet zoo zeer door 't gewicht der redenen / als door de woorden / bewogen worden / die de kracht hebben om de driften in ons voort te brengen / of te ontsteken / en die voor de rest / alhoewel ydel en nietigh / van lasteringen en scheldingen vol zijn ; toen gy / zeg ik / dit bemerkte / hebt gy my naderhand meer dan eens geraden / dat ik immers Volanus voor de tweedemaal antwoorden zouw / om dit ongeval / zoo veel mogelijk was / te voorkomen ; 't welk alhoewel niet weynig anderen op de eyge tijd mede op my verzochten ; echter zoo en ston-

denzer zoo zeer niet op aan / en geen van hen allen / nochte ook zy alle te zamen / en hadden by my zoo veel gejachs of achtings / dan gy alleen met recht altijd gehad hebt: 't Is dan voornamentlijk door uwe aanmaningen geschied / dat ik de dingen / die Volanus op mijn eerste antwoord tegengeworpen heeft / eyndelijk met naukeurige opmerking heb beginnen te wederleggen ; 't geen ik / met Gods hulp / van nu binnen den tijd van omtrent..... maanden heb volbracht / en by die eerste / deze tweede antwoord gevoegt : maar vermits veelderley beletselen heb ik dit mijn werck / voor deze tijd / niet in 't licht kunnen geven ; 't welk dewijl mijn Vrinden oordeelden dat het aan eenig groot Man behoorde opgedragen te worden / zoo is my niemand in 't zin gekomen / of heeft 'er in kunnen komen / die hier in met u te vergelijken is : Want niet alleen en zijt gy in der daad / gelijk ik terstond gezeyd hebbe / my een autheur en aanrader geweest om dezen arbeyd op my te nemen / wien derhalven dit werk zelf / als eene eerste oorzaak voor anderen toekomt ; maar gy hebt u my ook zulk een hulper / en voorstander / in mijne zware toevallen en gevaarlijkheden bewezen / dat 'er noyt iets / dat van eenig gewicht is / van my voort zal kunnen komen / dat niet met eenig recht het uwe zy : Doet hier by / dat aan niemand gevoechelijker het boek kan opgedragen worden / in 't welk van Jesu Christi wezen / of natuur / voornamentlijk geredentwist / en de waarheyd dezes geschils verdedigt word / dan aan den genen / die deze zelve waarheyd / met eene alder-yverigste pooging / in meer dan deze eene plaats / of by dit volk / daar ze nu voornamentlijk aangenomen is / zeer lang heeft voortgezet en aangequeekt / en met zijne onvermoeyden yver en naarstigheyd gemaakt / dat veele zich niet ontzien de zelve vrymoedelijk te belijden / en voort te leeren : Indien dan voor al te bezorgen stond / dat dit boek niet zonder bescherm hier in het licht zouw komen / zoo en konder niemand bequamer dan gy / om het zelve te verdedigen gevonden worden / die zoo diep in de gunst staat van dien grooten en machtigen Koning Stefanus, onder wiens gebied die landschappen behooren / in welke / indien immer ergens / dit werk meest zal gelezen worden / gelijk uwe uytstekende deugden vereysschen / en uwe zeer groote en getrouwe diensten / zoo aan den Koning zelf / als aan zijn Broeder Christoffel, en des zelfs zoon Sigismond, Vorsten van Zeven-bergen / bewezen / wel verdienen ; welke ik hier ter plaatse opentlijker zoude ontleden / ten zy ze aan allen te wonder wel bekent en voorgekomen waren. Dewijl dan om zoo veelderleye oorzaken dit geschenk mijner nacht-wakingen u met goed recht opgedragen word / zoo zal het aan u staan / voortreffelijke en zeer beleefde Man / voor-eerst dit geschenk zelf / hoe gering en verre beneden uw' verdiensten het schijnen mag / geensins te veronwaardigen ; en daar na / de verdediging / van het gene dat hier van my gereden-twist word / voor zoo veel het u met den zin der Heylige Schrift zal dunken over een te komen / met ernst ter hand te trekken ; en dit mijn bedrijf / van aan Andreas Volanus uyt mijn eygen naam / zonder nochtans mijnen naam zelf uytgedrukt te hebben / te antwoorden (want u en is niet onbekent / welke rechtvaardige redenen ik hier toe gehad hebbe) tegen de stoutmoedige beschuldigers en lasteraars / met uwe wijsheyd en ontsachchelijkheyd gedurig te beschermen. God onze Vader / en de Heere Jesus Christus / die gewilt heeft / dat gy tot dees tijd toe zoo overvloedigen vrucht van uwen arbeyd / in 't openbaar maken en voortplanten

dezer

dezer Goddelijker waarheyd / tot zoo groote verquikking van deze nu zoo gestelde eeuw / hebt gezien en genoten / die geve u verder dat gy tegen alle quaadwilligen / en vyanden der waare Godvruchtigheyd / welker getal zeer groot / en haar vermogen bijna niet kleyn is / tot den eynde toe bestandig en onverwinlijk blijven moogt. Vaart wel.

U zeer geneygde in den Heere Jesu, en onderdanige

FAUSTUS SOCINUS.

Brief van

MATTHEUS RADECIUS,

aan

ANDREAS VOYDOVIUS,

Zeer begaafde Man, zeer waarde, en zeer eerwaardige Broeder in den Heere.

Zaligheyd van God en den Heere Iesu Christo.

Ik had belooft in mijn voorgaanden brief / op den dertienden van deze maand / op avontuur aan u geschreven / en aan den Broeder Isaak Stollaart toegezonden / indien hy veel licht eenige van uwe dingen na Thoorn overzenden mocht / dat hy dan de zelve met eene overzenden zouw ; dat ik by de eerste voorkomende gelegentheyd iets schrijven zouw / noopende de straffe de dieven aan te doen ; welke gelegentheyd nu bekomen hebbende / zoo voltrek ik mijn belofte : My gedenkt dan / dat / toen gy in de voorlede maand van December by ons waart / wy onder anderen ook in gesprek geraakten / of men met recht den dieven / om simpele dievery / het leven / door het straffen met de koorde / benemen mag / ofte niet : Ik heb getoont / 't geen ik nu ook noch zoeke te doen / dat deze Wet / tegen den zin en 't gevoelen van alle Wetgevers en Keyzers / door de achteloosheyd en wreedheyd der menschen / in de Christen-wereld ingedrongen is : Want Moses / de eerste die / op Gods bevel zelf / van de dieven een Wet gegeven heeft / heeft geensins gekeurt / of bevestigt / dat men een mensch / om simpele dievery / het leven benemen zal ; maar veel eer / indien iemand een os / of een lam gestolen had / dat de zelve voor een os vijf ossen / en voor een lam vier lammeren wedergeven zouw : Exod. 22. De anderen ook / waar onder de Romeynen / zeer scherpzinnige en wijze luyden / die haare Wetten van over al hadden verzamelt / en een groot deel der zelven uyt Griekenland laten komen / en by de haaren gevoegt / hebben geensins goed gevonden om te bevestigen / dat men een mensch / om enkele dievery / openbaarlijk door de Magistraat het leven zouw benemen (dewijl 'er geene vergelijking vallen kan / ten zy eene die zeer ongerechtig is / van eenige dingen die uyt der aarde voortkomen / met het leven eenes men-

schen) maer dat men den Dief/ na belang van de dievery/ 't zy baarblijkelijk/ of min baarblijkelijk/ met dubbeld/ of dry-dubbeld/ of vier-dubbeld/ wederom te doen geven/ straffen zouw; datse somtijds/ maar alleen door partikulieren/ zonder zich tegen de wetten te bezondigen/ hebben mogen gedood worden: waar uyt Cicero, in zijn verdediging voor Milo, en Quintilianus in het vijfde boek/ het tiende Hoofd-stuk/ gewilt hebben/ dat men eenen nacht-dief/ 't zy op welke wijs/ maar eenen die by dag komt/ indien hy zich met een geweer te weer stelt/ vrylijk dooden mag: Een dief dan/ op de dievery gegrepen zijnde/ indien hy veellicht onmachtig was om te kunnen betalen/ wierd den genen/ wien hy iets benomen had/ zoo lang in tijdelijke lijf-dienst toe-geëygent/ tot dat hy/ na beloop der rekening/ de schuld der dievery ten vollen had betaalt: doch by aldien het den genen/ dien iets ontstoolen was/ niet gelegen quam den steelder dus in zijn geweld te houden/ zoo gebruykte de Magistraat/ met betaaling van de schuld/ den zelven zoo lang met zijnen arbeyd in de steen-groeven/ of andere gemeene werken/ tot dat hy de schuld betaalt/ en zich dus van de straffe der dievery wederom vry gemaakt had: welke Wetten noch stand gehouden hebben (zoo ik niet en misse) tot op de tijd van Frederik de tweede/ Roomsche Keyzer: als wanneer/ toen nu de woestheyd zelf de wereld obermachtigt had/ en de menschen niet meer na die eerste/ en alderbeste werken leefden/ maer voor een groot deel de Goddelijke en de zuyverste menschelijke vergeten hebbende/ de wreedheyd van den Antichrist begosten na te volgen/ zy ook/ na de gestaltenisse dier tijden de Wetten/ dat is Barbarische/ hebben beginnen te maken/ en vast gestelt dat de dieveryen/ dewijl de misdaden toe-namen (want dit gavenze voor) met zwaarder straffen aangedaan en gestraft zouden worden: alhoewel den zeer goeden Keyzer de Wet op deze wijs niet heeft ingestelt/ gelijk wy de zelve/ tot op deze onze tijden/ in de meeste plaatsen/ in gebruyk te zijn/ niet zonder hertenwee gezien hebben/ en noch dagelijks zien; dat namentlijk een Dief/ om simpele dievery/ met de dood gestraft/ en indien hy in 't bemachtigen van eens anders goed tevens de vrede verbroken hebbe/ opgehangen worden moet: welke meening des Keyzers alsse van de meesten niet wel gevat en wierd/ dewijlze niet wel en letteden/ dat dit opschrift/ niet enkelijk/ van de Dieven te straffen/ gestelt was/ maar onder den Tijtel/ van de Vrede te houden/ vervat wierd/ zoo hebbenze deze instelling dus uytgeleyt/ datse oordeelden/ dat een Dief/ om simpele dievery/ sterven moest: en dewijl'er den Keyzer van de waardy van vijf stukken gelds/ die Solidi genoemt wierden/ had by-gedaan/ zoo hebbenze dit verklaart van de waardy van vijf grossen/ en geacht dat men om vijf gestoolen grossen een mensch van 't leven zouw berooven: daar nochtans uyt de goed-vindingen van zommige Wet-gevers niet duysterlijk blijkt/ dat de Keyzer niet op de waardy van vijf gemeene grossen/ maar van vijf stukken Gouds/ het oog gehad heeft/ en zulks ingestelt niet zoo simpelijk heen/ maar/ gelijk gezeyt is/ indien hy met eenen de Vrede geschonden/ en de zelve/ veellicht met mensche-bloed te storten/ of eenige geweldige daad te bedrijven/ verbroken had: en dus hebben den meesten-hoop de instelling des goeden Keyzers misbruykt/ en misbruykenze noch dagelijks: doch met welk recht/ daer mogen zy voorzien. Dit is het veellicht geweest/ daar ik toen van sprak/ zoo als ik best kost/ en ook nu/ na dat ik al in eenige jaaren

des

der Rechts-geleerden Boeken niet heb ingezien / zoo ik kan / van redeneer en schrijve: doch ik en twijffele niet / of alles is inderdaad zoo gelijk ik zeg / ten zy my mijne geheugenis grootelijks bedriege. Vaart wel waarde Broeder / en vaart voort met my / die de uwe ben / te beminnen / gelijk gy doet. De onze groeten u / en groetet gy de onzen in den Heere: Ik beveele my in uwe gebeden / en in uwe Broederlijke liefde. Uyt den Banne van Buskouw den twintigsten der maand January / in het Juliaansche jaar 1598. na de Geboorte onzes Heeren Jesu Christi 1597.

Uwen Broeder in den Heere, van herten,

MATTHEUS RADECIUS.

Brieven van
FAUSTUS SOCINUS,
aan
ANDREAS DUDITHIUS:
Voormaals uyt het Italiaansch in 't Latijn vertaalt door M. R. H.

DE EERSTE BRIEF.

Faustus Socinus, wenscht aan *Andreas Dudithius* Zaligheyd.

GY dan / Doorluchtige Man / overlaad my met zoo veel eeren-plechtigheyd / dat ik begin te verlangen / dat gy in 't korte moogt erkennen / hoe veel minder ik ben dan dien Socinus, die anderen / ik weet niet met welke koleuren / nu afgeschildert hebben / en die gy / volgens uwe beleeftheyd / schijnt te willen glooven dat ik ben: Want indien dit gebeurt / zoo zal de overlading van zoo zwaare schulden / waar mede ik u verbonden ben / die gy op mijne schouderen legt / boven het gene ik'er te voren van zelfs opgenomen heb / vry veel vermindert worden: want dat ik zouw glooven / dat ghy iet anders in het hert / en iet anders op de tong zoud dragen / zulks en zal my niemand diets kunnen maken. Ick had wel gehoopt / gelijk ik u geschreven heb / dat ik my nu van deze schuld / die ik my met dit vraag-geschil / van overlang by u my voor-gestelt / gemaakt heb gehad / met u mijn antwoord toe te zenden / ontlasten zouw: Edoch het voornemen / waer van ik u geschreven heb / dat ik eens tevens al dezen arbeyd af wouw doen / heeft zoo veel op my vermocht / dat het gemaakt heeft / dat ik / geheel anders dan ik in 't eerste voor-genomen had / dit mijn geschrift met vry veel meerder woorden heb afgewezen / dan my /

om my op den behoorlyken tijd van uwe ſchuld te ontlaſten/ noodig was: Ik geloof/ dat boven dit voornemen/ welk ik zegge/ ook dit een reden der langwijlige ſukkeling is geweeſt/ dat ik in mijne Moeders-taal dit geſchrift heb willen voltrekken; en dat het my dus doende gedacht heeft/ dat ik niet voor Dudithius, maar voor gemeene en onbedreve luyden/ die ten zy gy een klaar/ en ſomtijds een langwijlig geſprek gebruykt/ niets met allen en verſtaan/ bezig was; en dat niet om enkelijk mijn gevoelen te verklaren/ maar om anderen te onderwijzen: Echter wil ik niet/ dat gy hier door meenen zoud/ dat deze mijnen arbeyd tot eenig groot boek aanzal groeyen (want het beſtaat in weynig bladen) maar dat het niet te min tot zoo verre uytgeſtrekt zal worden/ dat het redens genoeg is/ dewijl ik'er niet dan eenige weynige uuren daags aan beſteden kan/ en dat'er noch dikwils veel dagen achter-een voorby gaan/ waar in ik'er niet eens de hand aan leggen mag/ waarom gy het zelve noch niet hebben kunt. Onder-en-tuſſchen zal ik hier nu kortelijk antwoorden/ op het nieuwe geſchil/ dat gy my voorſtelt/ en in verſcheyde Hoofd-ſtukken verdeelt; hier uyt vrymoedigheyd nemende/ om dat ik zie dat gy genoegen neemt/ met het gene ik op uwe eerſte tegen-werping/ aan my voorgeſtelt/ geantwoord hebbe. Wat dan de plicht belangt van yder gemeen Soldaat/ onder dien grooten Veld-Heer; zoo is het/ mijns oordeels/ een zekere zaak/ dat hy vechten/ en tegen de vyand komen moet zoo dickwils hem of de zelve voorkomt/ of dat hy zelve weet/ of door waarſchijnlijke reden bewogen/ gelooft/ dat hy kan beletten dat de zelve geen ſchade doet. Doch indienwe de zaak nader begrijpen willen/ (want men moet by de verbloemde reden blijven) zoo dienenwe wel onderrecht te zijn/ welkenwe hier door de naam der vyanden verſtaan: deze dan zijn inderdaad niet eenige menſchen; nochte geen Soldaat en moet den Oorlog aennemen/ om met eenigerley Wapenen met de menſchen te ſtrijden; maar met de zonden/ en met de onreyne Geeſten (als 't de zaak zoo mede-brengt) moet hy den krijg aangaan; niet om de eer van zijn Veld-heer voor te ſtaan/ (want dit en is het oogwit van den Krijgsknecht niet; en voor zoo veel zouw men van de verbloemde reden afwijken) maar om de vyanden op de vlucht gedreven hebbende/ de overwinning te verkrijgen/ en dat met zoodanige Wapenen als tot dezen Krijg dienſtigh zijn/ gelijk'er van Paulus/ aan die van Efezen/ in het zeſte/ en ten deele in den eerſten brief aan de Theſſalonicenſen/ in het vijfde kapittel/ op het achtſte vaarsje/ beſchreven worden. Byaldienwe echter willen/ dat men t'eeniger-tijd tegen de menſchen zelf de Wapenen opvatten/ en ten ſtrijde gaan moet/ gelijk het buyten twijffel ſomtijds voor-valt; zoo moet de overbrenging/ niet van een Soldaat/ voor zoo veel een Soldaat in de ſlag-ordre onder zijn Vendel om te ſtrijden geſtelt is/ maar van een dienſt-knecht/ of eenen die onder eens anders gebied en gezag ſtaat/ of van een Soldaat/ zonder opzicht te hebben dat hy een ampt bedient het geen hem eygen is/ genomen worden; ofte eyndelijk van andere luyden van zulke ſoort/ die aan anderen met zulke noodzakelijkheyd verbonden zijn/ datſe gehouden blijven/ tegen alle laſteraars/ voor der zelver eer te ſtrijden/ niet anders/ dan die genen/ welke wy genoemt hebben/ verplicht zijn om de eer/ 't zy van haare Heeren/ 't zy van haare Magiſtraat/ of van haaren Veld-overſte/ tegen 't zy wat voor laſteraars/ te verdedigen: Vorders dan/ gelijk zy-luyden/ diewe gezeyt hebben/ zulks niet

behoe=

behoeven te doen / ten zy'er in haare tegenwoordigheyd eenige schelding ge-
schied ; indien hem maar andersins / die in zijn eer verkort word / het stuk
ten vollen bekent is / en dat hy om zijn eer staande te houden zelf machts ge-
noeg heeft ; zoo datse veel eer uyt eenige heusheyd / dan door noodzakelijk-
heyd / verplicht zijn / om dusdanige verdediging op zich te nemen ; Zoo ook /
op dat ik klaar uyt-spreke 't geen ik gevoele / en moet een Christen / die onder
zijnen Veld-heer Christus in soldy staat / of immers is door gene Wet ge-
dwongen / tot geen strijd gaan / of met eenig mensch in 't gevecht treden / 't zy
hoe qualijk ook dat hy van Christus spreke / ten zy zulks in zijn tegenwoordig-
heyd geschiede / zoo dat zijn stil-zwijgen voor toestemmen genomen te worden /
en hy zijnen Veld-Overste / of Magistraet / of Heer / niet veel liefde te bewij-
zen / zouw kunnen schijnen : Want andersins is'er geen gevaar / dat Christus
zelf zijn eer niet genoeg en zal verdedigen / als die alles weet / en alles mach-
tig is : Dit wel is waarachtig / dewijl Christus in veel dingen het behulp der
menschen gewoon is te gebruyken / en dat hy op veelderley wijzen zijn eer ver-
dedigt / dat dit niet genoeg zouw zijn / wanneer iemand zoodanigen ampt van
hem verkregen hadde / om zijn eer te moeten verdedigen / indien hy / 't geen
in zijn tegenwoordigheyd was geschied / slechs in zijn gemoed behield ; maar
het zouw betamen / dat / op hoedanige wijs de oneer aangedaan was / hy vol-
gens het beroep van sijn ampt / dat hy bedient / zich daar tegen verzette : het
gene in die exempelen / uyt het gemeene leven der menschen ontleent / te pas
komt / en hier in word / tegen de boven-gestelde regel / niet eenigsins misdaan /
die niet anders dan 't gemeen der menschen aangaat : welk gemeen der men-
schen zelf (onder welke naam ik alle luyden van gemeene en geringe hoeda-
nigheyd begrijp) ik niet achte altijd aan deze Wet gehouden te zijn / dat een
yder de lastering / die in zijne tegenwoordigheyd van anderen geschied /
af moet weeren / zoo wanneer uyt dusdanige afweering meer quaads /
dan goeds zouw kunnen ontstaan / en inzonderheyd indien hy zich te
voren opentlijk verklaart heeft wat zijde dat hy volgt : want alhoe-
wel uyt veelderleye omstandigheden de gelegentheyd der schuldige plicht
op veelderleye wijs kan verandert worden / zoo is het nochtans de
kracht van het eynde / datse eenige daad of lastering / of lof / of ten
minste verschooning waardig maakt : want indien iemand door vrees
daer toe gebracht en niet om grooter gevaer te schuwen / zulks de-
de / alhoewel het de tijd en plaats was om te zwijgen / zoo zouw hy
nochtans / indien hy zweeg / met recht te berispen zijn : Zoo ook / in-
dien iemand die wreeking zich ter hand nam / iet anders op 't oog heb-
bende dan om zich van zijn plicht te quijten / zoo zouw hy met recht ver-
achting verdienen / alhoewel andersins die wreeking te recht / en met order
ondernomen wierd : en dus insgelijks / die alleen door dit inzicht bewogen /
't welkwe genoemt hebben / een onwaardiglijk aangedane smading weder
vergold / indien hy zulks ter gevoegzamer tijd en plaats quam te doen / zouw
lof / of immers verschooning / waardig zijn. Maar laat ons komen tot dit
zeggen van onzen Zaligmaker / Die my zal beleden hebben , en 't geen'er
volgt : Alhier is mijn gevoelen / dat de Christenen van gemeene hoedanig-
heyd / en zoo veel alsser onder hen een byzonderlijk leven leyden / door gene
Wet gehouden zijn / om iet anders te doen / dan het geen men by Markus in

het

het achtste / op het acht-en-dertigste vaarsje leest / dat is / datse zich noch Christi / noch zijner redenen / voor de wereld niet en schamen ; waar mede / mijns erachtens / dit te kennen word gegeven datse zich vry uyt belijden dienaars en navolgers Christi te zijn / en datse opentlijk betuygen datse zijne geboden onderhouden : Zoo en is het dan dit niet daarze toe verbonden zijn / namentlijk / om aan een ygelijk / en op alle plaatsen / te openbaren wat haar gevoelen / of wat van Christo waarachtig is / maar alleen dit / 't gene / om hem te kunnen gehoorzamen / noodig is geweten te worden / en 't geen dient om zijne geboden op te volgen : Edoch daar zijn niet weynige dingen / zelf ook zoodanige / om welken nu ter tijd de eene gemeente van de andere afscheurt / die gezeyt worden / of gezeyt kunnen worden van Jesu Christo / en dat met waarheyd / die nochtans van zulker aart niet en zijn / dat / alhoewel iemand iets / dat daar mede strijdig is / gevoelt en vast houd / hy nochtans aan Christo geen gehoorzaamheyd zouw bewijzen kunnen / of niet op volgen al het gene hy geboden heeft. Het en is dan niet noodig / dat zoodanige luyden van deze dingen haar gevoelen voortbrengen / inzonderheyd indien'er niemand is die'er hen na vraagt. By aldien het zelve van hen verzocht / of onderzocht word / niet te min zoo kunnenze met een goed gemoed of niet antwoorden / of een schijn geven als offe antwoordeden / en onder-entusschen de reden elders anders heene leyden ; en dat des te meer / wanneer men merken kan / dat den onderzoeker zulks niet met een goed gemoed / of niet ten goeden eynde doet : dat iemand opentlijk het tegendeel van het gene hy gevoelt / zoude voortbrengen / 't zy ook in zoodanigen zaak waar aan de zaligheyd niet en hangt / zulks en zoude ik geensins prijzen kunnen / ja veel eer zoude ik het grootelijks verachten ; want een leugen kan noyt anders dan voor schandelijk gehouden worden / in zaken van eenige aangelegentheyd / en byzonder dan in Goddelijke / onder welkender niet een en is / die zoo weynig tot de zaligheyd behoort / dat men 't niet voor iet groots zouw te achten hebben / daar van de waarachtige kennisse in zijn gemoed te bevatten / om dien nauwen band / waar metse alle aan malkanderen verbonden zijn / 't geen in alle andere waarachtige zaken / die tot eenderleye stoffe toegepast worden / plaats heeft ; zoo dat'er geene valsche opini in zich zelve van zoo kleynen gewicht is in Goddelijke zaken / die niet / indien een ygelijk al het gene / dat de zelve noodzakelijk schijnt te verzellen / daar uyt afleyde / daarom / om datse andersins voor onverschillig zouw mogen gehouden worden / ten hoogste verfoeyelijk zoude zijn : Maar nochtans en zoude ik hierom niet zeggen / indien iemand in dit deel komt te missen / dat hy geen hoop van vergeving hebbe / als hy maar een goed voornemen in zijn gemoed vast en bestendig houd / dat hy van stonden aan weder tot den rechten weg keeren / en zich anders dragen zal : By aldiender in de dingen / die om Christo te gehoorzamen / en onderdanig te wezen / noodzakelijk zijn / een leugen begaan word / zoo word dit zulk een zwaren zonde / dat / ten zy'er dadelijk / en als in den eygen oogenblik / het berouw op volgt / als ook dat hy / die dit gedaan heeft / hem zelven / en zijn daad / ten beste dat hy kan / verbetert / het grootelijks te vrezen zy / dat God van hem niet zoodanige wraak af en vorderde / hoedanig ons den Heyligen Paulus in het eerste kapittel van zijn brief aan de Romeynen in het breede beschrijft / 't geen hy gewoon is aan hen te plegen / die de

God-

Goddelijke waarheyd aan hen geopenbaert in ongerechtigheyd te onderhouden. 't Geen tot hier en toe van ons gezeyt is / gaat wel de Christenen aan / maar slechs de gemeene / en die in de Gemeente Christi geen openbaar ampt bedienen / gelijkwe nu te voren betuygt hebben : want wat die genen belangt / die of om anderen te onderwijzen gestelt / of met zoodanig een kennisse van Goddelijke saken begaaft zijn / datse anderen tot de zelve den weg ontdekken kunnen / van de zelven zoude ik niet gelooven dat het genoeg zy / datse / gelijk by Petrus staat 1 Pet. 3. 15. altijd bereyd zijn om rekenschap te geven van de hoop die in haar is ; nochte ook / indienze dit doen / 't geen / gelijkwe gezeyt hebben / by Markus gelezen word ; maar het is noodigh / dat de zoodanige vry verder gaan / en datse het talent / dat haar vertrouwt is om winst te doen / niet en begraven. En dit zal tegenwoordig genoeg zijn / op het gene dat gy gevraegt hebt. Wat mijn gevoelen is van alle de andere dingen / zal ik gaarne / indien gy maar met een enkelen wenk te kennen geeft dat gy dit wel wilde / u opening van doen ; en het is my aangenaam / dat gy my de eer doet van mijne schriften te willen zien : want ik laat my voorstaan / dat dit niet zonder mijn groot nut zal zijn / en veellicht dat het u niet mishagen zal / 't zy ook hoe uw gevoelen hier in van 't mijne verschillende zy. Ik zoude nu al eenige dingen / om aan u te zenden / hebben laten uyt-schrijven / niet weygerende / nadien het de Goddelijke Majesteyt zoo goed vind / dat ik nu ter tijd naulijks zoo veel heb om van te kunnen leven / dat dit / dewijl het u dus behaagt / op uwe koste geschiede : maar voor-af wilde ik wel verwittigt zijn / wat het is dat gy van alle mijne 't zy hoedanige dingen / wel eerst begeeren zoud : Ik hebbe zekere mijne Reden-twisting / waar van ik u geschreven heb / met Pukcius, van de sterffelijkheyd / of onsterffelijkheyd / van den eersten mensch / 't welck by-een gebracht zijnde alles wat hier toe behoort / zoo zal het al een matelijk boek uyt maken : voorts heb ik noch een andere Reden-twisting / met zeker Dienaar uyt het gezin van Kalvijn / rakende de wijs / op welke Jesus Christus onze Zaligmaker word gezegt te zijn / in de welke ik van onze Rechtvaardig-making door Christum volkomentlijk handele / en in 't voorby-gaan geef ik mijn gevoelen aangaande de Erf-zonde klaar genoeg te kennen / en raak ook eenige dingen aan van de Predestinatie / en de Vrye-wil / met de zwaarste plaatsen te verklaren / en onder anderen ook deze twee die van u in uwen brief by-gebracht worden / namentlijk / dat het Geloof een gave Gods zy , en / dat niemand tot Christum kome , ten zy de Vader hem trekke: van welke plaatsen ik alhier nu niet verders zeggen zal / het genoeg achtende indien ik u in gedachtenisse breng / dat deze mijn woorden / Ten zy het zoo zy, en de vordere / van my met geen ander inzicht gezeyt en zijn / als om te toonen / dat mijn doen met recht niet en kan gelaakt worden / 't zy ook hoe de zaak mocht komen ten argste uyt te vallen ; en niet / als of ik van de uytkomst mijner handelingen twijffelachtig stond: Dit zeker is waarachtigh / dat ik hier niet en doe gelijk het gemeene volk doet / gelijk gy t'eeniger-tijd wel zult verstaan. Behalven deze dingen / vind ik noch in mijn Kassen zekere mijne Reden-twisting gehouden met Franciskus Davids, van de Aanroeping Christi /

in de welcke ik in 't byzonder op zeker zijn boekje antwoord / 't welk hy tegen mijne tegen-werpingen / en mijne antwoorden op twee van sijne Stellingen / en het bewijs van een der zelven te gemoet gevoert / had by-een gebracht. Noch heb ik een boekje / dat vry wijdluftig is / van den Doop / waar in alle die Schriftuur-plaatsen / daar in van de zelve gesproken word / naukeurig worden onderzocht / en mijn gevoelen van den Doop klaarlijk ontleed en te kennen word gegeven. Van het Avondmaal des Heeren hebbe ik zelf niet met al geschreven; doch ik hebbe echter eenige geschriften van anderen onder my / daar ik de Vijl heb over laten gaan / in welken mijns oordeels de waarachtige meening voor-gesteld word; op een van de zelven heeft nu al voormaals de Heer Krato eenige tegen-werpingen vry scherpelijk te gemoet gevoert / op welken ik / zoo het God toelaat / t'eeniger-tijd antwoorden zal. Ik heb ook gereed zeker kort antwoord / om uyt de naam der Poolsche Broederen aan Andreas Volanus te geven / rakende de Godheyd Christi / in 't welk gy eenige dezer antwoorden zult kunnen zien / welke gy zegt dat u zeer aangenaam zouden zijn: gy zult ook bevinden / dat ik een andere manier heb van te antwoorden / en eenige plaatsen der Heylige Schriftuur te verklaren / dan de Polen / en Zeven-bergers tot noch toe gehad hebben / alhoewel men zeggen kan datwe in het gevoelen zelf zeer wel over-een-komen. Ik weet niet of u oyt voorgekomen is / zekere korte verklaring / en uytlegging van het begin des eersten kapittels van Johannes / 't welke van Zanchius, en Beza, en ten deelen ook van deze Polen / aan Lelius toegeschreven word / doch die nu al over achtien jaren uyt mijne winkel voort-gekomen is. Vorders heb ik noch eenige andere kleyne boekjes / en werken / die noch niet volwrocht en zijn / en tot de zelve stof behooren: Indien gy voor goed inziet / dat 'er iets / van de dingen die ik verhaelt hebbe / voor u uytgeschreven worde / zoo laat my maar met een enkel woord weten / welk u best aanstaat / en ik zal het u in 't kort beschikken. Resminus heeft my de hoop gegeven / dat gy eerst-daegs hier staat te zullen komen / en niet alleen te zullen komen / maar ook dat gy by ons onder een zelve dak uwe Huysvesting nemen zult: Zal my wel oyt die zoo gewenschten dag gebeuren? alhoewel ik voorzeker weet / om nu van mijne geringheyd in andere dingen geen gewag te maken / dat ik my over uw by-zijn niet volkomentlijk zal verheugen / en dat ook gy uyt mijn ommegang geen vergenoegen scheppen zult van wegen een zeer zware doofheyd / welken het God de Heer behaagt heeft / my / misschien op dat het my te meerder nut mag strekken / over te laten komen / die my by-na t'eenemaal onnut / en in de gemeynzame t'samen-sprekingen tot eenigen ommegang onbequaam maakt: doch 't zy hoe 't wil / uw aangezicht alleen zal my grootelijks verquikken. Ik zende u het boekje van Pukcius, welke wat voor een man hy is / en van hoedanige gelegentheyd / heb ik u / dewijl gy zulks van my begeert hadde / in 't korte / voor zoo veel my bekent was / geschreven; maar den Brief / gelijk ik versta / is niet te recht gekomen: Zoo zal ik u dan van nieuws verhalen / dat hy waarlijk is van 't geslacht der Pukcien, van Florencen / en ik meen dat hy daar noch een Vader in 't leven heeft / zijnde een man van hooge jaaren / benevens noch een Broeder; hy zelf is omtrent de negen-en-dertig of veertig jaren oud / die / toen hy over eenige jaren te Lions zijn verblijf had / in eenige ik weet niet welke Koophandel bezig / alwaar te dier tijd de geschillen in de

Religie

Religie zeer in zwang gingen / en dat hem de party tegen den Paus grootelijks aanstond / en dewijl hy nu van kinds-been af door de onderwijzing zijner meesteren tot de oeffeningen der letteren grooten trek hadde / en eerlijk opgetrokken was / zoo heeft hy de Koopmanschap of den Koophandel de zak gegeven / en zijn zinnen gezet om de Theologij te leeren; waar toe om te beter zich te verledigen / zoo heeft hy zich na Oxford in Engeland / om aldaar voor een tijd zijn verblijf te nemen / en van daer voorts na Londen begeven: in welke twee plaatsen hy verscheyde Reden-twistingen met de Kalvinisten heeft gehad / waar van ik geloof gy de proef zult gehad hebben uyt het boekje dat ik u gezonden heb: van Londen vertrok hy daar na op Bazel / daar ik kennis aan hem kreeg / en die reden-twisting met hem gehad heb: En als hy zelf / daar ter plaatse / deze zijne Stellingen uytgaf / waar van hy in de aanspraak aan den Lezer / staande achter in dit boekje / dat ik u zende / gewag maakt / zoo wierd hem dien-aangaande van de Kerken-dienaars eenige moeyte aangedaan / en eyndelijk wierd geoordeelt dat het best zouw zijn / dat hy van daar vertrok: en dus is hy weder na Londen gekeert / daar ik meen dat hy hem tegenwoordig noch onthoud. Hy leeft van het zijne / als die eenig geld heeft buyten zijn Vaderland / en in 't gene hy verzoekt laat hem zijn Vader niet verlegen: Hy staat zeer / en vertrouwt zeer op zijn eygen opinien / gelijk gy ontwaar zoud worden zoo gy hem hoorde / of zijn schriften zaagt; hy heeft ook zekere nieuwe Theologij gesmeed / die gy uyt dit zijn werkje merken zult. Van Paleologus zullen wy t'eeniger-tijd by monde overvloedig spreken: ik laat my voorstaan / dat / als gy zijn zaak en zijn bedrijf zult overwogen hebben / gy met my het zelve daar van oordeelen zult / alhoewel ik my zelven in dusdanige dingen niet veel bedreventheyds toe en schrijf. Ik had voor-genomen van dit mijn boekje / veel eer dan een brief / een eynde te maken / maar 't is noodig dat ik'er dit noch by doe / dat het aan my niet geschort en heeft / dat ik met Daniellus niet in handeling / en in gesprek getreden ben / maar hy zelf / alhoewel hy zulks niet minder scheen te begeeren dan ik dee / heeft'er naderhand gantsch niet aan gewilt; gelijk u Resminus zulks betuygen kan. Maar hoe komt het dat ik vergeten heb u van dien Filosoof bericht te geven? alhoewel wat is het van nooden / dat ik iet anders zeg / dan dat ik doen zal het geen gy heet? God vervulle u met alle goeden na wensch; en u verzoek ik ernstelijk dat gy my waardig kent / om verder uwe gunst te bewijzen. Te Krakouw / den derden December / in den jaare 1580.

DE TWEEDE BRIEF.

Fauſtus Socinus aan Andreas Dudithius Zaligheyd.

My dunkt dat ik al zie / dat ik van u van al te groote nalatigheyd beſchuldigt word / dat ik in zoo geruymen tijd op uwen eerſten zoo langen brief / niet dan voor een kleyn gedeelte / en op die twee anderen / ſedert aan my gezonden / niet een enkel woord (op dat ik rond uyt zegge zoo als 't is) geantwoord heb: maar ik wenſchte wel dat gy geloofde dat dit hier door by gekomen is / om dat ik noyt zoo veel leeg tijds gehad en heb / als mijn gewoonte wel vereyſſchende is: maar dewijl ik zie / dat / indien ik hier na wachten wilde / ik u veel-licht noyt en zoude antwoorden / zoo heb ik eyndelijk beſloten deze marring af te breken / en mijne antwoord / ten beſte dat ik kan / immers voor een groot gedeelte / toe te ſtellen.

Voor-eerſt dan / dat gy zegt / dat / indien mijne meening van den Doop waarachtig was / daar uyt volgen zouw / dat de Kerk een zeer langen tijd in dooling had geſteken / het welke tegen die belofte Chriſti ſtrijd / ik zal met u zijn, en zoo voorts; als ook tegen dit gene / dat de Goddelijke menſch-lieventheyd vereyſcht / en het hier mede zoo geſtelt is / dat het hier mede geenſins over een en komt / dat Chriſtus hemzelven / om de menſchen van doling te verloſſen / in de bloedige dood heeft overgegeven: alhier / indien ik iemand anders antwoorden zouw / zoude ik kunnen zeggen / dat / indien deze reden eenige kracht of vaſtigheyd heeft / hier uyt noodzakelijk zouw volgen / dat of de Paapſche Religie / de ware Chriſtelijke Religie / of de Religie Chriſti zelf valſch is; edoch dewijl ik met u te doen heb / die na de grond-oorzaak der dingen onderzoekt / zoo antwoord ik voor-eerſt / dat de doling omtrent den Doop van deze natuur niet en is / dat'er het verlies der eeuwige zaligheyd aan vaſt is / en / op dat ik het met weynig woorden zegge / dat het zoodanig een doling is / die ook in de waare Gemeente Chriſti in zwang gaan kan: ten anderen doe ik'er by / dat Chriſtus heeft belooft / dat hy by de Apoſtelen / en derhalven by haare waare navolgers / * geduurig wezen zal / indien niet in het bedienen van het Apoſtoliſch / of eenig ander diergelijk ampt / ten minſten in het ſtuk der Godvruchtigheyd en Gods-dienſt: en vervolgens zeg ik / dat in de reden die gy bybrengt ſtilzwijgende / dit als voor toegeſtaan genomen word / 't geen gy door de zelve hebt willen bewijzen; dat namentlijk de Kerk / van welke hier ons geſprek is / in de dingen die de Religie betreffen / geenſins gemiſt en heeft: want onder anderen moet men dit ook in

* Waarom niet liever; *en derhalven by haar ſchriften*? de welken ten opſicht van haar ampt zoo wel zijn als zy zelfs. Want deze belofte Chriſti van met zijn Apoſtelen te zijn, ziet niet op eenige navolgers, maar op haar perſoonen alleen, met welken Chriſtus altijd is, als hy haar leer, in haar ſchriften begrepen, bewaart en zoo zegent, datſe niet alleen niet zullen kunnen verlooren gaan, hoe zeer zijn Vyanden daar op uyt mochten zijn, maar ook, de zelfde kracht behoud, om de menſchen tot het eeuwige leven te brengen, en de hulp die daar toe van nooden is door gebeden te verſchaffen, zullen behouden in de geenen die gezind zijn Godt te dienen, dieze van eerſten af gehad hebben.

achting nemen / dat de belofte van Christo gedaan / inderdaad hier toe niet en behoort / dat hy niet zouw willen toelaten / dat'er in het aennemen der leerstukken gedwaalt wierd / maar dat hy de genen / die met de gezonde leer onderwezen zouden zijn / met zijn gunst en hulp wilde bywezen: waar uyt volgt / dat / al en waarder in een zeer langen tijd geen eenig mensch geweest / die niet met eenige zware doling waar behipt geweest / Christus echter geensins van valschepd zouw verdacht gehouden kunnen worden: Want noch de mensch-lieventheyd Gods / noch de dood Christi / en vereyscht / noch en overtuygt niet / dat de geheele wereld (veel min het alderkleynste gedeelte des zelfs) in geen doling zouw gesteken hebben / dewijl zulks of aan de uytnemende onvroomigheyd der menschen / of immers aan een lauwe en flauwe lust tot de deugd / zouw kunnen toegeschreven worden; welke een zeer langen tijd van God verdragen / eyndelijk hem / om zoo te zeggen / gedwongen heeft om de bezorging der menschen te laten drijven; ja het kan zijn / dat haar ondankbaar gemoed / en het misbruyk en de versmading van de waarheyd / die van aanbegin haar in de oogen gestraalt heeft / en een zelfswillige onwetenheyd van de Goddelijke hoogwaardigheyd / God bewogen hebbe / om de zaak zoo te beleyden / datse geheelijk verblind zijn geworden / en in een diepen kolk van dwalingen ingedompelt zijn / 't geen ook Paulus voorzeyt heeft / in het tweede Kapittel van den tweeden brief aan de Thessalonicensen: En hierom mag men niet zeggen / dat of de boosheyd der menschen / of de Duyvel / meer vermag dan God; want die aldervermogenste Godheyd en wil niet iemands Wil eenig geweld aandoen (ik spreek van de gemeene / en gewoonlijke manier van doen) maar hy wilze veel liever vry laten / zoo dat het niet min in onze macht is quaad dan goed te willen: maar de Duyvel / alhoewel het waarlijk in zijn macht niet en is / onze Wil eenig geweld aan te doen / dat is / te maken datwe noodzakelijk iets moeten willen / laat niet te min geen middel noch wegen onbezocht / op dat hy ons om quaad te doen verboere / en dus zoude hy / indien hy kost / ons gaarne daar toe als met geweld aanstouwen; doch dewijl hy dit niet vermag / zoo bedriegt en verleyd hy ons zoodanig met eenige valsche gedaante / dat men zouw kunnen zeggen / datwe geweld van hem lijden: aangaande de boosheyd der menschen valt niet anders te zeggen; want / gelijk ik gezeyt hebbe / zoo wil God / dat de mensch / na zijn eygen zelfs believen / niet min onvroom dan vroom wezen kan (alhoewel hy wil / dat hy vroom zal zijn) daar hy onder-en-tusschen zelf zeer wel in zijn vermogen heeft de godloosheyd der menschen tot zijn eygen zelfs heerlijkheyd / dat is / tot de zaligheyd der gener / die daarze godloosljik konden leven / veel liever zich tot de deugd hebben willen begeven / aan te wenden: Op dat ik nu de zaak in weynig woorden vervatte / wat aangaat mijne / en anderer gevoelens / die een gedaante van nieuwigheyd vertoonen / daar van schijnt het my aldus toe; Indien men toestaat / dat de Heylige Schrift van zoodanige authoriteyt is / dat men de zelve geensins tegen-spreken mag / maar dat slechs alle bedenkelijkheyd is omtrent de uytlegging des zelfs / dat'er dan niets / 't zy ook hoe waarschijnlijk / of met reden besloten te zijn / het schijnen mag / tegen de zelve gevoelens bygebracht kan worden / dat eenige kracht heeft / zoo wanneer de zelve met spreuken / of woorden des zelven boeks / of met redenen / die baarblijkelijk

daar uyt afgeleyt zijn/ bewezen en bevestigt worden: Of/ indien men niet toe en staat/ dat dit boek van zulke autoriteyt zy/ ja dat men met schijn-hebbende bewijs-redenen/ en die deze gelijk zijn welke gy bybrengt/ dit voor heeft/ om de autoriteyt dezes boeks in twijffel te trekken/ zoo dient men 't over een and'ren boeg te wenden: Indien het Boekje dat ik van deze stof geschreven heb/ u eenigsins smakelijk is/ dat zal my ten hoogste verheuchelijk zijn: volgens uwe inewarigheyd hebt gy my gereeds hier eenige hoop van gegeven; maar ik en twijffele geensins/ of/ indien gy het op uw' gemak doorleest/ zoo zult gy'er noch veele dingen vinden/ waar aan al iets gebreken zal: En zeker dit werkje/ voor zoo veel dat gene betreft/ daar al de zwaarigheyd in leyt/ dat is/ voor zoo veel de waarheyd der Christelijke Religie aangaat/ is voor als noch vry kreupel en onvolkomen/ niet alleen om dat'er op de tegenwerpingen/ waar in gelijk/ om zoo te zeggen/ het sluytertje van de zaak bestaat/ niet geantwoord is/ maar ook om dat'er veele redenen/ daar het stuk me kon bestendigt worden/ nagelaten zijn: Als ik dan dit zelve werkje/ om het aan Franciskus Bettus te zenden/ wederom uytschreef/ zoo verbeterde ik het hier en daar een weynigje/ 't welk alhoewel het van geen zonderling belang en is/ om dat ik echter wensche dat gy het zelve zoodanig hebben moogt/ gelijk het uyt de laatste hand zal komen/ daar ik het by meen te laten berusten/ zoo heb ik voorgenomen/ als ik'er eenige dagen ledige tijd aan te kost zal kunnen leggen/ om op deze wijs mijn oordeel/ om'er mijn gevoelen van te zeggen/ eeniger-mate op te scherpen/ en wat vryer te verhandelen/ het zelve wederom eens van nieuws te overzien/ en het u daar na toe te zenden: onder-en-tusschen verzoek ik u/ dat gy'er ook uw' oog belieft over te laten gaan/ en u verwaardigt om'er my naderhand vry uyt van te schrijven/ welke dolingen gy daar meent gevonden te hebben/ en/ in 't kort/ dat gy my van alles verkundschapt/ waar in u schijnt dat'er iets aan gebreekt/ of van 't welke gy klaarlijk ontwaar word dat'er iets aan gebrekkelijk is: Het werk is door uw' aandrijven opgezet/ weshalven komt'er u de byzonderder voorzorg met recht van toe/ op dat het niet t'eenemaal onwaardig zy/ om groote en uws gelijke Mannen in handen te komen: Hier aan zult gy gevoechelijk een proef kunnen nemen/ wat ik wederom zal doen/ als gy ons afgewrocht ter hand zult stellen het werk dat gy in 't zin hebt tegen de Atheistery te schrijven; in welk werk gy buyten twijffel openbaar zult maken/ dat gy waarlijk die gene zijt/ die gy zijt/ dat is een Man van uytstekende geleertheyd/ en met een ongemeen verstand begaaft/ indien gy met bewijs-redenen/ uyt de Filosofy genomen/ de tegenpartyen bezet/ en noodzaakt om toe te staan het geen gy beweert/ inzonderheyd in de gelegentheyd van belooning/ en straffen; God begunstige u in uw' voornemen! Ik/ wat my belangt/ worde niet alleen door zulk een verlangen tot het zelve aangeprikkelt/ maar ik zoude by-na zeggen gepijnigt/ als ik noyt zoo zeer tot eenig ding gehad en hebbe. Van het geschil met Franciskus Davids wil ik nu geen gesprek meer maken/ dewijl ik hoop dat gy het t'eeniger tijd zult zien 't geen ik hem geantwoord hebbe: dit alleen zoud ik u wel willen verzoeken/ dat gy by u zelven eens overlegt/ of het niet/ in die tegenwerping/ die gy en anderen ons te gemoet voert/ van de twee goden/ en de tweederley aanbiddingen/ beter zy datmen zegge/ dat'er een analogie, of over-een-koming van reden/ dan dat'er

een homonymie, of gelijkwoordigheyd/ ingevoertt word? het welke wy/ zonder eenig letsel aan onze zaak/ lichtelijk kunnen toestaan/ dat'er/ zeg ik een over-een-koming van reden ingevoert word: want een gelijkwoordigheyd/ die aan onze zaak niet weynig zouw schijnen nadeelig te zijn/ ja inderdaad ook zouw nadeelig zijn/ gelijkse te dezer plaatse vreemd is/ zoo vertrou ik ook datse ons noyt met recht zal kunnen aangewreven worden/ indien slechs dit woord in geen veel ruymer betekenis/ dan die het in 't gemeen in de reden-twistingen heeft/ genomen word. Indien ik de bedrevenheyd van te gissen my zelven heb aangenomen/ en gezeyt/ dat gy in deze zelve meening van de aanbidding zijt/ zoo heb ik meer dan eene misslag begaan; ik echter en scheen my niet zoo veel gedurven te hebben/ doch 't zy hier mee zoo 't wil/ om my uyt alles door te redden/ zoo bid ik vergiffenis van alle schuld/ indien'er eenige begaan mag zijn.

Maar laat ons komen tot het gene/ daar ik meerder begeerte toe heb om met u van te verhandelen/ dat is/ tot de verschijningen der Engelen/ veel meerder onder het Oude/ dan onder 't Nieuwe Testament gezien. Toen ik u de eerste reys van deze stoffe antwoorde/ heb ik dus gesproken/ als die stelde/ dat dit niet in twijffel getrokken wierd/ of'er de zaak is/ maar alleen/ waaromzer is; doch naderhand hebt gy my geschenen dit geschil vry verder uyt te strekken/ en toen gy op mijne bewijs-redenen antwoorde/ deze voet te houden/ dat gy genoeg betoonde/ dat het van u geroerde geschil zich tot een ander eynde strekte/ dan ik gedacht hadde; 't welk indien ik het in 't eerst gemerkt hadde/ zoo zoude ik misschien deze bewijs-redenen wat anders ontwonden hebben/ en zoo/ dat veel licht mijn meening wat klaarder zouw geopent zijn geweest. Een dezer bewijs-redenen/ van my bygebracht/ zoo my mijn geheugenis wel dient/ is geweest/ dat het by na noodzakelijk was/ dewijl de beloften onder het Oude Testament gedaan/ tijdelijke dingen betroffen/ en die in de loop dezes levens/ 't welke wy menschen in deze wereld leven/ bestaan/ welke dingen veel van het geval schijnen afhangig te zijn/ en daar van bedient te worden/ dat deze Religie door eenige tekenen/ die heerelijk in d'oogen straalden/ een zeer langen tijd bevestigt wierd/ en dat dit volk/ by dit middel/ van de Goddelijke voorzienigheyd over haar verzekert bleef; dewijl andersins/ 't zy hoe grooten voorspoed in haare dingen bespeurt wierd/ waar mede God zijne beloften/ aan de genen die waarlijk beminners waren van die Religie/ voltrok/ niets en zouw gevordert zijn geweest: maar onder het Nieuwe Verbond/ dewijl de beloftenissen van zoodanige dingen zijn/ die/ gelijk een ygelijk moet bekennen/ niet by geval en komen/ nochte ook in dit leven genoten moeten worden/ 't zy ook hoe het zich voordoe/ zal lichtelijk iemand dezen loop/ met een ongekrookt gevoelen van de Goddelijke Voorsienigheyd/ ten eynde toe volstandig houden/ als die weet dat de uytkomst/ en vrucht hier van/ niet hier/ maar elders eyndelijk/ zeer klaarlijk blijken zal; en die wanneerze komt ook van zelfs voor zoodanig baarblijkelijk zal te kennen zijn. Op deze mijne bewijs-reden/ misschien in 't eerste niet zoo geheel gevoechelijk ontleedt/ is uwe antwoord dusdanig/ dat het de zelve geensins schijnt na de keel te steken/ als het geen veel-eer een andere bewijs-reden/ voor het tegenstrijdige gedeelte/ in zich begrijpt/ 't welk indien het te degen overwogen word/ geheel elders anders hene strekt/

dan

dan om my te quetsen: Want uw' bewijs-reden / op dat ik het in een kort be-
grip zeg / is dusdanig: Indien God / ter zake der vleysschelijke dingen van
hem belooft / zich verwaardigt heeft / zoo langen tijd gedurende door de tus-
schen-koming der Engelen zijn stem te verkondigen / en zich als aan 't gezicht
der menschen te vertoonen / en tekenen / en wonderdaden te verrichten ; zoo
scheen hy zulks veel meer te moeten doen ter zake van de geestelijke / en eeu-
wigduurende dingen / insgelijks van hem belooft ; dewijl deze verre minder
gelooffelijk zijn / dan die anderen: Maar uyt gy vervolgens besluyt / indien
het ons de gelegentheyd gegeven waar / om die beloften spot-waardig te ach-
ten / ten zy aldaar die zoo groote wonder-tekenen t'elkens vernieuwt waren
geweest / dat de zelve dan ons veel meer alhier gegeven word / om deze belof-
tenissen voor belachchelijk te houden: Nemaar ik en hadde niet gezeyt dat het
wezen zouw / dat'er de gelegentheyd gegeven zouw zijn om die beloften spot-
waardig te achten / voor zoo veelze weynig gelooffelijk schijnen souden / maar
voor zoo veelze ook / zelf dan wanneerze God nu met'er daad en uytwer-
king vervult hadde / nochtans voor zoodanige niet erkent en zouden zijn ge-
weest ; het welke in die andere beloften gansch geen plaats en heeft: waar
uyt het komt / gelijk ik gezeyt hebbe / dat uwe antwoord inderdaad zich el-
ders anders hene strekt dan om my te grieven / en niet anders is / dan een
bewijs-reden voor de tegen-zaak bygebracht / welke een byzondere antwoord
verdient / die zoo ik niet en misse / volgens de wettelijke wijs van reden-twi-
sten dusdanig zouw kunnen zijn: Voor-eerst / dat die geduurige verschijnin-
gen / en wonderdaden / onder het Oude Verbond / gedient hebben / niet om
de beloofde zaken / als weynig gelooffelijk / geloof te doen vinden / maar / ge-
lijk gezeyt is / als zoodanige / die andersins / wanneerze volvoert zouden zijn /
daar voor niet bekent of erkent en zouden worden: vorders staat ook dit aan
te merken / dat het / 't geen'er van de dingen als weynig gelooffelijk gezeyd
word / dus genomen kan worden / dat het voor weynig waarschijnlijk ge-
houden worde / dat God of de zelve wil / offe volbrengen kan: wat dat het
gene belangt / dat het weynig waarschijnlijk zy / datse God wil / zoo schijnt
my veel waarschijnelijker / dat God die genen / die zijne geboden zullen ge-
hoorzaamt hebben / geestelijke en eeuwigduurende dingen veel-eer / dan licha-
melijke / wankelbare / en vergankelijke / wil geven / en mededeelen / dewijl
die veel meer Gode waardig zijn dan deze / en voor geschenken die hem veel
meer eygen en welvoegende zijn / met recht gerekent mogen worden: waar uyt
volgt / dat'er geringer bewijs-redenen en kentekenen van nooden zijn / die
ons zouden leeren / dat God die / dan dat hy deze heeft belooft. Wat nu dat
gene betreft / dat het min waarschijnlijk zy / datse God kan ; of / men ge-
looft / dat God is / en dat hy die macht en dat vermogen heeft / welk men
hem in 't gemeen toeschrijft / of / men gelooft het niet: Indien men 't niet
gelooft / dat God is / zoo komt'er nu geen onderscheyd te pas / tusschen de
dingen die van Gods wegen belooft zijn / 't zy datse zijn van grooter / of van
kleynder gewicht: by aldien men niet en gelooft / dat God die grooter din-
gen kan volbrengen ; hoe doch zouw dan meerder hebben kunnen / of kan het
meerder bewezen worden / dan het nu bewezen is / datse God volbrengen
kan / of schoon die verschijningen der Engelen / en die wonderdaden / op een
zelve ry geduurende geweest waren / of ook nu noch duurden? want zeker

by dit middel zouw nooyt baarblijkelijk kunnen zijn / dat het eeuwige leven /
onder het Nieuwe Verbond belooft / mogelijk zy / dewijl men op deze wijs /
van die geduurzaamheyd / of duuring die geen eynde en heeft (want dit is
de spil daar het stuk opdraaypt) geen proef nemen / of baarblijkelijk kenteken
hebben kan : doch by aldien men gelooft / dat God is / en dat hy die macht
en dat vermogen heeft / die hem doorgaans toegeschreven word / zoo en is het
niet van nooden / om dit te doen gelooven / dat God de gestorvene van den
dooden opwekken / en ook die genen / die in rook en in assche verdwenen zijn /
en welker lichamen nu of een deel van andere menschen-lijven / of ik weet
niet wat anders / dat noch wanschikkelijker schijnt / geworden zijn / tot een
altijd gelukzalig leven wederbrengen kan ; aangezien die macht oneyndig is /
en geheelijk dusdanig / dat onder de zelve de weder-opstanding / welke wy
gezept hebben / noodzakelijk begrepen is ; die zeker / noch in 't geheel / noch
ook ten deele / onder die dingen die geensins geschieden kunnen / niet verdient
getelt te worden / indienze maar rechtmatig / en niet gelijk het gemeenlijk ge=
schied / verstaan en genomen word. De zoodanige dan / dat is / die geloo=
ven / en / dat God is / en / dat hy de macht heeft om de dingen / van hem
onder het Nieuwe Verbond belooft / te volbrengen / zijn het meest geweest /
aan welken de beloften zijn gedaan / toen / wanneer de wonderdaden opgehou=
den hebben ; zoo dat het niet noodig is geweest / hen de macht Gods met be=
wijs-redenen in te scherpen / maar slechs zijne wil en van deze / gelijk ik ge=
zeyd hebbe / moest met recht een grooter vroed-making in de gemoederen der
menschen zijn / voor zoo veel de beloften / welke we genoemt hebben / belangt /
dan van deze onder het Oude Verbond. Ik gezwijge nu / dat God / na de
aankondiging des Evangeliums / aan de Atheisten / en die genen / die zich
eenige goedheyd verdichten / welk niet alle dingen / die in haar natuur on=
mogelijk zijn / te weeg-brengen kan / zich / op dat ik zoo zegge / gansch niet
laat gelegen zijn / noch hen inderdaad deze zijne beloften aanbied / als die
vermits haare boosheyd de zelve t'eenemaal onwaardig zijn : Zoo dat het /
zoo om dit / als om het gene dat ik een weynig te voren aangeroert heb / niet
eens noodig zouw zijn geweest van dusdanige Atheisten / en die genen die
van de macht Gods qualijk gevoelen / gewag te maken / 't welk ik noch=
tans / om dat de waarheyd des te beter bekent worde / niet heb willen
nalaten : Ik besluyt dan / alhoewel de dingen / onder het Nieuwe Ver=
bond belooft veel grooter zijn / dan deze / die onder het Oude Verbond be=
looft zijn geweest / datse daarom echter niet min geloofelijk zijn / ja voor
zoo veel belangt / dat God de zelve belooft heeft / en tot een belooning
voorgestelt aan den genen die hem gehoorzamen zullen zijn geweest / zijn=
ze veel geloofelyker dan de andere : en wat betreft / ofse Gode mogelijk
zijn / daar aan en word van hen / welkenze waarlijk aangaan / in 't min=
ste niet getwijffelt : Waar uyt nu klaarlijk gezien kan worden / dat hier
uyt / van dat de dingen onder het Nieuwe Verbond belooft / weynig ge=
loofelijk zijn / geensins een bewijs-reden kan getrokken worden / om
te betoonen datse grooter behulpselen van nooden hebben / daar door=
ze zouden bestendigt worden / dan de beloften des Ouden Verbonds :
Maar laat ons toegeven / datse weynig geloofelijk schijnen te zijn ;
onder-en-tusschen zal een ygelijk veel liever hem-zelven willen stel=

len om den arbeyd op zich te nemen tot het verkrijgen van eenige zeer dierbare zaak / 't zy ook hoe kleynen hoop hy hebbe / of hy zijn moeyte niet vergeefs zal doen / dan dat hy een ding van geringe prijs na zouw jagen / al was het met de aldergrootste hoop / dat hy niet vergeefs en arbeyde. Want om te verkrijgen / dat het Israelijtische volk zich door de verlokselen haarer lusten en begeerlijkheden zoo niet en zouw laten verrukken / en om haar schouderen onder het zwaare juk der Wet te stellen / was het nauwelijks genoeg / datse met meer dan duyzend redenen / handtastelijk / en geduuriglijk / verzekert wierden / dat zy / die zulks deden / vast kosten gaan / datse van God in deze wereld die goederen / welke in de zelve kunnen genoten worden / zekerlijk te wachten hadden ; daarom / om dat die goederen / op dat ik het kortelijk zegge / van geen groot gewicht en zijn / en naulijks waardig schijnen / dat'er iemand veel moeyte om op zich nemen zouw / en indien gy nochtans goed vond om de zelven eenige wederwaardigheyd uyt te staan / zoo was het van nooden / dat een meer dan gemeene hoop en verzekerthevd / van de zelven te zullen verkrijgen / zijn hert vervulde : maar om te verkrijgen datmen Christo gehoorzame / en zijne geboden / schoon strijdig met ons vleesch / en voor het zelve lastig / volbrenge / zou zeker moeten genoeg zijn / dat'er maar eenige hoewel geringe hoop / gegeven wierd / van het leven en de gelukzaligheyd / den genen voorgestelt die zich zoo zullen gedragen hebben ; want zoo trekt dezen prijs / door zeker haar eygen aart en recht / aller verlangen en begeerte tot zich ; en daar is niemand die niet bekennen zal / dat'er geen arbeyd zoo groot en is / dien hy / om de zelve te verkrijgen / niet en meent dat hy op zich dient te nemen : en derhalven heeft dit veel minder zoo baarblijkelijke / en geduurige ondersteunselen / dan dat andere / van nooden. Waar uyt blijkt om dat de dingen / onder het Nieuwe Verbond belooft / zonder vergelijking veel grooter zijn dan die onder het Oude belooft zijn geweest / dat het niet alleen een zoo veel grooter toestel / gelijk gy spreekt / niet vereyscht en heeft / maar ook dat de zaak van zelfs medebrengt / dat / alwaarze noch veel minder geweest / het echter over genoeg zoude zijn. Vorders bracht ik een andere bewijs-reden by / waarom onder het Nieuwe Verbond min een zoodanige Goddelijke bevestiging van nooden zy geweest / dan onder het Oude ; welke / indien ikse wel onthouden hebbe / deze is geweest : dat de geboden onder het Oude Verbond voor het meerendeel zoodanig zijn / dat het zwaar is om geloven / datze van God afkomen / dewijlze of zoo licht / of zoo ydel / of zoo overgeloovig / of ook zoo zot / en belachchelijk / en in 't kort zoo weynig Gode waardig / schijnen kunnen ; dat het aldus noodig geweest zy / dat God / een langen tijd / door de verschijningen der Hemelsche Gezanten / en baarblijkelijke wonderdaden / opentlijk kenlijk maakte / dat die Wet van hem gegeven was : Maar aan d'andere kant zijn alle de geboden des Nieuwen Verbonds van zoodaniger aart / datse niet alleen / gelijkze waarlijk zijn / Gode alderwaardigste schijnen kunnen / maar indien iemand te recht daar op let / dat de zelve alleen genoeg zijn / om te overtuygen / dat die geheele Religie waarlijk Goddelijk is. Alhier schijnt gy my / overslaande 't geen het voornaamste / en als het hoofd is / het aanhangsel aan te grijpen / wanner gy tracht te betoonen / dat de geboden der Christelijke Religie niet genoeg zijn / om te doen glooven / datse van God gekomen zijn : de manier van doen / die gy
hier

hier gebruykt / daar is het mijns oordeels dus mee gelegen / dat het dat zelve / 't geen ik voornamentlijk heb willen zeggen / bevestigt : want gy zegt / dat men misschien zouw kunnen toonen / dat'er geboden der Heydenen gevonden wierden / die van de onze niet veel verschillen : Want dit is het zelve dat ik hebben wil / namentlijk / dat de geboden des Nieuwen Verbonds over een komen met het gene dat de reden voorschrijft / en derhalven dat het waarschijnlijk is / dat God wil / dat men de zelve onderhoud ; op dat aldus blijke / voor zoo veel dit deel onzer redeneering belangt / dat het Nieuwe Verbond de zoo menigmaal herhaalde Goddelijke bevestiging niet van nooden heeft : Ik ga stilzwijgende voorby / dat deze uwe woorden / niet veel , betoonen dat gy zelf niet ontkent / dat'er onder de geboden Christi eenige zoodanige zijn / of dat in eenige van de zelven zoodanig iets gevonden word / waar toe de menschelijke reden uyt zich zelve niet en reykt / het welke indien gy het / gelijk het zeer waarachtig is / met uwe woorden hebt willen te kennen geven / zoo schijnt gy my zelf eenigsins dat gene te bevestigen 't gene als een aanhangsel / en bykoming van een bewijs-reden is : want dit is het / dat / indiend'er iemand op let / tot een groot bewijs schijnt te kunnen dienen / dat de Christelijke Religie Goddelijk is ; namentlijk dat in de zelve eenige geboden / en in die / eenige zoodanige dingen gegeven worden / tot welke de menschelijke reden door zich zelve niet toereyken en kan / die men niet te min / na datse kenbaar zijn geworden (voornamentlijk de belooning des eeuwigen levens gestelt zijnde / die / gelijk gy zelf zegt / de menschen ook zonder Christo zich eeniger-mate ingebeeld hebben gehad) bekennen moet / datse de alderheyligste zijn / en geheelijk zoodanige / alsser / om een mensch in allen deelen volmaakt te maken / vereyscht worden. Ik zal my niet ophouden / met dit te wederleggen / 't geen gy zegt / dat door de leer van zommige Heydenen / de menschen veel licht niet min / dan opt eenige Christenen / tot de deugd opgetrokken zijn geweest / nademaal dit uyt zich zelve de bewijs-reden van my bygebracht niet en schijnt te raken : Voor zoo veel echter iemand / de waarheyd der Christelijke Religie niet van het Heylige leven der Christenen te bewijs-vestigen / waarschijnlijk zouw kunnen afleyden / op dat ik dusdanige bewijs-vestiging van die tegenwerping bevryde / zoo zal ik alleen dit zeggen / dat'er / in de plaats van een / die onder de Heydenen met de deugd verciert is geweest / onder de Christenen meer dan duyzend / die zoodanig zijn / gevonden zullen worden ; en daar-en-boven / dat die niet dan met een boven-gewoone beblijtiging / en langduurigheyd van tijd / maar van deze niet weynige / zonder datse naulijks daar op dachten / en als op een bots / zoodanige geworden zijn ; zoo dat op geenderley wijs deze by die te vergelijken zijn. Uyt het gene tot hier en toe gezeyt is / blijkt / dat / om de Christelijke leere en Religie te bevestigen / dat gene genoeg is geweest / dat'er van 't eerste begin Goddelijke verschijningen / en baarblijkelijke wonderdaden den menschen in d'oogen gespiegelt hebben / tot zoo veel als genoeg was om van de wereld aangenomen te worden / welke andersins de zelve als een nieuwe en ongewone zaak / schoon van zich zelve zeer wel met de reden over-een-komende / en voor yder een / die maar eenige Religie heeft / zeer geloofselijk / en aannemelijk / zouw verworpen hebben : Maar na dat de zelve die nieuwigheyd en ongewoonheyd quijt geworden is / het welke noodzakelijk op haare aanneming in 't kort heeft moeten

ten volgen / zoo hebben die gene geen andere bevestiging van nooden gehad / die om zoodanigen leer aan te nemen bequaam zijn / dat is / die niet t'eene=maal ongods-dienstig / of aan haare quaad-aardigheyd verslaaft en zijn: want wat de anderen belangt daar van en hoeftmen niet te spreken: en het is de stem der zelven / die gy voorstelt / en inboert / Om dat zelfde heb ik de zelven (te weten / de wonderdaden) van nooden, om dat ik dat niet en geloof (te weten / dat'er van aanbegin zoodanige wonderdaden zijn geschied) Ik bender niet by geweest, wien zal ik gelooven, dat het dus geschied zy? Op welke redenen gy my vraagt / wat ik antwoorden zouw? Edoch voor-eerst zoude ik antwoorden / dat ik / wanneer ik zegge / dat de wonderdaden in 't begin geschied / genoeg zijn geweest / dit niet en wil / dat de zelve voor die genen ook / die naderhand gekomen zijn / of noch te komen stonden / tot zoo ver=re / om / om deze wonderdaden / de leer geloof te geven / genoeg zijn; maar dit is mijn meening / dat / wanneer deze eerste wonderdaden te weeg-gebracht hadden / dat de leer toegestemt wierd / en aldus de nieuwigheyd / en onge=woonheyd / die in 't begin de zelve aan kost hangen / quam te verdwijnen; men nu geen wonderdaden meer van nooden had / om te doen gelooven dat deze leer waarachtig was; maar dat het alleen wat meer aanquam op de vreeze Gods / en op de wil / bereyd-willig zijnde om goed te doen; zoo won=derbaarlijk is deze leer / en volmaakt in al zijn deelen / alhoewel een weynig zwaar voor dit gedeelte in ons / 't welk de Heylige Schrift gewoon is het vleesch te noemen; uyt welk vleesch / dewijl het zeer veel in ons vermag / alle wangeloovigheyd / en twijffelmoedigheyd van de leer / zoo menze noemt / op=borrelt en uytvloeyt. Vorder zoude ik antwoorden / dat de zoo waarschijnlijke voetstappen dezer wonderdaden / in 't begin geschied / en zulke bewijzen / en kentekenen / klaarder als de zon op den middag / noch by ons overig zijn / dat hy / die de zelve geen geloof en geeft / opentlijk betoont / dat hy / 't zy ook uyt welke oorzaak / een verbastert en verblind gemoed heeft / of dat hy byna t'eenemaal van de Religie onbevatsaam is. Doch gy zegt / dat het / onder zoo onzekere / en onbestendige leerstukken / onder zoo veelderleye soorten van Religies-gezintheden / als'er nu ter tijd in zwang gaan / schijnen kan / dat'er indien niet God zelf / ten minsten wel een Engel / zouw van nooden zijn / om ons te kennen te geven / en in te scherpen / dat hier Christus is / en niet daar: Hier op antwoord ik / dat iemand / om den waarachtigen Christum te omhel=zen / geen ander ding van nooden heeft / als dat hy zijne geboden / en belof=ten te degen kent; ja zelf en is 't niet noodig dat hy zijne beloften zoo ten al=dernauwste doorkropen heb / als hy maar weet dat het somnier daar van het eeuwige en gelukzalige leven is / wanneer hy slechs zijne geboden recht ver=staat: en deze zijn in die boeken / die voor heylige en waarachtige boeken / van allen die Christum zoeken / of belijden datse hem zoeken / aangenomen zijn / zoo vaarblijkelijk voorgedragen / datmen om de zelve te begrijpen geen verder Leermeester van nooden heeft: by aldiender evenwel zeer veele gevonden worden / die de zelve niet getrouwelijk en onderhouden / zulks komt of uyt hare boosheyt voort / die hier dusdanige duysternissen weet over uyt te storten / of uyt d'onachtzaamheyd in Goddelijke zaken / en de traagheyd in 't onder=zoeken van den zin der Heylige Schriften; welke boosheyd en onachtzaam=heyd God in 't openbaar aan den dag wil brengen / en niet / met een Engel te zenden /

zenden / aan wiens woorden zy alle zouden moeten gehoorzamen / de zelve
verbergen en versteken. Indien ik hier van iets aangeroert hebbe / dat na-
mentlijk het volk des Nieuwen Verbonds geestelijk / en dat van 't Oude
vleesselijk was ; zulks geloof ik uyt geen andere oorzaak geschied te zijn / als
om dat gy geschreven hadde / dat gy niet bedenken kost / hoemen dit / 't geen
yder in de mond heeft / zou moeten vatten ; en my dunkt dat ik gezeyt hebbe /
dat dit te verstaan zy ten opzicht der geboden en beloften aan de beyde volken
voorgestelt : want ik en hebbe het noyt daar voor gehouden / dat dat volk
meer vleesschelijk is geweest dan dit / voor zoo veel haar eygen natuur be-
langt ; en zoodanigen vleesschelijkheyd ; op dat ik zoo zegge / heb ik noyt
tot mijn oogemerk gebruykt / om te bewijzen / dat dat volk meer dan dit /
Goddelijke verschijningen / en wonderdaden / van nooden hadde : Dit
wel heb ik gezeyt / dat dat volk / om goed te doen / meer door vreze van
de straf / welke straf in dit leven tegenwoordig voor oogen gestelt was ; en
dit / door de hoop der belooning / welke eerst in 't andere leven te ver-
wachten staat / en dus door de liefde der deugd zelf / aangedreven word :
waar uyt volgde / dat / dewijl die straffe / dien volke van Gode aange-
daan / baarblijkelijk en openbaar moest zijn / het aan d'ander zijde ge-
voechelijk was / dat ook de belooning aan allen baarblijkelijk schijnen
mocht / en derhalven dat de Goddelijke gunst en genade overvloedig op
hen nedervloeyde : welke reden in dat volk / om deze oorzaken diewe ver-
haalt hebben / geen plaats en heeft : En alhier en had ik insgelijks mij-
ne gedachte niet uytgestrekt tot de eygene natuur van deze volken / maar
tot de Religie aan elk van beyden voorgestelt / welke aan het eene volk
een manier van leven uyt vrees / en aan het andere / uyt liefde / aan-
brengt. Dat gene 't welk ik / niet van de verstroying / maar van de
verharding des Joodschen volks gezeyd heb / heb ik niet tot dien eynde
gedaan / om daar door de waarheyd van de Christelijke Religie te be-
wijzen / maar om een reden by te brengen / waarom de verschijningen /
en wonderdaden / onder het Nieuwe Verbond / niet op een zelve voet
voortgegaan en zijn : want indien de zelve op die wijs in stand geble-
ven waren / zoo zouden de Joden zelf / weynig min als met geweld tot
Christum gebracht / en voortgetrokken zijn geweest / al-eer de tijd van
God daar toe gestelt voorhanden was ; die om haar zeer zwaare zonden
besloten heeft haar een zeer langen tijd van hem af te weeren / op datse
aldus van zijn rechtvaardige gramschap een altijd-duurend en klaar ge-
tuychenis aan allen geven zouden : Weshalven zoo en zie ik niet / waar-
om gy met het voorbeeld van andere volkeren / die insgelijks verstroyt
zijn geweest / hebt willen toonen / datmen zeggen kan / dat het Jood-
sche volk zoo over al hene verstroyt is geworden / van elders anders
ontstaan is / dan datse Christum aan 't kruys genagelt hebben :
en veel min dan / waarom gy gezegt hebt / dat de Joden noch over
al voor de hand en in wezen zijn / en haare vergaderingen en by-
een-komsten hebben / en niet gelijk eenige andere volken / uytgedempt /
en te niet gegaan zijn ; dewijl ik zelf dit eygen zelve / om mijne
bewijs-vestigingh te bestendigen / zouw gebruycken kunnen : want
hoe doch zouw haare hardnekkigheyd andersins plaats hebben / of

blijken kunnen ? Maar daar en boven / voor zoo veel de bevestiging van de Christelijke Religie belangt / heeft deze verstroying der Joden daar veel meer krachts toe / dan ofze t'eenemaal uytgedempt / en te niet gegaan waren: want op deze wijs blijft haare straf altijd versch en voor oogen ; op dat ik gezwijge / dat dewijl ook hier uyt / datse haare straf zoo lange dragen / zeer licht te bewijzen is / dat haare Religie van God haare herkomst heeft gehad / ook aan een ygelijk / die van zijn oogen niet berooft en is / zeer klaarlijk blijken kan / dat de Christelijke Religie Goddelijk is. En dit is het / 't geen ik heb willen antwoorden / op het gene dat gy tegengeworpen hebt / op de bewijs-reden / noopende de verschijningen der Engelen / en dat de wonderdaden langer onder het Oude / dan onder het Nieuwe Verbond / in stand gebleven zijn / van my bygebracht. Edoch aangezien gy geweldelijk by my aanhoud / dat ik de krachtiger bewijs-reden / die ik toen stilzwijgende voorby ging / u zal openen ; zoo wil ik dat gy weet / dat die bewijs-reden / in het gene dat boven gereden-twistet is / in kracht vervattet is / en wijdluftelijk genoeg verhandelt in het boekje van de Auctoriteyt der Heylige Schriftuur ; welke in het kort dusdanig is : Dat God niet en wil / dat de onvrome menschen / zoo langze in haare onvroomigheyd volharden / geloof aan zijne woorden geven / en zijne geboden gehoorzamen zouden kunnen ; ja dat hy wil / dat dat zelve / namentlijk datse niet en doen 't geenwe gezeyt hebben / hen ontdekke voor zoodanige / alsse waarlijk zijn / dewijl het / datse 't niet en doen / nergens anders dan van haare eygen ondeugentheyd van daan kan komen : Deze wille Gods nu zouw met het werk niet volbracht worden / indien de wijs / van met de menschen te spreken / en hen zijne geboden voor te stellen / op deze voet onderhouden wierd / dat yder een genoodzaakt zouw zijn de zelve voor zoodanige te erkennen / alsse zijn / en 'er met gemoed en daden me over een te stemmen. En dewijl zulks / om de reden boven van ons bygebracht van de voortreffelijkheyd der geboden en der geheele leer / en van de grootheyd der belooning / den genen die de zelve onderhouden / belooft / in de Christelijke Religie gebeurt zoude hebben / indien de Goddelijke verschijningen / en wonderdaden / in de zelve zoo veele eeuwen lang geduurende te zien geweest waren ; zoo daarom heeft die duuring opgehouden : dewijl die verwonderlijke dingen / die in 't begin zijn geschied / om die redenen / en op deze wijs / gelijk van ons boven is gezeyt / genoeg zijn / om iemand die vroom van gemoed is / en inzonderheyd zijnde onder de Christenen geboren (want van de zoodanige zoude waarlijk in dit geschil het gesprek moeten zijn) de Christelijke Religie van herten te doen omhelzen.

De rest word vermist.

De

DE DERDE BRIEF.

Faustus Socinus aan Andreas Dudithius Zaligheyd.

OP Uwen brief/ doorluchtige Heer/ op den dertienden Mey aan my ge-
schreven/ heb ik niet anders te antwoorden/ als dat ik niet af zal wij-
ken van die ordere/ die gy my om in het schrijven te onderhouden voorgeschre-
ven hebt; en dat ik God bidde/ dat hy u van alle gevaar bevrijde/ gelijk ik
niet en twijffele dat hy doen zal/ als gy maar hem van herten vreest/ en uw'
leven na het richtsnoer zijner geboden aanstelt. Wat nu belangt uwen brief
van den vier-en-twintigsten Mey/ willende antwoorden/ zoo zoude ik vry
veel woorden moeten gebruyken/ 't geen u veel licht verveelen zouw/ dewijl
ik eenige dingen/ waar van ik nu te voren al geschreven had/ wederom zouw
dienen onder de pen te brengen: welke verveeling indien gy hier na zoekt te
ontgaan/ zoo is het noodig/ dat gy de dingen/ die ik schrijf/ u verwaardigt
met een weynig meerder opmerking te overwegen/ dan het blijkt dat gy tot
noch hebt gedaan; belet/ zoo ik achte/ door duyzenderley andere dingen/
daar uw' verstand op gestrekt is. Het dunkt u wonder/ dat ik zeg/ dat die
dooling (gelijk ik het'er voor houde/ indien iemand den Doop voor yder een
noodig stelt/ het verlies der eeuwiger zaligheyd niet en raakt/ en derhalven/
datse in de waare Gemeente ook in zwang gaan kan; Gy vraagt dan/ wat
dienvolgende dit zeggen wil/ ten zy iemand herboren zy uyt den Water, en
't geen'er volgt; insgelijks/ Die niet geloof en heeft, en niet gedoopt en zy,
zal verdoemt worden. Voor-eerst/ hier en strijd uwe tegenwerping niet/ met
het gene/ dat ik beweere/ dat/ alhoewel den Doop niet noodzakelijk en is/
het niet te min gebeuren kan/ dat de waare Gemeente de zelve voor noodza-
kelijk houde: maar tegen deze mijne meening strijd/ dat de Doop niet nood-
zakelijk en is: Vorder verzoekt gy antwoord op twee plaatsen/ waar in de
noodzakelijkheyd van den Doop schijnt vast gestelt te worden; op welke plaat-
sen/ in mijn boek van deze stof geschreven/ 't welk gy gelezen hebt/ overvloe-
dig genoeg geantwoord is/ zoo dat ik t'eenemaal munnikke-werk zouw doen
(gelijk het spreekwoord zeyt) indien ik op die tegenwerping wederom ant-
woorde. Noch vraagt gy wijders/ hoe de Gemeynte zouw kunnen dwalen/
die de vastigheyd/ en kolumne der waarheyd word genoemt? 1 Tim. 3. 15.
Ik antwoord/ dat die waarheyd niet anders is/ dan de weg/ en de middel/
om de eeuwige zaligheyd te verkrijgen/ ons in den Evangelio geopenbaart/
welke alleen met de naam van Waarheyd, in het Nieuwe Verbond/ over-
vloedig genoeg betekent gevonden word; als inzonderheyd by dezen zelven
Apostel: gelijk 2 Thessal. 2. 12. en in dezen zelven brief 2 Tim. 2. 4. Ja
Paulus zelf verklaart dit woord aldus geheelijk Ephes. 1. 13. De Gemeen-
te dan/ des levendigen Gods/ en kan voor zoo verre in den weg der eeuwige
zaligheyd niet dwalen/ datse niet altijd zouw houden/ en weten/ alle die
dingen/ die om de zaligheyd te verkrijgen noodig zijn: edoch daar uyt en volgt
niet/ datse in andere dingen niet zouw kunnen dwalen/ en veele dingen niet
weten/

weten / die en zeer waarachtig zijn / en tot de Goddelijke dingen behooren: Want de Heyligen Geest / die alle waarheyd leeraren moest Joh. 16. 13 / is niet aan de Gemeente belooft geweest / maar aan die genen die haare fundament-leggers zijn geweest / en welker redenen en schriften voor Goddelijke / en waar van niemand eenige twijffeling zouw behouden kunnen / zouden moeten gehouden worden / op dat ons aldus altijd by der hand gereed zouw zijn / waar toewe / om de Goddelijke wil te weten / onze toegang zouden mogen nemen. Ik gezwijg / dat deze woorden / Alle waarheyd, niet anders betekenen dan alle waarheyd die tot het leggen van het fundament der Gemeente / en om het Apostolisch-ampt recht te bedienen / behoorde: Ja dewijl in het Grieksch staat pasan teen aleetheiam, alle de waarheyd, zoo schijnt'er niet aan te twijffelen / dat hier niet van eenige byzondere waarheyd gesproken word / en die geen andere en is / als waar van ik boven gezeyt hebbe; en dat het woord pasan alle, te dezer plaatse / als ook elders / het zelve is als holeen de geheele: Als gy dan zegt / indien de Gemeente hier in dwalen kan / datse den Doop / die niet noodzakelijk is / voor noodzakelijk houd / datwe dan niet verzekert kunnen zijn / datse ook niet en dwaalt in de vordere dingen; zoo schijnt gy my geen goed gevolg aan een te schakelen. Dit daaren-boven / ben ik over verwondert / dat gy / gelijk als uyt deze uwe woorden / en veel meer uyt de anderen / die daar na volgen / afgenomen worden kan / als ontwijffelijk stelt / dat'er altijd eenige zichtbare Gemeente wezen moet / die in de kennisse van Goddelijke zaken ons een leyderesse / en leermeestresse strekt. Maar op welke grondvest bouwt gy deze uwe onderstelling? op deze misschien / dat gy / om te betoonen dat de Gemeente niet dwalen kan / gezeyt hebt / datwe andersins van geen leerstuk zeker zouden kunnen zijn. Maar ik antwoord / dat het niet noodig is / datwe van de leerstukken zeker zijn / anders als van deze / zonder welke wy de zaligheyd niet bekomen kunnen: en deze zeg ik dat in de Heylige Schrift zoo klaar en baarblijkelijk beschreven en uytgeleyt zijn / dat dit voor een ygelijk / die maar goedwillig is om wel te doen / genoeg kan zijn / en dienvolgende dat wy gansch geen andere uytlegging / of verklaring noodig hebben. Voorwaar ik had my geheelijk ingebeeld / wanneer de autoriteyt der Heylige Schrift vast gestelt was / dat gy dan bekent zoud hebben / dat'er niet iet anders van nooden was / waar by iemand / 't zy dan wie hy zy / de weg tot de eeuwige zaligheyd naspeuren en ondervinden zouw: doch ik zie / dat alhoewel deze autoriteyt der Heylige Schriftuur u baarblijkelijk bewezen zoude zijn / gy echter in dezen doolhof zoud blijven hangen / als die noch niet genoeg verzekert waart / wat men van dien weg / waar van gesproken is / diende vast te stellen: en nochtans vereyscht de zaak / dat / indien deze Schrift in der daad heylig en Goddelijk is / de weg om tot de eeuwige zaligheyd te geraken / baarblijkelijk in de zelve verklaart en aangewezen zy / en datse niet meer duyster en is als voor die genen die onwaardig zijn datse haar openbaar zouw worden: Paulus zeyt opentlijk uyt 2 Cor. 3. vers. 3 / 4. dat het Evangelium / 't geen hy predikte / niet duyster en was / als voor die genen / die van den Duyvel verblind waren. Hier uyt kan baarblijkelijk de oorzaak afgenomen worden / waarom de Heylige Schrift voor velen duyster is / in de dingen / die om de eeuwige zaligheyd te verkrijgen / om geweten te worden noodig zijn; welke geen andere is / dan of de

of de boosheyd/ of immers de vroomigheyd in die dingen zeer lauw/ en flauw/ en mager/ en/ op dat ik het met weynig woorden zegge/ om datse zich niet in alle dingen/ en over al zoo en dragen/ gelijk een ygelijk zijn eygen conscientie hem overtuygt datmen moet doen/ om God alleen te dienen/ als ook om zich aan dat woord gehoorzaam te bewijzen/ zelf in het niet flaumoedig aangaan/ van allerley 't zy hoe groot en oogschijnelijk gevaar/ ja zelf van alle de alderstrengste/ en daar tegenwoordig zijnde dood: Weshalven al wien het ter herten gaat/ den zin der Heylige Schriftuur tot zoo verre grondig te verstaan/ als hem tot de eeuwige zaligheyd genoeg is/ die moet zich zoo begeven tot het lezen van de zelve/ dat hy zich geen ding zoo vast voorgestelt heeft/ als te willen opvolgen/ al wat de zelve gebied/ 't zy ook hoe de zaak zouw mogen komen uyt te vallen: Deze/ die dit doet/ zal t'eenemaal zeker kunnen en moeten zijn: voor-eerst/ dat het niet zijn zal/ dat hy omtrent iets van die dingen/ die tot de verkrijging der zaligheyd om te weten noodzakelijk zijn/ twijffelachtig of opgetogen hangen blijft; ten anderen/ dat hy noyt tot zulk een dooling vervallen zal/ dat hy gelooven zouw/ dat in de Heylige Schrift die dingen geboden worden/ dieder waarlijck in verboden worden; of verboden/ die'er veel eer in geboden worden; ofte ook niet geboden/ dieder waarlijk geboden/ of niet verboden/ dieder in verboden worden: want dat is tot den weg/ om de eeuwige zaligheyd te bekomen/ en om te weten 't geen de Heylige Schrift wil geweten hebben/ genoeg: indien in 't vordere eenige doling gemoet/ om de zelve zal niemand buyten den Hemel gesloten worden: waar uyt volgt datmen zonder verlies zijner eeuwiger zaligheyd gelooven kan/ dat'er iets in de Heylige Schrift geboden of verboden is/ 't geen in der daad daar niet geboden/ of verboden zy: Van dezer aart zijn voor het meerendeel te rekenen/ die zoo onbestendige/ zoo verscheydene/ ja zoo tegenstrijdige spreuken/ die gy zegt/ en die u van zulck een gewicht dunken/ datse in het verklaren en in 't verstaan van de Heylige boeken/ met recht het gemoed eenes menschen opgetrokken en twijffelachtig houden kunnen. Edoch alhewel'er deze ongevalligheden/ omtrent de dingen tot onze zaligheyd noodzakelijk/ ja noch grootere en meerdere/ dan de zaak zelf leert/ gevonden wierden/ zoo lang het echter vast blijft staan/ dat deze Schriften/ diewe Heylig noemen/ in der daad zelf Goddelijk zijn/ zoo moet niemand/ die met zulk een gemoed/ alswe boven gezeyt hebben/ tot het lezen der zelven komt/ en die van zijn eygen vroomheyd en Godvruchtigheyd bewust is/ eenigsins verstelt staan/ of iets daar aan twijffelen/ of/ in het gene dat genoeg is tot de zaligheyd/ is dat de zin der Heylige Schrift die hy daar voor houd: want indien de uytlegging en verklaring daar van/ van eenige over-een-stemming van menschen gehaalt moest worden; ey-lieven/ hoe ydel en nietig zouden die ommewegen zijn? zoude het niet beter zijn geweest/ dat God/ zonder eenige boeken/ het behulp zijnes Geests altijd gebruykt hadde/ om zijne wil bekent te doen zijn/ en dat de eerste grondleggers der Gemeente dit alleen bevolen/ en in haare Schriften nagelaten hadden/ datmen

 in de

in de kennisse der Goddelijker dingen op deze over-een-stemming / diewe ge-
zeyt hebben / zich zouw te vrede houden moeten ? De zaak vereyscht dan /
ten zy we zeggen willen / dat de Heylige boeken vergeefs geschreven zijn / dat
yder een de verklaring dier dingen / voor zoo veel de zaligheyd der menschen
noodig heeft / uyt het gene nemen kan / 't welk hem in het lezen te voren komt /
van alle andere herts-tocht ontslagen / behalven alleen van deze / daar hy
heen gedreven word / dat is / om door dienst-bereydwilligheyd aan de God-
delijke Majesteyt zijne zaligheyd te bejagen : Het gene gy misschien onge-
voechelijk / en ongerijmt oordeelen zult / en waar uyt gy zult willen te gemoet
voeren / datmen niet te onrecht aan de autoriteyt der Heylige Schrift / en ge-
volchelijk aan de Christelijke Religie twijffelen mag: Doch wat my aangaat /
ik en vinde hier niets ongerijmts / en ik en kan niet begrijpen / waarom de
Heylige Schrift / en met eene / met de zelve / de Christelijke Religie / niet ten
hoogste waarachtig wezen kan / of'er schoon geen zekere / en voor d'oogen
zichtbare Gemeente / op welks zeggen men in 't uytleggen der Heylige boe-
ken / en in de leerstukken der Religie zelf / zou moeten te vrede zijn / gevon-
den word. Dat gy vraagt wie den Rechter wezen zal van de geschillen die der
in de Heylige dingen ontstaan ? daar op antwoord ik / datwe buyten ons ey-
gen zelve geenen anderen Rechter van doen en hebben / dan God / en Christus /
die met zijn uytspraak gelukkig maken zal / zoo veele onzer alsser met de leer
die om de zaligheyd te verkrijgen noodzakelijk is / doordrenkt bevonden wor-
den zullen / alswe maar de zelve leer met ons leven uytdrukken ; en de ande-
ren / die hier van ontbloot zijn / zal hy verdoemen / als zoodanige die'er zelf
oorzaak van zijn / datse niet met zoodanige vroomigheyd zijn voorzien / als
billijk was : Ander oordeel heeft men niet te wachten : 't is redelijk / dat yder
voor hem zelven waakt / en dat hy dat voor waarachtig houd / en aanneemt /
of schoon de geheele wereld in alles het tegendeel staande hiel / 't geene hy zelf /
zijnde geheelijk tot den dienst Gods begeven / van den rechten zin der Heylige
Schrift gevoelt / en verstaat : En waarlijk / al wie dus gestelt is / indien hy
een Papist ziet / of een Kalvinist / of een Lutheraan / of een Doopsgezin-
de / of een Arriaan / die zijn leven aan het vuur / en het staal / gelijk gy zegt /
om zijn leer te verdeedigen / overgeeft / dewijl hy noch eens anders gemoed
volkomentlijk doorzien / noch by wat middel hy om die dingen te gelooven /
welk hy gelooft / gebracht is / verstaan / noch de verborgentheden des God-
delijken oordeels / met zijn begrijp doorgronden kan ; zoo zal hy de zaak in
haar geheel laten / ofte liever hy zal het Gode bevolen laten zijn / en hy zal
daarom niet het minste ziertje twijffelen aan het gene dat hy nu voor waar-
achtig erkent / en in zijn gemoed begrepen heeft : Ik gezwijg / dat'er zeer
weynige zullen zijn van de genen / die ik gezeyt hebbe / die met haar eygen
wil het vuur / of het staal / te dien eynde aangaan zullen / om / met namen /
en uytdrukkelijk / een zaak niet alleen valsch (alhoewel van hen voor waar-
achtig gehouden) maar ook uyt haar eygen kracht nadeelig aan de zaligheyd
der menschen / voor te staan : En wat my belangt / ik en slaa'er in 't minste
geen twijffel aan / of alle deze 't zy Kalvinisten / of Lutheranen / of Doops-
gezinden / of Arrianen / die zich na het voorschrift Christi dragen (en ik en
twijffel niet / of van alle deze gezintheden zijnder niet weynige zoodanige / of
immer ze kunnender zijn) zullen de erffenis des Hemelschen Levens deelachtig

zijn :

zijn: Van de Papisten zoude ik het zelve niet willen zeggen/ die ik nu ter tijd alle achte afgodendienaars te zijn; en ik weet dat geen afgodendienaar de eeuwige zaligheyd beërven zal. Uyt het gene ik tot noch toe gezeyt hebbe/ acht ik wel verstaan te kunnen worden/ dat/ in het uytleggen der Heylige Schriftuur/ op deze wijs gelijk ik beweere dat het geschieden moet/ geensins dat vereyscht en word/ 't geen'er in 't begin toe van nooden was; want ofwe schoon hier iets onzekers stellen by ons gemoed/ zoo is het geensins van nooden hier toe/ buyten ons zelven/ tot een ander oordeel den toevlucht te nemen: want een yders eygen oordeel/ op deze wijs/ gelijk ik verklaart heb/ aangewend/ als maar dit vast gestelt word/ dat de Heylige Schrift geen ydel ding en is/ en niet te vergeefs voortgebracht ('t geenwe in deze reden-twisting als tot een zeker en vast fundament leggen) kan/ in dingen om de zaligheyd te verkrijgen noodzakelijk/ geensins bedriechelijk zijn: en voor zoo veel aangaat de dingen niet ter zaligheyd noodzakelijk/ zal het zelve/ 't geen in de uytlegging van alle andere boeken/ ook in die der Heylige Schriftuur/ plaats hebben/ waar in niet onhebbelijks berispt kan worden; want gelijk een ygelijk die uytleyt op zijne wijs/ zonder dat hy zich aan eens anders oordeel onderwerpt/ of van den waren zin der zelven iets zoo gewis en zeker heeft/ dat'er geen misslag zouw kunnen onder zijn; zoo ook/ zal de Heylige Schrift uytgeleyt worden in de dingen die tot onze zaligheyd niet noodzakelijk zijn: alhoewel de zelve dit boven andere schriften daar-en-boven uytstekents heeft/ datze/ dewijl het Goddelijke zaken zijn/ en dienvolgende die met hen zelven niet tegenstrijdig/ of onover-een-stemmende wezen kunnen/ allesins door zich zelve veyliglijk uytgelegt worden kan: het welke in andere boeken/ door het menschelijk verstand geschreven/ zoo niet en is/ die en zijn kunnen/ en ook dikmaals zijn/ met zich zelven strijdig en onover-een-komende. Wat zal ik veel zeggen/ waarde Dudithius, al de zwarigheyd komt op de autoriteyt van de Heylige Schriftuur aan/ welke wanneerze bewezen is/ zoo is/ mijns oordeels/ de geheele zaak licht en klaar.

Tot mijn boekje heb ik niets bygedaan; ook en heb ik u niet geschreven dat ik het aan Pukcius zenden wouw/ en ik en geloof niet dat ik iets gezeyt heb/ waar uyt gy vermoeden kost/ dat ik wilde dat gy het exemplaar/ 't geen ik u gezonden hadde/ aan my zenden zoud: dit alleen had ik gezeyt/ dat ik/ toen ik het wederom uytschreef/ om aan Franciskus Bettus te zenden/ eenige weynige dingetjes verandert had/ doch van geen groot belang/ die gy hier na weten zult. Onderentusschen verzocht ik u/ dat indien gy ontwaar wierd ergens iets by my gemist/ of aan de voorgestelde zaak te kort gebleven te zijn/ gy my vrylijk zulks te moed zoud voeren; 't geen ik ook nu op u wederom verzoek/ zoo zeer als oyt/ inzonderheyd dewijl ik uyt het gene gy schrijft afnemen kan/ dat u dunkt/ dat ik somtijds/ en misschien dikwils/ die misslag bega/ dat ik kome tot het gene daar den eys des begins in bestaat/ en dat ik niet de zaak/ als de zaak/ en neeme: Zeker/ ik/ dewijl het my/ 't geen gy'er by doet/ ten hoogste waaragtig schijnt/ dat is/ dat het de voornaamste Schrijvers niet weynig en gebeurt/ datse dusdanige misslagen begaan/ pleeg in het schrijven daar met ernst op te letten/ dat ik my aan dien steen niet en stoote; Maar nochtans/ als zoodanig een/ die naulijks verdien onder de geringste Schrijvers gerekent te worden/ en die in de Redenkonst niet ver-

der ervaren ben / als het geen de natuur zelf my heeft geleert / 't geen echter zeer weynig is / zal het u lichtelijk toestaan / dat ik / hoe zeer ik'er op lette / en my wil verhoeden / om hier niet te slibberen / zuls niet wel merkende doorgaans my hier in kan vergrepen hebben : Waarom ik u nochmaals des te meer / door die liefde / met de welke gy my bejegent / en door die dienst-plichtigheyd / waar met ik u in waarde heb / bidde en betuyge / dat gy u niet en laat verdrieten / in 't kort / gelijk het wel in uw' vermogen is / my eens onderscheydelijk te schrijven / waar ik u schijn in mijn schrift gemist te hebben / of aan de opgenome stoffe te kort gebleven te zijn ; dewijl ik besloten heb het werk niet eerder te overzien / en veel min / gelijk men zeyt / de laatste hand daar aan te leggen / voor ik of deze weldaad / die ik zegge / van u verkregen hebbe / of my alle hoop / om de zelve te bekomen / benomen word. Eer ik nu dan onze Reden-twisting / wegens de waare Gemeente / waar vanwe in 't begin gesproken hebben / koom te eyndigen / dunkt my dat ik hier op noch in 't byzonder antwoorden moet / dat gy / uyt mijne woorden oorzaak nemende / vraagt / wat voor een waare Gemeente toch / dit wezen zal / die zoo veel eeuwen lang heeft kunnen dwalen ? Maar ik / doorluchtige Man / als ik gezeyt hebbe / dat de doling van den Doop ook in de waare Gemeente stand heeft kunnen grijpen / heb met deze woorden dit niet willen zeggen / dat die Gemeente / waar in die doling stand heeft gehad / de waare Gemeente is geweest ; maar ik heb alleen hier op willen antwoorden / 't geen gy zeyde dat'er uyt volgen zouw / indien mijn gevoelen van den Doop waaracht ig was / dat dan de Gemeente een zeer langen tijd in doling moest toegebracht hebben ; en u te betoonen / dat daar uyt / schoon het zoo was gelijk gy zegt / niet ongerijmts tegen my zouw kunnen besloten worden : Dit zelve antwoord ik ook op het gene / dat gy nu zegt / van de dooling die zoo veel eeuwen bezig gehouden heeft / en dat'er niet eene voetstap dezer Gemeente te vinden is / waar in die leerstukken / die by dees tijd in de gemoederen van eenige weynige ontstaan / voor waarachtig aangenomen zijn ; en derhalven zeg ik / dat het zeer wel bestaan kan / dat een Gemeente de waare Gemeente is / en datse des-niet-tegenstaande veel duyzenden van jaaren in veel dolingen blijft steken / en eenige leerstukken voor geen waarachtige en erkent / die nochtans zeer waarachtig zijn ; alsse maar niet en dwaalt in de dingen die ter zaligheyd noodzakelijk zijn / en niet voor valsch die leerstukken en verwerpt / zonder welke de dienst-plichtigheyd aan Christus niet bestaan en kan ; onder welken'er niet een van deze is / die by dees tijd in de gemoederen van eenige weynige ontstaan / en hoedanige buyten twijffel gy verstaat. Ende hier mede en beweer ik niet / dat'er altijd eenige voor de oogen der menschen zichtbare Gemeente is geweest / die de waare Gemeente zy ; maar ik koom slechs uwe tegenwerping te gemoet / of ten zy gy 't liever een schroom-balligheyd noemen wilt / waar door gy bewogen word / om te gelooven / dat of dusdanige leerstukken valsch zijn / of dat'er / ten minste sedert de tijd dat'er de Apostelen niet geweest en zijn / geenige waare voor de oogen zichtbare / en volkomene Gemeente is geweest / het gene u zeer ongevoechelijk schijnt / en terwijl gy dit overdenkt / zegt gy dat u veel ongerijmtheden voor de oogen malen :

Doch

Doch ik/ gelijk gy ziet/ en beweer het gene niet dat gy bybrengt; maar ik hebbe slechs dit gezeyt / en zegge het noch/ dat ik niet en zie / waarom dit niet wezen kan: want alle deze ongerijmtheden / die zich aan uw' oogen voordoen / komen / mijns oordeels / alle hier van daan / dat gy in den mensch geen vryen-wil en stelt/ die nochtans / gelijk ik terstond zal zeggen / waarlijk in hem is. Maar eerst zal ik met een woord antwoorden op het gene dat gy my vraagt / waar doch ter wereld de onverdorve leer gevonden word / en wie van al de menschen daar mede aangedaan zy? want ik had gezeyt / dat Christus niet belooft had / dat hy niet en wilde toelaten / dat'er in de leer gedwaalt wierd / maar dat hy den genen / die met de waare leer aangedaan was / zijn hulp bewijzen zouw. Ik antwoord dan / dat het niet van nooden is / noch om Christi belofte bestendig te maken / noch uyt eenige andere oorzaak die gerechtig is / datmen wete / wie met de gezonde leer aangedaan is / of dat de zoodanige met de vinger aangewezen worden kan; maar dat het genoeg is / datmen geloove / gelijk het altijd is gelooft geweest / dat de gezonde leer in de Heylige Schrift begrepen is: ja ik doe'er by / dat het wezen kan / dat ook dit van niemant gelooft en worde / en dat meer is / dat zelf de gezonde leer by geen eenig mensch plaats en heeft / en dat evenwel zoo wel God als Christus / waarachtig/ en bestendig/ en/ zoo veel als dient / barmhertig zy; aangezien / gelijk ik anders heb gezeyt / de onvroomheyd en boosheyd der menschen tot dit alles rechtvaardige oorzaak geven kan. Maar gy zegt / of wilt het zeggen / dat een mensch / zonder de Goddelijke hulp niet vroom wezen kan / en dat die hulp in onze macht niet en staat: Edoch ik antwoord / dat de mensch tot dien trap van vroomheyd komen kan / die genoeg is om te weeg te brengen / dat God hem niet en ontrekt 't geen hy hem nu gegeven heeft / zonder eenige andere hulpe Gods; doch by aldien daar-en-boven die andere hulp / daar gy van zegt / van nooden was / de zelve zouw buyten twijffel zoo verre in onze macht bestaan / datse niemand zouw geweygert worden / als die door zijn eygen wil / en beweging / iets tegen zich begaan hebbe/ waar door hy zich de zelve onwaardig had gemaakt: Dat gy zegt/ dat God geen hulp en bewijst als aan de genen/ die hy zich Uytverkoren heeft / en welker getal niet vermeerdert noch vermindert worden kan; zulks schijnt / voor-eerst / niet veel ter zaak te doen/ nademaal die hulp / welke dusdanige verkorene als haar eygen goed zou vergunt zijn / deze hulp niet en is / die hier van nooden zoude zijn: ook zoude het lichtelijk kunnen geschieden dat iemand tot zoo grooten ondeugentheyd noch niet vervallen was / dat hy verdienen zouw van God verhard en verblind te worden / en dat hy nochtans onder het getal dier verkorenen geensins wezen zouw: Maar vorders / ey-lieve waar vind men doch in de Heylige Schrift gewag hier van / of met welke reden bewijst men / dat alleen deze uytverkorenen door de Goddelijke hulp opgeholpen worden? en datse alle by namen tot een toe bepaalt zijn / zoo dat'er tot het register der uytverkorenen niemand by-komen/ of aftreden kan? Ik / wat my belangt / en zie hier toe met al mijn begrijp de reden niet / noch en vinde het ook in de Heylige Schrift niet / datse my iets dierge-

lijks leert: ja veel-eer dunkt my dat ik ontallijke bewijs-redenen zie/ die geheelijk het tegenstrijdige gevoelen opentlijk vertoonen. Maar gy voegt'er by/ dat de wille Gods in het werken krachtig is/ en datse altijd haar doelwit treft/ en derhalven/ indien hy wil dat iemand vroom zal zijn/ dat die zonder twijffel zoodanig wezen zal; of indien hy 't niet en wil/ dat hy geensins zoodanig worden kan: Ik antwoord/ dat de volstrekte wille Godes/ namentlijk wanneer hy geheelijk wil dat'er iets geschieden zal/ wel altijd in het werken krachtig is/ en haar doelwit treft; maar dat de wille Gods/ waar mede hy wil dat de menschen vroom zullen zijn/ volstrektelijk is/ of wezen kan/ zulks ontken ik wel uytdrukkelijk: want de vroomheyd/ welke God wil dat'er in den mensch zal zijn/ laat over hem eens anders volstrekte wil niet toe/ aangezien God wil/ dat de mensch uyt zijn eygen zelfs beweging/ en vrywillig vroom zal zijn; zoo namentlijk/ dat hy op de zelve tijd/ indien hy wilde/ ook onvroom zou kunnen zijn: Want te willen/ dat iets geheelijk zijn zal/ en dat het zelve ook op de zelve tijd zouw kunnen niet wezen/ dat zijn twee dingen/ daar het zoo mede gelegen is/ datse te gelijk niet bestaan en kunnen: En hier uyt en volgt niet/ dat God dusdanigen vroomigheyd niet en wil op zekere waarachtige wijs/ waar door het wezen kan dat hy onder iemands wil ondergeworpen word; alhoewel het kan gebeuren/ dat het zeer zelden/ ofte ook (indien we de natuur van de zaak zelf inzien) noyt en beurt/ om dat het/ gelijk ik gezeyt hebbe/ gene noodzakelijkheyd onderwarig wezen kan: derhalven/ indien men eygentlijk zou willen spreken/ zoo moest men niet zeggen/ God wil dat de mensch vroom zy/ maar veel eer moest men zeggen/ hy zouw wel willen dat hy 't was: Op de zelve wijs/ wanneer ik zeg/ dat God wil/ dat de mensch niet min onvroom zouw kunnen zijn/ dan vroom/ alhoewel hy liever wilde dat hy vroom was; zoo en bevestig ik geen twee tegen elkandere strijdige dingen/ maar die alle beyde ten hoogste waarachtig zijn. Edoch op dat ik mijne antwoord/ op uwe tegenwerpingen/ afhandele/ zoo zeg ik dit/ datmen/ wanneer het gebeurt dat de mensch onvroom is/ alhoewel God liever wilde dat hy vroom waar/ niet terstond moet meenen/ dat'er een meerder vermogentheyd/ en kracht in het werken/ in den mensch/ dan in God is; aangezien God dat van zelfs wil/ dat de uytkomst en de vrucht van zijne wil/ te weten dat de mensch vroom zy/ van de vrye wil des menschen afhangt; dat is/ dat/ zonder deze eyge vrye wil van den mensch/ de uytkomst of het gewrocht datwe gezeyt hebben/ niet wezen kan.

Het jammert my uytermaten zeer/ dat het voornemen/ om tegen het Atheisdom de pen te voeren/ in u is komen te verkoelen. Van dat Fransse boek heb ik nergens anders opt gewag hooren maken/ en ik zal mijn best doen/ zoo veel my mogelijk is/ om ergens van daan van het zelve een exemplaar te bekomen: maar ik laat my vastelijk voorstaan/ datmen 't niet en behoeft te verkrijgen/ tot dat werk/ dat gy ons wel zoud hebben kunnen uytwerken/ gelijk ik ook uyt uw' eygen woorden afnemen kan. Wat belangt de aanbidding/ aangezien gy eyndelijk ook hier van komt te spreken/ zoo vraag ik/ om aangaande de benaam-woorden/ gelijk ik elders heb geschreven/ alle geschil af te snijden/ zoo menigmaal baarblijkelijk zal bewezen zijn/ dat God aan Christus dat gene geschonken heeft/ waar uyt noodzakelijk volgt/ dat hem de aanbidding/ dat is/ de Goddelijke dienst-bewijzing/ toekomt/ en

en dat hy daar-en-boven uytdrukkelijk verordineert heeft/ dat een ygelijk hem aanbidden zouw; zoo vraag ik/ zeg ik/ watse toch hier tegen te zeggen hebben/ zoo die gene/ die uyt de aanbiddinge Christi des zelfs eygen wezentlijkheyd met God besluyten/ als deze/ die om de verscheydenheyd des wezens hem van de eere der aanbidding poogen te berooven? Daar is geen twijffel aan te slaan/ of het is billijk/ dat zoo wel de eene als d'andere het de waarheyd gewonnen geven/ en datse dat verwonderlijke werk Gods/ en zoo vol van goedertierenheyd/ erkennen/ en belijden/ die alleen ten gevalle van onze zaligheyd/ en op dat hy ons/ om den weg der onsterffelijkheyd met een groot vertrouwen aan te gaan/ aanmoedigen zouw/ onze menschelijke natuur tot zulk een hoogte en top van mogentheyd/ en majesteyt/ verheven heeft: welk zoo Goddelijk werk ik niet en weet hoe het iemand onbekent wezen kan/ nademaal'er in alle de Schriften des Nieuwen/ en ten deelen ook des Ouden Testaments/ hier van zoo veele/ en zoo duydelijke getuychenissen gevonden worden: Ik laat na eenige vry veel exemplaren van deze aanbidding/ die'er voor de hand zijn/ om datse niet dan tegen den eenen hoop der tegenpartyen eenig gewicht hebben; tegen welken ik geloobe genoeg te zijn/ deze dingen die ik te voren in geschrift vervat hebbe/ en die ik/ zoo het noodig is/ t'eeniger-tijd zoo vermeerderen zal/ dat'er veel-licht geen plaats meer voor eenige twijffeling zal overgelaten worden: Indien het komt te gebeuren/ datwe t'eeniger-tijd hier van met malkanderen spreken mogen/ zoo vertrouw ik/dat gy zult bekennen/ dat ik op mijn koker hebbe maar mede ik alle de redenen/ der wederpartyen van beyderleye slag/ t'eenemaal ontzenuen en krachteloos maken kan. En dit zy voor tegenwoordig genoeg.

't Geen gy my vermaant/ omtrent de dingen/ die ik in mijn eerste aanmerking/ op de een-en-twintigste vast-stelling van het Posnaniensische Collegie/ geschreven heb/ is zoodanig/ dat ik u diensthalven veel-eer hebte bedanken/ dan gy van my verlof te verzoeken: Het is waar/ dat men op vier dingen letten moet: het eerste dezer is/ dat de luyden van onze gezintheyd zoo qualijk na-gesproken worden/ dat het noodig is/ niet iets stilzwijgende voorby te laten gaan/ van het gene dat van haar zoo verkeerde meening onder de man brengen en voeden kan; ja zelf de alderminste schaduwe van lastering moet men zich ter herte nemen/ en zijn best doen/ omze te vernietigen: het tweede is/ dat onze tegenpartyen hier geheel en al op uyt zijn/ om aan anderen de aldersnoodste dingen van de onzen/ zoo veel alsse kunnen/ diets te maken; waar door het gebeurt/ datse/ van de zelve sprekende/ of niet en letten/ gelijkse moesten/ op het gene datse zeggen; of wanneerder gesproken word/ van 't geen'er voorgevallen is/ datse de eenvoudige waarheyd van 't gebeurde/ met een quaad-aardige vertelling zwart maken/ en bederven; zoo nochtans/ datse altijd/ wanneer men hen baarblijkelijk van bedrog overtuygt/ een achter-deur om te ontslippen open houden; weshalven is het noodig/ deze luyden te leeren/ datse haare redenen in het toekomende zoo beleggen/ gelijk betamelijk is. Het derde is/ dat haare woorden/ die by deze gevoegt worden/ waarin we gezeyt hebben dat de lastering steekt/ zoo gestelt zijn/ dat ik betoonen kan/ dat zy niet anders bewijzen willen/ dan dat'er in de Schriften des Ouden Testaments eenige plaatsen zijn/ die van onzen Heere Christus genomen moeten worden: Ik weet dan niet/ waar

uyt

uyt dit gehaalt kan worden / 't geen gy zegt / datse hier op uyt zijn / om onze luyden te achterhalen / van datse dien Zone loochenen van eeuwigheyd te zijn ; gemerkt de onzen zelf dit ontkennen / dat dien Zoon voor de geboorte uyt de Maagd / in wezen is geweest ; en tegen dit gevoelen hebben zy luyden nu al van aanbegin / met namen / met de pen leggen schermen : boven dit alles / heeft een deel van deze plaatsen / dieze in de een-en-twintigste vast-stelling prijzen / zelf niet de minste schijn van dit te bewijzen / dat de Zone Gods / eer hy een mensch was / in wezen is geweest ; maar slechs om dit te betoonen / dat'er in de boeken des Ouden Testaments eeniger-mate van hem gewag gemaakt word. Het vierde / en laatste is / boven alles dat nu gezeyt is / dat men niets achterwege late / of datmen stuk voor stuk / op alle de plaatsen die zy voortbrengen / beantwoorde / als haddenze ten propoost gesproken / gelijkse behoorden ; op dat het aan yder een blijken moge / al hadder schoon eenige schomperachtigheyd ondergeloopen (dat my zeker niet en dunkt) dat men voor haar niet verbaart en is / of hen daarom niet het veld gewonnen geeft : En zeker indien iemand lust hadde om met schomperachtigheden te handelen / zoo zouw men alle die plaatsen / zonder eenige antwoord / droogs-voets hebben kunnen voorby slippen : Dit is 't eenige dat zy-luyden / zoo my dunkt / noch zouden kunnen antwoorden / dat het gene zy hier zeggen uyt dat gene verstaan moet worden / 't geen men in de zestiende vast-stelling leest ; alwaar die dingen voorgestelt geweest zijn / dieze nu hier te zijner plaats met het werk zelf betoonen. Maar / zoo om de dingen die'er gezeyt zijn / als veel-licht om noch anderen / die'er gezeyt zouden kunnen worden / en zal ons niet ontbreken / zoo ik meene / 't geen men / en waarachtiglijk / en met onzer eere / antwoorden kan.

Wat de plaats belangt / Eer Abraham, en 't geen'er volgt / daar van zeker zoude ik u / volgens uw' begeeren / een genoeg wijdluftige verklaring kunnen zenden / waar uyt gy misschien verstaan zoud / datmen niet alleen de Heylige Schrift gansch geen geweld aandoet / en geensins de zelve hardelijk rekt en strekt / maar dat menze haaren eygentlijken zin wedergeeft / die zeer eenvoudelijk met de woorden overeenkomt / en op de geheele plaats gevoechelijk past / en die van wegen de regels van de Spraak-konst t'eenemaal noodzakelijk is. Maar voor af dien ik eerst te weten / of deze eygen zelve uytlegging / die / voor zoo veel het kort begrijp van de zaak belangt / in de aanmerkingen ingevoegt is / u inderdaad vol-doet / ofte niet ? Dit zeg ik daarom / dat gy / tot mijne groote verwondering / betoont / dat gy de zelve / hoe wel gy'er uw' oordeel van geeft / nochtans niet gelezen hebt : want gy schrijft my deze uytlegging toe Eer Abraham was dat gene / 't welk zijn naam betekent / te weten / een Vader veeler volkeren / ben ik Abraham : En nochtans gelijk gy zult kunnen verstaan / wanneer gy de vierde Aanmerking / op de tweede Vast-stelling / leest / is deze uytlegging / op dat ik het met dry woorden zegge / dusdanig / datmen deze woorden zouw moeten nemen / als of'er stond / voorwaar / voorwaar / zeg ik u / eer Abraham wierd, het gene dat ik ben : Ik hebbe deze uytlegging breeder afgeleyd in mijne Antwoord / gestelt tegen de vermaning van Andreas Volanus, welke hy te Spiers heeft doen drukken / nevens eenige andere dingen / met welke hy meent dat hy mijne Antwoord krachteloos maakt / die hem met de hand geschreven / toegezonden was / on-

der

der geen andere naam / dan die van zeker goed man / te welker oorzaak hy my een Ongenoemde noemt. Van eenige andere Antwoorde / aan hem gedaan / die hy poogt te wederleggen / daar heb ik geen kennis van: doch ik geloof echter dat Budneus deze Tegenparty is: Ik schryf op dit onderstel / dat ik meen dat gy dat nieuwe werk gezien hebt: om het welke te wederleggen nauwlijks iets anders vereyscht word / dan dat dit mijn werk in 't licht gegeven worde / 't welk dewijl ik geloof dat het niet ondienstig wezen zal / zoo zal ik mijn best doen om het by d'eene of d'andere middel te weeg te brengen / na dat ik hier en daar / tot meerder verklaaring van de waarheyd / eenige weynig dingen bygedaan hebbe.

Wat de plaats belangt van anderen door afkorting uytgeleyt / indien gy de zeste aanmerking op de een-en-twintigste vast-stelling leest / zoo zult gy zien / datter / deze uytlegging latende varen / een andere nieuwe bygebracht word / welke ik meene dat ten hoogste waarachtig is / en waerin my dunkt dat ik niet iets gedwongens zien en kan: By aldien 't de zaak vereyscht / zoo zal de zelve noch krachtiger bevestigt worden / en het zal daar-en-boven eenen ygelijk als met handen te tasten gegeven worden / dat het geensins wezen kan / dat den Apostel heeft willen zeggen / dat deze woorden / Gy hebt in den beginne, en zoo voorts / van den Zone Gods zelf te verstaan zouden zijn: Deze uytlegging door afkorting is de vond van zeker groot Man / en is van veele met voortreffelijk oordeel begaafde luyden aangenomen; ook weet ik in 't byzonder dat Kastellio / indien hy noch een weynig langer geleeft hadde / in zijne uytgeving van het N. Testament / deze plaats niet gelijk eerst / En, gy Heere hebt in den beginne, maer / Doch, gy Heere, overgezet zouw hebben gehad.

Maar zie hier nu van de Wonderdaden van het Oude / en het Nieuwe Testament: Gy dan zegt / doorluchtige Man / dat uwe tegenwerping niet opgelost en word / door de reden van my bygebracht: maar onder-en-tusschen en antwoord gy niet / mijns oordeels / op het gene dat ik gezeyt hadde / noch gy en toont niet / waar die zwakheyd / of bedriechelijkheyd in mijne antwoord schuylt; maar gy ontvouwt slechs uwe tegenwerping een weynig wijdlustiger / zonder 'er nochtans iet by te doen / op het welke / zoo ik my niet grootelijk bedriege / genoeg en meer dan genoeg geantwoord is; doch ik wil hoopen / zoo mijn brief by u noch in wezen is / en zoo ghy u verwaardigt / het gene ik geantwoord heb / wederom eens over te lezen / dat gy bekennen zult / dat ik niet iet en zegge 't geen van de waarheyd vreemd is: Niet-te-min op dat ik u des te overvloediger voldoe / zoo zal ik my wederom stellen om u te antwoorden / met eenige dingen by te voegen tot het gene dat ik eerst geschreven had / die misschien van geen gering gewicht zullen zijn: dit zijn nu uwe eygene woorden / met de welken gy van nieuws uwe tegenwerping voorstelt: Wie en zouw niet bekennen indien'er, ten gevalle van de aerdsche dingen, en die in geenderley-wijs by de geestelijke en eeuwige te vergelijken zijn, zoo veele en zoo groote wonderdaden zijn geschied; dat het veel meerder met de reden schijnt overeen te komen, dat'er, om het geloof, en de hoop der dingen, die veel ongelooffelijker, en veel grooter zijn, plaats te doen krijgen, of de zelve, of ook veel grooter wonderdaden komen te gebeuren? Nu staat voorëerst dit geweten te worden / of in deze uwe reden de meerdere en mindere dingen in zich zelven worden aangemerkt / voor zoo veel de grooter dingen simpelijk /

voor

voor zoo veelze zoodanigh zijn / ook grooter wonderdaden / of ten minsten evengelijke met die genen / died'er in de mindere dingen zijn geschied / schijnen te vereysschen? of slechs voor zoo veel / als de grootere dingen min geloofselijk zijn dan de mindere? By aldienze in zich zelven worden aengemerkt / zoo schuylt hier / mijns oordeels / geen kleyne bedriechelijkheyd: want inderdaed zoo en plegen / om de grootheyd der beloften zelf / hen die groote behulpselen / daarze door gesterkt en bestendigt worden / niet bygevoegt te worden / maer om dat dit veeltijds by de grootheyd plag te zijn / datse weynig geloofs vind / wanneerze om staande gehouden te worden inderdaad die behulpselen van nooden heeft: zoo dat / indien het komt te gebeuren / gelijk het lichtelijk kan / dat eenige belofte / alhoewel zeer groot / echter nochtans wel geloofselijk zy / het niet van nooden is / datze met veele en groote behulpselen bevestigt worden; gelijkerwijs / indien het in tegendeel komt te gebeuren / dat eenige belofte / alhoewel vry kleen / echter weynig geloofselijk is / de zelve veele en groote behulpselen / om gesterkt en bestendigt te worden noodig heeft: Waar uyt klaarder dan de zon op de middag blijkt / dat wanneer eenige beloften of meer of min geloofselijk zijn / dit alleen de oorzaak is / waarom / om de zelven te bevestigen / of weynige en kleyne / of veele en groote behulpselen daer toe aengewend worden / of ook moeten aengewend worden: Op dat dan de reden van u bygebracht te degen uytgeplozen worde / zoo staat dit alleen te overwegen / welke beloften van beyden meer geloofselijk / of ongeloofselijk zijn / 't zy deze die onder het Oude / of die onder het Nieuwe Verbond zijn geschied? By aldien dan betoont worde / dat de beloften / onder het Nieuwe Verbond gedaan / alhoewel verre grooter / niet alleen niet ongeloofselijker / maar ook veel geloofselijker zijn / dan die gene / die onder het Oude Verbond zijn geschied / zoo dunkt my dat uwe reden t'eenemaal te neder geworpen is: Dat nu eenige beloofde zaak ongeloofselijk is / zulks kan verstaan worden / of uyt zich zelve / of om des genen wil wienze belooft is / zoo te zijn: Hier van / dat eenige zaak uyt zich zelve ongeloofselijk is / is niet noodig datwe een enckel woord reppen; maer dit veel eer zal dienstig zijn / datwe dat gene verklaren / datse ongeloofselijk zy ten opzicht der genen dieze belooft is: Om welke reden zeer wel te overwegen staat / wie de gene zijn / aan welken deze beloften / waar vanwe spreken / zijn geschied; 't geenwe een weynig hier na te zijner plaats in achting nemen zullen. Dat nu eenige beloofde zaak ongeloofselijk voorkomt aen het gemoed des genen / aan wienze belooft is / zulks kan hier uyt ontstaan / om dat de zaak zelf by zich zelve onmogelijk schijnt / 't zy of onmogelijk voor den gene dieze belooft heeft / of om dat het weynig waerschijnlijk schijnt dat hy / dieze gezegt word belooft te hebben / de zelve waarlijk heeft belooft / of / al heeft hyze belooft / dat hy zijne beloften houden zal: Voor zoo veel dat gene belangt / dat een zaak by zich zelve onmogelijk schijne / zoo en kan men nu niet zeggen / dat de beloften des Nieuwen Verbonds van dezer aart zijn: want zy luyden / aan welcken de zelve aldereerst zijn belooft geweest / (namentlijk de Joden) geloofden nu al van te voren in 't algemeen eenige diergelijke; dewijl zy alle te zamen (uytgezondert de Sadduceeen / die niet heel veel en waren) zich zelven vastelijk voor lieten staan / dat'er / na dit leven / een ander leven / vol van geluk en zegen / voor den genen / die zich in dit leven na het richtsnoer der Goddelijke Wet gedragen hadden / te wachten stond: En

van

van hen verſchilden de Heydenen niet veel in dit gevoelen / welken / na haar / de zelve beloften voorgedragen zijn ; want in 't gros haddenze alle dit gevoelen / dat'er voor de vrome menſchen / na dit leven / een belooning met haar deugd over-een-komende weg gelept was : En de wijs / in het Nieuwe Verbond uytgedrukt / om deze belooning toe te dienen / wierd by de Joden niet voor onmogelijk gehouden / als die zich zelven nu al eenige opſtanding hadden ingebeeld ; en by de Heydenen (boven veele die door de achting van wijſheyd vermaart waren / die de overhuyzing der zielen / uyt het eene lichaem in het andere / geloofden) koſt het gemeene volk zelf / om dat het eenige pijnigingen by de onderaardſchen vaſt ſtelde / welcke / volgens hun gevoelen / zonder lichaam niet toegingen / noch niet wezen konden / de weder-opſtanding voor geen onmogelijke zaak aanzien ; inzonderheyd / wanneerze dus uytgelept wierd / gelijkſe uytgelept moet worden / dewijl het'er zoo mede gelegen is / dat'er niets ingevonden word 't geen met zich zelve ſtrijd / en dat'er niet iet anders is / waer uyt blijkt dat de zelve geenſins geſchieden kan : het geen ik wil dat ook veel meer gezeyt zy / ten opzicht der gener die de naam van Wijzen dragen / dan van 't gemeene volk : Zoo dat in dit deel / waar door gevraagt word of een beloofde zaak onmogelijk zy / volgens het gevoelen der gener aan welken ze belooft is / de dingen van ganſch geen betere hoedanigheyd zijn / die onder het Oude / dan die / die onder het Nieuwe Verbond belooft zijn geworden. Volght / dat we inzien / welke van beyde beloften Gode / die zijn trouw aan beyde verbonden heeft / meerder mogelijk zijn : Hier zeker kan ook ganſch geen onderſcheyd gevonden worden / aangezien God / zoo van dit / als van dat volk / gehouden word voor te kunnen doen / al wat mogelijk is om gedaan te kunnen worden : En hier uyt blijkt nu / dat ik / toen ik anderſins in deze zelve ſtoffe het Goddelijke vermogen bygebracht hadde / geenſins ontijdelijk / ja / zoo ik my niet en bedriege / noodzakelijk / daar van gewag had gemaakt ; alhoewel het u anders toegeſchenen heeft. Edoch dit zouw de dingen onder het Nieuwe Verbond belooft t'eenemaal ongelooffelijk maken / indien God / die de zelve heeft belooft / daar voor gehouden wierd / dat hy zijne woorden geen geſtand doen en kon ; gelijker zeker veele gemeent hebben / en als noch meenen / als aan welken de weder-opſtanding een t'eenemaal onmogelijke zaak gelijkt : De noodzakelijkheyd vereyſcht dan / dat men betoone / dat de zelve niet iets zoodanig is / 't geen God niet zouw kunnen doen ; of ten minſte dat zy / aan welken de belofte is gedaan / groſſelijk geloven / datſe kan voltrokken worden : Voor zoo veel als dit aangaat / of het gelooffelijk ſchijne / dat God de Auteur / 't zy van deze / of van die belofte is / en of hy verbonden blijft om de zelve inderdaad te volbrengen / waar in zoo my dunkt de geheele knoop van dit geſchil beſtaat / daar op antwoorde ik / dat het den genen / aan wien deze beloften zijn gedaan / waarſchijnelijker ſchijnt / dat God de Auteur is van die / die onder het Nieuwe / dan die / welke onder het Oude Verbond zijn belooft / en dat hy vorders verbonden blijft / om de zelve metter daad te volbrengen / en dat om veele redenen : want vooreerſt zoo zijn by zich zelven de beloften des Nieuwen / Gode veel waardiger / dan des Ouden Verbonds / voornamentlijk dewijlze een belooning moeten zijn van die gehoorzaamheyd die aan hem bewezen word : want dus zienwe dat het de gewoonte medebrengt / dat rechtvaardige / wijze / en milddadige

Voorſten / de dienaars / die zich na haare zin en wil ſchikken / grootmoedelijk en heerelijk vergelden / met hen zoodanige belooning toe te voegen / die veel meer haare grootheyd / dan der anderen geringheyd paſt / en mede over-eenkomt: En / ey-lieve / wat een geringen weynigje is het voor zoo grooten Godheyd / aan een menſch / die hem zijne dienſtplichtigheyd bewijſt / alle deze dingen / onder het Oude Verbond belooft / te geven en mede te deelen? Zegt gy niet zelf / om de kracht van uwe bewijſreden te doen gelden / dat ſomtijds eenig Monarch / aan een van zijne Voorſten / zoo veel tot een belooning van hem bewezene kloekheyd ſchenkt / als dat geheele land bedraagt / 't geen God aan dat volk had belooft / en toegezeyt? en dat de Land-voogden / die maar matelijke middelen hebben / aan een yder van haare dienaars meerder geven / dan yder van het Joodſche volk hoofd voor hoofd verkreeg? Zoo dat gy mijns oordeels (alhoewel het met de zaak ten deele miſſchien anders gelegen is / dan gy zegt) terwijl gy veellicht ergens anders heen het oog hebt / dat is / om de geheele Hiſtory / en de Religie zelf / in de Heylige Schrift begrepen / voor weynig gelooffelijk uyt te maken / in deze Redentwiſting tegen u zelven bewijſ veſtigt / en alſoo betoont / dat het waarſchijnelijker is / dat de belofteniſſen des Nieuwen / dan des Ouden Verbonds / van Gode afgekomen zijn ; en derhalven dat deze des Nieuwen Verbonds / in dien deele / daar het meeſte aangelegen is / meerder gelooffelijk zijn / en daarom minder wonderdaden / om door beſtendigt te worden / noodig hebben: Hier uyt blijkt / hoe verre het met my daar van daan is / 't geen gy u byna vaſt hebt voor laten ſtaan / dat ik u zoo wat op de mouw heb willen ſpelden / wanneer ik ſchreef / dat daarom / om dat de beloftenisſen des Nieuwen Verbonds van verre veel grooter waardy zijn / dan die van het Oude / niet alleen geen grootere behulpſelen / om haar te beveſtigen / van nooden hebben ; maar zelf ook dat dat de reden is / dat / alwaar ender noch veel mindere toe aangewend geweeſt / de zelve echter genoeg zouden hebben kunnen zijn: voornamentlijk / dewijl ik dit eerſt bewezen hadde / niet alleen met deze reden / die ik hier in 't korte heb te kennen gegeven / maar ook met zekere andere / die / zoo ik niet en miſſe / krachtig genoeg is / met welke ik u dit voor oogen heb geſtelt / dat een ygelijk veel liever zijn beſt doet / en al zijn krachten inſpant / om zeer groote dingen / alhoewel op een kleyne hoop vanze te kunnen verkrijgen / dan om kleyne dingen / ſchoon men'er een zeer groote hoop toe heeft / te bekomen: Noch ik en heb niet geſchreven enkelijk (gelijk gy my toeſchrijſt) dat, alwaar de zaak zwakker is, aldaar grooter wonderdaden noodig zijn ; en derhalven dat het aldus onder het Oude Verbond heeft moeten geſchieden. Maar op dat ik tot de eerſte reden weder keer / wat / ey-lieve / is den alderrechtvaardigſten / den alderwijſten / en den aldermilddadigſten God waardiger / dan dat hy den genen / die in zijnen dienſt niet en weygeren het leven daer op in te ſchieten / en onder de aldergevoeligſte teyſteringen / en quellingen / gelijk het zeker redelijk is / en hy zelf wil dat het geſchiede / haaren Geeſt uyt te blazen / een gelukkig en onſterffelijk leven weder geeft? inzonderheyd / dewijl de menſch uyt zijn eygen natuur / na de gelukkigheyd en onſterffelijkheyd ſtaat / en zonder de onſterffelijkheyd niet waarlijk gelukkig zouw mogen genoemt worden ; ja dewijl alle andere goederen / laatſe zoo groot zijn alſſe willen / zonder de zelve niet anders dan een rook en ſchaduw zijn: Daaren-boven heeft het ten allen tijde veele menſchen weynig waarſchijnelijk gedacht /

dacht / dat God de aan hem bewezene gehoorzaamheyd / met diergelijke dingen/ alsser onder het oude Verbond zijn belooft geweest/ zoude willen beloonen/ of inderdaad beloont; dewijl hen dunkt / dat die zelve dingen / niet alleen van die genen/ die God geensins en kennen/ maar ook van die hem/ 't zy ook hoeze hem kennen/ zeer qualijk gehoorzaam zijn/ genoten worden: waar door het by gekomē is/ dat de menschē in 't algemeen/ door de begeerte der onsterffelijkheyd aangeprikkelt/ ook zonder eenige 't zy waarachtige belofte/ het zy gedaante des zelfs/ hen van God voorgedragen/ zich zelve eenig ander leven in haar gedachte hebben voor geschildert/ en vast genoeg ingebeeld; zoo verre is het van daar/ dat hen een zaak weynig geloofflijk zouw kunnen schijnen/ wanneerze hen uyt Gods naam belooft / en voorgedragen word / en dat op zoodanigen wijs / dat men om geen lichte of geringe bewijzen daar geloof aan geven moet: Weshalven zoo en kan ik niet zien / waarom gy zegt/ dat dit zoo zwaar is voor den mensch/ dat hy geloove / dat'er na dit een ander leven te wachten zy ; want de geduurige ondervindingen zoo veeler eeuwen van alle geheugenis her/ wederspreken u in 't aangezicht / tegen welke / noch deze redenen die gy by-brengt / nochte zoo veel alsser opt bygebracht hebben kunnen worden / eenige kracht en hebben. Uyt deze reden ontstaat'er noch een andere/ waarom de beloften des Nieuwen Verbonds waarschijnelijker / dan deze van 't Oude/ van Gode herkomstig te zijn/ uyt zich zelve/ den genen/ aan welken zoo de eene als de andere zijn geschied/ hebben schijnen kunnen: Want gelijk boven ook gedacht is/ toen de beloften des nieuwen Verbonds verkondigt wierden/ waren deze menschen in 't gros nu al met deze meening voor ingenomen/ dat'er/ na dit leven/ van hen dien deze bezorging eygen was/ voor die genen/ die zich vroom gedragen zouden hebben/ een veel gelukzaliger leven bereyd en toegeschikt was; daar het in tegendeel niet en blijkt/ noch ook zeer waarschijnelijk is/ dat zy/ dien van aanbegin die beloften des Ouden Verbonds voorgedragen zijn geweest / toen als noch in 't gros die meening gehad hebben/ dat de vroome luyden eenige belooning in dit leven te wachten hadden; ja om die zoo geheel zware rampspoedigheden/ daer dat gansche volk nu zoo veel jaaren lang mee gedrukt en bezwaart was geweest/ haddenze reden/ om ik weet niet wat liever te gelooven. Alhoewel nu / gelijk ik gezeyt hebbe / de redenen / die gy voortbrengt / om te bewijzen dat de beloften des Nieuwen Verbonds niet heel zeer geloofflijk zijn / gansch geen kracht en hebben / om dat gene weg te nemen / 't gene door zeer zekere / en van aller menschen geheugenis her geduurige ondervindingen / welke betuygen dat ontallijke menschen daar volkomentlijk geloof aangegeven hebben / onderbonden is / en datse derhalven zonder beantwoorden zouden kunnen voorby geslagen worden ; zoo en wil ik nochtans dit met geen stilzwijgen door laten staan / dat ik niet zien kan / wat plaats die redenen zouden kunnen hebben / al of 'er schoon die ondervindingen niet tegen waren: Want deze beloften / waar vanwe handelen / worden voornamelijk in dit eene begrepen / en komen eyndelijk hier op uyt / datwe / wanneerwe eenmaal alle aardsche dingen hebben laaten varen / van de dood weder op staan / en/ 't zy wanneer de tijd hier toe bestemt mag zijn / tot het leven wederkeeren zullen; zoo nochtans / datwe de Wet der sterffelijkheyd niet meer onderworpen zullen zijn / maar van een altijdduurende gelukkigheyd overvloeyen: het welke ik voorëerst niet en zie / hoe het / gelijk gy zegt / met de reden strijd / als

maar dat vast staat / 't geen boven gestelt is / dat het waarschijnlijk zy / dat God en het zelve wil / en ook zekerlijk volbrengen kan: Nochte dit en strijd meer met dit gevoel der zinnen / welke de natuur in onze ziel heeft ingedrukt / wanneer het niet voor onmogelijk / of voor onwaarschijnlijk gehouden word / als voor zoo veel dat de wijs en de manier hier van in ons verstand niet begrepen word / of ook wanneer niet genoeg verstaan word / dat dit door de ordinare en gewoonlijke wet der natuur geensins geschieden kan; 't geen voorwaar ons weynig bekommert / op wat voor een wijs dit eyndelijk geschiede / als nu maar dit gesteld / ja geheelijke vereyscht word / dat het geen gewoonlijk werk van de natuur en zy / maar dattet buyten alle orde / en gezetheyd / alleen van de wil des genen voortkomt / die of de natuur zelve / of immer des zelfs heer en schepper is: En hoe doch zouw dusdanige opstanding tegen de onderVinding strijden / dewijl het met de wijs des zelfs zoodanig gelegen is / dewijlze niet alleen niet te zijn / of te geschieden / of t'eeniger-tijd geschied te zijn / gezegt word / maar ook dat uytdrukkelijk bevestigt word / datse niet en is / noch in eenigerley maniere opt geweest en is / anders dan in Christus alleen? Maar datse nu / in Christo is geschied / hier van hebbenwe zulke groote / en zulke krachtige bewijs-redenen en ken-tekenen / dat wy gezegt kunnen worden dit door de ondervindingh zelf geleert te hebben / dat de zaak en mogelijk / en waarschijnlijk is; ik laate staan dat de ervarentheyd ons eenige schroom zouw mogen geven / of het met de zaak niet geheel anders gelegen zy. Maar gy / boven deze beloftenissen / bewikt ook deze daden / die'er onder het Nieuwe Verbond gezegt worden van God gedaan te zijn / als weynig gelooffelijk; Maar indien de zelve te degen verstaan zullen zijn / zoo en zullenze niet alleen niet voor weynig gelooffelijk aangemerkt kunnen worden / maar een ygelijk zal zich veel eer verwonderen over de wijsheyd Gods in deze / die / wanneer hy voorgenomen hadde / de menschen die hem zelf-willig zouden gehoorzamen / de gelukzaligheyd / en onsterffelijkheyd deelachtig te maken / niet iets te dezen eynde / dat of voor ons bequamer / of hem waardiger was / heeft kunnen ondernemen: Maar / gelijk ik vermaant hebbe / men moet deze dingen oprechtelijk in zijn gemoed bevatten / dat is / op deze wijs / gelijk menze in de Schriften des Nieuwen Verbonds zelf leest / alwaarze klaar genoeg beschreven zijn / zonder byvoegselen / of belachgelijke verzierselen der menschen / die / op dat ik niet iet harders en zegge / zich daar omtrent veel te stout gedragen hebben; en dienwe dit dank mogen weten / dat de Christelijke Religie / tot haarder grooter verongelijking / geacht is geworden dingen / die vreemd van alle schijn van waarheyd / ja die onmogelijk zijn / in haar beslag te bevatten. Eyndelijk dunkt my ook dit te moeten overwegen / dat gy de beloften des Ouden Verbonds hier uyt afmeet / en verklaart / van dat het Israëlitische volk in de heerschappy en bezitting van een Land dat zo hoochelijk geprezen word gevestigt zy geweest; 't geen / volgens mijn gevoelen inderdaad heel anders is: Want de waarelijke beloften dezes Verbonds / 't welk God door Mosen met dat volk opgerechtet heeft / bestaan in de begunstiging des Hemels / en een overvloedige toevloeying aller dingen op der aarde / in welke dat volk geduurig gebloeyt zouw hebben / indien het gezeggelijk / en God-gehoorzaam waar geweest: edoch dat Land was nu al lang voor Moses tijd / van God aan dat volk belooft / en toegeschikt; en van

niet

niet eerst van hem tot een loon haarer goede daden aan haar toegelept; alhoewel naulijks iemand van alle deze / die uyt Egipten uytgetrokken zijn / een voet in het zelve gezet hebben / by geen andere schuld dan van haar eygen verkeertheyd. Dit alles zeg ik te dezen eynde / om dat gy de geheele Redentwisting tot deze wonderdaden hene te leyden schijnt / die te voren zijn geschied / al eer dit volk het gebied dezes lands verkreeg / en die gy wilt dat meerdere en grootere zijn geweest / dan deze onder 't Nieuw Verbond: Nemaar de zwarigheyd dezes geschils bestaat / zoo ik het wel heb / hier in / dat die wonderdaden zulk een langen ry van zoo veel jaaren aanvolchelijk zijn geschied / van die tijd af dat God met dit volk het Verbond / door Mosen / gesloten hadde / die met zulk een reek / op het Verbond door Christum opgerecht / niet en schijnen gevolgt te zijn: Want andersins zoude ik achten dat lichtelijk getoont zouw kunnen worden / dat de wonderdaden van Christus en d'Apostelen geschied / zeer verre in getal en grootheyd die gene te boven gaan / die Moses gedaan heeft; of die van God / 't zy op hoedanige andere wijs / gedaan zijn geweest / van dien dag af / dat God Moses het ampt heeft opgelept/om het Israelijtische volk uyt Egipten te verlossen/ en tusschen hem en het volk tusschen beyde te gaan / tot op die tijd / dat Josua het zelve volk in de bezitting dezes landschaps heeft gebracht: 't welk dewijl het / gelijk gy zelf zegt / licht om doen is geweest / en genoeg gelooffelijk / dat het van zoo talrijk een volk met gewapender-hand heeft ingenomen kunnen worden: zoo is het daarom van nooden geweest / dat God / met zoo veel wonderdaden te doen / bekent zouw doen zijn / dat hy het was / die hen dit landschap in bezitting gaf; want andersins zoo en zouden zy 't hem / gelijk hy wilde / en het waarachtig was / niet toegeschreven hebben / maar aan eenig goed geval / en aan haar eygen krachten: zoo dat deze eygen zelfde reden / om welke gy meent dat'er zoo groote wonderdaden niet van nooden waren / my het rechte tegendeel des zelfs schijnt te betoonen / en de byzonderste oorzaak te wezen / waarom de zelve zijn geschied. Wat nu mijne andere reden belangt / die niet op de beloften / maar op de geboden ziet / die word / doorluchtige Man / van het gene gy zegt / dat'er ook in het Nieuwe Verbond dingen zijn / die niet min nietig en bygeloovig schijnen / dan die van het Oude / in het minste niet gequetst of gekneust / om dat ik stel dat'er niets van die dingen / die 't zy met recht / of met onrecht zoodanig zouden kunnen schijnen / ons in het Nieuwe Verbond geboden word / als alleen des Heeren Avondmaal / 't welke dewijl het noch aan tijd / noch aan plaats / noch aan een zekere of voorgeschreve form van woorden / of gebaren / gebonden is / als zulks zeer generaalijk en algemeen / en dewijl het baarblijkelijk / tot dat gene daar het toe ingestelt is geweest / ten hoogste dienstig is / en niet min des zelfs eynde zeer gevoechelijk / en weynig min als noodzakelijk / als dit maar vast by ons staat / dat God en Christus te onzen beste met de hoogste wijsheyd heeft te werk gegaan; zoo en kan ik niet zien / hoe die zaak of nietig / of bygeloovig zouw kunnen schijnen / en alleen rechts-streeks tegen honderden van andere dingen des Ouden Verbonds gestelt mogen worden / die of t'eenemaal van die hoedanigheden / welkewe boven genoemt hebben / ontbloot zijn / of waar van men ten minste niet en weet datse daar mede voorzien zijn / en die te dier oorzaak niet te onrecht voor bygeloovig en nietig aangezien zouden mogen worden. Noch-

te dit

te dit / 't geen gy'er by doet / datmen onder het Nieuwe Verbond ook die dingen / die in het Oude beschreven zijn / noodzakelijk gelooven moet / hoe het of waaracḣtig zy / of ter zaak doet / en vat ik niet: Zeker / ook onder het Nieuwe Verbond gelooft men die dingen die in het Oude beschreven zijn / niet om datse ons om te gelooven noodig zijn / maar om dat men die dingen geloof gevende / die in het Nieuwe Verbond begrepen zijn / en die uyt zich zelven op bequame bewijs-redenen steunen / zoo is het gevolchelijk billijk / datmen ook die dingen / die onder het Oude vervat worden / hoedanige ook de zelve zijn / zonder eenige andere bewijs-reden / immers ingewikkelderwijs / en ingewonden / gelooft: alhoewel het ondertusschen zouw kunnen gebeuren / dat iemand slechs van die dingen / die in het Nieuwe Verbond gevonden worden / kennisse hadde / en zoo veel aengenomen had / als genoeg was om de zaligheyd te kunnen verkrijgen; en dat hy nochtans veele dingen des Ouden Testaments of niet weten / of niet gelooven zouw / ja zelf niet een van die / die het selve eygen / en van die slag zijn / waar van wy spreken: Ja ik zouw durven zeggen / dat iemand / om waarlijk een Christen te mogen heten / niet eens de kennisse van het Oude Testament behoeft te hebben: Daar en boven schoon genomen toegegeven wierd / dat een Christen-mensch noodzakelijk moest weten / en gelooven / de dingen die in het Oude Verbond begrepen zijn; zoo word nu nochtans gestelt / dat de zelve nu al van ouds door de haar eygen zijnde / en dat zeer krachtige geloofs-bewijzen / zijn bevestigt en bestendigt / waar van kentekenen en voetstappen nu noch zeer vaarblijkelijk / zoo in de gedenkschriften van waarachtige Historien / en in eene algemeen overgebleven gerucht / als in eenige dingen zelf / diemen nu noch met d'oogen aenschouwen kan / voorhanden zijn. Tot alle het welke by komt / dat de dingen die het Oude Verbond eygen zijn / op een andere manier gerekent worden onder het Nieuwe / danze onder het Oude voormaals gerekent wierden / en datse nu in een anderen graad gestelt worden / dan eertijds: want toen ter tijd wierdenze gehouden / en moestenze gehouden worden / voor waarachtige/en standzame dingen/en waar in de eeuwige en onveranderlijke wil der Goddelijke Majesteyt voor een groot deel begrepen was; maar nu wordenze gehouden/ en moetenze gehouden worden/ voor schaduwen en figuren van andere dingen / en die t'eeniger-tijd van God hebben moeten verandert worden / daar wederom in haar plaats gekomen zijn / de dingen / die altijd stand houden / en de geduurende eeuw volmaken moeten; zoo dat het nu / of'er schoon die bewijs-redenen niet en waren / echter geensins zwaar zoude zijn daar geloof aan te geven / hoe nietig ook / en bygeloovig / datse schijnen mogen; ja doch het blijkt/ dat het zeer gevoegzaam is geweest/dat het'er dus mee gelegen was / als die t'eeniger-tijd verouden en verdwijnen moesten; en derhalven is de verkondiging des Nieuwen Verbonds alleen genoeg/ om alle die twijffelachtigheden weg te nemen / die over de zelven in iemands gemoed zouden kunnen ontstaan. Eyndelijk / om dat ik gezeyt hadde / dat de wonderdaden/onder het Nieuwe Verbond geschied/toen de leere Christi noch nieuw / en als in haar eerste opqueeking was / ook voor het toekomende hebben kunnen genoeg zijn / 't geen ik met voortgebrachte redenen bevestigt heb; zoo komt gy nu wederom hier toe te rugge / dat gy zegt / dat de zelve u niet genoeg dunken te zijn / voor die genen / die'er niet by geweest en zijn toenze geschie-

geschiededen / en die aan de geloofwaardigheyd der Histori twijffelen: Maar ik antwoord wederom / datse / die aan de geloofwaardigheyt der Histori twijffelen / om datse by 't gebeurde niet by en zijn geweest / zulks t'eenemaal te onrecht doen / en niet anders als door hunne eygene onvroomigheyd / of ten minste door zekere laauw en flauwigheyd ter Godvruchtigheyd / bewogen / welke God op deze wijs ontdekken / en / wanneer het te pas komen zal / met alderleye straffe bedwingen en wreeken wil: Ik beken wel ('t geen ook uyt dit zeggen Christi / Gelukzalig zijnse die niet en zien, en 't geen'er volgt / gehaalt worden kan) datse / die by de geschiede zaak tegenwoordig zijn geweest / en alles met hunne eygen oogen aanschouwt hebben / beter daar aan zijn geweest / dan de anderen; maar daarom echter en sta ik niet toe / dat het voor die genen / die'er niet tegenwoordig zijn geweest / en niet alles met hun eygen oogen aanschouwt hebben / zwaar zoude zijn de Histori teelooven / waar van we hier spreken / alsse maar door boosheyd niet verdorven / of andersins niet onbequaam zijn / om vroom te kunnen worden: En zeker / indien dit / dat gy zegt / dat het de geloofwaardigheyd der Histori zouw kunnen doen in twijffel trekken / om dat men by de gebeurde zaak niet tegenwoordig is geweest / van zulk een belang was / datmer in deze onze bewijs-reden acht op zoude moeten nemen; zoo zoude het van nooden zijn geweest / dat de wonderdaden geduurig aan geschied waren / en ook noch geduurig quamen te geschieden / en dat zoodanigh / datse yder een voor de oogen quamen; 't welk voorwaer / behalven dat het zelf ook onder het oude Verbond geen plaats en heeft gehad / gelijk voormaals / zoo ook nu / gelijk ik elders gezeyt hebbe / de oorzaak zoude zijn geweest / dat noch het geloof waarlijk in 't werk gestelt / noch de vroomheyd of onvroomigheyd des menschen zouw kunnen blijken. En dit zal / zoo ik geloof / voor antwoord genoeg zijn / op het gene gy / noopende de wonderdaden / zoo des Ouden als des Nieuwen Verbonds / geredentwistet hebt: 't welk indien het gevoegt worde by het gene dat ik u de eerstemaal geschreven / en 't geen ik op uwe eerste antwoord weder te gemoet gevoert heb / en zoo het naukeuriglijk overwogen worde / zoo hoop ik dat gy erkennen zult / dat'er en veele / en krachtige redenen by de hand zijn / om een ygelijk in dit geschil te kunnen voldoen: en ik en zal niet zeggen / dat'er zoo veel bewijs-redenen kunnen bygedaan worden / met de welken / behalven de wonderdaden / de autoriteyt des Nieuwen Verbonds ondersteunt is geweest / waar van of geheel end' al / of immers voor een groot gedeelte / het Oude ontbloot geweest is; en die of een gelijke / of een niet veel mindere kracht hebben / dan de wonderdaden zelf: Waar uyt het komt / dat het / gelijk / indien ik het wel onthouden hebbe / Pikus Mirandula (een Man / gelijkze alle weten / van een zeer hoog verheven verstand / en welkers Godvruchtigheyd alle / die van een groot verstand zijn / zich voor oogen dienden te stellen) in zekere zijnen brief aan zijn Neef zeyde / dat het een niet min zotte / dan schadelijke doling van die genen is / die van de Christelijke Religie noch in twijffel blijven hangen.

Dat gy my vraagt / of ik u in de Schriften des Ouden Verbonds dit toonen kan / dat het eeuwige leven / en die gelukzaligheyd / die den Christenen belooft is / ook aan dat volk heeft moeten te beurt vallen: daar op zeg ik / dat ik (dewijl ik altijd beweer / dat de beloften onder het Oude Verbond geschied /

slechs van tijdelijke dingen / en die dit leven raken / zijn geweest) geloof / dat daar uyt noodzakelijk moet besloten worden / niet alleen dat niet ik / maar ook dat ik voor ten hoogste zeker houde / dat niet iemand anders dat en kan bewijzen: Hier ook / gelijk gy besluyt / en ik te kennen had gegeben / komt het voornamentlijk van daan / dat dit volk vleesschelijk genoemt is geweest; want hoedanig de beloftenissen zijn geweest / zoodanig moeten ook noodzakelijk de geboden zijn geweest / te welker oorzaak dat volk nu tot het Christendom gerichtet / insgelijks vleesschelijk heeft kunnen geheten worden: Ik en geloof dan niet / dat'er / of van de onsterffelijkheyd der ziele / of van eenig ander toekomende leven / ergens in de Schriften des geheelen Ouden Verbonds / opt eenige klaare / of opentlijke gewagmaking gevonden word: ik erkenne nochtans / dat aldaar veele plaatsen gevonden worden / die geheymerwijze van eenig ander toekomend leven spreken / en op het zelve opzicht hebben / onder welken ook deze plaats is van de Heere Jesus uytgeleyt / Ik ben de God Abrahams, de God Isaks, en zoo voorts / uyt welke uytlegging afgenomen kan worden (gelijk ook uyt andere plaatsen des Nieuwen Verbonds) dat / alhoewel aan dit volk het toekomende leven / ofte eenige andere goederen / dan die dezes levens zijn / noyt klaarlijk en opentlijk en zijn belooft geweest; des niet tegenstaande / die genen / die Gode / na het voorbeeld van Abraham / Isak / en Jakob / zullen gehoorzaamt hebben / te gelijk met de waare Christenen / tot het onsterffelijke leven / op zullen staan.

Op het vraag-geschil van de gelijkheyd of ongelijkheyd der gelukzaligheyd / in het andere leven / kan ik nu niet wel zoo stiptelijk antwoorden / als zijnde een die my daar over noyt grootelijks bekommert heb / my vergenoegt houdende dat ik dit weet / datse alle / zoo meenig alsser op het bevel Christi hun leven zullen aangestelt hebben / onsterffelijk en zalig zullen zijn: Echter zoude ik durven zeggen / dat ik meer tot uwe / dan tot deze uwes vriends meening overneyg; dewijl en de reden / met eenige voorbeelden / en getuygchenissen der Goddelijke wil / van het straffen / en beloonen / eeniger menschen / ondersteunt / en eenige byzondere plaatsen in de Schriften des Nieuwen Verbonds / die van de belooningen dezes anderen levens spreken / schijnen te kennen te geven / alhoewelze alle / die Christo haer trouw volkomentlijk zullen bewezen hebben / met het eeuwige / en nimmermeer aflatelijke leven / zullen beloont worden / dat'er nochtans onder haar eenige ongelijkheyd van belooning / of zoo gy 't zoo liever wilt / van gelukzaligheyd wezen zal / na datse of meer of min (zoo nochtans / dat'er eenig merkelijk onderscheyd zy geweest) in dit leven / in de dienst van God en Christus gearbeyd / en geworstelt hebben: en ik zal my niet lichtelijk laten vroedmaken / dat / by voorbeeld / eenen Paulus / welke Christus gewilt heeft / dat zoo lang zoo veele dingen / om zijnen naam / uytstaan en verdragen zouw / in dit andere leven niet eenig voorrecht zoude hebben / boven dien Moordenaar / die toen eerst / toen hy by na de dood op de lippen hadde / Christum voor zijnen Koning en Heer erkende: In de openbaring (alhoewel anderſins dat boek zeer duyster is) schijnen eenige plaatsen te zijn / die eenig baarblijkelijk kenteken geven / van eenige ongelijkheyd der belooningen; aangeziender somtijds / wanneerder van het toedienen der belooningen gesproken word / zekere slag van Gods en Christi Dienaren van de anderen onderschepden word: Men bezie onder anderen / het

het geen men in het zevende kapittel leest / en men lette op de onderscheyding / die'er tusschen die genen / welke met lange witte kleederen bekleed waren / en tusschen de anderen gestelt word / beginnende te lezen van het dertiende vaarsje af / tot op het eynde toe: Men bezie vorder ook het gene / dat in het veertiende kapittel / op het derde / vierde / en vijfde vaars geschreven staat; laat insgelijks met een aandachtig gemoed het twintigste kapittel gelezen worden / en hier uyt zalmen zien / namentlijk uyt het gene dat aan de eene vroeger en aan de anderen later de belooning gegeven word / dat'er een onderscheyd gestelt word / tusschen de Martelaren Christi / en die tegen het beest gestreden hebben / en tusschen de anderen die de eeuwige zalicheyd zullen deelachtig zijn / schoonze raan het getuychenis van de Religie het leven niet op ingeschoten hebben / noch te dier tijd in 't leven zijn geweest / toen het beest in zijn bedrijf en woeling was: Want het zy op hoedanige wijs die eerste opstanding genomen worde (welke ik / indien ik de waarheyd zeggen zal / niet en achte / dat zoo stiptelijk te verstaan zy als de woorden luyden) zoo en kanner nochtans die onderscheyding niet in geloochent worden / die de ongelijkheyd der belooning niet duysterlijk te kennen geeft: Wat zullenwe hier van zeggen / 't gene Christus aan d'Apostelen in 't byzonder heeft belooft / Matth. 19. 28. en Luk. 22. vers 17 en 18. alwaar klaarlijk blijkt / dat'er een grooter belooning aan den genen gegeven word / wiens dienst meer te stade was gekomen / alhoewel het middel en de wijs / waar by zulks te weeg gebracht is / geheel van den Heere herkomstig was: Het is ook eenige aanmerking waardig / 't geen 2 Cor. 9. 6 geschreven staat / indien het met het gene datwe hebben in den brief aan den Galaten / in het zeste / op het 9 en tiende vaars / en by Lukas / in het zestiende / op het negende vaars / vergeleken word: Meer andere plaatsen zijnder / zoo ik meene / waar uyt de ongelijkheyd der belooningen / in het andere leven / afgeleyd worden kan; want wat dit tegenwoordige leven belangt / daar in erkennen zyze alle: En zeker / indien'er van de ongelijkheyd der straffe geen twijffel wezen kan / om het geen'er by Lukas 12. 47 / 48 geschreven staat / zoo en zie ik niet / waarom men van die ongelijkheyd der belooningen zouw behoeven te twijffelen / of immers waaromze iemand / 't zy in dit / 't zy in het andere leven / zouw moeten wonder dunken: Wat redenen Petrus Martyr bygebracht heeft / dat en weet ik niet; maar veellicht zullenze zoo heel zwaar niet te wederleggen zijn: Vele stellen groote kracht in die gelijkenisse Christi Matth. 20; doch ik en meen niet dat daar iet anders uyt gehaalt worden kan / dan de gelijkheyd in de zaak zelf / en in het voornaamste belang van die belooning / volgens de beloftenis / nademaal het eeuwige leven aan allen te gelijk is belooft; indien anders maar aldaar van de belooning des eeuwigen levens gesproken word: want alhoewel ik dat voor dezen zoo gelooft / en ik weet niet waar bevestigt heb / zoo heb ik echter nu van eenige tijd her / wanneer ik om eenige andere oorzaak / van deze gelijkenis byzonderlijk en ernstig mijn werk maakte / daar aan beginnen te twijffelen / en voor als noch weet ik niet wat ik verkiezen zal.

Gy hebt kunnen zien / doorluchtige Man / met hoedanig een vryheyd ik altijd geantwoord / en van de dingen / waar van gy my geschreven hebt / met u gesproken heb; en ik zouw wel willen / dat gy ook alzoo met my wilde doen / met alle dien zwier van beleeftheyd achterweeg te laten / die gy zoo in het ver-

klaren van uwe meening / als in my uwe twijffelingen voor te ſtellen / gebruykt: Ik wenſchte dat gy my geloofde / hoe zeer ik my zelven van mijn eygen geringheyd bewuſt ben / en dat my genoeg bekent is / dat ik / en om met luyden van uwe ſoort te reden-twiſten / en om u in zoo hoogwichtige vraag-geſchillen te voldoen / niet bequaam en ben: Ja doch ik weet / dat ik of dien ſtil te zwijgen / of ten minſten dat ik verlof van u verzoeken moet / dat ik u zoo vryelijk antwoorde en met u in reden-geſprek trede / zoo verre is het'er van daan / dat / het gene gy met al te groote zedigheyd doet / gy verlof zoud moeten eyſſchen van de tegen-werpingen en vraag-geſchillen die gy aan my voorſtelt / in de welke voorwaar gy my groote eer bewijſt / en my alle tijd aan u verbind: God geve / dat den tijd / die we beyde aan zulke dingen te koſt leggen / niet vergeefs beſteed en moge zijn! En voorwaar ik en twijffele geenſins / dat hier van niet eenige vrucht tot u in 't byzonder voortvloeyen zal / indien gy / om de zelve goedwilligheyd en gunſt / die gy my bewijſt / noch verder op te hoopen / u verwaardigt / om / gelijk ik van aanbegin heb gezeyt / uw' gemoed met ernſte te begeven tot het gene waar van tuſſchen ons gehandelt is geweeſt / en 't geen ik u geſchreven heb / met naukeurigheyd te overwegen; naar uwe groote goedwilligheyd te mywaarts / deze moeyelijkheyd verduwende / die gy / terwijl gy hier me bezig zijt / uyt mijn onbedrevenheyd van ſchrijven gemoeten moogt: voornamentlijk / indien gy uw' gemoed hier toe begeeft / dat gy zoo veel in u is / alle vlijt aanwend / om den eyſch van uw' plicht te vervullen / en zoo het mogelijk is tot de zaligheyd en onſterffelijkheyd te geraken: welke ſchikking uwes gemoeds alleen / alle zwarigheyd / zoo in 't doen / als in 't gelooven / die u opt zouw mogen voorkomen / veel meer dan alle andere dingen / licht en gemakkelijk maken kan: Noch is het tijd hier toe / zoo ik hope; maar wilt het zelve toch niet langer uytſtellen / maar erbarm u eyndelijk eens over uw' eygen ſtaat en gelegentheyd; waar in u God met zijn genade by wil zijn: en verwacht van my alle genegentheyd en plicht t'uwaarts. Vaart wel / op den tienden van Zomer-maand / in het jaar 1582.

Indien gy hier zelf niet en komt / zoo wilde ik wel dat gy door dezen briefdrager my mijn boek van den Doop wederom te rugge zond: Te gelijk met dezen brief zult gy noch een andere hebben van Theobaldus, die u eerſte Reden-twiſting / tuſſchen my en Pukcius, van de ſterffelijkheyd / of onſterffelijkheyd des eerſten menſches / voor den val / met zijn eygen hand uytgeſchreven / toezend; zoo u de ſtoffe aanſtaat / en gy luſt hebt om ook de tweede Reden-twiſting / die veel wijdluſtiger is / te zien / zoo zouwze u daar na kunnen gezonden worden: In dit mijn eerſte ſchrift zult gy miſſchien een meerder onbeſchaaftheyd ontwaar worden / dan in eenig van mijn anderen; de zelve zult gy dan / ten deele aan de bekrompenheyd van de tijd / waar binnen ik bepaalt ben geweeſt / en ten deele / dat ik toen ter tijd eerſt begon in 't Latijn te ſchrijven / believen ten goede te geven.

DE VIERDE BRIEF.

De Zelve aan den Zelven.

Het begin word vermiſt.

... in het midden van zijns levens-loop / het zeven-en-dertigſte jaar zijns ouderdoms / zijnde op de zelve tijd / dat hy ten langen leſte door de bede zijner

brin-

drinden bewogen / voor-genomen hadde / en ook begon in 't werk te stellen / ten minsten onder haar / eenige dingen voor den dagh te brengen; kort-om / toen hy eenige vrucht van zoo groote / en zoo arbeydzame oeffeningen in de Theologij zouw hebben moeten zien / welke vrucht andere sedert / en by-na terstond na zijn dood / gezien hebben / en eenige noch zien / die vry veel meer jaren hebben dan hy had.

Maar op dat ik ook iets zegge / van het gene gy rakende de onverschillige dingen schrijft: mijne bepaling zal u niet wonder kunnen schijnen / indien gy het eynde van 't gelooven / dat geen ander is dan de daad zelf / in aanmerking neemt: Dit zeker is waar / dat gy noyt de volkomene kennisse dezer bewijsreden zult kunnen verkrijgen / ten zy gy eerst het stuk van de Rechtvaardigmaking / waar van we misschien / zoo God wil / t'eeniger-tijd met malkand're spreken zullen / wel te degen verstaat. Wat dat gene belangt / 't geen gy zegt / dat gy / zelf deze mijne bepaling gestelt zijnde / niet zien en kunt / hoe die dingen voor onverschillig gehouden kunnen worden / waar van gy my geschreven hebt / die op een verwonderlijke wijs onder de onzen vernient worden / en met namen deze kennisse Gods / of hy meer Dry-eenig is / of niet Dry-eenig / aangezien (zegt gy) dit / onder de andere geboden der Religie / mede een is / dat God gekent / zijn naam groot gemaakt / en met eere verheerlijkt / en dat hem / 't geen hem toekomt / gegeven worde; 't welk hoe het wezen kan / ten zyn'er deze kennisse van hebbe / die wy gezeyt hebben / dat en ziet gy niet: wat dat dit geheele stuk belangt (zeg ik) daar van dunkt my aldus / datmen zeer wel gelooven kan / dat God onzen Schepper / onderhouder / weldader / goedertierene Heer / en Auteur onzer zaligheyd is; en om alles in 't kort te zeggen / alle het gene dat vereyscht word / om op hem te vertrouwen / hem te eerbieden / met geboden / zoo veel en gelijk het past / aan te roepen / en eyndelijk boven alle dingen te stellen en te achten; waar in / mijns oordeels zijne byzondere kenninge / grootmaking / en aanbidding / van hem geboden / benevens de andere dienst-plichtigheyd diemen zijne geboden toedraagt / bestaat: Het schijnt my zoo toe / zeg ik / dat men die dingen / welke wy verhaalt hebben / zeer wel gelooven kan / al en weet iemand niet / of God Dry-eenig / of niet Dry-eenig is; dewijl deze kennis tot geheel andere dingen / als daar we van spreken / dat is / niet tot iets dat ons betreft / maar tot de kenning van zijn zelfstandigheyd / of wezen / behoort / waar van ons niet anders noodig is te weten / als dat'er vereyscht word / datwe ons tegen hem zoodanig dragen / gelijk nu is gezeyt; gelijkerwijs / datwe gelooven / dat hy Een is / dat hy onsterfelijk is, dat hy eeuwig is, en wat des meer is; welke dingen alzoo wel gelooven deze die hem Dry-eenig in Personen maken / als die / die 't niet en doen: Ook en behoeft men hier de oogen niet te hebben op alle gevolgen / die waarschijnelijk uyt dit of dat gevoelen afgeleyd zouden kunnen worden; om dat'er weynige zijn / dieder deze gevolgen uyttrekken / of ook merken datser uytgetrokken worden kunnen: want andersins zouwder nauwlijks iets van alle de dingen / die in de Religie te gelooven / of niet te gelooven zijn / dat onverschillig zoude wezen / gevonden kunnen worden; zoo is alles aan malkanderen gevoegt / en hangt het een aan 't ander vast geknoopt.

Uwen raad / van de manier van schrijven / om deze stoffe / waar van onder ons voornamentlijk gereden-twist word / wat breeder te verklaren (in-

dien my God geeft / dat ik het zouw kunnen uytwerken / gelijk ik wel wenschen zouw) staat my wel aan ; uytgezondert dit alleen / dat ik niet en begrijp / waarom gy my raad / dat ik de konst der Redenaars / en de wijs van spreken / in dusdanige dingen wat meerder zouw doen invloeyen ; want ik en weet niet dat ik in eenige van mijn andere schriften / van die ry van Reden-twisten afgeweken ben / welke zy gewoon zijn te houden / die begeeren / dat haare schriften gaarne ook van die genen gelezen worden / die met geen behulpselen van de Redenkavel-konst / anders als van de natuur zelf / en zijn voorzien ; onder welken gy ook my wel vrylijk tellen moogt : Want om de redenen aan de juyste vorm der sluytredenen te verbinden / ten zy menze daar na breeder koomt uyt te strekken / en op zoodanige wijs te verklaren / dat een ygelijk die begrijpen kan / inzonderheyd in zulk een stoffe / gelijk dit wezen zal / die noodzakelijk / by deze tijd / van yder een / wel te degen en grondiglijk verstaan moet worden ; dat en zie ik niet / wat lof het verdienen kan : ja by de ervarentheyd zelf heb ik het ondervonden / dat de boeken en reden-twistingen / die van geduurige sluytredenen schor zijn / het volk noyt behaagt en hebben / en noyt anders als van zeer weynige gelezen worden ; In 't kort / de wijs van reden-twisten dient wat na den aart des volks gepast te zijn / met een menging en tempering van de Reden-kaveling / en Redenspraak-konst / na dat het de plaats en gelegentheyd vereyst : En dit zeg ik / zoo als het / volgens mijn gevoelen / by my leyt / maar onder-en-tusschen ben ik niet onbewust / dat ik zoo veel vermogens niet en hebbe om dit te kunnen doen ; en ik beken / dat uwen raad / wanneerze te recht verstaan word / geensins verwerpelijk en is / ook beloof ik / dat ik de zelve / daar het te pas komt / gebruyken zal.

Wiens woorden het zijn / die van Beza op het 79 en 80ste blad geciteert worden / is my onbekent : onder-en-tusschen zoude ik zeggen / dat'er het waare onder het valsche vermengt / in begrepen is / 't geen veellicht de autheur zelf niet wel verstaan en heeft / 't welk / indien het wel genomen word / tot een behulp zal kunnen zijn / om des te doordringender te onderzoeken / wat Paulus / met die woorden in het negende kapittel aan de Romeynen / heeft willen zeggen ; 't gene dit is / dat Paulus / in dat geheele gesprek / van de voorschikking / om deze of die zalig te maken of te verdoemen / de middel des geloofs / 't gene zy of Christo geven / of ontrekken / geensins heeft willen uytsluyten : Doch op dat gy des te beter verstaat / wat ik zeggen wil / zoo zende ik u alhier 't geen ik over het zelve / en over een gedeelte van het elfde kapittel / nu vijf jaaren geleden / ten verzoeke van zeker vriend / in onze Moeders-taal / redelijke kort / en by wijze van verklaaring / in geschrift gestelt hebbe ; alhoewel tegen / of boven de ordere van my in onze reden-twisting voorgeschreven : Doch laat my / bid ik / hier na eens weten / wat u hier van dunkt.

Hier komt my vremd voor / dat gy schrijft / dat gy mijne bewijs-redenen / tegen de gemeene meening over het zevende Kapittel tot den Romeynen / niet vatten kunt : 't kan niet wel anders zijn / of dit moet by de stijl toe komen / daar ik mijne meening mede uyt wil drukken ; die / weet ik wel / ook anderen vry duyster schijnt te zijn / daar ik nochtans te vergeefs poog meer lichts in toe te brengen : alhoewel ik wel wil gelooven / dat men dit ten deele ook de nieuwigheyd der dingen toe te schrijven heeft ; waar van ik baarblijkelijke

proeven / zoo in mijne / als in andere haar schriften / van eenige nieuwe dingen / meer dan eens gezien en ondervonden heb; welke / alhoewelze / gelijk naderhand bleek / zoo klaar en zoo helder waren / alsse wezen konden / echter zelf van die genen / die met eenige scherpzinnigheyd des verstands begaaft waren / niet genoeg verstaan en wierden; Indien gy u verwaardigt dit mijn werkje te herlezen / of zoo gy 't sedert opt ten tweedemaal gelezen hebt / zoo houd ik het voor zeker / dat gy zeer duydelijk alles zult begrijpen 't geen aldaar geschreven is. En nadien gy zegt / dat u dunkt / dat ik de erfzonde omveer werp / en wechneem; als gy my eerst gezeyt zult hebben / wat voor een ding doch dat de erfzonde is / dan zal ik u eerst kunnen antwoorden / of ikze wechneem of niet: want ik en geloof niet / dat'er een ding / of een stoffe is / waar van de Schrijvers minder over-een-komen/en die haar meer verward maakt / dan deze; deze Schrijvers inzonderheyd / welke de Roomsche Kerk voor goed keurt / of ten minste dieze van Kettery niet verdacht en houd.

De Auteur van den brief / op welke ik antwoord / is Johannes Niemojevius, een Man buyten twijffel / gelijk gy zelf oordeelt / waardig datmen zijne gemeenschap en ommegang grootelijks in waarde hebbe / en dien ik zelf uytermaten zeer bemin / en achte / en eerbiede / alhoewel hy my in niet weynige mijne meeningen / daar hy kennisse van gekregen heeft / uyt'ermaten dwers gelegen heeft / en ook noch zoo doet: edoch van dag tot dag word hy wat zachter / en allengsjes begint hy te merken / dat ik zoo zwart niet en ben / als ik van zommigen afgeschildert word: ja zelf in deze eyge Redentwisting / voor zoo veel des zelf voornaamste deel belangt / dat is / of Paulus te dier plaats van hem zelven / als van een wedergeboorne spreekt / of niet / kan men zeggen / dat hy het gewonnen heeft gegeven / als die onder anderen bekent heeft / dat hem door mijne antwoord de oogen geopent zijn geworden / zoo dat hy nu veel beter verstaat / als eerst / wat de plicht is van een Christen-mensch.

Ik meen niet dat ik gezeyt zal hebben / dat ik na de dood verlangde; maar dit slechs / dat ik het voor een groote weldaad achten zouw / indien het God zoo behaagde / dat ik om zijne Goddelijke waarheyd sterven moest / en dat hy my in dien deele niet alleen zoo veele andere hem dier beminden / maar ook zijnen eenigen / en zoo hoogwaarden Zone / en mijnen Heere / gelijk maakte: ook en kan ik niet verbergen / dat dit my in u menigmaal wonder geschenen heeft / dat gy te kennen geeft hier van anders dan gedachte te zijn / en dat gy zegt te wenschen / van niet gedwongen te zijn uw' leven in Christi martelaarschap te eyndigen: En hoe doch is dit zoo? om dat weynigje levens / dat u noch overig is / zoo voort uyt te leven? want / eylieve / ik bid u / hoe veel tien jaaren zijn 't toch noch wel / die gy zoud kunnen langer leven / indien uw' dood aan een vredige loop der natuur gelaten wierd? ja wat zouden eenige eeuwen / of duyzenden van jaaren te beduyden hebben / wanneerze evenwel met eenig eynd besloten worden? brengt u in gedachten die woorden / waardig om met goude letteren geschreven te worden / die een Man / van de waare kennisse Gods / en van alle vaste hoop van een ander leven na dit leven / ontbloot / heeft weten voort te brengen: Maar my en schijnt niet iets langduurende, waar in iet eyndigs is; want als dat komt, zoo is het weg-gevloden 't geen voorgegaan is: dit alleen blijft, 't geen men door deugd, en goede werken bekomen heeft. Maar dit hebt gy misschien willen zeggen / dat gy die pijnigingen /

gingen / en quellingen / niet zoud mogen dragen / en gevoelen ? Maar waar voor is dit alles te achten / wanneer God / om dit lydzamelijk en gaarne om zijne liefde te verdragen / krachten verleent / anders / als voor een alderzekerste Gods-penning van de toekomende onsterffelijkheyd / en geluksaligheyd / aan een Christen-mensch in voorraad op de hand gegeven ? In geenderley maniere / dan / zoo ik niet en misse / staat het ons toe / die het Christendom belijden / te zeggen / datwe menschen / onder de Martelaars Christi niet gerekent te mogen worden ; inzonderheyd / wanneerwe te doen hebben met menschen die niet zeer Godsdienstig en zijn / en die uyt dusdanige redenen gelegentheyd / en als een oorzaak zouden mogen nemen / om in deze haare zoo koude Gods-dienstigheyd haar gemoed te versterken / en te gelooven dat ook wy in de bevlijtiging des zelfs niet zeer brandende of yverig en zijn. Ik geloof / dat gy mijn meening genoeg begrijpt ; weshalven zal ik / om de zelve naarder uyt te drukken / geen woorden meer bybrengen : Dit alleen verzoek ik u / dat gy deze mijne vryheyd in 't spreken my ten besten houd / nademaal ik het mijn plicht achte / dus met u te moeten handelen.

Dat aan u overgeschreven is / dat uwe brieven / te Krakouw / by anderen door de hand gaan / het zelve is / dat ik wel weete / een openbare leugen / en die niet min quaadaardelijk verziert is / dan veele andere / uyt die zelve winkel voortgekomen : Doch dit houd ik voor vast en zeker / dat het noyt zal gebeuren / dat gy gerust zult kunnen zijn / zoo gy niet alle deze dingen afsnijd / en het even veel achtende / of de menschen dit of dat van u zeggen / of watse u doen kunnen / u in God alleen / en zijne voorzienigheyd / met wel te doen / te vreden houd. Jesuyten zijnder te Krakouw nu al meer dan genoeg ; en / zoo ik hoore / zoo zullenze alhier een vaste woonplaats oprechten : Ik zelf en heb tegen dien Pater Lilias niet iets geschreven / maar hebbe alleen op de naam van alle de onzen de Aanmerkingen tegen de stellingen / uyt het Posnaniensische Collegie der Jesuyten voortgekomen / by een gestelt ; Maar nu weet ik wel / dat dezen Lilias / die my tot noch toe niet anders als met de blooten naam bekent is / deze Aanmerkingen gezien / en eenige woorden dien aangaande gesproken heeft / waar uyt scheen besloten te moeten worden / dat hy in 't zin had eenige antwoord op de zelve uyt te geven / niet in 't byzonder / maar met eenige andere dingen / van de zelve stoffe / t'saam gevoegt / en als of hy hier zijn byzondere werk niet van maakte : Onder de dingen / echter / die hy tot noch toe geschreven / en uytgegeven heeft / heb ik deze antwoord niet gezien / maar / als ik de waarheyd zeggen zal / ik heb niet alles gelezen / wat hy uytgegeven heeft.

Het gevalt my wel / dat gy my in dat voornemen 't geen ik nu genomen had / versterckt / van mijn zelven niet ergens vast te maken / of in te wikkelen / zonder groote noodzakelijkheyd ; inzonderheyd nu gy'er deze hoop by doet / dat God ons dit misschien zal geven / dat wy eenige tijd lang by elkandere zullen mogen wonen : indien my dit mocht gebeuren / ik zag noyt voor my soo blijden dag ! en hoe gelukkig zoude ik my achten in deze wereld ! dewijl ik my dunken zouw / zoo overvloedige en gewenschte vrucht te plukken van mijne zelf-willige ballingschap : Ik heb my nu op een van deze twee plaatsen begeven / daar gy van dacht / doch op deze die gy minst veylig oordeelde ; om dat het om veelderley redenen my geraden was zoo min verde hier van daan te gaan / als mogelijk was ; alhoewel'er / of het moest my grootelijks ontschieten / geen heel groot gevaar aan vast geweest zouw zijn / of ook noch is / 't zy in welke plaats ik ben ; en het zou noch veel minder zijn geweest / of noch wezen / waar de zaak na mijn goed vinden / en op mijne wijs / beleyd geweest. Het jammertme / dat ik verstaan heb / dat'er van Weenen / na Krakouw / geschreven is / dat aldaar uytgestropt word / dat ik / om dat ik een boek tegen de Overigheyd geschreven heb / uyt Polen gevlucht ben ; alhoewel ik dit nu al voorzien heb gehad ; derhalven / om tegen dit quaad eenige hulp-middel uyt te vinden / 't geen dusdanig geruch my in Italien / in mijne dingen / zouw kunnen veroorzaken / zoo had ik besloten / om my te zuyveren / aan mijnen Prins den Groothartog van Florenssen / en aan de Groothartoginne / op datse by haar Man mijn woord zouw houden / eenen brief te schrijven ; gelijk ik sedert heb gedaan / en ik hoop dat my dit eenig scherm zijn / en tot hulp gedyen zal : Doch laat geschieden 't geen de Goddelijke Majesteyt goed vind. Ik geloof / dat ik / boven het geen dat onze reden-twisting raakt / op uwen brief al meer geantwoord heb dan noodig is ; als ik u slechs niet verveelt en hebbe met deze mijne ongevoegzame redenen ; en inzonderheyd met deze mijne hand / waar van ik somtijds zelf de kradbeling naulijks lezen kan. Ik dank God / en ik bid hem / dat / gelijk hy u deze weldaad bewezen heeft / dat gy in 't Jubeljaar uwes ouderdoms getreden zijt / hy u ook dit wil vergunnen / dat gy tot de bezitting van verre veel kostelijker dingen / en die van veel grooter belang zijn / komen moogt / dan deze / daar gy u zelven van ontblootet hebt : En dat hy my dit wil schenken / dat ik u hier in tot een hoeder verstrekken mag / indien gy anders zoodanig een van nooden hebt / en ik tot zulk een werk bequaam ben. Vaart wel / en bewijs my / die u ten hoogste beminne / wederom dese onderlinge liefde. Op den 10 dag van Maart / in den jaare 1583.

E Y N D E.

R E G I S T E R

van de

Voornaamste Hooftstukken, die in deeze Brieven worden verhandelt.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

I.

K.

L.

M.

N.

Regiſter der Schriftuur-plaatzen, die in dit werk verklaart worden.

NB. verſcheyde van deeze plaatzen ſtaan niet uytgedrukt op het blad daarze aangewezen worden; maar worden echter daar verklaart.

Regifter der Schriftuur-plaatzen.

FINIS.

en bp
n mee=
ı woz=
t men
en dat
. Als
ndere
net de
. Dat
moet/
ensch
eligie
en is/
en de
erkoo=
e din=
ensien
estina=
datse
as een
nandt
onge=
doen
oelen
sullen
r niet
w' ge=
haete
erisch
regi=
t van
emoe=
ht aen
dooz
dlingen,
18,1,40.
dooz dat
ch, een,
erstaen.
leest het
id. 1,40.
id. 1,34.

1722 den 21 maart f m: - : -

238

Biblioteka Jagiellońska
stdr0022168

